

Одъ
двухъ
мѣсяцевъ
до
пяти

28

1860

BIBLIOTECA DE LOYOLA

Sala H Estante 7 Plúteo 3

6.11.

M. A. N. V. T. I. I.

P. I. C. T. A. N. T. A. R. Y. M.

1780

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF DEUSTO

DEUSTO

DEUSTO

DEUSTO

1780

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF DEUSTO

DEUSTO

DEUSTO

DEUSTO

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF DEUSTO

DEUSTO

DEUSTO

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF DEUSTO

DEUSTO

PAVLLI
MANVTII
EPISTOLARVM

LIBRI XII.

EIVSDEM
QVÆ PRÆFATIONES
APPELLANTVR.

OMNIA POSTREMA
hac editione diligentius recognita, & à multis
mendis, quibus priores editiones scatebant,
vindicata.

Enlilab 8° de Loyola y Guadalupe.
LUGDUNI,

Apud Carolum Pefnot.

CLIO LO LXXXI.

PRINCIPI
ILLVSTRISS.
ET EXCELLENTISS.

IACOBO

BONCOMPAGNO

LITTERATORVM MÆCENATI

AMPLISSIMO

ALDVS MANVTIVS

PAVLLIE ALDINI

STVDII, GRATITVDINIS, OBSERVANTIÆ

ERGO

HOC PAVLLI PATRIS

EPISTOLARVM, PRÆFATIONVMQ.

VOLUMEN

NVNCVPAT, DICATQ.

AD ILLVSTRISS.

ALBERICVM

CIBO MALASPINAM,

MASSÆ ET CARRARIÆ

Principem.

X iis artibus, qua merito Liberales appellantur, excellere duas in primis, litterarum scientiam, & rei militaris præstantiam, in omni etate omnium consensu iudicatum est: utra verò ex his ipsis illustrior, utra magis expetenda sit, & quaesitum aliquando est à magnis viris, & minimè tamen adhuc planè videtur explicata deliberatio. nam, ut orium, & pax, sine quibus littere non consistunt, armis comparentur: tamen nec ipsa feliciter satis arma tractantur, nisi adsint illa, qua magna ex parte à litteris petuntur, consiliū, ordo, prudentia, animi præterea ita ratione temperata magnitudo, ut, sicubi periculum occurrat, metus pariter ac temeritas absint. itaque constat, quæ nationes bellica gloria claruerunt, in iisdem viguisse studia doctrinae, ut in Græcia, quæ Persarum innumerales exercitus non modo sustinuit, verum etiam fregit, atque profligavit: ipsa verò numquam vinci, nisi à se ipsa potuit. domesticis enim & diuisa discordiis, & infirmata bellis, non tam Philippi, Macedonum Regis, virtute, quam propriis perculsa viribus, afflictæq; corruit. Romana vero gens, quæ fuit vlla umquam gens, aut belli gerendi scientia ac fortitudine præstantior, aut iis præcipuè litteris, quæ rudes animos humanitate informant, excultra diligentius? hic illa manus

P R Æ F A T I O.

ducum excellentium, quæ Romani terminos imperij quam longissimè protulit, Catones, & Aemiliani, Sulla, Luculli, Cæsares, quos historia mirabiliter laudat, nec tamen ita, ut eorum merita laudes vlla satis adæquare videatur. Agè, Macedonum tot victoria, tot militaria decora vnde fluxerint, si quis interroget, quid respondimus? hoc primum, ut opinor, ab Alexandro dice: is enim Asiam perdomuit vniuersam, & ad intimos etiam Oceani recessus penetrasse fertur: deinde illud, à phalange, quæ fuit acies in exercitu firmissima, quod vtrumque si spectetur, ac perpendatur accutate, non exiguum fortasse bellicæ laudis partem litteræ sibi vindicant. Nam Alexandrum à primis annis disciplina erudit Aristoteles, & ad eam tum animi, tum ingenij præstantiam, quæ postea res illas, omnium opinione maiores, & aggressus est, & confecit, præceptis philosophia pulcherrimis extulit. Phalangem verò, eiasque artem struenda ab vno primum Homeri poëta versumansse, doctissimi homines memoria prodiderunt. Ergo vicissim & à litteris adiuuantur arma, & ab armis litteræ sustinentur. quod si, ubi quæsitum armis imperium est, ibi artes illæ vigerent, quæ litterarum usu cognoscuntur: conseruarentur facile studia ciuium, ac populorum: & in communi omnium concordia, nullus vniquam externis viribus ad labefactandam publicam rem locus esse posset. Quod contra & in Grecia, & apud Romanos, & vbiuis gentium accidisse, atque accidere quotidie videmus. Neque solum in vna ciuitate, aut in vna etiã gente multos, sed vix in singulis familiis singulos, qui vtramque laudem adamauerint, & in vtraque pariter excelluerint, reperire difficillimum est. Unum quidem non modo nostra tempestate, sed multorum seculorum memoria

P R Æ F A T I O.

5

via historia celebrant, quem verè phœnicem inter omnes Europæ vniuersæ Principes licet appellare. Laurentium Medicem, proauum tuum: cuius, nescio, plussine virtus in bellis, an in pace sapientia, ac moderatio enituerit. Nam rem Florentinam, sæpe aduersa fortuna nutantem, cõfirmavit, interdum malis propè extinctam vnus ipse non modo restituit, verum etiam vehementer auxit. tranquillis verò rebus, ornavit patriam, munivit legibus optimis, atque instituit: iustitiam præter ceteros, ac temperantiã publicè, priuarimque coluit: liberalitate, si quis vniquam, delectatus est: cuius fama longinquas regiones peruagata, barbaras etiam gentes, & religione diuersas, illi conciliauit, multosque, aliqua modo virtute, nobilissimæ arte insignes, in urbem Florentiam perduxit. Et, ut alia vel in patria, vel in singulos non vulgaria merita omittantur, quis miseram Greciam, suis sedibus Othomanorum iniuria pulsam, supplicem, atque egentem hospitio excepit, benignitate subleuauit, perpetuo studio fouit, ac tutatus est? vnus eam laudem sibi vindicat, vnus in Italia Græcas litteras, & præclara doctrinarum studia Laurentius Medicus excitauit: cum & ipse pro ea, qua excelluit, eruditione acerrimus esset ingeniorum estimator, & natura quodam impulsu ad beneficentiã magnopere propenderet: ut miradum minime videatur, si, tanto patre genitus, domestico tam illustri exemplo commotus, Leo X. Pont. Max. omnes liberales disciplinas præmiis extulit, atque ornavit amplissimis, effecitque ut aliquando Romani in urbe Roma liceret agnoscere. In tua verò paterna gente Cibo, & in materna Malaspina, mirabilis omnium virtutum in omni ætate fuit exercitatio. Et, ne illa nimis vetera ex annalibus fide dignis repetamus, ita inde ab eo tempore,

PRÆFATIO.

cum, Græcorum Imperatorum ætate, opidum Pera, quod proximè Byzantium sitū est, Genuenses obtinebat, quo tempore summis honoribus, & copiis maiores tuos floruisse constat: aut, cum Mucius ille Cibo, planè alter Mucius in tuenda patriæ salute, viribus priuato sumptu comparatis atque instructis, Pisanos, Genuensium rebus acriter inensos, in Sardinia profligauit: sexcenta præterea in Genuensium Remp. merita, in qua etiā Gulielmus Cibo Cruce rubea, publico insigni, virtutis ergo decoratus est: hæc ut omittā, & illa, quæ a uorum nostrorum memoria gesta sunt, attingam: Aranus, Aaron in historiis nominatus, equestri dignitate ornatus, Romani Senatoris titulo insignis, antiqua ille quidem sua gentis nobilitate clarus, multo tamen suis laudibus illustrior, qui nihil umquā in vita nō egregium, non amplius, non ingenio nobilique viro dignū aut cogitauit, aut fecit, is, qua tēpestate Renatus Andegauensis Alfonso Neapolitanorum Regi bellū intulit, in eo bello, quæcumque à summo duce munera postulantur, ea fortissimè præstitit, usque eod, ut Renatus, Neapoli positus, eū pro rege iure summo, ac potestate amplissima cōstituerit. Quo in imperio ita se gessit abstinenter, ita iustitiā est cōplexus, ut, cum ad Alfonso rursus victoria inclinasset, afflictis Renati partibus, exceptus ab illo sit honorificè in primis, ac splendide: quēque, apud Renatū antea, eūdem apud eū, quem sæpe armis laferat, sæpe in discrimen vite adduxerat, & dignitatis, & gratia locū obtinuerit. Ex hac tatarum virtutū præstantia filius eius, ad optimam naturam optima voluntate adiuncta, documenta sumpsit ad vitā laudabiliter instituendam, & iis artibus excolendam, quibus postea maximam adeptus & virtutis, & probitatis opinionem, Pontifex, approbante Deo, fauentibus, atque

PRÆFATIO.

7

atque incumbenibus hominibus, creatus est. Nec se postea, ut multis, sui dissimilē præbuit: sed, quantum antea cōtenderat, ut in studio virtutis omnes antiret, tantū, ut se ipse in omni laude vinceret, & studuit, & consecutus est. Itaque quemadmodū ei non modo ad obtinendā Cardinalis dignitatē, verū etiam ad Pontificatum, antiqua maiorum existimatio, & clariss. patris memoria quasi viā ex aliqua parte muniit, aditūque patefecit: sic patris deinde tui fratres, multis illū quidem animi bonis ornatū, multo tamen facilius ad Cardinalatū egregia Pōtificatus Innocētij fama perduxit. Hæc est in tua gente, magne Princeps, non opū, ac diuitiarū, quibus etiā minime digni sæpe affluunt, sed virtutis & gloriæ, perpetua multorum seculorum serie quasi per manus tradita, & ad te ipsum usque cōseruata hereditas. Nec verò paternū tibi quidē genus predicandū, maternum autē dissimulādū videtur. Vt quoque licet, si vetera spectes, æquē glories. Nam Malaspinarū nobilitas simul & antiquitas Etrusci poetæ doctissimi, ac sapientissimi Dantis testimonio cognoscitur: nobilitas in eo, quod illā Italiæ partē, quæ hodie Luneiana, cōmuni vocabulo nūcupatur, Malaspinis olim vniuersam paruisse tradit: antiquitas autē, quod cū ipse annis ante nos ducētis quinquaginta floruerit, Corradū tamē Malaspinā, nō ut ætati sue proximū, sed ut multis antē seculis natum, honorificè appellat. Vides, à quibus viris originē ducas, Alberice clarissime. neque verò vides tu quidē, sed nō imitaris, aut imitaris quidē, sed non assequeris. versantur enim in animo tuo cogitationes egregiæ, inde emergunt præclara facta, tuis maioribus, tēque ipso digna. Et, quamquā tibi maximè propositū est militare decus, vnde pri-

mum tuæ gētis nobilitas fluxit: magni tamē facis eam doctrinarū studia, quæ si absint ab hominū vita, simul absit omnis humanitas, neq; satis diu, quæ merces virtutis est, recte factorum memoria cōseruetur. Faues ingenijs, ut audio: nihil deesse litteratis hominibus, nullum cōmodum, nullū ornamētum patris: cupis virorū illustrium res gestas æternis mādari monumētis litterarum. Et viditā de Laurētij Medices vita libros tres, à Nicolao Crotto luculenter conscriptos: qui cū superioribus diebus Venetias venisset, mira quedā de animi, ingenij, cōsiliij tui præstantia, de studio erga nobiles disciplinas, præterea de humanitate, ac morū elegātia prædicabat. Quæ cū in te ipso bona sint, lōgē plurius intelligētium iudicio, quā ea, quæ petūtur extrinsecus, æstimātur. Nam argētī, atq; auri magnā vim possidere, imperare populis, opida tenere munitissima, clarum esse à maioribus, omnes penē Italia Principes, summos etiā Reges necessitudine attingere, magna quidem hæc sunt, nec tibi cōmunia cū multis, eiusmodi tamē, ut inter fortune munera referātur, quæ scis etiā ad tui dissimillimos peruenire: vitā autē sic instituere, ut omnia cōsilia, omnes actiones ratio moderetur: virtutē in se ipso expetere, in alijs diligere, ac ornare, velle inter homines eminere beneficetia potius, quā potestate: hac quia partim sequeris, partim adeptus iā es, iccirco te verē diuitē, qui æterna bona tibi compares, verē nobile, qui nobilitatē à te ipso haurias, existimamus. Atq; etiā illa ipsa, quæ dixi à fortuna pēdere, quia cū virtute cōiungis, firmiora fiūt: quādoquidē neque tuas vrbes, tuamq; ditionē mœnia potius, & aggeres, & flumina, quā populorū beneuolētia tuebitur: neque facilius vlla re, quā rectē factis, bene-

benueolētia cōparatur. Quæ sit autē eorum, qui propē ad sint, qui te quotidie intuentur, ad te diligēdum propē sio, nos, qui lōginq; sumus, ex nostro in te singulari studio facile iudicamus. Nā me quidem, iam aliquot abhinc annis, eā, quæ de te adolescentulo rerum laudabiliū infinita cupiditas, & magnarū indoles virtutū ferebatur, in tui amorē atq; obseruantia cœpit allicere: postea, tuis laudibus cū ætate auctis, incēsus ita sum, ut statuerim, tibi quidē primū, deinde etiā alijs, aut meū in te celebrado, ingenium, aut certē voluntatē aliquādo ostendere. Quare, quū hæc iā increbuerit consuetudo, ut, de quibus optimē sentimus, is dicata esse, & eorū nomine insigniri nostra scripta cupiamus: mittēdū putavi ad te, dū aliquid interim fortasse præstātius adornatur, volumē Epistolarū, & Præfationū mearū. quas ego nequaquā edere animū induxissē, nisi me suadētis, atq; etiā petētis Venetæ nobilitatis mouisset auctoritas. quib. enim pro summis erga me meritis omnia debere mihi videor: cur aliquid à me negari equū putē? cur nō obsequar amplissimis viris, non credā sapientissimis, nō gratificer amicissimis? Tuo verō nomini liber inscriptus ut exiret, fecerūt illa superiora: quæ ne te offendāt, (quādoquidē sunt à me, non ut gratiā tuā sicta laudatione colligerē, sed ut omnibus mei erga te studij causam verissimā exponerē, commemorata) cupio impetrare à modestia tua, & debeo scilicet, cū etiā in is non tā ad laudandū, quā ad cohortandū non nulla pertineāt: & currentibus ad metam, atq; etiā appropinquantibus, minime molestas esse cohortantium voces, minime plausum displicere constat. Venetis, c. l. d. l. i. i. x.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER PRIMVS.

RAINVTIO FARNESIO.

Cardinali creato. Romam.

1

QUIA virtus est ipsa per se amabilis, & quia nobilitati honor & obseruantia debetur: amaui te iam inde à tua pueritia, studio virtutis incensum: & colui, clarissimo genere ortum, Pauli III. Pontificis nepotem. iam tum equidem vidi, prædixique multis, qui futurus esses: & nunc, opinionem, auguriumque de te meum exitu comprobare, vtrique nostrum gratulor: tibi, cui tribuuntur ea, quæ semper illustria fuerunt, nunc eo magis, quod à Paulo III. Pontifice tribuuntur: mihi, qui de tua futura dignitate, fretus indole, moribus, ingenio tuo, adolescens verè coniecerim. Cardinalis es. optabile, & honorificum: sed est in isto honore pondus, & labor, cadunt in eam, quam nunc sustines, personam virtutes omnes, atque ita cadunt; vt, si absint, is, qui honor est, honor esse desinat, vel sit etiam summa deformitas. Cura autem, & cogitationes illæ sunt præclaræ, illæ, Rainuti, te dignæ, æternæque cum gloria coniunctæ, pietatem præcipue colere, excubare animo pro salute, ac dignitate Ecclesiæ, beneficentiam sine spe præmiorum exercere, nihil omnino facere, nihil cogitare, in quo statim decus non eluceat: nam, ubi paullo videtur obscurius, ibi satis constat turpitudinem inesse. quæ profectò tibi in mentem venire, atque ob oculos assidue versari, cum in aui tui summam gloriam intueris, necesse est: & omnino datū hoc vestro generi diuinitus videtur, vobis nascentibus heroum numerus vt au-
geatur

PAVL. MAN. EPIST. LIB. I. II

geatur, & quasi maius lumen de sublimi quadam specula errantibus honestis disciplinis viam, & hospitium ostendat. ergo alter alteri exemplo estis ad bene agendum: vobiscum simul & oriuntur virtutes, & cum ætate crescunt, donec vitæ munere perfunctos educant ex hac rerum humanarum tæterrima caligine, & in illa sempiterna luce collocatos cum illo bonis omnibus circumfluente cælestium animorum cœtu coniungant. Aut igitur mihi nullus tui cohortandi relictus est locus, aut hic tantum, vt velis esse tui quamsimillimus: quodq; tuo generi, tuo nomini, tibi metipsi, tuisque debes institutis, id cumulatè persoluum exstimes. Vnum exoptandum, vt, qui tibi istam mentem cum ista auctoritate dedit, (dedit autem omnium auctor laudandarum rerum, & creator Deus) idem velit vtriusque rei fructum esse maxime diuturnum, & æquare tuæ vitæ spacium cum iis bonis, quæ in te summa contulit. profectò tales gubernatores, tam peritos, tam vigilantes, Christiana religio si nunquam non haberet: nunquam illæ exorirentur dissidentium opinionum horribiles procellæ: quæ iactare multis abhinc annis Petri nauem ceperunt, neque dum consistere patiuntur. quo quidē mihi libet ominari de te idem planè, quod cupio, futurū, vt optimis artibus, quàm diu vixeris, præsidio sis, & ornamento: viuas autem quàm diu vel temperantia duce, vel naturæ lege licet. Vale. Venetiis. 66 D XLIV.

ALFONSO CARAFÆ

Cardinali creato. Romam.

2

Solent esse, quæ minùs expectantur, lætiora. nihil tamen sistat, quæ te auctum nuper accepimus dignitate neque magis expectatum apud eos, qui tua studia, tuos ad virtutem præclaros impetus nouerant, neque iucundius, aut lætitiæ maioris umquam fuit. nemo enim dubitat, quin cum, qui te nunc ornat, honorem ornaturus aliquando sis, eximia tua gloria bono publico coniuncta. quò te hortari res ipsa non patitur. nam, si attendes diligenter, & considerare cum animo tuo, adhibita in consilium ratione, volueris, primum illud, quis te Cardinalem creauit: deinde, quæ Cardinalis partes, quàm graues, & laboriosæ, quàm eadem honorificæ, ac splendidæ sint: postremo, quibus temporibus hæc tibi sit imposita persona, quàm alienis à virtute, quàm turpi

turpi omnibus in locis omniū panē scelerum labe foeda-
tis: profectō ipse te, nullo cuiusquam hortatu, à te ipso de
tua laude admonitus, excitabis ad excellentem omnium
artium honestarum cupiditatem: quæque his artibus ad-
uerfantur, abicies, atque contemnes, neque solum eo vi-
ro, quem in posterum præstare debes, qualēque te fore
omnes auguramur, verū indigna prius homine iudica-
bis. Vixisti semper antea laudabiliter, fuit in puero pudor,
est in adolescente probitas, est perfecta panē ratio, & expe-
tendarum vitandarūq; rerum scientia: desiderari videba-
tur, in qua te ostēderes, occasio. delata diuinitus est omniū
maxima, singulari consilio summi Pontificis Paulli xv. qui
cū sit patruus parentis tui: cū te ab ineunte ætate non
mediocriter dilexerit: cū omnes suos incredibili quadam
complexi caritate consueverit: tamen in te honestando a-
lia quādam secutus est: dedit honorem non propinquitati,
aut familiæ, sed tibi ipsi, qui familiæ nomē studes illustrare,
& quo modo principia se dāt, studium comprobabit euen-
tus. En habes, Alfonso, campum, in quo tua virtus, parva vi-
giliis, bene agendi consuetudine iam confirmata, excurrat.
hec est illa, ad quam te exercebas, quō tuæ spectabant en-
ta, tuo ingenio, tuis optimis cogitationibus, ac studiis di-
gnissima prouincia. ostende, quæ tuæ sit nō modō volunta-
tis, verū etiam industriæ præstantia: & prome ex animo
tuo illa præclara, quæ, vt antiquum gentis tuæ decus, ac do-
mesticā præsentem virtutem referres, à pueritia collegisti.
Non est, mihi crede, labor ei, qui bene sentiat, bene facere.
quod enim positum est in nobis ipsis, non aliunde pender,
non extrinsecus assumitur, in eo, quid obstat, quo minus
voluntatem res ipsa consequatur? Iam ipsa virtus inuitat,
ipsa allicit, atq; afficit sui studiosos omni voluptate, omni-
busque præmiis: nec dubito, quin excellens animi tui vis o-
mnes difficultates, omnia superet humana. Quare gratulor
equidem tibi tua causā, de isto, quō te extulit Paulli Ponti-
ficis diuina sapiētia, honoris altissimo gradu: sed me mouet
aliquanto magis publica res: quā tu, traditam tibi simul
cū ista dignitate, atque commendatam, sæpe, ac nūc qui-
dem maximē, talium virorum ope indigentem, tueberis in
omni vita: præsidiumq; erit in te situm aduersos iniustitiā,
impietatemque firmissimum. Quæ si tibi magna videntur,
atque gloriola, debes animum sic instituire, ac moderari,
nihil

nihil vt ad te ipsum referas, nihil ipse tibi arroges, aut à te
ipso expectes. manasse à Deo cuncta puta: qui perennis æ-
ternusque bonorum omnium est fons. nos enim, vt nos, ni-
hil sumus: aliquid autem, atque adeo plurimum, vt à Deo,
& per Deum esse possumus. Vale. Venetiis. 60 D LVII.

STEPHANO SAULIO.

Decentianum.

3

MAGnum est hoc, Sauli clarissime, humanitatis, & a-
moris in me tui argumentū, quōd, cū in istis locis
nunc sis, vbi multam diei partem cum singulari viro, Cardī-
nali Polo, grauissimis, sanctissimisque sermonibus traducas:
non modō ramen de me cogitas, quo ego vno contentus
esse poteram, verū etiā id ipsum mihi declarandū litteris
existimes. at quibus litteris? scriptis mehercule, quod ad ver-
ba attinet, elegantissime: quod ad sententias, prudentissime:
vt iis legendis nō magis amarem amorem tuum, qui te ad
scribendum impulerat, quā eloquentiam suspicerem: qua
effecerat, vt illa ipsa, quæ scriberes, cū ornatiores essent,
amabiliora quoque viderentur. Quare, cū tibi ago gra-
tias, vt debeo, immortales, quōd ita animatus in me sis: tum
verō etiam atque etiam te rogo, in quo me ambitio quæ-
dam mouet, vt id, quod facis, perpetuū facias. quanti enim
putas ad meam laudem interessē, cum hoc percrebescit,
me à Stephano Saulio diligi? cuius est familiæ perillustris:
qui suæ ipse familiæ clarum lumen est: quem præclari illi
viri, eius consuetudine, & conuictu magnopere delectati,
coluerunt, Flaminius, Bonamicus, Iulius, Camillus, Longo-
lius. Hæc ego, Sauli, cū aliquot abhinc annis cogitare:
semper quidem, vt à te diligerer, optauī: vt verō etiam lau-
darer, optare fortasse potui, sperare, cū ipse me nōsem,
certē non debui. at tu in hac parte mecum sanē perlibera-
liter egisti. scripisti in hac Romanæ linguæ facultate, non,
mihi neminem præstare, sed id, quod ego cū legere,
erubui, neminem esse: cui non ipse antecellam. equidem, vt,
quod res est, aperiam, fateor à prima pueritia ita me in li-
teris esse versatum, vt vnā maximē spectarem eloquen-
tiam, vnā colerem, vnā admirarer. atque hoc me stu-
dio satis mea sponte flagrantem, actius inflammabant ij,
qui tum homines vivebant, Bembus, Sadoletus, Bonami-
cus

PAVLLI MANVTII

cus: quorum nomina per orbem terrarum celebrata sermonibus, & scriptis exstingui nulla vetustate posse intelligebam. Polus hic noster, qui nunc in omni laude, omnique virtute tantus est, suis me scriptis capiebat, atque afficiebat maximè. ego tum, vt erat ætas mea, præter verborum, & nonnullarum sententiarum ornamenta nihil agnoscebam. purè & eleganter scribere, putabam esse id, quod vnum si assequeretur, excellerem. sed Rhambertus meus, qui ex Gasparis Contareni, præstantissimi viri, consuetudine prudentiam hauferat, præclara quadam notabat in Polo: meque paullo ætate inferiorem, ex vulgata venalium magistrorū disciplina rudem, atque impositum erudiebat, & conformabat exemplo: tum quidem, quantum proficerem, non me poenitebat: & ex iis, quæ ieceram, fundamentis, aliquid ciuismodi, quale ego vellem, excitari aliquando posse videbatur. sed in rebus humanis, quis est, cui nihil vniquam secus accidat? cum in eloquentiæ studio multus essem, nec satis vel letitudini parcerem, incidi in morbum: qui cum esset per se grauis, tum eo factus est periculosior, quod, vsu mihi librorum à medicis interdicto, magna sanè est animi mei afflictio, atque egritudo consecuta. post biennium denique valetudine recuperata, cum præteriti temporis iacturam sarcire diligentia vellem, ad pristina studia redeuntem exceperunt domesticæ controuersiæ: quas neque sedare minimo negotio, neque negligere sine graui mearum fortunarum exitio licebat. his quoque me difficultatibus aliquando is, cui omnia debeo, eripuit Deus. Lucem iam, quasi diu per tenebras errassem, videbar adspicere: & quamquam multorum annorū amisso fructu, erat sanè cur ingemiscerem, vitamque mihi haud satis iucundam putarem: tamen oclj spe recreatus, faciliè impetrabam à me ipso, vt ex animo meo superiorum molestiarum, atq; incommodorum memoriam obliuione delearem. Vigebat item, vt antea, pristina illa cura: nec erat quidquam in meis consilijs antiquius, quam vt abditas, atque implicatas in mente cogitationes non modò aperire, atque explicare verbis, verum etiam exornare, quasiq; pigmentis & coloribus illustrare possem. res erat nec exigui temporis, & maximi laboris. tempus non, quantum rei magnitudo ferret, suppetebat: cum ex vetere patris instituto in hoc imprimendorum librorum munere, & restituendæ antiquitatis cura distinerer.

EPIST. LIBER I.

15

zer. laborem autem, vel si abundarem tempore, perspecta valetudinis meæ ratio recusabat. vtrumque tamen cum voluntas vinceret, quotidieque aliquot horas, occupationibus ereptas stylo darem: ecce me nescio quis, homo certè satis à fortuna felix, præmijs commotum, & blanditijs captum atque irretitum, Romam abduxit. vbi cum aliquot mentes non in iis, quæ semper amauebam, litterarum studiis, sed inani officiorū genere consumpsissem: & ille, quem secutus eram, montes aureos pollicitus vix minima præstaret: collegi ipse me, neque solum studiiorum meorum, quæ intermiseram potius, quam dimiseram, verum etiam rei familiaris, cui nisi consulere, ipsa quoque iacere studia necesse erat, habendam mihi rationem duxi. quo consilio in patriam reuersus, retuli me omnino ad veteres meas tum legendi, tum scribendi exercitationes: sed tum in domesticare constituenda, tum in emendandis antiquorum libris districtus, postea verò etiam erudienda duodecim nobiliū adolescentium Academia per triennium occupatus, quantum habuerim excolendæ facultatem eloquentiæ, quantumque in tantis temporum angustijs per eam, quam ingressus eram, Latine scribendi viā procedere poterim, facile, vt opinor, est existimare. Nosti tu, Sauli, cuius acies ingenij etiam ea, quæ occultissima sunt, assequitur: primum, cuius prudentiæ sit, quale illud est, quod in imitatione sit optimum, diiudicare: deinde, cuius industriæ, quod optimum iudicamus, id re ipsa consequi. quod vtrumque cum sit difficillimum, id quod, vt vides, ætate nostra optimorum scriptorum penuria declarat: cum tamen qui hoc in genere elaborent, plurimi sint: satis equidem mirari nō possum, cur tu me in epistola tua summum feceris in eloquentia, dederisq; id, quod ego si accipiam, mei sanè dissimillimus, hoc est, impudens planè sim. nam, vt cetera, quæ dixi: esse ad studium huiusce laudis necessaria, mihi non defuerint; quæ vtinam mediocria fuissent: temporis quidem, vt paullo antè exposui, multo minùs habui, quam res tanta postulabat. fatum in hoc singulare meum est, vt otio numquam abundem. abundem autem: vtinam non semper indigerem maximè. nunc ad occupationem etiam accessit sollicitudo: quam mihi ex immaturo Cardinalis Massæi, diuini hominis, interitu exortam vtinam aliquando dies exstinguat: ratio quidem hoc nondum potuit. ille mea studia fouebat vnus:

vnus: ille mihi otij spem dederat, & fecisset: quis enim ad benignitatem propensior? ille me, vbi opus esset, auctoritate ornabat, consilio monebat, re sustentabat, quid plura? in illo mihi erant omnia, & cum illo mihi omnia perierunt. quare non tam mihi cogitandum est, vt opus vniuersum de Romanis antiquitatibus, quod tu dilaudas, illo auctore institutum, possim absolvere, quam vt partem aliquam, iam confectam, liceat perpolire, quod ipsum, si mihi nunc per meas occupationes liceret, hic tamen, qui me vexat, dolor certe non concederet. ac mehercule hæc ipsa, quæ tu nunc legis, irrogavi lacrimis, cum scriberem: nec putavi fore, cum tot curis distingerer, vt possem scribere: sed magna vis amoris est, magna obseruantia erga te mea. ea fecit, vt hoc officium rebus omnibus anteferebam. Aduentus tui iam aliquam nobis expectationem amicorum sermo commouerat. eam tu quod litteris confirmes, valde lætor. cupio enim tuam tum humanitatem, tum prudentiam, quarum altera tibi ab hominibus amorem, altera etiam honorem conciliat, in consuetudine & sermonibus re gustare. me autem quod huius consilij præcipuam tibi ais esse causam: facile patior mihi hoc à te, viro grauissimo persuaderi, amoque mirabiliter animum, atque amorem istum tuum: cui respondere officiis etsi difficile est, perpetuo tamē studio, & singulari quodam obseruantia genere, vt spero, tibi satisfaciam. Vale. Venetiis, 6o d LIII.

E I D E M, Decentiano Genuam redeunti. 4

Etsi multarum rerum curis atque oneribus ita premor, optime Sauli, vt respirare vix possim: tamen, vt litteris tuis, amantissimè scriptis aliquid responderem, abiici omnia, & officium, quod tibi à me debetur, habui antiquissimum. Video te miro quodam veteris eloquentia amore, ac studio teneri. significant hoc studia tua, declarant scripta, sermones vbique non obscure testantur. nam tu rem pulcherrimam diligis: cuius me quoque forma cepit adolescentem: & de voluntate illa, vel cupiditate potius, tantum abest, vt dies aliquid detraxerit, vt cum ætate simul amor creuerit. quare, cum tibi ego tam multis in rebus concedam, patere, obsecro te, in hac me vna riualem esse tuum, nec tibi vel tantillum omnino velle concedere, sentimus enim

enim idem, quod tu, nihil esse speciosius eloquentia, nihil præstantius: quam, vt ipse nosti, amarunt ætate nostra, atque appetiere quamplurimum: potiri autem, vt mihi quidem videtur, adhuc nemo potuit. quis enim Latina orationis laudem non magnopere diligendam dixit? quis porro rationem, & quasi viam, qua peruenire ad eam liceat, nobis indicauit? nam, qui se ita exercent, vt ex veterum scriptis & membra, & integrum quandoque comprehensions corpus sua in scripta transferant: non equidem eos reprehendo, siquidem perfecti similitudinem quandam sequuntur: sed, quia perfectum ipsa non attingunt, in magna laude non posuerim. Obsecro te, Sauli, qui iudicio excellis, quid tibi de Christophoro Longolio videtur? equidem, si quando, quid de scriptis illius existimem, interrogor, ita soleo respondere: exilem esse in sententiis, non luculentum in verbis: vt tamen de eo, si vitæ contigisset vsura diuturnior, bene censeam sperandum fuisse, sed, vt nunc est, mea quidem sententia, nullus est. quid enim affert exquisitum, quid singulare, quid non vulgatum, non ex quotidiana consuetudine, vsque sumptum? At scribit interdum & de rebus familiaribus, & ad familiares. Quid tum? quasi non vel in obscuro argumento possit ingenij lumen elucere. Nam quod in eo verborum circuitus sæpe à Cicerone totus est: si consultò fecit, quod inde laudem speraret, iudicium requiro. etenim, aliena quæ sunt, ad nos translata stultè iactamus: vt neminem laudare solemus, quia pulcher, quod accipitur à natura: at quia temperatus, quia iustus, quæ posita sunt in nobis ipsis: sin, quod potius existimo, inops à Latina lingua explicare animi sentia aliter non potuit: necessitatem exculo: nec tamen, quod faciebat, diutius eum puto facturum fuisse. qui enim in illo otio Patauino nihil ageret aliud, quam vt se tum eloquentia copiis, quæ philosophiam ornant, tum earum artium instrumento, sine quibus muta silet eloquentia, locupletaret: vtriusque studio facultatis consecutus esset, vt, suis quasi opibus abundans, de alieno quotidie parcius assumeret. cuius autem generis ea, quæ moriens reliquit, scripta sunt: abesse eum iudico ab ea specie, quæ est in scribendo optima, longissimè. qua de re cum aliquot abhinc annis in conuentu amicorum sermo esset ortus, memini dissentire à me amicū hominem & eruditum: qui Ciceronis in libris diu, multumq;

volutatus, tamen Longolium suspicit. aurea videlicet cum assidue tractet, area non interuoluit. itaque, paucis post illum sermonem diebus interiectis, cum epistolam ad me misisset, in qua ita scripsit, nihil sibi tam accidisse mirandum, quam quod à me audisset, cum dicerem, mihi Longoliana scripta non admodum probari: nihil rescripti. quod homini quinquagenario inlitam opinionem non speravi me posse euellere. & sunt omnino quaedam res, quas ubi sensu & iudicio ipsi non percipimus, atque assequimur, nulla satis oratio probabit, ut cum Anaxagora, niuem atram iudicāte, frustra de albedine disputares. Improbas igitur, inquires, si ab antiquitate scribentes mutuemur? Ego verò si apte fiat, etiam summe probo, sed hoc ipsum, apte, quam difficile sit, ex eo licet cogitare, quod Latinam linguam continet. vniuersam: vniuersa enim sub imitationem cadit. imitandi autem ratio, quia & multiplex est, & admodum recondita: primum de ea præcipere sigillatim, infinita doctrina est: deinde quæ præcipiantur, cognoscere, & perfecte exequi, non mediocri ingenij. Cumque id, quod enitet in oratione, aut in re videatur esse, aut in verbis: ego olim rem significatam simul cum verbis significantibus sumebam, cæque meis scriptis cum inseruissem, tum optimum illud, quod queritur imitando, plane arbitrabar me esse consecutum postea cepit mihi meum consilium displicere: cogitavi, quoniam id esset memoriæ magis, quam ingenij: quod ego efficere, præstare multos posse: quod autem multi possent, egregium non esse. Tum iniui rationem haud paullo difficiliorem, quam cum paucissimis mihi esse communem intelligebam: exquisitas sententias, de Cicerone excerptas, aut de Terentio, tacitus in animo versabam. eas ornabam verbis quam poteram lectionissimis: ut, quasi vestitu orationis mutato, cum eadem essent, aliæ tamen viderentur. Erat non dissimilis in verborum figuris commentatio. si quas notaueram illustriores, ad alias sententias ita traducebam, ut interdum eandem locutionem in res propè innumerabiles accommodans, quasi ex vna cera plures imagines, nec tamen eiusdem generis effingerem. In hac exercitatione quantum esset, vnam aut maturè cognouissem, aut serò cognitum, auidèque arreptum vis occupationum non extorsisset. equidem, si quis me neget in scribendo quidquam esse, non pugnabo: sed, si quid sum, ab hac vna esse contendam. Tibi gratulor,

lor, Sauli, qui & vis, quod sentis esse præclarum, & quod vis, nihil impedit, quo minus præstare possis. otij enim tantum habes, quantum styli exercitatio postulat. abundas, ut animi, sic fortunæ bonis: in quibus ipsis (Zenonis pace dixerim) non minima, his præsertim temporibus, ad virtutem vis est. ingenio verò ita flores, ut tuam maxime consuetudinem propterea experierint ij, qui ipsi ingenij gloria præter ceteros excellere putabantur. atque vnam ea, quæ literis mandasti de homine Christiano, aliquando emittas: ut opinionem ac sermones de te meos res ipsa confirmet. quod breui futurum facile spero. recipis enim te nunc in villulas tuas, hoc est, in summum otium: ubi cum nullam tibi horam à studiis vacuam abire patiaris: (sic enim & à multis antea cognoueram, & postea Coccius noster confirmauit) expolitionem intra paucos menses expectamus operum tuorum. qua de re ut interdum me Bruti nostri litteris certior fieri velis, etiam atque etiam rogo. Pontificis Legatus, Ludouicus Beccatellius, homo antiquæ probitatis, humanitate ac doctrina præstans, post obitum Cardinalis Mastæij ita me complexus est, ut omnem in meis commodis atque ornamentis curam & cogitationem fixisse videatur: cui non tam à me gratiæ sunt habendæ, quod agit ipse quantum potest, ac plus etiā quam potest, quam, quod alios etiam, magnos & principes viros, ad me augendum atque honestandum suo exemplo, atque auctoritate vehementer excitat. qui cum multi sint, tua tamen inter omnes elucet liberalitas: qui, re vix audita, amore in me tuo, studio erga litteras incitatus, tantum tua sponte ad hanc protinèciam conferre velle pollicitus es, quantum ex animo meo nulla umquam delebit obliuio. Vale, tuamque valetudinem cum tua, tum nostra etiam, qui à te pendemus, causa diligenter cura. Venetiis. 6. D. LIII.

E I D E M, Genuam.

5

MAGnum mihi solatium attulit epistola tua: iucunditatem dicere non possum: quam tempora eripiunt, sic, ut me tristitiæ totum penè tradiderim. Ac primum, obis audio fratrem meum Bononiæ, cum valeret optimè, repente morbo oppressum. fratrem cum dico, me alterum iure naturæ dico. verum addo illud: obierit, si vera narrantur, frater is, qui bonitate præstabat, valebat ingenio,

excelebat industria, factus ad omnia maximè omnium videbatur. itaque obruor dolore: nec puto, emergam, nisi aut, illi melius esse, cognouero, aut, si natura satisfecit, opem tulerit ipsa dies: quæ valet ad omnia plurimum, animi verò morbis plus etiam interdum, quàm ratio medetur. Ad hanc ægritudinem accedunt domestica, meaque propria. vxor, cuius præcipuè studio res familiaris, ac domus tota nititur, quæ me multis molestiis, multarumque rerum & curarum onere leuabat, quæ meam valetudinem præsentī semper officio tuebatur, ipsa nunc iacet, periculi non expers, affectis diuturno morbo viribus. ego vexor acerbissimè anniuersariis oculorum doloribus: quos sanare, cum iam panè tentata sint omnia, humanæ artis esse nō puto. remedia sunt ab vno illo, qui malis cunctis medetur, cælesti medico expetenda. is mihi optimam, ut spero, valetudinem aliquando restituet: si hoc minus, muniet me salutem ea virtute, quæ res aduersæ faciliè perferuntur. ita salus ex morbo nascetur, non hæc, quæ corpus viget, quam ego adhuc omni remediorum genere frustra quæsiui, quæ cum ipso corpore paucorum annorum spatio penitus extinguitur, sed illa multo præstantior, quæ nostræ mentes, cum sese ab hac terrestri labe seiunxerint, & cum purissimo illo cælestium animorum cœtu consociauerint, perpetuò fruuntur. interim, tot in me cōcurrentibus malis, ægrè impetum sustineo, planèque, quoniam homo sum, debilior aduersis. Hic tu me vocas ad scribendum, & hortaris, ut ea tradam litteris, quæ assiduo Latinæ linguæ vsu, & diuturna tibi videor exercitatione consecutus. Vis me scilicet, optime Sauli, eam viam, quæ ad eloquentiam ducit, aperire. spiritum opus, ac difficile, multi otij, tranquillæ mentis, non nostræ fortunæ, cuius tibi imaginem ostendi, neque nostrorum neruorum, quos tu putas esse satis firmos: ego, quàm sint imbecilli, experior sæpe, ac sentio. At erunt præclari conatus, etiam, si non succedat. Si ita est, hac laude nemo excluditur. potest aggredi, qui vult. velle autem quis non debet? siquidem egregia cupientem aliqua vel ex hoc ipso gloria consequetur. te, si quemquam, Sauli doctissime, te, inquam, ipsum decet maximè omniū id suscipere, quod mihi imponis. quæ enim sunt ad hoc munus necessaria, quorum aliis alia desunt, ea in te vno abundant omnia: ingenium, vsus diuturnus, doctrina, iudiciū. quid? opes, & fortuna nūquid

huc

huc pertinent: illa verò mea sententia, vel maximè. cursum enim ingeniorū retardat, vires debilitat, ac frangit inopia. an tu putas Aristotelem, & Platonem, illa Græciæ lumina, an Ciceronē nostrum, an Plinium tam multa potuisse litteris mandare, nisi summū illis otium rerū omniū affluentia peperisset? domi alebant seruos eruditos, contubernales habebant, eximiis præmiis accersitos ex vltimis terris, rhetores, historicos, præstantis ingenij, singularis doctrinæ philosophos: cum his se quotidie exercebant, cōmentabantur, disputabant: horum omnium opera, quatenus liberet, utebantur. at ego sumptum vnius pueri, minima mercede conducti, quo in scribendo vtor, ægrè sustineo. Et in his angustiis, in hac mea tam tenui valetudine, tam aduersa fortuna, quia rudes homines, veteris eloquētiæ cupidos, meis scriptis non erudio, nec in rectam Latinè scribendi viam induco, appellas me, quasi malum debitorem, atque etiam accusas, verbis tu quidem humanissimis, & alieno, ut videris, nomine, re tamē ipsa grauitur, & ut ego interpretor, tuo iudicio: quod vereor in primis, faciōque, sicuti debeo, plurimi. veruntamen videre te puto, quā facultatem res desideret. quid autem præstari à me possit, nemo omnium, qui viuunt, me ipso meliùs intelligit. quare noli mihi languorem, aut desidiā obicere: quæ abesse procul à me, qui antea meæ vitæ cursum inspiciet, atque examinabit, faciliè cognosceret. satis habeas, si nemo istam in te culpam conferat. qui cum ingenio præstes, ætatem omnem in Latina lingua contriueris: ex quo factum est, ut eam perfectè calleas: id quod tuorum scriptorum subtilitas, & elegantia declarat: cum valetudinem non desideres: otio penè diffuas: addo etiam illud: cum optimè tibi cum fortuna conueniat, quæ tibi de suis bonis tantum elargita est, ut erogare quantamuis pecuniam in homines doctos, eorumque studia nullo tuo incommodo possis: hæc cum in te sint omnia, eaque ut ego arbitror, summa, non minima quidem certè: abstines tamen ab hoc munere, & hortaris alios, nulla tibi re, præterquam voluntate, & studio conferendos. Quis non miretur sitire fontes? sitiunt enim certè, cum tu petis à me tamquam ex arido solo, quod in te ipso vberissimum esse constat: & cum ad nostram potius inopiam confugere, quā tuis copiis uti vis. Hoc loco mihi venit in mentē, tuam quoque causam, nō modò meam, me-

b 3

ditanti, quod tu fortasse respōdeas Distingues illa superiora: negabis in te vno esse omnia, quæ dixi esse de Latina lingua scribētibz necessaria. de fortuna cōcedes: patet enim, etiam, opinor, de valetudine, de otio: ingenij laudem, & doctrinā, quæ tua modestia est, abs te reiciies: fortasse etiam, quæ tui est in me animi propensio, quæ humanitas, ad me transferes. Nolim equidem tecum, Sauli, ne in tua quidem laude contendere: verū, quod tu mihi de te ipso non credes, credent alij, verūque fatebuntur, adducti in hanc sententiā, ac planē confirmari, non tam auctoritate mea, quam tamen in his præsertim elegantioribus litteris, in quibus iam tot annos versor, non esse nullam intelligo, quā tuo ipsius testimonio, quod habet ponderis apud bonos ac sapientes viros in omni re plurimum: te, inquit, ipso teste locuplete, cui fides habenda videatur, probabo tuā virtutem. Oblitus ne es, aut oblitū me putas illius temporis, cū tu librum tuum de homine Christiano mihi ostendisti? bone Deus, quā in illo multa præclara, cuius industria, cuius prudentiā, quā a te grauiter, quā copiose, quā splendide tractata. neque verō ego vnus illum librum, videre alij, vidit, qui vir, & quantus, Reginaldus Polus Cardinalis, qui potest esse instar omnium, quem tu profectō iudicem in re tua numquā recusabis. hunc ego audiui, audiūre multū, de tuo interdū libro loquentem. ornabat laudibus. (& est homo, vt scis, natura simplex, rectus, cuius ab intimo sensu numquā ne miniatū quidem aut vultū, aut oratio discrepet) quid plura? conferendum cū antiquitate iudicabat. Quamobrem redeo illuc, & concludo paucis. Magni facis eloquentiam: cupis eam cognosci, cupis amari, & coli. egregia cupiditas, & nobili sanē viro digna, verū, vt tibi satisfacias, & inuenias exitum studij tui, elige de duobus vtrum vis. aut ipse, qui pores, ostēde nobis Latine lingue pulchritudinem, ac præstantiam: doce nos, doce posteros, quæ sit eius adipiscendæ & perfruendæ ratio incunda: aut, si quos existimas hoc præstare posse, excita eos liberalitate, foue tuis copiis: noli pati, animum eorum hac & illa cura distrahi: sit intentus, & fixus hoc vno in studio: neque abducatur ab opere pulcherrimo, ac nobilissimo humillima interdum rei turpis, & sordida procuratio. ita consequeris facile, quod vis: optimisq; studiis & posteritati magna tua cū laude consules. Illa quæ scribis de leguleiis quibusdam, in meum

meum librum de Romanis legibus, detrahendi studio incurrentibus, legi nullo cū stomacho: nec sum miratus à barbaris hominibus, sordido quodam litterarum genere assueris, elegantioris doctrinæ scientiam, & quasi lautitiam quandam studiorum cōtemni. Non placet istis meus liber, magnis videlicet viris, quorum fama ædium illarum, in quibus ipsi habitant, limina nondum est egressa. At placet Vincentio Portulacæ, cuius est in vrbe Brixia insignis auctoritas, illustre per Italiam nomen: placet Antonio Augustino, Marco Antonio Natta, Lælio Taurello, Vido Pancirolo, iuris vtriusque scientia claris: quorum nomina, scriptis egregiis testata virtus, atque expressa, cū æternitate coniunget. hos ego meorum laborum, & vigiliarum laudatores cū audio, viros graues, & certos, omniumque nobilissimos: vocolas raucae plebecula contemno, quidque leues, & obscuri homines de me sentiant, aut loquātur, non esse mihi valde laborandum existimo. te quoque sperabam in meis præfidiis esse, & si qui virgerent grauius, obistere, imperūque inuidiæ & maleuolentiæ tua auctoritate, ac testimonio frangi. quod si facis, fructum fero meæ singularis in te obseruantia, & habeo tibi, quam debeo, gratiam: sin minus, hoc tamen nomine tibi debeo, quod meos obrectatores flocci facis, vsque eō, vt indignos, quibus respondetur, existimes. Vale. Venetijs. 60. D. LXX.

V I D O F A B R O.

Patavium.

6

Nescio, vtrum fortunę succenseam, cuius culpa factum sit, vt ego tuas litteras duobus ferē mensibus post eū diem, quo tu scripseras, acceperim: an eidem gratias habeā, quod mihi, arculam quandam scriptorū meorum euoluenti, planēque aliud agenti, de improviso illas obtulerit. gratias habeo potius: quod eodem tempore simul cum iniuria beneficium accepi, & iniuriæ beneficium præferri, equū est. sed, quoniam vereor, ne tarditatem in scribendo meam durius acceperis: hunc tu mihi scrupulum, Vide, si ex animo euelleres, faceres humanē, nec tamen iniquē: cū hoc ipsum, quod commissum à me est, primū ex aliena culpa pendeat: deinde nunc quidem etiam corrigatur. Venio ad tuas litteras, quibus mihi gratius nihil potuit

b 4

accidere: dicerem iucundius, nisi clausula illa de Bunello meo planè omnem iucunditatem eriperet. nam sic fac existimes, ex illius viri interitu tantum me cepisse dolorem, quantum fortasse dies exhaustire nulla poterit. Vixerat mecum Venetiis per quadriennium: cum ego in illo probitatem morum, virtutemque diligerem, ille in me propensionem, credo, quandam ad literas non improbaret. Intercessere etiam inter nos officia quædam, sed à me leuia, nec satis digna, quæ memoria tenerentur: quæ tamen ille, vt erat gratus, non meminisse solum, sed prædicare etiam solebat. ego ab illo maximum habebam beneficium, quòd me, cum Philæphs, & Campanis nescio quibus (vt aliis parcam) miserè errantem, in hanc rectè scribendi viam primus induxerat. Videbatur quibusdam natura seuerior: sed erat lenissimus erga sui similes, hoc est erga bonos viros: vbi vitium nosset, censor acerrimus. Distinguere homines non fortuna, sed moribus solebat. Loqui ad voluntatem neque ipse poterat, neque ferre, qui ad istam artem eruditus esset: totus erat apertus, & simplex. Satis scio fuisse qui illum deprauatæ religionis nomine in crimen vocauerint, quorum vitam si cum Bunelli vita comparares, Socratem diceres iniquorum conspiratione circumuentum. Coluit omnes virtutes & philosopho dignas, & homine Christiano, sed continentiam præter ceteras. hac verò ille triumphauit maximè, & triumphauit adolescens, cum ceteros voluptas capit. quo mirandum est minùs, si tantus postea vir ex tanto adolescente factus est. nam extremam vitæ partem, quam, vt in fabula actum, decet esse perfectissimam, heroicam audio fuisse, & planè diuinam. Quare incumbamus, ô Vide, & hanc operam Bunello nostro nauemus, vt illius nomen, immortalitate dignissimum, extinguere mortali cum corpore non sinamus. quod equidem enitar, & hominis mihi amicissimi, summi viri memoriam (si modò is ego sum, qui tantum præstare possum) profectò ab interitu vindicabo. video te in tuis literis idem velle: nec dubito, quin possis. nam & Bunellum amas mortuum: & vales plurimum ingenio: quod etiam pietas excitabit. cuius officij societas eo gratior vtrique nostrum esse debet: quòd cum apud alios laudabilis maximè erit, illustri exemplo gratiæ referende: tum ad animos nostros amore coniungendos, aternæque necessitudine conglutinandos,

mandos, plus valere nihil potest. Reliqua erant in epistola tua magnifica quædam & eleganter scripta de laudibus parentis mei, quæ verissima fateor. quædam etiam de me ipso, quæ non agnosco. nam, etsi tibi, nobilissimo adolescenti, multis non solum fortunæ sed etiam naturæ doctrinæque bonis ornato, & quod caput est, virtutis amanti, placere maximè velim: tamè, quia nemo adhuc à me hoc impetravit, vt ea mihi adsciscerè, quæ mea non essent, patere, obsecro te, de me ipso mihi potius me credere, quàm tibi. quòd si cupidum esse laudis, laudem esse vis: isto me licet nomine non contemnas: quòd ea, quæ habent ijs, qui laudabiles ducuntur, ego, eadem vt haberem, semper laboranti. sed scis, velle & perficere, non idem esse. alterum contingit multis, alterum dumtaxat ijs, quos Dij diligere putantur, quorum ego te in numero, optime Vide, præstanti natura præditum, Bunelli præceptis informatum, confido facile futurum. Vale. Venetiis.

MARCELLO CERVINO

Cardinali. Romæ.

7

Posteaquam Roma discessi, etsi tum mea vetus in te obseruantia, tum tua in me perpetua beneuolentia postulare videbatur, vt ad te quàm sæpiissime scriberem: tamen id non feci: propterea, quòd omne otium, atque omnem etiam mentis tranquillitatem molestiæ in primis ademerunt occupationes: quarum me, cum primum huc reuerti, tantus æstus absorbit, vt longo intervallo vix emersem. nam primum domesticas res ita malè affectas offendi, vt eas seruare multi temporis, non exigui laboris, etiam alicuius artis esset. deinde, cum illa, quam scis in meis epistolis nutu tantum appellari, inimica natio virtutis, ac diligentia, quæ etiam patri meo, viro optimo, (& adde, si quid vis) negotium exhibuit, ad me vexandum, atque opprimendum conspirasset: durius habui negotium, vt meas fortunas in tuto collocarè. sed me, qui antea præsto mihi semper affuit laboranti, idem in hoc potissimum discrimine egentè opis & consilij, nec mediocriter de toto rerum mearum statu sollicitum respexit, ac liberauit Deus. Itaque omni planè molestia perfunctus esse mihi videor. quid quæris? aliqua etiam officij speciem ab iisdem obseruamus: ac se satis aptè simulationis, vt opinor, artificio

tuentur. accipere tamen quod datur, quocunque animo detur, inscitia non est: nec hodierni mores, & ratio temporum secus postulat. Cetera sunt in meis rebus non plane cuiusmodi nos optabamus, sed cuiusmodi tamen multi non sperarunt: quibus hæc, quæ nunc agimus, amplissima videntur esse, cum nos præ iis, quæ, nisi quis casus nostris consiliis occurrerit, agere aliquando cogitamus, tenuissima iudicemus. quam quidem ad rem, quod tu omnia, quæ in te sunt, liberalissime polliceris, quodque Alexandrum etiam Farnesium, præstantem omni virtute Cardinalem, in eandem rationem propensum esse affirmas: equidem de te sic existimo, & multas esse res, in quibus iuvari à te pro tua summa, tum dignitate, tum etiam fortuna possim: & in iis rebus numquam omnino mihi tuam esse humanitatem defuturam: Farnesium autem, diuinum adolescentem, natum ad liberalitatem, & ad gloriam, non miror eo esse erga virtutem animo, quo quia semper fuit auus eius, idcirco ad eum gradum, qui est in terris summus, & augustissimus, diis hominibusque volentibus ascendit. ac sane ille cum domestico exemplo, tum multo etiam magis, egregia ipsius natura ad immortalitatis laudem excitatus, sæpe alias, quanti bonas artes faceret, ostendit, sed proximè vel in primis, cum Hieronymum Ferrarium, iuuenem rarissimæ virtutis, sanequam pro eius meritis ornauit, atque auxit. in quo, cum apud vnum posuisse beneficium videatur, à multis tamen gratiam iniuit. nam, cum vos, tales viri, patrociniū litterarum suscipitis: quicumque bonis artibus delectantur, animo recreati, veniunt in spem aliquando fore, vt, post diuturnos labores, & molestiarum quasi tempestates, in quietis & otij portum, vobis adspirantibus, deferantur. quos si in cursu studiorum instituto vestrae benignitatis aura deficiat, hærebunt, neque iam poterunt, quod intendebant, sine ope auxilioque vestro peruenire. verum huiusmodi dubitationem vestra iam consuetudo sustulit. magna enim optimæ voluntatis documenta sapissime dedistis, maiora etiam dare cogitatis: cum quidem, vt Antonius Bladus ad me detulit, pulcherrimam rem, & vobis dignissimam aggressi, omnes libros Græcè scriptos, qui nunc in bibliotheca Palatina conditi asseruantur, prælo subicere cogitetis: vt, multiplicatis exemplaribus per orbem terrarum, in vsum omnium

omnium gentium, omniumque seculorum, diuulgetur. cui se munerī Bladus à te esse prapositum aiebat: itaque venisse ad nos, vt & eos typos, quibus atramento illitis charta imprimitur, conflandos curaret, & si qua præterea sunt ad opus necessaria, maturaret. sane sum lætatus plurimum, hominemque sua sponte diligentissimum, tamen cohortari non desino, vt in ea re, quæ ad commodū studioforum, maximè verò ad tuam, vt ego sentio, gloriam spectat, operæ ne pareat: eique dixi, vt ad omnia me & fratribus vteretur. neque minus prolixè, quæ verbis pollicitus sum, vbi ille petierit, re præstabo. nam & hominem diligo, & verò tua voluntas maximi est apud me ponderis. In Romulo quidem tuo, quem initio sum complexus vt fratrem tuum, deinde amare cepei vt te fratre dignum, nihil prætermitto, quod aut in officio cohortandi, aut etiam in studio iuuandi positum sit. sed ille, cui notissimæ sunt occupationes meæ, pudore, credo, facit, vt rariùs ad me scribat: cum mihi, vel in maximis negotiis ei vacare, nō modò nō molestum, sed etiam gratissimum sit. quod tu, si videbitur, ad illum scribes: simulque litteris admonebis, vt, quo consilio Parauium est profectus, id studio & diligentia consequatur. neque tamen hoc dico, quod eum, adhuc quidem lapsum esse putem: de quo etiam ea, quæ volumus, & videmus, & audimus: sed quod, infirmitatem eius ætatis cum recordor, interdum vereor, vt possit consistere. Vale. Venetiis. *co. d. xxxix.*

BERNARDINO MAFFAEIO
Episcopo creato. Roman. 8

VBi te audiui Episcopum esse creatum, lætatus sum, non tam ob ipsam rem, quæ sanè est perhonorifica: propterea quod Episcopatus & sacerdotium est, & maximum sacerdotium: quàm quia de ipso cogitans, intelligebam te eum esse, cui ad istam honestandam dignitatem summa facultas in optima voluntate non deesset. Tibi erunt, quæ multis solent esse laboriosa, virtus, & vigilantia, ex tua vetere consuetudine facillima. non enim honorem, quasi legē bonitatis, ad quā te fingeres accepisti: sed ad honore bonus accessisti, multis antea, magnisq; rebus Paulo *III.* probatus: cui Pontifici omnium sapientissimo, & optimo: qui & ipse Deo probatus est, & nō probat nisi sui similes,

Gratulor igitur tibi, non ut gratulantur ij, qui ferè, quibus fructibus auctus sis, vnum cogitant, cetera magnoperè nò spectant, sed ut ij, quibus dignitas, & religio prima sunt: quæ tu coles maximè, & eris in Christi militia antesignanus. Grauem sanè personam Episcopi sustinetis. vestrum est, errantes animos in viam reducere, & reducis vos quidem præceptis diuinæ doctrinæ tradendis: sed magna vis est in exemplo, cum ea quæ traditis, ipsi vita & moribus exprimitis, quod tu præstabis utrumque omnium maximè: qui & habes non doctrinam modò, verùm etiam eloquentiam. quarum altera imperitos erudias, altera languentes excites: & viuus, ut homo, satis extra culpam. quod memini me multis abhinc annis in tua prima adolescentia miratum: cum ea in te laudarem. quæ tamen imitari vix poteram. quod fecisti adolescens, cum tua te singularis, optimæque natura ad decus inuitaret, & quasi manu prehensum duceret: nunc, ætate confirmata, cum ad voluntatem accesserit ratio, dubitem quin idem multo sis alacrius constantiusque facturus: dubitet, qui te ignorat: mihi, cui tua studia, tui sensus ex nostra familiaritate notissimi sunt, dubitare non licet. Quare, ut ad prima redeam, non eo solùm nomine tibi gratulor, quòd Episcopus es, in summa dignitate constitutus: quod tibi scis esse còmune cum multis, sed quòd is es, qui cum ista dignitate virtutem æquare possis. quod quia vides quàm non multi potuerint, eo magis tu, qui potes, hoc ipsum, quod potes, acceptum Deo referre debes, tantùmque munus in te collatum, illud quidem plurimi facere, sed, quoniam est proprij erga te amoris argumentum, muneris causam multo, quàm ipsum munus, pluris æstimare. Vale. Venetijs Kalend. Maij, 60. D. XLII.

GABRIELI CATIANO

Brixiam.

9

Epistolæ à te habeo duas, utramque scriptam elegantissimè, sed illam pleniorè, quàm XI. Kalend. Sept. dederas: nam hæc recentior, cui nonarum Oct. dies erat adscripta, argumentum habuit ferè nullum. venio igitur ad priorem: in qua cetera inuendissima, illud permolestum, quod te minùs còmodè significas valere: scribis enim, valde te ob aduersam valetudinem vereri, ne non illud, quod instituisti, absoluere ac perpolire tibi liceat. Mi Catiane, excita

excita prudentiam tuam: & occurre morbi principiis: ne ille grauior deinde factus, & te, & amicos tuos, qui, te ægrotante, valere non possunt, diutius vexet. Hoc loco mihi veniunt in mentem, quæ tu me olim, minus rectè cum haberem, prudentissimè & amantissimè monuisti. illa, illa ipse tibi nunc in memoriam redige: & quæ tuæ tunc partes erant, eas nunc fac esse meas. Tu mihi non ex Hippocrate, aut Galeno, sed ex veterum philosophorum libris ea remedia, quibus ad salutem meam præstantius esse nihil potuit, attulisti: ego nunc idem in te facio, tuamque tibi medicinam restituo. vis, quæ meum morbum, te medente, sanarunt, ea tuo ipse in morbo præuenire? non vis, opinor. non enim id te dignum est: qui ea sæpe legisti, unde homines alijs cauere cum discant, sibi eos non cauere turpe est. quare adhibe eam, quam ad omnes res soles, ad te curandum diligentiam: & quod oneris suscepisse te scribis, si id grauius videretur, quàm ut perferre possis, depone prius, quàm opprimare. magnum est, quod moliris, & magni non solùm ingenij, quo tu non egres, sed etiam otij: quo nisi abundas, quo modo te speras ea, quæ in Iure ciuili dispersa sunt, quæ scis esse minimè pauca, primum posse cogere, deinde coacta ita disponere, ut ex certis generibus totum ius ciuile cognoscatur? atque ego tamen sic existimo: si quis est, qui hoc præstare possit, aut eum te esse, aut omnino neminem: sed, quoniam res & fortunæ tuæ, quemadmodum tu quidem affirmas, ita ferunt, ut in forum tibi necessariò sit eundum: quæ ratio, si modò & tibi & populo placere velis, multi temporis exercitationem desiderat: hæc autem quæ à te est iuris ciuilis instituta digestio, cuiusmodi est, ut nihil operosius existimetur: vereor, ne, duarum rerum difficillimarum tractatione distractus, utramque dum vis, neutram assequare. quamobrem quid suscipias, tui consilij est: ego monendi partes, quæ sunt prudentiæ, non assumo: neque enim plus vlla in re me existimo videre, quàm tu vides: id, quod est benivolentiæ meæ, faciam, ut magnoperè te non solùm horrer, verùm etiam rogem, valetudini tuæ minùs, quàm gloriæ, ne seruias: quæ quidem nobis, qui te summe diligimus, tantæ curæ est, ut plurimas nostræ salutis partes in tua salute positas existinemus. De Alciati libro, valde te amo: sed eum, hoc quidem tempore, cur

mitras, non est, sunt quædam, quæ magis vrgent. Quæ scis à nobis anno proximo superiore institutam penè absol- uimus. Domestica ferè sunt vt volumus. fratres valent o- ptimè, ego sicut soleo, hoc est, et si nō optimè, sic tamen, vt studiis nostris frui liceat. quod si perpetuū detur, equidem hac mea tenuitate contentus ero: illā firmitatem, illa athle- tarum latera nō appeto: neque mihi vnquā de natura que- ri veniet in mentem, quæ me corpusculo sinxerit inbecil- lo: gratias agā potius, quod effecerit, vt omnibus penè ho- ris, aduersæ valetudinis metu, spectanda mihi ratio sit, & cō- tinentiam, quæ virtus est, aut certè ad virtutē ducit, cogar amplecti. Amamur à multis: si modò ex vultu, & verbis a- mor intelligitur: colimur etiam à nōnullis, qui, falsa de no- bis opinione adducti, nostram consuetudinem, quasi docti hominis, videntur expetere. quibus ego si me patefecero, facillè hunc errorem eripiam. & puto, faciam, ne totos dies saluatoribus tribuam. Vale. Venetiis. 60. D. XLIII.

FRANCISCO LVISINO.

Pataniū.

10

SI nescis, Luifine, quantum ego amori nostro tribuam, Scognoſce ex hoc, quod & superioribus mensibus licere mihi per eum putavi ad tuas litteras, humanissimè scriptas, nihil respondere: & nunc, eodem fretus, etiam malè respō- deo. Non est hoc, inquis, officium colere. Quasi iam pro- baueris, quia non coluerim, idèd me turpem esse. non pla- cet ita duris legibus amicitiam adstringi, vt numquam re- laxentur. summam diligētiam maximis in rebus, si ab ami- co requiris, iure facis: sed si etiam in minimis, non æquus es, est enim profectò quædam suauitas in negligentia: quā qui ex amicitia tollit, horridior est, quā vt vibani mores ferre possint. quare, si amabilis esse vis, (quamquā quis te vno amabilior est?) verumtamen, si id tibi propositum est, vt omnibus in rebus æquè amabilis, æquè iucundus sis: permitte mihi, vt liceat aliquando tecum esse negligenti. Nam quod ad tuas litteras attinet, ita iudico, scriptas esse non solum eleganter, in quo tamen non minima laus est, sed etiam sapienter: quod quia solet ab ætate tua longius abesse, non solum laude, sed etiam admiratione dignum est. vitium hoc in plerisque adolescentibus, atque etiam in robu-

robustioribus quibusdam fama celebratis animaduerto, vt inania colligant, & eloquentiam non, vt veteres illi, in sen- tentiis, & verbis à communi consuetudine alienis, sed in quibusdam vulgaribus, ac penè puerilibus ineptiis consti- tuant. Quocirca non ego te, Luifine, hortabor, vt ex ista imperitè scribentium turba te eximas: sed gratulabor po- tius, quod ita effecisti, vt hortationi locum non reliqueris. hoc cum adolescens adhuc, & penè imberbis, nondum ea prudentia, quæ extrinsecus assumitur, propter ætatem co- piosè instructus, naturali quadam ingenij facultate, & assi- dua Ciceronis lectione sis consecutus: cum illa accesserint Aristotelica, in quibus nunc totus es, vltimque rerum, qui in adolescentem non cadit, percallueris: qualem te virum futurum putemus? non sum natura blandus: neque soleo cuiusquam auribus inseruire: potius offendit quosdam li- bertas mea. itaque quod dicturus sum, gratiæ causā dictū ne putaro. si quando accidit, vt interroger de iis, qui anti- quam illam perfectè scribendi laudem posse nobis videā- tūr iā penè amissam restituere: soleo te duobus præstan- tissimis adolescentibus, meis familiarissimis, Calino & Amaltheo, tertium inferere. Calinum, puto, non nosti: qui clarissimum iuuenem, Aloysium Cornelium, singularis viri, Ioannis Cornelij, filium, in Cyprum insulam secutus, tertium iam annum abest. sed mihi hoc velim credas affir- mant: ea bona, quæ magister tuus Aristoteles laudabilia esse dicit, omnia ferè in illo adolescente aut esse iam, aut breui, vt ego auguror, futura. De Amaltheo autem quid sentiam, non expectas, opinor, vt significem, neque vt ego tibi eum quasi latentem indicem, quem in illustri quadam specula virtus constituit. quare coniunge te cum his, & eloquentiam tres optimi adolescentes, ætate ferè pares, concordī studio, sicuti pulcherrimam virginem, diligit. quod si me etiam socium recipitis, & riualem in hoc amore fertis: erit præclara consensio: & Latinæ linguæ for- mam, quam, superioribus temporibus turpi barbarie vitiatam, nunc agnoscere vix pos- sumus, posthac, vt opinio mea fert, intactā, illibatāmq; tuebimur.

Vale. Venetiis. 60

D. XLVII.

Cum Venetiis proximè discessi, vt in hanc solitudinem ex ista frequentia me conferrem, magna sanè lætitia perfruebar: & quòd ad ea, quæ homini charissima sunt in vita, vxorem ac liberos meos redibam, & quòd mihi, otium ad studia, amœnitatem ad valetudinem quærenti, hunc esse præter ceteros locum expetendum atque adamandum intelligebam: sed, vt in rebus humanis nihil est simplex, in summa voluptate molestiæ tamen hoc erat, quòd ita fortuna tulisset, vt, quo tempore tibi per anniuersarias Patauini gymnasij ferias Venetiis esse, & commorari liceret, tum ego à te disungerer, magnamque manendi cupiditatem maxima discedendi necessitas vinceret. nec verò mihi dubium est, quin cū meo sensu tuus quoque sensus congruat, & quæ me cura torquet, eadem te pungat. vicini enim in officio, atque amore, quàm sit turpe, si te nō mea vox aliquando docuisset, ipsi te libri, vnde hauris illa præclara, quibus ad laudem informamur, penitus erudirent. quòd si vt vnà simus, quod & tu, vt opinor, sperabas, & ego certè cupiebam, per interualla locorum non licet: at, quod proximum est, vt vnà esse videamur, non video cur præstare litteris & consequi non liceat. nam si propterea, simul esse, iucundum est, quia mutuo sermone fruimur: in litteris non ego quidem tuam vocē audio, neque tu meam: sed, quæ voci subest res, eam nihilo minùs, quàm vnà cū sumus, percipimus, hoc etiam maiore cum fructu, quòd aliquanto scribimus accuratius quàm loquimur. quare velim ad scribendum te des: & cum me tuæ consuetudinis vsura, ob ingenij tui suauitatem, & sermonis elegantiam mirificè capiat: hæc, quæ in te amo, quæ nunc abesse doleo, fac, si me diligis, ne omnino desiderem. debes hoc meæ causæ non nolle, tua verò maximè cupere. nam, cū te aliquot ab hinc annis in rectam illam antiquæ eloquentiæ viam dederis, patris tui, viri optimi, ac sapientissimi vocibus consiliisque commotus, patrui verò, clarissimi ac præstantissimi cuius, exemplo incitatus: turpe tibi est, in mediocri laude consistere, & ad summam peruenire, sine stylo, assiduæque exercitatione non licet. quid enim ille noster, cuius tu libros numquam de manibus deponis, quid

quid agebat? timere se nisi frequenter declamaret, ne, quod adeptus erat in arte oratoriæ facultatis, exaresceret. Attendem, mi Paulte, & tuam causam, à qua mea disiuncta nō est, si placet, mecum considera. Ille tibi homo Romanus, Latine orationis inopiam metuebat, cū tamen omnibus in hoc genere diuitiis abundaret: nos, quibus Latina lingua peregrina est, qui in optima scribendi aut dicendi ratione rudes, & infantes penè sumus, de summa eloquentia sine summo studio cogitabimus? & vnā omnium difficillimam rem, eadēque omnium gloriosissimam, ludibundè consequemur? Vides me ipsum, qui quid sim, ego quidem non statuo, sed sunt, quibus non esse nihil videar, nullum penè diem intermittere, quin aliquid Latine scribam? cū tamen, ex quo lapidem hunc voluo, annus iam vigesimus abierit. Est adolescens in vestra nobilitate, tibi non ignotus, mihi admodum familiaris: quem excellenti præditi ingenio, gloriæ cupiditate flagrantem, nisi à Romanæ eloquentiæ laude ad huius maternæ linguae studium falsā quædam opinio traduxisset: erat, cur de illo sperarem ea, quæ summa sunt. tantam enim operam in scribendo ponit, quantam tu videlicet in legendo. sed neque illi in summa industria iudicij satis est, qui de Latine lingue dignitate nō optimè sentire videtur: neque tibi, rectissime iudicanti, ad id ipsum, quod probas, obtinendum supererit industria. quare vellem, vt & tu illum in diligentia, & ille te imitaretur in sententia. quod vtrumque si contingeret: nā ego vestræ vtriusque laudi præclare consultum putarem. Sed ille de suo consilio viderit. iccirco enim se non existimat errare, quia, quos sequatur, auctores habet eos viros, qui, quod optimum esse dicunt, in eo facile omnibus hominibus antecellunt. Te verò, qui mecum in iisdem ædibus per triennium ferè vixisti: qui, quidquid es, de meorum consiliorum præceptorisq; fonte fluxisti: cuius à laude mea laus quodam modo pendet, te inquam, mi Paulte, quantum in me erit, errare non parari, tēque coactus amore, & officiis tuis, hortari numquam desinam, vt in veram ac sinceram eloquentiæ formam, cuius ego tibi eccellente in pulchritudinem, duorum veterum oratorum exemplo, sæpe demonstraui, tuæ mentis oculos acriter intendas, eamque tibi à me veris, vt arbitror, lineis designatam, vt aliquando tuis scriptis, quasi coloribus conetis exprimere. Graue, inquires,

onus imponis, & difficilem mihi laborem mandas. Fa-
teor ita esse: addo etiam illud, non esse nobis optandum,
vt aliter sit. nam, cum omnium hominū in appetenda lau-
de par propē voluntas, similisque sensus sit: quod omnes
appetunt, id si esset eiusmodi, vt consequi multi possent:
quanti, obsecro, aestimares? opinor, minimi. copiam enim
vilitas, & vilitatem sequitur contemptus. quare non tibi
est dolendum, quod de ludoribus manat gloria. latere po-
tius, quod, cum eam omnes amabilem esse, valdeque ex-
petendam sentiant, plerisque tamen laboris magnitudo
terret, & amulandi studiū rei difficultas imminuit. Est au-
tem tibi ad hanc laudem, quod te voco, aditus eo facilior,
atque apertior, quod, quæ duo sunt ad comparandam
eloquentiam instrumenta maximè necessaria, ingenium,
& memoria, vtrumque sic tenes, vt in altero excellas, in
altera iis, qui excellere putantur, non admodum conce-
das. hæc tu bona si languere sinis, gratiam naturæ non
optimam refers: quæ non in te benigna fuit, vt suum be-
neficium negligeres, sed vt ad decus, ad dignitatem, ad
immortalem æternamque laudem conferres. Neque ve-
rò is ego sum, qui te velim eloquentiam à philosophia
seiuungere, totosque dies in hoc vno expoliendæ oratio-
nis studio consumere. erras, si me ita sentire putas. ego
philosophiam diuinum quiddam esse dico, indicem veri-
tatis, magistrā vitæ, omnium virtutū, omniumque lau-
dandarum artium parentem. sed idem ita statuo, si, qui o-
ptimè sciat, nō optimè loquatur, plerumque fieri, vt id ipsum,
quod sciat, nescire videatur: & vt in conuiujs non parum
interest, qua epula ratione condiantur: sic in sermonibus,
aut scriptis magni refert, quibus animi cogitata verbis
enuncientur. quod si cui ita stupidus, aut ita deprauatus
est sensus, vt ornata, & bene structæ orationis suauitatem,
& tamquam harmoniam auribus non percipiat: hunc tu si
sapis, neque consules in te tua: quia, recte qui non intelli-
git, is vt recte iudicet, sperare non licet: neque ipsum mo-
nebis, quia, quibus defunt principia naturæ, iis inutilem
artem esse constat. tu, si me audies, mularum vocem ab ru-
sticano sono distingues: & vt inanem multorum loquacita-
tem oderis, sic elinguem quorundam sapientiam nō ama-
bis. qua in sententia video fuisse, quos viros? Platonem, &
Xenophōtem: quibus ego plus crederem solis nutu signi-
ficanti.

ficantibus, quā omnibus, qui nunc vbique sunt, philoso-
phis cum iureiurando confirmantibus. nōne vides magnū
vtrumque & excellentem in philosophia fuisse, vtrumque
tamen in hac, quā homines inepti reprehendūt, exornan-
dæ orationis facultate ita præstitisse, vt, eorum scripta cum
legimus, nihil omnino purius, nihil elegantius, nihil illu-
strius fieri posse iudicemus? à qua laude plurimum abfui-
sent, nisi temporis industriæque multum in eloquentiæ stu-
dio collocassent. neque verò eloquentiæ studuissent, nisi ex
ea decoris ornamentique plurimum ad philosophiam ac-
cedere, tamquam ad formosam virginem à corporis cultu
iudicassent. Hos igitur ego te imitari malo, quorū nomi-
na adhuc vigent, cum ipsi duobus abhinc annorum milli-
bus obierint, quā istos, si qui sunt, qui te infirmisimis ra-
tionibus à pulcherrimo consilio conātur abducere. Perge,
vt facis, in disciplina philosophiæ, in qua Patauij artificem
habes eximium M. Antonium Genuum: eloquentiam ve-
rò, cuius, vt opinor, in via me ducem non contempsis, ne di-
mitte. vtrumque enim & debes, si tibi magna proposita sunt:
& potes, si quod me sæpe dixisse memini, dici horas apte,
& cum ratione distribues. Vale, & patrem tuū, & paruum,
quos ego plurimi sanè facio, & communes amicos meo
nomine saluta. Ex plebe Sacij. ∞ D LVI.

CHRISTOPHORO MADRU-
tio Cardinali. Mediolanum. 12

A Vdio te de nobis & loqui, & sentire perhonorificū.
præclarum hoc est, laudari à Principe viro, & ab eo
Principe, qui cum fortuna virtutem ita coniunxerit, vt in
vtraque pariter emineat. atque ego te semper antea, cum
numquam essem allocutus, numquam vidissem, tamen ve-
hementer colui. mouebar tuis præstantissimis actionibus,
hominumque constāi sermone, omnia de te summa præ-
dicantium. neque verò, si quis in te laudaret opes, aut nobi-
litatem, aut dignitatē admirabar. communia multorum hæc
sunt, optabilia potius, quā laudabilia. sed illa, quæ tua pro-
priæ sunt, cum acriorem, vnum esse Christophorum Madru-
tium, qui virtutem ipse coleret studio singulari, in aliis or-
naret præmijs amplissimis, omnesque liberales disciplinas
(fateo quodam, temporū dicam, an hominum iniurijs? exsu-
lantes) exciperet, amplecteretur, foueret: qui denique soli-

dam gloriam spectaret, inania, quæ multi sequuntur contemneret: hæc ego cum audirem, incitabar studio meæ tibi singularis erga te obseruantia declarandæ: sed obstreperè litteris inanibus tali viro, præclaras Italiæ vrbes, multorumque populorum fortunas non potestate magis, quam iustitia tuenti, hominis esse vel inepti nimis, vel impudenter ambitiosi existimabam. nunc autem cum ad me sermones tui, mea cum laude habiti, referantur: occasionem cupidè complector, quam mihi tua liberalitas offert, tibi que gratias quas possum quidem, ago, habeo autem certè maximas atque immortales: tum quod ornes me testimonio iudicii tui, quod apud omnes valere plurimum intelligo: tum verò, quod isto officio, ista tam præstanti humanitate quasi fores mihi aperueris ad amicitiam tuam. qua quidem ego me, si minùs alia te licebit, perpetuo certè, ac singulari erga te studio, assiduâque tuarum virtutum prædicatione dignum præstabo. quod cum antea fecerim, iudicio meo commotus, faciam tamen in posterum alacrius ac diligentius, tua humanitate incitatus: quam semper eandem in me futuram, non magis constantiæ ratio, quam naturæ tuæ benignitas, mihi persuadet. Vale. Venetiis. 60 D LVII.

ROMVLO CERVINO.

Pataniūm.

13

QVod tu persepe queri solitus es, id mihi nunc accidit, vt epistola prorsus caream argumento: sed ego tamen non committam, quod tu soles, vt argumenti me inopia deterreat à scribendo. quin vide, quam diuersa ratio sit, tu, cum sententiam non habes, valdè tibi ais laboriosum esse epistolam texere: ego nunquam facilius soleo scribere, quam cum nihil habeo, quod scribā. At inanes huiusmodi litteræ sint, necesse est. Primum hoc non semper, quandoque enim accidit, vt, nihil dicentes, aliquid tamen dicamus, & vt in fidibus est quardā manus aberratio sine arte, in qua tamen ipsa ars sit: sic in epistolis argumentum quandoque est sine argumento. itaque, non semper inanes huiusmodi litteræ: siquidem in iis solet aliquid nonnumquam existere, quod pondus habeat. sed fac inanes esse: quid refert? non hoc spectamus, id sequimur, vt, exercitatione duce, eò perueniamus aliquando, vbi sita laus videatur eloquentiæ:

tia? quod si nobis tantum in hoc proficere non licet, vt veteribus illis, quorum est purissima oratio, similes esse possumus: at tentemus tamen, si possumus nostris, qui inquinatè loquuntur, dissimiles esse. quod, vt opinor, & multum, & sæpe scribendo consequemur. Ac noli putare, semper in eo nobis esse elaborandum, vt philosophemur in epistolis, graues sententiæ probantur: fateor, sed nunquid hoc vno Latina lingua continetur? me quidem Cicero noster paullo minùs interdum delectat, de iocis cum agit, quam de turpi, & honesto cum disputat. vtroque enim sunt ornamenta: & vtrumque sæpe necessarium est. itaque ad vtrumque me do: tæque vt idem facias, etiam atque etiam hortor. cumque res non erit, de qua scribas: tum tu, si me audis, vel leuissima quæque ex omni parte, ex omni genere arripies, & iis pro argumento vtère. hoc autem quatenus agas, aut cum quibus agas, tibi non præscribo: cuius tanta prudentia est, quantam ætas ista, qua nunc es, capere vix potest. Summa sit, vt & cum argumento, & sine argumento sapissime scribas. Vale. Romæ.

FRANCISCO GONZA-

ge. Pataniūm.

14

ODi penè meos oculos: etsi oculi sunt, id est, omnium rerum carissimi: sed odi certè peius, quam antea, hunc morbum, quo mihi nunc tuus aspectus, tuus complexus eripitur. aduolare enim ad te, si valerem: nihil me moraretur: nihil esset tanti. an cum tu, magni principis filius, familia natus Italicarum omnium nobilissima, nec iam à maioribus tantum, sed à te ipso clarus, Mantua me, humilis hominem loci, nondum de facie notum, litteris humanissimis tua sponte salutandum putaueris: ego, cum Pataniū, hoc est, propè in conspectu meo sis, non accurrā ad te? facerem: sed soluta voluntas non est: impeditur enim valetudine. solatio tamen hoc, in magno dolore sustentor, quod futurum breui non despero, vt conualescam. concurrunt simul, anni tempus, assidua medicorū cura, mea summa continentia. hæc si proficient, adibo ad te, nulla interposita mora. opto enim, quæ inter nos mutuo litterarum officio cōglutinata amicitia est, eam paullo arctius mutuis sermonibus, mutua consuetudine adstringi. sin hærebit

morbus: obsecro te, largire hoc vel meæ in te obseruantia, vel humanitati tuæ, vt omnino tuis litteris ne caream: quas ego meis quàm potero creberrimis dabo operam, vt eliciã. Mitto ad te librum meum de Romanis legibus, proximè rogatu multorum editum. cupio, legas, cum hoc tamen, si vacat, nam, auocari te à studiis grauioribus mea causã, nolo. cupio etiam, cum legeris, probari tuo iudicio nostram industriam. sed hoc me cupere, rogare ne puta. volo tibi esse liberam in vtramque partem iudicandi facultatem. nihil mihi tribue: rem ipsam pende suo merito, ac statue de tuo sensu. nec enim is ego sum, qui plus amicitie dari postulem, quàm veritati: nec tu is es, qui, si postulem, facillè concedas. Pergam ad reliqua, hæc si tibi, tuique similibus non improbari cognouero. Vale. Posseniño salutem, rarissimo iuueni, cuius heri epistolæ respondi. Venetiis.

ANTONIO POSSEVINO. Patavium.

15

GRatus, & iucundus admodum amor is, qui te in eam mentem impulit, vt officij gratia ad me scriberes. quid enim aliud existimem? cum argumentum res quidem ipsa tibi nullum daret. ingenium verò mirificè tuum amaui, amplexatúsque, quantum licuit, animo sum, quòd raptim, & vt ad hominem familiarem, familiariter cum scriberes, epistolam tamen confeceris elegantissimam, distinctam luminibus eloquentiæ, in qua non fucatus, sed verus, ac tamquam naturalis Romanæ linguæ color eniteat. Macste Posseni, fratre iam maior, iuueni eximio: vrge totus in studio litterarum. vides, quæ te manent præmia. gloriam habes proximam, eamque panè manibus attingis. paululum si te incitaueris, apprehendes, non me hercule, quia nolis, dico: sed, vt intelligas quantum cupiam, propterea dicendum putavi. faueo enim omnibus, qui rectè sentiunt, rectèque faciunt: in te verò mea præcipua & est voluntas, & esse debet. scis quintum abhinc annum Romæ cum te frater tuus adolescentulum adduxit ad me, quibus verbis commendauerit, amicitia iunxerit, & veluti in clientelam tradiderit. ex eo tempore, quoties adiisti ad me, quos tecum habuerim sermones, quàm studiose, quàm amanter ad illa præclara, quæ frater tuus amabat, sim cohortatus, potes recor-

recordari. dixi sæpe, non esse tibi de fortunæ bonis cogitandum, quæ vel improbi malis artibus quærerent, vel bonis viris rectè quæsitæ facillè casus eriperet. ostendi, verè & esse, & appellari diuitem posse, qui liberalium doctrinarum scientiam possideret. non neglexisti: contulisti cogitationes omnes tuas ad studium veræ laudis: & in eo nunc apud Franciscum Gonzagam, nobilissimum, ac virtutis amore incensum adolescentem, ita versaris, vt propemodum videaris excellere. Quare gratulor equidem fratris tui manibus, quos letari arbitror summopere, quia talis es, & quia fore tantus videris, quanta potest esse virtus, maximo ingenio, acerrima voluntate, summo studio comparata. Nec verò, quod epistola tua significat, mea tibi sunt aut ad vllam fortunæ acceffionem, aut ad dignitatem studia expectanda. à te ipso, mihi crede, omnia proficiuntur. virtutem si habes, nihil desiderare: ea pro te prestat: ea tibi omnes honores, omnes quas petieris, opes impetrabit. ô præclaram vitæ ducem! te felicem, Posseni, ne, qui cum hac viuas, & viuendum statuis: me miserum, qui, cum idem sentiam, cogor tamen eam à me disungere, victus grauitate morbi, & iis curis, quæ inuitum aliò traducunt. quòd si me Deus aliquando respexerit, acquiescam in iis studiis, quæ sola sunt ad naturam meam, sola tranquillitatem animis afferunt, hominemque paulatim ab homine separant, & quantum licet, cum Deo coniungunt. Vale. Venetiis.

HIERONYMO LIPPOMANO. Venetias.

16

REtis epistola tua, sed habet multa suauia. primum significas amorem in me tuum: quo quid gratius? nã, amari à nobili adolescente, propinquitatibus, amicitiiis, opibus florentissimo, oprabile est: ab eo verò adolescente, cuius ad animi bona comparanda mens omnis, & cogitatio dirigatur: qui scientiam litterarum ita expetat, vt iuani tamen ambitione prorsus vacet, nihil ad se ipsum, ad summum Deum omnia referat: hoc verò eiusmodi est, quod qui assequitur, triumphat. itaque ego vehementer mihi gratulor de amicitia tua: quam cupio esse perpetuam: & vt sit, omni equidem studio, omnique erga te

observantia laborabo. Quod verò ais nescio quid de beneficio in te meo: mi Hieronyme, noli tantum largiri modestiæ tuæ, ut vocabulis patum propriis, nec satis cum re congruentibus vtare. quod enim tui beneficium appellas, ego verius officium, & officium eiusmodi, quod prætermitti à me sine graui culpa vix posset. rogabas, ut confulerem studiis tuis: impetrafti facile, & curavi libentissimè. quod enim tribuere vni tibi videbar, id non tam tibitribuendum, quàm litteris, quàm virtuti, quàm consuetudini, & naturæ meæ amplector tamen istam humanitatem, quæ tibi non modò beneuolentiam conciliat, verum etià laudem parit. nam, ut extenuare, ac dissimulare, quæ acceperis, beneficia, ieiuni animi est, & perangusti, ac sordidi: sic ea verbis augere, palamque profiteri, excelsi, atque ampla spectantis hominis est, & ad liberalitatem, id est, ad decus, & ad gloriam nati. coniunge, quæso, istam mentem, atque istam sententiam cum doctrina, & cum iis studiis, ad quæ te vocat illustre domesticum exemplum Veronensis Episcopi, patrui tui: quem vides auersum penitus à studiis rerum humanarum, eaque contemnentem, quæ ceteri admirantur, totum esse in vna virtute defixum, & diuinam consuetudinem, quatenus homini liceat, imitari. itaque nunc eius sapientissimis consiliis, ac sanctissimis institutis, eximiâque doctrina, magna ex parte Romana nititur Ecclesia. hunc tu ducem si sequeris, & in eius vestigio pedem pones: non errabis in hoc dubio vitæ cursu, non laberis in lubrica iuuentutis via. quod te facere iam lætor, facturum etiam multo in posterum diligentius confido. atque ego, quando mihi licere apud te tantum vis, languere te præclaris in studiis non paui. hortabor litteris, dum abe- ro: præsens sermonibus excitabo. nunc me cupidum vrbis, tuque maximè, ac paucorum tui similibus, tenet tamen in his locis vxoris meæ morbus: de qua iactor variè, tamquam fluctibus, modò spe, modò metu, in vna tantum cogitatione videtur animus consistere, & quietem aliquam capere, cum quasi secum loquitur, & commemorat ipse sibi necessitatem illam rebus omnibus impendentem, ut animata intereant, creata dissoluantur. At est dolendum, si quem viribus, ætatque florentem immatura mors oppressit. Ita, si in ortem in malis, vitam felicitatis loco statuas. quod qui existimat, refellitur exemplis. quàm multis enim

enim diu viuere, miserrimum fuit: Hæc quàm diu cogito, videor acquiescere, satisque leuiter incommodi mei grauitatem sustineo. sed certè nimis acerbè fortuna mecum egit, quæ me de me ipso, ut scis, ac de mea valetudine sollicitum, alienis etiam malis implicauerit. Benacum petere statueram. non licuit, neque forsitan licebit. Asulæ quidem, opido satis eleganti, vbi magnam pueritiæ meæ partem traduxeram, omnes mihi iucunditates, omnia gaudia tum in fratris conuietio, tum in veterum amicorum consuetudine fixeram. cecidit contra. frater enim ægrotauit diu, neque dum firmus est: amicis autem qui possum frui, cum vxorè, multorum dierum morbo confictatam, nunc incerta vitæ spe animam trahentem, in oculis habeam? De me ipso, ac de meo reditu, noli expectare dū scribam. vides me alienis miseriis esse miserum: meam non esse liberam, aut solutam voluntatem, intelligis: nisi si meos deserere, id est, ab omni prorsus humanitate velim desiccare: quod profectò numquam committam. quod si nostrorum animorum sensus, & nostra consilia Deo patèt, ut certè patent: amat opinor, pietatem meam, eaque non dubito, quin mihi vel opem ab eo celeriter impetret, vel hoc saltem, ut, quidquid euenerit, moderatè feram. profectò enim ex vno illo fonte omnis nostra fortitudo manat, omnisque sapientia. alioqui facile frangimur, & facile aberramus à vero, insidiosis voluptatum illecebris abducti, & rerum mutabilium fallacissima specie decepti. quæ tu, ac multo plura, cum audieris sepe de patruo tuo, quicum ab ineunte pueritia in iisdem edibus, atque in eodem parvè cubiculo vixisti: si quid huius generis mihi nunc, multis difficultatibus ac molestiis circumuento, litteris imperties: habebò à te munus aptissimū meo temporis, dignum amicitia nostra, dignū verò maximè ea persona, quam tu sustines: qui te sacris addixisti, semper ut bene ageres, aut bene cogitares. Vale: & ad Episcopum Veronæ designatum, quem vidi numquam, de fama tamen cognitum studiosè colo, obsecro te, cum scribes, meo nomine salutem plurimam. Asulæ. OO D LVI.

EIDEM, Venetias.

17

Numquam putavi fore, ut iniuriam acciperem in beneficio, præferim à te, cuius in fronte, oculis, vultu

habitare videtur humanitas, benignè tecum, & liberaliter agere, quod est proprium familiæ tuæ, magnoperè te decuit: idque adeò postulabat amicitia nostra: callidè verò agere, & ficta veritatis imagine facere, neque te dignum fuit, ad præclara laudandarum rerum studia ex nobilissima familia nato, neque verò me, tui studiosissimo, de tua bonitate, tuisque moribus egregiè non modò sentiente, verum etiam prædicante. astutix præstantibus viris numquam placuere. apertam, simplicem, rectam in omni vita consuetudinè sequuntur. quo ego te in numero quia credidi esse, & quia, ut esses, curare non mediocriter debuisti: ideo sum in fraudem facillimè inductus, & illo tuo figmento, quo nihil vniquam gustavi suavius, abstiniui perinuitus. meæ tamen incitix eo me pudet minus, quia sequitur amorem credulitas, & ita vitium laude corrigitur. noli igitur me, quasi rudem quendam, & prorsus earum epularum, quæ nouo quodam artificio condiuntur, imperitum contemnere. pœnarum satis in ipsa re tuli: quam reieci quasi noxiam, cum esset eius generis, ut me docuit heri vespere Sebastianus noster, vnde simul possem & alimentum capere, valetudini meæ vehementer aptum, & palatum oblectare, quantum antea fortasse numquam. restitue nobis tuam fidem. liceat mihi meum errorem tuo beneficio corrigere. magna res non est: magnoperè tamen sum commotus, vel incitia mea, vel malicia tua, quæ vicit omnino, vel fefellit potius opinionem meam. id si molestè fers, non longè abest mei leniendi facultas: si modò animum tuum induxeris, ut id quod potes, etiam velis. quòd si secus acciderit: prædico tibi, culpam exiguum grauius lues: neque te mellitis placentulis, quibus me munerari solitus es, absoluiam, sed ea pœna condemnabo, cuius etiam nomen cum audieris, extimesces. interim sustineo me, neque dum muto iudicium de te meum, quia te spero rationem vtriusque nostrum habere velle. Cupio tecum coram iocari, & simul ad spectu illo tuo iucundissimo frui. Vale. E cubiculo meo, ante lucem.

EIDEM, Roman.

18

Cum in magnis molestiis hæc vna me res delectare non mediocriter soleat, quòd amicitias à me diligenter

ter coli, nec vniquam officium contemni, ipse mihi sum conscius: legi perinuitus eam partem litterarum tuarum, in qua me, ut in memorem promissi appellas, atque etiam, ut oblitum humanitatis, leuiter accusas. Ego tuæ familiæ nobilitatem, egregiæque tuorum maiorum decora, pro eo ac debui, semper suspexi: te verò ipsum, præditum iis bonis, quæ nobilitatem omnem vincunt, amaui prorsus, à quo die mihi cognitus es, amore singulari. hanc immutari in me voluntatem, ita etiam si te mihi casus aliquis immuter, neque cōsuetudo mea, neque natura pateretur. quod equidem antea tibi certum esse, atque exploratum arbitrabar, nunc quando subdubitare te video, significandum putauit: ne posthac vniquam suspiciones istiusmodi, planè meo erga te studio, & mehercule etiam tua bonitate indignas, mearum epistolarum afferat infrequentia. quamquam, si tuum otium cum meis occupationibus conferatur, non intelligo, cur ego tuam in scribendo valde laudare diligentiam, tu meam reprehendere negligentiam debeas. satis, nisi fallor, statum rerum tuarum habeo cognitum: tu me scilicet videris ignorare: nam, si nosses, & exigeres tamen id, quòd præstare vix possum, esses iniquior. At erat amoris nostri, lenire litteris dolorem tuum in obitu patris, summi viri. sit ita: verum tamen abs te postulabat idem amor, ne, officium à me illud sine causa prætermitti, animum induceres. Primum ego te, per aliquot annos domestica sanctissimi hominis disciplina institutum, putabam humana omnia contemnere, mortem verò, quæ sempiternæ vitæ initium est, etiam in bonis ducere. Quòd si frangimur humanis, aut commouemur saltem: certè enim à stipite, à saxo, à ferrea materia longè distat hominis natura: quis tamen ab afflicto solatium expectat? aut quis me minus tranquilla experitur omnia? quæ si tibi nota sint: profectò me liberes ab omni culpa, & cupias reuocare querellam tuam. Neque verò, si vigeat animus, & perferat aduersa: ita valemus ingenio, ut consolandi partes, quæ doctrinæ plurimum, & sapientiæ postulant, audeamus assumere: non hæc in nobis facultas est: quæras eam aliunde licet: si modò, ut significas, quòd mihi tamen haud omnino persuades, in te ipso non est, qui & acnere mentem liberalibus studiis, & augere prudentiam vsu rerum, ac præstantium virorum sermone potuisti. quæ si absint, ut abesse à me magna

ex pag

ex parte fateor: tamen ille ipse, qui tibi luctus causam attulit, idem à luctu te remouet exemplo vitæ suæ, cuius abesse nullam partem à constantia, & à virtute reperies. Hunc igitur tibi vnum ante oculos constitue: finge ad eius imaginem quidquid cogitas, quidquid agis: noli oculos ad vulgi depravatam consuetudinem flectere, ita consules egregiè rationibus tuis: & illud rectè instituendæ vitæ consilium, quod à me requiris, nusquam esse præstantius, quàm in te ipso, cognosces. Vale. OO D LX.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER SECVNDVS.

FRANCISCO VARGAE

Caroli V. Imperatoris, & Philippi eius

Filij Hispaniarum Regis, Oratori. Venetias.

FECICI mei saepe me admonet officiorum tuorum recordatio. Officium autem quod absens absenti præstare possum, literæ sunt: quas misissem ad te iam antea, nisi huc aduenientem graues admodum, & peracerbæ curæ statim excepissent. quas enim res scis esse nobis in vita omnium charissimas, omniumque primas, in iis me grauiter exercere fortuna coepit, vxore, liberis, fratre vno penè tempore in morbum coniectis. ne mihi quidem bellè satis est. animo enim affectus, valere corpore què possum? verumtamen, quia mihi hærent in mente consilia tua, fero hæc vt humana, diuina spe, in qua tu soles omnia ponere, confirmatus. quod nisi hunc in portum, te ducem secutus, confugissem: facilè me tot malorum subita tempestas obruisset. En, quàm sit incertus nostrorum consiliorum euentus, & quàm ea, quæ nobis

nobis ipsi ad voluntatem fingimus, contrà cadant. Petiui has regiones, non sine sumptu, non sine labore, spe ductus valetudinis recuperandæ: reliqui urbem pulcherrimam, mea negotia, tuâ consuetudinem, in qua mihi ornamentum statuo plurimum. hæc bona, tantum abest, vt aliis bonis compensata sint, vt etiam multa successerint, quæ si ad sensum referantur, mala verè possum appellare. sed, cum me sensus quandoque moueat, ratione tamen vtior sepius. hæc ostendit, nihil esse malum, nisi quod nostra culpa contingat: ancipitem esse in rebus humanis rationem iudicandis: nihil enim semper idem esse: quin, quæ nobis aduersa, exitiosa, prorsus misera videantur, ea sepe ita conuertit, vt ex iis ipsis multæ commoditates emanent: contrà, quæ speciem habeant felicitatis, inde fluere quæ acerbissima sunt, exsiliū, paupertatem, ignominiam quæ ego cum cogito, reficior paullulum & excito me, quatenus licet ad eam virtutem, quæ in aduersis rebus elucet: de qua cum multa sint à philosophis tradita, vnus tamen eam suo exemplo præclare docuit nostræ salutis auctor Iesus Christus: quo magistro, quæ sit vera fortitudo, discimus, omniumque laudandarum artium absolutam, ac verè salutarem doctrinam consequimur. Atque ego te, Franciscæ Varga, quod hoc studij genus omnibus & studiis, & scientiis anteponas, longè quidem hoc nomine pluri facio, quàm quod negotia Cæsaris Imperatoris ex omnium seculorum memoria præstantissimi, & Philippi Regis, omnium Regum maximi, apud Venetam Rempub. orator administras. ista enim dignitate alij quoque nobiles viri claruerunt: pietate verò in Deum, & sanctitate vitæ, parem fortasse aliquem, superiorem certè habes neminem. Itaque postquam à te discessi, vix credas, quàm saepe meus ad te animus, tuorum sermonum desiderio recurrat. equidem, vel si mihi cætera hic omnia secundissima fluere, quæ expior, vt dixi, satis aduersa: iniucundè tamen viuerem, quia procul à te absum, cuius ex humanitate, sermonibus, consiliis mirificos capiebam fructus. & documenta ad vitam rectè traducendam vtilissima. Quare iam me munitis, quàm antea delectat, ac penè displicere totum coepit consilium illud meum de lactu Benaco incolendo. tua me singularis doctrina, tua probitas, tua benignitas ad urbem renocat. Benacum, per anni tempus cum licebit, estate scilicet inuente, (nam hieme regionem

regionem illam procellis, & ventorum vi totam audio agitari si valetudo ita postulat, inuisam. interea meam imbecillitatem ratione victus, & abstinentia tuebor, ac fortasse fiet, quoniam à Deo cuncta pendunt, vt Venetiis, intra meos parietes, in oculis, & adspectu meorum, commodissimo vitæ genere ita conualecam, ne qua postea me celi mutandi necessitas extrudat. quod si assequar, habebis me, si me tantum ab humanitate tua sperare vis, quod profectò vis, familiarem, ac penè contubernalem: & hac equidem spe iam nunc mirificè sustentor. Vale. Venetiis.

HIERONYMO FALETO,

Herculis Ferrariensium ducis, Oratoris Venetias.

2

QVod heri iniecasti in sermone, heret in animo, & quod diligentius rem perpendo, eò magis omnia mea consilia omnes cogitationes ad nouam societatem, quæcumque ea sit conuerto. vxor enim & deludor indignè ab homine teterissimo, omniumque impurissimo: cui non satis est auertere communem rem: sed me prorsus ita despicit, vt nec dignum ducat, ad quem adeat accersitus. equidem nihil mihi adscisco, nihil arrogo insolenter: nihil enim habeo neque à fortuna, neque à me ipso, quò nimium extollar: verum tamen limina meorum ædium teruntur quotidie pedibus virorum clarissimorum, ad me confluentium: tu ipse, tu, inquam, Falete, & maximi Ducis orator, & maximus ipse vir, quem grauissima distinent negotia, qui scribis historiam, qui legum scientiam, veterum & recentium scriptis luculentissimis explicas, venire tamen ad me, quæ tua est humanitas, sæpe solitus es, horasque multas suavissimo sermone consumere. Malum est, inquires, ab homine nequissimo contemni. Malum: sed peius etiam, expilari. quòd nisi tua prudentia medicinam huic malo affert: perit fructus omnis tuæ liberalitatis. clauam enim citius de manu Herculis possum extorquere, quam ab isto nummum. aut igitur ea mihi cõseruetur utilitas, quam tuo beneficio speraueram: aut, qui nos vult perditos, perdat ipse nobiscum, & societas communi pernicië dissoluatur. verum cum in tuum ingenium, tuam auctoritatem,

&

& singularem in me benevolentiam iatueor: traducor facile ad optimam spem: tranquilla omnia, comoda, copiosa mihi ipse polliceor. tu restitues vnus afflictam rem: & istum prostremi ordinis hominem, omnibus inquinatum vitiis, indignum prorsus non modò amicitia nostra, sed cõgressu etià, ac sermone extrudemus, vt verferetur posthac, & viuat cum sui similibus in sordida nequitia, seiuinctus à nobis, qui humanitatè colimus, & virtutè omni lucro anteponimus. Interim lege, quam sæpè iam efflagitasti, partem libri nostri de quattuor Rebuspub. quæ cupio à te probari. etià si habuero, quale vt aliquando cõsequar, operam dabo, in Bellumbra tuo, si alibi nò licebit, totum volumen ab soluam. Vale. Ex ædibus nostris. 00 D LVII.

Ex libro de quattuor Rebuspub.

Ex iis, quæ suprà sunt commemorata, duæ videntur propositi nobis argumenti partes absolutæ. patere enim satis arbitramur, non modò quibus vitiis duæ maximæ ac firmissimæ ciuitates, primùm Sparta, deinde Carthago, labefactatæ corruerint: verum etiam, quibus illa vitia remediis vel sanari penitus, vel ita saltem corrigi potuerint, ne Reipub. salutem in discrimen adducerent. nunc vrbis Romæ quæstio succedit: qui erat tertius in diuisione locus. postremæ narrationi, conclusio futura nostri muneris, omniumque nobilissima, & eadem difficillima tractatio, Venetiæ nostræ referuantur.

Ac de Roma, quæ nullo magis vitio, nullo grauius vniquam morbo quam imperij magnitudine laborauit, primùm illud occurrit, nulla omnino in ciuitate post homines natos, aut virtutes, & honestas actiones aliquando floruisse magis, aut æquè malas artes, & exitiosa publicis rebus consilia valuisse. Primis Reip. temporibus, cum nulli dum de plebe magistratus creabantur, summa senatus potestas, summa fuit auctoritas. vtraque cum per aliquot annos viguisset, inclinare tum primùm cœpit, cum tribuni pleb. creati sunt. creatos autem culpa senatus, historiæ declarant. nam, si prima repetere, & quæ cuique rei causa sit, placet animo perquirere: tribunitiam potestatem, quæ deinde senatus opes fregit, ac debilitauit maximè, ipsius vitio senatus Romæ constitutam, facile constabit. Quid igitur? an tu, dicet aliquis, senatum reprehendis, quia tribu-

tribunos ple. creati passus sit, cum plebs eum magistratum non iam vocibus posceret, sed armis extorqueret? an amplissimum ordinem, quia permisit, quod recusari sine Reip. presenti iam periculo non poterat, imprudenti condemnas? Ego quidem minimè: habeo enim rationem necessitatis, cui parere, sapientis semper est habitum. Secesserat armata multitudo in Sacrum montem: flagrabat ira, & odio in ordinem nobilium, avaritiam, superbiam, crudelitatem senatus accusabat: se bella gerere, vrbes capere, pro patria sanguinem effundere, mortem obire clamabat: pro his meritis inopiam, & iniurias pati: senatum commodis frui, senatum honoribus abundare: plebem seruire, quæ, ut ceteri liberi essent, quotidie sua corpora hostium telis obiceret. quem non mouerent huiusmodi querellæ? quem non terrerent, cum ij, qui hæc querebatur, alij pila, alij gladios manibus tenerent: rectè fecit senatus: tribunitiam potestatem, à plebe flagitatam, concessit, non libenter, sed ut impetum sedaret, maiorem temporis, quam suæ voluntatis rationem duxit. hæc, ut dixi, rectè, nec sine summo consilio: sapiens enim cum necessitate non pugnat, at illud neque rectè, neque prudenter, quod, ut in eam necessitatem res deduceretur, siue negligentia, siue superbia commisit. occurri principiis oportuit, & nascentem pestem extingui. nam cum omnes ciuitates, quæ suo milite bella gerunt, quotidianis propè seditionibus fluctuare necesse sit: quo malo & veterum memoria, & nostra ætate florentissimas ciuitates occidisse constat: summæ difficultatis, ac diuinæ cuiusdam sapientiæ videtur esse, ita rem moderari, ut consistat: neque permittere, ut multitudini, quæ satis ipsa per se levis est, vlla paullo iustior ad motum accedat occasio. Erant in plebe Romana quamplurimi: quibus ære alieno obstrictis, vnde soluerent, non erat. hi cum ad tribunal Consulum qui tum, nondum creatis prætoribus, de creditis pecuniis ius dicebant, à feneratoribus vocarentur: egestatem excusantes, & domesticas misérias ad eliciendam misericordiam commemorantes, tamen non audiebantur: magistratus nec tendum feneratori debitorem, tradebat, ut, quamcunque creditor vellet, seruitutem seruaret, iniqua, & homine prorsus indigna siue consuetudo fuit, siue lex. Tu mihi libertatem lege eripias, cum libertatis causa leges constituentur? an ego vllam legem potiore

ea lege ducam, qua Deus, ut homo liberum animal esset, ac ceteris animantibus imperaret, æterno iure sanxerat: pecuniam auferens: non relinquis, vnde viam, vnde liberos alam: fero: relinque libertatem, ut mercenario saltem opere ipse mihi, & esurienti familiæ victum quæram. Cum his acerbe magistratus agebat, acerbis etiam feneratoribus, qui ciues Romanos, nexuinctos, grauissimo seruili opere fatigabant, & nexorum in terga flagellis, ac verberibus sæpe sauebant. Hic senatus miseris ciuibus consulere, causam libertatis suscipere & potuit, & debuit: nexos è vinculis eximere, humanitatis fuit: diem soluendi laxiorè egentibus statuere, æquitatis: vsuris modum facere, iustitiæ, hæc & facienda fuerunt, & viderent, cum à patribus plebs, atque à Consulibus frustra petisset: ad extremum, ut homines desperatio præcipites agit, armata multitudo in Sacrum montem, tria millia ab vrbe passuum, secessit, ut plebeiorem animi, stimulis iracundiæ perciti, continerentur: senatus, periculo territus, de creando plebeio magistratu, quia res aliter conuenire non poterat, assensit. itaque tribunus ple. primum quinque, deinde decem, creati sunt. ab hac radice ortum quidquid inter ciues discordiæ, quidquid seditionis, quidquid bellorum fuit. per annos quingentos, id est, vsque ad exitium Reip. tribuni pleb. contra nobilium potentiam seditionis concionibus vociferari, plebem ad noui commodi spem, ad noua incipere consilia nunquam destiterunt. specie libertatem tuebantur, re vera senatum oppugnabant. primò magistratus, deinde & sacerdotia plebi communicata. ad extremum is, qui solet, exitus consecutus est. nam plebs, vbi, quod paucorum erat, ad se transtulit, rursus id ipsum, quod multitudinis est, in vnum confert. facit hoc insciua, facit inopia. facit ea, quæ in magno numero semper existit, voluntatum & opinionum dissimilitudo. ita popularis administratio, quæ maximè libertatis imaginem præ se fert, occultè tamen, si spectemus exitum, tyrannis est: quoniam ex ea ferè semper exoritur tyrannus: sicuti deinde ex tyranno status optimatum generatur. Huius mutationis exemplum satis illustre Roma est. primò, eum summa potestas fuit: deinde senatus, hoc est, optimatum, maior quam populi: tum populi maior, quam senatus: postremò rursus vnus maxima, & singularis. populus enim C. Cæsarem extra-

ordinariis imperiis auxilium, eoque extulit, unde, cum se monarchiæ proximum esse homo acutus intelligeret, priuatam conditionem despexit, aliusque maluit, ut humani mos ingenij fert, ascendere, quam ad inferiora, quæ reliquerat, descendere. Neque verò me fugit id, quod à doctissimis viris memoriæ proditum est, firmissimas illius Reip. vires esse, & quæ non facile ab externis viribus debilitantur, cuius non simplex, neque vnius generis administratio est, sed ita mixta, ita temperata, ut in triplici forma vnum consilium, vnâ quasi mentem, significet. neque ego tum in ciuitate præclare agi negauerim, cum & vnus, & pauci, & multi maximas res gerunt, nec tamen aut vnus, aut pauci, aut multi præcipue dominantur. verum, ut harum trium partium in suo quæque munere modum seruet, & ea quam habet, potestate numquam abutatur, ego quidem hoc fieri posse non arbitror. sunt enim hi tres ordines admodum dissimiles: & inter dissimilia perpetuus æquabilitati locus esse non potest. nam quemadmodum in musicis, quo plures chordæ percipiuntur, eo suauior concentus efficitur: quia varius ille multarum fidium numerus, in quo summa discordia est, arte conciliatus, & ad concordiam perductus, incredibili quadam iucunditate aures, animumque permulcet: sed hæc tamen iucunditas idcirco brevis est, quia de multis fidibus aliqua statim remittitur, & discrepat: sic multorum ordinum administratio videtur illa quidem esse omnium optima: quia quo longius ab vnus imperio disceditur, eo propius ad libertatem acceditur: sed quia multis idem sentire difficile est, facile dissoluitur. quid autem ex dissolutione existat, multarum ciuitatum miserrimus exitus declarat. quare, cum sit necesse, ut de tribus potestatibus, quæ pares sint, aliqua aliquando se efferat, & reliquis duabus insulset: antè prouidendum est, ut ea unde magis hoc imminet periculi, quæque ad temeritatem procliuor est: inferiorem locum obtineat, & reliquas duas neque dignitate, neque viribus adæquet: quæ verò de tribus ea sit, quæ facilius insanit, & cum insanierit, cohiberi non possit, hic sine dubio populus est. qui ut inferiorem in ciuitate conditionem æquo animo ferat, ita fiet, si cum eo semper iuste, nunquam superbe, interdum etiam liberaliter senatus ager. tum populus nihil appetet, nihil molietur: nouos magistratus, nouas leges, noua imperia non desiderabit: libera serui.

ra seruitute libenter seruiet: putabit enim se non hominibus seruire, sed legibus. hæc si Romæ senatus initio cauisset, quique furentis multitudinis impetus, quæque vis esset, mature cogitasset: non, ut cum seruis agi solet, ita cum ciuibus agi passus esset: neque liberos homines vetuisset: versus, hoc est, inopia causam minuisset: ipsam autem inopiam publica benignitate subleuasset. quæ quia non fecit, idcirco illa, quæ dixi, consecuta sunt, ex desperatione secessio, ex secessione tribunatus, ex tribunatu, ordinum contentio, ex contentione libertatis interitus. Primis temporibus omnia potuit senatus: mediis multa senatus, multa populus: extremis omnia populus. itaque & primis temporibus, & mediis florentissima respub. fuit, extremis facile concidit. nullum enim ius, nullam potestatem à senatu tribunorum temeritas non abstulit. Aetarij dominus per multa secula senatus fuerat. antiqua tamen iura tribunus plebis. P. Clodius neglexit, lege lata, qua Pisoni & Gabiniō Cos. simul cum provinciis pecuniam, quantam voluit, de publico dedit. Senatus lege Semproniana consules provincias proconsulibus decernebat. decretas tamen idem Clodius abstulit: Vatinij scilicet tribunus plebis. improbitatem imitatus, qui anno proximo C. Cæsari Galliam Cisalpinam cum Illyrico, inuito senatu, sua lege dederat. Legati etiam ex auctoritate senatus deligebantur. Vatinius immutauit, & ipse sibi sua lege legationem detulit. Ipsa comitia quodam modo senatus in potestate fuerant: quia magistratum non gerebat is, qui ceperat, nisi patres auctores essent. hoc quoque amissum, nec fieri iam solere, Cicero significat in oratione pro Plancio. Triumphum à Senatu petere imperatores è provincia redeuntes diu consueuerant. inuentus est, qui, cum senatus triumphum negasset, ad populum confugerit, & populo iubente, triumphauit. Qui poterat ea respublica consistere, & ad interitum non ruere, in qua, quod senatus improbat, populus iubebat: quod decernebat senatus, infirmabat populus? ius enim intercedendi tribunis plebis habebant: quo iure, ne senatus consulta fierent, impediebant. at, impedire iussu populi si senatus veller, non erat, ut tuto posset. illico enim, incitantibus tribunis, erumpebat seditio, illico vis, illico cades. cuius periculi metu sæpe senatus iniquissima tulit. nam, ut omit- tam alia quæ sunt huius generis sexcenta, regna ipsa sine

senatusconsulto barbaris hominibus ex tribunorumpleb. libidine esse donata, scriptum est: quæ licentia cum retineri non posset, eò progressa de jure est, ut omnia perdidit. nec dissimilis erit euentus, quacumque in ciuitate pares cum senatu vires populus habebit: non quòd, ubi æqualitas est, ibi rectè non sit: sed quòd, ubi ad æqualitatem populus peruenit, diuturnam esse non patitur. Quare, cum ex duorum ordinum æqualitate statim oriatur inæqualitas, æqualitati perniciosæ tuæ inæqualitatem antepono, & eum ordinem præesse rebus malo, qui potestate minùs abutitur, quàm cum, cuius potestatem summa statim licentia, summa temeritas consequitur.

MARIO NIZOLIO.

Parmam.

3

Epistola tua, mi Nizoli, ut amici hominis, ac vehementer amandi, summa me voluptate affecit, ac meam vehementer incendit cupiditatem Parmam adeundi: non quòd urbs, aut urbis ornamenta me moueant: (alii hæc mirantur, apud me vulgaria sunt) sed aueo incredibiliter patronum veterem meum, meum dico? immo verò litterarum ac studiosorum omnium, ipsūque litteris excellentem, Alexandrum Farnesium Cardinalem salutare: quem cognoui Romæ & colui puerum adolescens, eximia iam tum indole præditum, & earum laudum principiis, quas deinde auctus ætate simul & iudicio perfecit, magna omnium expectatione florentem. quo quidem tempore vehementer urbs ipsa excitauit me atque acuit in studio liberalium disciplinarum, ad speciem ipso antiquitatis, & multiplici ac varia hominum eruditorum scientia: sed, ut ingenue verèque fatear, propriè me expoliuit aula Farnesij moribus ac litteris: cum viuerem coniunctissimè ac familiarissimè cum duobus præstantissimis viris, Marcello Cernino, & Bernardino Maffæio: quorum alterum Pontificem maximum, alterum Cardinalem, utrumque immortalitate dignissimum, aduersa bonis artibus iniqua mors eripuit. Quare, quod me Parmam vocas, & multis verbis inuitas amantissimè, non me litteræ tuæ sopitum excitant, sed currentem potius, ut aiunt, incitant. quod utinam cum voluntate cetera congruerent: iam tamque vobiscum

biscum essem. sed vides anni tempus: vides iuicrum difficultatem: scis quàm imbecillo sim corpore, quàm tenui, & ad incommoda, iniuriæque cæli perferendas parum apto. timeo etiam à militibus, à quibus ortum non est: excurrere enim dicuntur, & prædas facere. non igitur veniam, cum à vobis vnus dici vix absim intervallo? veniam, opinor, quæque aduersantur, & impediunt, contemniam omnia. volo omnino meis oculis, Farnesio videndo, satisfacere: volui hanc à me ipso gratiam inire, & salutationis officio, expetito sanè, ac debito perfungi. Te verò, optime ac doctissime Mari, cuius consuetudine & sermone careo multis abhinc annis, quem mihi tamen ex animo nunquam eripuit neque tempus, neque lōginitas, quo studio complectar? quantam hauriam, cum præsens præsentem alloquar, voluptatem? dilexi equidem, à quo primum die te cognoui, tuos mores, tuam naturam comitem, ac suauitatem: doctrinam verò, ingenium, industriam suspexi semper, extulique laudibus ad cælum: nec iniuria. nam si Romanæ linguæ studium colere, & illustrare, laus est: quis hoc te vno aut curauit studiosius ætate nostra, aut cumulatius præstitit? ego ipse, quem tu esse aliquid vis in hac Latine scribendi facultate, in quo vereor ne te fallat amor: nam iudicium in dubiū vocare non debeo, sed, si quid sum, quadam ex parte de tuo fonte fluxi. thesauros enim Ciceronis omnes, in illo præclaro tuarum observationum libro congestos, reperi, & usus sum facillè: quos colligere dispersos, immensi laboris fuisset, ac temporis. Laudas igitur beneficium tuum, cum me laudas, & quodam modo præmia capis meritorum tuorum. De loco in oratione pro Sextio, disputas eruditè: nec à iudicio tuo mea discrepat opinio. quiddam tamen superest, quod me leuiter pungat. qua de re cum erimus inter nos collocuti: vel ego tuam sententiam, ut veram, vel tu meam sequeris gratiæ saltem causa. Vale, & Farnesio Cardinali, simulque Antonio Mirandula, Episcopo vni omnium doctissimo, atque humanissimo, meis verbis salutem plurimam dicito. Alula.

Acutè admodum, mi Silui, nec minùs amanter scribis. ego autem in amore facilè possum tibi respondere, planèque respondeo: ingenij signa, prædico tibi, ne prorsus vlla meis in litteris expectato. non soleo ferè studiofius epistolas elaborare: primum, quia si quid scribitur ad familiares, planè familiariter agendum puto: odi illa nimis ambitiosa, constructa verbis, & sententiis exquisitis: deinde, quia ne si velim quidem in epistolis agere accuratius, relinquitur vt possim. vrgeor quotidianis amicorum salutationibus: negotiis, & rei domesticæ cura penè opprimor: oculorum verò valetudine sic interdum vexor, vt nullam partem capiam quietis. quare malè merearis de amico tuo, si velis ei, tam valdè occupato, tam grauiter affecto, diligentia onus imponere. imiteretur epistola sermonem, excurrat liberè, nullis adstricta legibus, & suauem quandam, perfectà non indignam amicitia, negligentiam præ se ferat. alioqui officium scribendi sæpe inter absentes necessarium, gratum quidem semper, iniucundum & graue nimis accurata reddit industria. Quod me ornas laudibus, non efficis vt ipse mihi placeam, aut assumam plus, quàm soleo: id assequeris, vt me tibi deuincias magis, cuius ex amore fluere ista video, nimis in me honorifica, præclara, singularia: quæ optaui equidem semper, adeptum me nūquam putauì. sed videlicet, affingere veritati, vobis poëtis religio non est: idque facitis libenter, ne, consuetudine intermissa, quodam modo vestra iura minuatur. me tamen, si poëtice scribis, artificium tuum, sin, vt scribis, ita sentis, error etià delectat. hæc enim me tibi commendat opinio, & amorem augeat necesse est: foris etiam, vt spero, fructum pariet. nam meis laudibus, tuo commoti testimonio, cum te excellere ingenio, florere magnorum Principum gratia constet, non pauci fortasse assentientur. quod vtinam, id, quod in meis consiliis erat summum, Ferrariæ mihi viuere per valetudinem licuisset. nã ego te, singulari virtute adulescentem, ita meis studiis & officiis essem complexus, vt nemini prorsus tuorum familiarium, ne Riccio quidem ipsi, apud quem filij locum obtines, in te amando concederem. Quid, inquires, si te, depulso morbo, con-

bo, confirmares? Vtinam id aliquando eueniat: sed id quidem sperare iam vix audeo. iaceo enim nunc, & languedo miserimè: nec mihi celi mutatio profuit: nec nouis remediis locus est, quæ iam omnia frustra consumpsi: vno tamen bono mea mala compensantur, quod, etsi vires corporis magna ex parte, ingenium tamen, qualecunque est, vis morbi minimè debilitauit, aut fregit. itaque singulis noctibus aliquid scribo, aut legenti puero aures præbeo. sic assequar fortasse, vt qui me nō vident, carerem publico, & communi luce, viuere tamen intelligant, atque ita viuere, ne quando cum aliis planè totus exstinguar. Tu frui, optime Silui, ista valetudine, & isto otio: cum illa tibi naturæ munere satis firma contigerit, hoc habeas tui Principis liberalitate vberimum. Vale. Venetiis. 60 D LIX.

BARTHOLOMAEO RICCIO.

Ferrariam.

5

Vera narras, optime Ricci, atque ita narras, vt in magna tuarum litterarum prudentia facilè tamen amor interluceat. Mihi, vt scribis, conditiones hoc biennio delatæ sunt multæ, omnes cum emolumento, nulla sine dignitate. fecit tamen siue valetudo mea, siue voluntas, seu fati potius, quæ in rebus humanis dominatur, occulta quædam vis, vt omnes reiecerim: hanc postremā, delatam à summo Cardinali, Hippolyto Estensi, vnam auidè sum complexus, vnam omnibus anteposui: nec est in meis consiliis quidquam antiquius, quàm vt in illius aula, eximij Principis, ac vici præstantissimi, consenescam. itaque quod hortaris, vt ad vos quamprimum me conferam: non efficiis, vt cupiam, qui cupiditate iam ardeam: dolorem potius auges, cum intelligam, quod maximè volo, id me cōsequi, hoc quidem tempore, minimè posse. nam, vt omittam, quod hæc me frigoris acerrima vis, & intemperies cæli semel aut iterū cubiculo egressum pessimè accepit, & in eadem claustra, in eisdè, vbi multis iam mensibus iacui, tenebras retrusit: præterea pietas me retinet. Fratres habet vxor mea duos, quos ego ambos vnice diligo: contraque ipsi mihi singularem nō modò beneuolentiam, verum etiam obseruatiā præstant. probi sunt adulescentes, ingenio, modestia, virtute etiam ornati, vna re minùs laudandi,

quodd inter ipsos parum conuenit. orta est inter eos, post obitum patris de hereditate dissensio: inde lis: inde odium. quodd nisi ego me interponerem, nisi utrumque praelarem, rogaremque per parentis manes, per solitudinem matris, per existimationem familiae: conflarentur assidue turpibus iudiciis, graui iactura famae, magno rei familiaris detrimento. hoc ego dum versor in negotio, dum in eo studium, operamque pono, ut vxoris meae fratribus consulam: putem mihi esse verendum, ne quis me, sanae praeditus mentis, reprehendat non puto. non igitur hoc, te iudice pertimescam. hem Ricci, qui sacris in litteris non ambitione, ut multi, sed ita versatus es, ut scientiam de libris petitam, vita exprimeres: quae sunt illa praecleara, quae nos ille bonarum actionum magister optimus edocuit? non haec sunt, agentibus subuenire, errantes in viam, dissidentes ad concordiam reuocare? ama igitur me de hoc officio, non postulo, ut laudes. iam enim didici, vel aetate doctus, vel morbo admonitus, recte factorum fructum a Deo potius, quam ab hominum iudiciis expectare, omnemque laudem non in honore verborum, sed in ipsa re, atque in vna virtute constituit. Vides iam duas esse commorationis meae causas, utramque satis grauem: accedit tertia, ne ipsa quidem leuis, ut imprimam librum meum de legibus Romanis, quem poscentibus multis debere iam diutius vix possum. eoque magis in hanc voluntatem incubui, quodd inscriptus emitteretur Hippolyto Cardinali. Tu, mi Ricci, fac tibi ita persuadeas, amabiliorem mihi Ferrariam fore tua causa. tuis enim sermonibus, tua humanitate, tuo lepore frui, interruptamque multorum annorum consuetudinem licebit aliquando refarcire. quodd, ut sit maxime diuturnum, opto vehementer: & ut tu amantissime auguraris, etiam spero. Vale. Venetiis. D LVI.

ANTONIO AVGVSTINO.

Romam.

6

Accepi tuum Varronem, missum ab Octauio nostro, delatum a Laeuino. quid quaeris? te dignus est. quodd si operam eandem posueris in Festo, plurimum tibi Romanae litterae debebunt aggredere. quid enim tibi non succedet? qui ut omittam illa, quae pleno iam theatro spectata sunt,

sunt, ingenium, iudicium, doctrinam) quantus quantus es, totus labor, totus industria es. ac mehercule non solum communi nomine, sed proprias etiam tibi ego agam, atque habeo gratias. nam, quem in eo libro emendando laborem suscipere cogitaueram, quem fortasse, & aliis pressus oneribus, & natura, ac valetudine imbecillus, non ferrem, eo me leuabis. Vale. Venetiis. Egregio iuriconsulto, Pyrrho Tarro, veteri mihi necessitudine coniuncto, salutem plurimam. D LIV.

EIDEM, Romam.

7

EGo vero & scripsi iam, nisi me fallit memoria, satis aperte: & nunc, quando tibi ita placet, iterabo eadem libentissime. Lapidem, aut nummos, si quos habes, in quibus mentio fiat legum Romanarum: eos si nobis impertieris, habeo gratias, tuumque etiam beneficium ipsa fortasse, me narrante posteritas audiet. tabulas video mihi legisse Romae nescio quas: sed neque tum descripsi, qui magis non facerem ea, quae nunc quidem tanti puto, nihil ut potius mihi sit: neque vero, quo in loco, aut apud quem eas legerim, satis nunc in memoriam reuocare possum. quare ad te confugio, vniuersae arcae antiquitatis, arcae tamen eiusmodi, quae pateat amicis tuis, hoc est, bonis viris: quo me in numero quia esse vis, triumpho. Alexander autem tuus facile nostrum artificio vincet. tu enim excelsus: at nos quid sumus? aliquid fortasse, si cum aliis: nihil certe, si tecum Augustine comparemur. Plura nec possum, quodd eram occupatus: quamquam hoc quidem quotidianum est: nec debeo hac in re, quam tibi non solum amicitia nostra, verum etiam litterae ipsae, quibus tibi scio nihil esse carius, etiam me tacente, magnopere commendant. Vale, & Siluestrum Aldobrandinum, virum excellentem, meum perueterem amicum, nisi graue est, saluta meis verbis plurimum. Venetiis.

EIDEM, Romam.

8

Nisi quis casus meis consiliis occurrat, editionem co- gitabam eius libri, quem de legibus Romanis quia quennio ante a me conscriptum, debere diutius multis flagitantibus non possum. ad hunc librum quantum ex

antiquis lapidibus accedere possit ornamenti, præclatè intelligo. porro tu is es, qui hoc in vfu atque hoc in genere scientiæ, tum quia Romæ viuis, tum quod in studiis totus hæres, panè solus excellas. quamquam hoc in tuis laudibus minimum est: alia sunt in te, quæ ego non desino prædicare, haud sanè paullo præstantiora: quæ non est hic commemorandi locus, ac ne significandi quidem: ne tu me nimium esse blandum, & quasi tuæ diffidentem humanitati, ad hoc artificium confugisse existimes. peto igitur à te, atque etiā rogo, (quamquā hoc verbum amicitia nostra, tuæque maxime bonitas respuere videtur) si quid habes, quod ad leges Romanas pertineat, è libris excerptum, & veterum lapidum, aut etiam nummorum obseruatione collectum, id mihi vt impertias. bene mereberis de litteris, vel potius bene de te meritis gratiam referes: quandoquidem earum ope, ac merito tantus es: bene etiam de meipso, cuius laudi pro nostra necessitudine, meoque erga te studio singulari, debes velle consulere. quamquam hoc ego certè non admodum specto: ambitionem enim panè habeo in extremis: prima mihi est, omniumque rerum antiquissima publica studiosorum hominum vtilitas, quò mei labores intenduntur, mea, quæcunque est, dirigitur industria. excute, si me amas, atque euolue funditus illa tua scrinia, in quibus conditi rerum antiquarum thesauri asseruantur. nemo enim, si possessio litterarum diuitiæ sunt, quòd homines elegantissimi iudicio, sanæque præditi mente opinantur: nemo, inquam, optime Augustine, te ditior est. nec verò de tuis copiis multum imminues, si, quod futurum speramus, inopiæ nostræ subueneris. qui si etiam nobiscum plurima communicares: multo id tamen, quod dares, minus esset, quàm quantum tibi, libris assidue tractandis, quotidie quaeritur. verum modestè tecum agimus: petimus à te minima de maximis: itaque facillè impetrabimus. Vale. Venerit.

EIDEM, LEGATO PONTIFICIO Viennam.

9

Quia mihi honore tuo nihil est antiquius, propterea non mediocre cepi læticiam: tibi que sum absenti gratulatus, quo primum tempore de legatione tibi delata ad Romanorum Regem, tū ex amicorum litteris, tum ex multo

multorum sermonibus cognoui. illud, vt verè dicam, molestiæ non nihil adpersit, quod veritus sum, ne nostræ litteræ, quibus, in vrbe dum viuis, tua studia splendorem, & vtilitatem addunt, te discedente, & in Austriam vsque, ad longè diuersum vitæ genus translatò, iacturæ plurimum facerent. quòd si secus esse significaueris: (iam enim versaris in ipsa re, quæque tua futura sit in vniuerso ferè munere occupatio, vsus te monere, & erudire facillè potest) cumularis mea gaudia, & habebò gratiam iis, quibus honestare tuam virtutem his honoris insignibus, nullo nostro, hoc est, artium, doctrinarumque liberalium detrimento curæ fuit. Ac primum illud pro meo incredibili erga antiquitatem, studio, etiam atque etiam à te petam, vel potius, quando pollicitus iam es, à te exigam, vt Festum Pompeium tua emendatione perpicias atque illustres: aut, si habes ita emendatum, vt tibi, acerrimi ac ferocissimi iudicii viro satisfaciatur, edendum omnino cures, neque deberi nobis eam vtilitatem diutius patiari, quā, cum in illo verè aureo libro dispersam videamus, colligere tamen vix possumus, vel planè nullo modo possumus, locorum, vt scis, panè innumerabilium difficili scientia impediti. bene collocabitur industria tua: & hunc sibi comitem adiungi, ne solus eat per ora virum Varro tuus æquo animo patietur. rogandus non es in tua laude, communi præsertim studiosorum commodo coniuncta: tu, si de illa non laboras, hoc saltem commouere te debeat. quòd vtinam aut mihi cum hac mente pars aliqua doctrinæ tuæ, aut tibi mea mens, & planè incredibilis ad communicandam virtutem animi propensio, cum ista tam exquisita, tamque multiplici omnium panè litterarum scientia contigisset. nā ego, quod ad me attinet, multa non sinerem ignorari, quæ scire præclarum est, quæque in tenebris, nisi tu eruas, perpetuo iacebunt. nec tamen persuadere mihi possum, te velle nobis tam iniquum esse, vt tantam doctrinam, si quid tibi accidat humanitus, (homines enim sumus: nec ego mihi, nec tu tibi de vitæ diuturnitate præstare quidquam possumus) exstingui tecum velis. Quid ea, quæ chartis iam, & voluminibus explicasti? cur diutius premis, optime Augustine? cur ex ingenij tui fontibus expleri nostram sitim non vis? sed opinor, aliquando facies: & faueo libenter meæ spei, paullo minùs, quàm tuæ gloriæ: cui scio me

me optime consulere, cum hæc ad te scribo. De me si quis: vexamur oculorum annuercario morbo: nec tamen labori parcimus: scribimus aliquid quotidie, aut legenti puero operam damus: aliquo fortasse valetudinis damno: sed nihil est tanti, vt à litterarum suauissima consuetudine se iungar. Onuphrius Panuinius, ille antiquitatis heluo, spectata iuuenis industria, & ingenio, vt probitate præstans, hic est, eritque, vt video, in aliquot menses, imprimet suos Fastos cum commentariis, & interim adornat alia. sæpe litigat obscuris de rebus cum Sigonio nostro: sed vtriusque bonitas, mutus amor, excellens ad cognoscendam veritatem iudicium facit, vt inter eos facile conueniat. Sigonium de facie non nosti: eius tamen scripta non dubito, quin legeris. ea doctrinam, & ingenium declarant: humanitatis & studij erga te, tuique similes testis ego sum: quem debes ipsum suo merito, præterea tuæ præconem eruditionis diligere. Vale. Venetiis.

EIDEM, Romam. 10

Vbi te ad urbem rediisse cognoui, vehementer sanè pro meo erga bonas litteras perpetuo ac singulari studio sum lætatus. te enim absente, filere mihi prorsus Romanæ musæ videbantur. scripseram ad te superioribus diebus, easque litteras ad aulam noui Imperatoris miseram: quas accepisti, nec ne, cupio scire. appellabam te, quod iam promiseras, de Festo cum tuis correctionibus diuulgando. de quo nunc eo magis vigeo, quia, nisi fallor, spatij plus habebis. aggressus ne sis, & quousque opus perduxeris, ac de perpositione quid speres, si ad me scripseris, gratissimum facies. Vale. Venetiis.

BENEDICTO RHAMBERTO, rusticanti. 11

Svadebam, vt exires, quod ægrotans, quantum esset in scæli mutatione, cognouissem: nunc idem angor, te profecto: neque me congressus, neque sermo cuiusquam iuuat: solus, vt in littore, obterro. qui etiam, etsi scio quam sis prudens, & in omni re moderatus: tamen, vt est amor sollicitus, offensiones in te omnes timeo. commune omnium

mnium est, vt rure, veluti quandam viuendi licentiam nacti, liberiùs agamus. amabo te, mi Rhamberte, noli istam consuetudinem imitari: serua tuam veterem cõtinentiam. & quoniam mihi, vt sæpe tecum locutus sum, aduersus non dissimilem destillationem præsens auxilium fuit exercitatio: te quoque ipsum, nisi fallor, hoc vno maximè senties alieuari: si modò hoc tenebis, vt meridianum in solem ne te committas, multo verò minus in ventum, qui sit inclementior. nam sunt auræ quædam leues, quarum spiritus non modò non hominum generi noxijs, sed etiam vitalis: & ego, has sæpe vltro secutus, sensi languentes in me vires earum quasi flabris excitari. Sed, ô Rhamberte, audi me, hoc verissimè monentem. nihil agis, nisi iucundè viuas. si vis te tibi restituere, des te ad hilaritatem oportet, & ex animo tuo dispellas, si qua tristium cogitationum residet nubecula. Hanc esse præstantissimam medicinam, vel potius vnam esse medicinam, me quidem, superioribus diebus eodè modo laborantem, docuit euentus. quare te rogo, vt pro eo, quanti ipse tibi es, quantisque etià nos apud te sumus, quorum salus in tua salute posita est: des operam, vt veterem morbum noua ratione cures, & aliquando istam turbam medicorum malam in crucem iubeas abire: qui te pharacis non solum diuersis, sed etiam contrariis integrum iam annum lacerant, dum latentem in obscuro veritatem tuo periculo querunt. Vale. Venetiis. 10 D XLIV. mense Sept.

MARIO CORRADO. Brundisium. 12

Dbeo tibi, mi Corrade, tot iam nominibus, prorsus vt non videam, qui soluendo esse possim. scripisti ad me sepe: tantum ne sunt alia: humanissimè, elegantissimè: laudes in me contulisti eas, quas si agnoscam, ipse me nimium videar amare. tibi tamen habeo gratias de ista tam liberali, tamque erga me proliza voluntate: eamque si gratus, id est, si vir bonus esse volo, vt certè volo, puto mihi esse inter summa beneficia collocandam. itaque cum te nunquam viderim, fero tamen in oculis: &, quâquam habeas, qui te talem diligant, quos necesse est esse quamplurimos: ego tamen primas in amore partes appeto, secundis non libenter acquiesco. non soleo blandus esse, nec auribus dare.

dare, quod negari possit veritati. quare velim mihi credas affirmanti: neminem me tibi Latina in oratione antepone-re, conferre admodum paucos. hoc ego ita iudico: nec tu meum iudicium in dubium reuocare debes, cum mihi iam in epistolis tuis tantum in hoc genere tribueris. vnum doleo, tuam istam latere virtutem in extremo Italie angulo, neque in hac luce versari, vbi fructum caperes eam laudem, quae tibi deberetur, iudicio, ac testimonio praestantium viro-rum. quod si te cohortando possem adducere, vt de migra-tione cogitares: aggrederer, & in hanc rationem totus in-cumberem. verum neque mihi de statu rerum tuarum con-stat: & si cohortatione moueri potes, ipsa te res, nequaquam tibi, vt opinor, obscura, vel me tacere, debet incitare. Quod scire vis de meis antiquitatibus, haec sunt. Liber nunc im-primitur de legibus: quem, cum erit absolutus, curabo ad te perferendum. Edidi iam commentarium in orationem pro Sextio, & proximis diebus in epistolis ad Brutum, & ad Quintum fratrem: quem tibi nunc vtrumque mitto. maiora vellem, & fortasse possem: verum infirmitas corpo-ris facit, vt labore debiliter: lippitudo autem, ne legere diu-tius liceat, aut scribere. magnam etiam mihi temporis par-tem eripiunt salutationes amicorum, magnam domestica negotia: sexcenta praeterea, quae me à studiis auellunt. sed feramus: humana sunt, nec praecipue nostra, sed communia cum multis. tu me velim ames, & si par pari referre vis, a-more non vulgari. Vale. Venetiis.

FABIO STELLAE.

Brixiam.

13

Cum tu ad me, Fabi, quem de facie nondum nosti, ad-ductus humanitate epistolam miseris tam elegantem, distinctam notis non amoris minus, quam ingenij: ferreus sum, nisi te, patremque tuum sic amem, vt amare solemus ea, quae nobis in vita prima sunt. sed quid, si me ipsum etiā vestra causa plus amem? quid enim? cum ego me à paren-te tuo, magni nominis viro, summis virtutibus ornato: di-ligi videam, à te verò etiam laudari, excellentis ingenij a-dolescente, optime ad virtutem animato: non iple mihi pluri sim? non gaudeam haberi à vobis, qualis esse semper volui,

volui, & vt essem, laboravi: sed voluntati exitum respōdis-se numquam duxi? Equidem, cum natura sum, tum valetu-dine, & morbo subtristis, nec ad hilaritatem facile tradu-cor: tua tamen littera, patrisque tui vix credas, quid a nimo meo iucunditatis instillarint, qua voluptate, qua letitia per-fuderint. itaque officij vestri memoria sustentor, eaque sic fruor, vt beneficiis omnibus anteponom. quod vti nam adire ad vos, ac studio vestro satisfacere liceret. nihil esset optatius: & esset iter Pastorio comite iucundius. verum nescio quo fato contigit, vt quo primum huc die perue-ni, cum tota penè familia ceperim aegrotare, vxor quidem grauissimè, nec dum valet: ego satis leuiter, sic tamen, vt iaceam. corpori enim imbecillo quaeuis incommoditas vix ferenda. quamobrem, affectus morbo, à viribus infirmus, equo me non auderem committere, vel placidissimè in-cedenti. lecticam, inquis, mittemus. hac equidem veheret commodius: sed, mi Fabi, hoc genere deliciarum mei ordi-nis homines vti non solent: ad fortunatos pertinet: itaque differam per aliquot dies, quoad vires colligam, id est, quoad equo, aut etiam rheda liceat vti. equos quidem hic, quales infirmitas nostri corporis requirit, id est, qui alter-no gressu crura molliter explicient, quos gradarios anti-quitas appellabat, facile possum inuenire: sed insolentiam huius celi non nihil metuo: rheda autem, vereor, ne suc-cussu laedat. omnia tamen, vt video, moderabitur humani-tas vestra. Vale: & patri tuo, praestanti viro, multam salutem meis verbis. Asulæ.

EIDEM, Brixiam.

14

Agnosco tuis in litteris, & patris tui, summi viri, singu-larem humanitatem, & Pastorij nostri hominis in-tegerrimi, nec eloquentia minus, quam doctrina praestan-tis, egregiam disciplinam. & cum ego te propter illos dili-gam: (est enim, vt scis, vterque mei, & ego item vtriusque amantissimus) tum verò ad meam in illos beneuolentiam quae summa est, non nihil tamen tua causa videtur acce-dere. Patet, atque elucet in epistola tua pudor ille, inge-nuo dignus adolescente, qui maximè commendat aetatem: patet etiam, quo sit pudor amabilior, plusque sibi gratiae conciliat ingenium, quae perspexeram equidè in te, ac lau-daue

daueram, quo tempore diuersatus Brixiae sum in aedibus vestris, exceptisque, & cultus à parentibus tuis omni genere officij: sed nihil praestantius, nihil admirabilius, quam laudis in adolescente perpetuitas. primum enim lubrica ipsa aetas est, nec reperitur facile, qui consistat: deinde, tenduntur saepe bonis, quibus capiuntur, insidiae: & multa sunt ad deprauandum parata improborum consilia, & equalium exempla. volupratum illecebrae, haec sunt illae Syrtes, quibus incerto cursu nauigantes abloibentur: haec illa saxa, quod salutaris cum aperto discrimine impingitur. nec verò poetas, cum & haec, & huius generis alia cecinerunt, simpliciter locutos, velim existimes. vtuntur similitudine rerum, quae subiectae sensibus sunt, vt animos erudiant, moribusque nostris, ac famae consulant. Itaque sapientem appellant eum, qui maris pericula, voragines, & scopulos, & dubiis agitata ventis loca vitauisset, atque illa perdendorum hominum auida monstra, virginum facie simulata, praedulcibus cantu blandientia contempsisset: quae sunt omnes, mihi crede imagines humanae vitae: quae nullum est mare difficilius, & in qua, nisi rationis, quasi gubernaculo regamur, quam facile fluctuemus, quamque multa, & quam grauiam rei familiaris, existimationis, ac vitae naufragia contingant, si re propter aetatem nondum usus docuit, disce à libris, vel disce à parente tuo, spectatae sapientiae viro, qui se ex hac tempestate tamquam in portum recepit sacrarum litterarum: quodque habet à foro, quod à publicis muneribus otij, totum id in te theologia libentissime consumit. quae tu imitaris, vt audio, si minus in studio doctrinae, at in voluntate, in moribus vitaeque instituto. contemnere te aiunt, quae ceteris ab adolescentibus cum voluptate fiunt: abhorre à lusu, venatione, cursu, alea: leuia ducere haec, inania, indecora, turpia: deditum esse litteris, vel quibus ad humanitatem informamur, vel quibus ad excellentem liberalium disciplinarum cognitionem aditus aperitur: maxime verò solitum ea meditari, & curare diligenter, quibus aeternae vitae salus comparatur. diuina sunt haec munera, mi Fabi, non à nobis perfecta, aut elaborata, nec omnibus impetrata: tibi contigit, vt ita sentires, & ita velles: habe gratiam Deo, qui te tantis in tenebris, atque erroribus praecipuo quodam lumine illustrauerit. aliis non idem contigit: mirari noli, neque causam quare. abdita sunt, nec humanis comprehen-

prehensibilia mentibus arcana calce. ster illud modò, nihil vsquam fieri, nihil euenire aut insciente, aut nolente Deo: quaeque ille vult, & quae permittit, ea nequaquam reuocare ad nostrum iudicium debemus, neque recte fiant, an secus, interpretari. Et omnino velim te, cum de diuinis rebus cogitas, minuere opinionem scientiae, demittere animum ac mentem, vnamque putare certissimam doctrinam, pietatem in Deum, aut beneuolentiam, & studium erga illos, qui nobis à Deo commendantur. Quae non dubito, quin saepe ita cogites, vt credas: nec te ita putò credere, vt te ipsa non praestes: cum te omnes ita viuere confirmant, vt à tuis moribus procul abstinet arrogantia. verumtamen, si tibi laudo id, quod amas, & quod amandum existimas, non à te gratiam in eo? non haec tibi, licet parum necessaria, iucunda tamen commemoratio est? Sequitur illud. ipse mihi satisfacio. nam, quae laudatio videtur, eadem si attendis, cohortandi etiam vim habet. quo genere, pro mea in te beneuolentia magnopere delector. Atque etiam in huiusmodi sermones ego soleo libenter ingredi: quia, si nihil aliud, ipse mihi fructum fero, dum ea tracto, quibus amore summi boni, studioque incendor. Te autem, cum haec legis, letari oportet vel tua causa, qui tuum intelligas iudicium nostra sententia comprobari: vel mea, quem sentire tecum videas, & iisdem gradibus parare adscensum ad ea, quae quanta sint, ex ea conicitur, quod ipsa tantum spes tranquillitatem parit animis nostris, eosque non à malis modò, sed à malorum quoque metu vindicat. Macste igitur ista voluntate, & isto sensu. mature vidisti, quis esset rectus ad gloriam cursus. sequere iudicium tuum: nec tamen contemnes nos, si quando hortamur: & ipse nos vicissim, vbi languemus, hortare. sic erit mutua gratia: sic amabimus etiam magis inter nos, mutuo beneficio prouocati. Vale. Venetiis. ∞ D LXX.

IOANNI BAPTISTAE

Pastorio. Brixiam.

15

EGO verò te, mi Pastori tua causa dilexi semper. habes enim, quae tibi amorem concilient, doctrinam & humanitatem. munera, quae mittis, me tibi obstringunt magis, beneuolentiam in te meam augere non possunt.

quæ enim à virtute profecta sit, non his tamquam ad-
miculis nititur, sed consistit ipsa per se, eoque iam proces-
sit, vt ad summum peruenisse videatur. præsta te mihi, ob-
secro, qualem adhuc cognoui, amantem mei, & in amicitia
constantem. munus hoc erit omnium munerum præstan-
tissimum. quod ego, qui sim mei erga te animi ipse mihi
conscijs, quasi debitum exspecto. Vale. Asulæ.

VINCENTIO STELLÆ.

Brixiam.

16

Superioribus diebus, quo magis incitabar cupiditate
veniendi ad te, visendæque vrbs, vt audio, pulcherri-
ma, qui essem litteris & tuis, & filij tui, id est, vtriusque
tui amantissimè inuitatus: eo me reuocabat magis pudor
meus, neque tam, quid tua permitteret humanitas, quàm
quatenus mihi per modestiam meam progredi liceret, co-
gitabam. ac sæpe mecum sic: An tu ad hominem, quem
numquam allocutus? quem ne vidisti quidem? adde: quem
virum, quàm nobilem, quàm grauem, quàm districtum
magnis rebus? ego autem quis? infirmus natura semper,
nunc etiam valetudine impeditus, exquisita quadam ra-
tione & cura tuendus. Contendebam equidem cum ani-
mo meo: nec vici facilè, sed vici tamen aliquando, & de-
creui omnino ad vos primo quoque tempore me confer-
re. vercor enim, dum valetudinis commodum exspecto,
& id ago, vt quas morbus ademit, vires colligam, in hie-
mem ne incidam, id est, in imbres, & frigora: quorum al-
tero viæ corrumpuntur, alterum scis esse *ἀνθρώπου πρὸς τὴν
ἀσθενεῖαν*. nam illud, in quo tibi fortasse, vel domesticis
tuis incommodare mea molities, & paullo fastidiosior in
victu consuetudo potest, id non specto. aut enim exiguum
quiddam erit, & feretur facilè: aut, si magnum, illustra-
bit benignitatem tuam. Statutum igitur de re: nec est, cur
sententiam mutem: videndum de ratione itineris: quam
tu ad meam voluntatem, meumque consilium, quæ tua
est humanitas, totam reiciis. ego autem nihil puto com-
modius, nihil aptius ad virium infirmitatem sustentan-
dam, quàm lecticula gestari. sed habet species illa, quod
ad Fabium tuum scripleram, quiddam nimis honorificum:
nec ego is sum, qui, quod superat fortunam meam, eo li-
benter

benter vtar, verùm ignoscetur valetudini: quam satis infir-
mam, atque imbecillam, concussus & vexatio facilè fran-
geret. rheda quidem, qua mearum bene perita curationum
ancilla cum filiola & puero vehatur, opus est. hæc si habe-
bo, vel potius cum habebō, (vis enim in te à tua liberalitate
omnia expectare) dabo me statim in viam, & ea quidem
spe, vt aliquem è cali mutatione fructum capiam, inaxi-
mum quidem ex tua humanitate, quam cantari ab omni-
bus audio. Vale. Asulæ.

EIDEM, Brixiam.

17

Quod veritus sum, fieri video, vt imbris madescat hi-
mus, & pulvis in lutum coacta vias impediat, ac turpi
fecdet aspectu. frigoris etiam acres morsus hoc
triduo sentire cepimus. quæ cum sint iter habentibus in-
commodatum verò, maiora vt timeantur, hiemis propin-
quitas facit: vt mihi vel maturè, nulla interposita mora, ve-
niendum ad vos, vel totum consilium necessariò abiicien-
dum intelligam. febricula omnino testatur quotidianam
sed, opinor, decedet, cum primum ex hoc me domesticò
marore ereptum statuam in tuis ædibus, id est, in aliqua, vt
spero, iucunditate, atque lætitia. iniurias autem calis, lectica
circummuniti, possumus contemnere. quamobrem, quod
tuo commodò fiat, dabis negotium tuis, vt Saturni die, aut,
qui sequetur, proximo, vehicula perducant. Lecticario mani-
detur, atque etiam aurigæ rhedam moderanti, ne quid ap-
propere, nisi me iubente: & omnino rationem itineris ad
meam voluntatem accommodet. hoc tu, scio, Stella, vel me
non scribente, mandasses. nihil enim te præterit, ob eximi-
am prudentiam: nihil porò non vis amicorum tuorum caus-
sa, ob humanitatem prudentiæ parem. Vale. Asulæ.

*

18

Ego verò, comprimi à te mea causâ librum tuum, mi-
nimè volo. quin, si ad me refers, vt edas quamprimum,
suadeo: rogo etiam pro eo, quantus est amor in me tuus:
quem non esse mediocre, tuæ literæ significant. an ego
ita sim bonis artibus infensus, vt industriæ tuæ impedi-
ta opponā, & excellentis ingenij fructus, cum bene maturi
sint, condi potius, ac domesticos intra parietes asserua-
ri, quàm in publicum efferti, & communicari cum omni-

c z

bus velim? Illa de tuis hortis, & nostris fontibus, eleganter à te, nec sine sale prolata sunt. verum agam tecum perliberaliter, atque hanc partem libenter dissimulabo, tibi que totam largiar. in reliquis etiam habeo rationem amicitiae nostrae, nuper instituta, maiorem tamen fortasse veritatis. Tua scripta proximè edita doctrinam habent, & accuratam antiquitatis obseruationem. itaque vigeunt omnibus, & laudabuntur. quòd si quid est, quod desiderari possit: primum id leue est, deinde, vt scis, non imminuit, sed auget nequus in formoso corpore pulchritudinem. Vale. Venetiis.

E I D E M,

*

19

NOLI officium litterarum à me requirere. numquam scripsisti, quin rescripserim. quòd si contrà, quàm res est, videtur, alieno vitio fit: à me quidem prorsus abest culpa. De horologio quod iterum iam scribis, vincit pudorem meum humanitas tua. iam enim statueram oneris tibi nihil imponere, publica explanandi iuris cura occupato, quotidie aliquid scribenti, vnde ad nos vtilitas, ad te ipsum gloria permanet. negotium amico dederam: & ille curaturum promiserat: nec tamen biennio fidem soluit. quare accipio libenter, quod das. tu mihi, quod tuo commodo fiat, horologium Augustae elaboratum, ego tibi, quantam scripseris, pecuniam statim curabo. quale velim, iam antea significauimus, factum eleganter, artificio non vulgari. Audieram, quae dicuntur egregia, minoris triginta scutatis emi non solere. Hoc quidem esset nimium: nec rei familiaris ratio ferret: cui consulere, quia copiosa non est, videor debere. porro genus hoc ornamentorum ita soleo cupere, vt non insaniam: cupio autem valetudinis, non libidinis causa. cum enim me satis tristem natura sinxerit, accersenda extrinsecus iucunditas est, quam à me ipso petere non possum: eoque magis, quòd plurimus in cubiculo sum, affectus iam quadriennio per totam hiemem oculorum morbo, molesto tamen potius, quàm acerbato. nolim igitur impensam esse supra decem scutatos, aut omnino quindecim, eamque ita fieri, si horologium probetur oculis eruditis. itaque vide, cui negotium mandes. nam neque omnes intelligunt: & alii alia probantur. ego formam, & artificio,

non

non materiam, cupio emere. De tuis Institut. egi diligenter. hortatus sum, lucri maximi spe proposita. vbi ad precium ventum est, audire se negarunt. itaque tibi auctor sum, cum iis transigas: quos faciles iam habuisti, & in tuo merito satis, vt audio, liberales. Vale. Venetiis.

*

20

VOLFANGUM Vverter, cum aliquot abhinc annis Patavij adolescens daret operam Bonamico, dilexi multis nominibus plurimum. nam, vt omittam, quod & in adpectu species quaedam index nobilitatis, & in sermone, atque in moribus probitas elucebat: incensus litterarum studio colebat me, atque observabat diligentissimè, sic, vt in magna frequentia amicorum nemo tamen mihi esset illo charior, nemo iucundior. tueor illum amorem, & quoad viuat, tuebor, eiusque absenti memoriam benevolentiamque, quam debeo, fratribus praesentibus officia, quae potero, accuratè, praestabo. hoc cum mea sponte facturus essem, quantum optime *, mihi accessisse voluntatis existimas, quòd eos tu, vir inter maximos summus, & in exercenda virtute semper occupatus, commendandos mihi tuis litteris putasti: nam, si quis est, qui de tuo ingenio, de doctrina, in primisque de eloquentia bene & sentiat, & loquatur: is ego sum, planèque meos ed sensus libenter conferam, vt, qui tibi chari sunt, eosdem ego quoque diligam. Quare, si vis, da mihi ornandos atque amandos, qui ad nos veniunt, amicos tuos. officiis eos, si potero, sin minus, studio certè & humanitate complectar. ac ne dubita futurum, vt, quo tu sis apud me pondere, cum intellexerint, gratias tibi, quòd eos tua commendatione sis prosecutus, diligenter agant. Audio te quiddam pangere in Rhetoricis Aristotelis libros: quod, quale exspecto, auguror futurum, praclarum scilicet, ac te dignum. vrge igitur, vt & communi utilitati, & tuae gloriae consulas. Vale.

E I D E M,

*

21

NOSHIC, optime * (ordiar à te tristi, quando latae non suppetunt) annum habemus pestilentem, & pulcherrimam civitatem quotidianus deformat adpectus mortuorum. furere iam coepit morbus, & insultat in omnes palam, sine discrimine, qui antea repebat sensim, & latènter.

c 3

ter, nec ferè quemquam, nisi obseuri loci, infimæque sortis attingebat. quare diuina sunt imploranda remedia: humana quàm iaceant, sæpe docuit euentus. Vobis rectè istic esse audio, perpetuòque sit opto, tum ab huiusmodi morbo, qui non modò priuatas domos exhaurit, verùm etiam vrbes deuastat, tum à cunctis discordiis, ac bellis & internis, & externis. Te verò florere omni laude, valere auctoritate, valere gratia, esse vnum, ad quem omnes confluant consilij auxiliique causa, nisi plurimum later, malè sentiam de virtute, vnde tibi ista fluxerunt: malè etiam de me ipso, qui tuam vitæ rationem probaui quidem semper, secutus autem sum, quatenus licuit: licuit enim certè multo minùs, quàm volebam. vnum si addis, vt ingenij tuum quo nullum vidi præstantius, languere non sinas, & otij tui rationem constare velis, hoc est, vt aggrediaris ad scribendum illa præclara, quæ te audio tuis familiaribus esse pollicitum, aut, si iam habes instituta, perpolias, nobiscumque, & cum posteritate communices. nã tu, *, omnium fortunam vincis, & solidam planè possides felicitatem. Equidem, quod ad me attinet, idem conor pro mea virili parte: & hæreo, quoad possum, in scribendo: sed mea ratio quàm non sit eadem, quæ tua, cognosce. Valetudine sum ea, quæ facillè in morbos incurrat, imbecilla prorsus, & incommoda: itaque sæpe in cursu institutorum meorum, cùm progredi maximè vellem, consistere sum coactus. Accedunt, quæ temporis haud exiguam partem auferunt, salutationes multæ multorum: in quibus videtur esse honor, & est omnino quædam species: sed valeat ambitio: odi omnia, quæ detrimentum studiis afferunt. Quid domestica? non enim tantum à me pendent ij, qui meos intra parietes viuunt, vxor, liberi, familia: sed fratres quoque suas in me vno rationes habent sitas: vterque meis consiliis, alter etiam meis opibus, quantumcumque sunt, nititur, ac sustentatur. Vides rerum mearum imaginem, vt in tabula depictam, nec tamen obrui me sinò fluctibus molestiarum: sed enitor sæpe, & consequor interdum, vt ex omnibus curis, atque occupationibus emergam, meque saltem per aliquot horas in portum recipiam litterarum. quo si frui diutius liceret, in cælo essem: quia non licet, hortor te, cui otij satis est, ingenij verò, scientiæ, iudicij multo plus, quàm mihi, vt hæc omnia studioforum ad vtilitatem con-

feras.

feras. quod si facies, gloriosum tibi erit ex ipsa re, quem video præstare posse maxima: ceteris non modò re, verùm etiam exemplo fructuosum. fortasse enim, te præeunte, alij quoquo modo poterunt, inuitati laude subsequenter. Ego meas antiquitates, etsi, vt ille ait, spissum opus est, aliquando tamen, vt spero, pertexam. Vale. Venetiis.

*

22.

G Ratæ mihi tuæ litteræ, gratissimus verò, qui te ad scribendum animus impulit. atque ego te antea diligebam: quod, ingressum esse minimè vulgarem in viam litterarum, longèque per eam processisse, intelligerem: sed auxit amorem in te meum hæc, à me nunc minùs expectata, eoque iucundior voluntatis erga me tuæ minimè dubia significatio. soleo enim amare in hominibus humanitatem haud paullo plus meherculè, quàm doctrinam. ac doleo factum esse antea, casu dicam, an voluntate tua? vt oriatur inter nos quibusdam ex opinionibus dissensio, iis tamen de rebus, quæ si dilucidè pateant, quod accidere potest vtroque nostrum disputante, studiofis fortasse non nihil in eo consulatur. id quod est in meis consiliis, & fuit semper antiquissimum. Nam, quod mea quædam improbas: si rectè sentis, habeo gratiam: errare possum, & corrigi volo. sin, vbi de meo sensu iudicas, tua te fallit opinio: ego tamen, quæ à studio veritatis culpa manat, libenter ad laudem conuerto. itaque, quod ad hanc partem spectat, nemo audiet me querentem: excusabo te potius, atque etiam, quoad licebit, ornabo. Quod autem, quæ meis in scriptis non improbas, ea dissimulas, & in tuos commentarios, meo nomine prætermisso, quasi noua transfers, miratus sum, & requisui paulisper in eo modestiã tuã. agam enim tecum liberè, sicuti natura mea postulat, & inter bonos viros æquum est. Illa de iudiciis extraordinariis, quæ te scribis edidisse, si dederis operam vt ad me perferantur, etsi ea discrepare significas à sententia mea, gratissima tamen erunt, & gaudeo te tam esse diligentem in meis scriptis peruolutandis, & occasionem mei admonendi, & corrigendi tam libenter querere. sic enim intelligam, vbi corrigendi finem feceris, nimirum, quæ supererunt, à te omnia probati. vnum peto: sit conditio par: des

c 4

mihi, vt idem liceat per te, quod licere tibi per me volo. si quid ego de tuis itidem non probaui, noli grauius commoueri. iudicemus pariter, ego de te, tu de me, vt iam in partem libet: amemus tamen inter nos, vt boni viri solent: & si quid fortasse de iudicio, nihil tamen de beneuolentia detrahatur. Libros, quos petis, habeo nullos, Cicerone excepto. nec eius generis, nunc quidem, tibi quidquam polliceor. quæ verò ipse composuerim, paucis mensibus habebis, si valebo. commentarium in epistolas ad Quintum fratrem, & librum de legibus Romanis: qui est antiquitatum mearum sextus. De Sextiana oratione, si scriptam contuleris cum impressa, quæque loca varia sunt, miseris, amabo te: idque vt facias, rogo. Vale. Venetiis.

HIERONYMO FVRNARIANO. *Rauennam.*

23

Vides me tibi satisfacere, & quod olim petieras, id nunc tuæ memorem voluntatis, re præstare? non enim, vt solebam, plebeio sermone tecum ago, sed eo, quem in quadam epistola patricium appellasti, qui quàm tibi sit in deliciis, quantùmque in eo studij posueris, & industriæ, facile ex ea ipsa epistola potui conicere. verùm, quod ad me attinet, non ego meas litteras eius esse generis intelligo, vt ab homine patricio scriptæ videantur esse. quid enim habent, vt ita dicam, nobilitatis, quid splendoris aut in sententiis, aut in verbis? conor equidem, & huius me cupiditas laudis, multos iam annos incitat: sed moratur rei difficultas, occupatio domestica, valetudinis infirmitas: seribo tamen assidue, quantum licet, & quoquo modo licet. animos videlicet mihi facit, quod inter nos dictum sit, multorum incitatio: cum quibus interdum me conféro non sine voluptate: sicuti cõtra, cum in antiquitatem ipsam intueor, contemno me, planèque ipse mihi displiceo. vera enim illa fuit, suisque absoluta numeris eloquentia: nostra infantia est, mi Furnarine: nos balbi, nos clingues pænè sumus in Latina lingua. Sed quid ago? dum tecum suauissimè loquor, nulla certa re proposita: paginam, verbis vndique sua sponte confluentibus, impleui. erit igitur, quod initio scribere statueram, idem clausula mearum litterarum. Mirro ad te munusculum tenere, amoris tamen significacionem in te mei, commentarios, à me nuper editos, in epistolas ad Brutum, & Quintum fratrem: quos, cupio, diligenter legas. id si assequor à te, & à tui similibus: honestabor, & gratia meis laboribus optima referetur. Vale. Venetiis.

gnificationem in te mei, commentarios, à me nuper editos, in epistolas ad Brutum, & Quintum fratrem: quos, cupio, diligenter legas. id si assequor à te, & à tui similibus: honestabor, & gratia meis laboribus optima referetur. Vale. Venetiis.

LAEVINO TORRENTIO.

Leodium.

24

Mirabar, cum in tuis verbis tanta sit humanitas, quæ tuo mehercule etiam elucet in vultu, cur deberi mihi tam diu paterere tuas litteras, quas, vbi Leodium peruenisses, missurum statim pollicitus eras. hæc admirationem, in qua molestia quiddam inerat, sustulit, prorsus epistola tua, scripta sanè elegantissimè: in qua causam tui silentij confers in peregrinatione, & negotia. quod si iam in otio confedisti: exerce ingenium tuum præclaris in studiis, non vt amicus tuus, qui nihil vmquam parit, cum tamen parturitur semper, sed vt edas aliquid, quo tuum nomen æterna cum laude coniunctum, ab hominum obliuione, omnique prorsus interitu vindices. Leodiensem Episcopum, de quo multi multa narrant, omnia præclara, summoque digna principe, si quid habebis artis, aut facultatis, orna bo laudibus: sin, quod suscipiam, præstare non licebit: amabit ille tamen, vt opinor, voluntatem. tu me interim de meliore, vt ille inquit, nota commendabis, eiusque in me beneuolentiam, si qua est, ea, qua apud illum vales, gratia fouebis. Vale, nòsque sæpe litteris, si otium est, saluta. Venetiis.

SEBASTIANO LEONI

Cordubensi. Romam.

25

Soles in nostris sermonibus, humanissime Leo, quod mihi maximum est argumentum amoris tui, monere me, atque etiam rogare, vt pro tenuitate valetudinis meæ litteris vtar moderatiùs, & in studio virtutis, quod difficillimum est, temperantiam adhibeam: amabiliter tu quidem, & officiosè admodum: sed, hoc mihi persuadere si vis, prius illud persuadeas oportet, non magnòperè esse de gloria laborandum: inanes esse nostras cogitationes, stulta con-

filia, quæ ad eam dirigantur. ad quam causam non tu quidem vñquam tantam afferes eloquentiam, vt in re tam præstanti mihi quidem probes modum esse seruandum. quamquam, quod ad rem attinet, tu quoque mecum sentis, vel potiùs ego tecum. in litteris affirmas esse viuendum, & optandum in primis scientiæ cognitionem, sed cum eo tamen, vt salutis ratio habeatur. obsecro te mi Leo, quid tu existimas de iis, qui diuitias immoderatè appetunt? num errare videntur? certè. at ipsi aliter putant: itaque persequuntur institutum. quid de iis, qui honores sitiunt? non dubito, quin hos quoque sentias peccare. & peccant sanè: timida est enim ambitio, ideòque misera: neque tamen pauci sunt, quos inscit hæc labes. ego & cum his intelligo me errare, & præterea cū multis: sed diuersa ratio est. illi eas res plus æquo appetunt, quas consecuti, meliores numquam, deteriores etiam plerunque efficiuntur: ego in earum artium indagatione sum nimius, (sic enim ipse existimas) quarum cognitio euellit ex animis vitia, inserit virtutes. itaque vides errorem aliorum cum turpitudine esse coniunctum, meum non modò non turpem, verùm etiam laudabilem. At morbis sæpe tentamur. Primum hoc quidem non est præter naturam: ars enim præstare non potest, vt rectè semper valeamus: nam, si posset, ij, qui scientiæ medicinæ tenent, ipsi numquā ægrotarent. deinde, est præclarum in maximis laborare: & quicumque te virtutem emas, paruo emas. non posse autem nos ad ea, quæ summa sunt, sine sudore peruenire, indicat illud, quod poëta ne Herculi quidem Ioue nato, nisi maximis exantlatis laboribus, cælum dederunt. Te ipsum rogo, qui me mones, quem ego studia doctrinæ video numquam intermittere: vllam ne voluptatem ea cum voluptate putas esse comparandam, qua legentes, aut scribentes afficimur? potest esse tanta suauitas, qua non maior ea sit, quæ perfundit animos nostros, earum rerum intelligentia fruentes, quæ sunt ad bene beatèque viuendum necessaria? Quod si quis doctrinam contemnit: haud scio, quid iste curet. negligit animum quo nihil potest esse præstantius: se ipse ignorat, quo nihil turpius: corpori seruit, igniuiæ deditus: quod est illi commune cum belluis: quibus id præcipuum, vt alantur, ventrique indulgeant, à natura tributum. itaque sequar meum institutum, neque te, mi Leo,

Leo, neque alios audiam, studiosissimè monentes: quorum equidem amo voluntatem, iudicium tamen cogor paululum requirere, & vt ipse quoque erga vos amici partes, vestro exemplo, suscipiam: finite meam vocem in aures vestras insinere, quæ vobis artium studia optimarum assidue cantat: quæ vestra vobis bona commemorat, eaque vt agnoscatis, & quantum licet exerceatis, hortatur. cui si parebitis, fictum capietis eum, quem ipsi mihi, cū meam reprehenditis in colenda virtute constantiam, studetis eripere. Vale. Ex ædibus nostris.

MARCO ANTONIO
Lombardino. Patavium.

26

SCIS, optime Lombardine, benignitatem à philosophis, magis etiam à Christianis hominibus laudari: rectè id quidem: nihil enim est, quod hominem æquè cum Deo coniungat: sed illa cautio requiritur, vt adit cum voluntate prudentia. thesauros plerunque videas in aliquem conferri ab iis, qui dominantur. quare causam: laudabilem nullam reperies. quis igitur beneficium illud prædabit, in quo neque meritum accipientis, neque iudicium dantis agnoscitur? Equidem pro magnis opibus existimo hesternam illam animi tui significationem. quod enim ad me munus misisti, tum est ipsum per se gratum, quia pertinet ad ea commoda, sine quibus imbecilla valetudine qui sunt, ægrè sustentantur: tum verò multo gratius, quia iudicij tui laude commendatur. nisi enim tibi mea vitæ ratio, nisi ea, in quibus assidue versor, studia probarentur: me tu certè, qui probitatem colis, qui doctrina ingenioque excellis, beneficio non afficeris. quando igitur ex ista tua in me liberali voluntate, quid de meis moribus, quid de litteris sentias, facillè possum coniecere: contemno Principum diuitias: beatus esse possum in tua beneuolentia: vnde honor, & decus, vnde præclara virtutis argumenta, vnde etiam commoda manabunt. quare conserua mihi, si vis me felicem esse, tuum amorem, quem certè intelligas mihi deberi, si tibi, mea quæ sint erga te studia, liceat intueri. Illa verò quæ à tua benignitate proficiuntur, persuade tibi, hoc potissimum nomine, quia sunt amoris argumenta, mihi esse charissima: neque ego te vñquam ex beneficio,

ficio, sed beneficium semper ex te ipso pendam. Librum de Magistratibus, quem perieras, habeo equidem absolutum, nondum tamen edendum: itaque comprimetur, usque dum accuratè perpoliam. proecium degustabis: quod ad te cum hac nocturna epistola statui mittere. Vale. Ex ar-
dibus nostris, ante lucem.

PROOEMIUM LIBRI DE
Magistratibus Romanis.

QVod in priuata domo paterfamilias, idem in ciuitate præstat lex. ille præcipit filiis, quid agant, & qua ratione agant: hæc iura ciuibus mandat, & ad pietatem, ad rectum spe præmiorum inuitat: à delicto, proposita poena, deterret. quemadmodum autem rei priuata non hoc vno consulitur, si sit qui imperet: verum illud præterea requiritur, ut imperanti domesticæ omnes pareant: sic in ciuitate, nisi legem aliquis tueatur, & ut ei ciues, quasi parenti optimo filij audientes sint, potestate imperioque perficiat: non est in ipsa lege præsidij satis, optimæque ac laudabiliter viuendi præscripta norma negligitur. quo fit, ut tam legi necessarius videatur esse magistratus, quam lex ipsa ciuitati. Ac mihi, hoc de genere consideranti, longè videtur optabilius esse, ut iniquæ legi præsit optimus magistratus, quam ut improbus æquissimæ: nam, si summam potestatem cum optima mente coniungas: vir bonus in iure dicendo, præter æquabilitatem, & iustitiam, nihil spectabit: si quid erit in lege vitiosum, pro sua sapientia corrigit: si quid ambiguum, in eam partem interpretabitur, quæ ad pietatem, ad communem ciuium utilitatem, ad Reipub. salutem propensior esse videatur, sin autem, qui non optimè sunt à mente constituti, iis potestatem addas, & voluntatem viribus confirmes: legis vocem magistratus non exaudiet: quid maiores voluerint, sanxerint, seruauerint, non attendet: ad suum arbitrium, suamque libidinem omnia reuocabit. quod cum faciet, Reipub. quæ tota à iure, & æquitate pendet, non solum facta, sed multo etiam magis exemplo nocebit. nam quia præeuntem sequi non difficile est: propterea, qui imitentur, quam qui inueniant, plures non modò in Reipub. administranda, verum etiam in omni arte reperias. malè C. Cæsar, qui libertate

vi &

vi & armis oppressa, ea quæ omnium erant, possedit vnus: sed longè improbius, ac nequior L. Sylla, qui, ut auderet sperare Cæsar ea quæ consecutus est, exemplo suo perfecit. quod si, qui legibus præfuerunt, tales fuissent, quales eos, qui leges ipsas condiderant, fuisse legimus: stetit in suo gradu Reipub. quæque artes in ciuitate libertatem auxerant, eadem facillè conseruassent. verum in hominibus, non in legibus vitium fuit. primi omnium duo fratres è Sempronii familia, Tiberius & Caius Gracchi, malo publico eloquentes, & ingeniosi, serere inter ciues discordias ceperunt, infimæque plebis animos nouorum commodorum in spem turbulentis concionibus excitare. qui etsi decreto senatus iusta vi oppressi, debitas eorum audaciarum poenas exsoluerunt: tamen exitiosa consuetudinis initium attulit ille dies, qui civili sanguine gladios primus infecit: quod enim non modò iustum, sed nec vltimum antea fuerat, id postea ne nouum videretur, effectum est. itaque cum aliquot post annis P. Sulpitius primum, ut visus est, non pessimè animatus: deinde, siue ambitione inductus, siue iracundia concitatus, ab optima causa descississet, eademque fere, quæ duo Gracchi, in tribunatu plebis, aut certè non diuinita moliretur: facillè ad vim & ad cædes prolapsa res est: neque prius amare quieuerunt, quam ciuium magna parte trucidata, aut eiecta, vnus libido antiquis legibus par, atque etiam superior esse cepit. quod neque tunc, neque postea contigisset, si, quam sapientes in scribendis legibus maiores fuerant, tam in creandis magistratibus cauti posteri fuissent. nam, etsi non rectè geritur publica res, nisi præstantibus viris, acrisque ac magno animo præditis committatur: tamen periculosa in primis hæc est, & lubrica sanè deliberatio: propterea quod non languentibus in animis, sed in erectis mentibus, ac maximis ingeniis dominandi cupiditas exoritur. bonorum spe, fateor, ad labores, ad industriam, ad subeunda etiam pericula homines incitantur: sed in libera ciuitate est, quatenus cuique credatur: & in danda potestate si modus retinebitur, modus item in gerenda seruabitur. legitimis enim potestatibus, & moderatis imperiis alitur libertas: neque facillè quisquam vult, quod se posse desperat: & qui tantum potest, quantum si consequatur, ceteri nihil possent, hic si malus est, potestate sit deterior: sin ita moribus explora-

tis, vt

tis, vt antea nihil neque fecerit indignum bono viro, neque vluerit, interdum tamen, vt humana mutantur, à rectis cogitationibus ad iniquas libidines traducitur, & peccat eo ipso, quia peccare permittitur vt possit. Quocirca patriam meam singulari sapientia institutam, ac diuino quodam consilio temperatam licet existimare: in qua neque magistratus iidem continuantur, quod est seruandæ ac diutissime retinendæ Reip. vinculum firmissimū: neque cuiquam tantum vni committitur, vt extraordinario iure elatus, libertati communique otio moliri periculum possit, qua moderatione factum est, vt post annos 60 c. xx. iv. (tot enim ab vrbe condita numerantur) non modo Resp. sit, verum etiam ita sit, vt omnibus rebus publicis, quæ nunc sunt, magnitudine opum, iis autem, quæ fuerunt, imperij diuturnitate antecellat. quæ quibus institutis, ac magistratibus vsa, ab humili, tenuisque principio ad tantam dignitatem, atque amplitudinem peruenierit: neque est hic narrandi locus, & hoc argumentum viri sapientissimi ita non modò copiose, verum etiam peritè ornatèque tractarunt, vt si quid velis adiungere, idem sit, ac si in Apellis aliqua perfectissima imagine, puta in Venere iis Coa labores. Nobis Romana ciuitas proposita est. quæ quàm multas habuerit partes ad imitandum præclaras, ex eo patet, quòd ita bello ac pace viguit, vt illius vim & potentiam omnes reges populi que extimescerent, æquitatem & abstinentiam subiectæ vrbes nationesque diligerent. Formam senatus, quod in ea publicum consilium fuit, ordinem comitiū, iura legum tribus libris exposuimus. Nunc de magistratibus, eorumque potestate disputabimus: tum quia locus ipse admonet, (hoc enim legibus adiunctum, & tamquam adnexum videtur) tum etiam, quia Ciceronem, cui video in his libris, quos de Legibus conscripsit hunc ipsum ordinem placuisse, libenter imitamur.

CAESARI FERRANTIO.

Patanium.

27

EGO verò istum erga me animum, istam, quæ significatur in epistola tua, beneuolentiam amplector libentissime, & amo prorsus amore singulari. nam, vt omitam, quod ita postulat humanitas: tui te præterea mores, tua modestia, & maior iam ætate virtus egregiè commendat.

quæ

quæ cum ipsa me mouent: tum verò in affinē tuum, Episcopum Suellanum, studium eiusmodi meum est, multis abhinc annis ex incredibili eius humanitate, doctrinæque susceptum, vt eos etiam, qui modò aliqua illum necessitudine attingunt, quosque ille charos habet, complectatur. quo tu in numero vt esses, affinitate primum, id est, naturæ quodam quasi munere, tibi contigerat: postea verò cum natura voluntatem, & cum voluntate studia coniunxisti, excolendis artibus iis, vnde fluxit honor, ac dignitas affinis tui, vnde eadem, ad te manabunt, si te illi, immò verò si te ipse tibi quàm simillimum præbueris. quis enim tantos processus tam adolefcens in philosophia fecit, quantos illa tua in aula perillustri Cardinalis Estensis celeberrima disputatio, multis præsentibus, ostendit? Qua tamen de laude ita te sentire volo, vt maximam esse putes, si cum ætate tua conferatur: sin res ipsa spectetur, longè statuas maiorem esse posse, quòdque vix cōfeceris, id quidem esse multum, nec tamen tantum, quantum adhuc spatij super sit. sed, mihi crede, omnis in eo tuorum studiorum sita perfectio est, si quemadmodum nunc id cogitas, & id, opinor, agis vnum, vt intelligas, humanæ res quantum aliis aliæ præsent, ita, quantum infra diuinas humanæ prorsus cunctæ sint, aliquando simul cogitabis. nā tu, Cæsar, si te ad hanc, quam ignorari à plerisque video, præclaram disciplinam contuleris, magistros habebis haud paullo meliores, quàm quibus nunc vteris, aut etiam per omnem vitam vti potes. exstat sanctissimorum virorum multis libris expressa doctrina, qua instruimur, & erudimur ad æternæ vitæ salutem. habes præterea domesticum exemplum affinis tui, summi viri, cuius in vitam si inspexeris, excitaberis ad omnem laudem: coles, autem præcipuè veritatem, quam ille tuetur acerrimè, habuitque semper antiquissimam. neque verò impedio, quo minùs, vt coepisti, Marco Antonio Genus, & si cui præterea velis, operam des: eloquentiam quoque si adiunxeris, vt res graues & obscuras ornatè ac splendidè tractare possis, minime improbo: sed illa præstantiora sunt, quò te hortor, vt aliquam omnino transferas industriæ tuæ partem. De libris ad te missis, habeo gratiam humanissimo, & in primis erudito iuueni, Sebastiano Leoni, virtusque nostrum æquè familiari, qui mihi hanc instituendæ tecum amicitia occasio-

occasionem obtulit: quam atidè arripui. iam enim incenderat me studio tui, cum de ingenio, de studiis, denique de tua ad optimas res propensa voluntate multa prædicasset. quod si acciderit, in quo tibi opera mea vñi possit esse: id si ipse intelligere potuero, mea sponte suscipiam: sin secus, à te admonitus efficiam, vt esse tuam apud me plurimi voluntatem intelligas. Vale. Veneritiis.

V I D O L O L G I O.

Placentiam.

28

P Aullo antè dederam ad te litteras, quas coniectura dierum putabam tibi iam esse redditas: hæc nunc alteræ consequuntur. Scripsi, te absente me cessare in litteris, & omnino tuam operam, tuamque illam in meis rebus officiosissimam sedulitatem vehementer requirere: sed meum consilium esse, te istinc ne prius commoueres, quam ego alicubi confedissem. id ego volebam scilicet iuuitus, qui te socium & administrum meorum studiorum summè desidero: sed volebam tamen tui commodi causa: primum, quod hanc equitandi iactationem, quæ me quidem delectat, tibi otij cupido, suspicabar nō placere: deinde, quod, si accidisset, vt istas regiones peteremus, quod post balnea facturi videbamur: intelligam fore, vt adire commodius ad me posses interuallo minore. nunc audi, cur sententiam mutauerim. Cardinali nostro, cui nimium sæpe caleulus molestus est, multis iam remediis frustra tentatis accedere nunc ad aquas Lucenses valetudinis causa deliberatum est: nōsque, vt scis, idem cogitamus. iis aquis qui vti volunt, id maximè spectant, vt sicco tempore vtantur. hæc est quasi methodus quædam, quam seruantibus salubres dicuntur esse: permixta cum imbris putrescunt, graui periculo bibentium. nos porro, ô Lolgi, qui didicimus à philosophis, bonam valetudinem expetere sapientis esse: valde in hac quidem parte sapimus, & vt optimè valeamus, accuratè, quæcumque vires tuentur, aut augent, persequimur: quæ posse videntur infirmare, ac minuere, declinamus. itaque ad balneorum medicinam prius non accedemus, quàm id & tutò, & salutariter fieri possit intelligamus. nunc quidem alienum tempus est. vides, quæ pluriæ, quàm panè hiemales dies. hæc dum ita se habent, nos

oppor-

opportunitatem expectant, in his opidis, & villulis iucundè satis oberrabimus. quod quoniam quàm diuturnum sit futurum, diuinare difficile est: & ego dum te careo, multis commoditatibus vñ careo, tūque, vt ternis iam litteris significare videris, non abes à me sine molestia: mea causa rogo, tua horror, vt, quamquam nondum confedimus, maturè tamen, nisi quid grauius impedit, reuertas, & vt scias, quo me loco conuenire possis: Pisis ad Idus Iunias, & vltra, vt opinor, aliquanto, sed ad Idus Iunias certè commorabimur. Vale. Pisis.

HANNIBALI CARO.

Rauennam.

29

F Oroluensis malè sit, qui te longius à me abstrahit: sed istorum motus præfecti prudentia sedabit, tūque vt scribis, Rauennam breui recurrens. ibi velim ne quid causæ sit, quo minus ad me quamprimum. ego volebam ad te, sed impediunt multa, maxime Ciceronis editio: cuius tempus aduenat, vel potius iam adest. itaque occupationum onere valde premor. sed mihi nulla res esse potest tanti, vt ab hoc scribendi officio diuellar. Nunc est, quod à te velim. Qui tibi has litteras attulit, est & mihi, & fratribus meis valde familiaris. eius opera multis in rebus vñ sumus egregiè fideli. cum Rauennam venturus esset, quiddam vt exigeret, quod ibi habet in nominibus, petiit à me, vt se tibi commendarem. dixi, cum causam optimam haberet, commendatione eum non egere: tamen me esse facturum. Si quid me amas, Care, vel potius, quantum me amas, tantum hunc hominem adiuua. his temporibus cum fides vbique sit angustior: vereor, qui debent, ne non faciliè dissoluant. si res in iudicium venerit, noli pati, virum bonum, amicum meum, exhausti longi temporis impensâ. beneficium non conferes in ingratum: memorem enim cognoui. sed tu cum ne spectes: me vide, qui à te peto. mihi enim gratius facere nihil potes. nam etsi, quod ad nos attinet, ipsi quidem inter nos magis, quàm amamus, amare non possumus: tamen valde laboro, in quo me ambitio quædam mouet, vt homines nostram coniunctionem, tuamque in me beneuolentiam perspiciant: quarum alteram vitæ æqualem fore,

f

alteram eiusmodi iam esse confido, vt nihil addi posse videatur. Vale. Venetiis.

EIDEM, Rauennam.

30

Vtrum te duco, qui compedes illos frangere, & aliquando te in libertatem vindicare potueris. id quod ego, qui nervos ingenij tui bene cognitos haberem, prorsus ita fore sperabam. vt autem etiam cum Guidicione, id est, cum homine doctissimo, & ad tuam naturam aptissimo, tibi viuere liceret: hoc verò ne optare quidem vquam sum ausus. quod quando accedit, beneuolentiae in te mea est, gratulari, quod euenerit: prudentiae autem tuae non committere, vt frustra euenisse videatur. Herum habes, Care: herum autem dico? cuius ea suauitas est, is in te amor, vt potius aequalis, potius germani fratris loco tibi sit: sed quoquo nomine appelletur, cum certè habes, qualem vis. Quare, quod mihi, aliorum arbitratu cum viuebas, promittere solitus eras: id ego nunc, quando tui iuris es, non à te petam, sed exigam, vt operas Musis, iam diu à te, non sanè tua culpa, tamen praetermissas, eo, quicum es, permittente, atque etiam cohortante, reddas. sed ita proculdubio te esse facturum, vel potius iam facere existimo. itaque hoc ne monendus quidem es: illud autem etiam rogandus, vt ad nos quam primum venias, vt possim vrbauitatis tuae sales ex intervallo regustare. pedibus, puto fore comodus: nam mari praeter frigore obtorpueris. ô dulcem congressum! in quem ego, vix credas, quam multa referuem, quae literis commissa, eandem suauitatem non habent. Vale.

EIDEM, Rauennam.

31

Festiuum Molsae nostri poema libenter legi, explanationem verò tuam libentissimè: & sum admiratus acumen ingenij tui summo iudicio coniunctum: quorum alterutrum non ita multis contingit, vtrumque verò paucissimis. Quod scire vis, quid alij sentiant: idem quod ego, nihil esse in illo genere perfectius. quo magis te hortor, vt hanc facultatem ad graviora studia transferas, & aliquando te, ab istis occupationibus vindicatum, in litteras totum abbas. quod si maturè feceris, cerno iam animo, quantae tibi

tibi hoc consilium laudi, quantae nobis, qui te amamus, laetitia sit futurum. memini, quid tu mihi te facturum esse dixeris: neque te arbitror oblitum, quid ego tibi in eam sententiam responderim. Mi Care, induc animum, nullos praestantiores esse fructus, quam qui è virtute colliguntur: & cum hoc feceris, quod & facis, & fecisti semper: tum illud tecum existimato, ac pro certo habeto, incredibilem esse expectationem, quam de te apud homines cōcitasti: quam si sustinere, ac tueri vis: contende, dum integrum est, omni studio, vt ex hoc vitae genere, in quod olim te non tuum iudicium, sed vis quaedam temporum, tamquam in aliquod pistrinum detruxit, quam primum te eripias. quod quia tibi deliberatum esse mihi saepe ostendisti, non ero longior in te cohortando: tantum hæc attingi amore impulsus, vt intellexeris, in summis meis occupationibus me tamen de tua laude cogitare. De ArdinghELLO nescio quid atrocius est alatum: quod ego sanè quam pro eo ac debui, molestè tuli. hominem enim eruditum, & cum tibi amicissimum, tum à nobis, vt visus est, non alienum cognoui. velim, tu id ad me planius, quid fuerit, & vnde fuerit perferbas. Vale.

EIDEM, Rauennam.

32

Litteris tuis, quas tu Idibus Quintil. dederas, ego Notis accepi, rescripseram, quomodo mihi tunc occupatissimo licuit: postea, cum eas per orium in manus sumpsissem, accuratiusque perlegerem: sensi me quasdam partes, quibus nunc ex intervallo respondeo, imprudentem omisisse. quod etiam si ita non fuisset, ego tamen aliquam scribendi sententiam alicunde arripissem: non solum, vt quasi tecum loquerer, quo nihil facio libentius: sed etiam vt tuas elicerem, quarum sermo & purus in primis est, atque ornatus & humanitatis, ac beneuolentiae notis maxime insignis. vel quas mense proximo dedisti, quam amabiles, quanti consilij, quam multi officij? quod munus, quae partes in iis à te sunt hominis amantissimi, prudentissimi, diligentissimi praetermissae? quam accuratè, quam distinctè, quam peritè tuam de meis typis sententiam explicasti? quibus quidem typis, spero fore, vt emendatissimis vtar, quando ad te, & ad Thomam nostrum missi sunt: quorum

alterum in labore patientissimum, alterum in iudicio elegantissimum cognoui. Quod autem ita scribis, homines hoc animo esse, vt nihil à me nisi perfectum, absolutumque expectent: facis tu quidem officiosè, & peramanter, quia ad me excitandum aliorum quoque opiniones, & iudicia colligas: sed hoc ipsum genus, quod perpoliri à me vis, vt perficiatur, in te est. Quare, quoniam ita casus tulit, vt vnus ferè hoc tempore tantum mea causa posses, quantum ego tua semper volui: etsi mei commodi, atque etiam honoris ratio postulare videtur, vt in te rogando pluribus verbis vtar: tamen id non faciam, ne maiorem desiderij mei, quàm humanitatis tuæ rationem videar habuisse. De artifice autem confirmando, quoniam in hoc vides esse omnia, & me longinquum nihil posse intelligis, omnem curam tu suscipias oportet: qui vt idem nobis sit, qui antea fuit, facile cum prudentia, tum commoditas illa tua præstabit, quamquam non dubito, quin ipse per se, vel sine vilo artificio tuo, ad id, quod reliquum est, persequendum ita, vt volumus, animatus sit. profectò enim constantiæ rationem sibi habendam ducet. sed tamen, quoniam gloriæ magis studio, quàm emolumenti cupiditate incensus, ad opus est aggressus: subiicias tu quoque identidem in sermone quasi igniculos, vt vehementius inflammetur. Ficus tuas quod ais te in apertum referre velle, vt aliquando venales circumferantur, quæ quotidie ab omnibus, te insciente, degustantur: ego verò vt id facias, magnoperè suadeo. Quod autem meorum typorum expectationem nimis longam esse dicis, mihi quoque ita videtur: idque cum mea causa, tum tua non mediocriter doleo. Figurarum opus, quòd te hortante sum exorsus, textitur illud quidem diligenter, sed vereor ne plus oneris susceperimus, quàm quantum nostra imbecillitas sustinere possit. quod si ita erit, accurre, vt, parte aliqua nobis detracta, & in te translata, releuemur. Sed amabo, quid sibi vult, quod in tuarum litterarum clausula posuisti, si quæ essent inter nos ad significandum notæ, quiddam occultius fuisse scripturum. equidem, etsi quale sit, videor mihi iam intelligere: tu tamen vt apertius declares, valdè velim. De mandatis meis, ea, quod tuo commodo fieri possit, si exhauries, per mihi gratum, perque iucundum fuerit: sed illud primo quoque tempore, de quo se Martellus tuus curaturum recepit: qui si stetit

si stetit promissis, reliqua ego à te exigo: sin autem, quod pollicitus fuerat, nondum exsoluit: eum tu litteris appella. nam de ceteris non ita valdè virgeo: ages cum licebit, vel dicam etiam cum libebit. in hoc autem nisi mihi quàm primum satisfacias, prædico tibi, flagitatorum habebis acrem & permolestum. Vale, & amicis communibus salutem à me plurimam. Venetiis.

OCTAVIANO MAGIO.

Romam.

33

Profectò nihil tam accidit contra voluntatem, quod aliqua demum incunditas non temperet. sic sunt humana angebar animi, (quid enim dissimulem?) tuis factum occupationibus, ne te complecterer discedentem: nunc idem gaudeo, euenisse quod nolebam: quando tu arrepta inde tui purgandi occasione, litteras ad me misisti, officio primum refertas, & humanitate singulari, deinde Latine loquentes egregiè, sic, vt eius vrbis, in quam te cum Aloysio Mocenico præstanti viro, Venetæ Reipub. legato, contulisti, veterem eloquentiam redolere videantur. Quare cum animo sum lætatus erga me tuo, fuitque voluntatis ad me amandum propensæ gratissima significatio: tum verò ex ista, quam adolescens admodum consecutus es, Latine lingue facultate, istoque quo te video florere, ingenio, tantum accessit ad lætitiā, quātum ne conabor quidem verbis explicare, sensu ipso vix, atque mente comprehendo. Atque equidem tibi eo etiam gratulabor magis, si tua bona noueris, id est, si &, quæ habes iam, studio tueberis, &, quæ ostenduntur, ac deferuntur à fortuna, magni facies: quantumque in te erit, numquam dimittes. non enim, mihi credas, tanti esse tibi Roma debet, quia Roma est, quæ præstantes olim viros tulit, imperij terminos cum Oceano coniunxit: quanti ob vnus hominis consuetudinem cuius est humanitas doctrinæ par, doctrina verò, quæ potest esse maxima. is est Octavius meus: qui vibem, à qua ceteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat. Hunc tu virum nactus, cole, si sapias: & pete tuam gloriam ex illius consiliis: vrere quantum licet: & vt liceat plurimum, exopta. ipse te, si vacabit, numquam à suo congressu, numquam à sermone excludet. commendatitiis ad eum litteris mini-

mè opus est, nec fert hominis humanitas: & tu illi, quod epistola tua significat, satis iam notus, fortasse etiam familiaris. Quod reliquum est, non te fugit illud: Magistratus virum indicat. itidem hæc legatio, qui sis, qui futurus aliquando, patefaciet. quamobrem incumbere ad laudem: amplectere virtutem: illa reuice, quæ bonis artibus, ac moribus aduersantur: quæ te sæpe in ista ætate, tuorum commodorum, tuæque tamquam hostes gloriæ, circumuenient, nec facile, nisi prudentiam summam adhibueris, depellentur. Vale, & salutem dic meo nomine exquisita eloquentiæ viro, Iulio Pogiano, cuius tibi amicitiam, & consuetudinem valde gratulor. Venetiis.

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER TERTIVS.

HIPPOLYTO ESTENSI

Cardinali. Ferrariam.

1

VALDE me leuauit, in hac mea satis graui-
ter affecta valetudine, oratoris vestri, Hieronymi Faleti, viri præstantis oratio: qui cum sermonem mihi, Ferrariæ tecum habitum, exposuisset, multaque, ut solet, de ingenio tuo singulari, de summa grauitate, ac sapientia, nonnulla etiam de tua nequaquam à me, ut audieram, aliena voluntate narrasset: cepi lætitiā, quantam aliquis ex insperata, exoptatæque re capere maximam possit: measque statim esse partes duxi, ut ad te scriberem, ageremque gratias, quod in eo loco, vnde me depellere fortuna conaretur, tua me retineret humanitas. quo sanè mihi nihil optatius, nihil hoc tempore, cum infirmus langueo, ad animum meum sustentandum opportunius potuit accidere. atque equidem

equidem ita statuo, actum esse mecum miserè prorsus, atque infelicitè, quod meam ad te veniendi cupiditatem incredibilem pestilentia primùm, deinde morbus impederit, & in eo magnum studia mea, measque res adiisse damnum: quibus à te, pro tuo instituto, veterique consuetudine cōsultum iri optimè pro certo existimabam. quod quando ita accidit, & quando me à tuo conuictu non mea voluntas, non iudiciū, aut vlla mentis inconstantia, sed corporis imbecillitas, atque hæc anniuersarij, ac panè iam perpetui morbi vis importuna seſugit: peto à te, Princeps humanissime, id saltem, quod in tua, non in fortunæ manu situm est, tribuas, & largiare, ut beneuolentia mihi tua, & quæ fuit antea, & quæ, si ad te iuissem, futura erat, eadem conseruetur. hoc si assequor, beatus hac vna re sum: cetera parui pendo. ea porro mihi ut conseruetur, ita postulo, si me, qualis in aula tua fuisset, talem esse absentem intellexeris, id est, obseruantem tui, tuæque in laude omni studio & cogitatione defixum. Quod si quibusdam literis animus à me tuus est offensus: quod in iis dicar minùs fortasse, quàm decuit, de te, aut de tuis modestè locutus, quod certè secus est: sed si me tunc à mea consuetudine impetus quidam abduxisset iracundiæ: nosti pro tua sapientia ingenium humanum: magna vis doloris est: impellimur sæpe longius, quàm ratio concedat: & facta quæ sunt, paullo post infecta frustra cupimus. te tamen ita deest ignoscere dolori meo, si ex iusta, ut ego arbitror, causa susceptus est: sin aliter tibi videtur, ignoscere tamen debes, ut eluceat magis in culpa humanitas: quæ si omni digna Principe virtus est, te videtur Principe dignissima, quem ad omnem laudem natura genuit, disciplina erudiuit, multorum annorum consuetudo assuefecit. Vale. Venetiis.

FRANCISCO MOLINO.

Paranium.

2

Quod meas epistolas descripseris, valde te amo: & custodiri à te malo, quàm ad me mitti. Quod autem, non esse tibi seripcionem illam infructuosam, significas: prorsus non abnuo: verumtamen, quod tibi hoc in genere multo & plura, & meliora domi quotidie nascantur, hoc equidem nomine haud paullo magis tibi gratulor. quam

tu, si sapias, agnosce, & opta diuturnam occasionem. viuis cum eccellente viro, adolescens, praestanti ingenio, optima valetudine: viuis Patavij, id est, in vrbe scientiarum laude celeberrima: quò, tanquam ad mercatum, virtutis cupiditate ita omnes confluent, vt inanes redire turpissimum ducant. Plura non debeo. noui enim, ad quem: & hanc ipsa minimè necessaria videbam: sed obsequendum amori fuit in te meo, qui me tacitus, vt tecum de tua laude loquerer, hortabatur. Patri verò tuo, & optimè de me merito, & iis virtutibus, quæ nobilem virum decet, in primis ornato, quid est, quod à me deberi non intelligam? Exstabit igitur in te, si qua re potero studium meum: illum autem colam sensibus intimis in omni vita studiosissimè. Vale, & vt Mureti contubernio ac disciplina dignum te praestes, quanti tuam laudem facis, quæ mihi maximæ cure est, tantum enitere. Venetiis.

MARCO ANTONIO

Mureto. Patavium.

3

Beasti me tuo iudicio: si modò plus est à te veritati, quàm amicitiae tributum. quod ego, qui faueo meae laudi, facillè mihi patiar persuaderi. sed, amabo te, vñne mihi legem illam diutius deberi? nescis, quàm sim studiosus huius generis monumentorum? describe aliquando: aut, si, stantem in media via describere, minùs honestum videtur, nec pudor tuus forrasse fert: da negotium homini diligenti, quando Achilles noster vel negat, vel certè prorsus agit eo modo, vt negare videatur. salutabis tamen eum meis verbis: cui certè fortunam opto, qualem si magister eius haberet, omnia bona, merenti pessimè, contingerent. Si quid peperit ingenium tuum, dignum panè dixi viroque nostrum, sed si quid te ipso dignum, mitte: vt constes humanitati tuæ, atque etiam constantiæ: es enim pollicitus. Quid Molinus meus, flos omniū leporū, omniūque virtutum? vt valet? iube eum saluere quàm potes humanissimè. Charta me deserit, vt vides, tecum suauissimè loquentem. Vale.

E I D E M,

VNam tragediam duobus ipsis diebus, cum assidue scripserim, absoluerè non potui. meorum oculorum, vt video, res non est, ac ne digitorum quidem. quid? ego habeo tuos articulos? hui, quantum interest. reliqua igitur ad te reicio. vinctes me facillè celeritate: æquabis in diligentia, si volueris. finge operam te dare, cum describes, homini litterarum & prorsus ignaro, & prorsus cupido. finge, amico singulari: quem explere officiis, si liceat, optabile sit. quamquam hoc non finges. nam cum à domesticis discessi, nihil habeo te charius. verum tamè, hanc si tibi proposeris, de quo rogandus non es: monere tantum volui, nihil quidquàm omittes in describendo. habes, quam ego in me desidero, mentis constantiam, pectoris firmitatem. hanc mihi morbi diuturnitas eripuit: quæ video esse in te, vtinamque diu videam, *ἐν τῇ αὐτῇ*. habes oculos in legendo, manum in scribendo exercitatā: vacui verò tēporis quantum vis: & vis in rebus meis plurimū: qui te saepe dixeris, professusque sis ad meum arbitrium tua studia conferre. nam, quod ad Gymnasij curam attinet, nec dies instat publici muneris, & si instaret, opera hanc bidui tota est, bidui inquam, tibi, nihilo longior: mea verò & diuturni temporis, & laboris esset non ferendi. ad, hanc si accesserit voluntas, quæ mihi non venit in dubium, & inductio illa animi, quæ magnas res facillè conficit: negotiū habeo absolutum. serua, mi Murete, quod in te est, amicum tuum integellum: parce valetudini: nostram imbecillitatem, tuorum officiorum ope sustenta. scis, *ἡμῶν βέλτερος*, quo amore, quo consilio, quo etiam praesidio fortunæ tuæ nitantur. *ἐν τῇ αὐτῇ* *ἐν τῇ αὐτῇ*: nosti reliqua. Hæc aliena manu scripsi, cum paululum languerem. tota enim ferè nocte, nescio quo casu, somnum oculis non vidi meis, aut vidi tristium imaginum turba permixtum. Tuum Euripidè remitto, vnacque meum, quem cupio similem esse tui. Ex adibus nostris.

E I D E M, Patavium.

5

Monstri simile, Muretus non respondet: immemor ne nostri nefas credere: & hanc suspensionem longè animus respuit. at occupatus? hoc fortasse verum. vllā ne

cursum amoris interrumpit occupatio? omitto iocum. Mi Manute, garrir saepe amor: at tu siles: cum tamen, vt opinor, ita me ames, vt fortasse nemo magis: quod certè facis mutuo. quòd si, quia legem illam describere per tua negotia non licet, ideo non scribis: rogo te, abice istà curam. abrogentur potiùs omnes leges, quàm tuarum litterarum fructu diutius caream. nec tamen, detrachi multum de otio tuo mea causa, volo. scio, tempus quàm vtiliter ponas, illa satis erunt: Mi Manuti, valemus: & valere te, valdè cupimus. *τὰ δὲ δῶκεν* sunt in manibus, cum Molino tuo, cum Sofiano saepe sum: planè viuo. Hac sententià, sed aliis verbis, id est, elegantissimis, quibus ipse abundas, si scriperis, satis planè cupiditati meæ, (quid enim dicam voluntati?) satis etiam officio tuo feceris. Video te expectare aliquid de meo discessu. dies appropinquat, vel potiùs iam adest. iam, vt ille ait, sarcinulæ collectæ sunt omnes: nec ferè quod agam, superest. itaque Nonis Sept. cogitamus. Cum illo, qui mihi numquam placuit, impuro homine, si quid aduersus me, suscipe, vt ego in tuis iniuriis soleo, & sustine prælia. nervos enim habes. ille, nostram vicem, vlciscetur sua malefacta. nam inuidia rumpitur: & habet, quod intimis cum sensibus dies noctèque excruciet. nos laudabilia cogitemus, & ad præclara illa studia incumbamus: de isto ne meminerimus quidem, qui bonos omnes, hoc est, sui dissimiles, odit iniquissimè. Vale, & amicis nostris (sunt enim ferè communes) plurimam salutem. Venetiis.

SCRIPTIS litteris, & iam obsignatis, hesternæ tuæ sunt allatæ, Græcè loquentes, non minùs argutè, quàm eleganter. qui possum paria paribus? si pergis, clamabo me circumueniri. mehercule non tam aquis vlli fontes, quàm ingenium tuum scatet Græcis & sententiis, & dictis. macte: extra iocum, amo te quotidie magis: quia tu scilicet ad perfectam virtutem quotidie accedis propiùs. Sed pauca de re. Vidène quàm faciliè tum ferantur, tum abrogentur leges? Vbi sunt, qui tribunitiam potestatem acculant? illa quidem, cum bona mente coniuncta, salutaris. Sed hæc ne nimium curemus. vt ere fortuna tua. ego alias regiones specto, inuitus, nostri dissidij causa: sed coniungemur animis, corporibus disuncti. id est maximum, in maximo dolore, solatium. De Philopono, quia comes

futurus

futurus est itineris mei, velim in eas rationem, si cum hic reliquisti, vt ad me quàm primùm. colligo omnia, ne quid me moretur in discessu. non enim id agitur vnum, vt voluntati meæ, sed illud simul, vt fidei satisfiat.

E I D E M, Patanum. 6

TV vide, cui committas. ego enim binas tantùm accipi. prioribus respondi nudius tertius, meamque tibi de Bononiensi re non modò sententiam, verùm etiam voluntatem ostendi. his alteris, quæ mihi redditæ sunt heri vespèri, si rem specto, rescribere nihil est necesse: sunt enim eiusdem argumenti: sin tuam voluntatem, quæ quanta sit, ex tuis litteris apparet, sunt eadem iteranda. sic igitur faciam. Affirmo tibi Sigonium nostrum, si Bononiam ierit, præsensque contenderit, certum futurum. habet auctoritatem, ex huius loci dignitate partam, mirè suis amplificatam scriptis, præsertim his postremis, insigni doctrina, iudicio, ingenio, diligentia refertis. studia Bononiensium ciuium facile colliget. ciuitas enim est ad humanitatem nulla propensior. Accedit, quod aut petet solus, aut cum iis, quos neque nominis fama, neque verò, vt à nonnullis accepi, litterarum scientia magnopere commendat. Bargeus enim *ὁ τὸν αὐτὸν ἀνὴρ*, conditionem illam certè non spectat. qui enim Pisis dominetur, & sua virtute, quam nouimus excellentem, & principis gratia, cuius in ditione natus est: quo consilio ad res nouas animum adiiciat? Ergo, si Bononiæ Sigonius: vides, quid sequatur. diis hominibusque approbantibus in eius locum adscendes. quo mihi nihil esset optatius. nam speciem habet Bononiensis conditio maiorem, vt in gymnasio Italiæ celeberrimo: emolumentum certè haud paullo plus hic video futurum. atque etiam de dignitate videro. tractantur omnino litteræ splendidiùs in publicis gymnasiis, & docetur de loco superiore virtus maiore cum gloria: sed clarissimum Venetiarum nomen quasi luminibus obstruit Italicarum omnium ciuitatum: & hic ortum decus facile manat, ac diffunditur per omnes gentes, propter huius vrbs communionem, & quasi societatem cum orbe terrarum vniuerso. Hic venit in mentem: Cur tū igitur migras? alia ratio est. ego urbem linquo, non cum vrbe emolumentum: quin hoc augeo

vehemen-

vehementer: illam prorsus amittere non video, quia Romanam specto. Habes meam sententiam, quod quidem ad te attinet. De Sigonio autem, quia nihil est tam amplū, quod eius virtus non æquet, meam, ut opinor, diuinationem exitus non faller, nisi si quid attulerit casus, qualia fert hominum vita. De Molini nostri valetudine, cum rescribes, adde verbum, si me amas. Vale. Venetiis, Nonis Septemb. quo me die discedere cogitantem noua res detinuit.

EIDEM, Patavium. 7

Quid homini non timendum? cum te, tam validum, istis lateribus, ista ætate, nihil tale metuentem animus reliquerit. valde me percussisti tam graui nuncio, eoque magis, quod ignorare te causam scribis. nam tuendi tui quam rationem inibis, si te morbus inuasit imprudenter? tuam continentiam narras. equidem ita credo. unde igitur fluxit vitium? parce tibi in studiis, mi Murete, pro eo quanti ipse tibi es: aut, si te ipse non diligis, quem omnes pænè diligunt, pro eo quanti ipse apud te sum: quem tu nisi magni facis, egregium simulandi tenes artificium. nescis, modum esse retinendum in omni re? nescis, virtutem nimis appetere, virtutem non esse? age igitur, iam te respice, si minus antea tibi consule, & eam quære gloriam, quæ te vitentem oblectet, non quæ discedentem è vita prosequatur. ita diu iucundè viuam, ut acerbè nunc viuo, quia sollicitus de te sum. medicos habes doctrina singulari, quorum consilio uti possis: cælo vteris clementissimo: in rebus tuis nihil, opinor, est incommodè. genus enim vitæ non honestum minus, quam vtile, delegisti, & si te scio de re & lucro minimum laborasse, illa verò habuisse prima, quæ nec mihi postrema vquam fuerunt, decus, & amicitias nobilium virorum. Hæc cum ita sint, modò paullo minus mentem & paullo magis corpus exerceas, rectissime tibi erit: nōque tui peramantes, afficies maxima latitiae. quod auguror futurum: & ut meam spem, quantum in te est, exitu confirmes, te ipsum tua, nec minus mea causa rogo. Kalen. April. omnino te, sin id minus, Catullum tuum exspecto. diem vnum prorogari, è re mea non est. Vale.

EIDEM

EIDEM, Patavium. 8

Planè non esse queris, ut video, quorsum illa de me Momo scripta sint à me. non enim id spectavi, tuam ut remorarer industriam, sed ut acutem potius, atque incitarem. tu autem ita commotus es, ita mecum vehementer, ac pænè iracundè agis in epistola tua, ut vix tibi temperes, ac ne satis quidem, cum velles, temperare potueris, quin aculeos etiam in me nonnullos emitteres. deinde quasi blandiris in extremo, verbis vtens amantissimis, atque honorificentissimis: cum ea mihi tribuis, quæ si respuerem, ipse me non amarem. tanti enim mihi sum, quanti ab iis quibus ego plurimum tribuo, fieri me sentio. Ac putabam, mi Murete, meos tibi sensus bene cognitos omnes esse: quod si paullulum à mente quandoque aberraret oratio, non esse facturum, ut eò mea verba detorqueres, quò neque meum iudicium, neque nostra iam pænè fraterna necessitudo ferret. quod quando secus video contingere, aberit posthac à meis literis omnis ironia, aberit iocatio, quidquid denique eius esse generis intelligam, ut in vtramque partem flecti possit. de illo ne meminero quidem, si potero: hominem enim contemno: silentium quidem, quod potero, ipse mihi imponam. De Plauto video tibi scilicet, quod aiunt, in aliena melle. sic enim illud interpretor. *A me, ut scis, efflagitabatur.* Tu verò, me perlubente, rem suscipies: si modò, quod contrà mihi videbare, animum induxisti, ut efflagitantibus breui satisfacias. verum si præclaros de Finibus commentarios, ad exitum iam perductos, paucorum dierum studio perpolire non vis, & magno litterarum damno pateris iacere: qui sperem te aut velle hoc tempore noui aliquid ordiri, aut, si ordiaris, posse peræxere? magni negotij est, quantum otij res exigat, tuis occupationibus eripere: non minoris, à te ipso, ut velis, impetrare. facio tamen æquissimo animo, ut in te reiciam, ac transferam hoc, quidquid oneris, aut laudis est. consulatur modò publicæ vtilitati. id, non modò à te, quem fero in oculis, sed si vel ab iis, quos & de facie, & de nomine prorsus ignoro præstabitur, æquè latabor. Quare non solum per me licet, verum etiam si pateris, precibus tecum ago, ut ad emendandas, illustrandasque Plautinas comedias tuam excellentem industriam conferas. vereor tamen, ne,

ne, quod summè cupio, id frustra rogem, atque exspectem. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 9

Rem tenes: optimè tres poëta coniungentur, ille, M. ANTONII MVRETI COMMENTARIO ILLVSTRATVS, reliqui duo, si rem suscipis, quod ita liberaliter, ac benignè polliceris, vt à me non minorem verbis, quam te gratiam in eas, AB EODEM EMENDATI, quòd si, vt significas, ad emendationes aliqua præterea fiet accessio: nā ego tunc verè mutuam inter nos esse benevolentiam intelligam, ac velle te mecum officiis certare: in quo antea (dicendum est enim) potuit esse illustrior amor tuus. Confugies videlicet ad occupationes: ego ad illud: Nulla potest esse occupatio tanta, quæ amoris, & officij cursum debeat interrompere. me ipso quemquā nē tu magis impeditum à negotiis, districtum à curis vñquam nosti: quis tamen amicorum (amicorum autem? immo verò etiam alienorum) negotia curat libentius? tua sanè causa noctis etiam partem cogitando sæpe consumpsit: cum tamen corpusculi tenuitas maximè quietem postulat. Sarcies igitur, si quid omisum: vel, si nihil, auge superiora: quod certè potes, & si meum in te animum spectas, etiam debes. Vale.

E I D E M, Patanum. 10

Remitto scholia, vt habeas corrigendi facultatem. quāquam est, cur addas potius, quā mutes. quid enim? totus ne quartus liber ita mendosus aut obscurus est, nihil vt assequare, nihil scripture dignum excogites? mihi non probabis, nec omnino cuiquam, tuum in Catullum præstantem commentarium qui legerit. confice igitur, quantum quidem per te licet, licet autem tibi, quod vt ego sentio, quā paucissimis, nos opus nostrum intermisimus tua causa, tuum ipse opus nostra causa vt vigeas, atque absolvas. nec dubito, quin, si adniti volueris, & quasi cum ipsa re contendere, quod ego interdum soleo: magna ex parte præstes id, quod præter opinionem meam, vt aliquid en. *ps. d. s. r. a. m. o. r.*, abiecasti. De rebus tuis, quæ mihi me-

hi mehercule magnæ curæ sunt, consilium dies afferret: animus certè meus fluctuat: ita multa in vtramque partem occurrunt. placet constantia, ita, sed si cum utilitate coniungatur. vtilitatem porro non lucro magis, quā dignitate, metiamur. quod tu quoque videris significare in illo loco, Vellem hic paullo *ἐν τῇ πόλει* vivere liceret. Verūtamen, mi Murete, si quid agimus minùs interdum splendide, contrā quā nos præclara liberalium disciplinarum studia docent, excusamur temporum iniquitate, & multorum exemplo: qui, cum affluant iis rebus, quæ sæpe à nobis fortunæ potius culpa, quā nostra desiderantur, quotidie tamen aliquid vltra appetunt: quā meus magister Egnatius, si audires verba, summam stultitiam: si vitæ rationem spectares, planè singularem sapientiam iudicabat. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. II

Quinctilis Kalendæ, quem tibi ego diem definieram, præteriere iam, vt vides. itaque, si quam ex meis litteris de perpoliendo Catullo tuo curam susceperas, ea te libero. temporis enim coactus angustiis, madaui meis vt alia quædam prælo subiicerent. mensem, quod ad me attinet, vel integrū, eòq; amplius, licet interponas. interim ad Terentium omnem tuam industriam, suadeo, conferas. noui omnino te laudis in studio numquam languentem: sed in hoc libro, qui maximè omnium versatur inter manus, ipse te debes incitare, & eo magis, quòd erit, qui editum statim arripiat, syllabatimque omnia dimetiatur: admodum enim seuerè, ac studiosè iudicat aliena: sua verò premit, exire non patitur, diu licet euigilata, acerbus etiam in se ipsum, minimèque indulgens. Ego accingor ad Plautum, nec desperarem aliquid à me, si minùs ingenio, saltē diligentia, posse præstari: sed interpellant salutatores à mane ad vesperam, honesti illi quidem, cupidi virtutis, officio & amore erga me, vt videntur, incensi: tamen interpellant. scis illa Ciceronis nostri, ad Sebosum, Arriūque aduentum ingemiscens. Hui, vñum ne ego Sebosum, vñum habeo Arrium? videlicet, sexcentos: quibus, velim nolim, horæ dādæ sunt omnes. ex quo quantum molestiæ, quantum hauriam acerbioris, ipse, qui meam

meam consuetudinem, ac meos planè sensus tenes, facild potes conicere. nam rem familiarem, & si minimè abundo, iacere tamen aequo animo patior: studia verò mea negligere nullo modo possum. De tuo aduentu spem nonnullam inieceras: eam rursus extenuant postremae tuae litterae. ego illud scilicet primùm, vt habeas rationem valetudinis: secundo loco, quod tuo commodo fieri possit, vt te nobis restituas, exopto. Quid Molinus noster, quid agit? quid autem ego hoc quero? nimirum ille totos dies tecum, id est, in virtute totus est: nec tuam complexus doctrinam dimittit, iudicio adductus suo, meo consilio confirmatus. Vale.

Hæc ante lucem, cubans in lectulo, amanuensi meo, & iam meorum studiorum socio, dictavi, nobili adolescenti Cyprio, Herculi Podocatharo, qui cras Pataviū cogitat, teque meo nomine salutabit. illa superiora familiari meo. Sebastiano Leoni, qui se fortè obtulerat, dictaueram inambulans, quoddam paullo crudior: nec ferè mea manu libenter vti soleo.

EIDEM, Pataviū.

12

Qui mihi tuas attulit litteras, ei ego meam omnem operam, si qua in re vellei, atque omnino quidquid valeo, tua causa detuli. visus est meam amicitiam plurimi facere, & à me, præter eam nihil expetere. quod illi facilissimum fuit impetrare. nam cum omnibus natura pateo: tum verò, qui à te diliguntur, amore meo numquam excluduntur. Catulli quod apud te reliquum est, biduo si miseris, satis opportunè facies. deinde mihi orna duos comites eius, vtrumque dignum, vbi nerulos ingenij tui contendas, etiam illud mihi tribuis petenti: quod ante omnia, & vnum fortasse spectare te puto. cras, ad summum perendie tria Catulli folia mittam. Filiolum meum Hieronymum, nondum quinquennem, Aldo parem ingenio, valetudine firmiorem, mandare Epidaurum ad hominem eruditum, meique peramantem, Paullum Bosium cogitabam. ibi moribus, & primis litteris imbuetur. nam ego me ad hæc humilia demittere nullo modo possum. Quid præteream? nihil scilicet: immo aliquid. Scribe, amabo te, mi Murere, vt instituisi, quàm sapissime. mehercule, è sum-

mis,

mis, atque assiduis nō modò negotiis, verum etiam animi curis, tantum in tuarum epistolarum elegantia, & suauitate conquiesco. atque etiam, dū ipse ad te scribo, quia te mihi præsentem statuo, mutuumque inter nos sermonē fingo, incredibili voluptate perfundor. Vale. Venetiis, Hercules meus, quia festus hodiernus dies est: abest. ideo hæc mea manu, decies interpellatus, exaravi.

EIDEM, Pataviū.

13

AIs ne? Iannottus ita suavit? vix adducor, vt credam. tibi tamen cur non credam? ego mehercule, quod Iannottus probare videtur, id non solum probo, verum etiam mirifice cupio. quid enim mihi suavius tua consuetudine? qua nihil iucundius. tuo verò sermone quid vtilius? qui solet esse tum eruditus, ingenique notis adpersus, tum etiam benevolentia refertus in me singulari. At, Ferraricensem conditionem vt acciperes, auctor fui. Id quidem (tu scis: facile enim potuisti conicere) valde contra meam voluntatem: cui nihil potest esse molestius, quàm à te diuelli. Sed quid? an ego paterer tuam fidem in dubium vocari? qua maximè probitatis nititur opinio. Dixeras de Turulone, præstanti viro, non solum animi, verum etiā fortunæ bonis ornato: cuius mihi fuit, item vt esse debet, auctoritas grauissima: nec ausus sum repugnare: dedi manus. *Itaque*, conclusi. quod si Iannottus, quem noui rerum agendarum vsu peritissimum, antiqui hominem officij, pollicetur sese impetraturum: suscipio, quod abieceram, consilium: nec iam amplius *itaque*, sed hic, hic nimirum *quod oportet*, idque nobiscum, summa cum animi voluptate clamo. Ergo, quod iam institueram, obseruabo omnia, omni enitar studio, omnibus inferuiam. volo te bene spectare, me agere, bonis fauentibus, inuidis & obrectatoribus imbecillis. Molino, parum abest, quin vehementer inuideam. quid nī? artem memoriæ tenenti. verum tamen impedit amor, à quo abesse solet inuidia: etiam ea spes, quod ille, quo eum bono alienus homo impertiuit, cui suo homini amantiissimo fortasse etiam bene merito, certè numquam denegabit. esset enim sui dissimilimus, id est, humanitatis expers. sin recusat: allegabo ad illum, quem? quem putas? te scilicet, cui debet omnia: si modò in virtute omnia po-

g

sita sunt. quam ille discit te magistro. *καὶ οὐκ ἔστιν ἡμεῖς ὁ μαθητὴς σου*, quid non impetremus? Vale.

EIDEM, Pataninum. 14

Profectò nihil est vberius amore in me tuo: nec amor cedit ingeniū: itaque mea causa & vis omnia, & idem facile praeſtas. quod cum ita sit, nimis tamen facerem impudenter, atque adeo neque ipse te amarem, nec amore tuo dignus essem, si plus tibi oneris imponerem, quam occupationes patiantur tuæ. Scholiis, quæ polliceris, contentus ero, quandoquidem video te commentariolo non vacare. tu modò, qui Catullum expolieris, da operam vt in Tibullo, & Propertio, qui locum illi proximum in elegantia verborum, atque in sententiarum concinnitate obtinent, quàm simillimum tui te præbeas. ita tres pulcherrimi poëtae, & sine dubio inter Latinos in illo festiuo genere principes, veterem suum splendorem ereptum vetustate, atque hominum inscitia, tuo maxime studio recuperabunt. ego autem ipse mihi gratulabor, & quodam modo gratias habebō, quia te ad hanc industriam excitaueris, nec desinam eadem ratione de litteris, quando per humanitatem tuam licet, bene mereri, cum eo tamen, vt tibi, homini occupatissimo, studiosorum vtilitatem, id est, tuam laudem verecundè commendem. Molino meo salutem: & simul age gratias de scriptis meis. Vale.

EIDEM, Pataninum. 15

Bis iam litteris de Martello: nec tamen à te verbum. valde te distentum esse oportet, qui tam longis diebus, tam pone tuas ædes habitantem alloqui non possis. at qua de re: primum mea, deinde ea, in qua non vltra sex aut septem verba sermonem continuare sit necesse. quare, si te nimis vrsi, velim ignoscas: tum, si per tuas occupationes licet, frustra ne vserim, efficias. quid? Molino nostro negotium dederis: non recusabit, nostra vtriusque causa, in quo danda opera est, vt omnino responsum ab illo aliquod exprimat. nam ex hominis diuturno silentio adductus sum in suspicionem, ne parum sincerè mecum agat, & exactum neget, quod iam in vsum suum erogauerit.

gauerit. quod equidem cupio esse falsum, & me de amico peruertere scelerè suspicari. Nunc audi, quod tua magis interest. quamquam nihil ad te pertinet quod me quoque ipsum non attingat. nec te puto aliter esse animatum erga me. verumtamen audi, quod certè non expectas. Quenam ei deberi à te putes euangelia, qui librum inuenerit antiquum, & illam aperuerit latebram, vbi, Caluier, illud sit aliquando deprehensum? equidem in celsis omnibus letitiis, vt ait ille, sedabuntur enim illæ turbæ, & comprimetur quidquid erat sermonis aduersus te dissipatum. quod ego & tua, & eorum, quos dilexi semper, causa vehementer cupio. verum primum quidque explicemus. nunc Tibullus instat, denuo prælo subiectus. is, & qui sequitur, Propertius, absoluedi tibi sunt. deinde ad Terentium accingere. interim da operam, vt Bembi libro vti possis: cuius ope quin maculas eluas bene multas, & suos versibus numeros, aliena culpa perturbatos, restituas, etsi non dubito, tamen hortor, vt adhibeas diligentiam. cupio enim de te omnes bene sentire: cupio comprimi os paullo liberius loquendum, qui non modò te, verum me quoque videntur ignorare, non sine causa ea, quæ soleo, de tuo ingenio, ac iudicio prædicantem. Vale. Venetiis.

EIDEM, Pataninum. 16

Paululum nunc quidem ego exorior: posteaquam mihi amanuensis meus, quem abduxerant aliena consilia, optans optanti restitutus est: cuius opera, & officio meis oculis, vel planè totius corporis valetudini consulitur egregiè. iam me labefactabat, iam nutare cogebat labor: stomachumque deicere quotidiani vel operis, vel officij scriptio necessaria coeperat. & is, quem Bononia expectabam, differebat aduentum, vsque eò, vt venturus esset, nec ne, valde iam suspicarer, atque subdifferem. qui si venerit, erit omnino aliquid, sed, vt arbitror, nihil ad Herculem: quem scis meam non modò orthographiam, totamque interpungendi, & distinguendi rationem tenere, verum ita manum quoque, cum velit, imitari, vt te ipsum, peritissimum litterarum mearum cognitorem, aliquando fefellerit. Scribe, inquis, vbi tantum necesse est: ita scribes raro. Non ita est. possem studia mea, quæque habeo insti-

tuta, quæ multa sunt, abiicere: litteris verò salutantium amicorum, aut aliquid à me postulantium, quaternis in die minimum, sæpe octonis, & denis, non respondere qui possum? ut omnino aut amittenda valetudo, aut humanitas deferenda videatur. Quare locum habes gratulandi. Debes enim meis perinde commodis gaudere, ac tuis, magis etiam fortasse: quod ego minus, quam tu, possum incommoda sustinere. De Tibullo, cessator esse noli, etiam si tibi ego cessandi facultatem prolixè detulerim. est enim, ut scripsi antea, vnius præli opera, ne tibi crebra appellatione molesti essemus, intermissa. Verùm istos ego quotidie poetæ, quos in manibus habes, amo vehementius. causam queris? quia tuas, amantissimè ac disertissimè loquentes, eliciunt epistolas: quarum non modò suauitate, verùm etiam fructu aliquo, occasione sublata, carerem. quod cum ita sit, cupio tamen, atque etiam, si pateris, rogo, rationem habeas rerum mearum: quibus quo longior, eo grauius procrastinatio damnum inferet. Vale. Ante solis ortum, albescente die. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 17

TV vide, cui credideris. nam ad me nulla dum perlata sunt Catulli folia. quæ si perièrè, damni factum est eo plus, quod nec ad alia, quæ sunt apud te, licet transilire. quandoquidem ordo foliorum non seruatur, & pagina paginæ, nec versus versui responderet. itaque magnam viri usque nostrum causa sustineo molestiam: vereorque, ne, quod aliena culpa contractum est, nimis ego id grauius luam. tota enim typographiæ ratio mutetur necesse est, nisi hæc, quæ ne funditus interierint, magnopere timeo, hodie folia recuperantur. quod vtinam ex hac difficultate, in quam aliena vel socordia, vel perfidia coniectus sum, tuæ me litteræ eripiant: quas ad meas hesternas eras expecto & ad has omnino perendie. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 18

Sedata iam tempestas omnis est, & nauigamus in portu. reddita mihi sunt hac ipsa hora, quæ tu tribus antè diebus miseris, quinque Catulli folia, delata prius ad cum,

enim, qui libros in Asulanâ tractat officina: hodie tantum, ut ipse assuecat, an, ut ex litteris tuis oportuit, nudius tertius, diuinare non possum. hoc certè video, per communes tabellarios non esse missa: quorum fides in reddendo desiderari non solet. sed profectò fortuita multa: quibus perturbari, & fluctuare vitam hominum, necesse est: quæ cauere consilio, aut ratione si liceat, bene cum multis ageretur. penderet enim à prudentia felicitas. nunc æquè omnibus occurrunt incommoda: vsquequaque casus, & fortuna dominatur. De filiolo meo, amabo te, quemadmodum animo, sic lingua faueas, primum amoris nostri, deinde omnis etiam causæ. auferet ille quidem omnem iucunditatem: & planè diuellat à me ipso: sed hoc tamen antepono, nisi fallor, salutare consilium: & ut ei consulatur, a nimum vinco. Quod iterum iam ad me Molini manu, gratulor, pænè etiam subinvideo. meus enim à me, nec, ut puto, rediturus. Tiro discessit: quo consilio, de ipso cognoscēs. cum ad me retulisset: neque suasi, neque dissuasi: ne dissentirem in hoc ab ipsius patruo, in illo autem à me ipso. suasi etiam potius, contra voluntatem, iniques, & iudicium? sic sum. auertere à me volui, quæ poterat exoriri, suspicionem vilitatis, & commodi mei. Clausula sit, quod initium epistolæ fuit. Restitutus mihi videor, inuentis Catulli foliis. tu quoque redi ad tuam tranquillitatem, nec institutum omitte. Vale.

E I D E M, Patanum. 19

Quid? tu me putas hoc in genere acutissimum? fuit, cum ipse quoque mihi planè ita persuaderem: nunc nihil minus. nam, hoc toto biennio prorsus nihil vidi: & ut omittam cetera, meum illud tantarum vigiliarum munus, non tibi venit in mentem, quam misere perierit: itaque, qui mihi ipse tam malè consuluerim, inuitus adducor, ut alteri consilium dem. vides iacere bonas artes: illa sordere, quæ præclara ducebantur. cuius maxime vitij culpam sustinet eorum incitia, qui putant scilicet in opibus esse omnia, & fortunæ pedissequam esse virtutem: stultè: nam illi & viuentes audiunt pessimè, verissimisque maledictis proscinduntur: & ubi è vita discesserint, æterno silentio damuati, apud omnem posteritatem ignorabuntur. nos

autem nunc quidem fruimur suauissima omnium, & iucundissima voluptate, quæ manat ex honestis cogitationibus, ac studiis: nec enim opinor, vlla, quæ nostræ vitæ cursum definiat, dies. non in omni ætate decus, ac dignitatem pariet ea, quæ nunc, auri argentique vis. suus cuique aliquando, pro animi ingenique præstantia persoluetur honos. interim viuamus nobis, ac litteris, seiuncti ab iis, quos nutu appello, id est, ab ipsa planè barbarie: ne quam ex eorum conuictu labem contrahamus. Munusculum tuum non video cui deferas. inania tibi nostra, mihi nec peregrina solida videntur: siquidem ipse, quod iam significauimus, diu peregrinatus, oleum, & operam. Nobilitatem, & virtutem si quæris, est Bononiæ Camillus Palæottus, Mediolani Bartholomæus Capra, duo quauis laude, ut ego sentio, excellentes viri. Capram numquam vidi, sed hominum sermone tanti facio, quanti si ille sciat, studio me, non dubito, quin mediocri complectatur, & in amicitiam planè intimam recipiat. Palæotto, quæ est hominis humanitas, vsus sum, quam diu Bononiæ fui, familiarissimè. omnes in eo disciplinæ sunt nobili viro dignæ: morum autem elegantia, comitate, officio summus est. hi sunt nobis orandi, & diligendi: Crassos quosdam ac Midas numquam omnino nostra meliores laudatione faciemus. quin ita desipiunt, ita ipsi se ignorant, & ignorari ab omnibus putant, ut in sinu sibi gratulentur: quasi sint, quos esse fingimus, cum nos ea ipsa, quæ desideramus in illis, ad cohortandum, non ad laudandum, colligamus. Habes meam sententiam, quos vites, quos deligas. nominare præterea multos possem: sed incerta ratio est: & illi duo excellent. Occurrit illud, ad ignotos, non facillima *ut dicitur*. aliis, fateor: te quidem ab hac difficultate vindicat vbertas ingenij tui. Alterum est: ambitionis, aut etiam lenitatis cauenda suspicio. Locus omnino aliquis calumniæ dabitur: sed omnianè curanda? nimis misera conditio. valeant iniqui: rectè sentientes probabunt: nec nos ij sumus, qui à multitudinis deprauato iudicio pendere debeamus. Vale.

E I D E M, Patauium. 20

Mihi verò, ita viuam, etiam atque etiam probatur. & cum in quouis genere magnus omnino sis, in hoc maxime

maximè videris excellere, planè (ut omittam reliqua) ingenij tui quasi quandam *sententiam* sum admiratus. ita concinne, ita aptè, facili quodam sententiarum nexu rem ducis, donec ad ipsum peruenias: in quo te, vbi scis hædere multos, citra omnem adulandi suspensionem, summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eo magis, quodd, si locis impertitur gloria, notum decus accedit ad Italiam nostram: in qua sedem, auctore, atque auspice me vno, ita locasti, ut cogitare nihil prorsus de migratione videaris. nec verò secus debes. valde enim ad litterarum elegantiam, planèque ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cælum, è quo iam per quadriennium spiritum hauris. itaque noster eris perpetuo, mi Murete, si gratus esse vis: quod profectò vis: soles enim hanc virtutem præter ceteros efferre. Tibulli principium mitte, ut cum epistola coniungatur. Scholia, non dubito te operam daturum, ut tua videantur, id est, lita luminibus ingenij, & quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patauium. 21

GRæcostypos, meumque de Syriano edendo consilium probari tibi non mediocriter, significas sic putaram: & in utroque nunc mea tum opinio, tum voluntas, te approbante, qui mihi multorum instar es, magis, magisque confirmatur. De Catulli clausula, parùm commode: sed nihil, Mureto petente, recusandum. Video te Propertium negligere, cum ego me illis verbis, quæ sunt in prima Catulli pagina, quasi pedibus obstrinxerim AB EODEM CORRECTI, SCHOLIISQUE ILLUSTRATI. Itaque nec integrum iam est: & si sit, cur tu poetam elegantem, maximeque omnium Latinorum fabellarum varietate, hoc est, verè poetica eruditione florentem, abicias? Etiam illud: oblitus ne es, ei te commentarium publicè esse pollicitum? scholia saltem, si commentario non vacas: & utrumque Torquato: aut, si vni utrumque non vis, Propertium cui videbitur: inops enim ab amicis non es, sed malim utrumque Torquato, qui nobilitatem à patre, virtutem habet à se ipso. Dices, tibi ortum deesse. si hoc impedit, faciam, ut abundes. inibo enim rationem eiusmodi, ut opera mea, quarum tibi molesta nunc

celeritas est, gradu testudineo pergere videantur. Germano tuo cupio mehercule satisfacere: sed aduersantur multa, maxime peregrinitas, haud satis apra nostris moribus, & ignotatio sermonis Italici. meum tamen illi studium nullo loco deerit, si monuerit: sin ipse aliquid videro, in quo liceat eius rationibus consulere, aggrediar, & quantum in me erit, perficiam. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patanum.

22

Vehementer mihi arrisere tua scholia, sic inquam, vt ferè se commentario æquare videantur. perges igitur, diis bene inuantibus. Cupio tuum Plinium: quem dare poteris amanuensi meo: cui reditum patruus, nuper è Cypro aduectus, multis à me verbis impetrauit. Exspecto reliqua, quod tuo tamen commodo fieri possit. nam, vt tuis consuleretur studiis, & cōmodis, cessare de duobus praelis vnum maluimus, quàm te nimis vrgeri. attamen rogo, des operam, ne longius ducatur. Vale.

EIDEM, Patanum.

23

OMi Murere, quot me premunt onera, quibus angor curis. accedit imbecillitas valetudinis: quam, do equidem operam, vt omnino tuear, ac sustentem: sed vacillare interdum necesse est: ita multa incurrunt in nos, quæ nec vitare licet, nec sumus ad sustinendum pares. tu me, tuus amor, tua virtus multum leuat. quod spero perpetuum, nec, vt ait noster, constantiæ causa sed voluntatis, ac iudicij. In erratis cur numeras Mæror, & Flamma? quorum alterum vetustas vniuersa: alterum consuetudo probat. etiam, Sæcula, tum scribebant. nam Varro in Erymologiis Varro non videtur: itaque & à Quintiliano merito videtur. Exspecto Tibulli folia, quæ supersunt, & scholia. Vale.

EIDEM, Patanum.

24

Molino dixeram, quæ tibi si narrauit, iteranda non sunt: sin omisit, committenda litteris non videntur, nec tamen tediutius eclabo: interim hoc vnum, quo fortasse

tasse contentus eris: ad alios potius, quàm ad te, pertinere, nec vllam omnino tuæ dignitatis, & existimationis partem attingere. Hic sermo increbuit, ex quadam tua, vt audio, ad Lambinum epistola, captum tibi iam esse de Ferrariensi conditione consilium. quod si ita est, magnoperè gaudeo, ac tibi Deum ea, quæ cogitas, vehementer cupio fortunare. sin autem hæc inania sunt, ac temerè iactata, æquè latronumque horror pro mea in te beneuolentia singulari, vt habeas rationē in primis non modò tranquillitatis, verum etiam constantiæ tuæ, velisque Pataninam commorationem esse quàm longissimam. ego tamen, quidquid egeris, meam non modò voluntatem, verum etiam sententiam cum tua coniungam: sed vereor, quod minime velim, ne quis, in te non recte animatus, sermonis materiam nactus, leuitatem obiciat. iam enim quiddam inaudui. In Tibulli quartum, aucto scire, cur nihil volueris, nam posse te, certum est. nos opus intermisimus, donec à te plurima colligantur. scis consuetudinem praeli. vrgebit te, quo tempore minus expectabis, & opprimeret, nec opinantem. quare cum orio nostro tuum negotium metiri non debes, sed, cum iacere nos videmur, ipse nihilo minus ad industriam excitari. Amicus ille tuus, cuius ingenium, vt in adolescente, laudabamus, detulit quædam ad*, quæ, si ille vera purasset, incenderetur aduersus me, & institutam amicitiam, quam spero fore diuturnam, abrumperet. te vnum testor, quid ego de illius doctrina, atque ingenio & sentiam, & sæpe prædicarim. ille tamen simiolus longè aliter: vel quod est, vt multi, infensus Italico nomini: vel quod natura improbus, qui fingat ea de me, quæ repugnant penitus iudicio meo, atque etiam naturæ: cūque ornatus à me sit, detrahere tamen de mea laude conetur. nec tamen est nihil, quod ad te ipsum pertineat. quæ, quia sunt iniusta, contemnes, vt ego, quæ sunt falsa. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patanum.

25

CVm antea, multis mihi declaratam argumentis, tuam prudentiam valdè probaui: tum verò, lectis tuis litteris, laudaui te, vt hominem consilio præditum excellenti, atque etiam, vt virum bonum, qui nihil antefert ho-

nesto, suaque maxime fidei, vel cum rei familiaris ingenti iactura, sibi esse habendam rationem existimat. Opima tibi deferrebat, admodumque honorifica conditio, auidè à multis, & ambitiosè petita. nihil occorrebat contrà, quin accipienda videretur. tu tamen reiciis: & facis, meo iudicio, sapienter: primum, quia tueris officium, qui Cardinali Estensi iam promiseris: deinde, quia ne sic quidem tuam utilitatem deseris. quis enim illo ad liberalitatem propensior? quis paratior à fortunæ bonis? habes igitur in eodem cum voluntate rem. nec tu is es, in quem aliquid indignè conferatur. atque etiam, quo maior, ac præstantior adesse, ac se tibi offerre videtur occasio, cum summo Principi, singulari viro, tuam operam dices: eo tuam acues, atque excitabis industriam diligentius, ut ipse te vincas, & benevolentia Cardinalis eximij omni tibi ratione concilies. in qua una si tuæ vitæ quasi tabernaculum constitues, & ita perpetuò senties: o te felicem, Murere, nec iam amplius à fortuna pendentem, quæ tui similes sæpe iactat arbitrio suo. Nunc ego quidem à te fructus tuorum studiorum vberrimos, de quibus me sæpe prædicantem audire multi, non solum expectabo, verum etiam exigam. quamquam tu mea certè monita non expectabis. non enim tuos sensus hac in re cum meis optime congruentes, ut eam denique esse vitam ducas, quæ viuitur in studiis, cetera inania, speciosa multa, plerumque tamen fallat. Interim fructe tecum ipse, & quod aiunt, in sinu gaude tantæ felicitatis expectatione: quam æqualem video fore vitæ tuæ, ipso viuentem, qui te expectat: quem debes, vel si tibi Cræsi opes ostendantur, vnum sequi, & vnum ornare suis studiis, vel potius ex ipso tui ornandi, atque illustrandi capere argumentum. Vale. Venetiis.

EIDEM, Pataninum.

26

Laborabam vehementer de amico nostro: nunc animum meum constituit, aliquo interdum, ut verè dicam, metu fluctuantem, epistola tua. atque ad metum accedebat indignatio. quid? virtutine deerit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignoratio? hæc ego quâdoque mecum: nunc vacuus cura iam sum, & ex eo, quod signifi-

significas, ut in exoptata fortuna triumpho. velim igitur ei meo nomine gratuleris. Tuos versus, tua fretus humanitate, iam promiseram. eos expectabo, minima, si fieri potest, interposita mora. nec tu velim me diuturna expectatione ducas. Illa ad illos, qui te numquam amarunt, quos male scis audire suo merito, cur non transferas ad alios? equidem suadeo. quod si tenerem *ὅτι δὲ σὺν*, facillè dicerem, ad quem. me à lusibus, *καὶ τὸν πόντον ἢ τὸν Ἰόνον*, planè reuocat non solum natura mea, sed ætas etiam, senectuti propior, quàm adolescentiæ. itaque, si quid ad me scribes, remoue, amabo te, omnia, quæ dilexisse Plauto videtur, *ἀπερρίστα*. Intelligis, opinor, quid significem: & quod significo petere me, vel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua, etsi numquam dubitati, ex te tamen ipso ea, quæ opto, libentissime audio. quamquam ad studium in te meum nihil addit studij tui commemoratio. non enim te amare cœpi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus: quæ tibi ipse ne exponam, non modò meus, verum etiam tuus pudor impedit. Iactura te mouet rei familiaris in discessu repentino. noli laborare: lucrum erit in damno: si spectas eum, qui te excipiet, præstantem virum, erga tui similes optime animatum, cuius egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: & ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abiicisse, & lætor mehercule tua causâ. verumtamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes: ut habeas tu quoque exemplo Africani, & Lælij, tuum Lucrinum, cuius in littore, neglectis Regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis: eoque latius, si me tibi tantæ comitem voluptatis Deus obrulerit. Verum hæc, ut quidem nostræ nunc vtriusque res habent, inania: quæ tamen, si perfectè sciremus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrere? captum voluptate sermonis, dum te quasi præsentem alloquor, & vtor manu eius adolescentis, quem iurè Lælij donatum, Cretensibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio. quod quidem studiosè agit, tuo maxime exemplo innotat. etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilita-

nobilisauit ingenium. Libri aliquando exierunt, quos ad te mitto, iuuenis optimi, & insigniter eruditi, Onuphrij Panuinij. non dubito, cum legeris, quin meū de illius præstanti virtute testimonium confirmes. habet alia in manibus, vnde fructum studiosi capere vel maximum possint. quæ ut edat maturius, otium illi exoptare, qui rerum nobilium scientiam appetunt, omnes debent. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 27

Vix credas, quam non facile mea manu litteras conficiam, & quam facile, cum vtor amanuensi, fluat oratio. itaque scripsi ad Severum laboriose, quod inambulant, ut antea solebam, minimo negotio dictassem. discessus ille meus, magnorum index malorum, ut ab amicis tunc, falsa coniectura ductis, putabatur, familiares meos, quorum vti opera consueueram, Podocatharum, Fasinarum, postremo etiam Nicolam Cretensem mihi ademit. filium habeo, sed puerum adhuc, & imbecillo corpore, & occupatum satis domestica cura. itaque posthac, nisi quid occurrat grauius, per quam raro, & quam breuissime scribam. venio ad litteras tuas. Reuersus è Foro Iulij, quod exieram non tam negotij, quam valetudinis causa, repertum librum tuum Variarum lectionum, quem apud Sixtum Medicum, communem amicum, excellentem virum, reliqueras. noli expectare iudicium meum. malo enim te ab aliis, quid de tuis studiis, quid de ingenio existimem, quam à me ipso cognoscere. vnum tamen illud non minus verè, quam libenter dicam, nihil me adhuc in hoc genere legisse ornatiùs, nihil eruditius. Quod autem quibusdam in locis & à me dissentis, & egregiis idem laudibus me ad cælum tollis: parcius vtrumque vellem: sic enim vtrumque fortasse verius: ago tamen gratias, quod publicam utilitatem rebus omnibus anteponas, quam ego antea consuetudinem, acceptam à patre, seruauim mea sponte, & seruabo posthac, tuo inuitatus exemplo, diligentius. De nummis, cum lubeat, atque adeo ut lubeat. virgeri enim eum, quicum tibi vltus intercedat, ne si quidem ipse velis, facile permitterem. Dionysius paulo seriùs, quam putaueram, absoluetur. moram iniecit commissis inter operas rixas, absente me. neque tamen hac satis leni, sed aliis adductus

caussis,

caussis, quæ ponderis longè plus habebant, penè totum consilium abieceram. nunc, te hortante, ac monente etiam ut celeriter, quid agam? quid autem, nisi quod ipse cupis: quod certè mea causa cupis. vrgebo igitur pro virili, nec impense parcetur, aut labori. De Gallorum Rege, dolui sanè grauius dolorem vestrum: sed humana quæ sunt, humaniter ferenda. nec vobis doctrinæ remedia, nec ea, quæ sumuntur à rerum usu, deesse possunt: & tu mihi miranda narraſti de Cardinalis pietate in Deum: quo ille se, vósque omnes presidio aduersus iniquitatem fortunæ præclare tuebitur. Vale. Venetiis.

IOANNI BAPTISTAE

Rhamnusio, Xuirum consilij à
secretis. Venetias.

28

Cum à nobilibus viris, in hæc loca vel animi, vel negotij causa confluentibus, dignitatem illam, quæ maxima est in nostra ciuitate, ut arcanis præfessis præstantissimi Xuirum Consilij, summo omnium consensu tibi esse delatam accepissem: magnopere sum lætatus, tum pro ea, quæ olim inter te, ac parentem meum mutua semper fuit beneuolentia, tum pro mea in te vetere obseruantia, orta primum à meo de tuis virtutibus iudicio, deinde à te multis, ac variis, ut tempora tulerunt, erga me, meosque officiis vehementer aucta. atque ego meam tibi penè incredibilem lætitiā, ex honore tuo susceptam, statim litteris declarassem, nisi, autumnō iam exeunte, breui futurum sperassem, ut, in urbem reuersus, præsens præſenti gratularer, neque solum ex oratione, sed ex vultu, & oculis, qui sunt indices animi, de meo in te studio, intimoque sensu iudicares. hac ego me non multorum dierum expectatione cum sustinerem, ecce tibi amicorum litteræ, ecce nuncij, proximis comitiis tulisse te fructum antea vitæ optimis, tot peregrinationum, quas in Galliam, ad Heluetios, Romam, etiam ad hostes armis infestos Reipub. causa suscepisti, tot consiliorum, quæ à te fluxerunt ad augendam, quantum in te fuit, patriæ dignitatem. cum enim longo post intervallo in eum locum redisses, vnde magistratum designatorum nomina recitantur: consurrexit senatus vniuersus, ex tuo conspectu mirifica voluptate perfusus. quæ tum animorum omnium perspicua significa-

tio

tio ita te commonit, vt illico magna vis lacrumarum exciderit, intuenti beneuolentiam tuorum ciuium, quos in omni aetate dilexeras, quibus iam inde à prima adoleſcentia, parentis tui, ſummi viri, exemplo omnibus officiis inſeruitas, nulla tibi præterquam amoris, præmiorum ſpe propoſita. Fuit igitur eo die mutuum, & æquale gaudium, ſenatus primùm, vbi tuam ſibi vocem, claram pariter, & ſuauem, in pronunciandis magiſtratibus vidit eſſe reſtitutam, quam poſt obitum magni Cancellarij Franciſci munus ſape deſiderauerat: deinde tuum, cum illa tibi cum incredibili gaudio, ac penè cum clamoribus vniuerſa conſurrectio, quid de te tui ciues exiſtimarent, quo te ſtudio, qua charitate complecterentur, oſtendit. Enimuerò letari te puto, quod quidem iure facis, ſummo dignitatis gradu, quò te tua virtus extulit, vt arcana illa tractares, quæ ad Reipub. ſalutem, & huius magnitudinem imperij pertinent. verùm hoc ſape vidimus aliis quoque contingere, optimè ſcilicet de patria meritis. nec enim honor in quemquam, qui ſeſe magnis in rebus non ſape probauit, conferitur: ſtudia verò tanta, teſtimonium tam illuſtre, conſenſum eiufmodi quando vlla omnino in te, vel in quemquam omnino hominem vidimus, aut audiuiſſe: itaque cum ad meam priorem lætitiā nihil ad ſi poſſe exiſtimaviſſem, nunc tamen acceſſionem hæc mediocrem noui gaudiij factam eſſe conſiteor: vt eam teſtari litteris, ac tibi, quoquo modo licet, indicare ſim coactus. video enim te vno die, atque vna planè hora mercedem cepiſſe nò modo meritorum tuorum, quorum habes teſtem vniuerſam penè ciuitatem, verùm etiam perpetuæ tuæ modèſtiæ, cum amore, ac iudicio patriæ contentus, nulla vniquam commoda, nullum honorem tibi eſſe petendum ſtatueris, vt admiratio ſimul & dolor propinquos, ac familiares tuos ferè omnes aſſiceret, quòd iſta dignitate, quæ tibi nunc incredibili omnium ſtudio delata eſt, ornari antea noluiffes. quorum te denique, ac ſimul omnium ciuium voluntas, atque cohortatio vicit, & ad honorem exoptatus, atque acceſſitus acceſſiſti, nulla vſus preſentatione, nullis precibus, tua virtute commendatus, quæ tibi omnia omnium ſuffragia facilè impetravit. quando igitur, honore accipiendo, patriæ ſatiſfeceris: dabis eidem optanti, atque petenti, vt ad tuandam ac ſuſtentandam ſenectutem tuam quid-

quid curæ, quidquid potes induſtriæ conſeras: vt & tu miſtico illius in te ſtudio, & illa tuo excellenti conſilio, tua rerum omnium publicatum ſcientia frui quàm diutiſſimè poſſis. idem te priuatim rogant neceſſarij tui, propriè verò filius adoleſcens, in quo videtur tua virtus eſſeſcendere, tua iam probitas, tuæ ad optimas res propenſio voluntatis agnoſcitur. Ego autem, cum nemini in te amando, colendoque concedam, iſdem vtor precibus, ne tuam aetatem, conſectam iam annis, & laboribus pro Reipub. ſuſceptis, rebus agendis nimium vexes. vereor enim, (vt omitam publici muneris curam) ne plus officij amicorū cauſa, quàm ſuſtinere fortasſe poſſis, tua tibi imponat humanitas. quòd ſi deſidiam odiſti, & quæ aliis quies videtur, laborumque, ac moleſtiarum quaſi portus expetitur, eam tu ignauiam appellas: nec homini quidquam vitandum magis exiſtimas: habes in quo te exerceas: duo ſuperſunt, aliquot iam annis inſtituta, de itinerum & navigationum diuturno ac perdifficili curſu præclara volumina: quæ ſi ad primum, quod omnes libenter, nec ſine tua ſumma laude legunt, aliquando adiunxeris: egregiam, & maioribus noſtris, multiſque antè ſeculis reconditam doctrinam, præclaris imaginibus expreſſam, orbi terrarum pateſacies, tuoque nomini gloriam paries haud paullo maiorem, quàm quæ tibi à cunctis honoribus & magiſtratibus, vel magnificentiſſimè geſtis, manare vniquam poſſit. eoque magis in hoc ſtudio debes incumbere, quòd omnem amœnitatem, quæ ſolet ad ſcribendum inuitare, tua tibi Rhamnusia villa abundè ſuppeditat. itaque frueris eodem tempore Marſangi Muſis, deliciis, ac amoribus tuis: & nobis, poſterisſque, maximè verò Paulo conſules filio tuo, cuius omnes egregiam indolem amamus, & exorientem virtutem admiramur: quem à te, niſi graue ſit, etiam atque etiam meo nomine cupio ſalutari. Vale. Ex Plebe Sacci, Pridiæ Idus Octob.

M. ANTONIO NATTAE.

Mantuanam.

29

Graui, ac diuturna oculorum valetudine impeditus, feci tamen, vt litteris tuis, humaniſſimè atque elegantiffimè ſcriptis, quàm primùm reſponderem. Ego te, Natta,

Natta, ex illo tuo præclaro libro, quem de Pulchro inseripſiſti, ſiam pridem coepi colere. mea tibi voluntas non paruit: ceteris, quid de te ſentirem, ſepe in ſermonibus declarauī. Nec verò mirari ſatis poſſum, quī potueris tantos proceſſus in philoſophia facere, homo veritatus, aſſidueque occupatus in tractando iure ciuili: in quò ipſo te excellere, & audio de multis, & res indicat: quandoquidem certatim viri Principes te accerſunt, ſummisſque muneribus præſciunt. Equidem vt beneuolentiam tibi meam præſens præſenti patefaciam, cupio Mantuam excurrere: ſed me deterret valetudinis infirmitas. tamenſi affirmabat is, qui mihi tuam epiſtolam reddidit, poſſe me à meis laribus Mantuā vſque non incommodè nauigare. itaque audebo fortaſſe. igniculum enim deſiderij vix iam fero: & ſi quid eſt in itinere difficultatis, homini præſertim imbecillo, vincet amor in te meus. De tuo libro, quid iam exſpectas, vt reſcribam? vidēſne me in ære tuo totum eſſe? impera mihi, quod vis, & vtare me, quantum vis: ſubibo omnia, & perferam tua cauſa. Meum librum de legibus ad te mitto. iſdem typis, ſi tibi placuerit, vtetur in tuo libro. ſumptus omnino maior erit, quàm ſi littera minor eſſet: verum hoc tui conſilij, ac voluntatis eſt. ſtatue arbitrato tuo: perpende magnitudinem libri: deinde ſignifica, quid velis. mitto etiā aliud characteris genus, vt alterutrum deligas. vtrumque enim in folij, quod aiunt, formam aptè conuenit. tamenſi dignitas maior eſt in maiore. De ratione ſumptus, ſi numerum paginarum tui libri ſignificaueris, & ſimul verſum in vnaquaque pagina, & litterarum in quolibet verſu: facile ſumma fiet, & ad te ſcribetur. Num quid præterea? hoc de meo libro quid ſentias, cupio ſignifices. vix enim credas, quàm à iudicio tuo pendeam. Vale.

EIDEM, Mantuam.

30

Præclare Hector ille apud Næuium: Laudari ab te pater cupio, laudato viro. poſſum ego nunc idem uſurpare. Video me laudari, à quo viro? à M. Antonio Natta, in quo ſunt ingenij, ſunt animi, ac virtutis ornamenta plurima. ego porro aliquid fortaſſe, ſi cum alijs conferar, videri poſſum: cum verò ad te vnum cogitationem cōuerto, vix credas quàm mihi ipſe diſpliceam. Quare permittē mihi,

mihi vt eas laudes, quas in me contuliſti, reiciam, aut ipſe maiores in te transferam. nam mihi vtrumque noſtrum æqua lance pendere, magni negotij non eſt. vt vt eſt, amo voluntatem tuam. ea mihi eſt, eſtiſque ſemper, vt debet, antiquiſſima. De aduentu meo, muto conſilium in horas ſingulas. tu me allicis, vel attrahis potiùs: reuocat, & retinet valetudo. cum ad te ſpecto, nauim conſcendo, vehor, appello Mantuam, tecum ſum. ſic eſt amor, & illa, quæ fluunt ex amore, voluntates. rursus, cum ad me conuertor, & meam imbecillitatem intueor: qua macie ſim, quàm tenui cute, quàm natura mollis, & procliuiſ ad morbos: relanguſco paululum, & quaſi nauim incitatam leuiter inhiſco. vides adhuc, & ſentis fortaſſe, tentari corpora frigore, leui quidem, ſed tentari tamen: vides perſari cælum ventis: rationem eſſe temporis proſus incertam, & inconstantem. quæ firmiores non timent: ego valetudinarius niſi timeam, parum videar me noſſe, parum vitæ conſulere. quod nec humanitatis eſt, nec ſatis piū: cum nos iuſſerit ille ſummus Imperator quaſi ſuos milites in hac ſtatione, donec ipſe reuocauerit permanere. Calores, vt ſpero, quæ mea ſolet eſſe anniuerſaria medicina, me mihi reſtituent. Itaque Iunio ineunte, aut eo certè menſe, te, vt ſpero, complectar, ſin videbo ſine meo periculo fieri non poſſe, vt in viam me dem: docebo te litteris, quid conſilij ceperim. Tuum librum tractabo, qua licebit diligentia, animo certè erga te ſingulari. Vale. Venetiis.

EIDEM, Mantuam.

31

Ad eò ne errauī, & lapſus ſum in ſubducenda ratione, vt de folijs quinquaginta coniecerim, quæ nūc octuaginta fore video: pudet indiligentiæ meæ. verum, vt vt eſt, commodo meo rem ſuſcipere non poſſum: nec audeo reuſare, ne mea fides in dubium apud te veniat. itaque peto à te, vt cum tua ratione meam quoque ducas, nec exigas à me plus quàm res & fortunæ meæ patiantur. Nam, quod ais, redituram ad me pecuniam cum ſenore, libro vendito: videlicet communi quadam, non propria me regula metiris, non enim ego, vt alij qui libros imprimunt, habeo ſtatim certos homines, qui eos diuendant, & lon-

ginguas in vrbes, regionēsq; disseminant. venduntur hic statim à meis omnes, ita paruo pretio, vt luci quidem minimum, sed minimo simul labore, minima molestia fiat. Meum ergo librum itidem, inquis, vendes. De doctrina libri tui, de elegantia possum ego facile iudicare: de venditione quis praeſtat? an nescis, libros Latinos, optimos veteres, ita nunc iacere, vt paenē sordium in genere putentur: vix iam Ciceronem ipsum, Caesarem, Sallustium legi, à multis etiam ne legi quidem, planēque contemni? quare noli mirari me tam esse diligentem in iis rebus, quas me docuit vsus paenē quotidianus, & in quibus non licet esse sine magna mercede negligenti. De tempore, quod vrget: facultatem imprimendi non concedunt, libro non inspecto. atque vtiā, inspecto, concedant. quod si dixi eos me faciles habere: non significavi, posse me, libris non lectis, impetrare ius imprimendi, sed consequi, statim vt legantur: quod ita multis non contingit. saepe enim vidi, nonnullorum scripta apud eos, quorum potestatis haec tota ratio est, per multos menses custodita, neque legi, neque reddi. Mittas igitur librum oportet vniuersum: mecum autem amicē ages, pro ea, quam tu doces quotidie praeclaris exemplis, æquitate, ita, si erravi, non luam grauius, quā debeo: sin error à me non est, à te verò aucti libri magnitudo tota pendet: ius tuebere pro tuo instituto, & amico simul consules. Vale.

EIDEM, Mantuam.

32

VT concludam paucis: quando nec mihi ad scribēdum, nec tibi ad legendum otij satis est: si librum miseris, imprimeretur. nolo enim meam apud te fidem in dubium vocari: nihil est tanti. de tempore, incertum est, pendet, vt saepe iam scripsi, haec tota res ab aliena voluntate. crediderim tamen intra mensem cōfici & expediri rem posse, tum studio nostro, tum intercedentibus amicis, nobilibus viris, & gratia florentibus. libro non inspecto, facultas imprimēdi numquam dabitur. scio nullam in eo labem esse, quē legentium animos possit inficere. noui tuos sensus, mores, probitatem, quā ego pluris etiam in te aestimo, quā eam doctrinam, quā parē fortasse aliquem, superiorē certē habes neminē. verū mos est gerendus consuetudini. communis

munis haec est, non tua praecipua conditio. Ad me autem quod attinet, voluntati tuā, in qua vim esse cupiditatis intelligo, nulla interiecta mora, satisfiet. Vale. Venetiis.

EIDEM, Mantuam.

33

Hodie, tribus medicis adhibitis, accuratē disputatum est de meo exeundi consilio. rem probant, sed illud addunt, totam aetatem dandam esse otio, incunditati, exercitationibus modicis: nec redeundum in urbem ante mēsem Octobrem. itaque vehementer animi pendeo: nec, quid consilij capiam, satis habeo exploratum. in hac dubitatione venit in mentem de tuo libro: quem, si exeo, video fore, vt serius fortasse, quā tua voluntas ferret, imprimeretur. quare monendum te litteris existimaui, vt aut statim eum mitteres, aut imprimendi consilium differres. Ego hic vel tua vnius causā commorabor, dum liber absoluitur. quod si statuis de subita impressione, qua velis forma, quo character, quo numero, significa. Suaderem omnino, vt aliorum opera, me absente, vtereris: sed timeo mendas, & sordes: quibus inquinari, & corrumpi tua scripta per operarum incuriam, nolim. quod tu iam sensisti in libro de Pulchro, qui tractari non potuit indecentius. His litteris cupio à te primo quoque tempore responderi: vt, quod ad me ipsum attinet, certi aliquid possim statuere. meam enim voluntatem ad tuam accommodabo. Vale.

EIDEM, Mantuam.

34

Litteris tuis perlectis, aggressus sum legere tuum libellum. Legeram iam antea Venetiis, allatum ad me à Carreto tuo. mirificē semper placuit. genus enim scribendi non minū elegans, quā eruditum, complexus es. Quod ad typos attinet, video paullulum detritos esse vetustate: itaque specie illa, quam recentes habere solent, prorsus carent. & compactum nimis atramentum videtur: ex quo fit obscurum quiddam, quod legentium oculos offendat. Menda quaedam deprehendi nimis sorda, nec ciuino di, vt dissimulari possint. cuius incommodi causā puto tibi non latere. saepe enim hic, dum imprimitur, vel emendationi nemo praest, vel praesse solet homo mercenarius,

h a

& parum literis instructus, & is, cui pecunia, quam fama, sit antiquior. nos tamen, & quia de existimatione laboramus, & quod te nimium diligimus ob tuam probitatem, nimisumque colimus ob eruditionem, enitemur, & contentus, quantum feret acies oculorum nostrorum, ut satis in hoc genere fiat tuæ voluntati. ad quam tu me diligentiam tacite vocas in tuis literis. laudas enim, & Aldi filium agnoscere te dicis. quam sunt hæc acuta, quam me pungunt, atque excitant ad omnem laudem, non modò hanc propriam typographiæ, quæ iam in nostra familia inuenerat, & quasi debita, postulatur. Sed heus: adhuc ne tibi meus liber est in manibus? atqui abiectum iam à te, & latere in angulis, obductum puluere, existimabam. nec tu is es, cui bonas horas malè liceat perdere, homo assiduus curis, maximisque negotiis districtus. itaque peto à te, hoc mihi des, ne tuum otium à summis rebus ad meas ineptias conferas. satis iam obleruantia in te mea, satis humanitati tuæ dedisti. hoc si plus cupiam, non agam satis modeste, nec te nosse, nec me ipse videar. Verbum optabam in epistola tua de Carreti valetudine, optimi viri, ut visus sum conicere, tui certè studiosissimi. nam affectum pessimè, ac penè desperatum dixeras, cum essem Mantuæ. Mecum actum est in hac peregrinatione prorsus infelicitè. incidit in morbos tota penè domus: sed vxor cum periculo vitæ integrum iam mensem miserrimè iacuit: nec dum video quid sperem: cum iactetur acerbissima febre, nec habeat spatium vllum sese colligendi: ego, cum non optimè valuerim corpore, neque nunc valeam, quo fuerim animo, quo nunc sim, vel me tacente potes existimare. fortitudinem laudo: sed eam in me ipso nunc requiro. vincor enim aduersis, nec possum planè, quod tu potes, à philosophia illa vera, quam Aristoteles ignorauit, præsidium petere. Sed longius progredior. tuas litteras expecto. solatium fortasse aliquod in malis afferent. Vale. Asulæ.

E I D E M, Mantuam. 35

Mecum in reditu consilium hoc fuit, ut Mantuæ conscenderem, idque maximè tui salutandi causa: tum, ut, quod antea de tuo libro imprimendo inter nos conuererat, id comprobaremus. non licuit ob viarum difficultatem,

tem, & frigora. scis enim, quam tenui cute sim, quam imbecillo corpore. Caneti igitur, & meo, & meorum consilio, tranquilla tempestate conscendi: Mantuamque prateruictus, viginti, opinor milliariorum intervallo, Clodiam tri-duo incolumis appuli. hic me amici, & propinqui lætitia incredibili exceperunt, qui de reditu meo, læuente iam hieme, penè desperassent. negotia nunc repetimus: quæ cum neque pauca sint, neque ponderis exigui: nullum tamen habeo prius, nullum antiquius eo, quod ad te pertinet. vide igitur ipse, quid statuas. nam, si perstas in sententia, mittendus liber est ante medium Ianuarium: quo spatium habeamus eos alloquendi ac rogandi, quorum iniussu nemo imprimit impune. vrget etiam Philippi Regis orator de libro edendo, quem ei misit, homo, ut aiunt, Græcè Latinèque bene sciens, arcanorum ipsius Regis particeps, Gonzalus Perez: cui roganti per litteras, ut omnino suus liber meis typis exeat impressus, & in eo sitam ac locatam suæ laudis aliquam partem existimanti, deesse non possum, pollicitusque sum: & persolui fidem. sed cupio tuum librum anteire, si tu vis: sin commodius videtur in aliud tempus differri, quam primum litteris significa. ego id vnum spectro, tibi ut satisfaciam. Vale.

E I D E M, Mantuam. 36

Nondum redditus liber est: nec mea tamen in eare diligentia defuit. deuorandum est hoc utrique nostrum, quidquid est molestiæ. nam me quoque mora longior incipit ita grauiter afficere, vix ut feram: fero tamen, quia Natta negotium est. alioqui hastas mehercule, ut ille inquit, abicerem. sed obduremus paucos præterea dies. si res ducetur, librum repetam, & cum pecunia tibi remittam. Ama me, & tibi persuade, te mihi esse in animo assiduum, in oculis, in ore. Vale.

E I D E M, Mantuam. 37

Neque nihil respondebo, neque tamen id, quod tu neoptas vehementer, ego autem sic, ut tecum in cupiditate contendam. Librum habere in manibus homo eruditus egregiè sacris litteris, & philosophiæ scientia excel-

lens, Sixtus Medices: cuius omnia iudicio propter doctrinam, fidei verò ob integritatem rectè committantur. is legit accuratè, perscrutatur omnia: examinat, & pendit acerrimè. nihil adhuc, vt sæpe iam mihi significauit, alienum à recta sententia deprehendit, tuamque mirè laudat perpetuam tam longo in opere eloquentiam, singulari doctrina coniunctam. is, quid tuo de libro sentiat, suo testimonio, ac iurè iurando cum ostenderit, aggrediemur: quod abesse iam longè vix potest. Te interim rogo, optime Natta, ne quid alienæ culpæ in me transferas: nec me curare parum gnauiter existimes ea, quæ ad te pertinent: quibus afficior in vtramque partem, non equidem æquè ac tu, sed, vno te excepto, grauius certè, quàm ceteri. Vale. Venetiis.

EIDEM, Mantuam. 38

Aliquando is, qui tuum librum accuratè legit, absoluit epistolam eam, qua tuis litteris responderet. de re tu iudicabis: de homine, sic habeto, virum esse bonum, præstanti humanitate, singulari doctrina, præconem verò laudum tuarum. quare est sanè, cur ei gratias agas, quòd te ornet, effusetque laudibus: quòd à me iam, qui te vnice diligo, tuo nomine factum est. quàm primùm autem cupio à te responderi: vt, si quis remanet scrupulus, auferatur, & exeat tuus liber bono publico, tuq; non mediocri gloria: quòd vtrumque fore confido. Bonamicus neque dum venit, nec, venturus ne sit, aut quando sit, ex eius ad me scriptis proximè litteris licet conicere. tu cognosces: eique ad me fasciculum dabis epistolarum mearum: quas tamen, tu quoque, opinor, mecum sentis, comprimendas potiùs, quàm divulgandas: sed efflagitantibus, præsertim amicis, negari iam diuini non possunt. Vale.

EIDEM, Mantuam. 39

Puribus tecum verbis agere non licet: ita multis distrahor curis. vnum hoc is, qui tuum librum legit, idem tuis litteris, disertissimè scriptis, respondebit. quòd vt exlerrimè faciat, operam do, quantum in me est. tuam causam certè, vt mihi videtur, præclare tueris: & quantum tibi

tibi ex optima mente, tantum ex ingenio, & doctrina laudis accedit. Vale. Venetiis.

EIDEM, Mantuam. 40

Placere tibi argumentum de Republica, & eius libri partem, epistolis meis insertam, abs te, tali viro, tantopere laudari, vehementer gaudeo. tua verò cohortatio, vt absolui institutum, animos illa quidem addit: sed, & mi Natta: si videas quibus premimur & curis, & laboribus, fortasse, si modò vis me viuere, aliter sentias. incitatur voluntate, consiliis, & hortatibus amicorum, gloriæ nonnulla cupiditate: nec omnino diffidimus ingenio. verum illa, qua tu excellis, quæ in tuis dictis, & factis elucet, prudentia dissuadet. me natura pertenui finxit corpore: studiorum accessit non mediocri labor, ex quo imbecillitas, & morbi. quid res domestica? quæ, quo est angustior, eo tuenda diligentius est. quid typographia? quam ita mihi tractandam intelligo, non vt omnia ad utilitatem, sicut multi, sed pleraque ad meam existimationem referam, ac dignitatem. quo proposito, nihil est operæ, nihil studij, recutandum: ac sæpe, vt ait poëta ille tuus, sudamus, & algemus. Amicis etiam vel salutantibus horæ dandæ sunt, vel aliquid petentibus officia tribuenda. qui si excludantur, aut reiiciantur, sanè consuletur otio meo, rebus meis, valetudini meæ. sed vbi humanitas? quæ quàm sit hominis propria, nomen ipsum indicat. Iacent igitur inchoata, planè rudia, temerè vel dissipata, vel cõfusa, mea scripta: quæ nonnumquam, sicuti mater languentem filium, cum dolore tacitus adspicio: opem ferre, quam videntur postulare, non queo. Quare, si quid apud te hominis tui amantissimi salus est, non debes me ad scriptionem vocare, tot assidue, tam variis tanti momenti occupationibus distentum. adiuua me potiùs consilio, si potes: aut minue molestiam consolando: opta saltem, (& hoc ipsum significa) vt hæc, quæ nunc sustineo, perferam, & is, quem volumus, principis exitus respondeat. id quòd, nisi fauente, qui fons est omnium bonorum, Deo, sperare non licet. Consultationes tuas, si quæ nondum editæ sunt, mirè aueo legere. nam, cū in iis, quæ iam sunt editæ, præstare te omnibus, qui memoria nostra ius ciuile litteris mandarunt, cum scientia

rei, tum sermonis elegantia, mihi persuadeat: intelligo posthac tua scripta longe fore meliora. non ago tecum blandè: metior veritatem ipsa re, & ut sentio, planè loquor. valdè mi Natta, hoc biennio in Latina lingua profecisti: quotidièque, ut ex epistolis tuis facillè conicio, ad veterem illam eloquentiam propius accedis. itaque videre mihi videor, ac prorsus video, quantus in iure civili explicando, si studium adhibueris, esse possis. quod ut facias, auctor tibi magnopere sum: si modò tu in tua laude quemquam, præter te ipsum, auctorem, hortatorè me expectas. Vale.

EIDEM, Mantuam. 41

Litteræ tuæ, quas idem binas tabellarius attulit, facillè tuam edendi libri, quem efflagitari iam à multis audio, non mediocrem cupiditatem declarant. nec me tamè studio tibi concedere velim existimes. nam & *epistolarum* quondam commouit iam in sensibus meis virtus tua: & res ipsa, de qua tantopere laboras, commendationem habet à se ipsa, nec tuum officium apud me, aut omnino apud quemquam bona mente præditum, desiderat. Vnde igitur, inquires, tot dierum prolatio? Equidem culpa vaco: nec in officio præstando Sixti nobis humanitas defuit: sed ab eius voluntate pendemus, cui tota demandata facultas est. is cum Sixti primum, deinde etiam nostro se acquiescere testimonio confirmasset: Sixtum etiam, ut optimè de Christiana doctrina sentientem, sacrarumque litterarum disciplina perfectum, laudibus extulisset: illud adiunxit: sibi tamen esse concedendum, cui ratio temporum paullo seueriorem, quàm ipsius voluntas ferret, personam imponeret, ut librum leuiter attingeret: quod esse per paucorum dierum negotium pollicebatur. negandum non fuit. egimus etiam gratias, quod ita blandè peteret, ut suam obliuisci potestatem, humanitatis causa, videretur. Nunc tibi, mi Natta, deuoranda est hæc non multorum, ut spero, dierum mora. vides, hominum recentiorum libri, quicumque de sacris rebus loquantur, quàm diligenti hodie trutina perpendantur: vides, quàm multi, nullo personarum discrimine, in iudicium vocentur, quàm pauci mox elabantur. tolle, obsecro te, festinationem in re tanta: & habe rationem temporis: & vtriusque nostrum otio, (nam

(nam mea quoque res agitur) breui interposita mora, consule. Nam, quod iniecasti de tua laude, opinor, ut quasi dormientem excites: id mihi nouam diligentiam non attulit, potius admirationem quandam, cur ea, quæ ad tuum decus pertinent, curari à me frigidè suspiceris. Etiam appellas me ob testimonia epistolarum mearum. quasi verò ego te diligam constantia causa, non iudicii. quòd si te non esse dissimilem tui putaueris, cuius etiam probitatem, doctrinam, eloquentiam, assidua studia vehementer augēt: me quoque, qui aliquando in te fui, eundem fore semper, hoc est, amore incensum, tuæque cupidissimum gloria, debbis existimare. Commentarios meos quod euoluis libenter, amicè facis. si verò etiam, ut scribis, aliquid ad tuam utilitatem excerpis, magni facio industriam meam: quam tu, vir ingenio, & eruditione summus, modò non improbares, satis habebat: fructum ut ex ea caperes, vix umquam speravi. itaque scribam posthac paullo fidentiùs, iudicio tuo confirmatus: & auctoritatem tuam, si quis contrà senserit, pro se ceteris rationibus opponam. Litteris tuis, caue putes, non esse à me responsum, quia neglexerim. obstitit occupatio: quæ diem quandoque totum eripit à mane ad vesperam. quod etiam si non scriberem, tamen opinari, tuæ prudentiæ, & humanitatis esset. Vale.

EIDEM, Mantuam. 42

AD oculorum dolores, quos diuturna consuetudine satis iam modicè fero, accessit molesta febricula, periculi tamen expers, ut medicus affirmat. itaque cogor breui respondere litteris tuis elegantissimè, & humanissimè scriptis. Liber statim traditus est viro optimo, atque eruditissimo, còmuni amico, Sixto Medici, is, licet occupationibus districtus, tamen & mea, & tua causa pollicitus est, operam se daturum diligenter, ut eam partem, quam tu addidisti, ac mutasti, quàm citissimè legat. quod cum fecerit, rursus ex eius testimonio ius erit impetrandum libri diuulgandi. scis enim, quàm seuera hodie sit librorum omnium examinatio, quàm sint, ubi quid scribimus, ambigua cauenda: ne qua omnino secus interpretandi, trahendisque in deteriore partem, occasio præbeat. Sixtus me diligat, meaque causa valdè cupit, de te autem honorificè &

sentit, & loquitur. itaque, quod ad ipsum attinet, nauigamus in portu. Academia tuum officium amplectitur, ac laudat: sua verò à te, singulari viro, probari ac magni fieri instituta, mirabiliter gaudet. Plura volebam, ductus suauitate sermonis, cuius imaginem habet epistola: sed interdictum est, non modò ne quid scribam mea manu, verùm etiam ne multa, nisi necessariò, dictem. Vale.

EIDEM, Mantuam. 43

HAbeo, quod petieram. sedasti animum meum consolatione, consilio iuisti. nihil sapientius, nihil humanius epistola tua. & cum multa sunt à te grauissimè, atque ingeniosissimè commemorata: tū verò mirificè sum exemplo tuo commotus, quem statuo imitari, quantum in me est, licet mea probè quidem conscius infirmitatis: cui si Deus aderit, quod equidem spero, vincemus humana omnia, & triumphabimus in aduersis. Afferet ad te tabellarius cum his litteris indicem, què petis, missum ab Academia, tui studiosissima, tradidi enim legendam epistolam tuam: nec improbauit quisquam. quid nemo non extulit amplissimis laudibus. ego autem, & qua sim ex eorum iudicio affectus letitia, & quid ipse de tuis existimem scriptis: quia te puto illud, vel me tacente, pro amore nostro suspicari, hoc autem ex meis superioribus litteris cognouisse: non exponam hic pluribus verbis. tantum agam gratias de ista tam in me propensa voluntate, excellentique industria: quarum alteram longitudo litterarum tuarum, alteram elegantia declarat. Vale.

EIDEM, Mantuam. 44

Iduum hic futurus sum: nec enim diutius licet per valetudinem: nec venissem leuibus causis. Liber tuus propediem praelo committetur, & diligenter emendabitur. angor equidem, quòd abesse cogar, quod accedit profectò non minùs contra voluntatem, quàm prater opinionem: sed hæc in manu nostra non sunt. ducimur enim, vel trahimur potiùs fatorum vi. itaque humana omnia ferenda. quamquam non hæc tibi, quem religio probum, doctrina prudentem facit, sed mihi ipsi, ab his præfidiis, quæ te

muniunt,

muniunt, parum instructo, tamquam intus cano. De rebus meis, de valetudine, de studiis, exigit omaino amicitia nostra, vt aliquid significem: sed neque nunc satis otij suppeditineque vt verè dicam, libenter scribo, quæ tu non libenter legas. meliora tamen omnia paucis diebus fore videbantur: itaque vberiores à me litteras expectato. Hæc dictaui properè, multis distractus negotiis, animo curis impedito. Vale.

EIDEM, Mantuam. 45

LEgi, quas remisisti, epistolas meas, & correxi leuiter, vt homini licet occupato. de editione quod hortaris, vt omnes potiùs, quàm, vt ego statueram, vnam aut alteram: ita faciam, non spe laudis (scriptæ sunt enim, quod res ipsa indicat, indiligenter, ac raptim) sed quia notam esse æquis & iniquis nostram amicitiam volo: quæ me ornat iudicij tui testimonio: cum tamen ad iudicium singularis accedat humanitas. Vale. Venetiis.

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER QVARTVS.

ILLVSTRI COMITI

Michaeli Turriano Cenetensi Episcopo. Cenetam.

I

AN GEBAR animi, nec fieri quicquam posse me vno miserius opinabar: ita multa hoc anno prater expectationem, prorsus aduersa meis rationibus, obtrigerant: fratris primùm amantissimi, deinde filioli suauissimi interitus, vxoris morbus, inualetudo mea, rei familiaris incom-

incommoda, quàm faciliè, nullo penè strepitu, rerum mearum conuersus orbis est. de fratre, & filio iam fero moderatiùs: vel quòd, vt solet, medetur dies: vel quia, quod æterna lege Deus constituit, id abrogare velle, non solum iniustitiæ, verùm etiam imprudentiæ videtur esse. vxor conualuit: ego satis firmus. domestica verò damna, quæ sarciri vix vniquam arbitrabar posse, faciliè compensat amor in me tuus, cuius mihi recordatio molestias omnes diluit: quandoquidem vis me ad omnes casus (recordor enim tua verba) subsidium in tua benignitate maximum constituere. itaque leuatus à te grauissimis curis, premi iam onere officij me sentio: in quo sustinendo viribus enitar cunctis & animi, & ingenij: tantum ne? immo etiam iis, quas beneuolentia erga te nostra, & singularis addet obseruantia. quid porro tam difficile, aut tam amplum est, quod incitata studio voluntas non assequatur? verumtamen in hac re sentio esse haud paullo difficilius mihi satisfacere, quàm tibi. te enim nihil in conferendo beneficio spectare præter ipsam virtutem, quæ suis gaudet ac fruatur bonis, nihil extrinsecus assumit, satis mihi multo antea persuasum est: præterea nulla re indigere, non gloria, qua iam pridem abundas, non diuitiis, quas & possides iam, & contemnis. ego verò, qui & ante annos sex, quo te primum die sum allocutus, eo ipso die benignitatis tuæ præstantiam non vulgari munere sum expertus: & nunc ab eadem benignitate multo etiam maiora, te iubente, cogor expectare: prorsus ancipiti cura distrahor, qui neque gratiam tibi vniquam referre, neque nuda voluntate contentus esse possim. Succurrunt enim multa, quæ libenter cogitem: primum, humanitas tua, qua me semper complexus es. deinde liberalitas, qua subleuasti: postremo consolatio illa, Christianæ pietatis, & sapientiæ plenissima, qua me quidem proximo Quintili mense, cum ad te honoris causa Ceneram accessissem, afflictum erexisti. atque hæc quibus meis erga te officiis? nullis omnino, salutatione excepta, quæ ipsa mihi tum vtilis ex prudentia, atque eruditione tua, tum etiam ex dignitate perhonorifica fuit. Quæ cum omnia colligo: eximiam istam, planèque diuinam beneficentiam, insitam tibi, vel potius ingeneratam à natura, auctam doctrina, vsu confirmatam, atque perfectam, satis admirari non possum.

Et

Et simul ad quosdam, opibus affluentibus, multis imperantes nationibus, cogitationem conuertens, doleo vicem bonarum artium, quæ deferantur ab iis, quorum patrocinio si vterentur, fructum retribuere eum, qui est omnibus imperiis anteponendus. quid enim est immortalitate præstantius? quis autem eam, nisi beneficio litterarum, consequitur? laterent in tenebris, obrui vetustate, Cæsares, Alexandri, planè omnis antiquitas, nisi rerum præclarissimè gestarum, quas cum audimus, imitandi cupiditate accendimur, testem haberemus historiam. Quo magis tibi gratulor, Antistes, & idem Princeps egregie, qui hanc verè laudis penè vacuum hodie possessionem tam libenter occupes, veteremque maiorum tuorum de omnibus bene merendi consuetudinem, nulla prorsus tuarum fortunarum ratione habita, constantissimè retineas. Quod verò istam virtutem multis præterea virtutibus, vsu rerum maximarum, prudentia, doctrina, eloquentia, maximè verò humanitate cumulas atque exornas: iccirco & antea Romæ, atque in tuis legationibus, Ecclesiæ causis susceptis magnificenter gestis, & nunc in vrbe tua, quam diuino simul & humano iure temperas, concursus ad te quotidie sunt optimorum virorum, & eorum maximè, qui aut ipsi ingenio, litterisque præstant, aut saltem de ingeniorum litterarumque præstantia iudicare possunt. in quo sæpe fortunam accuso, quæ mihi facultatem veniendi ad te, quod etiam hac ætate pollicitus, & cupio vehementer, adhuc quidem eripiat. quod cum licebit, accurram. quid enim ista amenitate iucundius, isto celo salubrius? quid porro ad beatè viuendum deesse potest ei, qui tecum viuat? cuius in ædibus primum oritur ex tua disciplina virtus, deinde excipit virtutem liberalitas. Hoc igitur, cum per negotia licebit: & vtiā maturè liceat. interim memoria tui fruar: tæque, licet hoc terrarum spatio disunctum, colam vt præsentem, nec vllum erga te, quod ab homine tui studiosissimo possit expectari, aut officij genus, aut studij prætermittam. Vale. Veneris.

ANTONIO VERANTIO,
Episcopo Agriensi.

Cum, * tui studiosissimus, præclaræ non solum indolis, sed iam etiam virtutis adolescens, proximè reuertis

sus è Pannonia, tuo me nomine salutasset: atque hoc officium iis verbis, quæ facile tuum de me iudicium declarabant, sublecutus esset: cepi sanè voluptatem incredibilem, nec mediocres habui gratias Deo Optimo Maximo, cui soleo, si quid optabile contigit, acceptum referre, & à quo, si quid contrà, sperare meliora. nec verò tua mihi quidquam amicitia vel ad meam laudem illustrius, vel omnino amplius possum existimare: cuius audio fortunam à multis ita laudari atque extolli, ut nemo tamen sit, quin fortunæ virtutem anteponat. atque ego te cum ante aliquot annos, commotus fama laudum tuarum, diligere & observare cepissem, animûmque meum probare tibi literis vehementer vellem: pudor veniit, non omnino fortasse improbandus, meque ab hoc detertere consilio, & quasi reprehendere natura mea maximè semper est visa. quid tunc talem, gravissimarum rerum onera sustinentem, deditum studiis præstantissimarum artium, inani scriptorum genere appelles: reuocabat ratio, & habendam mihi tum dignitatis tuæ, tum modestiæ meæ rationem intelligebam. Sed profectò à rectis mentibus non ambitione, sed officio incensus, diuina numquam benignitas abest. qualem enim ego certè vix unquam sperare ausus essem, ea mihi nunc à te ipso oblata facultas est: cui de mittendo ad me emblemate, elegantissimè, & in quo summam laudem statuo, admodum pie conscripto, venerit in mentem. quo sum dupliciter affectus officio, lætitia primùm ex ipsa re: debet enim iucunda vehementer esse amoris, ac iudicij, à tali præsertim viro profecta, significatio: deinde molestia quadam, quod, qui humanitate vinci non facillè patiar, nunc quidem à te captus, atque oppressus, tantum in hac virtute, qua nulla magis hominem decet, tibi concedam necesse est, quantum in aliis, quibus te Deus ornavit, & industria tua, minimè paucis: quarum fama non Germaniæ, aut Pannoniæ, continentium regionum, ambitu terminatur, sed Europam, quanta quanta est, ac penè terrarum orbem iam peruolat vniuersum. verumtamen, si tibi, magis locorum spatiis disuncto, singularem animi mei ad te amandum, colendumque propensionem ostendere minus possum: apud eos saltem, qui meam vocem audiunt, meisque sæpe sermonibus interfunt, tuam doctrinam, eloquentiam, in primis verò puram ab omni labe religionem

ligionem assidue prædicando, profectò ipse mihi aliqua ex parte satisfaciam. nec tamen ita sterilem cognouimus industriam nostram, licet mihi laudem ingenij nullam adfisco, quin ea fructum aliquem, qui ad tuum decus pertineat, nec sine tua gloria peruulgetur, aliquando ferre possit. quod aggrediar ita libenter, & ita studiosè curabo, ut euentus futuri lætitiæ auidè præcipiam, deque eo, quod nondum præstiti, iam nunc, perinde ac si præstiterim, ipse mihi gratuletur. & huius quidem veluti prædem promissi, meæ testem voluntatis, hanc ad te mittendam epistolam putavi. Vale. Venetiis.

ANDREAE ZEBRIDOVIO,
Episcopo Craconiensi.

3

Vide, quæ sit vis etiam apud alienos, ignotisque homines veræ solidæque virtutis. Aliquot abhinc annis cum egregios viros, qui te non de facie solū, verum etiam è sermone assidueque consuetudine optimè nouerant, omnia de te summa prædicantes audirem, studio tui sum incensus incredibili. nec meam deinde obseruantiam dies extinxit, aut imminuit, sed auxit potius, ad summumque perduxit. atque equidem nihil habui antiquius, nihil expectaui magis, aut observaui diligentius, quàm ut hæc ad te amandum, colendumque animi mei propensio aliquo tibi non vulgari pateret officio: sed meam expectationem fecellit euentus, nec vlla unquam satis opportuna voluntati respondit occasio. nunc igitur quod mihi à fortuna denegatur, statui à me ipso impetrare. Præclarum aliquid præstare, dignū videlicet ea, quam tu sustines, persona, dignum tua virtute, cupiebam: non licuit, quod licet, demus operam, ut id consequamur. licet enim certè studij erga te mei significationem quandam, non expressam omnino, sed quasi leuiter adumbratam, ostendere. & è queru etiam quandoque exculptū placet, non modò ex ebor, simulacrum. Effigiem domi habeo parentis mei: quem tibi vnum, cum familiari olim tuo, & in ore, & in amore esse, homo insigni eruditione, moribusque sanctissimis, Andreas Patricius non semel affirmavit. eius exemplar venienti ad te Patricio dedi. Putabis igitur cum patrem meum quasi præsentem adspicies, agere tecum, ut aditus

aditus mihi, & quasi fores aperiantur ad amicitiam tuam. quod si assequor, additum ad fortunas meas ornamentum, commodique plurimum existimabo. quid enim speciosius, quid ad laudem præstātius, omnino vilius, quam principum, hoc est, tui similitum virorum, frui beneuolentia? atque hoc video totum esse positum in humanitate tua, quam Patricius ferebat in cælum. nam ego quidem, nullis plane meritis, animo tamen adhuc te colui. sed ut spero, merita quoque accedent. conferam enim ingenium ad tuam laudem: & apparebit in tuo nomine, approbante Deo, quod nihil abnuente perficitur, opus aliquod industria nostræ, eiusmodi fortasse, (certè hoc enitemur) quod posteritas haud omnino contemnat. Vale. Veneris.

PETRO MISCOVIO SAR-
matarum regi Consiliario.

4

Amo valde probitatem, & secundum eam, eloquentiam, non quæ verba tantum colligit, & inani vocum sonitu auribus obstrepat, sed quæ maximè rem continet, sequè ipsa non minus gravitate sententiarum, quam elegantia verborum & splendore commendat. hæc te audio simul expetere, Petre Miscoui, expetere autem? immò iam esse consecutum. quibus ornamentis magnum te esse, atque illustrem apud homines verè sapientes existima, sic inquam, ut illa, quæ plerique, quasi sola bona, specie decepti admirantur, quæ ipsa quoque in te non mediocria sunt, opes, auctoritas, amicitia clarorum virorum, addo etiam gratiam apud Regem omnium potentissimum, nullo pacto conferenda videantur. nā hæc licet aliquādo virtutem consequantur, ut in te ipso cōtingit, minimè tamē ipsa virtutem indicant, neque semper ad laudabilia studia, tāquam ad causas euenta, referuntur. qui verò pietatem, qui iustitiam colit, qui & ingenio valet, & qua valet, ad res egregias, maximèque ad instructam præclaris doctrinis eloquentiam totus incumbit: hunc verè se ipsum, quod esse difficillimum constat, ac sua bona nosse, hunc optimè exercere instrumenta illa, quibus homines brutis animantibus præstant, mentem, atque rationem, hunc denique gloria dignum immortalis, dignū qui feratur in oculis, ornatur laudibus, nemo omnium hominum, nisi qui hominis nomine

nomine indignus haberi velit, vnumquam negabit. quod ego cum à prima pueritia, domestico patris instituto, natura etiam quasi suadente, sensissem: cōfirmatus postea magnopere sum clarorum virorum exemplo: nec venit vnumquam in mentem, quod ita senserim, præterire: lætatur etiam valde sum, ac lætor equidem nunc eo magis, quod accedit ad meam sententiam iudicium tuum. in iisdem enim studiis elaboras eadem tibi artes curæ sunt: quæque hinc emanant laudes, eas esse veras laudes, & earum ita semper florere gloriam existimas, ut numquam exarescat. idem putamus, & idem uterque sequimur, optime Miscoui: sed tua clarior industria, hominis in excelso dignitatis gradu constituti: fortasse etiam felicior, quia secunda ingenium fortuna excitat, aduersa debilitat. quàm multa enim nobis obstant: quàm sæpe recta mens, optimorum consiliorum in cursu impedita, cogitur consistere? ubi verò, qui propensam vehementer ad laudabilia quæque voluntatem in te laudant, iidem fluere ex voluntate omnia confirmant, nullā aduersari, nullam pugnare tecum ex iis rebus, quæ sunt inimicæ virtuti: versari te assiduum in aula Regis, ipsi Regi carum, summis & infimis iucundum, apud exterarum gentes illustrem, ac perhonoratum. quæ tibi esse perpetua, maximèque propria, non solum cupio, communi studiorum causa, quorum decus tua dignitas augeat: sed faciliè etiam adducor, ut sperem. quidquid enim es, à te ipso es, & ideo tantus, quia talis: nec tu desines vnumquam esse, qui fuisti: nec ea, quæ virtus constituit, casus euertet. tantum igitur, quod & facis, & facere minimo negotio potes, retine consuetudinem tuam: intueri te ipsum: vitam ante actam imitare. sic augebis quotidie tua merita: & idem quotidie meritum præmia tuorum sumes à te ipso, erisque virtuti merces virtutis usus, quo nihil esse iucundius, profectò iam sensisti: nihil autem ad memoriam perpetuitatem vilius, docemur exemplis eorum, de quibus post tot sæcula literæ loquuntur. Et, quoniam sequitur, atque comitatur, ut umbra corpus, gloria virtutem: nec te latet, præceptis imbutum antiquæ doctrinæ, improbari eos ab excellentibus in philosophia viris, qui, præter sua commoda, nihil spectent, sed quæ sibi tantum ipsis esse natos arbitrentur: non dubito, quin statuas, quantumcunque vel habes iam facultatis ad bene merendum, vel in omni tua vita præclara tibi animi

tui bona pepererint, non ad rei domesticæ fructum, aut ad angustæ benignitatis usum illud esse reuocandum, sed esse totum ad alienas utilitates, maximèque ad artium liberalium ornamenta quàm latissimè porrigendum, atque explicandum. quod si fiat, simul illud fieri necesse est, vt, quàm plurimis in tua laude consentientibus, par beneficentiæ celebritas nominis, & fama consequatur. Atque ego te ita sentire, pròque tuis opibus iam præstare, non inani aliqua cōiectura ductus existimo, aut ideo ad te scribo, vt in tuam gratiam blandæ orationis artificio mihi liceat irrepere: sed credidi hominum honestissimorum ac prudentissimorum, istinc ad nos vel studiorum causa, vel cognoscendæ Italiæ studio commeanium, testimonis, maximè verò familiari meo, nihil temerè affirmati. Andreae Patricio: cuius eo pluris iudicium facio, quòd egregiæ eius doctrinam, id quod per quàm rarè cōtingit, adæquat integritas, addebat etiam, quo sum vnice delectatus, quòdque mihi, vt verè dicam, huius epistolæ causam attulit, studiosum te esse scriptorum meorum, & mihi aliquid, atque adeo tantum tribuere in Latina lingua, quantum optavi equidem semper, assecutum me esse numquam duxi. nunc, si tu, ista vir auctoritate, isto pondere, ita de me sentis: in dubium panè reuoco iudicium meum: nec me prorsus audeo contemnere, ne à te dissentiam: enitârque multo etiam, quàm antea, diligentius, vt accedam proximè, si vlla ratione potero, quòd tu me peruenisse iam existimas, vt aliquando veritati iure des, quod fortasse nunc humanitati magna ex parte largiris, fateor enim, iudicij de me tui famam mihi esse pericundam: quid oneris tamen eadem imponat, quòque redigar necessitatis, intelligo. latere nullo modo potest, quem clari viri testimonium indicat: nec me iam ad vigilantiam, omnium scientiarum parentem, laudis cupiditas magis, quàm infamiæ metus impellit. quæ licet perdifficilis, admodumque dura videatur esse conditio: tamen, quia gratus, hoc est, vir bonus esse volo, amplector libenter officium tuum, ab excelso quodam animo, liberalisque profectum: quòd si compensare meis officiis non potero, memoria tuebor, & prosequar etiam laudibus, quàm diu vita fruar: vt ex optima saltem voluntate, qua boni, & sapientes viri metiri beneficia consueuerunt, aliquam tibi relatum esse gratiam existimes. Vale.

Magna fuit, atque etiam nunc inter homines est de genere vitæ controuersia: cum alios ita doctrinarum cognitio delectet, vt ab agendis rebus abhorreant: alij, non sibi tantum, verum & amicis, & patriæ, planèque omnibus hominibus homines esse natos, existiment: ex quo sequitur, vt scientiarum studiis usum rerum anteponant. hoc discrimen, in quo valdè pro sensu partium dubia veritas fluctuat, tu quidem, quod ad te attinet, optime Pinelle, optimisque & eruditis viris meritò carissime, egregia quidam, vulgo non satis cognita ratione sustulisti. simul enim vtrumque studium complexus es, tum earum disciplinarum, quibus exulta mehs vberimos in omni fortuna ferre fructus solet, tum iuris ciuilis, quod alienos ad vsus maximè porrigitur. ardua res, & operosa: quod exemplorum declarat inopia: sed ingenio tuo nihil difficile: & vt se præbent initia, futurum nemo dubitat, vt instituta perficias, consiliisque tuis breui respondeat euentus. in philosophia quidem processus tuos admiramur: qui tanti sunt, vt euolare potius, quàm excurrere videaris. quamquam cur miremur? ingenio si quis valet, in studio fere languet. qui vtrumque coniunxit, optimam quandoque disciplinam, & rectam studiorum viam ignorat. fac in vno tamen hæc inesse omnia: quid assequetur aduersante fortuna, subsidiis destitutus iis, quæ cum adsunt, fertur animus procliu cursu ad egregias res: sin absint, hæret in salebra, nec facilè progreditur. Quæ igitur singula tanti sunt, quemuis vt possint, à sperata litterarum gloria penitus auertere: hæc tibi cum suppetant vniuersa, iure istam, quam alij vix tuentur, Spartam quotidie magis illustras: neque tam nobis hoc, æqualibus tuis quòd sis virtute maior, quàm illud, si te ipso minor esses, admirandum videretur. In philosophia quidem cum operam studiosè des M. Antonio Genuæ, cui veterum doctrinarum arcana patent, quo nemo peritior Aristotelis interpres, nemo vir melior, vsquam viuît: nihil mediocriter neque nos à te expectamus, neque tu præstas. quo nomine tibi gratulor plurimum, & eo magis, quòd illius viri voce publicè cum multis consuetudine, ac sermonibus, quæ humanitas eius, atque amor

in te est, priuatim & propriè frueris. hauries enim ex eodem fonte non ea solum, quæ vel olim in Lyceo, vel etiam in Academia disputabantur, sed id, quod longè præstantius est, Christianam pietatem, à qua manat vna, & in qua item vna philosophia perficitur. Habes igitur, diuinitus oblatam, virtutis adipiscendæ facultatem: quam te video arctè esse complexum, nec vereor vt dimittas, qui te ita flagrare cupiditate cognouerim, vt renouandum potius à nimia contentione, valetudini vix ferenda, quàm acuum, & incitandum, intelligam. Nam, quod ad ius ciuile pertinet, vbi tu philosophiam, id est, totum, scientia comprehendis, quid in parte cognoscenda superesse negotij putas? minimum, si sapientes viros, & in ius eum, quem ego omnibus iudicij laude antepono, doctorem tuum. Genuam audies: quamquam sermo tuus, habitus interdum, præsentem me cum eruditis hominibus, tractasse te iam satis diligenter ea, quæ excellent in vniuerso iure ciuili, id est, veterum Iurisperitorum præcepta, declarabat: vt vel eadem facillè possis, quodcumque libuerit, recognoscere, vel, si qua restant, quasi racemos aliquos confecta vindemia colligere. non enim te arbitror, studiorum tuorum elegantiam ineptissimis, planèque barbaris quorundam scriptis inquinare velle: quæ cum immensa sint, pleraque tamen inania, laboris & molestiæ plurimum, vtilitatis, & oblectamenti minimum habent. Interim, vt facis, Græca cum Latinis, & eloquentiam cum philosophia coniunges: vt, politiciæ doctrinæ copiis instructus, remissiora etiam studia colentibus aliquando satisfacias. non enim viuimus omnes in Atticis gymnasiis: nec vbiq; de rerum causis quæstio est: &, quibus contemplatio naturæ vehementer placet, iisdem tamen animi causa tamquam in hortos Musarum diuertere non inuitandum est. qua de re quia nonnumquam inter nos locuti sumus, &, vt spero, breui colloquemur, nihil addam, te præsertim, quod facillè intellexerim, meam sententiam comprobante. cuius consilij, non dubito, quin maiorem quotidie voluptatem capias. Ego hic, genere vitæ molestissimo, quas Patavij vtiliter satis, iucunde quidem ceterè in libris, & in tuis tuorumque familiarium sermonibus trahebam, horas perdo. itaque, cum primum domesticas tuas, quibus teneor inuitus, expedito, aduolabo istuc, sitiens vestræ consuetudinis: qua si frui

frui perpetuò liceat, beatissimè viuere. Interim amorem mihi tuum, cuius equidem memoria valdè recreor, cupio conserues, &, si tua patitur humanitas, etiam rogo. Vale, & Petrum Ninium, familiarem tuum, cuius doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum, probò, saluta meis verbis. Venetiis.

VIDO PANCIROLO.

Patavium.

6

Cum alia me in ista vrbe, quam tu præter ceteros tua virtute nobilitas, & ornatissimorum iuuenum cœtu frequentas, oblectare vehementer soleant: tum nihil est, aut esse omnino potest, * quotidiana consuetudine, iucundius: non solum, quia probitate, modestia, morum elegantia, omnibus denique animi bonis excellit: sed etiam, quia paucorum annorum studio, præstantia videlicet ingenij, quam ego semper amaui, consecutus est, vt exquisitam, ac variam sermo illius eruditionem præ se ferat: scripta verò ad Ciceronianam eloquentiam sic accedant, vt cum iis, qui suum nomen hac laude celebrarunt, qui pauci admodum sunt, conferri iure possit, equalibus verò cunctis facillè antecellat. Hunc ego tibi iuuenem, quem olim mihi adolescentulum vir omni laude summus, Reginaldus Polus Cardinalis, magnarum virtutum indole commotus, accuratissimè commendauit, etsi necesse non arbitror, commendo tamen eo studio, quod quia verbis exprimere mihi non licet, tu quoque, tantum esse, velim existimes, vt exprimi nullo modo possit. is cum antea philosophiam, præsertim quæ de Græcis fontibus hauritur, & humanioris doctrinæ studia diligenter, eximièque cum laude coluit: tum hoc tempore in cognoscendo iure ciuili totus est. qua illum cupiditate quotidie magis incendit admiratio tuæ virtutis, quam in omni fere sermone ad cælum fert, exterisque etiam gentibus, licet illustrem satis, elegantissimis declarat epistolis. pertinet igitur ad humanitatem tuam, qui te tam valde amet, tantique faciat, eum redamare, eique reconditos illos, omnium purissimos, tuæ scientiæ fontes aperire: pertinet etiam ad fidem, qui se totum in tuam disciplinam tradiderit, opibus eum impertire ingenij tui, quas ille Regum opibus & sua sponte, & meo iudicio, cui

tribuere aliquid videtur, præstantiores existimat. Hæc ad impetrandum magna sunt, præsertim apud optimum virum, quam in tuis laudibus præcipuam agnoscimus. verum accedit amor in te meus, qui fraternam necessitudinem æquat, is te rogat, is prestat, quàm studiosè, quàm blandè potest, pro * meo: vt eum, quem ego merito eius in oculis fero, tu, quem amicitie nostræ denegare nihil deest, quando nec studio tuo quidquam abnueret voluntas mea, omni benignitate complectaris, planèque in clientellam tuam, atque adeo in sinum æquè ac filium meum, æquè ac me ipsum recipias. quod si feceris, obstringes tibi non vulgari beneficio iuuenem summo loco natum, dignum maioribus suis, qui Pannoniam, vt ego auguror, sua virtute aliquando Italiam faciet: à me verò gratiam inibis eam, quæ, si quid accedere ad meam in te beneuolentiam potest, quod equidem vix arbitror, id ipsum vna possit adiungere. Vale. Venetiis.

* , *Patauinum.*

7

O Dulcem redditum, ô amandas litteras, quæ mihi id significat, quod, non modò spe, sed nec suspitione attigeram. sed, quando te ipsum, mi *, videre, quando licebit amplecti? oculos mehercule tuos, dum hæc ad te scribo, intueor, indices probi animi tui, indices humanitatis. hoc mihi spectrum fingit amor: (quid enim aliud?) & hæc me cogitatio iucunditate perfundit incredibili: quid putas cum erimus vnà, dabiturque, vt ille inquit, Veras audire, ac reddere voces? nemo vnquam perinde lætatus est inuento thesauro; vt ego, te reuerso. video enim amissum recuperasse: & planè amiseram. nam, etsi reliqueras hic memoriam tuæ suauitatis, tuique ingenij: tamen, quod attingit ad aspectum, ad consuetudinem, ac sermonem, quibus nobis, tui amantissimis, nihil potest esse optatius, totus abieras. ac verebar, ne, vel precibus tuorum victus, vel honorum cupiditate illectus, totum te dederes aulicis muneribus, multa nobis, fortasse etiam litteris, salute dicta. nunc te tuus bonus, tuus, inquam, mihi crede, bonus genius reduxit, sicuti malus abduxerat, quid enim sumus, nisi adsit humanitas, & litteræ: quæ petuntur in otio, tranquilla mente. otij autem vbi plus, quàm in isto secessu Patauino?

Patauino? nemo quemquam interpellat nolentem: intuant ad virtutem, si minus voce, exemplo certè quamplurimi: patet aditus ad doctores in omni liberalium disciplinarum genere præstantes. quid præterea? cæli mira elementia: rerum, quibus alimur, suauitas incredibilis, & copia. Hæc tibi, optime *, iure prima sunt: iure tot montes superasti, tot flumina transiecisti, vt hæc dimissa statim repeteres. viues tibi, solutus ab omni cura: viues Deo, contemptis diuitiis, abiecta illa gloria, quam falsa prorsus, & inanis honorum species ostentat. quod nisi Deo viueres, nec tibi certè posses viuere. in illo enim vno vera, ac solida virtus. hæc, quam quærimus in libris, aut discimus ab hominibus, vmbra est. quocirca hortor equidem te, vt liberos euoluas accuratè, vt magistris assiduè operam des: sed minimum in vtrisque pone, nisi tua studia diuino cum amore coniungas. Atque hæc me scribentem magnopere delectant: tibi non puto fore legenti necessaria: scribo tamen, & quia te mirificè diligo, cupioque esse, qualem pater filium: & quia commemoratione ipsa rei omniū optima, ac præclarissimæ afficior sic, vt nullam ex vlllo sermone, aut ex vlla cogitatione maiorem hauriam voluptatem. nec tu debes officium meum aspernari, aut in deteriorem partem trahere, si tibi etiam rectissimè viuenti, (sic enim existimo, planèque mihi persuasi) constantiam laudo. lubrica est enim adolescentiæ via: labuntur multi, cum aliquantum iam processerint: cursum verò conficit is, qui nititur optimis cogitationibus, ducemque sequitur eum, qui numquam errat, communem humani generis parentem: qui tibi omnia bona pollicetur, & dabit, quæ nec ab Imperatore tuo sperare, nec ab vlllo Rege licet. De Episcopo Agriensi, agnosco tuam in me beneuolentiam. cui de emblemate gratias agam. Mariani Lezentij, iuuenis ornatissimi, & Andrea Patricij, contubernalis tui, talem in me animum amplector: quos cupio à te meo nomine saluari, itémque Polonos ceteros, familiares tuos, quorum nobilitas, & vt audio, virtus Patauini gymnasium illustrat. Vale, & quando nos adpectu tuo prius, minue saltem litteris, non hac recentiore Italica, sed illa vetere, omnium elegantissima, Romana lingua scriptis, desiderium nostrum.

O Prime *, quid tibi, obsecro, in mentem venit? nostra ne imagine tuum putas cubiculum ornari posse? pudet me studij tui: & erubui, mihi crede, cum hanc partem legerem litterarum tuarum. nec tamen, quia tuam facile cupiditatem intelligo, deesse tibi possum: & coepta res est, & agitur, ut video, satis diligenter: quæ cum erit absoluta, mittetur ilico ad te. ac vellem, posset artifex eodem penicillo animum in te meum una cum vultu exprimere: non dubitarem, quin hanc tu multo magis imaginem diligeres. non necesse est, inquires: libenter credo: &, quod ita sit, acceptum refero tuæ humanitati: quæ mihi à te impetrat id, quod meritis, aut officiis consequi nondum potui. His diebus facultatem ad te scribendi permolestæ occupationes eripuerunt. ignosce: & puta, numquam abduci meam ab officio voluntatem, licet opera non exstet. Heri adiit ad me contubernalis tuus Stanislaus Fogeluetrius Cracouiensis, probum adolescentem, præditum litteris, & tua planè consuetudine dignum è sermone iudicavi. amanter illum excepi, ut natura mea fert: iucundè non potui, quia valetudo non concedit. cuius benevolentiam si te, ut arbitror, conciliante, sum adeptus: peto à te, mihi ut eam conserues. & omnino, quicumque à te diliguntur, eosdem mihi cupio mutua benevolentia coniungi. Epistolam ad Episcopum Agriensem, quando interdiu otij nihil suppetit, distaui ante lucem amanuensi meo. eam ad te mitto. Signum tuum, eam legeris, imprime. De gentilibus tuis, negotium dedi, & curabitur diligenter. Vale.

EIDEM, Patanium.

9

Video te in iungendis amicitiiis præclarum artificem esse: verum caue, ne quid alterutra de parte promittas, quod præstari vix possit: aut, si promittes, ipse ne spondeas, ne quando præter opinionem cogaris dependere. de me ipso loquor: quem tu si putas esse, qui non sum: quod ad me attinet, facile patior: fruatur hoc amicitia nostra privilegio, ut inter nos omnia liceant: sed vereor, ne tua apud alios prædicatio plus nobis imponat oneris, quam sustinere possimus. Patricio tuo scripsi, multis districtus

aus negotiis: & eram animo conturbator, accepto nuncio de fratris mei summa corporis, aliqua etiam mentis iniqualetudine. Gentiles tui latent adhuc: eruentur aliquando, si qui sunt: curat enim homo tum mei cupidus, tum ad hoc diligentiae genus vehementer aptus. De libris, putabam è silentio meo te conicere, nihil esse: sed, quando appellas crebrò, scies nondum neque ad Iunctas, neque ad alium quemquam peruenisse. tu vide, cui rem commiseris: & virge litteris, ut sine mora mittantur. Imago coloratur, designatione iam perfecta. veritatè, nisi fallor, egregiè simulatam dices, Vale.

EIDEM, Patanium.

10

Amo te, quod verecundè petis: sed istam posthac verecundiam abiice, obsecro, si quid aliquando mecum ages. nescis, apud me quo loco sis, aut quo ego apud te esse cupiam: quod si nescis, aut etiam si dubitas, iniuriam facis utrique nostrum. Scripsi ad Sophianum, libenter equidem tua causa, sed inuitus ea gratia, quod laborantem, ut audio, graui morbo, vexari tuo studio nollè. Equidem discretior, cum ita affectum audio probum iuuenem, mihi amicissimum, Græcarum litterarum scientia sine dubio singularem. sed, quia te fero in oculis, idque sanè tuo merito, litteras ad eum conscripsi, quas in hunc fasciculum coniectas cum legeris, si reddendas nò putabis, conscindes. Ego nunc, si quid de me scire vis, iaceo, corpore satis afflictus ob capitis grauedinem, sed erectus animo propter spem, arque adeo expectationem vitæ lætioris. iam enim didici contemnere, quæ amabam antea: qua te quoque in sententia cupio esse. Saluta meo nomine contubernales, & amicos tuos. Vale.

EIDEM, Patanium.

11

Respondeo serius litteris tuis, impeditus febricula, robustioribus haud valdè metuenda: sed in hac nostra corporis imbecillitate etiam ea, quæ mediocritas sunt, non mediocriter timenda. Locum videbis in epistola ad Patricium, ubi ea, quæ mones, interposui: de quo quid sentias, aucto scire. Gratias tibi agerem de ista voluntate: sed

hoc planè respuit amicitia nostra: nec tuum erga me officium assequi vñquam possit oratio mea. meriti enim loco semper apud me fuit bene merendi cupiditas, etiam si res, quod sæpe solet accidere, nulla consequatur. Vale.

EIDEM, Patavium.

12

Quid tibi ego præstare possum de iis, qui fortasse nulli sunt? quæsitum est per diligerent: nec tamen vllum omnino diligentia fructum tulit. fingere tibi eos ex argilla possumus, animare non possumus. quod si liceret, fieret, atque adeò factum iam esset. nec enim mediocriter tuum esse studium intelligo: & ego, ut fatear quod res est, diligo istam in te bonitatem, qui de gētilibus tuis, nulla tuorum commodorum spe proposita, humanitatem modò quandam secutus, tantoperè labores. certè, qui honoribus, aut diuitiis, aut opinione virtutis emineant, nulli reperiuntur. quod si quos obscura conditio, aut fortunæ tegit humilitas: de iis quærendum ne sit, videris: me si consulis, omittes. De pictura, lentum negotium: sed illud te non præterit, Pictoribus, atque poetis Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. ita facillè mentiuntur verbis, ut coloribus fallere consueverunt. hic, qui rem suscepit, diu me promissis duxit, varias nectendo causas, ut ei culpam largiret ignavia. nunc imbres accusat, quod recentes colores minime patiantur exsiccare. hoc puto verum, illa non puto. concedo tamen, ut eo utar facili, & impetrem, quæ duo simul à nobis exoptantur, festinationem cum diligentia. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patavium.

13

Ita mihi optata contingant, ut commentariolo tuo nihil vñquam legi eruditius, nihil sanctius, aut ad retinendum Catholicæ religionis cultum accommodatius. itaque, cum in ortu Solis legere cœpissem, absolui facillè ante horam prandij, opera numquam intermissa. valde enim delectabar ordine, valde etiam genere orationis tuæ. res verò ipsa ita me affecit, ut quasi semina quædam verè pietatis, quæ fructum profectò non mediocrem aliquando ferent, in animo meo reliquissè videatur. quod quanti esse
apud

apud me putas? quanti mehercule immensam auri vim non æstimo. quid enim cum æterna salutè cōferatur? quod si meis apud te precibus locum aliquem reliquit humanitas tua: rogo te etiam atque etiam, ut hoc genere scriptorum, quo quidem ad studium summi boni, perpetuæque felicitatis mirificè excitator, impertiri me quàm sapissime velis. quod si feceris, additum me tibi multis nominibus obstringes eo beneficio, cuius delere memoriam obliuio nulla possit. Quod me reuocas ad consuetudinem tuam: stimulum scilicet currenti. sed, mihi crede, non planè totus abs te discessi: neque te mihi prorsus eripiunt, aut eripient vñquam locorū intervalla. absens tecum sum, tacitus loquor, & loquentem audio. sic lenitur imagine pericunda desiderium nostrum. quod cum ita sit, opera tamen studiose dabitur, maturè ut excurram quod ire necesse est, si meam fidem tueri volo, & quod tamen, quia disungor à te, minime libenter eo. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patavium.

14

Cum de tua valetudine sollicitus essem, curam auxilij morbus, quo etiam nunc laborat, nec satis explorata salute, me quoque leniter febricula tentauit, qua triduo sum, sine medicorum interuentu, temperata duntaxat victus ratione, liberatus. Nunc expediendis negotiis operam do, ut, si amicus noster, bonarum artium patronus, summum illum dignitatis apicem attigerit, quàm primùm possimus accurrere. sæpe enim & litteris, & præsentis sermone, cupere se consultum rationibus meis, amantissimè declarauit. mihi autem omnia sunt in eo, ut orio litterario frui liceat, nulla rerum domesticarum cura interpellante. quod si assequimur, valeat ambitio: viuemus nobis, & Musis, & eo quidem animo, ut omnia referamus ad Deum, à quo vno felicitas vera pendet: quod idem tibi videri, ex tuis litteris facillè coniicio. Miro teneor desiderio veniendi ad te: sed hanc facultatem multa eripiunt, præsertim æger filius, quem tibi, & pro nostra amicitia, & pro noua coniunctione esse charissimum, planè mihi persuadeo. te quidem à morbo confirmatū si audiero, æquiore animo domestica patiar incommoda. itaque dabis hoc amoris nostro, quem tua virtus peperit, alit humanitas, atque

atque auget, vt nostra etiam caussa tuam valetudinem studiosissime cures. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 15

Silentij mei causam ex iis litteris, quas heri ad te scripsi, quas hodie mane puto tibi esse redditas, iam cognouisti. quod nisi ita declarassem, tamen mihi dubium non est, quin tu pro singulari tua sapientia, & humanitate de meorumque valetudine coniceres. quid enim aliud me a scribendo abduceret? quo equidem nihil facio libentius: idque tibi, si praesenti fortasse non potui, absenti certe probabo. Tuum aduentum auidè exspecto: cuius mihi significatio tum eo nomine gratissima, quia te videbo, tum eo gratior fuit, quod optimè te valere, etsi tu de eo nihil significes, facile tamè possum intelligere. quod si ita est, opto perpetuum esse: & quod opto, id etiam vt sperem, facit contentia tua, quam ego in victu (planè loquor, vt sentio) valde sum admiratus, & conor etiam imitari. Rerum Romanarum, Pontifice mortuo, conuersus orbis est. itaque, qui decesserant, omnes ad urbem redeunt. pecuniae pro Maccenate illo, vt affertur ad nos, libentius quam pro ceteris, deponuntur: & ad eum denique, fore suspicor, vt omnium Cardinalium voluntates inclinent. vir optimus est, egregiè litteris excultus, ingenio miti, & quod caput est, cum factiones duæ dicantur esse, equus in utramque primùm cõtenderetur acerrimè. quid mirum? Neque enim, vt ait Poëta ille summus inter nostros, leuia, aut ludicra petuntur praemia. & scis, omnes homines, quod maximè cupiunt, itidem facile adduci vt maximè sperent. ergo multis quasi aleam iacere, & fortunam placebit experiri. quid euenturum sit, & quid magis expediat, vni Deo patet. certè, nisi firmioribus, quam antea, praesidiis muniamur: prauarum opinionum in cursu vinca domini dissipabitur. quod te quoque & suspicari, quia prudentia excellis, & metuere vehementer, quia pietatem diligis, aliquando in nostris sermonibus cognoui. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanum. 16

Cum de tuo reditu ex tuis, amicorumque litteris cognouissem, perfusus voluptate sum prorsus incredibili.

dibili. subnuerebar enim, ne te patria tua, experta iam in magnis rebus & animi, & ingenij tui praestantiam, abesse diutius minimè pateretur. etiam illud occurrebat, ne te iam facietas Italia cepisset. multa cogitabam, vt amor est, quæ cupiebam esse falsa, & fuisse, valde nunc lætor. capio tamen hanc in iucunditate molestiam, quod ad te quam primùm accurrere non licet: nam, vt omittam de vxore, cui deesse non possum ægrotanti: confirmare studeo res domesticas, quæ vacillant latè absente me. cum enim, referre me totum ad litteras, quarum est mihi consuetudo iucundissima, planè deliberatum sit: prius hæc, quæ ad alendam familiam pertinent, ita constituam necesse est, nequando me, quod antea saepe cõtingit, de medio studiorum cursu reuocare possint. iam ego in meis consiliis, optime*, ambitionem cœpi excludere. video res humanas sursum deorsum ferri, numquam consistere: celeriter omnia fluere, & exstingui, præter bonam famam, ad quam omnes peruenire cupiunt, sed ignoracione viarum plerique aberrant. non enim in opibus, aut in magistratibus, Regumue aulis verum decus habitat. petendum aliunde est, à rectis cogitationibus, honestis laboribus, studio, & exercitatione virtutis. hæc mihi in animo sunt: quæ si colam arbitratu meo, multa consequar. primùm ab iis negotiis, quæ mihi negotium facessunt, vacabo prorsus: deinde, (ne me putes desidiae causa otium cogitare) scribam aliquid quotidie: quo nihil soleo, vbi curarum expertus animus est, facere libentius: denique, etiam posteris fructum fortasse aliquem pariet industria nostra. Quid relinques, dicet aliquis, liberis tuis? Non exiguum patrimonium, imitationem mei, & aliquā, vt spero, virtutis hereditatem, eadem scilicet, quæ reliquit mihi pater meus. Non abundabunt. Nec id postulo, nec illi, si sapient, postulabunt. modica poscit, vt honestè, id est, feliciter viuatur, hominis natura: reliqua sunt instrumenta nequitiae. Cupio tibi, mi*, qui aetatem tuam prudentia anteis, probari meum sensum: cupio meum iudicium tua sententia confirmari, quamquam quid, exspecto? index animi sermo est. porro in sermonibus quotidianis quid tu habes in ore, quid extollis, præter studia doctrinae? quæ te video, eum tecum loquor, vel eum tua scripta lego, tractasse diligenter. verum tamen hoc ipsum, quod habeo satis exploratum, mecum te sentire, si significabis, pergratum

gratum erit. Ego nisi occupationibus premerer assiduus, quas animo potius, quam corporis viribus sustineo, exple-rem te crebritate litterarum. verum ne sic quidem, pro tuis in me officiis, patiar in hoc genere prorsus abs te requiri studium meum. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patavium. 17

VObiscum ut agatur, scire cupio, Patavij commoran-
tibus. nos hic languemus, afflicti caloribus perpetuis,
quibus equidem grauioribus non memini. vxor mea non-
dum ex puerperio conualuit: infans bellissime habet, & in-
cipit iam blandientibus arridere. quid quæris? admodum sci-
tus est: quodque amare solemus in pueris, hilaritatis habet
multum. De tuo aduentu, suadeo consilium mutes, neque
te istine, furente Canicula, æstu non ferendo, commoueas.
faceres enim valetudinis incommodo: ac, si valetudo, studia
tamen tua non ferrent. verum hoc prudentia tua totum
sit, in qua tibi neminem antepono. ego, pro mea in te sin-
gulari beneuolentia, non modo quid vellem, verum etiam
quid sentirem, testatum esse volui. Aristotelem cum Cice-
rone mitto, vtrumque satis aptè compactos ab artifice pe-
rito. video, quid agas. inanem eloquentiam contemnis, &
indisertam philosophiam non amas: vtramque vis coniun-
gere, ut miscas, quod ait poeta Venusinus, vtile dulci. quo
minus me, eadem cogitantem, & recessum otij causa qua-
rentem, reprehendere debebis. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patavium. 18

VAlde probo industriam tuam, quam ad ornandum
commentario aureolum Demetrii, libellum *de re
ædificatoria* contulisti: sed antequam institutum absoluas, fore
arbitror ut exeat is, quem Petrus Bargaus, qui Pisani
gymnasium politioris doctrina professione illustrat, ante
aliquot menses, ut audio, confecit. itaque malim ad Diodo-
rum Latinitate donandum operam, studiumque tuum con-
uertas: ne, quod aiunt, actum agas. nam Bargaus, quem tu
fortasse non nosti, nec ingenio, nec doctrina, nec eloquen-
tia quisquam præstat: quodque paucis admodum conti-
git, tum oratoria, tum poetica laude pariter excellit. absit
igitur

igitur omnis æmulatio ab iis, quos ego vnicè diligo, & à
quibus item diligi me sentio. Calores hic nihil remittunt:
feruent omnia. quod nisi terra, iam perusta, vberimis im-
bribus citò madefiant, caritas multarum rerum, & morbo-
rum vis ineunte autumnno videtur impendere. Ego, ut anni
tempus est, non incommodè valeo: negotia curo: otium,
& studia cogito. Kalendarium Romanum vetus, cum opi-
nionem meam de ratione veterum dierum, & necessaria lit-
terarum interpretatione, sæpe iam à te rogatum, quia nec
ipse habebam, nec reperire facillimum fuit, mitto serius,
acceptum à familiari meo, viro probo, & erudito, Ra-
phaële Cyllenio. describes, & remittes: quoniam, quæ sunt
olim impressa cum Sigonij fastis, nullum ex iis iam pridem
venale superest. in hoc autem, ut aliquid à me præcipuum
haberes, itidem ut ego te præcipuè diligo, quædam videbis
immutata, nec opinor, improbabis. Vale. Venetiis.

*Kalendarium, de quo in superiore epistola mentionem fecimus, cum in
Orthographia libro, Aldi filij impressum legatur, visum fuit in hoc loco
omittere: eosque qui id legere volent, ad Orthographiam referre.*

ANDREAE PATRICIO.
Patavium.

19

Næ tu rationem tui indicandi percommodam iniisti:
ego enim, non cuius homines sint, quibusque terris
ac regionibus profecti, sed quibus moribus, quo inge-
nio, qua doctrina præditi, soleo quærere: & ut olim Han-
nibal, qui hostem feriret, Carthaginensem sibi fore dice-
bat: sic ego totum in vna virtute constituo. Epistola tua ita
loquitur, ut nullam in te patiat aut humanitatis, aut do-
ctrinæ partem desiderari: itaque ne te posthac Sarmatam
potius, quam Romanum, dixeris. tamen Sarmatia iam ita
feritatem, si qua olim fuit, & quæcumque fuit, abiecit, ut
ex transalpinis nationibus nulla nunc neque ad litteras, ne-
que ad benignitatem mutuæque officia dicatur esse prop-
rior. Italia verò nostra, in qua vigeant olim artes bonæ,
in qua summis ornata præmiis eloquentia primas aliquan-
do partes obtinuit, ita veterem illam quasi formam videtur
amisisse, vix iam ut agnoscat. simulachrum dumtaxat
aliquod in libris relictum est, cuius excellentem pulchri-
tud-

udinem animo intuentes admiramur, & studemus imitari: praesentem effigiem oculis frustra quaerimus. Tu autem, doctissime Patrici, si qui nunc antiqua Italia digni reperiuntur, qui quam pauci sint, quaque id accedat culpa, non dubito quin intelligas, his te ut adiungeres, praestantiūque virorum numerum augeres, plane mihi, cum tua scripta lego, & cum eos, qui tecum viuunt, de te loquentes audio, videris esse consecutus. quo nomine tibi gratulor plurimum, & patriae tuae, in quam referes gloriam, omnibus thesauris, omnibusque omnium Regum triumphis praefendam. Ego autem, cuius amicitiam in tuis litteris blanda quadam mearum laudum commemoratione videris aucupari, cum tua merita, quae ego sentio esse maxima, modeste nimis dissimulas, & extenuas, mea verò nimis liberaliter amplificas, atque extollis, nisi te tam nostri amantem redamem, nisi multis ornatum virtutibus omni studio colam, quis me sit inhumanior? quis iudicij magis, aut etiam rationis expertus? equidem, quid de te sentiam, quantique apud me sis, officiis conabor ostendere: fin, ut mea tenuitas est, hoc praestare non potero, tu tamen, ut spero, de mea voluntate tibi persuadebis id, quod cupere videris, te mihi esse, ac semper fore charissimum. in quo profecto, nisi ego meam in amicitij diligentissime tuendis consuetudinem dediscam, tua te nunquam faller opinio. Vale.

EI DEM, Patanum. 20

Præclaram *in te*, nec verò tuam humilem, aut obscuram orationem, sed erectam pijs affectibus, misericordique sententiis, ac verbis illustratam. nunc demum te, Patrici, verè cum, qui vocaris, agnosco, hoc est, à plebe seiunctum, quæ libenter oculos ad terrena demittit, nihil altum, nihil homine dignum suspicit. nam certè reliqua studia opinione potius, quam re nituntur, speciem quandam inanem, solidi nihil habent: hæc verò, quæ te video rectè esse complexum, nec puto, vnumquam dimittes. æternam non modò famam, sed salutem quoque pariunt. Agnosco in tuis institutis præclaram consuetudinem, egregiaque studia, namquam satis laudati, Cracouiensis Episcopi, Andreae Zebidoij, cuius ex perpetuo multorum annorum

annorum conuictu, quotidianis sermonibus, consilijs, probitate, doctrina, quasi diuinis legibus, formasti animum tuum, atque excitasti ad excellentem rerum æternarum cupiditatem, ut facile constet, cum tua te ad verum decus natura duceret, doctissimi tamen ac sanctissimi viri exemplo vehementer esse incitatus. Equidem, ut tibi vehementer gratulor, cuius omnis in amore Dei defixa cogitatio sita, cum in eos intueor, qui, falsa rerum imagine decepti, toto pectore contendunt ad ea comparanda, quæ sepe molesta possidentibus, interdum etiam perniciofa sunt, misereor, & ingemisco. quòd vtinam industriam aliquando meam, & si quod in me est, ingenium simili in argumento liceat exercere. nam nunc quidem voluntas, optima spectans, & in quam debet partem propensa, multis tamen impedita rebus languet. sed speremus. sic enim nihil difficile, si consenserit Deus: ut nihil facile, si abnuerit. is porò, cum abesse putatur longius, & destruisse nos in medijs calamitatibus, tum adest proximus inscientibus, & ereptos ex miserrimo statu collocat in solio regum. Hæc ego sæpe tecum solatijs causâ, quo sæpe indigeo: & capio voluptatem, quod epistolæ quasi allocutio tulit, ut eadem tecum. Remitto orationem. lege amicis tuis, & quam potes multis communica, ut rectè sentientes confirmetur: si qui autem ab optima causâ desciverunt, ad sanitatem traducantur. Vale, & contubernalem tuum, summi adolescentem ingenij, meo nomine saluere iubeas.

*, Patanum.

21

Amo veritatem, deinde me ipsum. illam spectare ante omnia soleo, mihi autem libenter quidem, quatenus tamen liceat, indulgere, itaque nec accipere debeo, quas in me laudes contulisti, nec, ut ingenuè confitear, reticere planè possum. nam bonis viris, atque liberalium scientia claris, equidem placere velim, cum eo tamen, ut non lim quemquam nimis esse in mea laude liberalem. tu autem in tuis litteris ea mihi tribuis, quæ non modò si agnoscam, sed propemodum si optem, modeste parum agere mihi videar. At Muretus ita sentit. Vtinam quidem: sed officium potius, quam sententiam, esse puto. quis enim me minus ignorat? qui quàm diu Venetiis fuit, vel mecum ha-

bitauerit, vel mea consuetudine frequenter admodum sit
vltus. nec is est, quem iudicium fallat, praesertim in litteris,
quas tractat assidue, nouit egregie: verum ei facile per-
suadet humanitas, vt iudicium amicitiae largiatur. sed, si-
ue te Mureti oratio, tam honorificam de me opinionem
vt susciperes, adduxit: siue mihi hoc abs te, vt tu scribis,
mea studia, vt ego sentio, tua bonitas impetrat: persuade
tibi, non exiguum me statuere ornamentum in amicitia
tua: cum & ipse possideas illas virtutes, quarum fama be-
nevolentiam conciliat, nomenque nostrum, ab interitu
vindictatum, cum aeternitate coniungit: & principum vi-
rorum, doctrinaeque praestantium floreas amicitia: quod-
que me non leuiter mouet, in Gulielmi Budaei, eruditissi-
mi hominis, ac de litteris optime meriti, contubernio per
aliquot annos vixeris. ac vellem mihi parem voluntati sup-
petere facultatem. fructum ferres haud mediocrem studij
erga me tui: obseruantiae vero in te meae, quam tua virtus
peperit, satis esset illustris, ac minimè dubia significatio.
quod ipsum tamen, vtrv est, fortasse consequatur. nam &
studio nitari: & ad perficiendi spem plurimum quidem, vel-
le optima, solet asferre. Vale.

DIONYSIO LAMBINO.

Patanium.

22

Neque negare audeo tibi, homini eruditissimo, cuius
ego plurimi semper amicitiam feci: neque, si polli-
cear, praestare possim id, quod à me petis. premorem enim
domesticis oneribus, & typographiae cura, sic mehercule,
vix vt sustineam. vacuae tantum ab opere mihi relinquun-
tur horae vespertinae: sed eo tempore, tum defatigatus la-
boribus, ac fractus, quietem quaero necessariam: tum vero
succedit oculorum dolor: isque ita grauis, non modò vt
legere, aut commentari, sed nec domesticos audire sine
magna molestia possim. ita nobis traducitur dies, atque
adeo noctis maior pene pars. non enim prius hac leuamur
capitis grauedine, quam sol, medio iam Antipodum orbe
decurso, incipit ad nos recurrere: & in ortu suo demum
valetudinem mihi, alacritatemque restituit. quod si respi-
rare aliquando licebit, aures tibi meae patebunt, non in ho-
ras modò, sed integros etiam dies. quid enim mihi iucun-
dus, quid etiam vtilius, quam tecum de litteris agere, tua-
que

que maximè tractare scripta? de quibus quid existimem,
Muretus noster testis est: nam, cum ad me, octauo, opinor,
abhinc anno, in Iudaeae suburbano habitantem, ignotum
antea de facie, voluntario adductus officio, aduissis: huma-
nitatem simul & doctrinam tuam eadem hora perspexi.
tunc ego te corpi & diligere, & praedicare: nec desinam v-
trumque facere, quam diuturna mihi dabitur vltura vita:
quandoquidem nec tu desines esse tui similis, id est, cum o-
ptimus vir, officioque excellens, tum verò tantus in vir-
tute, quantum cum egregia natura singularis industria
potuit efficere. Interim peto à te, meis vt occupationibus
ignoscas, & voluntatem in te propensam, licet absit res, ta-
men ames. Vale.

*, Patanium.

23

Nihil mihi pro mea in te benevolentia, meoque de te
iudicio potuit accidere, quod minùs vellem, aut quod
minùs opinarer, quam id, quod proximis diebus audiui,
cum diceret nescio quis, non te perinde, vt solebas, in opti-
marum artium cupiditate versari, sed languere quotidie
magis: adeoque praeclara illa principia, quae, me quidem
sape, & multum cohortante, ac monente, posueras, esse
labefactata, nihil vt à te eximium, nihil, quod vulgare non
sit, expectari posse videatur. equidem neque planè credi-
di, quod à tua consuetudine tam valde dissentiret: neque
tamen planè non esse credendum id existimaui, quod vt
accidere possit, cum in aetatem tuam intueor, verisimile
mihi sit. quod si, contra quam ego cupio, factum est, vt paul-
lulum te à virtute disjunxeris, & in dubia, ac perdifficili iu-
uentutis via quiddam offenderis: agnosce tuam culpam, &
corrige, dum licet. non enim, quae dies confirmauit, facile
mutantur. En habes, qui te suo excitet ad virtutem exem-
plo, aequalem tuum, exquisiti adolescentem ingenij Anto-
nium Lauretanum, quem debes, cum nobilitate pares, nec
naturae, fortunaeque bonis dissimiles admodum scis, aequa-
re etiam, aut imitari saltem in studiis artium optimarum.
Sin autem est, vt volumus, & ista, quae de te rumor dissi-
pauit, inania sunt: noli laborare, quid alij loquantur: cogita,
quid ipse facias, & à te ipso pende. magna solet esse iucun-
ditas, quae manat ex optima conscientia. hac tu frue, &

K 2

perge, vt cœpisti, in studiis liberalium disciplinarum: quorum est cū possessio vitæ æqualis, tum fructus eiusmodi, vt etiam ad posterōs pertineat. Vale.

ROMVLO CERVINO.

Patauim.

24

ITan' ego tibi ex animo effluxi, vt vnā tribus mensibus epistolam ad me dederis? occupatus, inquis, sum. quo in genere? nempe in litteris. num igitur tibi à litteris animum videris abducere, cū epistolam texis? mihi quidem numquam minus, quin hoc ipsum, quod ego nūc in te desidero, si contemnis, id est, si ita legis, vt numquam scribere animum inducas: litteræ iacebunt. quod si me à principio rectissimè monentem audire voluisses, teque, si non quotidie, saltem alternis diebus scriptiōni dedisses? Dij immortales, quos tu nunc fructus ederes, quā præstantes, quā vberes, quā & te ipso dignos, & fratre tuo, in omni genere laudis excellentissimo? nunc, quos progressus hac in re fecisti, non ego quidem illos, quasi tardioris ingenij, reprehendo, neque reprehendere quisquam potest: sed tamen illud, quod ego à te olim exspectaui, maius aliquanto fuit, quā hoc, quod tu nunc præstas. Neque verò id, quod te iam pridem sumus hortati, & quod breui esse peruenturum credidimus, eiusmodi est, vt facili quouis posse consequi videatur: sed cogita præclarum fere nihil esse, quod idem difficile non sit: & tamen difficultates omnes ea, quæ in præstantibus ingeniis facili existit, gloriæ cupiditas vincit. cuius rei noli exempla petere ab antiquitate: adspice fratrem tuum, qui, vt Antimacho poëtæ Plauto, sic tibi omnium instar esse potest. num quid igitur illum existimas tantos labores aut suscepturum fuisse, aut, cū suscepisset, ferre potuisse, nisi veræ laudis eum spes aliqua identidem quasi alleuasset? quam quidem spem dum sequitur, vides quod peruenierit. gradum tenet dignitatis, qui est à summo proximus: & de summo quid homines augurentur, intelligis. Perge, mi Romule, iisdem itineribus ad decus. magna sunt bene agentibus præmia constituta. quā tu facultatem quando habes maximam, noli contemnere: ne paulo post, amissam frustra queraris. hæc enim, quæ nunc habemus, quis scit, quā diu simus habituri.

habitori? vides, vt auolent horæ, quæque nobis commoda præterlabentes auferant. Itaque opportunitates, dum adsumt, ita debemus amplecti, quasi non eadem semper affortura sint. quæ in sententia te quoque existimo esse, cupio quidem certè: vt cū expectationi de te concitata, tum fratris tui, summi viri, laudibus aliquando respondeas. quod facili consequeris, si te ipse colliges, & quod consilio Patauim accesseris, quā urbem isis habitam semper esse doctrinæ domicilium, assidue cogitabis. & quāquam non dubito, quin memoria bona sis: tamen, quoniam hæc posterior epistola tua, quā ad me xv. Kalend. misisti, cui ego xi v. respondi, non tam est luculenter scripta, quā vellem, vel potius multo minus, quā vellem: vereor, ne tibi illa, quæ ego tecum olim de Latinæ linguæ obseruatione sum locutus, quæque ipse mihi te esse facturum pollicitus es, penitus exciderint: quæ, si putas è te tua esse, vt à me iterentur, excurre ad nos, & hoc quidem animo, vt quā diu Venetiis futurus es, (scupio autem, vt diutissimè velis) apud me diuerferis. Ac noli vereri, ne ego te Patauim crudiorem remittam. non ita de nostris hospitibus malè meremur. Cenæ erunt, quæ te lauitia delectare, non quæ copia possint offendere: quæ quidem in primis sermone bono, & perfamiliari condientur. quod tu quanti facias, ignoro: ego quidem huic iucunditati nullam antepono. Vale.

VINCENTIO GILIANO.

Venetias.

25

QVam multa non modò contra voluntatem, verum etiam præter opinionem homini contingunt. numquam putaui fore, vt humanitatem tuam requirerem. adeo mihi & multa, & perillustria studij erga me tui dederas argumenta. nunc, aliis me quotidie salutantibus, aut certè consolatorias in meo casu, opemque pollicentes litteras, mittentibus, ipse tamen neque scribis quidquam, neque mecum habendi sermonis facultatem quæris. quod viris nobilissimis concessi, tibi, pro multis ingenij tui suauitatibus, proque nostra non nuper instituta, sed iam inueterata necessitudine numquam denegassem. Optaui, inquit, sed optanti pudor obstitit. Agnosco modestiam tuam, nec mediocriter probò: verum tamen decet aliqua ornam à vir-

tute amicitiam confidentia. Erant autem, cur me conuen-
tum cuperes, causæ minimè vulgares: primum Iasonis mei
de Nores, viri omnium, quos ego in vita nouerim, optimi,
atque humanissimi, reditus in hanc urbem: deinde Dauila
nostri, quem ego quanti faciam, & tu, & omnes panè iam
norunt, ægrotatio: quæ cùm hesterno die cognouerim, cu-
pio tamen certius abs te aliquid significari. variè enim af-
ficio, & amicissimi hominis aduentu, cuius in consuetudi-
ne plurimam mihi statuo iucunditatem: & eius viri mor-
bo, cui debere omnia videor, quia, quod in ipso fuit ope-
ram dedit, ut me sibi non exiguo propinquitatis vinculo in
perpetuum obstringeret. neque enim, licet mutuam vtrius-
que voluntatem frustrata fortuna sit, iccirco tantam in me
beneuolentiæ significationem parui pendendam existimo.
animus mihi pro re erit: meque ille sui memorem benefi-
cij (sic enim appellare debeo) aliquando sentiet. Hæc sunt, mi
Giliane, cur te velim. accedit illud. Affines suos Cardinalis
Carpensis, qui de studiis meis non pessimè existimat, cu-
pit elegantibus litteris expoliri. opima conditio, nec minùs
honorifica. itaque statim de te cogitavi, quem exculum
liberali doctrina, moribus emendatis, comem, & facilem in
conuictu cognoui. nec tamen audeo sperare. urbis enim
Venetæ tranquillitatem nimis amas, & otio libenter fruc-
tis erudito. sed, si à te non impetro, odorare saltem, & inda-
ga, si quem eo loco dignum alicunde licet eruere. inibitur à
Cardinali gratia non vulgaris: de quo tibi hoc affirmo, pa-
tronum esse bonarum artium his perditis temporibus pro-
pè singularem: qui si, ut augurantur plurimi, ad illa summa
peruenerit: redibunt, mihi crede, aurea tempora, & debita
litteris aliquando præmia persoluentur. Vale.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

26

ITa valeam, itaque tecum viuam, quod vtrumque pa-
triter exopto, ut cydonite tua nihil adhuc gustavi sua-
uius, versibus autem, quos vnà misisti, nihil vquam le-
gi purius, nihil ornatiùs. quare gratiam habeo tibi qui-
dem, ut debeo, maximam, aliquam tamen etiam imperito
artifici superioris anni, cuius culpam, de qua tecum eram
questus,

questus, lucro meo non mediocri tua compensauit huma-
nitas. quod si artifex idem est, quemadmodum verba tua
significant: non ab eius ingenio, sed ab amore in me tuo
nouum genus artificij, noua fluxit industria. itaque ma-
gnam ad officia erga me tua quotidie fieri accessione in-
telligo. ex quo voluptatem equidem capio tantam, quan-
tam eius, qui doctrina, ingenio, omni denique laude libe-
ro homine digna excellat, perspecta beneuolentia afferre
maximam potest: verumtamen, quia me profus omnis in
summa remunerandi voluntate facultas deficit, angor nō
numquam intimis sensibus, & iniucundè uiuō. sed neque
futurum despero, ut, quo in te sum animo, te ipsa aliquan-
do perspicias: & si parum optatis meis, ut ferè consuevit,
fortuna responderit, memoria saltem, perpetuòque erga
te studio, non officiis modò erga me tuis, sed virtutibus
etiam eximius debito, cumulatè mihi satisfaciam. De tua
valetudine, quæ mihi perinde ac mea curæ est, à patre tuo,
prudenti viro, quæ cupiebam ferè cognoui: de studiis ex
te ipso, id est, ex litteris tuis, quatum elegantia mirificè de-
lector, aliquid cupio scire. Orationem in funere habitam
doctissimi, ac nobilissimi hominis, Ludouici Nogarolæ,
cuius obitu non mediocriter dolui, audio laudari. sunt
etiam, qui tuam existiment. quod libenter credo. sic enim
faueo tuæ gloriæ, ut fratribus fortasse tuis, præterea qui-
dem concedam nemini. Vale.

LAEVINO TORRENTIO.

Leodium.

27

PUTO tibi molestum iam esse silentium meum: at mihi
silentij causa longè molestior. nam toto ferè biennio
neque corpori valetudo, nec animo quies contigit. ita, qui
absentes amicos litteris saltem colere consueui, iucundis-
simam mihi consuetudinem intermittere, & in officij cus-
su languere sum coactus. quod si secus existimas: nec ti-
bi mea fidem facit affirmatio: testes habeo studij erga te
mei non equidem valde locupletes, sed eos tamen, quibus
tu libenter credas, probos viros, communes amicos: à qui-
bus & quesitum est aliquando, me mandante, de tuo sta-
tu: & cū id, quod auebam maximè, cognouissem, esse te
in oculis Leodiensi Episcopo optimo, eidemque Principi

eximio, auctum esse commodis, ornatum dignitate: factum est, quod ignorare te arbitror, ut leuationem malorum meorum in tuis bonis aliquā inuenerim. Atque equidem reuocare me ad institutum meum, & aliquid ad te scribere cogitabam, cum tuae me litterae oppresserunt, quibus commendas mihi modestissimos, & summae spei adulescentes, Ioannis Cauchi filios, doctissimi & ingeniosissimi hominis, ut equidem sentio, tuo primum testimonio, deinde scriptis illius, quae qui legerit, nullius praeterea testimonium requirat. quo libentius operam meam filiis eius & pollicitus sum, & detuli. qui cum ad me adeunt, te simul intueor, & impellor magis ad omnem humanitatem memoria tui: nec potest esse quidquam iucundius, quam ut eorum studiis, commodisque seruiam: &, si praestabo aliquid, ita laboror, quasi beneficium acceperim in officio meo. Erat in iisdem litteris tacita quaedam admonitio promissorum meorum: quae si non persoluo, mihi crede, tanti viri virtute, tanti Principis dignitate deterreor. nam, ut egregium aliquid moliamur, consequi tamen neque per ingenij nostri tenuitatem, neque per fortunam licet. hanc excusationem probari à te cupio, nec omnino despero: sin virgere pergis, auctore te aggrediar, utcumque cadat potest enim fieri, ut, quemadmodum multa, contra quam speramus, item hoc fortasse, contra quam timemus, eueniat. quod si quid offenderimus, primum, illud fore non dubito, tua nos ut subleuet auctoritas: deinde, te ipso culpae socio, feram leuius. haec mihi cautio placet, vnam tibi: sed si mihi in amore respondes, tibi quoque. de quo tuas litteras expecto. Vale. Venetiis.

LAVRENTIO GAMBARAE.

Patauium.

28

Basilij Zanchi, poetae summi, hominisque non vulgariter eruditi, miserabilis, & indignissimus interitus hilaritatem mihi prorsus omnem eripuit. quem enim donare summis praemiis ob excellentem virtutem, decorare honoribus ob singularem integritatem, atque innocentiam aequum fuit, cum tam ignominiose vexatum, tam acerbè, tam crudeliter extinctum, quis non ferat iniquissimè? equidem, ut audiui, etiam dolore tuo vehementer dolui.

dolui. nam & vixistis vna semper coniunctissimè, alter alteri egregie charus: & fuit uterque vestrum ad poeticam facultatem natura propensus, ac mirè factus, ingenio vero ita pares, ut, cum nemo tam bonus poeta sit, quin vobis primas in componendis versibus partes tribuat, quam confessionem etiam ab inuitis exprimit poematum comparatio, uter tamen utri praestet, nondum satis iudicare quisquam possit. magnam igitur, planèque fraternam inter vos tum ingeniorum similitudo, tum studiorum communio beneuolentiam excitat: nec dubito, quin te, licet humanae conditionis minimè rudem, obitus eius valde perturbaret, animumque tuum ita deiecerit, ut extolli fortasse ad aequitatem neque celeriter, neque facile possit. quo grauius morte illius afficior: &, ut omnia mente pertestigem, nullam tamen inire doloris allevandi rationem queo. vnica opinor, illa consolatio superest, quā tibi quoque fore gratissimam scio, ut, si conuictu perpetuo priuamur, tamen inter nos ita crebrò colloquamur, ut hanc maioris acerbis, qua pariter affligimur, quotidianae consuetudinis mutuaeque beneuolentiae suauitate leniamus. quod ut quā maturimè consequamur, tu pro tua, ego pro mea parte diligenter operam dabo. Vale. Venetiis.

NICOLAO NATHANAELIO.

Venetias.

29

Perculerat me grauius acerbus ille nuncius de naui à piratis abducta, qua vehabatur in Cretam exquisita, multorumque nummorum bibliotheca parentis tui: cum ex eo casu iacturae plurimum tulisse res & fortunas vestras intelligerem. nunc me prorsus ab eo maiore, quem mihi vestra calamitas attulerat, ad laetitiam incredibilem reuocarunt litterae tuae. scribis enim, erudiendi curam adulescentis nobilissimi, Aloysij Mocenici, tibi esse demandatam. in quo sanè, pro ea qua te sum complexus beneuolentia, multis nominibus tibi gratulor: primum, quod eum, qui facile possit illustrare disciplinam tuam, excellentis ingenij adulescentem, mirifica, ut audio, virtutis indole praeditum, sapientiores etiam, quam aetas ferat, natus sis: deinde, quod ab eius patre, Leonardo Mocenico, Equite clarissimo, quo nullum in hac urbe vel prudentiae,

vel liberalitatis, vel omnium denique virtutum, quæ nobilem virum deceant, exemplum habemus illustrius, fructum diligentiae tuae minime vulgarem potes expectare: postremo, quod in ea domo viues, in qua omnia, veterem maiorum norma, ad honestum, & ad dignitatem referuntur, quod praestantes & vsu magnarum rerum, & doctrina viri quotidie confluunt, vnde prudentiam, vnde optime viuendi rationem petes. Persequi omnia, quæ tibi diuina benignitas obtulit, difficile est: sed mihi crede, quem tua causa velle, tuisque fauere commodis non ignoras, nihil isto munere ne fingi quidem à te potuit aut fortunis tuis utilius, aut studiis accommodatius. itaque, si me audies, omnia, quæ frustra saepe expectantur, bona in vna Leonardi Mocenici beneuolentia constitues: cuius tibi comparandæ caue tempus amittas: confer huc omnem industriam, vt eius filium, tuae diligentiae commissum, in quo pater tali filio iure fixit omnes curas, ita instituas, atque excolas, vt eam laudem, ad quam natus præcipue videtur, adiuvante illius ingenium studio tuo, brevi consequatur. habet autem hoc virtus, vt, à quibus illam accepimus, eos in omni vita diligere cogamur: & est optandum, vt ab iis maxime diligamur, qui non opibus modo valeant, sed ad benignitatem etiam natura propendeant. quæ si in vlla ciuitate, profecto in hac nostra, & si in vlla familia, in ea potissimum, & in eo viro, cui tuam in re præclara operam addixisti, summa cognoscitur. Vide igitur, quid susceperis, cuius familiae gloriae seruias, quid fides, quid existimatio tua; quid honor etiam meus quodam modo postulet: qui tibi saepe, nec tamen gratiae causa, sed adductus iudicio, testimonium impertitui probitatis, & scientiae non modo Graecæ, verum etiam Latinæ linguae: quarum alteram magistro patre tuo, Ioanne Nathanaëlo, sacrarum litterarum pericia, vitæque innocentia cum antiqua illa Græcia, quam numquam fama deseret, conferendo, alteram nonnihil è sermonibus fortasse nostris, è studio quidem tuo, tuisque vigiliis maxime cognouisti. Hæc si tibi omnia, vt spero, ante oculos pones: vinctes te ipsum in diligentia, operamque dabis, vt in familia nobilissima, cuius patrocinio nullum certius ad eas temporum procillas, quæ humanæ vitæ impendant, periculum reperies, egregium virtutis & industriae tuae monumentum relinquas. Vale.

*, Patavium.

*, Patavium.

30

Falsus hic etiam de Rainutij Farnesij Cardinalis obitu dissipatus rumor erat: quo sum grauissimè commotus. nam in illo viro, qui se iam inde à puero ad exemplum aui sui, Pavlli III. Pontificis omnium sapientissimi, totum finxit, non adumbrata, vt in multis, sed expressa signa virtutis elucet: & nunc, vt audio, suas omnes in Christianæ pietatis cultu cogitationes, curasque defixit. quo mihi erat, bonisque omnibus acerbior illa fama, quæ, multorum sermone, de immaturo, & inopinato illius interitu percrebuerat: angebar etiam fratribus eius, eximij viri, Alexandri Cardinalis nomine: cui multis iam annis eam viam ingressus, quæ ducit ad verum decus, artiumque optimarum studia suis opibus hac ætate præter ceteros fouenti, tantum eripi præsidium, tantum auferri domesticæ laudis, magnopere dolendum videbatur. Gratulor igitur, illo incolumi, liberalibus disciplinis: gratulor omnibus, qui virtutem, & probitatem prima ducunt: præcipue vero tibi, quem & Alexandri Farnesij Cardinalis valde studiosum, & erga sui similes, hoc est, erga eos, quibus illa, vnde manat honestum, sola placent, præclare animatum cognoui. restitit iam, vel planè extinctus euauit peruulgatus ille rumor: viuere, & valet, cui lacrimas tamquam mortuo dedimus: quem, si fieri posset, immortalē esse omnes cuperent. Te quoque bene firmum esse, & ex illo valetudinis incommodo emeruisse, represso iam sanguine, qui tibi ex oculo dextro multus effluerat, mirabiliter gaudeo. de quo mihi cum narraret familiaris tuus, prima statim auditione sum percussus: postea, cum idem reliqua persequeretur, animum recepi, & ab omni metu, curaque respiravi. huius morbi causam non dubito, quin medici, quos habes istic scientia instructissimos, vsu peritissimos, in studia conferant. quod si ita est, remoue, obsecro te, liberos omnes ab oculis tuis. nam, donec eos videris, certo scio, quod mihi saepe contigit ægrotanti, temperare tibi non poteris. Vale.

E I D E M, Patavium.

31

Narro tibi: iam non amo vetecundiam. cum enim mihi potius nihil esset, quam vt filium meum (liber enim de

de mare ominari) ad sacram baptismatis aquam susceperes: tamen, dum obsequor pudori meo, nec te, talem virum, maximarum rerum occupatione distentum, appellare audeo, commissi imprudens, ut officij laudem ipse præripes. in quo sanè & peccasse me, & luere meritò peccati poenam confiteor. quid enim mihi non permisit, quid iam elargita non est humanitas tua? quam à me alijs prædicatam ignorare ipse fortasse tibi sum visus. valde tamen recreor significatione amoris tui, & nostrâ amicitiam, quam studiorum similitudo peperit, hoc etiam affinitatis quasi vinculo adstringi, vehementer lætor. nam & res ipsa eiusmodi est, ut benevolentiam vtrinque augeat: & mihi, ad hominum opiniones, accidere speciosius, aut honorificentius nihil potest. totus igitur in ære tuo sum. ita de me meritus es, ita quotidie mereris. quod si tibi pateret animus meus, profectò non locari pessimè tuam gratiam intelligeres: quam si non possumus remunerando, (nec enim aut fortuna tua patitur, aut voluntas expectat) prædicando saltem illustrabimus. mihi certè ipsa memoria, perpetuò que erga te studio satisfaciam. De reditu meo verbum scilicet expectas: iam discedo: itaque per aliquot dies litteræ cessabunt. Amanuenssem tuum amo plurimū. videor enim mihi agnouisse manum optimi, atque honestissimi adolescentis, Francisci Secundi, cui de tua consuetudine etiam atque etiam gratulor. nam inuidiæ locum amor non reliquit. Vale. Veneris.

FRANCISCO SEVERO

Argetensi. Ferrariam.

32

ET me laudas in epistola tua, nec mediocriter quidem: & meam amicitiam, quæ tua humanitas est, valdè videris expetere. Ego autem, & si me delectat, ut ait ille, laudari à laudato viro, tamen ea, quæ mihi tribuis, cum esse verissima cupiam, non agnosco. dilexi equidem adolescens veterem eloquentiam: nec voluntatem ætas, studium occupatio, sæpe etiam valetudo minuit: sed, excellere in re omnium, ut ego sentio, præstantissima, cuius negotij sit, cuius ingenij, non modò experiens ipse intelligo, verum etiam ex inani multorum industria conicio. non enim, qui severior in me ipso sim, nec mihi amicior, quàm veritati,

tati, alijs blandiri gratiæ causa debeo. vnum hoc in nobis fortasse iure laudes: si modò laude dignum est: equidem, quasi aliquid sit, interdum mihi gratulor: quod, & quales olim fuerint, quos in oratione Latina cupimus imitari, quibus ingenijs, qua doctrina, qua etiam exercitatione præditi, & quis ego sim, vel potius, qui hodie sumus omnes, facillè possum existimare. Quocirca, si vetera spectas, mutes licet sententiam de me tuam. floruit antiquitas eloquentiæ gloria: nos iacemus. sin hæc recentia tibi proponis: non omnino me, quantum in hoc studio profecerim, penitebit. nec tamen tibi assentiar, ut me omnibus Latine scribendi facultate confitear antecellere. possum aliquid, vel etiam multa in alijs desiderare, neminem in hoc genere laudis eximium ducere: (est enim hæc fortasse non ingenuorum culpa, sed temporum) non ideo tamen sequitur, ut insolenter arripiam, & induam ipse, quæ alijs tamquam spolia detraxerim. ut in musicis, artem ipsam exercere, non facillimum est: artificem autem peritum ab infcio distinguere, tacito aurium sensu plerique omnes solent: item ego, quam legendis assidue, ac perattentè hominum eloquentissimorum libris conceptam in animo rectè scribendi formam intueor, eam exprimere, & assequi scribendo nunc quidem nullo modo possum, ac vereor, etiam, ut vniquam possim. verum enim verò, quod à sapientibus viris proditum legimus, numquam malè ponitur industria præstantibus in rebus. laudatur enim vel sine re voluntas, qua ego interdum spe incitor ad studia. &, si nihil aliud, tu me certè, Severe optime, atque eruditissime, hoc ipso, quod tantoperè laudas, ad laudem vehementer impelleres. magni enim facere videris Romani sermonis elegantiam: &, quod tibi leue non est, eximiarum artium scientia instructissimo, id à me nequaquam esse contemnendum intelligo. Accedit illud, quod epistola tua ita loquitur ornate, ut à rethore, non à medico, quem te esse prosteris, & quem præstas egregiè, scripta videatur. quod indicat ingenij tui præstantiam. cum enim, ut audio, philosophiam in vniuersam animo complexus: præcipuè verò medicinâ tractes, & ita tractes, ut cum paucissimis excellas: valdè sum miratus, unde istam Latinæ orationis tam concinnam, tam vberem, tam illustrem facultatem sis consecutus. Quare, quo tu nomine subuereri visus es, ne ego tuam ad me amandum

amandum valde propensam voluntatem parum libenter exciperem: cum eloquentiam tuam verbis dissimules, re ipsa ostendas: eo ipso nomine sic incensus tui studio sum, ut ad meam instituenda tecum amicitia cupiditatem accedere nihil possit. Quod autem negas esse quidquam ad amorem conciliandum amore ipso efficacius: ita tecum sentio, si virtus cum amore coniungatur: sin eum, qui diligit, nihil præter nudam voluntatem, commendat, non probitas morum, non doctrina, non ars aliqua liberalior: valde videro. sed istuc quidem tua minimè refert. quis enim te vel non amantem amare nolit, quem esse tam amabilem, litteris, humanitate, integritate, sentiat: sed videlicet Socraticè tecum agis: ironia te delectat: cum in eo ipso, quod tibi detrahis, tua te refellat oratio. Ego tuum erga me animum pari animo complector, & fouebo officiis, quantum in me erit: neque me patiar, cum reliqua apud te omnia superiora esse concedam, etiam humanitate vinci. Vale, & Ioanni Baptista Pignæ, homini in primis erudito, & ingenioso, cuius de Imitatione poetica egregios libros auidè exspecto, salutem meis verbis. Venetiis.

MARIO CORRADO.

Brundisum.

33

M^Ultis iam mensibus nihil ad te litterarum dedi: nec mihi tamen venit in mentem subuereri, ne quam tibi nostra indignam amicitia suspicionem silentij mei diuturnitas attulerit. mihi quidem nihil scito esse iucundius epistolis tuis: quas cum lego, delector miniscè amore in me tuo, delector etiam ingenio, & scribendi elegancia, in qua tibi (non loquor *et perinde hoc quoque*) paucissimos comparo, antepono neminem atque equidem, si per vtriusque fortunam liceret, nihil malim, quam assidue tecum esse, totosque dies in tuo sermone consumere. quod tamen quin aliquando sit futurum, cum in tuas litteras intueor, imaginem animi tui nonnullam ostendentes, prorsus non despero. Ego satis diu feriatas à studiis sum, inuitus, sed quis necessitati non pareat? nam quæ me causæ non modò libros, sed patriam quoque reliquere coegerint, aut habes fortasse iam cognitum, litteris edoctus familiarium tuorum, qui adire interdum ad me officij causa solent: aut, si

ignoras,

ignoras, quid ego, tibi exponam, cui si quid à me acciderit iniucundum, dupliciter angar, incommodo meo, molestia tua? Nunc id commentor, ut certam aliquando rationem ineam otij constituendi, & viuam humaniter: quod te quoque video cogitare, & si volueris, assequere. Bouios fratres, tua prædicatione commotus, amo vehementer, & obseruo, qui si mihi, ut significas, aliquid tribuunt: est, quoddam gaudeam, placere me præstantibus viris, quorum in iudicio, & beneuolentia ornamenti, & commodi mihi statuo plurimū. tu velim, quod ad amorem, studiumque attinet, de me illis omnia promittas: ego, quæ promiseris, præstabo. fructum etiam fortasse aliquem degustabunt studiorum nostrorum. liceat modò esse otiosus: id quod agimus, & futurum speramus. Vale.

PETRO CELSO.

Vicetiam.

34

V^Una eademque manus vulnus, opemque tulit. planè enim mihi videor, quod de Achillis hasta in Telephi vulnere traditum est à poetis, idem ad tuas epistolas posse convertere. affeceris me grauiter, nunc idem recreas, & abstergis omnem molestiam iucundissimis litteris, in quibus elucet humanitas tua, quam obscurauerat paululum animi tui subita commotio, indigna certè meis in te neque paucis, neque vulgaribus officiis, quorum testes apud me custodiuntur litteræ tuæ. itaque, rediisse te ad eam comitatem, quæ cum tua natura, & cum iis studiis, in quibus totos dies eximia cum laude versaris, magnopere congruit, ita lætor, ut nihil umquam senserim hac voluptate iucundius. quoddam si tibi meum ingenium aliquot mensium consuetudine satis exploratum non est, non dubito, quin absens intelligas, & eo cernas illustrius, quo longiora nos terrarum interualla disiungunt. non enim in te fortunam diligo, quam soleo contemnere, sed quia fortunam tuam virtute superas: contra quam multi, quorum oculos aut, argenteique splendor ita præstinguit, ut pulchritudinem virtutis intueri nullo pacto possint. quo equidem sensu, ac iudicio meo delector multo magis, quam Ciceroniana illa eloquentia, quam tu mihi, ioco fortasse obiecisti: cum tamen, tibi quoque eam minimè displicere, tuorum scriptorum

scriptorum elegantia significet. De discessu tuo, quamquam ad tuam voluntatem accommodare consilia mea minimè liceat, cupio tamen mihi tempus definiri. Vale.

IOANNI SAMBVCO.

Patavium.

35

Non mediocre amoris argumentum, quod de filiolo gratularis, & sperare te significas, ut patri etiam orationis Latine facultate antecellat. quid? ergo ille tibi magnum videbitur præstare, si opinione, & fama nos anteferat eloquentia? ego illi, qua primum hora editum in lucem vidi, bonam mentem precatus à Deo sum. hoc nobis debet esse antiquissimum: & hoc ei si contigerit, reliqua iure contemnet, aut, si voluerit, facile consequetur. mea verò studia si imitabitur, quæ certè, quod fieri sine arrogantia possum, ad honestum referuntur: aditus ad laudem difficiles non habebit: quod mihi studiosè contendenti fortuna semper nescio quo meo fato viam interclusit. verumtamen, mi Sambuce, cum tua, tuique similium fruar benevolentia, quid desiderem? quid potest esse amicitia iucundius? quid etiam fructuosius? cum & amant inter se boni viri, & est inter eos quasi certamen amoris, & officij. equidem, de te quid sentiam, si ad te ipsum scriberem, certè scio, qui tuus pudor est, legeres inuitus. testem tibi do iudicij mei gravem adolescentem, (& adde, si quid vis, nihil enim tribues immerenti)*: quem cognovi tuis laudibus, me narrante, etiam atque etiam letari. quod si tenerem artem eloquentia, sicuti tu in epistola tua amore potius in me, quam iudicio, effusus, existimas: sanè coloribus egregiis imaginem tuarum virtutum exprimerem: voluntatem verò illam, & præclaros conatus ad augendas fortunas nostras, de quibus posttridie, quam à vobis discessi, quiddam in sermone* significavit, mehercule sic ornarem, ut nihil esse posset illustrius. de quo quia tam amanter cogitasti, gratias agerem: & ut perpetuò cogitares, atque ageres, cohortarer. si hoc humanitas tua, illud amicitia nostra pateretur. ut ut autem res ceciderit, (à te enim principia sunt, exitum præstare non potes) partes meæ non requirentur. prosequar enim vel beneficium laude, vel animum certè tuum memoria sempiterna. Vale. Venetiis.

EIDEM.

EIDEM, Patavium.

36

Ego verò, accepto nuncio de obitu filioli mei, ita sum perturbatus, ut me tamen hominem esse meminerim, & illum in hanc vitam, tamquam in hospitium, ita esse ingressum, ut accitu summi Dei, æternum illud caeleste domicilium petiturus, aliquando discederet. quod si me casus iste nec opinatus ita perculisset, ut omnino iacerem: excitaret tamen prudentia literarum tuarum, in quibus de luctu minuendo disputas egregiè, tuamque declaras tum homine Christiano dignam bonitatem, tum erga me benevolentiam singularem. verum ego, optime Sambuce, multis iam infortuniis hoc sum assecutus, ut fortunam ipsam didicerim contemnere: quæ mihi, ut eripiar reliqua, numquam adimet ea, quæ nec ipsa dedit, nec dare cuiquam potest, rectam mentem, optima studia, pietatem in Deum. Præclarè actum opinor cum filio meo. fruiat conspectu, & consuetudine caelestium animorum: non angitur curis: non spe ducitur: nihil timet adversum. at nos, qui dicimur vivere, quibus hac falsæ lucis visura nihil est carius, quam multa exerceant: quid laboramus, quid cupimus, quod etiam si contingat, animus acquiescat? itaque verè sapientes homines, non ut diu, sed ut rectè, & cum virtute viuerent, optare soliti sunt. quod equidem conor, & ut spero, consequar. nihil enim magis cogito, nihil specto, quam ut serviam studiis meis, & ita vivam, ut vitæ rationem Deo simul & hominibus aliquando possim reddere. Quare, cum me vocas ad scribendum, confirmantur consilia mea iudicio tuo. ac tu quidem in hoc officio cohortandi facis idem, quod multi: quibus facilè possem satisfacere, si per domestica negotia liceret. sed, obsecro, nolite ex otio vestro meum spectare. vobis enim certa, & expedita sunt omnia: mihi vnicum est vectigal industria mea: qua liberos alere, tuam familiam cogor. & si negligam, deferetur humanitas: sin, ut debeo, diligenter curem, iacere studia necesse est, quæ solum curis omnibus animum possulant. At inquires: ipsa tibi studia fructum ferent. Cane aliis cantilenam istam, mores, ac tempora ignorantibus: mihi non persuadebis experto. verus illa Principum viro- rum benignitas exaruit. inania plerique sequuntur, nihil solidum amant, nihil magnificum, nihil illustre. Vides alios,

quasi perdendis tantum frugibus nati sint, immanibus epularum sumptibus opes exhaurire: alios, quasi etiam homines ipsos, non modo fruges, perdere pulcrum sit, thesauros effundere, collectos acerbissimè, in ea bella, quæ vastitatem agris, vrbibus incendia, humano generi, aliena stultitia miserrimo, cladem, & exitium importent. Musæ interim vbiq; locorum algent, neglectæ ab iis, qui fouere eas vt maximè poterant, ita maximè debebant. Etiam illud indignum, quod existit, qui specie liberalitatis gloriosam aucupentur: & eam virtutem, à qua longissimè absunt, quasi familiarem suam sic in ore habeant, vt amare videantur. Verum hæc satis, aut etiam nimium fortasse multa. Vale. Venetiis.

GASPARI CONTARENO

Cardinali. Romam.

37

Cum neque haberem, quod tua magnoperè interesset à me scribi, & te scirem summis occupationibus assidue esse districtum: tamen faciendum mihi putavi, vt aliquid omnino ad te litterarum darem. ad meum enim officium valde pertinet, te, de nobis optimè meritum, intelligere, & quo te studio colam, & qua tuorum in me meritorum memoriam religione conseruem. quod, vt spero, conseruar litterarum bono. nam, vt remunerare vniquam possum, sperare vix audeo: ita multa sunt, quæ ad me iuuandum officia sunt à te profecta. vt enim omittam, quam honorificè de parente meo & loqui, & sentire solitus sis, cum ita dicas, tibi nullius olim iucundiorum consuetudinem fuisse, nullius chariorum nunc esse memoriam: vt igitur hoc omittam, quod in summi beneficii loco soleo ponere: quanti illud apud me debet esse ponderis, quod olim me adolescentem vir clarissimus, non tu quidem sopitum, sed tardiorum fortasse, quam oporteret, ad studium summæ laudis excitasti: cuius temporis recordatio mirificè me delectat. sic enim argumentor: te, cuius iudicium est acerrimum, numquam me ad virtutem fuisse cohortaturum, si te frustra id facere existimasses. tantum autem virum, quantus ipse omnium consensu gentium & es, & haberi, de nobis non pessimè sperare, mihi periurandum est cogitanti, apud alios, si qui audient, etiam honorificum

notificum. Quare nunc quidem id, quod mihi pro tua summa humanitate facillimum est, ago, vt, quem pro tot ac tantis officiis animi debeo, eum me præstare tibi persuadeam. quod si per eam viam, qua ad præstantissimarum artium cognitionem iter est, tantum procedam, quantum profectò, nisi me aliqua res impederit, procedam: nam illud etiam aliquando efficiam, vt te de nobis esse benemeritum, magnopere lateatis. Te interim si rogem, vt quemadmodum institui, me diligas, faciam imprudenter. neque enim dubitandum est, quin tu velis in eadem erga me voluntate, cum humanitatis, tum constantiæ causa, permanere. magis illud mihi est elaborandum, vt omnes res, quæ ad te colendum pertinent, studiose faciam: quarum si vllam sciens prætermisero, nefariè me peccasse confitebor. Vale. Venetiis.

BENEDICTO ACCOLTO

Cardinali. Ferrariam.

38

Cum primum Venetias reuerti, etsi eram & fessus aliquantum de via, & eo morbo, qui me Ferrariæ satis grauiter afflixit, nondum planè leuatus: tamen magnitudo meæ in te obseruantia, tuæque in me beneuolentiæ recordatio me adduxere, vt ad te scriberem. quo genere officij quam mihi sæpe apud te sit vtendum, intelligo. nam, cum eo ipso die, quo mihi aditus ad amicitiam tuam patuit, de meis commodis & ornamentis non cogitare solum, sed agere etiam cœperis: omnino, si velim id, quod maximè velle debeo, quibus me studiis à pueritia dedidi, iis haberi non indignus, diligenter incunda mihi ratio est, vt istam tuam ad me augendum tam propensam voluntatem plurimi apud me & esse, & semper fore significem. id hoc tempore, nisi litteris mittendis, qua re alia consequar, non video. facultatem maiorem si vniquam nactus ero, arctissimè complectar, neque dimittam prius, quam id tibi saltem aliqua ex parte persoluam, quod interea à me deberi non solum non dissimulo, sed etiam apud omnes libentissime prædico. Quid enim mihi esse potest, non dicam honestius, sed gloriosius, quam te, virum omni genere virtutis excellentem, summa dignitate præditum, acerrimi in cognoscendis hominibus iudicij, nullum officij genus, aut studij, quod quidem ad meam siue utilitatem, siue laudem

pertineat, pratermittere? mehercule nulla res fuit, quæ nos ad probitatis, & doctrinæ opinionem commendare magis posset. itaque, quod antè faciebam domestico tantum exemplo commotus, vt per eam viam, quam mihi pater meus vitam reliquisset, expedito cursu ad summam laudem gloriæque contenderem, id multo acrius facio nunc, iudicio de me incitatus tuo. cui vereor equidem, vt respondere possim: & est sanè difficillimum: sed tamen, quoniam ita tempus omne meum traduco, vt, quantum valedudinis ratio patitur, in litteris verser, & quasi diurnam sitim explere cupiens, iisdem è fontibus, vnde illa fluxerit, quæ sunt laudum tuarum maxima, diligenter hauriam: non despero fore, vt & homines officia tuæ bene posita existiment, & tu, qui tibi à me fructus debentur, eos non contemnendos, aliquando percipias. cuius rei maturitas dum veniat, est interea mei officij, tui memoriam summa cum beneuolentia sanctissimè, ac religiosissimè colore: tuæ verò humanitatis, eam voluntatem, quam ad me iuuandum tua sponte contulisti, perpetuò retinere. quorum alterum ego quam potero diligentissimè faciam: alterum tu vt facias, propter incredibilem naturæ tuæ benignitatem, ne admonendus quidem es. Vale. Venetiis.

E I D E M, Ferrariam. 39

Summo studio maturabam Ciceronis editionem. omnino id erat causæ, cur ego rariis, quam debeo, ad te scriberem. sed mehercule nec res erat, de qua possem scribere. de publicis enim non licebat: de priuatis autem quid est, quod delectare te possit? grauibz morbis, annona, & bello, vniuersa ferè ciuitas affecta contabescit. in his malis pacem omnes, tamquam vnicum remedium, expertebant: quæ si daretur, amissas vires recuperare difficile non erat. Arbitrabar, cum Ciceronis epistolas emissem, fore, vt Ferrariam possem excurrere. id ego, primum, honoris causâ vt te viserem, optabam: deinde, vt tuis doctissimis sermonibus fruerer, quantum per humanitatem tuam liceret, per quam certè licuisset plurimum. noui enim, quæ tua sit cum facilitas, tum in me beneuolentia: sed nostræ voluntates, vt nauigandi cursus, quandoque commutentur, necesse est, nisi fortunatum nostrarum fieri naufragium velimus. itaque,

itaque, vt exirem, meas res cum vidi non ferre, mutavi rationem: & quamquam eram occupatus, tamen feci, vt hæc epistolam mitterem, quæ te, meam vicem, quasi saluaret. ea ne hoc officium loco non præstaret, ad Octauium nostrum, iis litteris, quas ad ipsum dedi, alligatam misi, qui tibi redderet, cum vacuus esses. quod ille, & qui commodissimus, & prudentissimus est, non vereor quin effecerit. De meis rebus si quid audire vis: vt in aduersis, pessimè non habent: haberent optimè, si pietas esset in iis, in quibus maxima, si quid merita valent, esse debebat. Vale. Venetiis.

E I D E M, Ferrariam. 40

Summa tua facit humanitas, vt, etsi me argumentum deficiat, litteras tamen ad te mittere ne dubitem. non enim vereor, eæ ne tibi molestæ sint. quin ita te interpretatum confido, vt hoc meum studium existimes esse non obscurum signum pietatis in te meæ. cui quidem pietati, quod vix fieri posse credebam, magna sanè accessio facta est lectione tuarum litterarum. nam, cum antea pro tuis maximis & singularibus erga me studiis effecisses, vt plus, quam tibi, deberem nemini: nunc propemodum es consecutus, vt ipsi tibi plus, quam debeo, debere non possim. quanti enim illud, quo epistolam claufisti, apud me esse putas? te non dubitare, quin ego, omnesque mei, quanti amorem in te meum, atque doctrinam facias, aliquando simus intellecturi. ego verò iam intelligo, neque quicquam est meorum, qui aliter sentiat. sed de amore quod scribis, verè tu quidem facis: est enim is certè summa cum obseruantia singularis. de doctrina verò, neque proflus assentior, ne me ipse, qua in re minimè debeo, nimium videar amare: neque valde repugno, ne, quod est in me honorificum, stultè reiciam. vt vt tamen est, siue tu amoris, & humanitatis abundantia, quod interdum adducor vt credam, siue iudicio, quod mihi persuaderi libenter patior, siue vtraque re permotus, tantum mihi tribuisti, quantum ego postulare siue rubore non ausim: maximas tibi gratias habeam, necesse est, quod ad eius ipsius, quam in me esse dicis, doctrinæ studium, quod antea naturæ inclinatione propendebam, vehementer me impulisti. ita enim vltu ferè venire solet, vt, quæ laudes à tui similibus, id est,

ab iis, qui ipsi in laude viuunt, proficiscuntur, ea nos, vel si
simus hebetiores, in primis acuant, & quasi necessitatem
quandam imponant, vt quales esse dicimur, tales aliquan-
do studeamus esse. quod ego quārum possum, do operam,
vt consequar. à quo studio cur me vlla res debeat abduce-
re, non video: cum tu, istis opibus, ista amplitudine vir, litte-
rato otio nihil anteponas. temporibus enim turbulētissi-
mis, dum plerique fere ambitionum fluctibus iactati, opta-
re magis, quā sperare, tranquillitatem animi possunt: se-
curus in portu te oblectas, viuisque iucundissimē in tuis
perennibus optimarum artium studiis: in quibus totos dies
ita ponis, quasi tibi ea res, quibus abundas, & quarum spe
tu alios excitare ad laudē potes, prēmio sint futura. Quod
cum ita sit, & cum ego hoc animo sim, vt antiquius tuo
commodo nihil habeam: noli credere, me, cum ad te scri-
bo, tuarum litterarum expectatione id facere: quæ etsi me
incredibiliter delectant, textæ verbis elegantissimis, plenissi-
mæque amoris, & suauitatis: tamen ego te mea causā à
grauissimis studiis ad nugas auocari nolo. satis me habere
abs te putabo, si & meas tibi esse redditas, & tibi, vt cupi-
mus, esse intellexero. vtrumque Octavius noster, quod &
qui studiosissimus est, & nostri amantissimus, cum libenter,
tum diligenter efficiet. Vale. Venetiis.

IACOBO GRIFOLO.

Roman.

41

Qvod tu, homo occupatus, prior ad me litteras misisti,
hoc sanè es assecutus; vt officij plus apud te residere
constitear: illud assequi nequaquam potuisti, vt a-
moris plus, quā in me est, in te esse concedam. atque ego
ne in officio quidem passus essem vt anteuerteres, nisi me
scribere cupientem non occupatio mea, quæ tamen summa
est, sed cura tuorum mandatorum impedisset. Scis, antè
quā discederes, qua de re sermonem inter nos habuimus:
cum tū, vt eam susceperem, à me petens, ostendisti quan-
tum & fidei, & diligentia tribueres meæ. in quo ego, opi-
nionem tuam ne fallerem, operam dabam. itaque, te profe-
cto, cum intelligerem quantum damni fecissem, adempta
mihi tuæ consuetudinis vsura: cumque id omnino litteris
mitigandis

mittendis resarcire vellem, tamen diem è die expectans,
vt aliquid ad te de tuo negotio, cuiusmodi tu velles, pos-
sem scribere, in maximo desiderio me sustinebam. nunc,
quoniam eius rei ne vestigium quidem apparet in episto-
la tuæ: siue quod, à quo tempore discessisti, vt illud consi-
lium abiceres, rationes tuæ tulerunt: siue quod, eodem
animo cum esses, committere tamen litteris nihil volui-
sti, quod elatum nocere tibi posset: puto me non incom-
modè esse facturum, si, quam tu rem in tuis litteris inta-
ctam omisisti, ego item in meis silentio prætermittam.
Quod scire vis, rerum mearum status hoc tempore qui sit:
ne te multis moreris, est, quem reliquisti, paullo etiam me-
lior, quā reliquisti. nam & domestica quædam sanauimus:
& eum, de cuius acerbitate queri solebam: ita facilitate
quadam nostra, atque obsequio mitigauimus, vt præ-
ne dulcis esse videatur. De Ciceronis editione, hoc de me
spondeas, atque etiā in te recipias licet, vt, diligentia, con-
firmes, me non esse vñurum multo minore, quā qui in
hoc genere laudantur. hætenus confido fore vt præstem,
& præstabo certè, nihil vltra. mihi enim tantum non ar-
rogo, neque arrogare debeo, vt, quemadmodum scribis,
eas sordes, quibus veterum scripta sunt fœdata, putem om-
nes eluere me posse. magni id esset ingenij, magni iudi-
cij: quibus ego rebus, & indigeo, & si abundem, sine libris
tamen antiquis nihil audeam. qui mihi sunt omnino mul-
ti, sed neque quot vellem, neque cuiusmodi. coniecturæ au-
tem, intellexi, & didici quā sæpe sint fallaces. neque bo-
nos libros vlla magis labe inquinauit. quibus nunc in ve-
terem splendorem, atque integritatem restituendis, pluri-
mum mihi est negotij, & erit, vt puto, post me multis: vt
inde laudis materies deesse numquam possit. Te rogo, vt,
antiquiore librum sicubi istic esse rescueris, si prece ipse,
aut pretio non potes, aliorum auferas gratia. Litteras au-
tem quā valdè me amas, tam sæpe mittes. nam & otij pu-
to te habere, quantum velis, & argumentum Romæ viuenti
deesse non potest. mihi vtrumque minus est. magnis enim
districus occupationibus, temporis ad scribendum nō ha-
beo satis: argumentum autem vnde sumam, cum omnium,
qui hic sumus, ea ratio sit, vt, rerum nouarum si quid ali-
cūde ad nos affluxit, de eo nec scribere, nec loqui sine gra-
ui periculo possimus? Relinquitur, vt priuatis de rebus

possum scribere. sed hoc quoque genus vereor ne me deficiat. raro enim solet accidere, quod descriptione dignum sit. Quapropter, quoties ita eueniet, ut à negotiis liceat discedere, properabo statim ad epistolas. quod eo libentius faciam, si tu mihi sententiam scribendi aliquam dabis, sin minus, inanes tamen potius, quam nullas, mittam. Vale. Venetiis.

HANNIBALI CRUCEIO.

Mediolanum.

42

A Moris in Octavianum Ferrarium mei causae sunt veteres sane multa, et quae non leues, sed recens haec est grauissima, quod eius opera video factum esse, ut tu me amares. quod ego, non possum satis explicare, quanti faciam. certe optatus nihil, ac ne vtilius quidem potuit accidere. nam me molesta quaedam cogitationes exercebant. et fecerant, ut subtristis essem. hoc malum Ferrarij litterae sanarunt. eas enim legens, cum venissem ad eum locum, ubi ille, quam tu me diligas, quamque diligi à me cupias, diligenter & officiose narrat: sensi mihi quiddam instillari, quo plane sum exhilaratus. adeo tui similitudinis amicitia augeri gratum est. in qua commoditate incommodum tamen illud inest, quod mihi valde sentio esse laborandum, ut beneuolentia, & opinione de me tua non indignum me praestem. quod utinam possum efficere: conabor certe: ac ne despero quidem fore, ut efficiam: modò, quod tu iudicium de me habes, id eiusmodi ne sit, ut ego ei respondere nullo pacto possim. nam mihi interdum venit in mentem vereri, ne tu me, Ferrarij praedicatione commotus, eum existimes esse, qui non sum. mēdax, mi Crucei, amor est, nobisq; sapissime ita solet afficere, ut in sermone, prout amicorum est re est, & affingere falsa, & detrahere vera, religio non sit. quare Ferrarium, cum de me loquitur, non est quod audias. amore victus, cui repugnare iudicio non vult, ea dicit, quae fortasse non sentit. At idem de tua virtute multa in suis litteris. habes igitur, dices, ei fidem, cui haberi à me non vis? habeo, & quidem maximam. mittit enim ingenij tui monumenta, quae mihi de tuis laudibus, ut ille scribit, ita esse probant. Memorem igitur interea me velim existimes humanitatis tuae gratum cognosces, cum facultas

facultas erit. ac video me tua causa non eas res praestare posse, quas vellem: sed, quas possum, ita volo, ut omnes, si ne vlla exceptione, libenter ad te deferam. licet is arbitratu utaris, atque etiam abutaris tuo. Vale. Venetiis.

ANTONIO MERLO.

Vicetiam,

43

E Go quoque quiddam inaudieram superioribus diebus, sed contempsit. nunc me mouet quod audies. Artibus effectum nescio quorum, (de Petro nostro certe vix opinor: vix, autem? prius non opinor) ut hic rumor serpat longius. primum haec vulgò iactata: ferebatur: post etiam ad Cardinalis aures peruenerunt: quod mihi accidit molestissimum: nec dubito, quin is iam non idem sit. quod si ille eadem cum Episcopo, cuius ingenium praeclare noui, communicauerit: actum est. Me quidem & illa angit cura, quod vereor ne fama dissuat, & Perusina conditio, satis opima, satis honorifica, fortasse in dubium vocetur. Cornelius rem curat diligenter, ut video, fide certe, & amore singulari. In hac sum sententia: si spes non dubia, ut urgeamus: sin, desistamus ab incepto: ne cupiditatem nostram sine fructu, fortasse etiam cum aliqua mercede, prodamus. Mitto ad te Gratij poema de venatione, paullo durius, nec omnino cum Petri Bargati carmine conferendum, qui hoc argumentum sex libris non minus eleganter, quam copiose persecutus est. Vale. Venetiis.

MICHAELI SOPHIANO.

Patauium.

44

S I nostrae necessitudinis initia repetas, nemo opinor, istic est, qui mihi vetustate praestet. sin apud te vetustas pondus non habet, ipsam per se beneuolentiam pendis: ne sic quidem iure mihi quemquam antepones. Ego te primum, cum abesses, memoria colui diligentissime, tumque nomen erebris usurpatum sermonibus ornaui laudibus, quantum in me fuit: deinde, cum de auunculo tuo, viro optimo, tuoque amantissimo, miserrimam in seruitutem à barbaris gentibus abrepto cognouissem, ingemui saepe tua causa, quem orbatum in domestico praesidio, maximas

in difficultates immerentem fortuna coniceret. postremo, cum Patavium te aliquando retulisses, valetudine ita perditā, ut humana vix ope restitui posse videretur: quam id moleste, quam acerbè tulerim, testes sunt communes amici, quibus & periculum tuum, & eodem tempore dolorem meum dolori fuisse certò scio. Veni Patavium aliquanto post: vidi te, quem optabam potius quam sperabam, habitu corporis non illo quidem optimo, eo tamen, qui vitæ spem minimè dubiam afferret. deinde quotidie meliora, accedente ad remedia medicorum temperantia tua: quam ita laudant omnes, ut in studiis tamen paullulum eam desiderent. quo de genere præcipere quidquam difficile est, præsertim mihi, qui cum ab eadem culpa longè non absim, tum etiam, nisi priores tibi partes in prudentia concedam, ignorare scilicet videar utrumque nostrum. verum tamen, cum te penitus philosophiæ dedideris, ut eius præsidio fortunæ tela depelleres: debes eam sequi ducem in actionibus tuis. quod si feceris, extrema vitabis, & omnem in medio laudem constitues. At mediocritatem mens in suo munere non amat: progreditur enim meditando, & quo longius, eo iucundius. Verè: sed immoderatis rebus natura frangitur: & quamquam corpori mēs dignitate præstet, utriusque tamen incolumitas ab utriusque pendet officio. ut herus imperat servus, nec tamen eos negligit, sed consulit, quatenus liceat, commodis eorum: idque facit etiam sua causa: tam diu enim herus est, quam diu habet, quibus imperet: sic mens rationem corporis habeat aliquam, oportet. nam, si negligat eam sedem, in qua summus opifex illam constituit: primum faciet iniustitiam: deinde, corporis compagine, qua ipsa includitur, brevi dissoluta, vltim tractandæ querendæque virtutis amittet. quod cum accuratè vitandum omnibus est, tum iis maximè, quorum & infirma valetudo requiemem querit, & ita viget industria, ut mediocri etiam labore non mediocrem ipsis gloriam, ceteris vtilitatem asserere possit. Cui porro ignota est vel ingenij tui, vel memoriæ præstantia: quibus, non modò ut emineres in Græca lingua, id quod omnes fatentur, sed ut, quacumque re proposita, peritissime disputeres, faciliè consecutus es. itaque iure expetitur à nobilissimis viris amicitia, & consuetudo tua: iure te diligunt ac laudant, quicumque in Patavino gymnasio do-

Atinis

Atinis liberalibus excellunt. quorum tu virtute fruëris, & illi vicissim tua, si valebis: & ut valeas, in te ipso magna ex parte situm iudicamus. obsequere igitur in tua salute multorum studiis: parce valetudini satis imbecillæ: & quod libenter facis, da operam simul, ut diutissime facias. ita gloriam tuam, lætitiā nostram, dignitatem etiam litterarum augebis, quibus ornamenti plurimum è tuis aliquando scriptis, si valueris, accedet. Vale. Venetiis.

IO. BAPTISTAE PIGNAE.

Ferrariam.

45

Alfonso Duce creato, gratularus Ferrariæ sum: quæ tum ex novi Principis eximia virtute fructus capiet egregios, tum ipsa quoque ad omnem virtutem, eius, à quo regitur, exemplum secuta, diligentius incumbet. mores enim civitatis ex Principis moribus effinguntur, & ut ait Plato: QUAE apud eos, qui dominantur, studia vigent, eadem reliqui ciues amplectuntur, & colunt. Ergo florebit in vestra civitate liberales disciplinae, ac debita iam pridem ingenuis artibus præmia persolventur. quod equidem tua potissimum causa, doctissime Pigna, magnopere gaudeo. nec enim dubitat quisquam, aut dubitari omnino potest, quin, quantum ingenio, eruditione, iudicio, quantum etiam consilio vales, tantum apud sapientissimum, optimumque Principem, & auctoritate valeas, & gratia. quod si, quam adhuc in cognoscenda, eandem posthac in ornanda virtute industriam locabis: quis te vno felicior, quis omni laude præstantior? quod ut facias, ne monendus quidem es. nec enim te dissimilem esse tui vel natura tua, vel consuetudo, vel studia patiuntur. hoc igitur tecum agendum non est. illa me potius, ut verè dicam, & simul omnes, qui te diligunt, cura sollicitat, ne te nobis eripiant prorsus aulica negotia, sic, ut, iis disciplinis, quarum usus æternum decus parit, salute dicta, iacere patiaris ea, quæ multis antè mensibus instituta si quando perficias, maiorem in modum & posteris, & gloriæ tuæ servies. quam multos enim egisse mecum diligenter existimas, ut hortarer te ad absolvendam poeticae imitationis artem, aut, si absolutam habes, continuò divulgandam? quibus ut ali-

vt aliquando satisfacias, etsi languere te in tua laude vix opinor, tamen peto abs te, quantum humanitas tua permittit. nec tamen, etiam si tua res non ageretur, amicitiam nostram, quam ego sanctissimè semper colui, nihil à te impetraturam considerem. equidem nihil ei denegarem: idque te, quod tamen secundissimis rebus, ac sine molestia tua fiat, cupio experiri. Ego me ad litteras, à quibus inuitus discessem, reuocare cepti, adeptus vsum oculorum, quem antea desperabam, diuina primum ope, in qua statuere omnia consueui, deinde Gabrielis Faloppij scientia singulari: cui viro, quanti hanc lucis vsuram, id est, quanti vitam facio, quanti etiam præclara litterarum studia mihi sunt, quibus vix ipsa vita pluris est, vni planè totum acceptum refero. siquidem eius doctrina, humanitas, exquisita cura pristinam mihi valetudinem, omnino profligatam, ac perditam, còspectum liberorum meorum, amicorum colloquia, librorum suauitatem restituit: vt, si quem optimis artibus industria nostra fructum feret, ei gratia debeantur, cuius ope ac studio factum est, vt intermissam diuturno, ac perdifficili morbo posteritatis adiuvandæ consuetudinem aliquando repeterem. Tu mihi de tuo statu, maximèque de Alfonsi Ducis conatibus egregiis ad honestandam virtutem, de quibus fama iam percrebuit, si quid significaueris: argumentum erit amoris in me tui, quo latari vehementer soleo. Vale. Venetiis.

IOANNI SAMBVCO.

Patavinum.

46

Qvod fratrem tuum Georgium Bona, florenti adhuc ætate extinctum, immoderatè luges: ignosco matori tuo, nec tamen laudem tribuo. dolere enim fratris interitu, & eius fratris, quo nemo amabilius, nemo fuerit virtute præstantior, hominis est: modum autem dolori nullum constituere, numquam lacrimis abstinere, numquam ex animo lætitiā pellere, Sambuci non est. Perit frater: iure commoueris: ægrè enim diuellimur à naturā coniunctis: quod ego quoque sum expertus. Perit is, qui familiam vestram, qui patriam, qui prouinciā vniuersam ornare vehementer suis laudibus, & illustrare poterat. hoc quidem expectandum ab eius virtute fuit: sed magnam

gnam habet fortuna vim: ea sæpe, nobis ad eximiam laudem contententibus, transuersa incurrit, sæpe nostra studia debilitat, sæpe moratur industriam. quo de genere quid ego te doceam, doctissimum virum, qui prope infinitam exemplorum vim vel Græca monumenta, vel etiam Latina suppeditant? florem igitur virtutis amemus: erepto ante maturitatem fructu, quando hoc singulare non est, sed commune cum multis, modicè feramus. Quid, si ne dolendum quidem est? omitto enim historias, ad philosophiam te voco. Quid igitur illa præcipit? si quid calus afferrat, leniter accipiendum: nec enim, vt aliter accidas, in nobis est: si quid culpa contractum, angere æquum esse: certè enim qui ad præclare agendum nati sumus, idèque mentis, & ratione, præter ceteros animantes, instructi, tantis bonis abuti, & quasi à natura desciscere turpissimum est. An tu igitur, mori, quasi aliquid turpe, reprehendes? quòd si tu non turpe nec dolendum. nisi si quis ita vixerit, vt nihil vniquam homine dignum præstiterit. quod abest longissimè à fratre tuo: qui probitate, ingenio, studiis artium optimarum, prudentia etiam adolescens ita excelluit, vt eum Pannonia penè cuncta viuientem vnicè dilexerit, mortuum laudibus, & memoria prosequatur. Quæ cum tibi veniunt in mentem, iniquus profectò nimis in te ipsum es, nisi luctum minuis, & ex animo dolorem penitus euelis. Quia te decuit maximè, qui totos dies ponas in iis libris, vnde vitæ moderatio, vnde animi tranquillitas petitur, ad propinquos, ad amicos in Pannoniam eiusmodi litteras mittere, in quibus illi sitam esse non minimam sui doloris medicinam intelligerent. nam vir eximius, Nicolaus Olahus, Archiepiscopus Strigoniensis, qui Georgium, & quia sorore sua natus erat, & quòd in eo summa virtus emuit, in oculis gestabat, non dubito, quin tanti vulneris remedia sumat à se ipso: quem non modò ætas, & vsus maximarum rerum erudierit, verum etiam prudentia quædam naturalis, quæ planè vincit omnem artem, numquam à constantia discedere patiatur. Nec tamen vereor, vt, qui mihi paucis antè mensibus in filioli mei obitu consolationem adhibueris, idem tibi in tuo casu mederi aliquando non facile possis: quod si facies, fructus apparebit studiorum tuorum, & Georgij fratrem agnoscemus: cuius ingenium, ac mirificam prudentiam oratio illa luculentè

ter in primis à te scripta, declarat. Vale. Veneriis.

*, *Patavium.*

47

Percussisti me de Mariano Lezentio. quid ais? optimus adolescens, maiorum nobilitate, sua virtute clarus, omnibus animi, corporis, fortunæ bonis ornatus, ereptus repente nobis est? ô miseram humanæ vitæ conditionem! quid ames, cum omnia fluere, ac labi, nihil intra orbem Lunæ firmum esse, nihil idem à mane ad vespèram, quotidie cernas? quæ te arbitrabar antea cognouisse in sermonibus Reginaldi Poli Cardinalis, & Aloysij Prioli, quibus probiores, aut sapientiores viros non modò nostra, sed nec superior ætas tulit: nunc, quando te biduum scribis lærumando consumpsisse, profectò tibi exciderunt illa præciara de contemptu mortis, quibus in illo diuino contubernio, in illo planè caelestium animorum cœtu aures tuæ sæpissime personabant. Quod si, quid doleas, cogitabis, aut quid dolendo proficias: non dubito, quin istum luctum abstergas, & Lezentio nostro etiam gratuleris, quòd, inspecto Hierosolymæ summi Dei monumento, quò illum, diffusidentibus amicis, pietas, & religio duxerat, statim ad eiusdem Dei conspectum, præditus optima mente, purus ab omni labe, in cælum euolat. quod qui optant, sapientes, qui adipiscuntur, felices iure ducuntur. Hæc tibi à me pauca pro nostra necessitudine consolationis loco dicta si attendes, vim habere maximam senties, & eam dolori tuo medicinam, quam dies aliquando afferet, ratione repræsentabis. quod cum omnes deceat, tum verò ab excultis doctrina viris, quem te ad numerum aggregamus, præcipuè postularur. Vale. Veneriis.

LAVRENTIO GAMBARAE.

Ciliurge.

48

Ciliurge numquam videram, amabam tamen, amoris nitare sua iucundissimum, domino honestissimum, Lanterio Appiano, præstanti viro, non humanitate minùs, quàm eloquentia: nunc & elegantiam villæ, vt in tabula pictam, in tuis versibus vidi, & mehercule non mediocrius visendæ, atque etiam tecum fruendæ studio sum incensus.

ensus. quod si quando contigerit, digito cælum attingam. quid enim isto otio beatus? quæ species vrbis, quæ dignitas cum ista rusticatione, cum ista surgentium virgultorum siluula conferri possit? equidem, cum te mihi ante oculos pono, modò inter angustis distincta semitis fructera decliui colle spaciante, modò arborum proceritatem, atque ordinem in viridario mirantem, eadem patè voluptate absens tecum fruor. coniungit enim animos nostros mutua beneuolentia, nec est aut tibi quidquam sine me, aut mihi sine te iucundum. gratulor tamè tibi potiùs, quàm mihi, & istos Ciliurgenfes dies ita multorum annorum instar esse puto, si modò nec otiosus in otio, nec in solitudine solus es: id autem qua ratione còsequi possis, opinor, me tacente intelligis. Patavij dum eras habebas in manibus egregium illud poemà de nouis insulis à Colombo inuentis: cuius ego cum exordium, multis præsentibus, legissem, admiratus grauitatem, & elegantiam carminis, exclamaui, Cedite Romani. in quo adhuc, qui à me dissentiret, inueni neminem. quo magis te hortor, quamquam vt spero, currentem, vt appropères, habèasque rationem, non expectationis modò nostræ, verùm etiam gloriæ tuæ, cuius habes à natura præclarum seminarium, quod etiam studio excolis, ingenium tuum. Vrge igitur, nec institutum dimitte: quòdque adhuc humanissimè fecisti, in eo perge, vt nostrum tui absentis desiderium litteris aliquando lenias. Vale. Patavij.

LAZARO BONAMICO.

Patavium.

49

EGo verò & audiui de tuo casu, & tuam vicem mirifice, neque minùs publicam dolui: veritus enim sum, ne tecum simul litteræ concidissent. nunc, quando te iam ambulare scribis, ita tamen, vt scipione vtaris, gaudeo, eoque magis, quòd in ista ætate morbi diuturnitatem perstimueram. sed, quia non planè animum meum liberare à curâ, cum pristinas vires nondum recuperaueris: rogo te, Bonamice, quâti optima studia facis, quæ tibi facièda sunt plurimi, quandoquidem ab iis tuæ laudes emanarunt, tantum adhibe in te curando diligentiam. vides enim, veminem

nem ferè esse, qui, si quid tibi acciderit humanitus, rudem barbariem à Latina lingua finibus arcere possit. Plautum à me emendatum, quem à me petis, dabo operam, ut cum his ad te litteris mittam: sed, ut eum in multiplici meorum librorum congerie statim reperiam, sperare vix audeo. Ego ut scis, hanc satis grauem prouinciam suscepì. tenui conditione, inquires. fateor, sed ne tua quidem, si tuarum virtutù merita spectentur, satis opima. quid agas? his temporibus angustè virtus habitat. bene tamen de suis ciuibz mereri, præclarum est. Vale. Venetiis.

GVLIELMO PACCIO.

Patauium.

50

Silentij mei, quo tecum diu satis vsus sum, non exponam hic tibi causam pluribus verbis: ne, si id faciam, videar & tibi ipsi, qui nihil adhuc ad me scripsisti, eandem quasi legem imponere. itaque hanc partem prætermittam, in qua si peccatum est, vtriusque certè est. ego autem spero me posthac & beneuolentiam tibi meam, & diligentiam hoc genere officij probaturum: modò ne litteras elegantes, quales videlicet Patauij à summis ingenijs elaboratæ, tibi ostenduntur, à me expectes. ita scribam, non modò ut quod in mentem, sed planè quidquid in buccam venerit, in epistolam coniciam. non enim is sum, qui vnum quodque verbum ad trutinam, ut dicitur, reuocare vel soleam, vel possim. aliorum ista superstitio sit, mea quidem non erit, præsertim in epistolis: quæ si, ut ait ille, nihil habent simile neque iudicio, neque concioni, quid refert, vtrum dichoræo conclusus, an aliter, verborum ambitus insit? Splendidior, inquiunt, nec paullo aptior ad mouendum, si numerosius desinat, oratio videtur. Rectè: nec ego secus existimo: verum, quem tu tanti facis, cum ego magistrum sequor. quid igitur ille? EPISTOLAE NOSTRAE DEBENT INTERDV M ALVCINARI. nempe, quòd iis negligentia quædam, cum ad familiares scribitur, etiam ornamento sit. Ita igitur tecum agam ut si essemus vnà: & quemadmodum præsentibus quacumq; de re sermones familiariter ferere solemus, sic in scribendo, nulla certa proposita sententia, libertatem illam, & quasi negligentiam imitabor. quod si reprehenderis, tacitum

citum non feres, præstat enim malè scribere, quàm omnino, quod à te fieri video, nihil scribere: cum hoc volueris fortasse vitium sit, illud ingenij, quod ipsi nobis fingere non possumus. Vale. Venetiis. 60 D XXXIII. Idie Id. Iun. qui mihi primus dies est anni XXI.

PAVLLO MAGNULO.

Patauium.

51

Cum me vides præter institutum meum litteras ad te non tam saepe, quàm solebam, mittere, nimirum, etiam me tacente, quàm si occupatus, intelligis. Ternas te dedisse scribis: omnes accepi: nihil amabilius: his autem recentioribus etiam nihil elegantius. sic enim censéo, rectè eum, & Latine scribere, non qui pauca multis, sed qui multa paucis. quo ego in genere aliquando posse cupio, tu, ut video, iam potes: tribus enim versiculis quid non complecteris? tuam narras in scribendo diligentiam, meam oburgas negligentiam: de meorum librorum instauratione rectè me admones, de tuorum venditione apertè. denique otiosi nihil est: sententiæ numero propè, quot verba: ut mihi, quemadmodum promiseras, argumentum satis superque dederis. Sed meæ cessationis causam, ut dixi, coniciis ipse per te. libros autem meos, propè adest, cum editurus sum. de tuis egi diligenter, & ago. si queris, quid profecerim: nihil adhuc: sed ipse non abiici. quamquam incredibile est, quàm difficile sit ab istis pecuniâ exprimere. quæ euentum res habitura sit, ignoro: à me nihil omittitur, quo minus & ex sententia conficiatur, & quàm ciussimè. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patauium.

52

Pvisti fore, ut ego te abeuntem litteris prosequer? non tu id quidem vniquam conuenerat enim, ut argumentum à te expectarem. argumentum igitur potest expectare meus in te amor? quo nihil vberius nec est, nec vniquam fuit. itaque statim, ubi tu profectus es, cum me repentina quædam voluntas excitasset, arripui calamum, neque sum veritus, ut me scribentem sententia deficeret, huiusquàm multa iam nunc mihi veniunt in mentem. sunt, quæ possim scribere, leuitates amatoria. quorsum, inquis?

m

in mecum habebō: neque tibi, neque cuiquam edā. volo enim parcere amicitiā, quā mihi sunt cōiuncti, qui tam suauiter, vt ipsi putant, viuunt, vt ego sentio, delirāt. sunt item *exilis* quādam, & militaria munera populo data, tauro- rum venationes, saltatorum lusus, personatorum ineptia. quid quæris? sexcenta: quā mihi & beneuolentia nostra suppeditat, & familiaritas permittit vt scribam. quia tamen leuiores sunt, omitto, ne grauem philosophum offendam. Porro, de meis rebus quod expectes, nihil est. mutatio- nem nullam fecerunt à discessu tuo. De te, quæ scire ve- lim, hæc sunt, quo modo te redeuntem amici illi tui, libri scilicet, acceperint, num eo ipso die ad eorum consuetudi- nem te dederis: an potius, dum hæc bacchationes deferue- scant, in hortis cum Epicuro, quā in gymnasio cū Aristo- tele, velis viuere. Et, cum hæc scripseris, adde verbum, si me amas, de pugiunculo illo tuo: quo ego te impeditum, & al- ligatum enle cūm vidi discedere, non tenui risum. ac volui pungere te dicto, sed veritus sum, ne tu rustice me gladio. Epistolam habes iocationis plenam: quā te esse delectatum cognouero, si miseris ipse plenior. Vale.

EIDEM, Patanum. 53

Non facile dixerim, plūs ne voluptatis, an doloris ex epistola tua suscepim. est enim mihi gratissimum, cūm & me à te amari, & te amore in te meo delectari per- spicio. ex quo fit, vt litteras tuas, beneuolentiā plenissimas, & officij, iucundissimè legam. Cūm verò te vel angī video, vel aliquid triste cogitare, sic afficior, vt acerbissimè viuam. sed vtiā, quanti ego consilium tuum semper feci, tanti iterū ipse meum fecisses. profectò in has molestias, in qui- bus hodie versaris, non incidisses. At, inquires, illa perpe- tum malum erat. Malum, nisi istos ferre, longè peius sit: quorum quidē iniurias tum ex eorum, qui istinc veniunt, sermo- nibus, tum ex litteris tuis facile cognoui. Quæ quo magis intolerabilia sunt, eo clariùs tuæ prudentiæ lumen osten- das oportet: neque committas, vt inuidorum, maleuol- rūmque peruersitas plus apud te, quā existimationis tuæ ratio, valuisse videatur. Quamquā ego, cūm hæc scribebam, satis intelligebam, quis ad quem: sed amorem meum, qui tibi præsentī perspectissimus fuisset, etiam apud absentem, quoquo

quoquo modo licuit, testatum esse cupiebam. Atque hoc loco mihi veniunt in mentem, quæ tibi proficiscenti futu- ra prædixim, quæ ego, non aliquam somniorum imagi- nem, aut alitis cantum secutus, augurabar: sed, quòd istiuf- modi hominum naturæ plus etiam, quā vellem, exploratæ mihi erant, iccirco, ne illa acciderent, quæ nunc euenisse audio, timebam. Sed vteris, vt spero, fortitudinē animi tui: & quæ iniqui ad ignominiam tuam comminiscuntur, ita feres, vt non solum in vetere optimorum studiorum cur- su, fractus animo, ne consistas, sed vehementius etiam ve- ræ gloriæ cupiditate incitatus, propositum tibi decus asse- quare. Me in omni fortuna tui amantissimum, tuæque lau- dis fauctorem, atque adeo, quantum in me erit, amplificato- rem habebis. Vale. Venetiis.

SEBASTIANO LEONI

Cordubensi. Romam. 54

Romę te nunc esse, in ea vrbe, vbi multorum amorem, ac studium tua tibi iam antea virtus peperit, tantum abest, vt doleam, vt etiam summè gratuler. nec enim dubi- to, quin sedem studiis tuis non modò commodam, verum etiam honorificam, adnrentibus amicis tuis, facillimè con- sequaris. Me quoque, vt ille inquit, mirum desiderium tenet vrbs: verum aduersantur multa: quæ si Deus aliquan- do sustulerit, accurram statim ad vos, ea spe, vt in vestra be- neuolentia, in consuetudine, ac sermone conquiescam. Sa- luta interim amicos, Octauium nostrū, Sirlētum, Gyllium, Phaernum. nam Episcopum Allifanum abesse audio. Nico- laus Nathanaëlus egregiè moratus adolescens, magnos in Latinis litteris processus à discessu tuo fecit. & cūm mihi per se carus est, tum eo magis, quòd de te sæpe loquitur a- mantissimè, tuamque erga se, patrēque suum, insigni pro- bitate, atque doctrina virum, perpetuam benignitatem sic in ore habet, vt eius memoriam nunquam sinat intermit- ti. Vale. Venetiis.

SILVESTRO ALDO-

brandino. 55

In iis litteris, quas ad Angulum nostrum x v i. Kalend. Sextil. dedisti, valde mihi scripta vrbis visa est illa pass,

in qua nescio quid de me per iocum, sed cum quadā tamen amoris nota significasti. gaudeo, me tibi vsque eō esse familiarem, ut etiam facietis lacessas: quo in genere si perges, gratiam referemus: ne tu homo ingeniolus nos tardiores impudē commoueris. mihi cum amico tuo rectē conuenit. doctum hominem cognoui, bonum virum esse audio. hæc cum sunt in hominibus transalpinis, amorem conciliant: quanto magis in nostris? At in litteris aliquando dissensimus. ego verō non nihil etiam à parente meo: neque tamen parentis manibus eam, quam debeo, pietatem minus præsto. opinionum enim dissimilitudo tantum abest à similitudine, ut scilicet, non modò qui sententia discrepant, in amore consentiant: sed etiam, qui similitudinem exercent, iudicio congruant. Quare amoue istam ex animo tuo suspicionem, in eamque cum illo ita crede esse reconciliatam, ut posthac ab eo, etiam si dissentendi causa sit, dissentire tamen nolum. Hic, ut in tantis caloribus, non iniucundè viuimus: vrbis mirifica elegantia: cæli summa salubritas: si quando æstus maior est, quàm ut ferre possimus, confugimus, ad aquas: innixi vrbibus inflatis, remoto loco, nos inter nos ludibundi flumina perambulamus. quid quæris? si te haberemus, ad summam voluptatem nihil deerat. sed animus tamen meus, quem tu, credo cantionibus quibusdam tibi addixisti, peruolat magna spatia terrarum, & te insciente, sæpe tecum est: itaque non ego prorsus te careo: nam, si minus sermone, ad spectu certe tuo fruor, dum de te cogito. quod si aliquando contigerit, ut etiam sermone possim: nunc ego colloctionum nostrarum fructum, interuallo temporis amissum, ita reperam, ut ne studiis quidem parcam tuis. in quibus audio te post nostrum discessum magna quædam effecisse. Caput etiam illud litterarum tuarum Cardinalis Accoltus mihi ostendit: in quo ita scriptum est, paginas te circiter octingentas iam impleuiste commentationibus iis, quas in Pandectarum libros texis. puto magni laboris esse, magnæque difficultatis: sed, si considerabis, quæ tibi præmia proposita sint, vinctes omnia. petis immortalitatem, quam multi sequuntur, tu iam pene manibus apprehensam tenes. Vale.

EPISTOLARVM
PAULLI MANVTII
LIBER QVINCTVS.

Scriptit hanc liberalium disciplinarum nomine,

PIO IV. PONTIFICE

CREATO,

I

V M tibi, Pontifex optime, ad istam dignitatem nuper diuinitus elato, qua sublimius aut præstantius inter homines nihil est, mortales quamplurimi, alij absentes litteris & nunciis, alij coram vultu & verbis gratulantur: non dubitamus, quin nos quoque, altrices tuas, in maximo gratulantium numero ad tuos sanctissimos pedes officiosè proiectas, excipias, & eo benignius, quod alij, quia peruenisti ad eum finem, infra quem ceteri fines sunt, gratulantur: nos autem quia scilicet, ut peruenire posses, ipsæ perfecimus. Non est ad gloriam lata quædam & communis via, per angustam fuit semita, paucorumque notata vestigiis, qua ierunt & heroes illi veteres, in Christiana militia fortissimi viri: & maxime quidem omnium, patrum nostrorum memoria, Pius ille Pontifex, cuius tu nomen, in eadem sede merito collocatus, & cum nomine virtutem refert. in istam olim semitam, ferentem ad æternum decus, nos te puerum adhuc, sed puerum præclara cupientem, manu prehensum duximus: neque quis te error auertere, ne qua morari posset offensio, cupide procedenti quasi lumen prætulimus. confectum iam iter est: vltra, quod progrediaris, non habes. inter te, & opificem æternum, cuius ministræ nos sumus, nulla iam interiacent humana. quare, quoniam eō te perduximus, quod sine nobis peruenire

felicis non est: & quando de longa via ita fessas esse intelligis, vt consistere vix possimus, redde præmium bene merentibus, & permittit nobis, vt in tua beneficentia nixæ conquiescamus. nam, si tibi Deus Optim. Maxim. hoc elargitus est, vt in omni tua vita, præter rectum & honestum, nihil spectares: quis te laudabiliter antea cogitasse probauerit, nisi nunc, cum est ad voluntatem adiuncta facultas, id ipsum, quod cogitasti, te perficias? si te ambitio delectaret, proponeremus illa inania, quibus ij, qui ex hominum sermonibus pendent, excitari solent: fore, si nos iacentes crexeris, vt orbem terrarum tui nominis fama peruagetur: vt oratorum & poetarum de te prædicantium vocibus aures tuæ personent: denique, vt imaginem tuarum virtutum, æternis excellentium virorum scriptis expressam, ipsa posteritas intuens, cupiat imitari. speciosa ista videntur, & sunt omnino: sed à splendore tamen veræ laudis absunt. nam rectè facere, non ex iis, quæ consequuntur, sed ipsum per se sapientibus viris amabile videtur. qui cum innocenter sancteque viuunt, minime illi quidem de præmiis cogitant, ne probitas mercenaria videatur, aut, si cogitant, non ad hæc humana, quæ sunt locorum & temporum angustis sanè terminis circumscripta, oculos demittunt: sed ad illa diuina suspicientes, beatam immortalēque vitam & expetunt vnam, & vnam expetendam esse persuasum habent. hoc tu semper institutum probasti: probauit Paullus ille 1. 1. omnium sæculorum memoria celebrandus: qui de humano genere vel hoc potissimum nomine optimè meritis existimatur, quia in suo Pontificatu effecit, vt tu Pontifex esse posses: probarunt, hodièque probant sodales olim aliquot tui: quorum alij, non, vt vulgò vocantur, mortui, sed, vt sapientes propriè loquuntur, mortali vita liberati nunc incolæ cæli, Deoque fruētes, non tam quia te Pontificem intuentur, gaudent, quam quia facturum ea prospiciunt, quæ sunt optimo Pontifice dignissima: alij verò, nondum sanè ab hac terrestri materia discreti, aut simplicem naturam assecuti, sed ita tamen in terris commorantes, vt bonitate simplices animos referant, non dubitamus, quin tibi nostram causam vnanimis commendent: & eo studiosius, quod, & ipsi alumni nostri cum sint, officio non solum laudabili, verum etiam debito fungentur. satis iam exagitatæ.

et agitata, satis inopiam & solitudinem passæ, ab omnibus ferè Principibus neglectæ, supplices ad te confugimus: quid petentes? honestum otium: à quo petentes? à Pio Pontifice. Pius ne ille noster, cuius animum ac mentem saluberrimis præceptis ad omnem laudem confortauimus, atque effinximus: cui comites in omni ætate, atque in omni fortuna non solum iucunda, sed etiam per honorificæ fuimus, qui vt hoc tempore plus, quam omnes homines, prodesse nobis vnus possit, id ipsum à nobis habet, is ne nos, aliquam tantum beneficii gratiam repositentes, ab sese reiciet? non hoc illius natura, non doctrina, non consuetudo feret. Sin sanè mutabiles eorum animi, neque satis in colenda virtute sibi contenti sit enim scire, vt voluntates simul cum fortuna commutentur: in te, Pontifex optime, non cadit huius inconstantia suspicio: tua est bene agendi perpetuitas: nihil in vita tua varium, nihil flexibile, nihil mistum cognouimus: semper idem tibi, semper directum quiddam placuit, & simplex. non te rerum humanarum ficta & fucata forma, non illæ, quibus plerique falluntur, insidiosæ voluptatum illecebræ ceperunt. non tu in tabula picta, inani colorum specie captus, oculis immobilibus hæsisisti. non sericam vestem, non argenteum vas, non aurata tecta paullo cupidius adspexisti, denique, ne singula persequamur, cum plerique hominum siue gratia, siue metu ab officio deducantur: numquam te vel ita gratia delinuiit, vel ita metus deterruit, vt pietatem religionemque desereres. quid mirum? virtutum radices non ita leuiter honorum in animis inhaerent, vt eas euellere aut commodi spes, aut periculi dubitatio possit. quare tuæ consuetudinis & constantia memores non petimus à te, vt aliquid agas nostra causa, quod cum egeris, non consentire cum tuis superioribus factis videatur: sed id petimus, quod à te non modò ipsa res, sed etiam consuetudo tua postulat, vt in vetere illo tuarum actionum laudabili cursu pergas. quod cum facies, (facturum enim, quia te nouimus, non dubitamus) complecteris nos eodem studio, quo ipsæ te aluimus: & in eum locum restitues, unde nos aduersaria nostræ, inscitia simul & auaritia, comites perpetuæ, detruserunt. Vale.

Epistola tua, suauiter, & amanter in primis, eadēque elegantissimē conscripta, memoriam mihi nostrae consuetudinis, tuāque virtutis, & humanitatis, vehementer auxit: non enim dicam, renouauit: qui te mihi, & ea, quibus omnibus charus es, ex animo numquam excidisse, verē possim affirmare. sic enim velim existimes, nihil vinqū, à quo primū die mihi cognitus es, aut cogitasse me incundiū, aut curasse diligentius, quā v̄t me tui cupidissimū, tuorūque officiorū, si non referenda, quod opinor fieri vix posse, habenda tamen gratia, memoriē, arque gratum agnosceres. quod si sum assecutus, mirificē lator: sin minū, delector tamen studio meo, & ipsa etiam voluntate mihi, v̄tinam tibi quoque, satisfacio. Equidem, cū illa, quā te video animaduertisse, ad Muretum scripsi, notum ei esse volui iudiciū de te meum: ipse verō v̄t ea aliquando legeres, vel v̄t omnino quisquam, fore non putauit. Postea, cū à nonnullis, bonas videlicet horas male collocantibus, describi epistolas meas audirem, veritus, nē quando mendosius etiam impressa, quā à me scripta, vel negligentiae culpa, vel fortasse etiam improbitatis, (latē enim patet hoc vitium) ederentur, collegi quās potui: emisi, non quas probavi maximē, (nam huius generis inopia certē me ab omni prorsus edendi consilio reuocasset,) sed quas improbaui minimē. ex eo numero fuit ea, quā de te loquitur, vel potius balbutit epistola. nam ea, quā tibi vel natura tribuit, vel adsciuit industria, vix aut mihi liceat, aut iis etiam, qui plurimum eloquentia valent, non modō litteris familiariter scriptis, sed nec elaborata oratione complecti. Quare non ego, mihi v̄t agas gr̄as, expecto, quōd te tamquam pictor bonus illustrauerim, sed potius, quōd quasi decolorauerim, v̄t ignoscas, rogo. quod quidem si te probē noui, impetrabo facillē vel à sapientia tua, vel ab humanitate: quarum altera facit, v̄t ab vna totus virtute pendeas, de sermonibus hominum non labores: altera, v̄t nihil vinqū à te non modō amici, & familiares, sed nec alieni frustra petant. Amoris in me tui, licet minimē necessaria, perincunda tamen commemoratio fuit. cui quidem amorī, vel si absint officia, deberem plurimum.

rimū: quid putas, cū & accesserint iam merita non vulgaria, quā nulla mihi ex animo dies euellet, & ea tamen aliis cumulare ita studeas, v̄t in beneficio dando beneficium videaris accipere? Vel hoc ipsū, quod me tam crebrō, tam diligenter, tam amanter Bononiam inuitas, quantam habet significationem beneuolentiae tuae? quā si mihi omnia commoda, omniāque ornamenta, nihil tamen afferet, mihi crede, se ipsa carius, nihil, quo gaudeam, ac triumphem magis. Ad te verō, quem videre ita cupio, v̄t cupiditate etiam tua vehementius incendat, noli dubitare, quin aduolem, cū primū per anni tempus, & v̄t spero, per valetudinem licebit. nam frigore vires imminutas tepor vernus, & calis purioris aspectus restituet. Interim, si quid scire vis de rationibus meis, eo loco sunt, v̄t mihi, in summa animi aequitate, abesse potius multa, quā deesse videantur. Vigemus amicis: quo nihil optabilius, excepta sapientia, & ego existimo, & tu quoque, v̄t video, mecum sentis. Oculis, quibus agrē diu fuit, nunc quidem vtōr optimē, viribus autem corporis non pessimē. reliqua in cōgressum nostrum reseruabo. Vale, & propinquo tuo Frācisco Bononietto salutem à me plurimam. Venetiis.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

3

Amor inter nos mutuus, meaque de tua virtute opinio facit, v̄t mihi nihil esse committendum putem, quod à tuis consiliis abhorreat. itaque, licet dolorem meum, ex interitu filij susceptum, valde iam & ratio ipsa, & communis conditionis recordatio leuaret, vix tamen credas, quantum profecerint litterae tuae. An ego te non audiam, cū ad animi vocor aequitatem? te inquam, cuius mihi grata semper voluntas, grauis auctoritas & fuit, & esse debet: quem dilexi vnicē à prima adolescentia, quem respondere in amore, ac studio facillē perspexi. quod v̄tinam, quā diu seiuncti fuimus, v̄nā viuere licuisset: essem omnino tua consuetudine melior, & doctior: tu autem ex officiis meis fortasse aliquam, ex beneuolentia certē in te mea non dubito, quin maximam voluptatem letitiamque cepisses. quod quando non contigit, v̄sus essem,

pro mea quidem parte, litterarum bono, nisi me non tam occupatio mea, quam tuæ valetudinis infirmitas, cui laborem imponi mea causa nolui, à scribendo retardasset. nunc, si est, ut optimè valeas, quod ut credam, adducor non solum crebritate, verum etiam subtilitate, atque elegantia epistolarum tuarum, gaudeo: quodque habes ex animi tui sententia, id ut perenne, propriumque sit, vehementer cupio. litteris, ut amissi temporis vsura farciatur, colloquimur interdum. nec deerit argumentum, si tibi placuerit idem, quod mihi, *συμφερόλογον* de studiis nostris, quibus vberius nihil est. Atque equidem, (ut à priuatis ad publica diuertam) quando *χαράτις*, tuus eiusmodi est, ut ab recentiorum philosophorum inquinato sermone longissimè distet, auctor tibi sum, ut in scribendo totus hareas. nimium diu comprimis ea, quæ selecta habes, quæ scio quam sint præclara, in omni genere doctrinæ. ede, & auge utilitatem nostram cum gloria tua. nam hic liber, qui propediem exibit, de disciplina encyclo, studia multorum accender, quibus à te satisfieri æquum est. quam verò in eius libri editione diligentiam exigis, ea præstabitur, quatenus licebit. totum enim in vno me positum non esse, aut iam scis, aut mihi velim credas affirmanti. Vale, Venetiis.

LAEVINO TORRENTIO.

Leodium.

4

SAnè permolestum mihi, pro mea summa erga te beneuolentia, contigit, quod tuorum comitum, ut ais, importunitate factum sit, ut veniendi ad nos susceptum antea consilium deposueris. nihil enim potest esse iucundius, quam tui suauitatem sermonis, tuamque mirificam tum humanitatem, tum etiam doctrinam ex intervallo regustare. sed huius incommodi molestiam fere absterxit omnem scripta peramanter, atque adeo pereleganter epistola tua, quam mihi heri reddidit familiaris meus, idemque tui studiosissimus, planè iuuenis eruditus, Andreas Siluius. Oda verò in Pium Pontificem, quam epistola adiunxeras, ita mihi placuit, nihil ut vquam legerim libentius, æque libenter pauca. omnino, mi Laevine, cum ad omnem excellentiam tum verò ad hoc scriptorum genus ingenio te natura finxit aptissimo, itaque nosce tua bona, potest

cunque

cunque facultatem, si tuæ gloriæ consultum vis, ne dimitte. Carissimum quo die primum vidi, ut ederetur, optaui. idque planè Cauchis adolescentibus, consilio tuo commotis, & communium studiorum, & sanè ipsorum etiam causa gaudeo. aliquid enim ad eos ex paterna laude redundabit, & aperietur fortasse aditus ad gratiam principis viri, misso, ut mos est, libro cum eorum epistola. putabam fore, ut Romæ liber ederetur. si Venetiis malunt, nostra, quæcumque est, industria non deerit: qua conditione, & quo tempore, scripsi ad optimum virum, Octauium Pantagathum. De Censorino, & Prudentio mox videbimus. non enim tam facile, quod præstare non possim, soleo promittere, quam, cum promisi, diligenter præstare. premor autem oneribus multis, quæ sustinere cogor in aliquot menses: abicere si velim, nec honor meus, nec res domestica patietur. Quod reliquum est, amorem in me tuum cupio conserues: quod erit humanitatis. ego, quod erit officij, te colam diligentissimè, deque ingenio tuo, de doctrina, de probitate quid sentiam, ut ipse aliquando intelligas, quod hic, mihi crede, iam intelligunt multi, operam dabo. Vale, & Cauchos fratres, moribus ac litteris ornatos, meo nomine saluere plurimum iube. Venetiis.

PETRO MISCOVIO. 5

QVod à me postulari videbatur, ut tibi, de studiis meis non pessimè existimanti, (sic enim audiebam) per litteras gratias agerem, in eo dedi operam, ne desiderari posset officium meum, atque equidem restitui non nihil à principio cupiditati meæ, vetitus, ne pudens hominis non esset, ista dignitate, ista virtute virum, cui nullum à publico munere tempus vacet, appellare litteris: sed meam cunctationem viri optimi, atque eruditissimi, Andreæ Patricij, omnia de humanitate tua pollicentis, discussit oratio. Scripsi igitur ad te, non, ut tibi rescribendi onus imponerem, sed, ut, quoad possem, testificarer obseruantiam meam. quod si sum assecutus, & si tu, quanti faciam iudicium de me tuum, intelligis: ita lator, quasi bona omnia contigerint, & cum hac mea voluptate vix puto voluptatem ullam posse conferri. Quod autem silentium etiam tuum excusas, & ea commemoras, quæ te à scribendo antea

antea retardarunt: hoc equidem à te numquam expectaui, à quo libenter legi meas litteras, de quo dubitare mihi non licuit, satis superque habui: sed quo expectaui minus, eo scilicet magis agnoscō, quæ constanti omnium sermone prædicatur, benignitatem tuam. Gratulor autem, ut debeo, vehementer, & te à febris conualuisse, qua laborantem in reditu suo Patricius offendit, & exitiali illa lue provinciam esse liberatam. Occupationes tuas puto, & auditio gravissimas esse: sed leviores sunt gloriæ fructu, quem tu quotidie percipis, tuis debitum virtutibus, amplissimum. Porro, quàm sit homine dignum, de multis, ac, si fieri possit, de toto hominum genere bene mereri, quid ego te doceam, nihil, quod ad honestum pertineat ignorarem, quem ita semper ad decus natum impellit, ut omnia tantum consilia, omnes actiones ratio, & sapientia moderetur? Quare, istis curis, istis laboribus, quos esse tuæ laudis segetem, ac materiam video, agnosce, obsecro, Miscou humanissime, si te serò admodum cupio liberari. nam, quod ad studia litterarum attinet, id est, ad eum animi cultum, unde oritur artium ingenuarum præclara cognitio: primum, cum tu habear iam, quæ petuntur à litteris, & cum eloquentia doctrinæque ex superiorum temporum vigiliis excellas, non intelligo valde esse, cur labores: deinde, tantum ne putas librorum consuetudinem, aut vllum cum vlla doctrina commercium, quanti difficillimis temporibus, in summa bonorum, & sapientium civium inopia, requirenti consilium, operamque tuam patriæ subuenire? quo in munere versanti, non committam, ut longiore molestus epistola sim: & hæc ipsa, fortasse nimis multa, amoris largieris in te meo: cui dum obsequor, te, ut alloqui præsertim videor, oblitus occupationis tuæ, memor humanitatis, prouectus imprudenter sum. Vale. Venetiis.

ANDREAE PATRICIO. 6

MI Patrici, non te fugit, morosos esse, qui amant. quo me vitio laborare non infitior. ad spectu, & consuetudine præsentium amicorum carere non possum. si absunt, ignicolum desiderij ita non fero, ut litteras ab iis exigam potius, quàm expectem. hinc illæ interdum, vacuæ proflus iracundia, quæ abest à natura mea, amoris plenissimæ

plenissimæ querellæ, de quibus audisse te aliquid gaudeo, ut ego quoque in querella tua mutuam erga me beneuolentiam, qua nihil habeo carius, agnoscerem. quod equidem lætari te quoque arbitror. quæ enim humanitas tuæ est, certe totus abesse non vis: nec eiusmodi tuum in discessu consilium videbatur: nec nos, qui te longinquum memoria cominus diligimus, laudamus, digni videmur, quibus nullam suauitatis, ingenique tui partem restituas. Officium autem in rescribendo meum, non committam, ut desideres, nec desiderari antea passus essem, si litteras tuas, à me vehementer expectitas, quas misisse te significas, accepissem. Prouocassem etiam, mihi crede, pro meo in te singulari studio, si vacassem, & si vacare te ab iis negotiis existimassem, quorum onera grauissima, vigilantibus, & magna præditis virtute viris, id est, tui simillimis, imponi æquum est. Quod ais, omnia te conferre ad dignitatem meam: dupliciter gaudeo, & quod me ames, (quamquam hæc antea perspexeram,) & quod id ex officiis erga me tuis homines intelligentesque non mediocriter ad estimationem meam statuo pertinere. Miscouij quidem in beneuolentia, cuius habeo testem, refertam humanitatis, elegantissimam epistolam, scito me omnia ponere: eamque ut videor summo hominis beneficio consecutus, ita triumpho, quasi nihil iam aduersi à virtutis aduersaria fortuna possit euenire. tibi autem, qui mihi ad amicitiam tanti viri aditum patefecisti, gratias tuo fortasse merito pares habere possum, & habeo sane quam maximas, referte certe nullo modo possum, ac ne agere quidem: quod tamen humanitas tua non ferret, & si ferret, quæ mihi unquam verba, ab intimo licet artificio deprompta, satisfacerent? Vale. Venetiis.

STANISLAO FOGELVETRIO.

Pataniū.

7

ME quoque torquet expectatio * litterarum, de quo mihi, me quidem inuito, tamen aduersa quedam amor fingit. nec enim adduci possum, ut oblitum nostri, aut parum in colendo officio diligentem existimem: qui & humanitate omnes vincat, & quaternas iam à me litteras acceperit. vrinam valeat, atque in illis negotiorum fluctibus

fluctibus vtatur secundis ventis: reliqua geremus facile, eademque absenti beneuolentia perpetuo præstabitur. Cum litteras Italicas meas ad te misi, nihil scripsi, ne tibi rescribendi, præsertim de re minima, onus imponerem. at tu, gratiarum actione non contentus, etiam me laudandum putasti, & iis quidē verbis, nihil vt esse possit illustrius. in quo probaui vehementer elegantiam ingenij tui: in iudicio, nisi me ipse diligam, desiderare aliquid cogor. aliquid autem? planè hoc totum, mi Fogeluetri, humanitati tuæ tribuo: de qua tamen ipsa valde te amo: ac velim existimes, te mihi hæere in animo, cum tua sanè causa, cui neminem probitate, ingenio, studio bonarum artium antepono, tum quod in vno te nonnullam Patricij, ac * etiam imaginem videor agnoscere. idque tibi aliquando fortasse, Minerua, vt spero, non inuita probabo. Vale. Venetiis.

DIONYSIO LAMBINO. 8

Noli existimare, mi Lambine, cum fructu consuetudinis tuæ caream, quidquam mihi tuis epistolis esse iucundius. facit hoc sanè qui mutus inter nos amor est, ortus à meo de tuis virtutibus iudicio, tua verò de meis ad eandem laudem conatibus opinione fortasse nonnullas: sed scriptorum etiam tuorum subtilitate, & elegantia mirifice delector. vel hæc, quam accepi Idibus Iunij raptim à te, vt video, exarata epistola, quam loquitur purè, quam nullis illustrata pigmentis, nullo, vt tu scribis, fuso, tamen nitet: itaque nihil vniquam legi libentius. Quæsieram autem per litteras à sororis meæ filio, Iulio Catone, ecquid parturiret ingenium tuum, non tam, vt meæ, quæ summa est, quam vt eorum, qui ad me adeunt quotidie, cupiditati satisfacere mihicito enim, admirabilem hic esse quandam de studiis tuis opinionem, cum è sermonibus meis, eximia sæpe tua cum laude habitis, tum verò ex illa præstanti industria, quam in conuertendis Aristotelis de moralis philosophia libris ita collocaſti, non modò vt eorum, de quibus diu bonâ hominum existimatio fuit, errata patefaceres, sed vt ipse maximam & iudicij, & mihi quidem vt videtur, qui ea cum Græcis diligentissime contuli, eloquentiæ laudem ferres. quod à te institutum retineri, & eandem operam ad reliqua conferri, si quis est, qui valde

valde cupiat, ac te etiam tacita sæpe cogitatione hortetur, is ego sum. Publica, fateor, me mouet vilitas, cui te video, Græcæ, ac Latinae linguæ peritissimum, præterea instructū iis artibus, à quibus perfecta intelligendi, ac iudicandi ratio manat, vnum in primis posse consulere: sed mehercule etiam gloriæ tuæ pro amicitia nostra vehementer faueo. vides enim profectò, (quid enim, quod ego videam, tu non perspicias?) paucos omnino ex iis, qui populari fama celebrantur, sine exceptione posse laudari, & hac tanta quotidie exeuntium librorū copia impediri potius, quam adiuvari studia nostra. quare suscipe onus pro tua parte. nervos nouimus industriæ tuæ: quos si contendere volueris, nihil est, quod sustinere, ac perferre non possis. Nam de Lucretio, suadeo equidem, vt absoluis: poëta est egregius, vel Ciceronis nostri testimonio: & in eo maximā à multis, nec à me ipso minimam gratiam inibis: sed voco te libentius ad illa præstantiora: nec tu meum consilium, atque etiam studium, si modò tibi aut sapere aliquid, aut velle tua causa videor, debes in tua laude contemnere. Si nauigatis in Galliam, quod à te scriptum confirmant multi, opto vobis facilem cursum, & secunda omnia: teque rogo, nisi me ineptum esse cenſes, & nimis impudenter petere, vt Cardinali Turnonio, principi sapientissimo, optimarū artium patrono, me in gratiam ponas: quem hic honoris gratia salutare, cum maximè vellem, per inueterudinem numquam licuit. Sigonius, planè, vt ais, vir doctissimus, adas licet humanissimus, cui tu in transuerso litterarum tuarū versiculo salutem adscripsisti, valde gaudet, amari se, ac laudari à te, de quo ipse honorificè in primis loquitur, & sentit. is te resalutat amantissime, euntique in Galliam, incolumitatem, & reditum precatur. Vale. Venetiis.

IULIO POGIANO.

Roman.

Quam libenter, & quam sæpe de te cogitem, Pogiane doctissime, conscius ipse mihi sum: mea verò quæ sit, ac fuerit semper, vbi temporis ratio tulit, de tuis virtutibus oratio, cum honestos, & graues viros, iis, quibus ipse excellis, doctrinis exultos, habeam testes, non conabor

bor tibi litteris exponere. nec me tamen amor erga te meo, quem fateor inpetrare à me posse omnia, tribuere quidquam in te. laudando velim existimes. tua me scripta, in quibus excellentem quandam eloquentiæ præstantiam elucere vidi, maximè verò præclara illa pro illustri Rhodiorum Equitum societate ad Pontificem, habita oratio, quam efferre laudibus numquam desino, in hanc sententiam facillè perduxit. Accedit humanitas, probitas, opinio de me tua, nec ea significata obscurè, sed æternis ingenij tui testata, atque expressa monumentis: ut, si nihil ipse, contrà quàm adhuc laboravi, memoria dignum præstem, me tamen ex testimonio tuo posteritas ignorare non possit: sin aliquid à me sum, tibi tamen debeam plurimum, cuius ad eam, quæcumque de me est, existimationem accedat auctoritas. quòd si te antea, naturali quadam animi mei propensione, & communi erga omnes, qui optimis in artibus cum laude versantur, officio, non mediocriter diligebam: nunc, propria cum addantur in me merita, nisi totus amore flagrem, ac studio tui, nisi, quam excelso in loco sicam video, illustrari etiam magis omnium præconiis tuam laudem exoptem: malam referre gratiam litteris iis, quarum consuetudine ad humanitatem excolimur, & omnino hominem ex homine videam exsuere. quamquam, mi Pogiane, non ita mei dissimilis esse possum, ut agnoscam ea, quæ tu in illa omnium elegantissima epistola, ad eximiarum indolis, tum etiam virtutis adolescentem Octavianum Magium proximè scripta, verbis amplissimis in me contulisti: scilicet ego in eloquentia magnus, quis, & qua in arte? illa quidem, ut res indicat, omnium difficillima, ipse autem vix mediocri instructus ingenio, otio certè, sine quo ne summis quidem ingenij valde proficitur, nunquam abundans, aduersa etiam per annos multos modò valetudine, modò fortuna vexatus. sed absuerit nihil eorum, quæ laudem in aliena lingua cupientibus requiruntur: me tamen vobis, qui Romæ in ista luce, summa omnium virtutum ingeniorumque præstantia viuistis, qui pedem quotidie ponitis in vestigia clarissimorum virorum, qui spiritum dicitis è Romano illo cælo, seminibus eloquentiæ referto, anteponendum esse numquam duxi: fortasse, ut comparari aliquando possem, operam dedi. sed hoc quidem nondum

dum contigit, ac vereor, ut contingat vniquam. me enim hoc studio, quo mirificè delectabar adolescens, rei familiaris occupatio non finit esse diligentem. ætas etiam nescio quo modo gloriæ cupiditatem, si qua fuit in nobis, videtur extinguere: qua sublata, non minimum languescit industria. Contrà vobis, ab omni cura expeditis, tibi præsertim, non ætate minus, quàm ingenio, florenti, quotidianum esse cum libris usum, & cum omni liberali doctrina, non ignoro. Quanti verò illud est, quo quidem nos caremus, locorum admonitu excitari ad decus? quanti etiam illud, haurire aliquid posse omnibus horis ex mutuo sermone, præcipuè verò ex perennibus illis, vberissimæque optimarum scientiarum fontibus, Octauio Pantagatho, & Gulielmo Sirletto, familiarissimis tuis: à quibus, ut opinor, æquè diligimur: sed æquè tamen eorum doctrina frui per intervalla locorum mihi non licet. itaque tot, ac tantis, quæ suppetunt vobis destitutus adiumentis tantum abest, ut gloriosi palmarum certaminis audeam sperare, ut hastas etiam non iniurus abiciam, qui præsertim facillè futurum intelligam, ut ad te, quem planè in oculis fero, & à quo mutuum mihi tui voluntatem libenter credo, primæ partes in cognitione, & usu Romanæ linguæ omnium iudicio deferatur. Quare primum illud te rogo, ne mihi tua prædicatione, quæ tota, ut ego interpretor, ab amore proficiscitur, plus oneris imponas, quàm mea sustinere possit infirmitas: existimèque non minus me molestè ferre, si quādo mihi falsa laus affingitur, quàm nonnullos, cum vera detrahatur: deinde, si ego abs te in mea laude dissentio, ne propterea meum in tua iudicium improbes: quod, ne si quidem ipse prorsus à me dissentias, immutare, cum multis iam patererim, aut velim, aut possim. Vale, & Sirletto nostro, ac Pantagatho meo, vel potius utriusque nostro, dic salutem meis verbis plurimam. Venetiis.

HORATIO VRSINO.

Romam.

19

UT video, Magius, amores utriusque nostrum, optimus adolescens, nec litteris tantum, sed humanitate etiam perpolitus, exquisitum ad conglutinandas amicitias tenet artificium. nam ille me, primum, iam antea commo-

tum ea fama, quæ de tuis laudibus percrebuerat, suo testimonio vehementer in tui benevolentiam impulit: deinde, ut integrum officij sui fructum ferret, te quoque de meo erga te studio litteris admonendum putavit. quod etsi præter opinionem meam potius, quam contra voluntatem, factum esse confiteor: tamen eo mihi nomine abs te gratias agi molestè ferrem, nisi epistola tua, distincta luminibus ingenij, index amoris in me tui, quo equidem antiquius habeo nihil, omnes animi mei partes ea voluptate perfunderet, ut molestiæ locus esse non possit. aderat, cum eam attulit Magius, legique me concedente, semel & iterum Carolus Sigonius, qui quantum iudicio, & eloquentia valent, neque tu, nec, ut opinor, iam ignorat quisquam, is ornauit ingenium tuum diuinis laudibus, me prorsus assentiente: nam quid, Magio, dicam? qui te, qualem ipse antea in omni sermone prædicauerat, talem nobis videri mirabiliter ob eximiam in te benevolentiam, fortasse etiam iudicij sui causa, lætabatur. Nimirum habet hoc nobilitas, ut, quancunque se in partem dederit, in hunc quiddam præstet. sed, quo libentius de spatio curculoque maiorum plerique defleunt, eo præstantiorem apud omnes homines & gloriam, & gratiam, si qui cursum tenent, assequuntur. quod tibi gaudeo contigisse: qui cum multis, tum nature, tum fortunæ donis abundares, natus in ciuitate, orbis terrarum olim domina, nunc religionis, pietatis iustitiæ domicilio, ortus ex ea familia, cuius nomen præclaris partum & studiis, & factis, multis iam seculis per omnes gentes, fama disseminauit: tamen, quasi hæc ad te non pertineant, id agis, ut una te nobilitet virtus, & quantum honestatis à maioribus tuis accepisti, tantum ipse posteris relinquant. quod etsi difficillimum est, præsertim his temporibus, cum aduersentur multa, & ut vides, ad inania quædam, neglecta solida gloria, mores incubuerint: tamen à te, freti prudentia, & ingenio tuo, fieri etiam constantia, summa omnia expectamus. Quæ porro laudabilior industria, quæ cura præstantior, quam quæ in animi cultu consumitur? cum scilicet id quærimus, ne quando impendentem fortunæ vim, optimarum artium præsidio munitis, pertimescamus, ne iactemur huc, & illuc, vel cupiditate, vel metu: sed in tantis vitæ, quasi tempestatibus, tranquillissimo, ac iucundissimo litterarum portu perfruamur? quæ qui

qui non videt, nec de adipiscenda virtute, quæ rationis absolutio est, assidue cogitat: neque ille eo ipso rationis munere, quo uno ceteris præstamus animatibus, indignus est. quod quidem semper sensi, licet, quod contendere, non peruenierim. te & sentire idem, & posse consequi quod vis, intelligo. quod si de præmiis cogitas, quæ proposita sunt, vides, æternum decus, & bonorum amor, quem debes omnibus rebus antepone: equidem in eo summam felicitatem ab adolescentia constitui. ex quo quanti faciam amicitiam tuam, quem nemini aut probitate, aut studio liberalium doctrinarum audio concedere, facile potes intelligere: idque ut te ipsa aliquando experiaris, operam dabo. Vale, & Iulium Poggianum, familiarem tuum, præstantem omni laude virum, ac Hieronymum Lippomanum, eximia spe summæ virtutis adolescentem, salutes, rogo, meis verbis diligenter. Venetiis.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

II

Noli putare, me tantum amici tui *οὐκ ἐλάττω* tribuisse, ut adhuc rem ducerem. nam, etsi de illius ingenio, doctrinæque semper optimè sensi, idque primum litterarum tuarum testimonio, post etiam iudicio meo commotus: tamen de tuo libro ita iudico, nihil fieri posse non modo eruditius, in quo meam de studiis tuis opinionem æquauit industria tua, verum etiam elegantius: quod ab excellentibus in philosophia viris, qualem te iam omnes prædicant, hodie non admodum expectatur. Quid igitur obstitit, cur non aggredere? causam si quæris, de qua te, si res pateretur, celatum vellem: pituita, repente commota, satis per se molesta, mox etiam, cum tussis accessisset periculosa, moram iniecit: biduum iacui, medico non admissio, accurata victus ratione contentus: in qua tu quantum ponas, ignoro: ego vtilissimam experior. nunc, quæ supersunt morbi reliquæ, do operam, ut eas depellam. quod eadem, ut spero, abstinencia consequar. Filio iam, & domesticis omnibus rectè est. De gaudio Cicero nis ex Hirri repulsa, scripsisti diligenter, & præclare: sed me oratio ipsa, ad Latini sermonis consuetudinem reuocata, non libenter à te dissentientem, in aliam tamen sententiam

deducebat. Liber tuus, quemadmodum ex paginis, & diebus rationem duco, video fore, ut Idibus Sextul. aut plane absolutus ab operariis nostris, aut inibi sit. itaque, velim significes, quot ad te eius exempla, & cui dari velis. chartam probabis: habet enim amplitudinem, & elegantiam: spero, item reliqua. mitterem Io. Antonio, bibliopola vestro. sed homo est, quod inter nos dictum sit, paullo ad rem attentior, quam vellem. nisi remittat aliquid de sua consuetudine, vix puto inter nos posse convenire. verumtamen quid ad nos? utamur alio, qui se praebeat a quiores in transigendo, deinde bonum virum in fide praestanda. quod totum prudentiae tuae committo. Vale. Venetiis.

E I D E M, Mediolanum. 12

Ego verò nihil minus volo, quam, nisi vacas, à te respondere. nam, etsi mirifice delector ingenio tuo, cuius imaginem in iis, quae à te scribuntur, epistolis magna saepe cum animi mei iucunditate contemplan: tamen, ne me putes in ea haerere esse, quae ad se ipsam refert omnia, aliorum causa minimè laborat. cogito valetudinem tuam: cogito maximarum doctrinarum studia: amicis, & propinquis horae dandae sunt: inuitat humanitas, pietas cogit: cur ego te ista velim deferere tam laudabilia, tamque necessaria, studium ut expleas meum crebritate litterarum, quod expleri tamè nullo modo potest. De libro, teneo iam quid velis. typis, quos probas, & charta, qua vis, utemur. initium fieri ante quam redierit is, qui totam officinae curam sustinet, omnino vix potest. erat autem in Forum Iulij, sui negotij causa, profectus. eius porro diligentiam cum in chartatum in toto hoc genere vtilem, & necessariam esse, saepe sum expertus. quo a quibus hoc, quidquid spatij interponitur, uterque nostrum ferre debet. atque etiam, ne quid celerem, paullo eram conturbatior, aegrotante filio, quem de tribus vnum habeo reliquum. O mi Ferrari, quantum debes philosophiae gratiam, quae te à tot curis ad iucundissimum vitae genus abduxit. quamquam fortasse hoc melius: & in agendo positam esse virtutem, ne cui quidem Peripatetici negant. sed haec omitto. In pecuniae permutatione agnosco tuam in me benevolentiam, paene dixi liberalitatem. quod si a te meo consultum aequè omnes vel-

lent, quanto mecum ageretur commodius. nunc, mihi crede, secus est, nec me tamen reclamante. Vale. Cruceio, & Caprae salutem plurimam. Venetiis.

IO. ANTONIO TVRNEO.

Urbium.

13

Si quisquam est, qui ex aduersa bonorum vitorum fortuna sollicitudinem capiat, eorumque moderi studeat in commodis, cum ego me esse profiteor, sed, cum ad opem ferendam nihil mihi suppetere praeter voluntatem intelligo. sic afficior, ut me ipso miserius esse nihil putem. quod si antea sensi, certè id in tuo potissimum casu mihi contigisse, nisi vel meam consuetudinem ignoras, vel ignorari à me tuum ingenium, tuam probitatem putas, debes opinari. Quamquam cum recordor, & eadem saepe accidisse optimis viris, & ubique virtutem honestissimum habere domicilium: nec fieri numquam, ut calamitas etiam gloriae sit, nec vllum in te dedecus, aut facinus turpe conferri: cum hoc aeterna naturae lege, unde humanae leges, tamquam ex archetypo, describuntur, sancitum esse videretur, ut vim vi liceat repellere, & sua cuique incolumitas prima sit: haec inquam, memoria, & cogitatione dum pertracto, id quod quasi solatium quaerens, saepe libenterque facio: lenitur aliquantum doloris acerbitas, atque etiam tibi, quantum licet, in medio dolore gratulor: cui nisi loci mutatio grauis est, cetera, quae videris amisisse, leuiter ferenda esse censeo. In loco autem quid te torqueat? species vbiq; at ea, quae ad oculos pertinent, nemo vnumquam sapiens neque in malis, neque in bonis esse duxit: & ego, qui longe à sapientia disto, haec tamen prorsus non amo inania, solitudine fruor, quantum possum, in hac mihi viuo, & Deo: quod vnum est beatè viuere. Amicorum consuetudo: quid absentes non diliguntur? non, si volumus, & quoties volumus, litterarum sermone coniungimur? equidem, posteaquam discessisti, nescio quo modo crebra etiam, quam cum aderas, de te soleo cogitare: & meorum spectra, praesertim quos virtus, & intemperat, esse iucundissima. sin utilitatem aliquam cessariam rationibus, cogitas, non dubito, quin istae, quid quid iacturae factum est, breui maioribus etiam commo-

dis refarciatur. Nec verò, si me audies, vtilitatem vllam cum ea doctrina conferes, quam tu auges quotidie in isto otio, neminem curans, præter te ipsum: quod hic certe non contigit. magnum est, studia posse colere, quæ velis, & quantum velis: tibi vni sementem iacere, tibi vni fructum colligere. at quem fructum? cui nec imber immoderatus, nec æstus, nec vlla calamitas noceat, nec suauitatem detrahat, sed augeat, quæ cetera omnia corrumpit dies. Quod si tibi, multorum philosophorum exemplo, vitam in patria ducere, ob doctorum hominum paucitatem, non perplacet: an dubitas, quin te ista cura nos amici tui, si quid noster in te amor, si quid pietas valebit, aliquando liberemus? quod tamen eiusmodi est, vt non tam letandum videatur, cum euenerit, quam non dolendum, si serò, vel si etiam numquam eueniat. nos enim in delectu rerum sæpe fallimur: errore mentis tamquam salutaria, quæ noxia sunt, adsciscimus: vnus euentus rerum prospicit, vnus igitur nostra consilia gubernet, ac moderetur Deus. cui si te totum permiseris, si minimum in te ipso in eo posueris omnia: mihi crede, ex istis molestiarum fluctibus emerges, nihilque posthac aut mali metues, aut boni frustra cupies: multa etiam, quæ non cupies, nullis accersita laboribus, aut studiis, ad te sua sponte confluent. Ego tibi opera, cura, diligentia, quæ numquam in me desiderabis, fortasse etiam consilio prodesse aliquid possum: Rafarius, qui publicam personam gerit, etiam auctoritate adiuvabit: quem licet existimem, quantum valet, tantum tua causa velle, tamen suadeo, litteris eum interdum appelles, rogésque, vt respiciat fortunas tuas, & aliquid eis, atque adeo multum cogitationis impertiat. Caluino, optimo viro, mihi quæ verere beneuolentia coniunctissimo, amoris, & studij erga te sum ipse optimus testis: sed ætas iam obstat, quo minus ea, quæ res postulat, obire, & exsequi possit omnia. itaque, nisi me fallit opinio, totum in Rafario est. nam ego, vt scis, vel infirmitate valetudo, vel diuturna iam consuetudine, & voluntaria fiducia, loca publica non admodum frequenter, & caritantes intermitteri, & ex eo amicitias, si quis virtute non habent, paulatim dissui necesse est. testimonium tamen indicij de te mei nullo loco deerit, & de doctrina quidem, vt spero, fidem faciet oratio nostra:

nostra: eloquentiam verò, in qua tibi quantum tribuam, cum alij, tum omnium modestissimus, & ingeniosissimus adolefcens, Frânciscus Viauellus à me sæpe audit, tua scripta facile probabunt. Vale. Venetiis.

FEDERICO GALLO.

Vrbium.

14

Iterum iam te purgas, quod in discessu tuo, menses fere quattuor abfuturus, ad me non adieris, quem, vt opinor, tui cupidum ac peramantem cognoueris. ego autem, etiam si repentinam illam discedendi necessitatem litteris minus excusasses, tamen, vide, quam faueam amicitie nostræ, & quam non stricto iure tecum agam, numquam mihi persuaderi passus essem, hoc abs te salutationis officium vel nostri obliuione, vel contemptu, vel vlla omnino inhumanitate tua fuisse prætermisum. quare accipio excusationem tuam: speroque, te operam datum, ne vtaris ea posthac: idque mihi scito fore iucundissimum. nam, cum semper dilexerim plurimum, à quo prius die mihi cognitus est, parentum tuum, cui te cupio, & spero simillimum fore in iis artibus, quibus honestius, aut gloriosius esse nihil potest: tum verò studia tua, ingenium, quique lumen, & ornamentum ingenij sunt, mores ita me tibi adiunxerunt, vt omnibus te laudibus libenter cumulem, nihil de te, quod indecorum, aut turpe videatur, ne suspicari quidem velim. Equidem mirifico te nebar desiderio tui, tum, vt mandata darem, de quibus ageres cum parente tuo: tum etiam, vt, quo tibi studiorum genere totam ætatem in patria traducendam statueres, à te ipso cognosceret vel ex optima tuorum consiliorum ratione olupratem caperem: vel, si quid contra sentirem, indicarem sententiam meam. quamquam, cum domi habeas, vnde discas, & vnde præclara quæque sumas, neque te meis, neque cuiusquam egere præceptis intelligo. verum tamē verus amor latere non potest: ostentat se, vbi etiam minimè opus est. Ac tu quidem percommodè feceris, si, quod coram non licuit, fortunar potius culpa, quam tua, id tibi agendum per litteras existimabis, vt aliquid de quotidiana tua tui lectione, tum etiam, sine qua lectio præne inanis est, scriptione significes. non enim

te puto vel desidiz quidquam loci relinquere, vel iis leuitatibus, in quibus plerique adolescentes infaniunt: operam perdere. scis, quod sapientissimi homines prodiderunt, imitricem boni voluptatem falsa specie decipere, illecebram esse turpitudinis, escam malorum omnium, qua capitur atas improvida, nec se captam sentit, nisi cum imprudentia penas luit. atque hoc in genere labi, & errare, cum ceteris turpe sit, iis videtur esse turpissimum, quibus ad amplectendam honestatem precepta non defuerunt. & precepta si valēt, quae tibi ego, pro meo in te singulari studio, deesse non patiar: quāto plus valere exēpla æquum est, praesertim quae posita ante oculos sunt, quae tibi numquam intueri non licet, quaeque familiae tuae quantā quotidie laudem pariant, facile potes intelligere: itaque non à te mediocre aliquid, sed summa omnia expectari, nec expectari solum, sed exigi etiam quasi debita, debes cogitare. quae si praestas, laetitia quidem parentes tuos, quibus potissimum, & patriae natus es, afficies incredibili: te ipsum autem perpetuis instrues, maximisque bonis: nec illa timebis externa, quae casus, & fortuna inuehit, sed à te ipso pendens, nullis obiectus iniuriis, summis artium optimarum praesidio munitus, vitam deges beatissimam, æternamque posteris tui nominis memoriam relinques. Vale. Venetiis.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

15

O Praeclaram *παλαιὴν* *ἀρετήν* at ego, tuarum litterarum memoria, contruleram in eum perpetuo quodam studio, quidquid prestare poteram officij, operae, diligentiae. nec me tamen poenitet, eò processisse, vnde nunc tu ipse poenē reuocas. mutare autem consuetudinem, praesertim in benemerendo, vix licet. nam illa superiora, si doctrinae nō vis, in quo me sefellit opinio, humanitati certē dedimus. nunc dandum esse aliquid constantiae, ne nostrum damnemus institutum, profectō vides. verūm absit iam hoc argumentum à litteris nostris: valeant ea, quae iucunditatem non habent, quam equidem non modō ex tuis elegantissimis epistolis, verūm etiam cum ipse ad te scribo, capere mirificam soleo. nihil est tanti, quod cum sermonibus nostris permutari debeat. nec, de nobis ipsis quod

quod scribamus, deesse vīquam patietur mutui amoris abundantia. De libris tuis, dedi negotium homini domestico, ut à peritis de ratione vecturae cognosceret, eosque quā primū istuc mitteret. quod ille, ut est omnibus ferē iucunda negligentia, fortasse nondum fecit. vrgebo litteris, & mandata renouabo. Suilla sarcimina curatū te significas: in quo amo voluntatem tuam: quod autem addis, non antē, quā extremo mense, ne, cum recentia sint, inclusa corrumpantur, consilium probo: & quoniam vestra istius generis obsonia, qui palato sapere putantur, sine exceptione laudant: nec artes quaestuosas officinae temere dediscunt, puto fore suauissima. Sed audi, quod esse totum aliud intelliges, id est, aliquanto magis ad me pertinere. *ἡμετέριον* *χρὴ* sumus, & cruditate laboramus. id quidem à pueritia: sed auxit vitium assiduus litterarum vsus: quo adempto, quae nobis, qui vulgaria contemnimus, delectatio, vel potius quae vita superest, quare ignoret, si mihi non impero: quod ne tu quidem, opinor, facis. quaestū inter medicos est, ecquid adiumenti aquae sulphureae potus afferre posset. variē sentientibus reculaui, ne, quod aūt, de sorte etiam in dubium venirem. de gutta capiti instillanda sermo fuit. ne hoc quidem placuit: ne memoriam periclitarer. ventum denique ad victus rationem, praebui me facillimum, quidquid vellent. in primis radicem probarūt, quae irios vocatur: quam conditi apud vos egregiē, ferunt. eam igitur, quod tuo commodo fiat, velim perquiras, inuētāque, & mediocri vasculo diligenter inclusam, cures aliqua ratione perferendam. quidquid erogaueris, bona fide, cui voles, hic numerabitur. Alexandri *ἰπποκράτης*, nondam ab eo, cui frater commodauerat, extorqueri potuit: nec ego visi vehementer, posteaquam, non ab Aphrodisiensi, cuius in eo libro mentio fit, sed à posteriore Alexandro scriptum cognoui: quod etiam *ἡγεμὼν* declarat. Vale, & Cruceio, Capraeque cōmunibus amicis, familiaribus tuis, quos vtiā aliquando complectar, salutem plurimam. Patauij.

IO. BAPTISTAE RASARIO.

Venetias.

16

A Mo te vehementer de Ferrarij epistola: quae mihi ita placuit, ut nihil vīquam legerim libentius. sanē cauti-

sam suam diligenter agit, & mihi quidem egregiè probat, quamquam multis iam annis eam imbibi animo de illius ingenio, doctrinâque opinionem, vt errare nihil credam, si quis multorum rationibus vnâ eius auctoritatem anteponat. quam tibi quoque sententiam probari, cum intellexerim antea: cumque, vt verè dicam, hoc ipso nomine plurimum accesserit ad beneuolentiam in te meam: cupio te nunc ne leuissimè quidem à te ipso dissidere: idque mihi tum facili, pro eo iudicio, quod de tua virtute semper habui, tum etiam, pro meo erga Ferrarium singulari studio, libenter persuadeo. Sed, vt redeam ad epistolam, vides, quàm eruditè, quàm ingeniosè disputet, quàm tecum amice, quàmque (vt apertus, nec vlla tectæ simulationis labe suffusus eius animus est), ingenuè, & simpliciter agat. alienatè verò à te voluntaris, cum causâ nulla subit, ne signa quidem vlla in eius litteris mihi videor agnoscere. de quo quia te nonnihil ex epistola tua sensi laborare, nec iniuria: vetus inter vos amicitia fuit, eritque, vt spero, vitæ æqualis, maximis illius in te meritis, ex tua mihi prædicatione cognitis, non vulgaribus tuis in illam officiis culta: purgabo te apud eum primis litteris accuratissimè: nec ab illo probata damna, aut omnino in dubium reuocasse, sed quæsiisse nonnulla tamquam à magistro tuo, veteremque in eo consuetudinem retinuisse, si volueris, ostendam. non dubito, quin, si qua ei de tuo sensu, quod equidem vix opinor, suspicio hæsit, amoueatur, ac se tibi quàm primùm restituat. noui hominis lenitatem: beneuolentiam in te vidisseque meæ in te beneuolentiæ fons, ea primùm origo fuit. nec enim, quæ de te olim ad me scripserit, possum obliuisci, nec, si possum, velim. Illud à te, mi Rafari, si quid nostra etiam causâ vis, etsi necesse non arbitror, tamen vehementer peto, & si pateris, rogo, non vt optimum virum, doctissimum hominem, Ferrarium, tuæ laudis auctorem, quando is tibi ad philosophiam aditus aperuit, viamque munivit, obserues, ac diligas: quod à te fieri, certò scio: sed vt in omnibus officiis, quæ ad illius non modò dignitatem, sed etiam voluntatem pertinebant, certare mecum velis. in quo te mihi parem esse percipio, vinci numquam patiar. Vale. & Magium nostrum, singulari adolescentem ingenio, tibi pro sua doctrina, mihi pro meo in eum non mediocri studio deditum, saluta. Patauij.

Hæc

Hæc dictaui, vt soleo, filio meo. nam, vt scriberem ipse mea manu, neque per medicum licebat, nec sanè stomachi ferebat imbecillitas.

ANTONIO ROLANDO. 17

Studium tuum in exhauriendis mandatis meis, celeritas in referendo, quorum ego à te alterum pro nostra coniunctione expectabam, alteram autem pro tuis occupationibus postulare vix audebam, magnam habent significationem amoris in me tui: cui quidem, si paribus non licebit officiis, pari saltem vt amore respondeam, operam dabo: nec dubito, quin consequar: atque etiam, quod mihi vel iniurato velim credas, me iam esse consecutum intelligo. quî enim, tuæ fuerint erga me officia, meæ quæ sint partes, ignorare possum, aut non assidue cogitare? Ego, Rolande, quo primùm die, cum lectissimo adolescente, familiari tuo, itemque meo, *, accessisti ad me, dilexi mores tuos, in quibus ingenui multum pudoris, qui probitatis index est, multamque prudentiam elucere vidi. paucis diebus, cum de nostris delectationibus, id est, de communibus litterarum studiis, colloqueremur, probasti mihi ingenium, doctrinamque tuam, & ad meam de te opinionem, * testimonio excitatam, plurimum addidisti. postea facili inter nos exorta familiaritas: vel quòd multis in rebus nostri sensus congruere viderentur, & latentis quædam naturæ vis animos vtriusque coniungeret: vel quòd assiduitas tua parè quotidiana, vsusque domesticus nihil amicitia nostræ deesse pateretur. Me deinde Venetias rationes meæ, te non ita multo post Lutetiam vocarunt studia tua. manet amor tamen, in me quidem is, qui fuerat præsentem te, vigetque memoria tui, nec locorum, aut temporum interuallis vniquam euanesceat. quòd nisi me tuæ laudis magna quædam cupiditas teneret, angeret, quòd abes, & vt audio, abfuturus es: sed versari te in ista eruditorum hominum celebritate, frui consuetudine, doctrinâque Hadriani Turnebi, quem iam pridem omnes cantant, ego orno, quantum possum, in sermonibus meis, nisi vehementer gaudeam, te non amem, nec, quem ames ipse, quod in primis cupio, dignus sim. Quare nostra etiam causâ contende, vt, quo consilio Lutetiam petiisti, id quàm

id quam maximè, quàmque licet celerimè consequaris. refer ad nos illa præclara, quorū gratia discedendum tibi à tuis, perferenda longi itineris incommoda, asperitatum alpiū perpetuis oblecta niuibz iuga non sine magno periculo superanda existimasti. Quo de genere tecum agam breuibus, quia, sensus cū opumē tuos habeam cognitos, non dubito, quin sepe tibi veniat in mentem, ex ista vrbē, quod, tamquam ad amplissimum artium ingeniarum mercatum, libenter omnes cōfluunt, inanem redire, quā non deceat. Quid si te, studio cognitionis incensum, cetera, quæ istic habes plurima, liberalium doctrinarum adiumenta deficerent: vnus tamen idem ille, quem paullo antè nominavi, qui præter ceteros cum litteris humanitatem, Græca cum Latinis, antiquæ philosophiæ scientiam, quod ē scriptis eius facillè cognouerim, cum elegantiore doctrina coniunxit, vnus, inquam, tibi instar esse omnium Turnebus, vnus & suo te commouere exemplo, & suis adinuare plurimū documentis consiliisque possit. cuius vt à latere, quoad hominis permittit humanitas, ne vñquam discedas, & istam vrgeas occasionem diuinitus datam, adipiscendæ virtutis, si tu is esses, qui naturam humanam sola perfici virtute nescires, hortarer etiam atque etiam: idque libenter tribuerem amicitia nostræ: sed cauendum intelligo, ne *ῥαυνὲ ἐκ Ἀθηνῶν*, cū tu ibi sis, vnde ad alios præclara instituta, vnde laudabilis vitæ ratio, & sapientia fere manat omnis. Viam, & rationem Latine scribendi, obsecro, mi Rolande, cur à me petis, cū is, quo ego vno magistro sum vsus, & tibi, & omnibus Cicero pareat: an tu me vel huius generis reconditum aliquod tenere artificium putas, à quo longè absum, vel, si tenerem, posse fieri, vt ab vno, præterquam ab hoc ipso, cognouerim: nec tamen vtiliter, quædam præcipi, & ad artem posse redigi, negabo: sed mihi ne tantum oneris imponis, cui nec à domesticis curis otij multum est, & id ipsum, quod est, vel amicis officij causa, vel valetudini necessariū tribuitur. Scripsi olim de meis exercitationibus nescio quid, à nobilissimo viro, bonarum artium patrono, Stephano Saulio rogatus: & fortasse digitum ad eum fontem intendi, quod si acceperis, non dicam equidem istam eloquentiæ sitim explebis, sed, vt arbitror, nihil inde non purum, nihil inquinatum hauries. exstat ea, cum aliis edita, epistola.

epistola. si videbitur, leges: aut, si legisti, & quæris amplius, à me cur expectes, quæm respirare negotia non sinunt, hoc quidem tempore non est: pete ab istis, qui vacant, optimis & scribendi, & iudicandi magistris. De Laërtio, & quod egisti, pergratum est: & quod acturum te ostendis, id si præstabis, maximam imbis à me gratiam. Turnebus, vt me plurimū diligat, quod certè mutuo faciet, exopto: plurimum vt mihi tribuat, quod litteræ tuæ significant, non posulo. quid enim ego sum? aut, si esse aliquid videor, præ illo tamen quid sum? non enim *ῥαυνὲ ὑποτίθω* vñquam conferam, ne cum Homérico Glaucō errem: sed *ῥαυνὲ* anteponam semper. Ille est, cui iure omnia tribuantur, qui iam peruenerit eō, quod nobis adspirare non licet. Saluta eum meis verbis, cum veterrimo amico meo, spectatæ virtutis, & industriæ viro, Carolo Stephano. Vale. Venetijs.

CAROLO SIGONIO.

Patauium.

18

EGi diligenter, quod mandaueras, præcisè negauit, ac visus etiam non nihil molestè ferre. sed, mihi crede huius generis panē magistro, vestri sensus non congruerent. nihil morosius. & multa in omnibus intolerabilia. quæ nobis tamen, mi Sigoni, qui à libris nescio quid plus, quàm ceteri, sapere didicimus, ferenda sunt. quamquam tibi quidem, pro tua prudentia, atque etiam pro superioris vitæ perpetua consuetudine, nihil difficile. Sed, Patauij te nunc esse, in celeberrimo Italiæ theatro, vbi spectatur, & notatur acerrimè, quidquid agas, quidquid dicas, & sape mihi, nec vñquam siue aliquo metu, in mentem venit, sic sunt, qui amant: omnia cupiunt, omnia timent. Vides, quo te in loco tua virtus, quanta omnium expectatione, constituat. nihil mediocre præstandum est: nec, vt cum aliis, quibus te iam doctrina, industriaque antecelluisse omnes iudicant, sed vt tecum ipse certes, & teque ipsum si licet, vincas, omnique laudis genere cumules, elaborandum. quæ, cū, ad quem scribam, considero, & cū mihi singularem tuam rectissimam in studiis cupiditatem, ac diligentiam propono, mirificè lætor: nec me tamen pœnitent hoc nostræ necessitudini tribuisse, vt ea legas à me scripta, que

quæ minimè necessaria duxerim. Hesternum diem puto te mutuis cum Pace Scala sermonibus iucundissimè traduxisse: quem volo à te amari plurimum: vel quoddà ab illo te quoque amari plurimum sensi: vel quoddà eo nihil humanius, nihil amabilius, preterea, quod te vehementer mouebit, multis nominibus ego illum in oculis fero: nec in eo riuales habeo paucos. Faloppio nostro si discessum meum excusaueris, cum vxoris morbus vrgeret, gratissimum erit, nec tamen diutius hic me commoraturum puto. tanti nihilest, vt vobis carere possim. Interim vale, & si vacat, scribe, non acuratè, sed, vt ego nunc, quidquid in buccam: ne pereat omnino fructus nostrorum sermonum: quem si litteræ restituent, paullo feram leuius absentis tui desiderium: cuius igniculum, è cubiculo meo cum discederes, sentire corpi: nec deinde tuum spectrum discessit ab oculis meis. Venetiis.

MARCO ANTONIO

Mureto. Romam.

19

Gaudeo mi Murete, quod profectò etiam me tacente Gexistimas, te nauare operam regibus, ingeniumque tuum, quod ego semper vnice dilexi, extulique laudibus, à tanto Pontifice, & ab vniuerso Cardinalium Collegio vehementer probari. nam, si qui aliter sentiunt: quamquam quis est, qui aliter sentire possit? verumtamen si qui fortasse reperientur, quos liuor impediatur, quo minus rectè ac sincerè iudicare possint, de iis laborandum non erit: cum te presertim ille noster, quem sequuntur multi, sed ille præter ceteros, qui nobis quasi *munera* debet esse, non mediocriter ornet, atque diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit, sententiarum, verborum, ordinis præstantia. quo in officio, ac munere cupio te pergere. simul enim perges in expedita, maximèque directa gloriæ via, per quam processisti iam longissimè, nemine præcurrente, me fauente plurimum. De tua in me beneuolentia, cum recordor meam, dubitare non possum: meum in te animum expertus iam es: eundem si & esse nunc, & perpetuò futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam. nam & mea non solum consuetudo, sed etiam natura ita postulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia

capia me olim, expectantem id, quod præstare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo summas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiscopo Beccatello: cumque meo nomine, vt quàm licebit officiosè, quàmque plurimum salutes, valde rogo*, vt scribit ad amicos, floret honoribus in patria, charus Imperatori, iucundus omnibus. nosti humanitatem, & ingenium: doctrinam auxit à discessu tuo, quantum vix credas: itaque summa omnia de illo adolescente sperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primum à Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in iure civili factum est. equidem dolui vel tua caussa, quoddà eum à te amari senseram. quamquam hæc, si ferret humanitas, profus dolenda non essent. quid enim proficimus? angiquidem grauius, neque communis conditionis necessitas concedit, & vitæ commutatio, breuissimæ cum æterna, miserimæ cum beatissima, valde vetat. Ego nunc, quod acceptum diuinæ benignitatis refero, quoddàque tibi puto forte iucundissimum, valetudine vtor satis commoda, oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit: itaque, cum otium non ferrem, (scis enim me quiescere non posse) commentarios in reliquis Ciceronis epistolas cæpi texere: & vt initia sunt, profus industria non *exigam*. absolui, vt mihi quidem videtur, maiorem partem, id est, tres primos libros, & extra ordinem, octauum. in quibus, vt dixi iam, nisi me communis *curatio* decipit, non videtur opera malè collocata. Habebis in clausula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibi que diuinxit ingenio, humanitate, prudètia. planè vixi, quàm diu mecum fuit: nec mediocri sum amore discedentem profectus: næ tu, si nihil præterea mea caussa velles, qui & vis, & egisti iam plurimum, tamen hoc vno munere, quoddà auctus per te sum tam ornatu adolescentis amicitia, meis omnibus in te studiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale. Venetiis.

HIPPOLYTO CAPILVPO.

Episcopo Fanensi.

20

Sane postulabat mea peruetus in te obseruantia, ex ingenij tui præclaris orta monumentis, vt aliquid ad te littera-

te litterarum darem: sed me dignitas tua semper, & persona deterruit, verentem, ne talem virum, tantarum rerum occupatione distentum, inanibus appellare litteris, pudens hominis non esset. nunc, ut vere dicam, penè accuso modestiam meam, quòd, dum cogito ad te scribere, nec tamen consilium explico, interea tua fecit singularis humanitas, ut anteuerteres. quamquam cur ego apud te, maximarum virtutum laude præstantem, ad quas mihi aspirare non licet, plus residere officij molestè feram, cum præsertim hoc ipsum amoris in me tui, quo equidem antiquius nihil habeo, non obscurum argumentum esse videatur. Quocirca, ut interdum me pudet pudoris mei, quòd nihil ad te scribere sim ausus, cum tamen maximè cupere: sic ista tuæ voluntatis erga me declaratione, istis etiam laudibus, quibus me ornat epistola tua, mirificè delector. noli enim existimare, si quid umquam meis laboribus, ac vigiliis non contemnendum præstiti, me fructum ullum, aut mercedem præstantiorem expectasse, quam quæ ex tuo, tuique similibus iudicio, ac testimonio percipitur. quod si assequor, triumpho. sin, quod suspicari facilius possum, ita me laudas, ut quasi deficientem in cursu tua voce impellas: ne sic quidem vulgari me munere obstringis, cum ad cohortandum, atque incitandum, si vlla res, certè tua plurimum valeat auctoritas. itaque enitar, ne tu me non bonum tuarum litterarum interpretem fuisse putet. incumbam enim paullo acrius ad ea, quæ qui possidet, iure laudem fert. Tibi verò, quòd ad me tam humaniter scripseris, quòdque vltro ipse mihi diu exoptatum ad tuam amicitiam aditum aperueris, si, quam debeo, gratiam referre non potero, habebo saltem, ut priores officij partes re potius tibi, quam studio & voluntate concedam. Vale, Venetiis.

NICASIO CASLETANO. 21

Quantum mihi voluptatis attulerant litteræ tuæ, summæ tum humanitatis, tum etiam doctrinæ notis insignes: tantum postea doloris, ac molestiæ, erepta ob aduersam valetudinem respondendi facultate, suscepi. non enim aut is ego sum, cui quidquam prius officio sit, aut cum te esse ex * litteris cognoui, cuius amicitia contemnenda

nenda potius, quam appetenda videatur. sed omitto * vel testimonium, quod apud me ponderis, sicuti debet, habet plurimum, vel voluntatem, cui libenter omnia tribuerem: ipsa, quam ad me misisti, epistola, quid est, quod impetrare non possit? scripta primum humanissimè, cum beneuolentiam in me tuam significes, meam exoptare videaris: deinde ita eleganter, ac disertè, (ne viam, si mentior) ut ego tibi in hac eloquentiæ laude comparem sanè paucissimos, anteferre debeam neminem. Quare, cum istam animi tui singulari in me amando, atque etiam laudando liberalitatem libenter amplector: tum verò, me tibi parem in utroque voluntatem reddere, idque non tam officij tui magnitudine pro uocatum, quam iudicio facere, velim existimes. Tu videris, quid de me sentias, & quo me loco reponendum statuas: non enim ita laudem aspernor, præsertim quæ ab iis, de quibus bene omnes existimant, proficiscitur, ut, quam de studiis meis opinionem suscepisti, eius deponenda, aut imminuenda, tibi auctor esse umquam velim. Ego, quòd ad me attinet, si qua tui dabitur facultas ornandi, plena manu tuas virtutes ad cælum tollam: studio, quidem, & amore ne vincar, & enitar, ut soleo, diligenter, & ut spero, consequar. præsentem scilicet mutui sermonis suauitatem longinquitas aufert: litteris tamen, si valebo, quod adhuc non contigit, ne prorsus abesse videamur, operam dabo. Vale, & * meo salutem. Venetiis.

IVLIO BELLOGRADO.

Vtinum.

22

Amabam te antea, mi Iuli, quòd esses eo patre natus, acuius excellentem probitatem, aque doctrinam non præsentem modò, sed longinqui etiam prædicant, ego summam in me humanitatem sæpe sum expertus: nunc, ista indole, isto te ingenio præditum esse cum intelligam, ut paternam virtutem, tamquam amplissimum patrimonium, non modò conservare, verum etiam augere possis, an dubitas, quin omnia in te studia libentissime conferam? quibus addam officia, cum licebit: & ut sæpe liceat, exopto. Perge, adolescens egregie, mihi que charissime, in isto ad laudem cursu. viam inuisti, quæ te ad immortalitatem feret, directam, expeditam, à vulgi erroribus longè remota.

tam. quo tibi nomine gratulor, mihi gaudeo plurimum, & ut perpetuò gaudeam, futurum confido. species enim virtutis eximia, quo propius eā adspexeris, eo te commouebit magis, & amorem sui mirabilem excitabit. interim contemplare actiones prudentissimi viri parentis tui: ad eius te imitationem totum finge, atque conforma, ut haurias ab eo laudem tuam, quam capere vberiore ex nulla disciplina potes. Me velim existimes omnibus de te maxima polliceri, & in te amando, si patrem excipias, nemini concedere. Filius meus te sibi maioris fratris loco ducit, nec vllum tui ornandi, quantum in ipso erit, locum pratermitteret. Vale.

HIERONYMO SERIPANDO,

Cardinali creato. Roman.

23

A Quo primū tempore aliquid sapere, id est, à vulgi opinionibus dissentire ceppi, semper ita iudicavi, multo esse optabilius, multoque praestantius, consequi virtutem ipsam, quam ornamenta virtutis. itaque nunc, allato de tua dignitate nuncio, quem hic ingenti letitia boni omnes exceperunt, non sanè tua causa magis, quam antea, pro communi quidem Ecclesiae bono, cui tantum ex honore tuo praesidij, tantum splendoris accesserit, magnopere sum letatus. tu enim is es, cuius animus hac humana numquam spectauerit, semper omnem spem, omnemque gloriam, ac felicitatem in vno Deo, & in illa caelesti vita rectè, aut laudabiliter agentibus proposita, collocarit. Cui sunt occulte mirabiles illae tot annorum cogitationes, actiones, conciones tuae? quae si obscura fuissent, vno illo facto illustrarentur maxime, cum illa praefecturae generis insignia, quae libenter omnes assumunt, multo ipse libentius deposuisti. Quocirca non equidem magis, quia Cardinalis nunc es, quam quia semper ita vixisti, ut Cardinalium Collegio dignissimus esses, & mihi, & omnibus letandum intelligo. nec verò singularem, ac diuinam Pij 1. v. Pontificis maximi sapientiam admirari, & efferre laudibus vniquam definam, qui vexatam assiduò prauarum opinionum impetu, nec mediocri periculo fluctuantem Christianae Reipub. nauem, auctoritatis, & doctrinae tuae ponderare constituendā putauerit. itaque non iam illas à septem-
tione

trione horribiles procellas, à quibus antea naufragium impendere videbatur, posthac timebimus. Pio 1. v. gubernante, quod vtiā diuina benignitas diuturnum esse patiat, tua, Seripande, tuorumque similium ope, summa tranquillitate perficemur. id & speratur, iam indicto Concilio, quod vnicuius tantis malis eximia superiorum Pontificum sapientia remedium inuenit: & mihi quidem si contigerit, ut ad eam diem spiritū ducere liceat, cum sublatas in perpetuum exitiosi dissidij causas, vnam in communi salute voluntatem, vnum gregis vniuersi pastorem, ac moderatorem videam, suis me vixisse arbitror, & planè laetus ex hac vita discedam. Interim fruar expectatione, & tibi, tuisque virtutibus, quas omnes laudant, vtiā imitari multi velent, eam, quam debeo, obseruantiam, beneuolentiāque praestabo. Vale. Venetiis.

ALOYSIO ESTENSI, CAR-

dinali creato. Ferrariam.

24

Multa, & magna Principibus vitis, inter quos Aloysii praestantissime, tua praecipue nobilitas elucet, ad studium eximiae laudis adiumenta suppetunt: quae si comitari voluntas, excellunt facile, sic, ut ad immortalitatis praemia, cum quibus non opes, non imperia sapientes comparant, expedita quadam, & quasi compendiaria via perueniant. Hoc tibi contigisse, cum omnes antea faterentur, grauissimum accessit Pij 1. v. Pontificis Maximi testimonium, qui te, diu expetitur, parè reculantem, non rogantem quidem certè, in amplissimum Cardinalium Collegium, ipso maxime comprobante Collegio, summa bonorum laetitia, proximè cooptauit. Restat, quod futurum nemo dubitat, & tua superior vita pollicetur, ut istum honorem pro tua, maiorumque tuorum dignitate administres. quod facile consequeris, si te, quidquid statues, quidquid ages, Cardinalem esse cogitabis, id est, ex eo Ordine, vnde maximi, ac praepotentis Dei vicarij, rectores humani generis, Pontifices deliguntur. Locum tenes, quem summa dignitas illustrat, & in quo nullum neque dictum, neque factum obscurum esse possit. nec tibi aut à natura quidquam, aut à fortuna denegatum est, quo
6 1

minùs amplissimo te dignum sacerdotio præbeas. opero-
sum aliis, & perdifficile sit, vt est omnino, ac semper fuit, re-
ctè, & laudabiliter agere: Aloysio Estensi, in tanta ingenij,
animique præstantia, tam propensa ad honestum volunta-
te, tantis etiam opibus, quis aditum veræ laudis non patere,
quis æternæ viam gloriæ non esse facillimam existimet?
Gaude igitur tam excellētī bono, & incumbere totus in eam
curam, vt antiquum familiæ tuæ decus, per tot sæcula, tot
Ducum, tot Regum, & Imperatorum virtute partum, non
tueare solum, verum etiam vehementer augeas. nam nunc
quidem eo tantum nomine tibi gratulamur, quod simul
cum isto honore præclaram sæpe exercendæ virtutis occa-
sionem accepisti. cumulatibit lætitia, & erit aptior gratu-
landi locus, cum hæc honorum insignia, quæ multis oneri
fuisse constat, iustitia, pietate, omnique beneficentiæ gene-
re ita sustinebis, vt & optimi Pontificis iudicio, & bono-
rum expectationi, qua nulla maior umquam fuit, egregiè
satisfacias. quod euenturum breui, omnes confidunt: ego,
pro meo in te singulari studio, quasi iam euenerit, præsentī
gaudio cupiditatis meæ fructum capio. Vale. Venetiis.

IO. BAPTISTAE SARACIO.

Ferrariam.

25

Semper equidem existimaui, quod tu quoque sentis do-
ctissime Saraci, non minimum fortunæ præstare vir-
tutem, in qua etiam vna satis esse ad bene beatæque vir-
tutem putarunt multi: tamen incidunt quædam tem-
pora, cum ipsi etiam habenda fortunæ gratia videatur.
quod mihi nunc gaudeo contigisse. nam cum aliquot ab
hinc annis, consentiens multorum sermo, eximias inge-
nij tui suauitates assidue prædicantium, in eam me volun-
tatem, ac mentem adduxisset, vt diligerem te vehemen-
ter, & colerem: casu accidit proximis diebus, vt auctoritas
tua, magnis atque perpetuis erga Principes tuos meritis,
virtutibusque parata, expedit me herentem, atque impe-
ditum perdifficili negotio posset. hoc ego fortunæ meæ
non vulgare beneficium esse duco. alterum est tuæ vir-
tutis, quod, cum tibi meam cupiditatem vir egregius, o-
mniumq; humanissimus, Paulus Sacratius ostendisset, con-
tulisti

tulisti statim ad rationes meas studia tua, spemque nostrā,
iam propè languentem, atque abiectam, existi, & confir-
masti promissis primū, deinde etiam officiis tuis. quo
quidem in me singulari merito, quibus tibi verbis gratias
agam, planè non reperio. vincit enim, vincit prorsus, opti-
me Saraci, ingenium meum humanitas tua. sed hoc ipso fit
virtus illastrior, cum in eos beneficia conferuntur, qui sa-
tisfacere non modò ipsa re, sed ne verbis quidem vllō mo-
do possint: quod tibi persuasum esse quis dubitet, qui con-
suetudinem benemerendi tuam, à præstanti quadam natu-
ra ortam liberalium doctrinarum studio mirabiliter au-
ctam, cognouerit? verumtamen, quando mihi non simul
cum facultate voluntas quoque eripitur remunerandi, non-
nihil in molestia gaudeo, & fuor tacitus officij conscien-
tia, nec tamen futurum despero, vt, quæ mihi nunc ad grati-
animi significationem deesse verba sentio, eadem aliquan-
do abundant, in tua benignitate apud alios prædicanda. In-
terim sine me hoc impetrare ab humanitate tua, vt multo
maiores esse putes obseruantiam, ac beneuolentiam in
te meam, quàm vllō umquam à me exprimi, ac declarari of-
ficio possit. quod si, vt spero, facies, mihi crede, præsentem
gratiam, quam ex primis Sacratii mei litteris absolutam
expecto, haud paullo maiore gratia cumulaueris. Cupio,
nisi graue est, à te salutari meis verbis Ioannem Baptistam,
Pignam, & Franciscum Seuerum medicum Argentinensem.
Vale. Venetiis.

PAVLLO SACRATO.

Ferrariam.

26

Solet interdum euentus esse gravior, quàm causa, in-
terdum etiam causa, quàm euentus. me delectauit
vtrumque pariter in litteris tuis. nam, & vt Latine ad me
scriberes, homo tum domesticis curis, tum etiam sedan-
dis, vt audio, multorum controuersiis assidue distentus,
certè amor impulit, atque humanitas: & epistola tua ita
mihi ornate, ita copiose omnes non modò animi, verum
etiam ingenij tui partes expresse, vt nihil umquam lege-
rim libentius. Ego tibi antea, optime Sacrate, tribuebam
sanè multa, quæ pauci consequuntur, prudentiam, inte-
gritatem, doctrinam, maximè verò præstantem quandam
o 3

ad excolendas officii amicitias & voluntatis, & naturæ propensionem: istam verò orationis exornandæ facultatem, quæ cum multi temporis, magnæque videtur esse industria, tum verò, vt ego sentio, atque vsu etiam didici, ab intimo quodam, planèque recondito depromitur artificio, vix putabam tibi inter diuersa planè studia posse contingere. sed videlicet id me fefellit, quod ingenium tuum communibus metiebar exemplis: nec mihi veniebat in mentem, auunculi tui Cardinalis, Iacobi Sadoleti, præceptis, & consuetudine domestica aditum tibi ad omnem gloriam esse patefactum. nam, cum ille cunctis virtutibus, quas laudabit posteritas omnis, assequetur fortasse nemo, bonorum, ac sapientium iudicio virorum excelluerit: hæc tamen in primis Latine scribendi laude ita floruit, vt veteres illos propemodum æquauerit, nos quidem, per eandem viam cupientes excurrere, longè reliquerit. sed, vt ex epistola tua conicio, conseruabis hoc quasi patrimonium, familiæ vestræ proprium, & hæc tibi communis hæreditas erit cum patrueli fratre tuo, Paulo Sadoletto, quem omnes homines ad egregia quæque naturæ intelligunt. Equidem in hoc mihi ipse plurimum gratulor, qui tibi harum litterarum, quibus nescio an quidquam non modò humanius, verum etiam ornatus esse possit, causam dederim. nam Iosephum Fasinaudum, quem ob eius doctrinam, & mores egregios vehementer amo, oblitum arbitror modestiæ suæ, cum de me loqueretur, & vtrumque vestrum in eo consensisse, vt ille, te libenter audiente, pro veris falsa narraret, aut certè veris plurimum affingeret, tu illi, plena manu, vt sæpe prodigus amor est, ea, quæ prorsus non agnosco, in me conferenti, pro tuo in me studio libenter, & faciliè crederes. vtinam quidem, qui vobis nunc esse videor, is aliquando esse possim: quod quia sperare non licet, ne cur optem quidem est. Meus in te ahimus (quid enim præterea pollicear?) officio erit, mihi crede, singulari: quæque à te in meis rebus opera, atque beneuolentia nauatur, perpetuo quodam erga te studio ita compenfabitur, vt mihi nemo omnium, excepto amore domestico, te vno carior, aut iucundior vniquam esse possit. Franciscus Morandus, cuius ego contubernio, & quotidiana consuetudine mirificè delector, vir egregius, nec iuris tantum ciuilis peritia, sed poetica etiam laude,

& litte-

& litterarum elegantia vehementer excellens, mutuo te diligit, & quæ ego tuis verbis cum salute impertui, eandem tibi vt eius nomine his litteris adscriberem, diligenter mandauit. Tu saluere plurimum à me iubeas Io. Baptistam Saracium, deditum semper optimis disciplinis, maximeque cupidum ornandæ virtutis, itemque Franciscum Seruerum Argentinensem, quem vidi numquam, amo tamè sic, vt mihi te ritalem esse vix patiar. Vale. Venetiis.

FRANCISCO ROORTELLIO.

Bononiam.

27

Magnam habeo gratiam Hieronymo Seripado, optimo Cardinali, omniumque virtutum gloria præstantissimo, quod ab aliqua nos ob imitationem virtutis exorta similitate ad summam beneuolentiam, coniunctionemque traduxerit. te quidem cum eximia doctrinæ opinione, quam apud omnes meritò consecutus es, humanitatis laudem velle coniungere, tum mea causa lator, qui tua consuetudine nimium diu molestissimè carui, meaque in te perpetuæ voluntatis ipse mihi egregiè sum conscius, tum verò, quod inter te, & Sigonium meum, viros tales, & planè duo nostræ Italiæ lumina, non optimè conuenire, ferendum vix erat. itaque cum de nostro auctore Seripando reconciliata gratia ex ipsius Sigonij litteris cognouissem, feci statim, quæ meæ partes erant, vt animo te complecterer, meque tibi, leniter antea, nec sanè mediocri cum dolore immutatum, libentissime totum restituerem. A te peto, non vt me mutuo diligas, quod te iam facere, perpetuoque facturum certò scio, sed vt officiis etiam ita mecum certare velis, quibus & cupidè vincam, & vincar tamen non inuitus, vt nihil omnino neque de mea in te vetere obleruantia, neque de tua in me beneuolentia detractum esse videatur. quamquam hoc, tua fretus bonitate & sapientia, cum sperauerim antea, nunc vt planè confidam, litteræ tuæ fecerunt, ad hominem bene doctum, & vtriusque nostrum amantissimum, Raphaëlem Cyllenium proximè conscriptæ: quibus in litteris partim de me, quo sum mirificè letatus, amantissimè loqueris, partim etiā typos Græcos fratris mei, nescio qua culpa amissos, benignissimè mihi

polliceris, ac defers. Ego, mi Robortelle, istam vehementer amo voluntatem, quam tibi certe emetior: liberalitate verò tua et si delector maximè, tamen, cur utar, non est, cum officinam satis ampla & pereleganti huius generis copia magnis iam sumptibus instruxerim. tibi tamen, quia de commodo meo tua sponte cogitaueris, quod sine summo erga me amore fieri profectò non potuit, æquè debeo, ac si rem omnium maximam meo pernecessario tempore detulisses. quòd si à me paria, ac multo etià præstantiora in omnibus rebus, quas ad tuæ laudis, cuique commodi partem aliquam pertinere intelligam, studia, & officia expectabis, numquam te fallam. atque huius quidem testem promissi, & quasi loco fcederis, quod à me violari numquam patiar, hanc esse apud te epistolam volo. Camillum Palæortum, cuius excellentem humanitatem, coniunctam pari virtute, non dubito quin præclare cognitam habeas, & communem amicum, dignum Romulo parente filium, Pompilium Amasæum, rogo te, salutes meis verbis diligenter. Vale. Venetiis.

ALEXANDRO CRISPO. 28

Habet hoc virtus, ut amicitias nullo intercessore conciliet. itaque, cum de studiis tuis, & incredibili quadam ad liberales artes voluntatis propensione, ex Sebastiani Leonis, familiaris mei, literis cognouissem, dilexi te statim, idque ut intelligeres, vehementer optavi. nunc, quando opinionem meam de ingenio tuo susceptam epistola tua confirmat, ego quoque aliquanto magis ad te amandum impellor. quòd verò etiam in amore mihi respondeas, tuamque operam, curam, & auctoritatem nullo umquam loco defuturam promittas: vitumque facio plurimi, & esse perpetuum cupio. quod ut confidam, tua probitas facit, multorum sermonibus, præcipue verò Leonis nostri testimonio comprobata. Hic ego hortarer, pro mea in te summa benevolentia, ut acriter te ad omnem laudis cupiditatem incitares. sed neque industria tuà cuiusquam indiget præceptis: nec te res vlla magis ad gloriam accendet, quam nobilitas tua, quam, non dubito, quin sæpe mente & cogitatione contempleris. tantum igitur te rogabo, ut istum teneas, quem cœpisti, cursum, nec te umquam aut voluptas,

voluptas, quæ adolescentibus maximè suis blanditiis, & ficta boni specie perniciosas insidias tendit, aut fucatus rerum humanarum splendor à studio virtutis, id est, à vera, solidaque gloria deducat. Vale. & Leoni nostro, doctissimo atque optimo viro, dic salutem meo nomine plurimam. Venetiis.

SCRIPSIT HANC ROGATU

rus à nobilissimo viro.

29

Um in summis molestiis, quibus me fortasse immerentem fortuna vexat, quæ quidem tibi satis nota sunt, unicum mihi solatium fuerit benevolentia tua, quam opinabar me singulari quadam ac perpetua erga te observantia, & studio quodam incredibili consecutum: eo me solatio magna ex parte priuatum esse, ex eo sermone, quæ habuit mecum proximè Drusus tuus, vehementer doleo. quod quidem eo patior acerbius, quia, si posset augeri amor in me tuus, augeri potius debere pro mea in te egestia voluntate, maximi que studiis, existimabam. quid enim, à quo primum tempore aditus mihi patuit ad amicitiam tuam, de te senserim, ipse mihi optimè sum conscius: quid verò prædicauerim, testes habeo, non leuissimos homines, sed præstantes viros, eosque minimè paucos, quorum auctoritas, & probata vita vel sine iureiurando facile fidem facere possit. quæ cum recordor, magnam ex officio meo voluptatem capio: propterea quòd nihil umquam mihi grati animi memoria iucundius aut est, aut umquam erit. & quamquam animum tutum non nihil immutatum Drusi verba significabant, cum ego perpetuitatem amoris tui expectauerim, eamque tanti fecerim, ut ex omnibus rebus humanis nihil præne pluris æstimauerim: tamen, non ut animatus nunc in me sis, sed ut antea fueris, in omni mea vita iucundissimè cogitabo, quæque in amicitia colenda à doctissimis viris constantiæ tributa laus est, eam ut omnino consequar, enitar quantum in me erit: non quòd tua virtus cuiusquam hominis laudationem, vel tua fortuna cuiusquam opes, aut merita desideret: sed profectò apud sapientissimos homines, quem ego te in numerum refero, significatio bonæ voluntatis, etiam si merita non habet, pro meritis tamen est. Te verò, Principem egre-

gum, omniumque virtutum apud omnes homines, maximèque apud omnes Principes laude florentem, præterea ista ornatum dignitate, quæ ad omnem laudem tacita quadam cohortatione videtur impellere, figmentis commoueri hominum improbiſſimorum, & alienis fortasse bonis inuidendum, prorsus æquum non est. Quid enim? an ego tam prauus esse possim, ut optimo viro coner vquam in sermone detrahere? an tam stultus, ut, qui mihi multis rebus prodesse, multis etiam obesse possit, eum indignissimis lacessam iniuriis? an tam ingratus, ut, cuius erga me summam humanitatem, ac benignitatem senserim, de eo quidquam cogitem, aut etiam loquar iniquius? Quid honor meus? an apud me nullius est ponderis? ille verò mihi vel ipsa vita charior adhuc fuit, critque in posterum. ita sum à puero educatus, ita natus: ita etiam didici ab exemplis maiorum meorum. an igitur honor meus tantam ferre posset inconstantiam? ille certè cum omnes maculas, tum hanc, quæ turpissima est, leuitatis, & intemperantiæ, respuit, ac reformidat. Quare, si peccarem in te, magne Princeps, simul in me ipsum peccarem. quorum alterum ab officio meo, alterum à voluntate nimis abhorreret. Quod igitur neque committere debeo, neque possum, id mirarer equidem à te credi, si planè, quæ ad me delata sunt, vera omnia putarem. sed primum haud libenter id credo, quod iniucunditatem, ac sollicitudinem affert animo meo: deinde, quod indignum videtur bonitate tuâ, quàm ego, ut maximè omnium habeo cognitam, ita maximè omnium efferre laudibus vbique soleo: postremò, quod cum ipsa veritate pugnat. Quod autem, quiddam etiam de liberalitate mea gloriosè à me iactatum, iudem comminiscuntur: impudens mendacium est, ac, ne aliis vtar argumentis, te ipso teste falsum. nam, fuisse me tui persudiosum, omnia tibi, tuisque, quæ potuerim, obsequia, atque officia præstitisse, verè dixeris, & multi sciunt: quo tamen ipse nomine gloriari non soleo, contentus ipsa re sum: verum fuisse me, cui multa desunt, in te, qui cunctis rebus abundas, liberalem, & de meis riuiulis pænè aridis affluxisse aliquid ad tuos vberimos fontes, certè nemo dixerit, nec, si quis diceret, ego agnoscerem. Hoc igitur vno, quod inanissimum esse constat, reliqua, mihi obiecta, refelluntur. patent insidiæ maleuolorum: infirmatur, ut sepe solet,

solet, à se ipsa, & suo quasi gladio iugulatur improbitas. itaque recreor paululum in acerbissima molestia: ut etià hoc sperem, si qua voluntatis tuæ facta mutatio sit, quod quia meritis minimè sum, ideo minimè possum credere, me tamen ab humanitate tua facile impetraturum, ut te mihi totum restituas. nec enim decet, apud talem virum, tantumq; Principem, natura bonum, iudicio, & consuetudine optimum, consiliis & artibus locū esse hominum perditorum. quam mihi spem ut confirmet litteræ tuæ, peto à te pro mea peruertere non solū erga te, verū etiam erga tuos omnes obseruantia: idque à te summa tua, tuæque familiæ dignitas postulat. Vale.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER SEXTVS.

FRANCISCO RICHARDOTO,
Episcopo Atrebatensi.

I

VM antea tibi, ex hominis mihi amicissimi, tuique studiosissimi, singularis viri, Octauij Pantagathi sermone tribuebam plurimum, ac te, nondum mihi de facie notum, colere tamen, & diligere non vulgariter ceperam: tum verò, ut legi orationem tuam, nuper habitam in Synhodo Cameracensi, quæ nescio an quidquam adhuc viderim præstantius, dici vix potest, quantum ad meum de te iudicium, quantum etiam ad amorem accesserit. vidi enim, ut in tabella pictam, atque expressam, ingenij, doctrinæque tuæ imaginem excellentem: quam intuens, amore tui sum incensus incredibili, sic, ut ardentius esse nihil possit. & quamquam assiduus distinebar curis, feci tamen studio

studio scilicet impulsus, vt his tibi litteris aliquam voluntatis in te meæ significationem darem. nam, etsi tu is es, cuius virtutes, quasi pleno theatro spectatæ, iam ita notæ sint, vt nec augeri cuiusquam præconio, nec minui vituperatione possint: me tamen ita animatum esse velim existimes, vt, cum multi certatim te ornent laudibus, ego tamen in eo vel principatum appetam, vel superiorem certè feram neminem. Nam, quod te de studiis meis non pessimè sentire, & Ioannes Richardotus, præclara indole iuuenis, natus ad omnem laudem, planèque te auunculo dignus, affirmat, & litteræ tuæ, ad illum scriptæ, significant: valde triumpho, atque istam opinionem, mihi crede, beatorum hominum copiis, atque opibus non comparo solum, verum etiam antepono. quid enim optabilius, quam iis placere, quorum virtus, & vita tum principibus viris, tum etiam populo placet vniuerso: quid autè accidere cuiquam possit illustrius, quam à te laudari, qui ita viuus, vt nihil agas, nihil expectandum putes, nisi cum eximia laude coniectum: notum enim genus est institutorum tuorum, nota industria, notæ curæ pro salute animarum vel tuenda, vel recuperanda. Scimus, quos ex ingenio tuo fructus Atrebatæ tui partim iam colligant, partim etiam expectent: dicerem, nobis invidentibus, si aut in Christianum inuidia caderet, aut ex eo genere virtus esset, quæ non longè distribui, non communicari passim facillè posset. quod cum ita sit, non committam tamen, vt te horter, vt ad nos quoque tua scripta peruenire velis. quod enim publicè profuturum videtur, in eo neque cuiusquam hortationi bonitas tua, neque consilio prudentia locum relinquit. letabor potius, quod ea sis & voluntate, & virtute præditus, vt optimè de Christiana Repub. mereri, eamque miseris temporibus labefactatam confirmare maximè possis. quo factò, inibis maximam gratiam ab omnibus bonis, tibi que perennem gloriam, & ea, quæ summis meritis proposita sunt, præmia consequeris. A me velim, si quid tua, tuorumue causa præstare possim, quamquam, & quam tu firmus ab omni te sis, & quam ego imbecillus, intelligo: verum tamen, si acciderit, vt vel amplitudini, gloriæque tuæ, vel eorum, qui tibi cari sunt, commodis seruire possim, expectabis eadem à me, quæ soles ab iis, quorum valde cognitam habes fidem, beneuolentiam, obseruantiam.

uantiam, dabo operam, & assequar, vt spero, vt opinionis tuæ officia mea respondeant. studium quidem, si res posceret, exstabit eiusmodi, nec obscurum esse, nec mediocre videri possit. Vale. Romæ, Prid. Id. Septemb. 60 D L XV.

NICOLAO GOTIO.

Epidaurum.

2

Multa virtus præmia, sed nullum habet seipsa præstantius. itaque, nisi te ipsum prorsus ignores, valde te letari necesse est, mi Nicolae, tum doctrina, tum etiam eloquentia tua: quarum alteram ex hominis mihi amicissimi, cuius testimonio plurimum tribuo, Paulli Bosij litteris iam pridem habeo cognitam, altera sese ostendit in epistola tua, sic, vt speciem egregiam veteris Romanæ linguæ propemodum in te vno mihi videar agnoscere. Quocirca patriæ tuæ gratulor, quam præclaris institutis, opibusque florentem præcipua quadam scientiæ tuæ gloria nobilitas. Gratulor etiam mihi de amicitia tua: cum qua, mihi crede, neque Regum opes, neque vlla omnino fortunæ bona confero. Nec verò Imperatores illos veteres, quorum bellica facta historia celebrant, tantam è suis triumphis, atque ex insigni illa laurea cepisse voluptatem existimo, quantam haurire me sensi, cum eam partem legerem litterarum tuarum, in qua, rationem studiorum meorum probari tibi vehementer, significas. quod si tu aliter sensisses, mutassem institutum, meque ad consilium tuum, tuæque præcepta totum contulissem. Et, quoniam, quid præstare possis, video, cupio, te aliquid mandare litteris, quod ad posteros perueniat. Plura vellem, sed auocant negotia. vnum illud addam, te mihi esse in oculis, idque tuo merito. ferus enim, ac ferreus nimis est, qui te amore singulari non amat, tot præditum suauitatibus ingenij. Ego tibi à me singularem beneuolentiam, & perpetuam tui nominis obseruantiam polliceor. Vale. r. v. Id. Sextil. 60 D LXI.

IO. SARIO ZAMOSCIO.

Patanium.

3

Sæpe mihi antea litteræ Caroli Sigonij, cui quantum scribam non ignoras, præclarum & humanitatis, & ingenij

ingenij, doctrinaeque tuae testimonium dederant: itaque te eram complexus amore non mediocri, sic, ut fauerem tuae laudi mirabiliter, idque ut ipse illustri aliquo signo intelligeres, vehementer cuperem. ut oprabam, ita contigit nam, cum tu animum induxisses valere me gratia apud Petrum Miscouium, florentem virum honoribus, opibus, omnique virtute, facile impetrauit à me Sigonius, cum tuo nomine rogaret, ut ei commendarem litteris quam possem diligentissime. verum, ut est Miscouius in liberales doctrinas egregie animatus, & ingeniorum existimator intelligens, non dubito, quin tibi plus apud eum virtus tua, quam mea commendatio profutura sit. ut ut erit, ego mihi interim facultatem esse datam testificandae benevolentiae in te meae, etiam atque etiam lator. quod ita velim interpreteris, ut accepisse me beneficium, non dedisse, existimes: quando hinc vel orta inter nos, vel certe aucta amicitia est, & mutuo iam litterarum quasi pingore confirmata. quod si ad hanc animorum consensionem, qua tamen coniungi absentes videmur, communicatio sermonis, & suauitas consuetudinis posset accedere, id quod forsitan optamus pariter, sperare mihi per meas rationes, tibi per studia tua non licet: praestantes, opinor, fructus caperemus eorum studiorum comunione, quae qui verè sapiunt, sola esse instar vitae putant. quamquam hanc mihi aliquanto iniquius, quam tibi ferendam esse iacturam intelligo. tu enim istic & abundas otio, cuius mihi fructus, nisi commenter interdum aliquid antelucanis horis, planè eriperetur omnis: & cum te Sigonio nostro, humanissimo viro, non iis modò artibus, quae specie quadam alliciunt, & defessum grauib. curis animum recreant, verum etiam iis, unde ratio sumitur, & moderatio vitae, instructissimo, totum, ut audio, dedideris, mihi crede, non est, quod aliunde quidquam petas, aut cuiusquam praeterea viam in hoc genere vocem desideres. Quare isto bono fructe, dum licet: in quo tamen admonitionem, & consiliū meum prudentia tua non exspectat: atque hoc equidem nomine tibi plurimum, ut debeo, gratulor: me verò absentem diliget: itaque statue de mea voluntate, ut multos credas vñ, & familiaritate, quotidianisque officiis coniunctiores tecum esse posse, quam me amore autem, & studio, prorsus neminem. Vale. Romae, Kal. Nouemb. 69 D LXXI.

PETRO

A Quo die, accitus à summo Pontifice, ad Urbem veni, otioso numquam esse mihi licuit, & quantum diuino, eadem perpetuò erunt omnia. neque verò salutationibus quotidianis, quarum pleraque mihi quidē voluntariae sunt, necessarias quasdam aliis ambitio facit, valde me deditū esse velim existimes, valeat hæc, & si quid est generis eiusmodi: ego in ea cura, quā suscepi, ut emendati edantur sacri libri, mihi esse harendū intelligo, & eo magis, quod ad res praeclaras, comunemque animorum vtilitatem, ita Pontificis voluntas incūbit, ut excitet studia multorum, eaque intermitti, aut languescere non sinat. quae si tibi, ut arbitror, iā nota sunt, non dubito, quin me, cessantē in officio litterarū, omni vel negligentiae, vel obliuionis amicitiae inter nos institutae culpa liberes. sin ex me primū hæc accipis, equiorē saltē in posterū te mihi præbere debebis, & existimare id, quod res est, me tibi ex iis, quos in longinquis terris viuentes, similitudine mihi studiorum coniunctos, libetè capi diligere, præcipuā vñ præstare memoriā, atque obseruatiam, nec mei iā in hoc officio dissimile esse posse, quando tu quoque, ut audio, quotidie tui similibus es, id est, earum virtutū laude præstantior, quarum fama tibi multos nō mediocri voluntate, me verò aliquot abhinc annis planè singulari studio deuinxit. Ac vide, quid verus amor valeat. ego cum me tibi comparare nulla re audeam, ne vtrumque nostrū videar ignorare, tamen, cuius in te animi sum ipse mihi conscius, in eo te respondere, libenter credo. fert hoc humanitas, postulat consuetudo tua, exigit etiam amicitia nostra, cuius equidem recreor memoria, honestor etiam nomine. hac spe fretus, à te peto, ut Ioannē Sarrū Zamoscium, qui hanc epistolam cum suis litteris ad te mittere, ita complectaris, ut meā commendationem, quod ille tibi persuasit, valuisse plurimum intelligat. est in familiarissimis, atque intimis Caroli Sigonii: & excellit, ipso teste Sigonio, moribus, ingenio, omni denique indole virtutis. iā, quæ mihi cum Sigonio intercedat necessitudo, quanta studiorum, animorumque coniunctio, quam consentiamus in litteris, aut quam suauiter interdum dissentiamus, ut ego mihi illum semper anteposuerim, ille mihi semper tribuerit plurimum, vtriusque scripta declarat. suscipe igitur, si quid non modò

modò mea, verùm etiam Sigonij causa vis, & orna-
tum potes, exculum doctrinis iuuenem, præstantis ani-
mi, natum ad patriæ suæ decus, tui verò mirificè studio-
sum, atque peramantem. nos enim simul in illo ornabis
testimonio beneuolentiæ tuæ, quam cognosci à quàm plu-
rimis, & nos aliquid apud te esse, quia vehementer hoc ad
nostram laudem pertinet, propterea vehementer cupimus.
Vale, & Patricio meo, nisi graue est, salutem meis verbis
plurimam. Romæ. xlv. Kalend. Octob. ∞ D LXi.

IOAN. SARIO ZAMOSCIO.

Patanium.

Est, cur gaudeam, capere te fructum aliquem ex iis li-
teris, quas ad ornatissimum virum, Petrum Miscouium, de te scripseram. quamquam hanc ego iam læticiam
animo præceperam, quippe qui & Miscouij præstante hu-
manitatem cognitam haberem, & in te ipso esse multa, quæ
amorem conciliant, non ignorarem. quod si te nobis, id
est, alienioribus, tua virtus ita commendat, ut cupiamus
tua causa, quidquid possumus: cur eadem virtus omnia
tibi à tuis, nulla cuiusquam commendatione, non impe-
tret? hoc te quoque existimare, cum intueor studia tua,
facile mihi persuadeo: nec dubito, quin, ex quibus artibus
manant hæc, quæ tibi proposita sunt, quæque adeptus in
summo splendore ac dignitate viues, ex tibi artes cha-
riorum quotidie sint, cum præsertim excellere te intelligam
industria, doctrina, eloquentia, sic, ut alios tua laude com-
moueas, exemploque doceas, malè suis rationibus consu-
lere, si quem à sempiternis præmiis paucorum annorum la-
bor auertat. Patricius denuo cupit Venetiis imprimi sua
fragmenta. in ea te meam operam videtur expolcere. nec
mihi voluntas deest: amo enim hominem amore non vul-
garis, sed, abiens quid possim, non video: nec libenter sus-
cipio, quod si parum succedat, amici animus offendatur, &
ego illius angar molestia. scribam tamen ad eum, cum va-
cabo. nam nunc occupationibus valde urgeor. Vale. Romæ.

IOANNI TURRITIANO.

Sermonetam.

Esti eram valde districtus earum rerum cura, quæ ad
sacrorum librorum editionem pertinent: cui toro muni-

neri, me esse à Pio. Pontifice Maximo non contemnē-
da conditione præpositum, credo te audisse: tamen, acce-
ptis litteris tuis humanissimè scriptis, & elegantissimè, vicit
occupationes meas, nec à me responderi nihil est passa re-
cordatio nostræ veteris amicitia, quam à virtute ortam ea-
dem postea virtus aluit, atque conseruauit. Ego te, mi Tur-
ritiane, quo primum die cognoui, dignissimum duxi, quem
omnes homines in oculis ferrent: ita sum delectatus inge-
nio tuo, ita doctrinam, ita mores probaui. Conseruetudinem
tuam, atque vsum inter nos assiduam, cum vehemēter ex-
petere, per vtriusque rationes consequi non licuit. nunc,
siue casus, siue nostra voluntas ita tulit, ut ego Romæ, tu
Sermonetæ viueres: latoi plurimum hac locorum propin-
quitate, & spero futurū, ut maiores mutua beneuolentiæ
fructus, si minis præsentis, litteris saltem consequamur. ego
tibi omnia, quæ potero, diligenter officia præstabo, memo-
riam quidem, & beneuolentiam, ut debeo, singularem. De
tuo statu, audieram antea sæpe à Laurentio Gambara, pro-
ximis autē diebus à familiari tuo, iuvene suauissimis mo-
ribus ornato, cognoui ea, quæ mihi læticiam attulerunt in-
credibilem: valere te gratia, & auctoritate apud Sermoneta-
num Cardinalem omni laude cumulātū, eiusque fratrem,
Bonifacium, Principem, maiorū suorum virtute simillimū:
in Auditoris munere numquā te à iure, & æquitate disce-
dere, consequi tamen humanitate, & ingenij præstantia, ut
summis, & infimis charus æquè, iucundusque sis: filium
te habere indole optima, quæ patris domestica virtus ad ve-
rum decus excitabit. Hæc de te, ut optabam: quæ spero fo-
re perpetua: de me, præter ea, quæ ab aliis accepisti, nihil fe-
rè habeo, quod significem. valeo satis cōmode: filius discit
apud me diligēter: nec pernitet, quantum proficiat. viuimus,
mediocri fortuna cōtenti. Vale & clarissimo Principi, cuius
ego parētem, cum viueret, auum autem pater meus omni
obseruantia coluit, salutē plurimam, officiosè manū oscu-
latus, meis verbis dices. Romæ, v. Id. Noëb. ∞ D LXi.

ANDREAE SILVIO.

Venetias.

Vix credas, mi Silui, quàm sæpe in magnis occupatio-
nibus tangar desiderio tui. non enim tui suauitatis,

non ingenij, non etiam pudoris ingenui, quo delector in primis, exemplum facile reperio. moueor etiam promisso illo tuo interpretationis Horatianæ, de qua te absentem interdum admonere possum, præsentem quotidie appellarem, ac penè conuicio exigerem. quis enim, qui de poësis modò iudicare aliquid possit, vni inter Latinos omnes Horatio, vel acumine ingenij, vel sententiarum gravitate, palmam non tribuit? quis igitur non magnopere tuarum lubricationum cupiditate capiatur? dixeras, velle te omnia, quæ ille à Græcis plurima transtulit, vt suam præfessim, tamquam auro purpuram, illustraret, diligenter colligere, oculisque omnium, vt imitandi ratio pateat, subiicere. totum opus erit egregium: sed hanc maximè partem, in qua non admodum aliorum elaborauit industria, à te homines eruditi vehementer expectant, & augetur expectatio sermonibus meis. Quare velim, si quid ego apud te sum, vel potius, si tibi ipse charus es, ad urbem te conferas incute vere. nusquam certiora aut maiora bonis artibus proposita sunt præmia. aliis in locis, tamquam peregrina, procul adspicitur virtus: hic statim colitur, vt domestica complexu excipitur, fouetur sinu. quis autem ipse sibi tam iniquus esse velit, vt, vbi aliquè possit, atque adeo maximum suorum laborum, & vigiliarum fructu ferre, ibi non & sedem ponere, & perpetuam vitam ducere, animum inducat? exempla ne quæras: vndique enim suppetunt. Hæc tantum scripsi raptim, in magnis temporis angustiis, vt intelligeres, me esse memorem amicitia nostra, & cum assiduus distinear curis, de tuis tamen commodis, & ornamentis cogitare. Vale. Romæ, Idibus Nouemb. 60 D LXI.

IOANNI BAPTISTAE TITIO.

Florentiam.

8

CVm, quid ageres, ignorarem, nec iam, vt ingenuè fatear, tui desiderium satis ferrem: quippe tua mihi suauitas, tuum ingenium, tuæ litteræ sæpe occurrunt: amore sum impulsus, vt hæc in magnis occupationibus ad te scriberem. Et, vt ordiar à rebus Romanis, id primum cognosce, tranquilla hic esse omnia, nihil turbulenti, nihil aduersi. ciuitas quotidie magis hoc Pontifice reuiuiscit. ita non modò ipse excellit iustitia, pietate, beneficentia, verum etiam

etiam suos omnes, egregie illos quidem ad virtutem indolis, verumtamen suo etiam exemplo, quales esse debent, tales præstat: quod in magna potestate, rerumque copia quàm non facile contingat, vniam veteribus tantum, non etiam recentibus exemplis cognitum haberemus. Multis locis ædificatur strenuè. nam Pontifex, vt præstanti animo est, antiquæ illius Romæ speciem eximiam, & formam cogitatione, ac mente complexus, excitari præclara monumenta, vias restitui veteres, nouas muniri, aquas etiam à longinquis fontibus impensa maxima in urbem duci iubet. quæ cum erunt absoluta, nihil ad spectu pulchrius, nihil magnificentius, aut etiam commodius esse poterit. Ego, quamquam tum aliis rebus, tum officio salutandi molestissimo quotidie fere distineor, iucundè tamè satis uiuo: si modò homini, scientiæ cupido, sine librorum usu, quo careo perimuitus, iucundi quidquam esse potest. Præla nostra, comparatis iam fere omnibus rebus, quæ ad imprimendum pertinent, propediem in officio erunt, & à Cypriani epistolis, quod felix, faustumque sit, initium fiet. De tuo statu expectabam omnino aliquid ex litteris tuis: idque postulare videbatur amicitia nostra: sed, cum ea spes me fefellerit, nolui committere, vt vicissim ipse officium meum desiderare posses. Vale, & salue à filio meo, cui raptim hæc mane dictaui, cum in Vaticanum, negotij causa, properarem. Romæ, Nonis Decemb. 60 D LXI.

IOANNI TVRRITIANO.

Sermonetam.

9

IN magna iucunditate, quam tua mihi attulit epistola, Imolestia non nihil, ac doloris adpersit illa pars, in qua, Bonifacij Caietani nomine, Principis egregij, cuius causa velle me omnia atque etiam debere confiteor, accuratè petis, vt ad eius filium liberalibus excolendum disciplinis conferam studium, & industriam meam. quod idem antea cum & sæpe, & vehementer peterent Cardinales aliquot, optimè de me meriti, inuirus equidem, tamen pernegauit: neque verò ob eam causam, quia priuatim docere, præsertim in urbe Roma, dignitatem non habere, arbitrantur multi: quod mihi quidem videtur secus: quod enim scire honestum est, id cur docere turpe sit, non intelligo: sed

multo magis, quia publici muneris cura, libenter à me pro
communi utilitate suscepta, vacui sanè temporis minimum
relinquit: & id ipsum, quod relinquitur, iure quodam suo
sibi postulât, acque exigunt studia mea. quamquam ab his
me sepe vel salurandi necessitas, vel amicorum auellit in-
terpellatio. ita traducuntur dies. honestè inquires. fateor. ad-
do etiam, satis iucundè. non enim me ^{muo. Spm} quendâ,
abhorrentem à cōsuetudine hominum, & humanitatis ex-
perrem, natura finxit. verumtamen, cum illa, tibi non igno-
ta, studiorum nostrorum suauitate voluptatem nullâ com-
paro. quodd si nobilissimi adolescentis conformandum opti-
mis artibus ingenium susceperem, valde mihi cogitandum
esset, quid patri eius, & patruo, quid etiam aui memoriz,
quem colui studiosissimè, quid familiæ claritati deberem.
sepe mihi occurreret mea fides, & suscepti ratio muneris,
& hominum quoque opinio, cui seruiendū esse non igno-
ras. quæ profectò vel singula tanti sunt, vt maximam à me
diligentiâ flagitare videantur: cum in hac tot rerum occu-
patione tâta ne mediocrem quidem præstare possim. Filius
meus, cui te bene ominari gaudeo, mea voce iam, qua quo-
tidie fere aures eius antea personabant, in discendo non vi-
tiuit. sic enim in vtraque versatur lingua, vt suo iam studio
potiùs, quàm nostra proficiat industria. Quare velim eo te
esse locoingas, quo ego sum: & si nec officij me putas
ignarum esse nec obstare, quo minùs officio satisfaciâ vo-
luntatem vides, tribuas hoc amicitia: nostræ, & æquitati
tuæ, vt causam meam apud optimum Principem diligenter
agas, eique de meo sensu, & studio ita fidem facias nihil vt
sibi tam esse deditum sentiat, quàm operam omnem meâ,
atque curam, nec malle me quidquam, quàm eius, cum pos-
sim, obsequi voluntati, & cum non possim, vehementer
angi. hoc tu cura, & perfice, si me graui sanè sollicitudinis
onere leuatum vis. faciliè, vt opinor, vel humanitas illius,
vel ratio ipsa, quod cupimus, impetrabit. Idque à te, ne vi-
dear humanitati tuæ diffidere, pluribus verbis petere non
debeo. Vale. Romæ. xvi. Kalend. Ian. 60 D LXI.

COLAE ANTONIO CARAC-
ciolo Marchioni Vici. Neapolim. 10

A Vum tuum, Marchionem Vici, virum omni laude
cumulatum, vita excessisse, amicorum litteræ signifi-
cant.

tant. quo equidem nuncio, primùm vehementer sum com-
motus, cum mihi veniret in mentem doloris tui, quem ex
illius interitu, conspectu erepto carissimi hominis, & fru-
ctu amisso maximarum virtutum, quibus in vita excel-
luit, iure suscepisti: deinde, vt me collegi, occurrebant mul-
ta, quàm obrem animus meus à maiore abductus nō me-
diocri solatio conuiesceret. Quid enim est in hac vita ex-
optandum? vita ipsa, dixerit aliquis. num quid præterea? vir-
tus, & bona existimatio, sine quibus ipsum, viuere, sapienti-
bus iucundum non est, amplæ fortunæ, quas Peripatetici
non neglexerunt, amicitia, quarum vsus in secundis rebus
delectationem, in aduersis utilitatem semper, interdum e-
tiam salutem affert. At hæc auo tuo, diuino quodam mune-
re, omnia contigerunt: qui & ad vltimam ferè sene-
ctutem vitam perduxit, & sempiternam laudem, milita-
ri scientia, ac fortitudine partam, posteris reliquit. opi-
bus autem non abundauit solum, verum etiam optimè vs-
sus est, amicitias & clientelas, officiis & liberalitate qua-
sitæ, coluit diligentissimè. Quæ cum ita sint, non tibi do-
lendum est eius interitu, quem sciebas natum esse mor-
talem, sed lætandum potiùs, quod ita vixerit, vt mini-
mum ei mors, quæ multorum nonnūpa cum corporibus
extinguit, adimere posse videretur. viuet enim auus tuus,
viuet, inquam, in hominum memoria, quàm diu probita-
ti, consilio, virtuti locus erit. atque ille quidem lætari ve-
hementer solebat, cum te nepotem suum, omni decore
florentem, hæredem sibi futurum cerneret, non eam
modò rerum, quæ fortunæ bona dicuntur, sed etiam vir-
tutis, ac sapientiæ, quæ neque à fortuna dantur, nec eri-
piuntur vnuquam. itaque debes eniti, & curare, quod te iam
egregiè præstare audio, vt eius in te virtutes agnoscantur,
& quam verè gloriæ viam iam ingressus es, per eam ce-
leri cursu eodem pergas. sic enim breui ad ea, quibus iam,
bonis omnibus mirificè fauentibus, ac lætantibus, appro-
pinquas, immortalitatis præmia peruenies. me quidem per-
petuò præconem laudum tuarum, si quid mea vox vale-
ret, fore pollicerer: studio tamen, & conatu, si minùs re-
ipsa licebit, fortasse consequar, vt, quæ mea sit erga te ob-
seruantia, quæ de tuis virtutibus opinio, quæ tua simul in
me merita, homines intelligant. Vale. Romæ, prid. Kalend.
Mart. 60 D LXII.

PAVLLI MANVTII
IO. ANTONIO SERONI.
Neapolim.

II

Etsi non dubito, quin tu pro tua prudentia, quibus assidue distinear curis, & quæ negotiorum onera sustineam, præclare intelligas: tamen peccasse mihi videor, nec à me ipso veniam facile impetro, qui, acceptis litteris tuis, humanitate simul, & ingenio conditis, respondendi officium ad hanc usque diem protulerim. hac enim me esse mente, velim existimes, ut nihil aut à fortuna consequi, aut ab industria possum, quod tui similitum amicitias anteponendum putem, itaque, nullius mihi non modò culpæ, sed nec erroris conscius, magno tamen in dolore versor. appellasti me prior suauissimis litteris, ornaisti laudibus: amoris nulla significatio est, qua vacauerit epistola tua. quibus in rebus gratiæ referendæ facultatem non habeo: studio tamen, & memoria benignitatis tuæ, partes meas facile tuebor. quamquam, quod ad laudes attinet, quas in me plena manu cõgessisti: vix possum constituere, letitiæ ne plus, an molestiæ mihi attulerit iudicium de me tuum. nemo ferre amat, nisi de quo bene existimat: cur igitur, à quo amari vehementer cupio, ei me talem videri, qualis nunc quidem certè non sum, atque utinam aliquando esse possim, non vehementer gaudeam? rursus, cum ad me ipsum cogitationem conuerto, meiq; vires ingenij cum opinione tua confesso, statim illustrat veritatem ratio, errorèmq; mihi tuum cum pudore meo, atq; etiam, ut verè dicam, non mediocriter cum dolore patefacit. quamquam, cur ego errare te credam, qui studio, & doctrina iampridem es assecutus, ut minimè omnium in hoc genere falli possis? nec seruire auribus certè vis, homo ingenij disciplinis eruditus. quid ergo est? Socratem videlicet imitaris, & ironia te delectat. nã, quod tua bona minuis, nostra verò, si qua sunt, auges, amo equidem in altero modestiam tuam, in altero humanitatem: verum hoc scito, & patere æquo animo, me de te ipso contra te sentire, persuasum iam elegantia, & subtilitate litterarum tuarum: quas qui legerit, quàm longè per eloquentiæ viam processeris, intelliget. De me autem, utinam sententiam tuam scripta mea non refellant: quibus ut ingenium non defuerit, quod tu existimas, ego aliter statuo, diligentia certè, quæ subleuare ingenium potuit, in magnis occupa-

occupationibus, & valetudinis infirmitate semper defuit. Quare omitte, quæso, ironiam istam, & æqua lance utrumque nostrum perpende. ita fiet, ut, quæ in me ornamenta contulisti, maximam eorum partem in te transferas. Ego enim, si quis voluntatem, vel si etiam industriam in me laudet, facile patiar: cetera non agnoscam. te verò, quamquam antea eruditissimi, & in primis acuti iuuenis, Io. Vincentij Pinelli testimonio magnopere credebam, tamè ex vna tua epistola, tamquam ab vngue leonem, planè totum cognoui, itaque, cum tibi de ista præstantis ingenij facultate, doctrinæque copia plurimum gratulor: tum verò, ut tua bona noris, id est, ut aliquid litteris mandes, quod omnis posteritas in manibus habeat, pro instituta inter nos amicitia non hortor solum, verum etiã rogo. Quod reliquum est, licet inter bonos haud valde necessariam officij promissionem existimem, præsertim in ea necessitudine, quam studiorum similitudo peperit: omnia tamen, quæ præstare possum, quæ summa esse cuperem, sed ea tamen, quæcumque sunt, in omnibus tuis rebus, minimis, maximis, æquè tibi polliceor, ac si iampridem amare cõpissimus inter nos. hoc enim, & aliis frui privilegiis decet eas amicitias, quæ à studio virtutis emanant. Vale. Romæ, Kal. Mart. MDLXII.

NICASIO CASLETANO.
Patavium.

12

Patavium te venisse, quæ semper vrbs officina quædam est habita doctrinæ, lator equidem communium studiorum causâ plurimum. cerno enim iam animo, ubi tu philosophiam cum eloquentia coniunxeris, quantum ornamentum litteris nostris, quantum splendoris accedat: sed mecum actum est incommodius, qui, quo tempore nobis, vnius diei tantum intervallo disunctis, præsentis amicitia nostræ fructus nullo negotio capere licuisset, quo mihi optatius, aut iucundius esse nihil potuit, tunc abesse à te cogar, & omnem suauitatis, delectationisque nostræ spem in mutuo litterarum officio reponere. crede mihi, hac ego cura vehementer angor, quippe, cuius imaginem humanitatis, ingenij, eloquentiæ iampridem vidi in epistolis tuis, ac sæpe sum animo contemplatus. ea si propius

adspicerem, qua latitua, qua voluptate perfunderer? valeant, si qui aut opes, aut honorum insignia, vel illustrium virorum ambitiosas salutationes tanti aestimant, vt hæc bonis, iucundis, sapientibus, id est, tui quàm simillimis amicis anteponan. Accedit ex occupationibus molestia, quibus impediatur, quo minùs tecum per litteras quàm sapissime colloquar: quod ob eam quoque causam ad te scribo, ne mihi vitio veritas, nèue obliuione, aut negligentia mea potiùs, quàm negotiorum multitudine factum suspiceris, quòd paulo seriùs fortasse, quàm expectabas, epistolæ tuæ responderim. nulla enim re magis, quàm deserti officij memoria, crucior. nec tamen ab amicis plus, quàm commodum eorum, aut etià voluntas ferat, vinquam postulo. itaque amicum nostrum cur excusares de infrequentia litterarum, causæ nihil fuit. quiduis enim mihi potiùs persuadere patiar, quàm ei me absenti effluxisse ex animo, quem ego præsentem quibus coluerim officiis, quæque ad eius laudem studia contulerim, optimus ipse testis est. At scribit per quàm rarò. Fortasse aulicæ vitæ consuetudo ita fert. fortasse etiam, cum velit, per negotia, non licet, vel priuata, vel publica: aut, si licet, nostram amicitiam, quæ satis per se firma est, non modò litteris, sed nec vllò prorsus officio putat esse fulciendam. qua ego quoque in sententia sum. & tamen ita me comparauit iam pridem, si quid ab amicis præter meam expectationem omittitur, id ne accipiam durius, & malim omnia mitiorem in partem interpretari, quàm committere, vt sanctissima necessitudinù iura suspicio, plerumq; falsa, violare possit. Atque hæc ipsa, nisi graue est, ad eum perferbas velim: & hoc addas, me, cum primum Romam veni, de meo statu litteras ad eum dedisse: quas à communibus amicis fidei, & certo tabellario commissas, periisse non arbitror: ab eo tempore noui nihil in meis rebus cõgisse, nisi hoc nouum videtur, mihi cum hoc cælo, cuius multi grauitatem non ferunt, adhuc quidem optimè conuenire. quod ei fore iucundissimum, certò scio. Tibi ad Carolù Sigonium, & Michælē Sophianum, præstantes viros, mihiq; & studiis, & amore coniunctissimos, cur litteris opus esse commendatiis existimem: quasi non eorum vterque vt doctrina, sic etiam humanitate excellat. & profectò iam tibi ad eorum amicitiam, qua vir bonus & studiosus nemo excluditur, aditum aperuit,

aperuit, nullo intercessore, virtus tua, illique te cognitum diligunt, tuæque in primis consuetudine delectantur. qua ego interdum cogitatione ita fruor, vt hæc etiam specie falli me sinam, quasi ipse vestris deambulationibus, & sermonibus intersim. Ego hic, nisi me noctes aliquantù aduissent, caruissim prorsus litterulis nostris, quarum suauitate pascor. nunc, æquato iam noctibus dierum spatio, vereor, ne non otij quantum vellem relinqueretur. Tu quàm libenter Patuij sis, quàmque diu te futurum putes, quo vitæ in philosophia doctore, (nam Genuam, omnium facile principem) rariore iam dentiù ordine minùs explanatè loqui aiebant) hæc si ad me scripseris, & simul, de singulis publicè interpretantibus quid sentias, duplicem fructum capia, & quòd ea, quæ scire aueo, cognoscam, & quòd ex litteris tuis, in quibus vernaculum illum Romani sermonis leporem, & planè Ciceronianam elegantiā mihi videor agnoscere. Vale. Romæ, IV. Id. Mart. 60 D LXXII.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

13

DE virtute rectè sentis, ea cõiungit absentes, & in eos, quos numquam vidimus, amorem cõciliat. quod autem, vt me, quasi aliqua virtute præditum, diligeres, adductum te significas: amplector voluntatē tuam: de amoris causa non disputo. sit ita, vt existimas, vel potiùs, existimes quod lubet. nam ego me tibi, qui sim, numquam aperiam, ne de amore in me tuo, quem video esse non vulgarem, aliquid atque adeo multù detrahatur. Ego tibi, primum quòd honorificè de me sentias, deinde quòd id ipsum elegantissima mihi declarandum epistola putaueris, tantum debeo, quantù intelligo perfolui à me vix posse. nam, etsi nullum à me officium, aut studium, quod ad tuam laudem, aut rem pertineat, desiderari à me patiar: tamen, quòd tu me prior tua sponte ad iungendam inter nos amicitiam prouocaueris, par pari referre, vel si omnia tua causa præstem, numquam videbor. Quid, quod ista humanitas, qua me tibi deuinxisti plurimum, ingenij, eloquentiæ, doctrinæque laude cumulatur? quæ faciliè apparent in litteris tuis. itaque dedi statim eas legendas filio meo: vt exemplo tuo commoueretur, & quasi tua per vestigia

ad eandem gloriam contenderet. Tibi autem vehementer gratulor, quod tam præclaram Latine scribendi facultatem sis adeptus, proprio tu quidem naturæ munere: verum, nisi accessisset Grifoli mei, viri doctissimi, atque integerrimi, egregia disciplina, & ad disciplinam studium, & industria tua, nunquam is fuisses, cui possent invidere multi, similes esse paucissimi. Roma discessisse Ioannem Baptistam Titium, probum iuuenem, & in primis eruditum, antea magnopere dolebam, nunc eo minus angor, quod vos vnâ esse, & colloqui de studiis communibus, ex litteris tuis intellexi: ex quo, non dubito, quin fructus ad vtrumque, vt in litteris vterque excellit, maximi perueniant. Salutem ei meo nomine, si modò adhuc istic est, dices: sin discessit, quod tua causa nolim, litteris adscribes. Vale. Romæ, xi. Kalend. Quinctil. 60 D LXXI.

CRISTOPHORO SAXO.

Perusiam.

14

Horatium Cardanetum, licet ignotum mihi de facie, tamen ob eius excellentem doctrinam, & eloquentiam, vehementer diligo. is mihi disertissima epistola non vulgarem virtutis tuæ significationem dedit: cuius testimonio commotus, vel si tua scripta numquam legissem, nihilque ex aliorum sermone de tuis optimis institutis, ac studiis cognouissem, tamen ita statuerem, te mihi non modò amandum, verum etiam, quantum in me esset, ornandum: si modò ornamenta desiderat virtus tua, quæ te ipsum iam pridem, istamque ciuitatem illustrat. Sed, mihi crede, vberius nemo de te, aut honorificentius loquitur, nemo mihi plurius est, quàm Rhetor tuus: cuius facultate, & copia facilè sum adductus, vt comparem te maximis viris, tuæque causæ, quæ possum, quæque etiam non possum, cupiam. quod si credideris, iure à te fieri senties, quod nunc si facis, tua sponte, non meo merito, facis, vt me diligas, & expectabis à me eadem, quæ à familiarissimis tuis: quorum, pro tua probitate, & eruditione summa, numerum audio esse quàm maximum. Tuis oculis restitui cupio, vel quod assiduus librorum vsus, vel ætas iam ipsa, ad omnem corporis infirmitatem procliuor, ademit. tu tamen, quando animo, ac mente vides ea, quæ simul cum oculis

amitti

amitti non possunt, frui cogitationibus tuis, & forti animo feras hoc quidquid est incommodi. malum enim, aut calamitatem, quo tu vocabulo vsus es, numquam vocabo id, quod à culpa seiunctum esse crediderim. Vale. Romæ.

FRANCISCO SEVERO.

Ferrariam.

15

Cum tuas litteras legere cepissem, in quibus mihi amantissimè, quod ad urbem migrauerim, gratulabaris, primùm accusaui tabellariorum incuriam, qui eas tam serò pertulissent: deinde, cum ad clausulam legendo peruenissem, liberaui culpa tabellarios, de te cepi querere, quod etiam nunc quæro, quid consilij tui fuerit, vt, qui primis diebus, aut etiam primis mensibus aduentus mei nullam omnino lætitiæ tuæ significationem dedisses, idem post annum denique, & eo amplius, omissem antea consilium gratulandi repetendum putaueris. neque enim hanc afferre causam potes, quod eo tempore minus commodè se haberent Romanæ res, nunc autem in eo statu sint, vt gratulatione dignæ videantur. nam contrà, quæ tunc tranquilla satis erant, nunc turbulenta multi putant: ego tamen, vt oportet, sic etiam auguror, & spero: fretus infinita summi Dei clementia, & consiliis optimis Pij I. v. Pontificis, qui, publice quieti vt consulat, nullam ipse quietis partem capit, omnesque suas curas intentissimo semper animo tum in Ecclesiæ dignitate, tum in communi salute desigit. At metuebas, ne cæli nobis, præsertim grauioris, obesset insolentia. Esto: tamen hunc dissimulari metum decuit: & ego, amicissimo homine gratulante, bonum omen libenter accepissem. Mores hominum fortasse, & consuetudo aulica, & hæc propè quotidiana salutandi necessitas occurrebat: me contrà, otij cupidum, huius ignarum ambitiøs obseruantix, quam hic veteres incolæ humanitatem, nos inquilini fucum appellamus, vix putabas hæc probare posse, nedum imitari velle. quod si ita est, paulisper, mi Severe, tuam in me beneuolentiam possum requirere. partes enim videris eas abiicisse, quas tibi imposuerat amicitia nostra. tuum erat, idque ego sanè expectabam, vel præceptis erudire me, ad hanc disciplinam aptis, vel, si tibi quoque hoc artificij genus incognitum est, horari

tari saltem, vt Romana studia ne contemnerem, habendamque loci, ac temporis, quod etiam sapientes probauerunt, rationem putarem. Hæc ego, à te omiſſa, ſi eſſem in exigēdis officiis paullo ſeuerior, & ſi id pateretur amor in te meus, iure forſitan expoſtulare. Sed nihil eſt tanti: & cupio mihi perſuaderi quiduis potiùs, quàm, quo ipſe animo erga te ſum, eodem te erga me non eſſe. ac vide, quàm non iniquè tecum agam, atque adeo, quanto æquior in te ſim, quàm in me ipſum. ego, ſi quid in hac ſcribendi tarditate peccatum eſt, ſæpe id vtrique noſtrum pariter adſcribo, interdum etiam auerto à te culpam, & in me totam transfero. nam, ſi tu hoc dixeris, non abiſſe te officium ſcribendi, ſed ignorantia rerum mearum diſtulſiſſe, exſpectantem quotidie, vt aliquid de meo ſtatu non ex humaniſſimis, optimique viri, Pavlli Sacraſti ſermonē, ſed ex meis litteris cognoscereſ: quidquid enim ſcripſiſſem, ad id tuas litteras accommodaturum fuiſſe: hoc, inquam, ſi dixeris, in tuto tua cauſa eſt: neque ſolùm excuſationem tuam agnoſcere cogar, & probare, verùm etiam, quod contrà afferam ad amouendam à me culpam, fortaſſe non reperiam. itaque abſit omnis querella: & ſi quid offenſum in hoc genere à nobis eſt, viciffim alter alteri largiamur. verus amor, ac ſummus, quo tu me, vt opinor, ego certè complexus te ſum, numerari inter nos, aut perpendi officia nō ſinit. quod ſi fructum requireret amicitia noſtra, quis eſſet vberior conſcientia mutue voluntatis? ſed proſectò non requirit, ipſaque ſibi fructus eſt, ſequē ipſam alit, ac ſuſtinet. atque equidem recordatione ipſa amicorum meorum ita paſcor, vt in ſecundis rebus nihil iucundius, in aduerſis hoc ſæpe maximum ſolatium inuenerim. Honores autem illi, quos tu ſperari à me vis, in quo aduerſantur multa, modicè me capiunt. quid enim habent, quo melior ſiam? quod curandum eſt vnum. aut, ſi hoc non habent, cur expetendū? cur igitur hac ſpecie falli me patiar, aciemque mentis, homini à Deo datam, vt à malis bona diſtinguantur, inani ſplendore præſtinguit? illud optemus potiùs, vt honeſti pulcritudinē, nulla interiecta rerum humanarum nube, contemplari liceat. quod ſi aſſequemur, contemnemus ea, quæ ceteri mirantur, & in priuata vita, minimo contenti, regum fortunam adæquabimus. Rome, v. l. d. Octob. 60 b. LXII.

MARIO

MARIO NIZOLIO.

Parmam.

16

Utrum aliquid ad te ſcribere quotidie cogito, & tamen diem è die exſpecto, ſpe vacui temporis, non modò vt commodiùs, ſed etiam vt vberius poſſem ſcribere, fecit, vt anteverteres, humanitas illa tua, quam ego coniunctam patri doctrina, in amore, & in ore ſemper habui. ac mihi quidem ſiue ratio ipſa, ſiue amor in te meus facile perſuadet, vt præceptum abſ te officiij priorem locum non ſolùm æquo animo feram, verùm etiam gaudeam. quid enim mihi aut eſt, aut eſſe debet optabilius, atque iucundius, quàm, à quo maximè omnium diligi cupio, eum dare operam, vt id me eſſe conſecutum intelligat? Quod autem eorum librorum, in quibus & figurarum, & argumentandi, ampliſcandique varia genera complecteris, quaſi ſpecimen quoddam ad me mittendum putatiſti: ſiue tu id feceris, vt obſequerere ſtudio meo, cùm id me valde cupere intelligeres, ſiue, vt eliceret iudicium meum, quod me velle tua cauſa multum, poſſe aliquid fortaſſe, hac quidem in re, animum induxiſſes, vtroque nomine eſt ſanè, cur te amem ac tibi debeam pluriſimum, nec deeſſe patiar, qualecumque eſt, voluntati tuæ iudicium meum. Ego enim, vt verè dicā, iſtam excellentem ad bene de litteris merendum animi tui propenſionem ita probo, vt efferam laudibus: agere autem hæc te ſimul omnia, & implicari tot rebus eodem tempore, quas curare ſingulas, & conſicere permagnum eſt, æquè probare non poſſum. Nec me fugit, argumentandi, ampliſcandique ratio, præſertim à te tradita, quem afferre fructum poſſit: ſed figurarum via, natura obſcurior, præceptis ad hanc diem minùs cognita, vſu certè parum tuta, poſcere primò loco videtur lumen aliquod doctrinæ tuæ, vt ad exoptatam omnibus eloquentiæ laudem certum iter aliquando vniùs induſtria pateſciat. duo reliqua mox: ſunt enim præclara, planèque ſtudio tuo digna: interim, hoc vnum ſi ages, primum tibi ipſi laborem valde minues: ſine vlla tamen imminutione laudis tuæ: dein de communis deſiderij exſpectationem, ex inueterata iam tuæ virtutis opinione ortam, explebis aliquanto maturiùs. quàm multi enim ſint, qui hæc Latinæ orationis lamina nondum viderint, ac ne eſſe quidem vlla ſuſpicien-

tur,

tur, quàm pauci verò, qui, cum ea videant, imitandi tamen
viam, & rationem ignorent, scis ipse omnium optimè, &
iudicasti iam ab illo tempore, cum te hac ipsa de re confe-
cturum esse artem quandam, eamque illustrarum vnus
Ciceronis exemplis professus es. nimum diu debes, mi Ni-
zoli, quod olim petentibus à te tribus familiarissimis tuis,
tuæque gloriæ cupidissimis, Petro Bunello, Paulo Magnu-
lo, mihi tunc adolescentulo, sæpe promissisti. nec tamen vr-
gere te audeo, hominem ætate infirmum, oculis non bene
vtemem, publico etiam docendi munere districtum: sed
meam sententiam de re dicendam putavi: in quo habui ra-
tionem in primis valetudinis tuæ, veritus, ne, cum multa se-
nex admodum susceperis, omnia perferte vix possis: de tem-
pore autem, etsi iam indicavi non tam, quid ego, quàm
quid omnes cuperent, tamen ipse moderaberis ex pruden-
tia tua, & eo quiddè animo, vt, in magna expectatione nos
quoque de tuo commodo vehementer laborare, tibi per-
suadeas. Equidem, si me audis, etiam illud suaserim, ne ad fi-
guras oratorum similia aggregares poetarum loca. quor-
um enim? cum ab vno Cicerone omnis vbettas, & quasi
silua tum rerum, tum verborum sumi possit, quòd si poetis
prodesse vis, hoc quoque separatim fiat: bene locabitur in-
dustria: nec ego aspernor ea studia, quæ colui adolescens, &
quorum ope fateor me ad aliquam oratorij numeri scien-
tiam facile peruenisse: nunc elabores velim & hanc vnam,
& simplicem, omnium, vt ego sentio, maximam, ac difficil-
limam eloquentiæ partem. quo in genere, siue tu verborum,
siue sententiarum ornamenta quæras, non video, cur vno
Cicerone contentus esse non possis. mihi quidem, cum
immenlas eius opes intentis oculis contemplor, egere in-
terdum ipsa pænè Græcia videtur: certè de nostris, qui ad
eandem laudem adspirare potuerit, neque fuisse antea, ne-
que fore quemquam puto. Dixi, quid sentirem, ingenuè
pro mea consuetudine, libenter pro amore in te veteri-
mo atque verissimo. tu quid statuas, vtrum instituta com-
munes, an, vt cepisti pergas, pro tua singulari sapientia iu-
dicabis. Commentarios meos in epistolas Ciceronis, quæ
Familiæ vocantur, cum à te expectari video, aperi
mihi animos ad scribendum sentio: & quamquam tu non
inestes, admoneri tamen videor, vt absolua. sed hoc nec
sine otio fieri potest, & Romæ otium optare, eius est, qui
Romam

Romam ipsam ignoret, aut, qui, quod accidat vniuersis, in
eo sibi præcipuam conditionem sperare solus audeat. Sed,
quia cessamus inuiti, & quia, quod fuit in opere difficilius,
id transactum iam est: enitemur, vt reliqua diu non desi-
derentur. angustia temporis obstabunt: at detrahère ali-
quid somno, & conferre ad elucubrandum licebit. turpe
enim nobis est, qui versamur in artium nobilissimarum
studijs, antelucana vinci leuiorum opificum industria: præ-
sertim cum illi nihil, præter ea, quæ corpori seruiunt, &
vetustate corrumpuntur, nos animi fructum cum nominis
immortalitate quæramus. Vale. Romæ, IV. Kalend. Decemb.
MDLXII.

ANDREAE GOSTINIO.

Cracouiam.

17

R Ectè coniecisti, obrui me planè negotiorum flucti-
bus. nam, qui antea, cum essem Venetijs, vel infimi
ordinis hominibus respondere ad me scribentibus cōsue-
sem, scilicet Andreæ Gostinio, doctissimo, & eloquentissi-
mo viro, summa apud principes auctoritate, & gratia, hu-
manissime scribenti, nihil rescriberem. tum verò me ho-
minem non esse, minimeque dignum iis litteris putarem,
quibus ab ineunte ætate ita meum studium dedi, nihil vt
antiquius habuerim, nihil omnino duxerim præstantius.
Feci tamen in summis occupationibus, vt orationē tuam
legerem: de qua sic statuo, scriptam esse grauiter & ornatè,
sic vt ex ista prouincia, quæ nunc egregijs floret ingenijs,
tibi cōparem paucos, antepōnam neminem. quo sanè no-
mine vehemèter tibi gratulor, & liberalibus disciplinis, qui-
bus ab ista eloquentia quantū ornamenti possit accedere,
mente iā prospicio. Perge, mi Gostini, per eam viam, quæ te
ad immortalem gloriā ducit. nihil optabilius sapiētī, quàm
ea querere, quæ vulgus contēnit, eos vitæ terminos, quos
natura præscripsit, virtute proferre. quod tu potes, & velle
debes, & vt velis ego te, amicitij causa, nuper inter nos in-
stituta, nō solum moneo, verum etiā rogo. De migratione
hoc scito amplius, cum hic honestissimorū hominū & be-
neuolentia, & consuetudine fruatur, nec mihi quidquam in
mētē venerit optare, ac petere, quod à summo Pontifice
Pio

Pio IV. non facile sim consecutus, angere me tamen, quod à studiis nostris, quorum quæ sit suauitas, ipse optimè non fuit, ita diuellat, ut ex iis, quæ pro communi utilitate non pauca eram exorsus, pertexere nihil liceat. quam iacturam fortasse te minimam, tamen, ut ad iuandas bonas artes animi mei propensio est, fero molestissimè. Quocirca tibi iam, tuisque similibus, qui mihi voluntate pares, doctrina, & otio præstant, cogor tradere vigiliam meam: idque facio libentissime, qui publici commodi rationem ipsam per se, non cum mea laude coniunctam, plurimi semper fecerim. Ego tibi, si quid operæ nauare possum, id totum polliceor, ac defero. seruiam libentissime, quantum in me erit, voluntati, commodisque tuis. Vale & Petrum Misco- uium, Andream Patricium, singulares viros, quibus for- tasse excidimus, intermisso litterarum officio, rogore, meis verbis diligenter saluta. Romæ.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

18

EX omnibus officiis, quæ in me plurima contulisti, Equæ cogitare sæpe soleo, nullum mihi scito pluris esse, quam quod operam dederis, ut Iulij Iusti, Comitum omni laude cumulati, amicitiam consequeretur. nam, etsi antea, testimonio adductus tuo, præstare eum litteris, ingenio, humanitate existimabam: tamen vici opinionem meam illius epistola, sanè ita luculenter scripta, ut ad antiquorum eloquentiam proximè accedat, non loquor ad gratiam: neque id amicitia nostra, nec natura mea patitur. huic viro, si cum generis nobilitate spectatur virtus, quamquam nihil est ipsa virtute nobilior, qui præferri possit, neminè video, itaque illum in oculis fero, ornate etiam laudibus cogito, & meam obseruantiam, si fieri poterit, apud posteros testatà relinquere. tu, si spoponderis ei de me, quæcumque ab homine coniunctissimo expectari solent, gratissimum feceris. Nangerius, controuersia quadam impeditus, tibi ut arbitror, non ignota, suam professionem distulit inuitus. nunc nihil obstat, præter anni tempus, quo minùs in viam se det. quantum diuino, si Pontifex Bononia se conferret, de quo rumor pænè rancus factus est, itineris comitem se præbebit: sin minùs, circiter Kalendas Martias, remissione

missione frigoris, discedet. Orationem tuam licere tibi diutius, quam volueras, limare, ac perpolire, non molestè fero. ac obrectatio laudem minuet: quasi præstare idem, si temporis ad scribendum tantumdem daretur, quibus posset. tu hoc suspicaris: ego secus. nam boni, & rectè intelligentes, ipsam rem æquissimis animis æstimabunt: improbi, & imperiti quid sentiant, laborandum non est. alioquin negotium nobis numquam deerit. De rebus meis, hoc vnum, quo lætari possis, accipe: frui me multorum beneuolentia: cetera satis frigent. causam conferamus in tempora: nam ab hominibus libenter culpam auerto. Pontificis quidem præstantem animum ita variæ, itaque graues distrahunt curæ, ut ignorare multa cogatur, multa etiam delegare aliis, qui præter suum negotium nihil curant. Valet filius, & res Romanas cupidè tractat, quibus libellum suum de Orthographia non mediocriter locupletauit. Vale. Romæ. xii. Kalend. Feb. 80 D LXXIII.

IVLIO IVSTO. Veronam. 19

FRANCISCUS Morandus, vir sanè ita probus, versique cultor, ut neminem umquam fallat, ita ingenio, doctrina, prudentiaque excellens, ut falli ipse non possit, multa mihi Venetiis, cum vnà iucundissimè viueremus, de tua singulari scientia, integritate, suauitate morum, & eximia quadam ad omnes artes, nobili viro dignas, propensione sæpe prædicare solitus est. credebam facile tali viro affirmanti, tæque amabam vehementer, eius testimonio permotus: sed quanto eadem vidi illustrius, atque apertius in litteris tuis, quas ad me quo longiores, eo gratiores proximè misisti. itaque ad priorem illam voluntatem, quam in te antea tantam contuleram, ut ad eam accedere nihil posse videretur, accessio, tamen cuiusmodi facta est, ut eorum studiis, qui te & summa, & perueteri necessitudine attingunt, facile se æquauerit amor meus. nec verò me afficiunt illa, quæ multis prima sunt, familie dignitas, amplæ clientelæ, & earum rerum, quas fortuna suppeditat, copia. neque omnino hoc de genere nunc disputo. optent, si qui hæc non habent, & qui habent, honestè fruantur. sed esse quadam haud paullo præstatiore, quæ neque extrinsecus affluant, & semel adscita numquam remoueantur,

quis, nisi sanæ mentis expers, dubitauit vniquam? quæ tu, cum illa quoque possideres, à maioribus parta, à præstante viro parente tuo aucta, ita tibi acquirenda existimasti, quasi hæc sola tui iuris, verèque tua propria futura essent, reliqua ad te parum, aut etiam nihil attinerent. hæc ista sapientia, istaque virtute. qui enim, subducta rectè viuendi ratione, corpori se minimum, animo debere plurimum sentit: qui ita factus, itaque institutus est, vt imperet iis rebus quibus alij seruiunt, voluptatem nullam amet, ab honesto seiunctam, ipsamque honesti speciem ita contempletur, vt in ea totus hæreat: is vitæ fructum capit, is honorum vocabula contemnit, quique verus honor sit, & vnde manet, quidque vera nobilitas à fucata distet, solus intelligit. Hæc te olim videre, ac sentire adolescentem, cum tibi ipse dux esses in rebus egregiis ita strenuus, itaque certus, vt nec ætas illa, quamplurimos in optimo cursu remorari solita, languidiorem faceret, nec æqualium error à proposita gloria deflecteret, iure mirabantur multi: nunc, isto ductum sensu, ista incitatum voluntate, mirabiliter adiuuante natura, fortuna numquam aduersante, cuius etiam commoda, quibus ad nequitiam abutuntur multi ad virtutis vsum conuertisti, peruenisse ad eam laudem, quod adspirare paucissimis licet, cur miremur? incendi potius imitandi cupiditate, & commoueri exemplo debemus. equidem, à qua hora legi epistolam tuam, qua nescio an quidquam grauius, aut elegantius adhuc viderim, tantum abest, vt assentatus mihi sim ob eas laudes, quas in me pleno modio contulisti, vt etiam, si quam antea de me ipso opinionem susceperam, quæ sanè perexigua fuit, plane omnem deposuerim. quod si, se ipsum nosse, tanti semper fuit, vt inter saluberrima, humanæque vitæ necessaria præcepta hoc præcipue veteres illi Apollinis oraculo tribuerent: quantum à te habeo beneficium, quas tibi debeo gratias, quod, vt ipse me penitus inspicerem, ac mihi post hæc essem notior, effecisti? neque hoc simplex lucrum est, quod, reuocata ad veritatem ratione, cepi me minus diligere: sed accedit illud, quod acuisi industriam meam, vt conformarem me, quatenus liceret, ad iudicium tuum, & quibus me laudibus ornandum putasti, iis aliqua saltem ex parte respondere possem. quamquam, si tu me, quem ames, dignum iam existimas: cuius præmij spe euigilem, aut quid laborem

laborem amplius: vberimum cepi fructum studiorum meorum: nulla mihi merces amicitia tua præstantior, nulla carior esse potest: in ea tantum pono, quanti virtutem æstimo, quam certè omnibus rebus antepono. Congressum nostrum ita exopto, vt tibi non concedam: nec tamen sperare audeo futurum, vt vnà esse possimus: nisi si, qualia sæpe multa contingunt, eiusmodi aliquid præter spem dies afferat, præsertim publicis rebus ita fluctuantibus, vt mutari multa possint: vtinam iactura leui: quod equidem spero: verum tamen, si qua res orbem conuerterit rationum mearum, lenietur incommodum spe consuetudinis tuæ: Morandi quidem nostri, hominis humanissimi, atque doctissimi, cōiectu domestico, quotidianisque sermonibus non dubito quin perfruar. Vale. Romæ, xxi. Kal. Feb. 00 D LXXII.

MARIO CORRADO.

Brundisium.

20

Si mihi omnia planè hic essent secundissima, quod vti-
nam aliquando contingat, adhuc quidem aduersi nihil
est, quod ad rem domesticam, & meam, meorumque va-
letudinem pertinet: aliquis tamen in summo gaudio do-
lori locus esset, quod nec ipse ad te, vt interdum Venetiis
solebam, præ occupatione quidquam possum scribere, &
simul fructu careo litterarum tuarum suauissimo: quo ni-
hil ferre molestius possum, captus elegantia sermonis tui,
eaque maximi erga me amoris significatione, quæ licet
minimè necessaria sit, si quando tamen in litteris elucet,
amanti nihil gratius, nihil iucundius est. quamquam hoc
ipso nomine, quod ad me tam rarè scribis, cur ego te, mi
Mari, non amem magis etiam, quàm soleo, si modo id fieri
possum agnosco enim modestiam tuam: agnosco humani-
tatem. numquam tu hoc officium, quo absentes colloqui-
mur, & cogitatione saltem coniungimur, quo quidem vtri-
que nostrum nihil optabilius existimo, intermissum esse pa-
tereris, nisi veritus esses, ne mihi diligentia tua, curis assiduus
distento, rescribendi onus imponeret. quod si ita est, cessare
tamen te, qui vacas, prorsus nolim. mihi verò hoc iuris
te, sumo, vt id commodo meo fiat. negligentia me pecca-
re in hoc genere non putato, quod si memorie meæ parum

confides, & diu responsum tibi à me deberi nō patieris, admonebis, cum videbitur, atque adeo exiges. numquā mihi in appellando, modō, ut soles, Latine appelles, molestus eris: quin etiam gratiam inibis, quod efficies, ut cum aliquo solam lucro, crebro regutandis epistolis tuis, quas lego libentissime. Vale.

E I D E M, Brundisum. 21

Noli, obsecro, secus, quam debes, & quam te dignum est, aut de mea in te voluntate, aut de filij observantia suspicari. vnicū enim te diligimus, sic planē, ut in iis necessariis, quibuscum quotidie, vivimus, quōq; in oculis pro summis eorum meritis gestamus, Mariū Corradum, quem numquam vidimus, numerare soleamus. si dubitas, testes dabo. testes dico: cum vnus instar omnium esse possit. nam Petrus Perpinianus, de cuius probitate, & doctrina non tu sentis melius, quam ego, ex multis meis sermonibus, quo tu apud me loco sis, quantumque tibi tribuam, optime coniecit. de filio autem quid putas? an tenero eius animo persuaderi quidquam posse, quod à meo iudicio, meaque consuetudine abhorreat? mihi crede: cum illum egregius imbui studiis exopto, ut imitari cum laude possit domesticam industriam: tum hoc volo in primis, & hoc illi præcipio semper, ut amet eos tantum, qui virtute excellent, & quos amari, ac laudari à me senserit. in quo magnam capio voluptatem, quod cum video præceptis meis locum non relinquere, & in hanc sententiam sua sponte ita propendere, quasi propriam in eo sitam esse laudem existimet. itaque sumus erga te pariter animati, nec amicitia tua quidquam carius, aut antiquius habemus. meritū id quidem: quid enim te amabilius? quis te vincit humanitate, litteris, eloquentia? nostri verō, nisi me signa fallunt, quæ tamen obscura non sunt, quis cupidior, aut etiam studiosior? At nihil ad te litterarum, per tot menses. Vis tu nos alieni peccati culpam sustinere? non arbitror te esse tam iniustum: neque hoc humanitas, & consuetudo tu fert. accusa eos, quibus id negotij dederas, ut litteras ad nos tuas perferrent: quarum in desiderio diu fuimus, & mirabamur, cum sis in scribendo minime impiger, & cum ad Perpinianum bene longas epistolas mitteres, nos à te, tuos,

tuos veteres amicos, ne schedulam quidem, aut litteram accipere, cum præsertim de Inscriptionibus antiquis à filio meo, qui M. Brutum in eo imitatur, quia quod vult, valde vult, rogatus esses. Quare nostram causam debes æquam iudicare, & arbitrari id, quod res est, si tuas litteras, aut etiam sine litteris inscriptiones accepissemus, numquam nos commissuros fuisse, ut officium nostrum desiderare posses. nam Palea tuus Aldi mei sitim suis promissis incendit, re nondum sedavit. Vale. Marcello; fratri tuo salutem dices meis verbis. Romæ, x. v. Kalend. Februar. 60 D L X I V.

*, EPISCOPO CREATO. 22

Et si, de futuris rebus affirmare, grauitatis, & prudentiæ non videtur, coniecturam enim sæpe fallit eventus, & obscuritatis plena sunt omnia: si quis tamen eas persequitur diuinandi vias, quæ ab excellentibus & ingenitis & studiis, à cognita industria, à spectata virtute ducuntur, hunc ego opinionis errore numquam labi, hunc optimum esse vatem existimo. quæ me ratio mouit ante aliquot annos, ut de tua dignitate prædicerem ea, quæ partim consecuta iam sunt, partim sic à me expectantur, quasi longè non absint. quid enim agebant, & quod spectabant curæ illæ tuæ, ab ipsa pænè pueritia susceptæ? quæ res, quæ spes tibi proposita fuit, cum Reginaldi Poli Cardinalis, innocentia, & litteris eximij, contubernium, ac domesticam consuetudinem expetebas? quid, cum Lutetia, post obitum Poli, Vicomercato, Patavij, Genuæ, præstantibus in Philosophia viris operam dabas? quidquam ne sequebare præter ea, quæ qui adipiscuntur, omni honore digni & habentur, & sunt? nos quidem te, amici tui, Patavij præclara studia ita complexum, ut diuelli vix posses, cum & creberrimæ propinquorum litteræ in patriam euocarent, & præsens frater non modò hortaretur ad reditum, verum precibus etiam peteret, atque obsecraret, vi propemodum extrusimus, inuiti omnino, quibus carendum te esset, cuius consuetudine nihil suauius: sed ita diximus expedire tuæ laudi, cum intelligeremus quanto futura esset illustrior ingenij tui facultas, ab otio littera-

rum ad res gerendas traducta, praesertim in ista provincia, in qua tibi maiorum tuorum virtus tritum iter ad gloriam reliquisset, isto Imperatore, quo nemo bonas artes excipit liberalius, his etiam temporibus, cum Christiana Respub. domesticis hostibus vexata, ab iis, qui eam doctrina, probitate, prudentia iuuare plurimum possunt, id est, à tui similibus opem poscere videatur. Quocirca primum tibi gratulor ob actiones illas Tridentinas, in quibus ostendisti saepe, vt audio, pro communi salute lumen animi, ingenisque tui, numquam inops à consilio in ambiguis rebus, numquam in maximis ac difficillimis à constantia relictus: deinde verò, quòd tantorum meritorum egregie memor optimus & sapientissimus Imperator, non solum Quinqueecclesiensi se ornauerit Episcopatu, qui summis viris deferri solitus honor est, verum etiam ad arcanas res admissum iis interesse consiliis voluerit, vnde manat cum Christi gloria provinciarum salus, vnde proficiscuntur ea, quae multis re, exemplo omnibus expediunt. omnibus enim vile illud est, quo Principibus Christianis rectè imperandi ratio, & emendatae disciplinae formula praescribitur. Atque equidem videre iam videor, & planè coniectura prospicio, qualis, & quantus in isto munere, bonorum omnium, benèque intelligentium sententia, sis futurus, tum eloquentia, qua excellis, tum ratione, prudentia, integritate, quae in omnibus natura ipsa inchoat, industria perficit in paucis. quod nisi ita fore considerem, & nisi tuos ad laudem impetus iam inde ab eo tempore, cum te mihi quasi meis informandum sermonibus tradidisti, probè cognitos haberem: facerem id, quod tu, vt opinor, amor in te meo facilè concederes: hortarer te, & precibus etiam agerem, iisdem scilicet, quibus agerem cum filio meo, si isto loco esset, vt assidue cogitares, quam personam gereres, quàm grauem, quàm illustrem, à quo impositam Principe: qui cum suum de te iudicium beneficio maximo declarauerit, beneficium tamen ipsum significatione indicij sui vehementer auxit. quid enim putas esse in rebus humanis optabilius, quàm ei non displicere, qui nisi Deo valde placeret, valdeque carus esset, incursum ne & vi barbararum gentium vastarentur omnia, legibus, moribus, hominibus, vrbibus denique ipsis extremum impenderet exitium? Multa sunt opinionibus hominum excelsa,

excelsa, atque ampla: quae si quis consequi vult, curas suscipiat, labores perferat, de ipsa interdum vita periclitetur necesse est. haec tibi, mi* (meum enim adhuc appello, nec, vt spero, ista mihi te dignitas immutauit) haec, inquam, tibi cogitanda non sunt. nam quid tu non habes, cum hoc habes vnum, vt mores, ingenium, studia tua Ferdinandus Imperator probe? hoc eiusmodi est, vt neque diu solum esse possit, & si omnia consequantur, omnia tamen vnum vincat. Quare isto bono sic frui, quasi fonte & capite bonorum omnium, & quasi omnium maximo. Tuos verò sensus, tuas actiones in omni vita, non dubito, quin ad immortalis Dei gloriam conferas. sic educatus, sic eruditus es. hanc ego tibi laudem tribuebam adolescenti: nunc, si verear, vt robustior aliter sentias, ac tui te dissimilem praebes, faciam imprudenter. Retine igitur institutum, & persuade aliis exemplo tuo, verum decus in bene agendi perpetuitate positum esse, nihil opes ad laudem, nihil praefecturas valere: obsolescere prorsus honorum insignia, nisi splendor virtutis accedat, quod quia te sentire certò scio, propterea tibi ex animo, verèque gratulor accessione dignitatis tuae. & quamquam variis distinebar curis, feci tamen libenter, vt hanc ad te, indicem laetitiae meae, testemque voluptatis, epistolam mitterem. cui si responderis, iucundum tibi fuisse officium meum intelligam: sin minus, molestum tamen fuisse numquam putabo, & occupationibus hoc tuis, illud amoris tribuam. Vale. Romae, Kalend. Ian. 80 D L X I V.

DECIO BRANCALIONI.

Neapolim.

23

Nisi tibi nota esset occupatio mea, vereretur in primis, ne acculares officium meum, qui litteris tuis, amantissime scriptis, nihil adhuc responderim. Ego, mi Deci, hoc mihi iuris assumo cum amicis, vt, si quid ad eos magnopere non pertinet, à me verò non satis commodo meo fieri potest, omittam interdum, aut in aliud tempus reiciam. te verò cur in meis necessariis non numerem, vel Cambij mei testimonio, qui tuam in me beneuolentiam praedicare solius est, vel affirmatione tuarum litterarum, ex quibus duplicem voluptatē cepi, & quòd amari me abs te cognos-

uerim, & quòd eum te esse, quàm qui non amet: hominem non esse contenderim? Nec me putes blandiri velle. sic equidem loquor, vt sentio. Præclara virtutis fundamenta iecisti: signa video non obscura, nec dubia tum sturdij, tum ingenij: nec hortari magis, quàm gratulari debeo: cum tu, qua ætate multi ad inanes voluptates defleunt, in ea solidam laudem quæras, & propemodum inuenta gaudere possis. Nec dubito, quin istam mentem, & quidquid ex ea tibi manat gloriæ, vel commodi, totum, quantumcumque futurum est, acceptum Deo referre velis. quod si facis, nã tu mihi multo amabilius es, tibi quæ ipse optimè consulis, cum falsam speciem felicitatis humanæ à veri boni possessione distinguis. Vale, & Cambium nostrum, iuuenem eximie humanitatis, cupidumque omnium liberalium doctrinarum, saluta meis verbis. Romæ. 11x. Id. Quinctil. ∞ D LXIV.

E I D E M, Neapolim.

24

Miramur vterque, tu, quòd litteris tuis non respondere, ego, quòd eo me nomine appelles, atque officium meum requiras. quid? tu solus ignoras, quibus distingar curis? quantis rerum oneribus premar? quàm numquam vacem? nec tamen deserere officium soleo. numquam id mea vel consuetudo, vel natura pateretur. At non rescripsi. Excusat me litterarum tuarum argumentum. petebas à me scripta mea, quæ corrigere cum vellem, otium numquam nactus, comprimenda potius, quàm emittenda, iudicaui: idque sum arbitratus licere mihi per humanitatem tuam. Hoc ipsum, inquires, scripsisse te vellem. Hoc ipsum te quoque suspicari, decuit: & erat amoris, & ego, id te cogitare, aut ad aliam saltem causam referte silentium meum, libenter mihi persuasi. in quo si tu me putas indulgere mihi plus, quàm oporteat: assentiar, cum ea fortasse conditione, vt te quoque plus à me, quàm par sit, exigere fatearis. nam in iis, quæ tua interesse cognouero, nulla, mihi crede, impedit occupatio, quo minus amicitie nostræ debitum officium præstem. inanes autem litteras vt mittam, vix impetrarem à me ipso, si otio abundarem: quid, cum egeam vel maxime? Equidem in te amando partes vt meæ desiderantur, numquam committam.

tam. idemque à te peterem, nisi voluntatis in me tuæ testes epistolas tuas, Cambium autem nostrum, quem æquè diligimus, quasi sponso rem haberem. Aduentum tuum, de quo spem rursus inieci, auidè exspecto. Vale. Romæ. 111. Non. Februa. ∞ D LXV.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

25

ET aqua petis: & nihil est, quod ego tibi, pro tua præstanti virtute, non libenter tribuam. itaque, licet iis distingerer curis, à quibus respirandi locus non esset, potius tamen habui nihil, quàm vt adirem ad eos, qui cum Indicem correxerint, eiusdem interpretandi scientiæ maxime omnium tenent. ij sunt quattuor viri, doctrina, & dignitate non vulgari, humanitate etiam tanta, quantam ego summam cognouerim. quorum vnus, vetere mihi necessitudine coniunctus, eloquentia princeps, Mucius Cælius, Archiepiscopus Iadrensis, cum litteras tuas legisset, incendi aliqua tui cognosceridi cupiditate visus est, extulitque laudibus ingenium tuum, assentiente me. deinde, acturum se cum collegis de tua re diligenter, pollicitus, biduo post ita mihi respondit: si qui sint Astrologiæ iudiciariæ libri, qui certò aliquid non affirmant, eos legi tutò posse: totamque hanc esse partem in Indice disertis verbis ita explicatam, vt nihil addendum videatur: Episcopis prouidendi ne peccetur, facultatem esse permissam: iis se nihil præscribere neque velle, neque posse: nec dubitandum, quin ij, pro salute animorū, & religionis nostræ commodo, atque ornamento, egregiè administrent omnia. Hæc de negotio tuorū quo præstiti, quæ sunt in me, diligentia, & fide: reliqua pro tua prudentia, & æquitate, nisi fallor, à me non requiris. amicitiam tuam, vt debeo, facio plurimi: idque vt intelligas, elaborabo, & fortasse perficiam. Vale. Romæ. 11x. Id. Quinctil. ∞ D LXIV.

E I D E M, Neapolim.

26

Officium meum, quod ab optimo erga te animo profectum est, iucundum tibi fuisse, vehementer gaudeo. equidem vellem, quantum in me voluntatis, & studij,

tantum esset auctoritatis, & gratiæ. ne tu intelligeres, quo apud me loco sis, quantumque iis, quæ vulgo bona appellantur, antepōnam ea, quæ verè bona sunt. in quo pulchro non discrepare iudicium tuum à sententia mea, excul- to enim virtute animo nihil inane placet, recta, & honesta, & cum ipsa virtute coniuncta, prima sunt. Quare velim ita planè existimes, patere me totum tui similibus, id est, probis, & cruditis hominibus, nihil mihi pluris esse, quàm iis operam nauare, eorumque commodis inseruire: quod ubi contigit, ita lætor, quasi beneficium acceperim, non dederim. Tu autem, quasi magnum aliquid tua causa præstiterim, gratias mihi agis: & suauissimam epistolam condita rosa dulciorem facis: amanter tu quidem, & benignè: sed & studiorum similitudine, præsertim artium liberalium, quibus vterque nostrum deditus est, contractus amor munera non desiderat, seipso cōtentus est: nec mihi quidquam est, aut esse potest te ipso præstantius, & beneuolentia tua. quam si conseruas, omni me afficis beneficiorum genere: & hoc nomine maiores tibi habeo gratias, quàm si mihi Adonidis hortos donares. Ego te, vt de- beo, in oculis iam fero, licet numquam viderim. Vale. Romæ, IV. Kal. Sext. ∞ D LXIV.

EIDEM, Neapolim. 27

Magni amoris indicium, quod scribere ad me volueris, cum tamen, quod scriberes, nihil esset. argumen- to scilicet numquam indiget verus amor. verè autem quis amat, nisi qui, speciem virtutis intruens, hæret in ea, vnam expetit, cætera flocci facit? hoc idem qui sentiunt, faciliè coniunguntur animis, licet longissime distent. quod, opi- nor, vtrique nostrum contigit. nam studiorum similitudo contraxit amicitiam nostram, nec vulgarem, vt video, sed qualem sæpe multorum annorum obsequia, officiaque plurima, & familiaris consuetudo non peperit. quod tu si cogitas, vt ego non mediocri cum voluptate sæpe facio: contentum esse me, & lætari vehementer voluntate, ac stu- dio tuo, munera verò prorsus non esse necessaria existi- mabis. quamquam amplector equidem officium tuum, & de pastillis aromaticis ago gratias, cum præsertim stoma- cho languenti viles admodum experiar. quod verò de muliere

muliere dulciaria addidisti, amo diligentiam tuam, vel quod eius excellenti opera vsus es, cum vulgaris tibi con- fectura, qui tuus est in me amor, non satisfaceret, vel quod ipsum mihi significandum putaueris. Cymbæ tuæ secun- dos ventos exopto: & libenter spero fore, quod vehemen- ter cupio. res tamen ipsa quæ sit, quidque sibi velit Aquil- onaris illa tempestas, planè non assequor. sum enim ali- quanto hebetior, quàm tu suspicaris. De minutis auibus risi, & consilium tuum, licet causam ignorem, tamen im- probare non audeo. nimirum, cauere, sapientis est: & satis cauet, qui non temerè credit. quod Epicharmi, poetæ Sici- li, celebrato versiculo monemur. Vale. Romæ, XII. Kalend. Februar. ∞ D LXV.

NATTAE. 28

Notum tibi esse arbitror statum rerum mearum: de quo tamen, & de mea valetudine, ex familiari tuo, qui has litteras perferet, cognosces. Voluntatem in te meam, atque obseruantiam, quæ antea fuit, eandem esse, ac semper futuram, tibi persuadeas, vnam te ipsa ali- quando experiaris. habet hoc virtus, vt languescere ani- mos in amore non sinat. te verò, quis iam ignorat, cum paucissimis in omni genere laudis esse conferendum? Per- ge in cursu laudabilis industriæ tuæ: quando nec otium deest, quod mihi occupationibus eripitur, & præclara ha- bes adiumenta doctrinæ, atque ingenij, quæ tibi gloriam, nobis fructum afferent. Me verò vt ames amore illo tuo singulari, ita cupio, vt nihil magis. Hæc scripsi raptim, in summa vacui temporis inopia. Vale. III. Id. Quintil. ∞ D LXIV.

PETRO MAFFAEIO. 29

Et otium tuum significas, quod equidem vehementer optabam: & Latine scribis: & coralina quoque pollice- ris. nil profectò tuis litteris iucundius. hoc enim verbo per- vioris, & filia valetudinem iam vt licet. vnum requiro, quod otij rationem prope nullam reddis. atqui me id à te, vel si taceam, expectare tamen, ne dicam exigere, pote- ras

ras opinari: si modò te à me diligi, & diligi propter studia tua, putas. Iurisconsultus ille adhuc litigat, cum damno luerum quarens, quem diligit, ignoro: vitior quidem per paucis, & amare tenebras videtur. fortasse illi persuasum est, desiderari se posse ab oculis multorum, si rarus in publico sit, id populus curat scilicet. Hæc de illo, quod ad me attinet, non libenter, tua verò causa scripti non inuitus, ne prorsus amicali desiderio tabesceres. Venio ad Antonianum, quasi à ruta ad pulegium: nihil enim hoc adolescentem amabilius, siue mores, siue doctrinam spectes. Gratulatus ei sum tuo nomine de oratione, qua Cæsarem in funere laudauit, is tibi vicissim gratulatur de statu rerum tuarum: speratque fore, vt aliquando te ad nos referas bene nummatum, & fruaris nobiscum simul tranquillo animo litterulis nostris, certo vesticali, tua virtute parto. quod hic, vt sunt tempora, pauci consequuntur. nihil autem miserius, homini præsertim liberaliter educato, quam suspensas habere viuendi rationes, & aliunde pendere, dubia spe, quam sæpe fallit euentus. Tu igitur fruiere isto otio, & colloca in tuto fortunas tuas: quod vides facere discipulos tuos. πολλοὶ μὲν ἀπὸ τῆς κρείττονος δ' ἰδιότητος. Camillum Seuerinum, doctum iuuenem, & probum, rusticarium nobili iuvene, optimèque erga ingenuas artes animato, Io. Baptista Nigro, valde lætor. non enim dubito, quin multas diei horas iucundissimè traducant, animum egregiis de virtute sermonibus oblectantes, corpori tribuentes, quantum satis est, vtrumque cupio, quod tuo commodo fiat, meo nomine salutari. Aldus te, vt debet, amat, salutemque tibi multam impertit. Vale. Roma, Idib. Septemb. CO D LXIV.

PAVLLO SACRATO.

Ferrariam.

30

MALè sentis de vtroque nostrum, cum de immutata mea erga te voluntate suspicaris. nam & me leuem, atque inconstantem, & te fingis dissimilem tui, id est, eum, cuius in amore, cognita iam virtute tua, languere quicquam possit. tu de te ipso vide quid statuas, & quo modo feras iniuriam tuam: ego meam nec dissimulare, nec ferre leuiter possum, nam, cum ab ineunte ætate ingenium, animumque

minimè meum iis artibus, & studiis excoluerim, vnde præclara omnia nascuntur: scilicet egregium industria meæ fructum ferrem, si, quod in quibusdam soleo reprehendere, quodque ipse sciens numquam feci, in amicitia peccarem, præsertim tua, quæ non vt multæ, casu & fortuito contracta, sed expetita à me semper, & pluris æstimata, quam quæ vulgò maxima putantur. Obsecro te, istam ne patere suspicionem in animo tuo residere: cogita, quod res est, te mihi esse in oculis: delectari me vehementer memoria officiorum tuorum, & angere nonnumquam, quod habere magis gratiam, quam referre, possim. In pensione exacta, & pecunia permutata agnoui diligentiam tuam, vel amorem potius, quo tu adductus, mea negotia vel minima ita curas, quasi maxima sint, maioremque commodi mei, quam dignitatis, & personæ tuæ rationem habes. De locutione verò renouanda, totum ad te refero. mihi, quidquid egeris, non modò ratum, sed etiam gratum erit. venditionem quidem temporibus excludi, & priuatorum fortunas nouis vesticalibus exhauriri, non mea magis, quam vestra causa doleo. quamquam dolorem nostrum lenare debet illa ratio, quod nihil malum sine culpa, item vt cum culpa nihil bonum. Ego me hoc in aduersis didici sustentare solatio. quod ignorari à Christianis, quibus hæc sententia præstantissimum in cælo fructum promittit, cum iis etiam philosophis, qui veræ felicitatis vix umbram viderunt, notissimum fuerit, turpe simul, & exitiosum est. Vale. Filius te salutatur, & in primis obseruat.

Roma, xvi. Kal. Dec.

CO D LXIV.

**

EPISTO.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER SEPTIMVS.

CAMILLO PALAEOTTO.

Bononiam.

1

RE C T E, & amabiliter cogitas, cum vsuram mihi sermonis tui, tuæque suauitatis, ademptam locorum interuallis, restituendâ quoquo modo litteris existimas. hoc sanè non modò me peruerus in te, & perpetua, & iam ad summum perducta beneuolentia, verum etiam humanitas illa tua postulat, in qua tibi conferre possum paucissimos, neminem certè debeo antepone. Atque hoc loco recurrit animus ad initia nostræ necessitudinis, repetitque secum, & magna cum voluptate contemplatur officia tua: quæ libenter aliis prædico, tibi non minùs libenter exponerem, vt hoc ipso me gratum, & memorem intelligeres, nisi me reuocaret pudor tuus, & putarem considerare te memoriæ meæ, nec tamen expetere à me quidquam præter voluntatem. Sed omitto illa vetera: recentem gratiam præterire non possum, quòd homo semper districtus à publicis rebus, priuatis etiam, quæ tua benignitas est, amicorum negotiorum opera, tum animo dissentus, epistolam tamen ad me miseris, & bene longam, quod ipsum amoris est, & omni prorsus officio, omnique lepore, & elegantia referta. Nam, quod me laudas: non ita desipio, vt velim tecum de veritate contendere. si te delectat hic error, fruiere quamuis diu, me nec repugnante, nec inuito. sin errare turpe ducis, in eo præsertim genere, in quo te, vel si ego tecum sentire velim, res tamen ipsa facilè refellet: dic me deditum litteris, dic antiquitatis cupidum imitandæ: studium tri-

bue: largire industriam: hæc fatebor, & agnoscam: de doctrina verò, & eloquentia, quam in me vtramque plenam manu congeististi, etiam atque etiam vide quid sentias. quam enim tu laudem bene & emendatè scribendo consequeris, eandem laudem non bene de scriptis alienis iudicando vt amittas, committere non debes. Habuit istam gloriâ proxima superior ætas: cum florent illi illi viri, de quibus nulla posteritas conticescet, Bembi, Sadoleti, Poli, & horum vel æmuli, vel imitatores multi. tunc industriam benignitas excitabat: fructus laborè sequebatur: ad opes, ad honores aditus patebat. nunc obsolescit splendor omnium Romanæ linguæ, & destituta præmiis migrat ad exteras nationes eloquentia. Hic tu me vocas ad scribendum, & quasi iam languentem in cursu quantum potes incitas. Obsecro, quid spectemus? vides enim tempora: vides hominum ingenia, ad inuidiam proniora, quam ad æquitatem. dignitatem verò illam, & ea commoda, quæ posita olim erant, nihil est, quod cogitemus. Quocirca sine me cedere temporibus, & minuire laborem ætate iam ingrauescente: si non concedis, quod interdum cupimus, vt artem omnino desinamus. Ac faceres tu quidem, vt ego sentio, aliquanto iustius, si ad communes amicos, Sigonium, & Amasæum, vtrumque doctrina, & ingenio præstantem, cohortationem istam cōuerteres, quamquam Sigonium cessare non arbitror: scribit enim minùs nō alacriter, quàm egregiè. Amasæi autē musas, quæso, cur patereis filere? certè illum dixeras accuratè quædam pungere in historias Polybij. magnifica res, & gloriosa, cuius expectationem ego te auctore iam aliquam apud eruditos homines commoui. nunc tuæ sunt partes, vt illum vrgeas, efficiasque, vt omnino opus appareat. simul enim & studioforum vtilitati, in qua pater eius, dum vixit, eximia cum laude fixit omnes curas, & gloriæ suæ vehementer consulat. Amulius Cardinalis, optimarum artium patronus penè singularis, tua sui memoria ita delectatur, vt, si cetera desint argumenta, vel ex hoc vno constet, quod apud illum loco sis. itaque noli vereri, ne illi ex animo effluas. non enim is est, qui vel temerè amet, vel temerè amare desinat. noui iudicium in deligendis hominibus: noui constantiam in tuendis. præterea fratrem tuum, Auditorum Rotæ celeberrimum, clarum præstantibus in Christia-

Christianā Rempub. meritis, in oculis fert: de te verò perhonorificè & loquitur, & sentit. Cùm Vitellio tuis verbis de noua dignitate sum gratulatus. egit gratias, & letari officio tuo, vellèque plurimum tua causā visus est. Vale, & Sigonio meo, & Amaseo tuo, vel potius vtrique nostro, salutem à me plurimam. Romæ, xi. Kal. Ian. 60 D LXV.

E I D E M, Bononiæ.

2

Cardinalem habes fratrem tuum. habes igitur, cur & vehementer & perpetuò gaudeas. diuinum enim bonum honor est, non quilibet, sed is tantum, qui vitæ innocenter actæ, qui summis in Christianam Rempub. meritis, qui rectis denique studiis, artibusque tribuitur. quod quia contigit fratri tuo, cuius animum, ab omni semper ambitione remotum, non hæc virtutis insignia, quæ ipsa per se nemo sapiens concupiuit vquam, sed ipsa virtus sua forma ad bene agendum illexit: ideo lætantur omnes boni, & fructum quisque capit ex aliena dignitate: quasi ad omnes pertineat id, quod, si eisdem sensus, easdè actiones imitètur, sperare omnibus licet. quo tibi nomine haud sanè paullo plus, quam verbis assequi possum, gratulor: nec verò tibi solum, sed familiæ tuæ vniuersæ, cui proponitur egregium colendæ virtutis exemplum, sic, vt vix iam esse quisquam possit, qui non ad verum decus, atque ad omnes bene audiendi partes excitetur. Ego ipse, qui quidem in tuis esse, & numerari volo, nescio quo modo vehementius, quam antea, cupiditate solidæ laudis incendor, atque ita statuo, non satis esse, in studiis, & in vita me similem esse mei, laborandum, atque enitendum, vt ipse me vincam, & qualem esse decet eum, quem vos diligitis, & in quem officia multa contulistis, talem aliquando me præbeam. Equidem, si voluntati par facultas esset, nostram amicitiam, quæ vobis, vt ego sensi, periuicunda, mihi, vt omnes intelligunt, perhonorifica semper fuit, libenter ornarem. sed euenit contrà, vt ego orner quotidie magis iudicio de me vestro, & hac ipsa, qua vix optari maior vlla potest, recenti vestræ dignitatis accessione simul accedat aliquid ad existimationem meam. caue enim existimes, aut letari mediocriter amicos meos, aut mihi à paucis illo ipso die, quo in amplissimum ordinem frater tuus coopra-

s est,

tus est, gratulationem esse factam. eoque maior & mea, & aliorum læticia est, quod fore nemo dubitat, quin hunc honorem, qua virtute est adeptus, eadem ita gerat frater tuus, vt ex eius industria, doctrina, probitate fructus Christiana Rempub. maximos capiat. sic enim vixit ad hanc diem, & in maximis, grauissimisque rebus ita se exercuit, nihil vt illi iam placere possit, quod à communi bono discrepet, nihil tam difficile, tamue arduum occurrere, quod vel prudentia non assequatur, vel cura, studio, scientia non perficiat. Vidit igitur in hoc quoque multum, qui cetera omnia pro sua singulari sapientia prospicit egregiè Pius IV. Pontifex Max. cùm talem virum, non modò non ambientem, sed nec opinantem, non postulantem quidem certè, in Cardinalium collegium, ipso Collegio comprobante, probis omnibus, & eruditis viris ministrè lætantibus, adsciuat. Nos autem, & quicunque bonis bene cupit, eaque vult, ac sentit de communi re, quæ velle & sentire omnes debemus, diuturnam expetamus, & precemur à Deo fratri tuo vitam: vt cum præstantibus viris, quos habet dignitate pares, voluntate, & studio similes, eam vniuersæ Ecclesiæ, quam tempus & necessitas flagitat, opem afferre possit, quod si acciderit, publica primum causā, deinde etiam nostra lætabimur. futurum autem, ego quidem, permotus diuinatione quadam, non magis opto, quam spero. Vale. Romæ, Idibus Mart. 60 D LXV.

IO. FRANCISCO COMMENDINO Cardinali creato.

3

O diem præclarum, qui perpetuæ voluptatis & lætitiæ nobis initium attulit, quarto Idus Martias! illo enim te die Pontifex Max. à cunctis bonis expetitur, cum excellentibus aliquot viris Cardinalem nominauit. Queri iam desuamus, virtuti locum non esse. quod antea multis in ore fuit, nec iniuria. quosdam enim ad summos honorum gradus nobilitas, nonnullos opes, alios alia, sola virtus paucissimos extulit. deleuit hanc maculam, & veterem illam Pontificum sanctissimorum consuetudinem, retentam à paucis, exoptatam diu, Pij Quarti nunquam satis laudata sapientia renouauit. Quo facto, te quidem pro tua non vulgari prudentia intelligere arbitror, quæ tibi partes

r

impositæ sint, quâsque res & præsens à te dignitas, & antea tua vita postulet: ego autem hoc tibi videor affirmare posse, vnum sensum esse vnâque vocem cum tibi gratulantis vniuersæ bonorum Reipublicæ tum verò maximas Pontifici gratias agentis, quod temporibus difficillimis labantem Ecclesiam tali præsidio fulserit, vtrôque tibi istû honorem detulerit non petenti, quem studiosè petentibus nobilissimis viris denegadum iudicauit. Omnino, quod tu scis optimè omnium, nullam mercedem requirit virtus, nec ad se ornandam assumit aliquid extrinsecus. verum tamen, si duabus rebus, præmio, & pœna, quod sapientissimi viri litteris mandarunt, salus publica continetur: vtroque pariter est letadum, & ea bonis impertiri, quæ inter homines ducuntur amplissima, & ita improbitatem notari, ne quis exsultet in culpa, & impunitatem licentia consequatur. Quod cum ita sit, letari te quoque plurimum decet honore tuo, & fructum illum magni facere, quem tamen non appetisti, cum labores grauissimos pro Sedis Apostolicæ comodo susciperes, cum pericula subires, cum omnes denique curas omnem mentem, operamque in communi salute collocares. Equidem, vbi te Cardinalem esse declaratum cognoui, exultavi gaudio, eaque perfusus voluptatibus, quam his litteris exprimere mihi non licet, tu tamen, vt opinor, cogitatione comprehendes, si, quæ mea semper in te fuerit primùm benevolentia, deinde etiam, vbi cœpit esse tua virtus illustrior, obseruantia, cum animo tuo considerare volueris. quod vt facias, etiam atque etiam à te peto. Vale. Romæ, XII. Kal. April. ∞ D LXV.

CHRISTOPHORO RVFO. 4

PEndebam animi, nec satis constituere poteram, plûsne voluptatis ex discessu tuo caperem, an molestiæ. voluptatem afferebat illa ratio, quod erudire artibus egregius adolescentem illustri loco natum, quam tu curam suscepisti, primùm, vt ego sentio, dignitatem habet: deinde, fructû ex eo te posse colligere intelligebam, non illum quidem tua cum industria & virtute conferendum, aramque, qui pro malis temporum non omnino contemnendus esse videatur. quod si otium quæris, vel vt aggrediare ad scribendum, vel vt ea, quæ iam habes instituta, perpor-

lias: isto fortasse loco nihil aptius aut accommodatius ad tua consilia reperies. nam in vrbe Roma, etsi nihil obstat, quo minùs arbitrato suo quisque viuat, interpellatores tamen quandoque non desunt, honesti illi quidem, rectisq; dediti studiis, interpellatores tamen. Hæc erant, quæ mihi de te cogitanti lætitiæ non parum afferrent. Rursus, cur non dolerem, cum hic te multi, ipse multos diligas, carere nos tua consuetudine, te nostra? tuam verò non vulgarem doctrinam, cui quidem ego semper, à quo primùm die tua scripta vidi, debitum voce mea testimonium persolui, in hac luce & celebritate versari, vbi cognita decoretur, quis, qui te verè atque ex animo amet, non vehementer cupiat? Hanc mihi molestiam propè omnem, & ancipitem sanè curam eripuit epistola tua. quod enim tu studiis tuis otium exoptare videbaris, eo te istic iucundissimè perfui, nec vrbis desiderio admodum laborare, facile conieci. itaque vide, quàm libenter animum meum ad tuam voluntatem accommodem. idem si ad me sæpe scripseris, quod ita exopto, si modò fieri tuo comodo possit: abesse te lætabor, cum ea tamen spe, vt aliquando nos reuisas, tum scilicet, cum rationes tuæ patientur. idem sentit, idem vult Octavianus noster, idem etiam Sirlettus Cardinalis: qui viri ornamenta, & lumina nostrorum temporum: quibus te esse ac fore semper carissimum, non dubito, quin & tibi persuadeas, & id in magna tuæ felicitatis parte ponas. Vale. Romæ, IV. Id. April. ∞ D LXV.

IO. GEVÆ.

5

Conuenit inter nos de nota scriptis meis apponenda, quæ moram ferre non possunt: notæ verò signum omisimus. hoc igitur erit, ꝑ. Tu si mihi in hac describenda epistola tam celeritate satisfeceris, quàm emendatè scribendi studio, politæque, & eleganti litterarum forma satisfacere solitus es: multum addes ad officia in me tua: quæ cum augeantur quotidie, augeri tamen vix potest amor in te meus: eò iam peruenit non modò litteris, & ingenio, sed moribus etiam, & probitate tua: quæ ego haud paullo pluri quàm omnium rerum scientiam, soleo æstimare. Vale. Ex ædibus nostris. Non. Ianuar. ∞ D LXIV.

PAVLLI MANVTII
IO. BAPTISTAE TITIO.

Florentiam.

6

ET si doleo, negotiis te nimium diu à consuetudine adduci studiorum tuorum: tamen hanc in dolore voluptatem capio, quod tu is es, qui, adempto librorum vltu, doctissimorum hominum assiduo congressu, & sermone familiaritatem hanc ita sarcias, vt minorem fructum ex otio suo multi capiant, quam tu ex negotio tuo. gratulor tamen tibi, quod litibus aliquando liberatus, redieris ad communes Musas: cum quibus quam iucundè viuas, de me ipso coniecturam facio. pascor enim, mihi crede, litteris: cetera omnia vel molesta, vel certè parum grata. Dextus, & Bonannus si, vt scribis, ita de me sentiunt, vehementer gaudeo. equidè vtrique, non tuo solum, verùm aliorum quoque testimonio permotus, plurimum tribuo. quod vti nā litteris, aut officio saltè aliquo, declarare possim: in quo facultas exoptanda, quæ nunc quidem abest, animus certè nunquam deerit: sin id minùs licebit, tu scilicet, quæ tua est humanitas, & in me amor, cum de me iis omnia pollicaberis, tum eorum mihi beneuolentiam, cuius ipse potissimum auctor fuisti, cōseruabis. debes enim, & vis, opinor, vt optimus artifex, perpolire opus tuum, & ad exitum perducere. A te, mi Titi, promissa non exigo, ne, quod liberalitatis est, id videar fidei velle tribuere, cum tamen vtrique confidam pariter. hoc tantum dicam: quod te facturum scripsisti, id si quam primum feceris, fore, vt nō minùs de tempore, quam de re, tibi gratias agam. Cotta tuus semel & iterum ad me venit. sanè delector hominis probitate, moribus, doctrina. amo etiam vt amicum tuū. &, quamquam premor negotiis, quod tu optimè scis, cum tamen ire ad me volueris, nunquā eum excludet occupatio mea. Filius abest, Venetias profectus ante aliquot dies, inde Asulam: quo in oppido frater meus, ab omni remotus grauiore cura, tranquillo animo ita sibi viuuit, vt rem domesticam non contemnat. Vale. Romæ. v. Kal. Nouemb. 00 D LXV.

MARIO CORRADO.

Neapolim.

7

ET si nec magis, quam soleo, vacabam, & ad quotidianas occupationes accesserat cura. sanè grauis, ex interitu suscepra

suscepra domestici hominis, ad mea negotia vehementer apti: feci tamen, amore impulsus, quo te propter ingenij, doctrinæque præstantiam mirifico sum complexus, vt epistolæ tuæ responderem: quæ mihi voluptatem eo maiorem attulerat, quod te Neapolim venisse, nec statim discessurū, cognoui. sapius enim, & commodius, vltro citroque curantibus publicis tabellariis, tu de meo, ego de tuo statu audiam. Videre mihi videor, te totum in litteris esse. cupio non inanem esse coniecturā. vix est, hoc equidem spectro delector, & mirabiles industriæ tuæ fructus expecto. Ad Latinam verò linguam quod attinet, mihi crede, sine causa laboramus, an illa tibi, tot veterum illustrata monumentis, tot etiam recentiorum probata testimoniis, vel nostro, vel cuiusquam egere patrocinio videtur? præsidij satis, atque opum in ipsa positum est ad repellendas istorum iniurias: quæ tamen in ipsos recidunt. nam ei nemo maledicit, qui se ipsum inficit: non condemnet. quod si Latine lingue species, & pulchritudo, quæ vulgi oculis nō patet, cognosci ab omnibus possit: amores incredibiles, vt ille ait, excitaret sui. me quidem sic affecit, cum tamen integram eius formam nondum nouerim, extrema quædam lineamenta vix adspexerim, vt reliquas voluptates contemnā, cum hac, & in hac libenter, & iucundè viuam. qui verò aliter sentiūt, & errare nos existimant: sexcentis eos argumentis refellas licet: parum proficies. quod ego cum iam pridem intellexerim: pauca quædam scripsi, ad indicandā sententiam meam: neruos esse intendendos, vt in arcem huius causæ inuaderem, non putauim. Stomachari, mi Corrado, iam desinamus, in aliena culpa: & gratulemur potiùs ipsi nobis, quod amemus ea, quæ præclara sunt: quæ si parantur laboribus maximis, id quod à studio multos deterret, molestum tamen esse non debet, quod gloria compensat immortalis. Fragmenta patris mei quod requiris, apud me nulla sunt, furto ablata, quo ille tempore vita excessit, creditum est. In Sex. Empirico, Palæmone, Aspro, & reliquis, mea tibi diligentia non deerit. odgrabor, sicubi latent: nam in tabernis publicis non exstant: inuentos, noli dubitare, quin etiam. quam vellem filius adesset, qui Venetias profectus est. præstaret aliquid, opinor. hæc enim studia tractat nauiter, & Grammaticos, de Orthographia cum scriberet, euoluit omnes. Vale. v. Id. Nouemb. 00 D LXV.

Superiore hebdomada pluribus verbis epistolæ tuæ respondi. heri alteram accepi: in qua peris à me, fecerim ne inscriptionem illam, cuius exemplum ad me misisti, in quo laborem sumpsisti non necessariū: id enim ex amico meo ad quem illam misi, cognoscere omnes possunt. Quod mihi nescio quos inuidere significas: de inuidia non laboro: si quis maledixerit, fortasse tacitum non feret. Quod autem, ne stultis hominibus gratificer, me mones, in consilio tuo beneuolentiam agnosco: verumtamen, neque quos tu stultos voces, neque quam rem notes, assequi satis possum. nam, si quis grammaticus obrectat, sūsq; de quæ laborantibus enim inscientiæ morbo medicinam facere si coner, valde sim stultus, si possum, valde sapiens. In exemplo inscriptionis ad me missæ verbum desideratur, omisum incuria describentis. nam, ubi est, VT DEBITVM ET DOMESTICAE VIRTVTI: ego scripsi, VT PIETATI DEBITVM ET DOMESTICAE VIRTVTI. Vale. Romæ, xv. Kalend. Decemb. 00 D LXIV.

PETRO PERPINIANO.

Lugdunum.

9

Ambam antea non vulgariter amorem in me tuum, cum præsertim suauitates in te essent ingenij multæ, rara probitas, doctrina propè singularis: nunc, quam in exhauriendo mandato, quod humanitate tua fretus discedenti tibi dederam, curam & diligentiam adhibuisti, ea me sic affectit, vt omni te animi mei sensu complectar, omnia tibi, quasi iure optimo, debita, studia, & officia pollicear. quamquam de amico meo duriora significant litteræ tuæ. quæ si vera sunt: amicum iam non appello, excellat licet ingenio: valeat industria: ex antiquis monumentis præclara quæque delibauerit: hæc inania sunt, nisi cum optima mente, & Christiana pietate iungantur. quod si se respexerit, si cum Ecclesia Catholica, id est, cum Deo, redierit in gratiam: tunc ego me illi restitui: tollam hominem, & ornabo, quantum in me erit: nullum ei deesse à me officii patiar, quod ad eius dignitatem, existimationemque pertineat.

perineat. Quod scribis, Lugduni meliore iam loco religionem esse, & in eo te operam strenuè nauare: non minor, te tui similem esse, præsertim in communi salute: publicam verò rem quotidie melius ire, contrà quàm & sperabant nefarii homines, & agebant, vehementer gaudeo. Rex autem adolescens, ac parè puer, cum in Christi causam tanto animo cœperit incumbere, superare videtur ætatem virtute, & planè is esse, qui maiorum suorum laudibus aliquando respondeat. Posseuino meo cum salutem à me scripseris, hoc addes, memoriam illius nostræ veteris amicitiae mihi esse periucundam, sed longè carius, longèque iucundius, quod omnes ingenij sui vires ad proficandos Apostolicæ Sedis hostes felicissimè profundat. gratulor sanè optimo iuueni de ista facultate, nec dubito, quin eum semper, quocumque eat, quacumque rem aggreddiatur, ope sua Deus & prosequatur, & iunet. Rouillius, præstanti humanitate virum egregiè de religione sentientem, si meo nomine salutaueris, gratissimum feceris. Vale. Romæ, xi v. Kal. Decemb. 00 D LXV.

Cum epistolam complicarem, venit ad me, vt solet officij gratia communis amicus, diligens obseruator doctrinæ tuæ, Zerbinus Ririus. is rogauit, vt salutem tibi suis verbis adscriberem. quod facio libenter: itaque rogo, si tamen hoc patitur humanitas tua, vt ames iuuenem, amore tuo dignum.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

10

Quereretur tecum, si liceret, id est, si pateretur amor in te meus, quod fructu me priuas & humanitatis, & iudicij: humanitatis, quasi te amantem non redamem: quod abest longissimè à moribus, & consuetudine mea: iudicij, quod beneuolentiam meam ita petis, quasi ego, qui tu vir, quantūque sis, quæ in te suauitas, quæ doctrina, quæ virtus, quod omnes iam norunt, solus ignorem. Vbi igitur illa, quæ in me plena manu confers? quamquam id quidem amicè magis, quàm verè: verumtamen, si tu eum me putas esse, quem litteræ tuæ significant, in quo, si vis, (vide, quanti me faciam) plus tibi credam, quàm

mihi, cur minuis auctoritatem testimonij tui, & pæne tuam sententiam in dubium reuocas, cum admonendum me censes, vt eo erga te animo sim, quo si non essem, nō modò indoctum, agrestem, inhumanum, sed planè me hominē non putarem? Conor, inquis, extorquere, vt me ames. Non est, mi Cardanete, cur coneris id, quod iam perfecisti: aut extorqueas, quod ego tibi mea sponte, & ita libenter quidem tribuo, vt etiam, quod amare videaris amorem meum, ipse mihi gratuler, tibi gratias agam. Quod ais, officio te esse impulsū, vt ad me scriberes, & eodem officio admonitum, vt breuiter scriberes: agnosco modestiam tuam, & probo, cum eo tamen, vt existimare te velim, vel si creberimas ad me, longissimāque miseris epistolas, æquè mihi omnes gratas, & periucundas fore. cur enim scriptis tuis non delecter, quæ cum lego, antiqua non desidero? cum præsertim istam facultatem hodie multi expetant, pauci consequantur. Commentarios meos in familiares, vt vocant, Ciceronis epistolas requiris. si esset otium, propediem absolutos darem. sed ita saepe, nescio quo fato, diuellor à libris, vt interdū mihi Roma displiceat, & agrestem solitudinem vrbanae celebritati libenter anteponam. Illa de imitatione sinamus iacere. spissum opus est, & longi temporis, hæc fortasse nostrarum virium: & vt verè dicam, sperare vix audeo, quam animo, & mente formā videre videor, eam, quæcumque est, oratione, & stylo satis explicare posse. Hæc scripsi, in lectulo, cum leuiter egrotatem. Vale. Romæ. IV. Nonas Ian. 00 D LXXI.

IOANNI CASELIO.

Florentiam.

II

QVo maior est virorum præstantium, id est, tui similium, inopia, eò mihi charior est, & esse debet amicitia tua: quam quidem omnibus officiis, & studiis, quæ à summa proficisci beneuolentia possunt, perpetuò colam. quod vtinam per valetudinem tuam fieri licuisset, vt Romā peruenires. maiorem fructum, quàm qui ex litteris percipitur, qui tamen vulgaris non est, ex familiari consuetudine, mutuòque sermone, yterque nostrū capere potuisset. quod quādo non accidit: ego, quod ad me attinet, vt amoris mutui recordatione desiderium meum leniatur, ope-

ram

ram dabo: litteris autem ita utar, quantum negotia sinent. quo te contentum esse, neque in hoc genere plus exigere, quàm præstare possim, tua mihi pollicetur humanitas. De philosophia illustranda, præclarè cogitas: verū, præclara omnia quàm difficilia sint, his præsertim temporibus, non te fugit. sunt enim adhuc, qui, frugibus inuentis, glande vesci malint. quibus ignosci fortasse ex aliqua parte potest, quod eos pudeat, quæ pueri didicere, senes perdenda faceri: sed, eorum exemplo decipi adolescentes, & inquinata doctrina infici, atque corrumpi, hoc quidem graue malum est, malum, inquam, non ferendum: idque tu iure doleres, & ego sic, vt tibi non concedam. Verū hæc Principes viderint: qui nisi peccarent in delectu, gymnasia florent, optimæque cum litteris, & bene litteratis hominibus ageretur. De studiis meis, an de negotiis, aliquid scribam? negotia nihil ad te scilicet: studia verò propemodum iacent, & eo magis, quod valeo parum commodè. Te valere, liberatum iam, vt arbitror, diuturno morbo, non mediocriter gaudeo: reuertentem in patriam amore prosequor: frui optimis studiis, & capere studiorum vberimos fructus, ita cupio, vt si communia bona essent, sic enim decet eos existimare, quorum animos & coniunxit virtutis amor, & retinet: Vale. Romæ, IIX. Idus Ian. 00 D LXXI.

FERDINANDO GATVLAE.

Neapolim.

12

SUPERIORIBUS diebus, cum tu me luculento sanè carmine salutasses, etsi molestè ferebam, cripi mihi occupationibus facultatem respondendi, tamen non verebar, ne tibi de meo erga te animo secus interpretandi occasionem afferret silentium meum. odiosas enim, nec dignas bono viro suspiciones longè à se repellit excultis litteris animus, & liberaliter educatus. nunc verò, cum me præceptor tuus, homo egregiè doctus, & spectatæ integritatis, Blasius Monicus, modestè ille quidem, tamen vt cupiditatem dissimulare non posset, admonuisset officij mei: nihil habui potius, quàm vt hæc ad te, licet iisdem, quibus antea, curis distentus, exararem. Ac, de tuis quidem versibus si quæris quid sentiam: probarem omnia, si placeret argumentum. in verbis elegantiam, in sententiis grauita-

tem video: quod vtrumque, nisi qui excellat ingenio, assequi nemo potest: in me autem extollendo quid sis secutus, aut quam rem spectaueris, non video. nam nec agnosco illa, quæ scribis, & si agnoscerem, tamen haud libenter legerem: sed opinor tibi hæsisse illud, quod à veteribus proditum est: Bonum poetam esse non posse, qui non obsecris dare lucem, paruis magnitudinem sciat. quod si conaris, & si hoc te delectat exercitationis genus: non improbo, & cum te amem, facile à me impetro, vt patiar vel abuti te meo nomine ad laudem tuam. neque hoc solum, sed illud etiam tribuo amori in te meo, quod tu fortasse non expectas, æquo tamen animo, pro tua bonitate, accipies, vt hortor te, quando ad ius ciuile studium, curamque tuam contulisti, vt istam artem non, vt hodie multi, nudam, & inornatam, sed, vt olim veteres illi, multiplici rerum scientia, præcipue verò Latinæ eloquentiæ quasi docte instructam, & locupletatam velis. eloquentiam verò non ex vno, alteroue libro, sed ex accurata multorum lectione comparari, cum te Monicus erudierit, non dubito, quin optime noueris. Etiam illud addo, quod fortasse recentioribus iuriconsultis absurdum videbitur. Græcæ linguæ, vnde res petantur, sine quibus inane quiddam est, & planè languet eloquentia, studij tui partem omnino aliquam esse dandam. quæ si omnia pauci præstant: varia exquatio est. aliis enim disciplina, aliis ingenium defuit. nonnullos etiam, cum ad summam iuris ciuilis gloriam adspirarent, & forsitan peruenire possent, rei domesticæ difficultas à præclara industria ad quæstus necessarij curam detorsit. Hæc si obitare intelligerem studio tuo: frustra cohortationem hanc susceperem, vel potius planè non susceperem. cogeret enim necessitas, quod voluntas negaret. nunc te, optimis à puero non modò litteris, verum etiam præceptis informatum, præstantem ingenio, nec fortunæ muneribus egentem, errare cum multis, & mediocri laude, angustis circumscripta finibus, contentum esse, cur sinam? Perge igitur ad gloriam recta via. obliquas vulgi semitas omite: quæque tibi præter ceteros à Deo tributa bona possides, iis ita vtare, vt ius ciuile non modò perdisceas, verum etiam vehementer ornas. quod si effides, labor: sin minus, hoc tamen tibi, non obsecrum. Vale. vt opinor, studij in te mei testimonium relinquam. Romæ,

Romæ, 14. Non. Februar. 00 D LXVI.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

13

Ego verò tibi non modò præsentī bono, sed futuri etiam spe valde gratulor. non enim tam ex eo, quod abierit morbus, & quod, vt scribis, conualescere iam incipias, quàm quod omnino futurum confido, vt breui pristinam valetudinem planè recuperes, magnam lætitiā, voluptatēque capio. tu modò tua temperantia fac, vt perpetuò gaudeam. quod ita me cupere velim existimes, vt ex familiaribus tuis nemini concedam. ista enim doctrina cum caramus, & cum, affecto corpore, simul ingenium languet, angimur qui te diligimus, & quos ex industria tua fructus ferre potest ætas nostra, eos retardari, aut minui, patimur iniquissimè. Ego ab interitu Pij 14. valetudine vtor incommoda. Stomachus, calore destitutus, officio concoquendi malè fungitur. hoc vitium si tua citra depulerint, plurimum sanè tibi debebo, & eo magis, quod cetera phar maca palato non amica, hoc medicinæ genus ita suauis est, vt, vel sine morbo, gustare nihil malim. itaque speremus illud quoque, quod longè pluris est, vt stomachus fiat firmior: interea tibi ago gratias, quamquam id à te non expectari certò scio, quod me condimento gratissimo delectare volueris. quod profectò, nisi me non vulgariter amaret, tibi in mentem non venisset. In extrema epistola quod mihi Gorgiæ Leontini vitam exoptas: hoc quoque amoris signum: sed malo prosperam, quàm diuturnam. prosperæ autem viuere, est, otio & litteris, vacuo curis animo, frui. quod ego assidue meditor, & si quando assequar, purpuras omnes, quæque purpuratis cara sunt, te fortasse non improbante, contemnā. Vale. Romæ, 11 x. Id. Febr. 00 D LXVI.

ANTONIO MERVLAE.

Casertam.

14

Cane putes, aut me suspicari, quod abhorrer ab amicitia nostra, oblitū te esse mei, aut commissurū vmq̃, vt obli-

vt obliuisci possis. Omnino discessu tuo nihil molestius: quis enim abesse eum, cuius neque consuetudine quidquam iucundius, neque sermone eruditius, nec moribus, & vita sanctius, æquo animo ferre possit? Sed rursus, qui te diligunt, qui pro tua virtute sunt plurimi, quorum tamen ego nemini concedo, cur tuo commodo mareant? viuis in parte Italiæ nobilissima, honesta satis conditione, apud illustrem virum, humanitate, litteris, omni denique, vt audio, laude perpolitum. quæ sunt eiusmodi, vt æsequantur multi, assequantur admodum pauci. At vrbe Roma cares. Scilicet, quia Capitolium, vel Amphitheatrum quotidie non adspicis, quæ tu, hic dum eras, fortasse ne cogitabas quidem, id laborandum crediderim. Cetera, opinor, nihil ad te. neque enim sistere te arbitror honores aut opes: quæ qui adipiscuntur, vides, à tranquilla, & beata vita quàm longè distent, quibus fluctuant curis, quibus assidue miseris urgeantur. Reliquum est, vt te pungat, quòd nobiscum non sis. quod ita leuiter feres, si cogitabis primum illud, ortam ex virtute benevolentiam eiusdem virtutis memoria foueri, atque ali, sic, vt nihil præterea desideret: deinde mutuis epistolis hoc leniri quadam ex parte desiderium posse: postremò, mortalem esse neminem, cui planè secunda sint omnia. addo illud, quod solati tibi loco debet esse, nostros sensus congruere cum tuis: nihil esse nobis optatius, quàm vt simul viuamus: dolere, quia non liceat, eo minùs tamen, quia futurum speramus, vt aliquando liceat. habes egregiè animatum erga te Cardinalem Sirletrum: cuius auctoritatem, pro singulari eius integritate, sapientia, doctrina, maximam esse, non ignoras. Pantagathus de te & amicissimè loquitur, & præclare sentit. tribus illis, quos tuo nomine salutauis, Statio, Dauanzato, Tettio, qui te omnes resalutant, scito te in oculis esse. nam de me ipso, non faciam, vt plura ad te scribam. vellem, ita res ferret, vt, quanti te facio, tantum ex officio meis fructum capere posses. mihi crede, studiis & rationibus tuis ita consuleretur, vt ad vitam & commodum, & satis etiam cum dignitate traducendam nihil deesset. sed vides tempora. fruamur, mi Merula, litterulis nostris, directo in Deum animo: ceteris rebus nulla curam. Roderico nostro, non minùs ingenio, quàm nobilitate præstanti, poetæ optimo, & cum veteribus conferendo, obsecro

obsecro te, meis verbis, si quando ad illum scribes. Vale. Romæ, xlv. Kalend. Quinctil. ∞ D Lxvi.

MARIO CORRADO.

Neapolim.

15

Facile poteras è silentio nostro de tuo negotio coniecturam facere: nisi si tacere nos existimas, vel quia non amemus, vel quia parui pendendum id credamus, de quo te vehementer laborare, epistolarum tuarum crebritas ostendit. in quo video te otium nostrum scilicet è tuo metiri. nam Statio nostro à descriptione publicarum litterarum respirare numquam licet. ego autem quibus rebus virgear, quàm numquam vacem, nosse te opinabar è Ciuino, aut etiam ex aliis: quoniam quidem status meæ vitæ is est, vt ignorari vix possit. Sed, vt ad prima redeam, veteres illi Grammatici nondum Romæ sunt: si afferentur, eos ad te mitam. tu velim significes, vbi sis futurus: nam istic, si rectè verba tua interpreter, non videris admodum libenter esse. Huc te vocarem, nisi multi discederent. optimum tamen, qualem ætas nostra non vidit, Pontificem habemus. qui si diu vixerit, quod à Deo precati non desinimus, spes est magna, hæc, quæ fluunt, posse contineri. Vale. Romæ, vi. Kalend. Sext. ∞ D Lxvi.

OCTAVIO SAN MARCO.

Patavinum.

16

Quod mihi iam antea filius meus, tui amantissimus, non obscure significauerat, id multo nunc ostendit illi. Instruis epistola tua, ita te colere bonas artes, vt parentis tui summi viri, laudibus non modò respondere, verum antecellere etiam aliquando possis. Concurrent multa, cur hanc omnino coniecturam faciam, primum instrumenta naturæ, ingenium, memoria, valetudo, quæ si absint, ad magnas res, magnoperèque expetendas aspirare prorsus non licet: deinde studium, exercitatio, industria, quibus ita vteris, quasi illa non habeas naturæ bona, quibus in primis abundas, & quasi à te ipso petas omnia. Adde, quod Patavinum te contulisti, quam urbem? Athenas alteras: vbi cum præstantes viri multi magnarum doctrinarum

rum scientiam profiteantur, vnum tamen in primis, quem ego semper plurimi feci, Pancirolium tibi audiendum, colendumque delegisti. cuius consilij mihi crede, maiorem in dies fructum, voluptatēque capies. Nam de Io. Vincentij Pinelli consuetudine nihil dico. non enim dubito, quin ipse iam perspexeris, quæ sint in illo iuvene virtutes, quæ probitas, quæ cruditio, quæ humanitas: vt omni dignissimus honore sit, qui tamen ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, longissimè distat. Hanc facultatem, non ego te, vt vrgeas, adhortor: sed gratulor potius & tibi, & patri tuo, quod ita vitas, vt omnes à te omnia summa expectent: mihi verò plurimum gaudeo, quòd, cum te ipso sit nihil amabilius, tu tamen amicitiam meam, quasi magni pretij rem, tibi expetendam putasti. quod vt faciliè consequeris, ita velim euenire, vt officiis te ita colere possim, vt beneuolentiæ in te meæ parem, id est, maximam, vtilitatem percipias. Vale. Romæ, III. Id. Sext. 00 D LXVI.

FRANCISCO MANCINO.

Perusinum.

17

Mihi verò numquam venit in mentem diffidere me, moriæ tuæ: à quo enim diligi me, non solum cupio, verum etiam libenter mihi persuadeo, cur ei me effluere ex animo credam? quod sine summo dolore facere non possem. At scripsi ad Cardanetum. Non equidem ob causam, vt promissi te admoneret, sed vt pecuniam à bibliopola exactam tibi numeraret. quod opinor factum. Officium litterarum, à te prætermisum, cum excusas, facis, vt officium tuum magis desiderem. amo enim mirabiliter ingenij tui excellentem imaginem, egregiè in epistolis expressam. itaque, carere me hac voluptate, non faciliè patior. nec tamen plus oneris tibi impono, quàm per studia tua liceat, cum præsertim facere te in doctrina magnos processus intelligam. ad scribendum ita te hortor, vt à libris non auocem. quod si vtrumque potes, vt certè potes, noui enim industriam, & facultatem tuam: oblecta nos tuis interdum litteris: & ad illa maiora simul incumbe, vt augeas domesticam rem, & dignitatē, omni re præstantiorem, consequaris. Vale. Aldus tibi salutem dicit, vehementerque tua sui memoria delectatur. Romæ, IV. Kal. Sept. 00 D LXVI.

IOAN.

EPIST. LIBER VII.
IOANNI CASELIO.

Florentiam.

18

Quia à discessu tuo nihil omnino de te, neque ex tuis, neque ex aliorum litteris, cognouissem, habere te iter in patriam, faciliè suspicabar. nunc video, te in Etrusca regione confedisse, amœna illa quidem, & ad vitandos calores, quos hic pertulimus grauissimos, admodum apta: verum tamen, id si cōsilio fecisti, gaudeo: sin morbo coactus, ita doleo, vt amicitia nostra, & studiorum tuorum iactura, postulat. Quod ais, cogitare te domesticos lares, & in ea tamen cogitatione non nihil pungi, recordatione veterum molestiarum: ò mi Caseli, vltimū ne tu locum putas esse, in quo aduersi nihil occurrat? in quo ex voluntate fluat omnia? inuidia tamen, quæ tui similes, id est, præstanti præditos ingenio viros, sæpe vexat, ad extremum, vt scopulo fluctus, ita virtute frangitur. qua spe te decet, vt hominem sapientem, vindicare animum ab omni cura, vt fructum capias excellentis doctrinæ tuæ, qua nisi te ipsum iuuas, cum aliis prodesse consueueris, *oīzay* industria. Amicum tuum, iuuenem egregijs moribus ornatum, libenter cognoui: longiorem cum eo sermonem habere, per negotia non licuit. Vale. Hæc scripsi raptim. Romæ, III. Id. Octob. 00 D LXVI.

ZERBINO RITIO.

19

Quantum mihi, filioque meo, tui amantissimo, doloris, ac molestiæ, discedens reliqueras, cum tua nobis consuetudo admodum iucunda, industria etiam perutilis interdum esset: tantum solatiij, & voluptatis vtrique nostram attulit epistola tua: quamquam, quod tu scribis, te tuis ciuibus esse carissimum, id ipsum fore putamus. quis enim ita expers humanitatis, aut ita barbaris moribus esse potest, quem tua probitas & virtus, ad amorem tui non alliciat? quis autem ab iis te diligi miretur, qui futurum intelligunt, vt maiores quotidie fructus ex ingenio, doctrina, diligentia tua percipiant? quo tibi nomine, mi Zerbine, vehementer gratulor. nam, vt optabilius nihil est, quàm amari à bonis viris, præsertim in patria: sic nihil in rebus humanis præstantius, quàm de patria bene mereri,

mereri, & quasi parenti optimo gratiam aliquam referre. hanc tu nactus occasionem, contemne reliqua: & hoc vñ age, in quo summa tibi & gratia, & gloria posita est. In hanc sententiam plura scriberem, nisi tuos iam sensus, & præclaram animi tui ad honesta omnia propensionem, egregiè cognitam haberem. Venio ad alteram partem, quam nec omittere possum, nec sine gemitu, & lacrymis, attingere. Decessit, alienissimo tempore, cum ad eum, salutaris doctrinæ dogmata de loco superiore ostendentem, omnis omnium concursus fieret, cum hæreticæ factionis insidias patefaceret, impetum frangeret, tela retunderet, decessit, inquam, florente adhuc ætate, nimis immatura morte, summo ingenio vir, incredibili scientiæ copia, maxima iam apud omnes bene sentientes existimatione, & auctoritate, Perpinianus noster, quamquam nostra quidem hæc iactura tota, nostra calamitas, est: ille cælo fruitur, & cælestium animorum conspectu, circumfluens rebus iis, quas, inclusus adhuc mortali corpore, animo tamen sæpe foras emergente, cõtemplabatur. verum tamen, sublato ex oculis amico, & ex hac luce erepto, recenti adhuc vulnere doleamus, necesse est: ratio fortasse medebitur, aut dies: memoriam quidem tanti viri mihi nulla dies adimet. Quod hortaris, vt edam commentarios: currentem incitas: sed adhuc quædam aduersantur: quæ tamen, spero fore, ne diutius impediant. Etiam in Patris Grammatica, tibi vt satisfiat, operam dabo. Vale. Aldus tibi multam saltem. Vale iterum mi optime Zerbine, & patria, ac Musis, tranquillo otio, viue. Romæ, III. Non. Decemb. 60 D LXL. Iam ad te scripseram, cum ecce bellaria tuæ quæ mihi pergrata sunt: sed, mihi crede, amorem istum in me tuum bellariis omnibus antepono. etenim illa palatū, hic animum meū non vulgariter oblectat. Catechismum ad te mitto. Commentarios meos tua causa aliquanto citius emittam.

V I D O G V A L T E R I O.

Narniam.

20

A Ntea, cum tu ad me, pro nostra amicitia, de Narniensi conditione retulisses: etsi non satis constituere poteram, quid tibi agendum censerem, auctor tamen potius eram,

eram, vt urbem Romam ne relinqueres: non tam propter hæc vestigia antiquitatis, quorum adspectu mirè fruuntur homines eruditi: quàm quod esse te in oculis videbam nobilibus viris, quorum auctoritas, & gratia rationibus tuis prodesse vehementer posset. nunc autem, cum te istic admodum libenter esse, florere ciuium optimorum beneuolentia, excellentibus ingenio discipulis abudare, significes, non tu quidem efficis adhuc, vt ab eis te gaudeam: assequeris tamen illud, vt aliquanto minùs doleam. quod si alteris litteris, id quod equidem tua causa in primis opto, eadem confirmaueris, prorsus à dolore ad lætitiā transferar, & cum ex tuis cõmodis voluptatem maximam capiam, tum istam valde amabo ciuitatē, quæ te tam honorificè acceperit, quæ tuam industriā, virtutem, probitatem liberalissimè complectatur. cuius amoris, & officij, cerdò scio, te non esse commissurum, vt eam vñquam pœniteat. nō enim aut in tua disciplina mendum, aut in vita labem, aut in moribus agreste quidquam, vel inhumanum, vñquam videbit. quæ quo sunt, hæc ætate, in iis, qui iuuentutem egregijs litteris excolendam, ac moderandam suscipiunt, rariora, eo plus honoris, vtilitatisque tam præclara virtus postulat. quam tu quidem, si præstantiam animi tui bene cognitam habeo, mercedem meritum, tuorum maiorem nullam statues, quàm eorum, quibuscum viuus, beneuolentiam: & illud tamen credes, eum, qui diligatur, necesse esse, vt rebus omnibus abundet, quæ non modò ad fructum domesticū, & ad subsidia vitæ necessaria, sed ad speciem quoque, ac dignitatem, pertineant. Intende igitur omnes neruos, vt iis, qui te amant, amabiliorem te quotidie præbeas, & quam Spartam nactus es, eam non modò tueare, verum etiam cū primis ornes. Quod vt scriberem, amor impulit, non quia te, iam pridem ad omnem laudem patris exemplo, atque doctrina, institutum, consuetudine postea cõfirmatum, vel mea cohortatione, vel cuiusquam egere præceptis existimem. Vale. Romæ, VI. Id. Decemb. 60 D LXL.

M V C I O C A L I N O E P I S C O P O

Interamnæ: Interamniam.

21

A Rchiepiscopum præstare Episcopo dignitate, nemo nescit: bonis tamen viris, cum te, omisso Iadrensi Ar-

chiepiscopatu, Episcopum Interamnē esse factum, auditum
 esset, vila res est in primis gratulatione digna, nam, quod
 ad dignitatem attinet, Italiam cum Illyrico cōferentes, ni-
 hil imminutum putabamus: quod ad comoda, additum
 aliquid potius, quā detractum. Iam illud, licere tibi inter-
 dum ad Urbem, nobis ad te, cum velimus, excurrere, quan-
 ti æstimandum? nam neque te amicis tuis prorsus carere,
 tua suauitas patitur, neque nobis quidquā molestius, quā
 adspēctus & sermonis tui sitim diutius ferre. Quocirca ego
 quidem statim, audita re, latatus animo sum: litteris gratu-
 lari cum maximē vellem, negotiis tamen impeditus, offi-
 cium veteri nostræ necessitudini debitū prætermisi. in quo
 me tamen, cum meæ conscius erga te perpetuæ obseruan-
 tiæ, tum tuæ memor humanitatis, facile culpa libero, atque
 etiam (vide, quid mihi de tua benignitate pollicear) spera-
 re audeo futurum, ut, qui à te diliguntur, eos amicitia
 tua ne excludas. neque tamen hoc in multis ambitiosè pe-
 tam: tantum deligam, quos tibi non tam mea commenda-
 tio, quā ipsorū optima studia, conciliare possint. in his ex-
 cellit in primis, iuuenis bene moratus, iis perpolitus litteris,
 quæ nos à pueritia delectarūt, Iulius Iacobonius. viuit cō-
 iunctissimè cū filio meo, ut fere ætate, & studiorum simili-
 tudine, iunguntur: me verò, quod multis in rebus intellē-
 xim, sicut alterum parentē, obseruat, & diligit. itaque video
 illi debere omnia, quæ possum: nec sanè vllū eius vel adiu-
 uandi, vel ornandi, locum prætermitto: sed ex omnibus of-
 ficiis nullum ei video gratius, aut iucundius præstari à me
 posse, quā si per me cōsequatur, ut aditum ad te habeat, à
 te cognoscatur, numeretur in tuis. quod etsi, non dubito,
 quin facile impetrem: noui enim tuam *gratiam spernare*: noui
 etiam, quo ipse loco apud te sim: tamen ita peto, quasi aga-
 tur existimatio mea. sic enim statuo, cum te tua virtus, nul-
 lo fortunæ præsidio, in ista dignitate collocarit, valde ad
 existimationem meam pertinere, hoc si percrebescat, me
 abs te tantum amari, quantum & optaui semper, & mihi
 persuasi. Vale. Romæ, Idib. Dec. 80 D LXVI.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

Ita mihi, quæ opto, contingant, ut de tua valetudine val-
 de sum sollicitus: nec leuabitur dolor meus, nisi, cum te
 non

non solum periculo, sed prorsus omni molestia liberatum
 cognouero. quod vtinam breui fiat. cur autem id futurum
 non sperem, cum te, dissidentem humanis remediis, ad pias
 preces videam esse conuersum? me quidem ex aduersis re-
 bus hæc vna sæpe ratio, iam omni spe destitutum, eripuit.
 De fortunis meis detraxit aliquid superior annus, hic for-
 tasse damnum sarciet: sin aliter eueniet, æquo tamen ani-
 mo feremus, minuente sensum doloris consuetudine, &
 cupiditatē ætate. De munusculo qui tibi venit in mentem
 ægrotanti? magni hoc amoris signum. itaque sic tibi ago
 gratias, tamquam de re amplissima: quandoquidem nihil
 mihi plurius est, quā amari à te, quem præter ceteros ama-
 bilem virtus facit. Stomacho certè meo, quod antea scri-
 pseram nihil gratius hoc genere medicamenti. Vale. Ro-
 mæ, Kalend. Febr. 80 D LXVII.

CAMILLO PALAEOTTO.

Bononiam.

23

A Quo primū die, Palæotte optime, mihi cognitus
 ætate antiquæ virtutis imaginem referunt, esse reponendū.
 nam & bonos & præstantes viros amas, omnisque studio
 complecteris: & ipse, quæ artes amorem cōciliant, iis ita ex-
 cellis, ut vicissim te omnes amēt, nec minorem ex ingenio,
 doctrināque tua, quā ex humanitate, & liberalitate fru-
 ctum capiant. equidem in meis secundis rebus id maximè
 numero, quod olim tua mihi benignitas aditum aperuerit
 ad amicitia tuam: illud dolere sæpe cogor, quod ita fortuna
 tulerit ut disuncti viueremus, & eriperetur vtriq; nostrū
 suauitas illa, quæ sine dubio, cum vnā sumus, longè maiot
 est, quā cum aut ego tuas, aut ipse meas epistolas legis.
 adde quod tibi perquam rarò scribendi occasio, mihi ne fa-
 cultas quidem datur. ita, qui est in litteris fructus, eo etiam
 propè caremus. quo tamen in genere tuam diligentiam,
 vel humanitatem potius incredibilem agnosco: qui nullum
 huius officij locum prætermittit: ut proximè, cum de Amu-
 li Cardinalis incolumitate cognouisses, fecisti peramanter,
 quod & mihi, qui illum virum in oculis fero, vnūq; præ-
 cipue colo, per litteras gratulandum, & significandam exi-
 stimasti letitiam tuam. Sed ego vicissim tibi, & bonis omni-

bus, eo cōseruato, cui prater cetera virtus placet, vehementer gratulor. nam, si quid illi nūc humanitus accidisset, suo fortasse tēpore, cum nec ætati parum, & gloriæ plurimum vixit, nostro certè & vniuersæ bonorum Reipub. alienissimo decessisset. Vides profectò, nec dubito, quin idem sentire videas excellenti virtute, ac sapientia Cardinalem, fratrem tuum, pares esse Amulio nostro dignitate nō paucos, opibus etiam, & iis rebus, quas elargiri fortuna solet, superiores multos: at illa si perpendimus, quæ sunt animi ingenique bona, id est, quæ verè bona sunt, doctrinam studio, prudentiam visu rerum maximarum partem, præterea benignitatem, probitatem, religionem, quàm non multi sint, quos ei conferre possimus, opinor, intelligis. iure igitur, illo grauitè ægrotante, ita marebamus, quasi cum illius salute nostra salus in discrimen adducta videretur: & nūc, eodem incolumi, tum sua quisque causâ, tum bono publico omnes lætamur. In quo non dubitabam equidem, quin tuus sensus cum meo sensu congrueret: verumtamen egregie testem voluntatis epistolam tuam legi perlibenter. vidi enim amorem in me tuum, & studium simul erga Christianam Remp. propè singulare. nā de Amulij morbo ita sollicitus eras, vt eodem tempore & dolor meus, & publica iactura tibi ante oculos esset. itaque non putauì committendum, vt ipsum celare de litteris tuis ostendi: legit iucundissimè: nec tacuit de tua laude: mihi quæ vt salutem tibi eius verbis adscriberem, ac sua tibi studia prorsus omnia polliceret, ita mandauit, vt vultu & verbis planè animum exprimeret. Ego de te, quæ soleo, summam esse tuam in illum obseruantiam: optatius tibi nihil esse, quàm vt si quid eius causâ præstare possis, vtatur opera, curâque tua. addidi quædam de vetustate necessitudinis nostræ, de tuis etiam in me officiis: vt sciret, cum tu de meis commodis maximè semper laboraueris, cupere me nō mediocriter, vt à quibus ipse diligor, iudem te pari beneuolentia complectantur. Vale, & Cardinali optimo, fratri tuo, salutem dic meo nomine plurimam. Romæ, vii. Id. Mart. 60 D LXVII.

IOANNI CASELIO.

Florentiam.

24

Omnino erat tibi epistola mea: quam vt acciperet, numquam ad me rediit is, qui tuas litteras attulerat: verumta-

verumtamen eam ad te mittendam putauì, ne tibi in aliquam fortasse neglecti officij suspensionem venirem. eius exemplum hoc est.

Epistola, de qua hic mentio fit, legitur sexta ante hanc.

Quod me amicis crebrò auges, præsertim hominibus virtute præditis: perbenignè facis. vti nam præstare aliquid vel tua, vel eorum causâ possim. vos enim, quæ vestra bonitas & humanitas est, animo fortasse contenti estis: ego, qui meus erga liberalium doctrinarum studiosos amor est, nisi animum officia probent, contentus esse vix possum. Vale. Romæ, xvi. Kalend. April. 60 D LXVII.

PETRO PERPINIANO.

Lugdunum.

25

Ut ego tibi excusè silentium meum? Odi ista vulgaria: nec tu is es, qui vel amicis durior te præbeas, vel, quibus ego negotiis, quantam & quàm assiduam à me operam exigentibus, distinear, ignores. ac si velis amabiliter, & verè cogitare, ita credes: nulla me magis affici voluptate, quàm cum tuas epistolas lego: rursus, si quis est, qui ab officio discedat inuitus, eum esse me. quare vt ego tibi ingenio, eruditione, industria comparare me non asum: ita, quibus maximè rebus amicitia colitur, humanitate, officio, obseruantia, neque te mihi, neque quemquam antepono. hoc te cupio credere. quod si impetro, simul illud impetro, vt omni me cum præteriti, tum futuri temporis culpa, si fortasse rariùs ad te scripsero, planè liberes. quamquam nunc quidem, tuis vt referberem litteris, abieci omnia, victus beneficio tuo. beneficium enim certè, nō mediocriter nescio quod, sed quātum esse potest maximum, à te habeo, quòd mihi amicum dederis Iacobum Rodericum Falconium, prudentissimi & optimi viri filium, ipsum iis litteris ac moribus ornatum, vt, cum me vel negotia, vel ipsa iam ætas ab amicorum consuetudine remoueat, hoc tamen iuvene quotidie fere vtat iucundissimè. ac sæpe de gloria narrante, me libentius audiente. certamus enim, vt video, amore erga te, sic, vt alter ab altero vinci interdum gaudeat, interdum ægrè ferat. ita non planè nobis torus abes. quod enim oculis eripitur, assequimur animo memo-

ria, mentione tui, tuarumque virtutum quam creberrima. tu contra, si parem gratiam referre vis, alterum Falconium reperi: si modò similem probitate, ingenio, obseruantia in vtrumque nostrum reperiens. Sed opto te felicem esse, & similem reperire: vt de nobis cogitantes nonnumquam, & colloquentes, officium amicitiae debitum persoluatis. De tragedia, mirè sum laetatus, praesertim agente Falconio. De animi tui constantia, tibi gratulor, Deo gratias ago, à quo ista manant. tibi enim certè, & fortissimo cuique, nisi diuina vis affuisset praesenti discrimine, in tanta gladiorum licentia, animus concidisset. Lambino bonam mentem opto. cuius enim ingenium, & doctrinam amo, de eo si quid asferetur durius, cum dolore audiam. Sed, quid est, quod etiam de Turnebo, tali viro, vti nam falso rumore, dissipatur auersum à salute periisse? ô magni malum, nec re magis, quam exemplo. nam plebs imperita, licentiae cupida, si peccat, minus mirum: doctos viros, rectis antea sensibus euntes, offendere, & labi, matura iam aetate, quis non ingemiscat? Filius te salut. tu meis verbis eruditum in primis, & probum adolescentem, Iosephum Scaligerum, si est Lutetiae, salutes velim. Vale. Romæ.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER OCTAVVS.

PIO IV. PONTIFICI

Maximo.

VI D antea de litteris, ac bonis artibus existimaueris, Pie IV. Pontifex Max. quam semper fueris, hodièque sis ad eas excitandas, ornandasque praeclare animatus, & omnes iam pridem norunt, & ego superiore anno sum expertus, cum

eo me

eo me consilio Romam euocasti, vt sacros praecipue libros, ab haereticorum nefaria peste vindicatos, ederem quam liceret emendatissimè, & in hac elegantioris olim doctrinae parente, atque altrice, nunc diuinorum institutorum custode, ac praeside Vrbe perpetuum meae vitae domicilium collocarem. cum ista mente, istaque ad bene agendum propensione summam potestatem coniunxit Deus, non solum vt impendentes Reipub. Christianae calamitates auerteres, quod curari à te egregiè, atque effici omnes faceretur, verum etiam vt à publica cura oculos interdum conuerteres ad priuatorum incommoda, eaque cum videres, opem asferres non pro cuiusque libidine, sed pro iudicio, ac sapientia tua. haec me cogitatio, diu verentem, ne appellare litteris Maximum Christi Vicarium, excubantem animo semper pro Christianae Reip. salute, impudentiae posset adscribi, ab ancipiti consilio ad certam sententiam reuocauit, effectitque vt ea scribere audeam, quae ne coram agerem, maiestate tua primum, deinde etiam pudore quodam meo sum deterritus. Totum hoc imprimendi munus, quod mihi à te mandatum pro mea fide curo, duas habet partes, publicam vnam, quae ad communem animorum utilitatem pertinet, vt è sacris libris maculae omnes eluantur: alteram priuatam, vt ea mihi interim suppetant, quae si absint, mecum & cum meis agatur incommodiùs. Quod ad priorem attinet, facerem arroganter, si tibi tantam rem, qua nescio an vlla magis hoc quidem tempore omnibus expediat, studeam commendare: cum quattuor spectatae virtutis & innocentiae Cardinaliù, quos huic negotio praefecisti, singularis prudentia nihil deesse paratur: quare hanc partem, cui nondum tua liberalitas defuit, nec vt spero, vniquam deerit, omitto non inuitus: de me ipso, siquidem tua permittat humanitas, (quid autem ea non permittat?) attingam pauca. Ego cum ad Urbem veni, licet à Pio IV. rectè, & laudabiliter viuendo, sperari posse omnia intelligerem, tamen efferri me cupiditate non sum passus: nec sitiui honores: nec auri, argentique splendore sum captus: id scilicet vnum spectavi maximum, vt benevolentia tua, in qua pono omnia, perpetuò fruerer, eaque me, quantum consequi studio, quantum industria liceret, non indignum praebere domesticis rebus, quas negligere proflus, qui pater est, non potest, amare

nimum, qui se Christianum esse meminit, non debet, satis consultum putabam honorario illo annuo, quod à tua benignitate impetraueram: nec dubitare tamen poteram, si quid præterea meæ rationes exigent, quin id haurire possem ex eodem fonte, ad quem aditus ambinosè petentibus vix pateret vniquam, moderata cupiētibus præcludi numquam soleret: sic annus abiit: nec mihi nouam interea cupiditatem dies attulit: quæ etiam admonet, quo propius ad huius peregrinationis quæ vocatur vita, finem accedimus, eo minus de viatico laborandum. itaque mutatum nihil est in consiliis meis: animus, quos antea sibi fines præscripserat, iisdem se continet, vti à nihil appetit: sed corporis alia quædam ratio est: ætas iam ingrauefcens quæ si extra ordinem multa desiderat: multa etiam præsertim in laboribus, ac studiis, valetudo requirit imbecillior: quæ si negligam, ingratiè mihi videar agere cum Deo, à quo acceptum vitæ munus magnificere, ac tueri diligenter debemus. quid caritas liberorum meorum, quibus in me vno sunt omnia: ea me appellat, nec patitur obliuisci quid nature debeam, & mihi me ipsum eo nomine commendat, quod in mea salute multorum salus, fortunæque nituntur. Quæ cum ita sint, & cum his causis, quas commemoravi, magnopere confidam, tamen ita statuo, maiorem commodi mei spem in tua præstanti bonitate mihi esse reponendam. quare nihil definio, neque mihi certum beneficii nomen peto: quod qui faciunt, ignorant scilicet, à quo petant, & in angustum reuocant, quæ latissimè patet, benignitatem tuam. ego rationes meas Principi maximo, & ad beneficentiam nato, commendare me intelligo. nihil me postulare præcipuum decet. vnum illud indicare satis est, fulciri oportere subsidio aliquo fortunæ meas: quod ipsum tamen voluntati, arbitrioque tuo totum permittatur. *mihi* quidē, si quid à tua liberalitate proficiscatur, quidquid sit, æquè gratum futurum est, ac si me omni beneficiorum genere cumulasses.

CAROLO BORROMÆO.

Cardinali.

2

Non patitur aut benignitas, aut consuetudo tua, vt appellandus à me sis de eo, quod semel & iterum huma-

humanissimè promissisti: & ego is sum, qui, quod semel petij, licet ad constituendas fortunas meas valde pertineat, impetrare cupiam, non exprimere, verumtamen non sum veritus, ne tibi molestiam afferret iterata petitio, hominis præsertim studiosissimi, & de tua laude, quantum imbecillitas mea præstare possit, assiduè cogitantis. Optabile est, vt, qui optima cupiunt, iisdem vel omnia possint, vel apud eos, qui possunt, auctoritate, & gratia plurimum valeant. tibi vtrumque contigisse, non stulti homines arbitrantur. nam & natura propensus es ad ea, quæ præclarà sunt: & hæc ipsa propensio, singulari ingenio, & virtute coniuncta, ita tibi amorem conciliauit sapientissimi Pontificis, auunculi tui, vt cum omni te munere dignum ducat, tum verò libenter, translata in te grauissimorum negotiorum parte, releuetur. amplectere igitur pro tua summa prudentia, vel retine potius, quam amplexus iam es, occasionem diuinitus datam. eripuit iam benemerendi consuetudinem temporis iniquitas. eam si restituis, quod facere coepisti, & facies: iisdem, quibus maiores tui, gradibus in celum ascendes, relicta familiæ tuæ gloria, quam nulla dies exstinguat. Ego autem, si per te consequor, id quod in tua manu est, vt Romæ libenter viuam: vix enim libenter, vbi parum commodè, quisquam viuuit: dabo operam, & fortasse efficiam, ne sit obsecrum beneficium tuum: memoria quidem, & voluntate, si re ipsa minus potero, ingrati animi culpam vitabo. Vale. Romæ, i v. Kal. Nou.

SCRIPTIT HANC A PRIN-
cipe rogatus.

3

Honesta res, iucundæque in primis, Nuptiæ putantur: nec immeritò. nihil enim ad generis humani perpetuitatem natura magis postulat, quam vt faminis iungantur mares: nec ea coniunctione quidquam nõ modò commodius, verum etiam dulcius esse potest. habere secundis rebus mulierem lætitiæ sociam, lætitiæ auger, aduersis pariter merentem, solarij genus est. iam, quæ ad cultum, ad victum, vitamque pertinent, ea cum vxor ministrat, aut curat, quantam iucunditatem habet? Reges equidem ipsos non arbitror è suis regnis tantam voluptatem capere, quantam fidelis coniugij consuetudo, & conuictus affert.

Quæ tibi, optime *, ex tuis veteribus nuptiis probè cognita cùm essent, propterea factum opinor, vt secundas appetieris, & eandem omnino suauitatem re gustare volueris. Hoc tuum consilium pro suo quisque sensu, variè homines interpretantur. latari multos video, vt in re optima, quosdam adinirari, vt parum expectata: dolere nonnullos, vt aduersa. mihi, in hac opinionum, & sententiarum varietate, animus vehementer in dubio est. lætitiā à me posscere videtur amor in te meus, ortus ex memoria præceptorum tuorum, quibus me puerum ad omnem veræ laudis cupiditatem excitasti: sed idem amor ante oculos ea proponit, quæ cùm cogito, tantum abest, vt latari possim, vt dolore etiam afficiar: neque id tua magis causa, quàm publica. nam, etsi, quod tibi placuit, idem vt perpetuo placeat, atque expediat, vehementer opto: tamen, cùm ætatem tuam considero, quæ iam ad senectutem vergit, interdum vereri cogor, ne aliter eueniat. sua cuique ætati studia natura tribuit, quæ iuuentus amat, respuit senectus. contra, senectutem oblectant, quæ fastidit iuuentus. tu tamen, homo iam fere sexagenarius, adulto iam pænè filio, nouum coniugium probasti: quòque magis miremur, non æqualem, aut ætate proximam, verùm adolescentulam duxisti: vtrum voluptatis, an procreationis causa, præter te nemo nouit. voluptatis quidem suspitione, pro mea in te beneuolentia, libenter te libero: sed alij, quorum iudicium auor non impedit, de ista re quid sentiant ipse videris. At procreatio liberorum optanda. Quis hoc improbat? aut quis aliter sentit? verumtamen temporibus multa distinguuntur. nec idem semper omnibus licet: nec eadem semper omnes decent. Quo de genere si pluribus tecum agam, & illud vsurpem, quod Apollini tribuit antiquitas, Cognosce te ipsum: ignorare videar vtrumque nostrum, & quod aiunt, Sus Mineruam erudire velle. tu enim is es, qui hæc ipsa mihi olim puero cantabas: quæ mihi nunc insita penitus in animo hærent, nec euelli vniquam sinam: tum quia præclara, tum quòd à te tradita, quem vnice diligis. Recognosce igitur doctrinam tuam: & cùm illa, quæ tractandis veterum monumentis obseruasti, in memoriam redegeris, cum cogita, quàm iure mirentur nonnulli, aut etiam doleant te talem virum, ista ætate, ista existimatione, viuo, & incolumi optimæ spei filio, cùm ipse adspicere,

adspicere, cùm valetudini tuæ parcere, cùm iuuentutem ab immoderata libidine tuis monitis reuocare ad continentiam deberes, tum puellæ amore captum, eius complexum, & consuetudinem sic optasse, nò modò vt hominum de te opinionem, aut filij commoda parui faceres, verùm vt ipse vitæ tuæ nouo vitæ genere periculum strueres. quis enim nescit, quod veteres quidam Philosophi memoriæ prodiderunt. Veneris vsum prodesse numquam, obesse autem sapissime? Quod si quis in dubium vocet, id negari certe non potest, senescentibus deficiente natura, nulla re, magis, quàm concubitu, vires minui. quod à te ignorari, qui tam multa nosti, turpe est. aut, si non tu quidem hoc ignoras, sed rationem libido vicit, quis te audiat ita excusantem? hoc quidem est augere culpam, non minuire. Atque hæc tua causa nos angunt: quid, publica? tanto magis, quanto æquius est, de multis, quàm de paucis, laborare. nam, cum tuo iudicio, tuæque scientia in omni causarum genere vteremur, cùm tuæ lucubrationes ciuile ius eximia tua cum laude illustrarent, cùm omnes lites, ac contentiones æquitate & sapientia tua dirimeres: optandum erat, vt huius boni, quo nullum in ciuitate præstantius, diuturna admodum vsura frueremur. nunc à te, nouæ coniugis illecebris irretito, non modò lucubrationem vllam homines non expectant, sed verentur etiam, ne maiorem dici partem, ne dum nocturnas horas, domesticis oblectationibus tribuas. Interim præclaræ illæ frigeunt actiones: minus libenter audies disceptantes: non tam attentè, quæ diiudicanda erunt, considerabis: non facillè quemquam admittes, non sæpe prodibis in publicum: non vt antea tui copiam facies: denique, cùm antea ita viueres, vt Reipubl. natus viderere, nunc te, ad priuata studia conuersum, negligere communia, nemo est, qui æquo animo ferre possit. quæ si alios cura tangit: qua me affici molestia, quo angere dolore par est? non enim is ego sum, qui meas partes aut ignorem, aut negligam: meum est, Ciuium otio, saluti, tranquillitatique consulere: meum, præstare aut conari saltem, vt quos potestati, fideique meæ Deus commisit, æquo iure omnes regantur, nullius iniuria pateant, nihil contra leges agant, nihil præter leges timeant. Huius præclari muneris cum ego te, pro tua præstanti, mihi iam pridem cognita, virtute, ministrum, participemque delegis-

delegissem, gratulabar & mihi, & ciuibus meis non mediocriter: mihi, quod magna laboris parte me leuaret industria tua: Ciuibus, quod omnes, te iudice, libenter vrentur, optime de tua non solum doctrina, verum etiam probitate sentientes. nunc, si officia, studiaque illa intermitto, si languidius ea curas, quae ad populi fortunas pertinent, quaeque ego, curari à te diligentissime, & volui in primis, & putavi: vereor, ne quotidie voculas exaudias hominum te accusantium, quod à pristina causa descueris, & à virilibus institutis ad molliem quandam, inanemque voluptatem deflexeris. Erunt etiam fortasse nonnulli, qui me non adducunt iudicio, sed amore lapsum, tantas res tuae fidei, constantiaeque non satis prudenter commississe dicant. quibus ego quid respondeam, quoniam ipse non satis dispicio, tu, qui vides acutus, doce me. equidem nihil malo quam & te tui quam simillimum esse, & me mei iudicii numquam poenitere. quod si secus euenerit, errasse me cum aliquo estimationis meae damno, facile patiar: tuo cum dedecore, feram iniquissime, addito praesertim meorum Ciuium dolore, qui te in oculis iure ferunt, nec adpectu carere tuo possunt, nec sermone, & consilio priuari. Quae propterea ad te scribo, vt intelligas, quantam animo curam sustineam, quanta tua res agatur: & ideo operam des, vt & me sollicitudine, & te infamiae periculo, aut certe hominum sermone liberet. Scribo autem serius, quia pendebam animi, nec satis, quo tecum vterer officij genere, constabat. gratularetur, at contra sentiebam. dolerem: at male ominari visus essem, in ea praesertim re, in qua tibi, vel si damnum aliquod res publica faciat, secunda tamen omnia sic exopto, vt in hoc studio ferè tecum certem, alios quidem omnes facile vincam. Vale, & ita frui domesticis bonis, vt publica ne negligas. qua de re non mea quidem vlla suspicio, sed vereri me nonnumquam cogit dubitatio multorum: quam cupio falsam, & inanem esse.

PAVLLO STE MPOVIO.

Neapolim.

ET si iam litteras tuas, à Gorficio remissas, acceperam, tamen hunc ex earum tarditate cepi fructum, quod tuum te ita purgas, quasi ea res ad officium tuum pertineat, & longiorem scribis epistolam, & in eo me tibi haud

4

medio-

mediocriter obstringis, significatione quadam amoris & iudicii de me tui. Ego, Steмпovio, cum omnes homines ab ineunte adolescentia, in quibus aliqua virtutis elucere signa perspiccerem colui, quantum in me fuit: tum verò nationis vestrae probitatem, modestiam, & propensa in primis ad liberales doctrinas ingenia mirifice semper dilexi. itaque, cum ad me tuos de Repub. libros Gorficius attulisset, petisissetque tuo nomine, si quando vacarem, vt eos legerem: lectis, exponerem quid sentirem: facile impetravit, non modò quia facultatem ineunda à Polonis gratia non libenter amitto, sed etiam, quia multorum sermone cognita mihi virtus & humanitas tua ita me incenderat, vt vehementer expeterem amicitiam tuam. peropportune igitur accidit, quod ego minimè cogitabam, vt scripta tua ad me mitteres: sed valde contra meam voluntatem, quod ea tam citò reperieris. opes enim ingenij doctrinaeque tuae, quibus frui diu volebam, quasi praeteriens adspexi, intellexi tamen id, quod Gorficio significavi, peruoluisse re nequaquam remisso animo omnes omnium libros, egregia quaque tum veteris, tum recentis historiae delibasse, nec eo contentum addidisse rebus ordinem, ornamentis Latinae linguae, quantum argumenti ratio ferret, vsum esse. nunc si auges, vt scribis, industriam tuam, & id cogitas, vt cum opus absolueris, ac perpolieris, iterum ad me mittas gaudeo, & fruor animo spe futurae voluptatis, quam legendo antea degustavi, nunc haurire, si per te licuerit, vberius cupio. Nam corrigendi partes, quas mihi videris impo- nere, si accipiam, faciam impudenter: quid enim in tuis scriptis eiusmodi est, quod æquus iudex damnare possit sin autem recusem, culpam inhumanitatis extimesco: & vereor, ne tu me, cui minimè omnium displicere velim, rusticum quandam esse hominem agrestemque suspiceris. hoc igitur arbitrari tuo: ego, quod in me est, desiderari abs te non patiar officium meum. Vale. Roma, xix. Kalen. Quintil. 60. D. LXVII.

PERGRATVS mihi fuit aduentus Persei, tum quod ipsum diligo, amici mei filium, ingenio & moribus ornatum: tum, quod benevolentiam in me tuam humanissimo sermone exposuit. agerem gratias, id si benignitas tua pateret, & nisi referre mallet studio, officio, obseruantia: quod vt assequar, operam dabo.

EIDEM,

Bellaria, de quibus antea scripseras, heri vespere per familiarem suum ad me misit egregia vir humanitatis, amicus meus, Georgius Ticinius. sane nihil gratius, hoc praesertim aestu: sed quæso cur tam multa sunt enim vascula viginti quattuor: nam tu quattuor aut sex, si nosles imbecillitatem stomachi mei, per totam ætatem satis esse duxisses. agnosco igitur coniunctam amore liberalitatem. ille enim, ut mitteres, admonuit, hæc, ne pauca mitteres. in quo illud te cupio credere, quamquam hæc sunt suauissima, me tamen frui libentius memoria tui, lætarique potius, quod me dignum putaueris, quem tu muneribus afficeres, quam si me omnium munerum copia cumulasses. quare peto à te, mihi ut conserues amorem tuum, à meque expectes ea, quæ, qui vehementer amat, præstare consuevit. Vale. Romæ, III. Kal. Quinctil. ∞ D LXXII.

VINCENTIO MACARIO.

Scyllaceum.

6

Litteris tuis humanissime & ornatissime scriptis nec respondere multum possum, cum distingar negotiis: nec nihil debeo, cum in officio non respondere turpe sit. Scyllacæi te sustinere munus erudiendæ iuuentutis, valde lætor. amo enim Gerondæ mei patriam, cuius mihi memoriam nulla dies ex animo delebit: qui si viueret, non dubito quin mecum esset, iisdemque studiis, eodem vitæ genere frueremur. Franciscum, fratrem tuum, nostri memorem esse, gratum in primis est. equidem & illum, & te simul ita diligo, cum utrumque excellere litteris ac moribus intelligam, ut, si quid aut honoris, aut commodi vestri gratia præstare possim, in eo curam omnem, operam, industriam collocare cupiam. Quod ad mutam scribendi rationem attinet, hunc tibi scrupulum filij mei liber eximet, quem de Orthographia scriptum edidit anno superiore. Vale. Hæc scripsi raptim, animo alia cogitante: quod velim ignoscas. Romæ, XI. Kal. Quinctil. ∞ D LXXII.

10.

Ferrariam.

7

Antea sollicitus eram, facta rei familiaris iactura: quod acciderat quorundam hominum incuria dicam, an locordia? nunc autem, quod amissa recuperaverim, lætor equidem, sed ita, ut dolere simul cogar, quod amicis meis aliena culpa molestia tantum attulerit. te enim vir optime, atque doctissime, quamquā ignotum mihi de facie, tamen amicum appellare non dubitem. nam, cur aut eū non amem, aut ab eo me amari non putem, cui cum Paulo Sacrato, omnibus mihi officiis coniunctissimo, summam intercedere necessitudinem intello? Quod si studiorum, ac morum similitudo amicitiam contrahit: cur non amicus coniungamur, quantquam locorum intervallis diffusi? Iam illud, quod tu, fraterque tuus Alfonsus, virtute tibi & probitate sumillimus, operam dedistis, idque auctoritate, studio, diligentia consecuti estis, ut mea domestica suppellex, ad alienas manus per errorem transducta, ab iniusto possessore vindicaretur, cum eiusmodi est, ut vestram erga me voluntatem & singularem quandam ad bene merendum propensionem ostendat: tum ita me afficit, iraque utrique obstringit, ut omnia me debere vestra causa existimem. utinam ea fortuna essem, ut æquare animum officiis possem. profecto vel humanitate vestra, vel amore meo nihil esset illustrius. sed quia tam infirmum, aut tam humilem esse neminem constat, qui si ad aliquā rem studia sua confert, non aliquid, atque adeo multum præstet: fore non despero, ut merita meritis aliquando compensentur, & quantum vos in mea re ad exitum perducenda laborastis, tantum me de gratia referenda cogitasse omnes intelligant. sin voluntati facultas defuerit: peto à vobis, ut me tamen frui finatis amore vestro: quo mihi carius aut antiquius esse nihil potest. Vale, & Alfonso fratri salutem à me plurimam. Romæ, IV. Kalend. Quinctil. ∞ D LXXII.

CLAUDIO STRAMBONIO.

Camerinum.

8

Dilector non parum memoria nostri tua: sed eam tuis declarari epistolis, quibus nihil elegantius, nihil suavius

suavius esse possit, id verò est, quod maximopere gaudei. quamquam, vtri potius, tibi, an Falconio nostro, iuueni humanissimo, atque doctissimo, de hoc officio gratias agam, interdum subdubito. ille enim, vt eloquentia valet, penè mihi persuasit sua cohortatione te esse adductum, vt scriberes. quod ei si crederem, susceptam à me opinionem humanitatis & amoris in me tui cogerer deponere. Quid igitur faciam? quod Academici, solent: assensum sustinebo: ne, si Falconio non credam, eius fidem, cui multum tribuo, in dubium reuocem: si credam, detraxisse aliquid videar de benevolentia erga me tua, quo mihi molestius esse nihil possit. Quòd si te impediunt negotia: hoc ipsum scriberes. ego enim ab amicis nō plus exigo, quàm præstare possint. neque tamen amicitias metiri soleo crebritate litterarum, fidem, & officium semel expertus, eadem, si res postulauerit, exspecto: sin aliter euenerit, leui culpa non condono: & facio perinuitus, vt amari me non putem. Quare tuis occupationibus ignosco, quòd à discessu tuo rariùs ad me scripseris: tu quoque velim habeas rationem negotij mei, quo sic virgeor, vt respirandi facultas non detur. Vale. Romæ, xiv. Kal. Sext. co. d lxxvii.

MARIO CORRADO.

Salernum.

9.

Et si mihi tuis litteris nihil solet esse iucundius: quas tamen pridie Id. Septemb. ad me misisti, legi perinuitus. sic enim ad me scribis, quasi de mea erga te benevolentia dubites. Ego, mi Mari, à quo primùm tempore certam vitæ meæ rationem institui, semper id spectavi maximè, vt, quos semel diligere cœpisssem, eos non solum sponte nulla te offenderem, verùm etiam, accepta interdum iniuria maioribus complecterer officiis. hoc infictum cum mihi ad hanc diem placuerit, fore non opinor, vt posthac vmquam displiceat, quod si tu secus existimas, & si me vulgari quadam regula metiris, vel quia senulus meos, cum longè à me vixeris, ignoras: vel quia, donulorum hominum perfidiam expertus, de reliquis idem facile suspicaris: libenter equidem tibi istum, si possem, errorem eriperem: sin id mihi per te minùs licet, me tamen in te amando fides & constantia mea delectabit, vberemque

facis ex ipsa conscientia fructum capiam. Tuæ partes in amicitia quæ sint, ego tibi, excellentis ingenij ac doctrinæ viro, non præscribam: tantùm illud dicam, quo tu nunc mecum genere litterarum vsus es, id mihi parum ad conglutinandos animos aptum videri. aut enim hæret aliqua in me culpa, & eam tu notas, ac reprehendis, quod quale sit, non equidem intelligo: nec verò possum intelligere, cum nihil sit: aut culpam tu nullam in me vides, & coniectura tamen aliqua ducis ad suspicandum: certè enim suspicari te nescio quid, verba illa tua significant: Ego à te solum amari cupio: oro te, & obsecro, nihil aliud aut vulgare de me existimes: actum à me tecum hætenus verè & amanter. Quid? an ego aliquid commisi, vt de mea in te voluntate secus iudicare posses? aut ego te vmquam accusavi, quasi minùs verè, aut minùs amanter mecum egeris? Nisi si, quia litteris tuis, homo sexcentis curis implicatus, non illico responderim, propterea vel me tibi credis immutatam, vel id agis, vt ego te mihi subratum putem. Ego autem, si essem ad mutationem vel naturam, vel consuetudinem procliuor, tamen ita de studiis tuis, ita de ingenio, & eruditione, ita de moribus, & integritate sentio, vt, nisi mihi succerè iudicandi facultatem casus aliquis adimat, immutari tibi nullo modo possim. At creberrimæ tuæ littere, meæ rariores. Diuersa ratio est: nec, si tu id facis, quod si ommitteres, fortasse peccares: & quia non omitis, agnosco & amo vehemèter amorem in me tuum: ideo sequitur, vt, quia non ego idem facio, & istam officij partem districtus negotiis prætermitto, læguere me iure putes in studio tui, & in amore illo, quem cum pepererit tua virtus, noli dubitare, quin eadem alat, atque conseruet. Familiæ tuas, cum ad me venerunt, & quoties venerunt, accepi, quantum in me fuit, humanissimè: neminem exclusit, aut excludet vmquam occupatio mea. vix enim credas, quàm de te libenter aut loquar, aut audiam. Quare quod ais ne cui posthac, qui sine tuis litteris ad me adeat, velim credere: id equidem scripsisse te nollem. cur enim, si quis expetit amicitiam meam, & eam se consequi faciliùs putat, si te ornet laudibus, teque sibi in optima studiorum via ducem fuisse dicat, quod video multos cum quadam ambitione prædicare: cur, inquam, hac me voluptate priuas, vt ei non credam, qui narrat ea, quæ libenter audio? Patere igitur ami-

cos tuos, cum iisdem amici mei esse volunt, adire ad me arbitratu suo, & quamquam testimonio careat litterarum tuarum, mihi tamen ipsa tantum tuis nominis appellatione commendari. Vale. Romæ, x. Kal. Octob. 1617. D. LXVII.

FRANCISCO PLANTEDIO.

Neapolim.

10

Vere dicam, Plantedi: magnopere sum delectatus iis laudibus, quibus me, cum de Ludouici Ariosti poemate meam sententiam exquirere cogitasses, ornandum existimasti: neque verò, quod ipsa laude admodum capiat me enim quotidie magis ab ambitione cum ratio, tum iam ætas remouet: sed quod amoris in me tui, ut ego interpretor, index laudatio est. amari autem ab eo viro, qui excellat iis artibus, quas in omni ætate diligenter colui, quæque rebus omnibus antecellunt, cur non gaudeam? Amplector igitur istam voluntatem, & habeo gratiam, non modo quod ita de me sentias, verum etiam, quod eos, qui contraria sentiant, obrectatores, & inuidos voces. cum quibus tamen, optime Plantedi, pugnare te, mea causa, nolum. nam, si laudem quæram: tu mihi multorum vnus instas sis, cuius doctrinam, & eloquentiam in scriptis video, probitatem & mores de multis audio. Sin, quod vera est, ipsa me sola virtus afficit, cetera parui pendo: sinamus placere sibi vnumquemque, & in sua sententia triumphare: nos institutum retineamus, & in hoc siue, ut isti volunt, errore, siue, ut ego iam pridem statui, veritatis amore, ac studio pergamus. Epistola tua, & versus redolere mihi pariter antiquitatem videntur. quo tibi nomine vehementer gratulor. quibus enim contingat, ut in vtraque facultate excellent, paucissimos, in omni ætate fuisse non ignoras. De Ariosti poemate, hic quoque sunt, qui disputent in vtramque partem. cum alij suum iudicium ad Aristotelis præcepta referant, à quibus quem discedere intelligunt, cum statim è poetarum numero extrahendum censent: alij verò, siue res, siue verba spectentur, Ariosto tantum tribuant, non modò ut eum ad ceteros poetas aggregent, verum etiam cum illis poetarum principibus conferendum statuunt. Mihi non tantum otij suppetit, vel ut hoc totum, quidquid est, considerem, vel ut meam sententiam

tiam litteris exponam. Vale. Romæ, Nonis Septembris. 1617. D. LXVII.

ANTONIO MERVLAE.

Casertam.

11

Nihil mihi gratius, aut iucundius iis versibus accidero potuit, quos à Bernardino Rota, præstante viro, de me conscriptos, ad me antea misisti. quo sanè munere ne viderer indignus, cupiui statim paria paribus, & ut assequerem, elaboravi: sed, cum non procederem, indignantibus musis, quasi eas per tot annos, conuersus ad alia studia, neglexissem, distuli rem, consilium non abieci. non enim fore desperabam, ut aliquid aliquando tamquam è quercu exculerem, quod summus poeta cum videret, si minùs ingenium probaret, id quod equidem sperare numquam aui, animum saltem referendæ gratiæ cupidum diligeret. Sed ecce tibi ista, difficultatibus ita multis implicata, Breuiatij mutatio, nihil ut laboriosius, aut molestius unquam senserim. necdum tamen eo loci res est, ut ea, quæ fluctuant, resedisse videam. quo maiore versor in solitudine, non solum quia careo litterulis nostris, in quibus antea vivebam, sed etiam, quia, seiunctus ab amicis, vereor interdum, ne quis, mearum ignarus occupationum, exuisse me putet veterem humanitatem, & officij curam, quæ mihi olim prima fuit, penitus abieci. Quare te rogo, pro eo quantum me amas, & quantum te amari à me scis, des operam, ne quid Rota de me suspicetur durius. nosti meos mores: nosti animum: quem si alia fortasse labe inficit, certè ad amicorum obseruantiam, & ad tuendam officij religionem quod attinet, purus est. De tuo statu cum nihil scripseris, arbitror esse ut volumus. Vale, & Rotæ salutem, Romæ, Kal. Nouemb. 1617. D. LXVII.

IACOBO FALCONIO.

Bononiam.

12

O Me credulum, qui te iturum in Hispaniam putauerim: quod cum tu affirmare non desineres, Maximus tamen noster perpetuò negabat. nimirum ille adolescens quiddam occultius, quod ego hebetior non viderem, assequer-

batur ingenio. nec me tamen hoc tecum queri putes: quin potius errore meo delector, & me delusum esse gaudeo. nam, si tam longè discessisses: primum veritus essem, ne se-rius ad nos, deinde etiam, ne cum illo Hispaniensis fastu, oblitus humanitatis tuæ, redires. nunc, mutato consilio, cum Bononiæ confederis, non dubito, quin te civitas o-mnium humanissima, qualem dimisimus, talem nobis, ac melioribus etiam, si fieri possit, & litteris, & moribus ex-cultum, remittat. De Sigonij consuetudine, valde tibi gra-tulor. cole istum virum, Falconi, quem habemus in Italia non solum doctrina, verum etiam probitate panē singula-rem. Vale, & Iacobo Boncompagno salutem à me pluri-mam. Romæ, vi. Id. Nouemb. ∞ D LXXII.

IO. BAPTISTAE ARCVTIO.

Neapolim.

13

ET bene te sentire de studiis meis, deque laboribus illis, quos iam à prima adolescentia, patris adductus exem-plo, ad restituendam antiquitatem contuli, & me etiam di-ligi à te, video. quod cum vtrumque mihi gratissimum ef-fet, tum à me tibi parem in vtroque gratiam referri, velim existimes. nam, cum epistolam tuam legissem, valere te in-genio, præstare litteris, facile iudicavi: & ad iudicium accet-sit benevolentia, nec ea vulgaris, sed quantam virtus & stu-diorum similitudo gignit. quare persuasum hoc tibi, pla-nèque exploratum esse cupio, quacumque à vetere neces-situdine expectari officia solent, ea tibi à me, si qua tui da-bitur facultas ornandi, præsto semper futura. De Aristote-lis, & contentio non placet: antiqua me delectant, & que tra-cto, utinam tam feliciter, quam laboriosè. si quis in eo suam industriam locat, ut ipse excellat, consilium probo: aliena qui tantum iudicat, eum ego, vel si rectè iudicet, non li-benter tamen imitabor. Vale. Romæ, v. Idus Nouembri-s. ∞ D LXXII.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

14

Vtrumque lætor, & fortunis tuis aliquid esse addi-tum, & amoris erga me plurimum. at multi contra, vel dignitate,

dignitate, vel commodis aucti, contemnunt veteres ami-cos, & officio multam salutem dicunt. quod hic nos expe-rimur quotidie. Quod me annuo munere afficiis, agnosco humanitatem tuam. quod verò id te tribuere virtuti meæ dicis: maiore etiam me ornas munere. noli autem arbitrari, tam desipere me, ut disputare tecum velim, & querere, verè ne sentias, an secus. facio non inuitus, ut iudicium tuum cum mea laude coniunctum tuear, ac probem. De anno, quem Scalarem vocant, ne tanti Firmicus, & qui cum eo sentiunt, apud te sit, ut animi tranquillitatem amittas. quæ enim impendent, si sunt eiusmodi, ut vitari prudentia possint: spero fore, nihil ut te lædant: sin ea fixa sunt, præripere molestiam, & angere frustra, certè non oportet. Ego valetudi-ne vtor satis commoda, te familiari, si spectentur labores mei, parum copiosa: si ratio temporum, satis ampla. Vale. Romæ, xvi. Kalend. Febr. ∞ D LXXIX.

NICASIO CASLETANO.

Patavium.

15

OPrabam, ut emergeres ex eo vitæ genere, quod neque studiis, neque fortunis tuis aptum videbam: angebar tamen, eripi nobis fructum suauitatis, & doctrinæ tuæ, hac præsertim proborum, atque eruditorum hominum, id est, tui similitum, caritate. nunc, ex tuis litteris cum intelligam, ordiri te nouum quoddam vitæ genus: medicorum anti-quorum libros euoluere cepisse, ne posthac, inani spe du-ctus, aliunde pendeas: fini non modò familiaritate, sed con-uitu etiam, ac domo præstantissimi iuuenis, Io. Vincentij Pinelli: abstergo prorsus illam ex animo molestiam, quam discessus mihi tuus reliquerat, tæque istic esse, ubi otio, li-bris, doctoribus abundes, & eam, quæ maximè ingenium adiuuat, quam panè hic amiseras animi tranquillitatem non desideres, vehementer gaudeo. De epigrammate, Sam-marco agit gratias: ut referat, non expecto. cupedias ta-men si habebis, ita non contemnā, ut vos omnes amem. quid enim quisque præstiterit, non ignoro. Vale, & Pinel-lo Sammarco, Andrea Siluio, qui me olim diligere vide-batur, multam salutem. Romæ, pridie Kalend. Februar. ∞ D LXXIX.

Nimium agis mecum liberaliter, cum tu mihi, principis viri filius, homini priuata fortunæ, nullo meo prouocatus officio, tuam beneuolentiam sponte defers. quod ego beneficium tanti facio, nihil ut antepoñam. cum enim ita vitam instituerim, ut viroborum nobilium amicitias expetere: tum eam nobilitatem præcipue colui, quæ licet aliquid extrinsecus assumat, maxime tamen à se ipsa pender, ac præsentis virtute decoratur. quam tibi placere sententiam video, & dare operam, ut quod maxime probas, id maxime consequaris. itaque sic velim tibi persuadeas, nihil omnino mihi vel carius esse posse, vel iucundius amicitia tua: non eo solum nomine, quod illustri sis admodum loco natus, quod patrem habeas, qui Bohemiæ cum summa potestate præsit, qui omni honore, omni que laude floreat: sed multo magis, quod & audio, & ex tuis litteris conicio, defixum te esse in præstantibus curis, & ea querere, unde verum decus, vera nobilitas emanat. ita fiet, ut, quantum ad splendorem domesticum sua virtute addidit pater tuus, tantum ipse ad paternum decus, voluntate nunc simillimus virtute aliquando præstantior, adiungas. Incumbe igitur clarissime adulescens, (iam enim, ne abs te in amore vincar, laborare me æquum est de gloria tua) incumbere, obsecro, & huc omnes nectos, omnem industriam confer, ut ornamenta referas in patriam, quæ tua propria sint, quæque tibi nulla vquam fortunæ vis, nulla mutatio temporum auferre possit. Quam cohortatio nec longior esse debet, cum te tua sponte propensum satis esse ad omnem laudem intelligam: nec omittere tamen fuit, cum hoc apud te vellem relinquere, quando aliud præstare tua causa vix possum, testimonium amoris, & obseruantia erga te mea. Vale. Romæ, 1. V. Non. Febr. 60. D. LXIIX.

PETRO MISCOVIO. 17

Ex iis rebus, quarum memoria delector, nulla magis recreor, quam conscientia obseruantia erga te mea, & opinione amoris in me tui. inde fit, ut & optem tibi securissima omnia, & cum optata contingunt, vehementer gaudeam.

deam. quamquam quis non gaudeat, cum debita virtuti præmia tribuantur? cum excellit honore, auctoritate, opibus, qui excellit ingenio, industria, probitate: itaque, cum tibi Episcopatum Ploensem esse demandatum cognouissem, gratulatus sum tibi primum pro amicitia nostra, meoque in te studio singulari: deinde bonis artibus, quibus ex tua dignitate tantum ornamenti, tantum splendoris accessit. Hoc exemplo, quis fore iam dubitet, quin omnes non modo in Polonia tua, verum in longinquis etiam nationibus, quod tuorum meritorum fama peruenit, ad excellentem veræ gloriæ cupiditatem excitentur: equidem, cum audio, quæ partim ab aliis, partim à probo & prudente viro, tuarum laudum præcone, Metello Venturello assidue narrantur, ita commoueor, non equidem ut adspirem, quod peruenire non licet: (non enim me tibi vlla re confero) verum ut in præstantibus doctrinarum studiis, unde fluxit amplitudo tua, languere nullo modo possim, atque etiam adducor in illam spem, fore prorsus, ut excellentibus ingeniis, quibus abundat in primis patria tua, auctoritas, gratia, opesque tue pateant, sic, ut ad magnas res, magnæque expetendas, tuo potissimum patrocinio nitantur. ita nascetur ex virtute virtus, & propagabuntur illa, quibus à turpi orio ad laudabilem industriam, ab iniuria ad æquitatem, à feritate & dissidio ad societatem, & conuictum humana vita conuertitur. cuius tanti boni ut auctor esse velis, iam enim posse te, satis constat, ne rogandus quidem es: cum hoc à te tua dignitas, & antea te vitæ ratio quasi suo iure postulet. Vale. Romæ, Id. Februarij, 60. D. LXIIX.

FEDERICO VIVALDO.

Neapolim.

18

Magnum humanitatis, magnum amoris argumentum, non solum ad me scribere, quem nunquam, ut opinor, de facie noueris, verum etiam, quæ tua sunt, omnia mihi perliberaliter offerre, ac polliceri. Ego, mi Vivalde, voluntate sum contentus: cetera non desidero. amari enim cupio: prodesse vero amicis malo, quam debere. itaque, licet amicitia nunc primum inter nos exoritur: tamen sic velim existimes, quæ res ad existimationem, aut ad commodum tuum pertinebunt, in iis rebus me esse operam

datum, vt familiaribus tuis veritate quidem, & opibus, officio tamen cōcedam nemini. nam, si, amantem non red- amare, turpe est: multo magis eum, qui ingenio, doctrinā multis denique, vt audio, suauitatibus ingenij ita floreret, vt eius amicitiam, qui rectē sapiat, in rebus valde expetendis numerandam putet. Quod ob eam causam scribo, vt in- telligas, cum tibi me gratias agere, tum gratulari mihi plu- rimum de beneuolentia tua: de qua, si vniquam commis- sero, vt aliquid mea culpa detrahatur, hominem me non pu- tabo. Vale. Romæ, xv. Kal. Mart. 55 D LXXIX.

PAVLLO LVPO.

19

ET si cum tuum erga me non mediocre studium facile mihi antea cognitum, atque perspectum, tum mea in te singularis beneuolentia postulare videbatur, vt vi- serem te, quam creberrimē, tertium iam mensem diffi- li morbo laborantem: tamen id non feci. non equidē obli- uione tui, quem fero in oculis ob egregios mores, opti- māmque indolem: sed partim valetudine, qua, propter ni- mis longam verni temporis intemperiem, incommodio- re adhuc vtor: partim etiā occupatione molestissima, qua ita distineor, vt pedem ex ædibus efferre perquam ra- rō liceat. Quod reliquum fuit, quotiescunque vidi (vidi autem fere quotidie) familiarem tuum, mei studio sissi- mum, probum iuuenem, & eruditum, Iulium Iacobo- nium, cuius tu consuetudini atque consiliis, quidquid aut in literis, aut in moribus ad hanc diem profecisti, acce- ptum referre solitus es: quam saepe de tuo statu quaesi- rim, quam sollicitus de tua salute fuerim, optimus ipse re- stis est. quoddam vinam, quantum doloris ex tuo periculo suscepi, tantum opis ad te subleuandum afferre potuis- sem. nā tu nunc, planē integer, & saluus, nullam pristinae valetudinis partem desiderans, nobiscum es, vt inter- dum solebas, nōque tuo lepore, tua venustate, tu nostra consuetudine, nostra etiā, si qua est, hilaritate frueris. quod tamen breui futurum ita spero, vt valde tibiprimū, deinde etiā nobis gratuler. non enim dubito, quin statim repetas ea studia, quæ non vulgari cum laude tractabas: quæque te (libet enim augurari, quod opto) ad summas o- pes, summamque dignitatē, fauente præsertim, atque adiu- uante

uante patrone omnium bonarū artium, omni virtute præ- dito, Cardinali Alciato, aliquando extollent. nihil est enim, vt exemplis & antiquis, & recentibus erudimur, quod ho- minum studia ad utilitates nostras magis alliciat, quā vir- tus: nihil magis & humana nobis omnia subiicit, & aditum ad cælestia patefacit. Quare, cum tibi nec instrumenta na- turæ defint, quorum expertes multi, optima voluntate, stu- dio flagrant, nihil tamen vel mediocri laude dignum præ- stare potuerunt: neque verō ex iis rebus vllam requiras, quæ si absint, præclaræ saepe cursus impeditur industria: de- bes animum in spem optimam erigere, omnisque cura ad recuperandam valetudinem incumbere. medicos habes, qui locum in ciuitate principem obtinēt: mater assidet agri- to, curat, exequitur omnia: amicorum, nec salutationes, nec officia defunt: hæc speramus fore salutaria: sed, mihi crede, medicina præstantior in te ipso, id est in constantia, prudentia, temperantia tua, reposita est. Consule igitur, quantum potes, & salutis, & gloriæ, & parentis etiā vitæ: quam filij iacentis adspectus exanimat: amicis verō tuis, merore adempto, veterem iucunditatem aliquando resti- tue. Quod si, expertus omnia remedia, placere Deo sense- ris, vt hæc humana relinquant: quæ quā caduca sint, quā nunquam firma, quā saepe exitiosa, profectō vides: agno- sce tuam felicitatem, ad eamque propera latissimo animo, relictis extoribus, quibus ij, qui hæc diutius compage cor- poris includuntur, falsa rerum inanium specie decepti, ita saepe implicantur, vt nunquam ad veri boni cognitionem perueniant. nos quidem, qui, te ipso vexari morbo, patimur iniquissimē, iudē, si contigerit, vt in ista ætate, istis moribus, ista mente, nondum terrena contagione deprauatus, aut mortiferi criminis labe pollutus, hanc miserimam vitam cum illa bonis omnibus circumfluente permutes: latabi- vitæ, ad quam adspirare paucissimis licet. Vale. xiiii. Kal. Maij, 55 D LXXIX.

AVGVSTINO ANGEELLO.

Fabrianum.

20

Nisi tibi, quæ nunc meæ vitæ ratio sit, quibuscque cu- ris & negotiis distinear, satis cognitum crederem:

sanè afficeret magna molestia: quod tibi, viro optimo, atque in primis erudito, præterea, quod res ipsa declarat, mei amantissimo, deesse videretur officium meum. sed profectò, si me putas ab ineunte ætate iis artibus, ac studiis non mediocriter esse delectatum, quibus ad humanitatem animus excolitur, æquior me tibi esse oportet, nec suspicari, quia rariùs ad te scribam, non ideo me tibi, quas debeo, gratias habere, nec diligere & amplecti diligentiam, industriamque tuam, quam quotidie locas in antiquitate colligenda: cuius ego maiorem officij partem libenter acceptam refero benevolentia erga me tua. Ne tamen super uacaneam operam suscipias, cum præsertim otio non abundes: hoc velim scias, omnes me cum veteres, tum etiam proximè Auximi effossas inscriptiones, in quibus he quoque duæ sunt, quas ad me misisti, ante duos menses accepisse à Io. Francisco Gallo, ciue Auximate: &, quod tu scripsisti, F. POLLVCII, ille, L. POLLVCII, quod tu TVRCIVS C. F. ille, TVRCIVS C. F. S. quod Sergiæ tribus nomen fortasse fuit. nam & infra video, C. F. S. E. R. nisi si, S. E. R. N. id est, Seruij nepos, legendum, quod ut diligenter inspicias, mihi que significes, valde rogo. Filius abest, Venetias anno superiore cum matre negotij causa profectus. Vale: Romæ, Non. Apr. 60. D. LXIIX.

IACOBO FALCONIO.

Pisæ.

21

ET si tuis litteris magnopere delector, in quibus & amorem erga me singularem, & ingenij tui præstantiam facile perspicio: tamen, ut hoc nostræ necessitudinis officium persoluas, auocari à studiis tuis, aut etiam ab amicorum sermionibus, minimè velim. teis meam consuetudinem, neminem diligo, quem non probem: quæ porro exæpi diligere, tantum abest, ut exigam ab eo plus, quam præstare possit, ut etiam si quid peccauerit, remittam. quis enim est, qui leges amicitia perpetuè seruet? quamquam te quidem ab hoc numero non minùs verè, quam libenter, segrego. noui tuam constantiam, noui curam, atque industriam, in quacumque re amor eluceat. quæ quo rariora sunt, eo magis hic te desidero: nec desiderium ferrem, nisi cogitarem, eo te consilio discessisse, ut auctus virtute ad nos

nos redeas. quod ut assequaris, ita cupio, ut parenti tuo concedam, præterea nemini. Ioannem Riccium Politianum, illustre iam virtute adolescentem, qui aliquando mecum in tuis ædibus, intuitu patentis tui, viri optimi, cenatus est, audio Pisas breui, studiorum causa, venturum. eum velim roges, ut me diligit, quando ego singulari sum in illum benevolentia, sic, ut te æmulum vix patiar. Salutabis meo nomine exquisitæ doctrina virum, poetam summum, Petrum Angelium Bargeum: qui Latinam, & Græcam linguam istice publico munere maxima sua cum laude proficitur. Vale. Romæ, x. Kal. Iun. 60. D. LXIIX.

IO. ANTONIO VVLPIO.

22

Vix credas, quam me delectauerint inscriptiones à te missæ: non solum, quia disertæ, ac perelegantissimæ: verum etiam, quia gratia ineunda ab amplissimo viro, singulari virtute ornato, Thoma Altimaro, oblatam occasionem auidissimè sum complexus. nam, quod inde natum est argumentum epistolæ tuæ, ita scriptæ, ut summum ingenium, summum etiam erga me amorem ostendat: hoc ipsum apud me quanti esse putas? equidem, si qua est huius vitæ felicitas, maiorem eius partem in hominū eruditione, & probitate excellentium, id est tui similibus, amicitia constituo. Quare, cum tibi maximas ago gratias, quod ad me scripseris, quodque mihi haud paullo plus, quam agnoscere debeam, tribuere videaris, quippe cum ea referas ad iudicium meum, quorū ego te, si arbitrij mei res esset, Aristarchum libenter statuerem: tum verò sic velim existimes, si quis est, qui tuæ laudi faueat, qui tuam præstantem doctrinā in ore habeat, qui denique tua causa summa omnia & cupiat, & curet, eum esse me, daturumque operam, ut animum aliquando res ipsa declaret. De inscriptionibus indicaui sanctæ Severinæ Archiepiscopo, quas probarem maximè: nullam tamen, ut verè dicam, improbare audeo: cum aliquid in vnaquaque videam excellere. Vale, & Altimaro salutem à me plurimam. Romæ, Kalend. Iun. 60. D. LXIIX.

VINCENTIO RICCIO

A. S. P. E.

23

Mito, quæ petis omnia, præter vnam Petrarchæ paginam: quam ego, primum à pueris nostris, deinde à me

à me ipso diligentissimè quæstam, ne inter fragmenta quidam reperire potui. Atticanis epistolis, etsi adhuc mihi opus erat, tamen, quando ita vis, & ego tibi tua petenti neque negare possum, neque volo, remitto tibi eas per eundem tabellarium, qui has litteras ad te perferet. Mihi quidem animus iste tuis gratissimus semper erit. verum tamè, mi Vincenti, si curabis, ut mihi de eodem volumine in aliquot dies commodare possis, impones operi præclaro velut artifex egregius vltimam manum. nam ego non nisi libros quinque cum meo codice contuleram. reliquam partem ut absoluerè aliquando possim, non petam à te pluribus verbis, ne videar beneuolentiæ tuæ diffidere. Vides cupiditatē nostram. Tu statues in hac re, quod sit ex fide tua primum, deinde etiā ex voluntate mea. Cū hæc scribebā, familiares epistolas dabā imprimendas. Deus faxit, ut ex parem laboribus meis exitū sortiantur. certè quidem in earū recognitione summas ego vigilias exhausti. quæ quidem quam mihi sint laudē allaturæ, alij iudicent. Ego te, & Peregrinum nostrum, & Hieronymum etiā in oculis fero. Vos pro hac ipsa mei erga vos animi propensione, soluēti mihi oram bene precemini. Hæc raptim scripsi, ut vides. sed, cū ad te scriberem, id est, ad amicissimum, & humanissimum, non adhibui maiorem diligentiam, quā licuit per typographica negotia. Venetiis, VII. Kalend. Iun.

E I D E M,

24

HEndecasyllabum carmen, quo nos tam amicè salutatum erat, deinde, quod elegans, & ornatum, postremo, quod in illo mihi significabas memoriam tuam nostræ necessitudinis, & beneuolentiæ. itaque non possum non tibi vehementer gratulari, tibi quæ plurimum gaudere: tibi, qui tam egregiè bonis in litteris profeceris: mihi, qui talem, ac tam amabilem sortitus sim amicum. Deus igitur faxit, ut in hac animorum coniunctione ad extremum vsque vitæ cursum perseueremus, & quæ, summi amoris vterque fundamenta iecimus, ea non solum confirmemus, verum etiā augeamus. sic enim habeto, qui propter egregias animi ingeniiq; tui dotes vehemēter te diligant, esse quā plurimos: qui mihi sint in te amando pares, esse vel paucos, vel fortasse

fortasse neminem. Et sanè nihil mihi à Deo Opt. Max. aut gratus posset, aut iucundius contingere, quā ut aliquādo meum erga te studium & ego tibi aliqua in re optimè declararem, & tu præclarè cognosceres. non enim is sum, qui aliud ore præferam, aliud in pectore habeam. Sed hæc satis. Nam vltimū vacare calamo non licet mihi propter animum superiori valetudine affectum atque exercitum. Illud curabis, ut erudito iuueni Cornelio Diuo salutem meis verbis annuncies plurimam. Bene vale. ∞ D XXXI. Prid. Non. Sextil.

E I D E M,

25

VIdè, quanti mihi sis, quantūque te diligam: ubi primum ex balneis regressus sum, è vestigio ad scribendū conuolauī. quod ideo ad te scribo, quia non eius generis sunt meæ litteræ, ut ex illis aliquid possis cognoscere, quod aut nostra intersit, aut te scire necesse sit. vnū est illud, quod velim te intelligere, nobis Dei beneficio pristinā salutem si nō penitus, certè magna ex parte restitutam esse. idq; accidit secundū Deum Opt. Max. non nisi balnearum virtute, quæ per octo dies hausimus. non enim hoc medicis acceptum fero, qui me integrum propè mensem suis pharmacis excarnificariunt, neq; tamē me febri potuerint eripere. De meis studiis, propter diurnam valetudinis infirmitatem propè iam actum videtur. ego tamen, ut spero, quidquid omissum est temporis, breui resarciam. Tu quid peperis, quid parias, vehementer scire cupio. non enim is es, qui patiaris tuum ingenium longo otio torpescere. idque cū præstas, non modò tibi vtilitatem cum laude quæris, sed etiā tuis omnibus & amicis & propinquis lætitiā atque gaudium affers. Bene vale. ∞ D XXXI. xv. Kal. Septemb. Si Cornelius adhuc agit Venetiis, velim me certiorē facias.

E I D E M,

26

LEgi tuas litteras, perbreues quidem illas, sed tamen valde mihi gratas. Lætaris, quod conualuerim: ego contrā quod te repererim tam bellè valentem. De Cornelio quod scribis, non legi semel, sed bis & sæpius, habeo enim illum conuenire. tu, si libebit, eris mihi comes in homine visendo. ∞ D XXXI. xii. Kal. Septemb.

E I D E M,

Multis, & iis quidem maximis argumentis declaras mihi in dies tuum erga me amorem non confirmari solum, sed etiam augeri vehementer. Quod enim tam ex animo delectaris nostra consuetudine, quod tam frequenter nos visis, quod tam crebro litteras mittis, cui dubium esse possit, hoc ex nimia quadam in me beneuolentia, proficisci: Quare ferreus omnino sim, & humanitatis penitus expers, nisi te valde amem, & obleruem, qui nos nullo nostro erga te merito & ames, & beneficiis ita tibi obstringas, ut, unde pares referamus gratias, nullus iam relinquatur locus. Grata igitur tua littera, eoque magis, quod intellexi te Patauium cogitare, unde sperem te pro singulari tua prudentia, & in bonas artes propensione, amplissimam & famam, & celebritatem nominis ad tuos relaturum. Quod autem ad Græcas litteras animum appuleris, hoc tuum consilium & probo vehementer, & feliciter Deum Opt. Max. fortunare volo. crede enim mihi, nihil poteras praelarius cogitare, quam cum Latinis Græca coniungere. itaque hunc animum retine, & ut instituisi, perge. ita fiet, ut, quam de te à puero expectationem concitasti, eam adulta mox ætate & egregie sustineas, & cumulatè præstes. Sed, quoniam nostram epistolam si longior exstitisset futuram tibi fuisse gratiorem significas: sic habeto, mi Vincenti, nos prolixius ad te non scribere, quod neque prolixiores epistolas, quibus confirmetur, amicitia nostra videtur desiderare, neque mehercule valde est, quod scribam, quod aut nostra intersit, aut te scire oporteat. Nisi fortasse velis me scribere, in Italiam Gallos aduentare, & Venetiis visum esse comeram Sextili mense, & similia, quæ minimè te fugiunt. Quod si viderim te longitudine capi, dummodo tibi satisfaciam, inanes potius quam nullas ad te litteras dabo. Vale, & codicem, cuius te mihi pollicitus es copiam facturum, si libet, legendum nobis commodato. Prid. Id. Septemb. ∞ D XXXI.

ET litteras, & libellum accepi, de quibus tibi gratias ago. neque verò mihi erat ignota diligentia tua, quam antea

antea nobis, cum Venetiis viueres, id est, cum in humaniora studia pari iugo mecum in cuberes, multis quidem argumentis declaraueras. Quod petis à me res nouas, audio Carolum Cæsare ingentibus copiis breui esse in apertum æquor exiturum. apud Maomethis exercitum pestilentia grassatur. eadem apud nostras, sed omnino lentius. Peregrinus, & ceteri communes amici salutabuntur à me diligenter, ubi primum eos offendam. Tu fac existimes, mihi esse, quod ab homine amicissimo proficisci possit, quod ego non velim te à nobis expectare. fecit humanitas tua, quam mihi Patauij tam egregie significasti, ut ad antiquum amorem erga te meum addiderim etiam cumulum quandam beneuolentiæ propè singularem. amari enim semper, & amo voluntatem hominum, quæ mihi rerum omnium antiquissima est. itaque, contubernatibus tuis, & lectissimis viris, Augustino, Bartholomæo, & Ioanni cum salutem dixeris, addes etiam, omne meum studiū, & officium paratum iis esse, ac semper fore. quod ut aliquando in cum illis experiare, dabo operam, quantum erit in me situm. Paullus Papiensis per me vobis omnibus salutem adscribi voluit, seque constanter asserit perpetuò comitati vestra deuinctum in primis fore. Si Bonamicus redierit, si mihi significabis, gratissimum feceris. Vale. Venetiis. Idib. Septemb. ∞ D XXXI.

Postquam mihi renunciatum est, te Patauium, adipiscendæ philosophiæ gratia, concessisse, plurimum sanè voluptatis animo cepi, & hoc tuum consilium etiam atque etiam tacitus mecum ipse laudavi. facit enim amor erga te meus, ut existimem, quidquid tibi conducatur, id mihi etiam expedire. atque tu, cum in tanta hominum luce, in tanta doctissimorum virorum frequentia viuas, non dubito, quin bonarum omnium disciplinarum, & laudatarum artium cognitionem breui sis consecuturus. noui ego ingenium tuum: noui prudentiam, & singularem animi tui erga præclara virtutis studia propensionem. itaque non adiuuabor te ad eas artes, quibus ab ipsa pueritia dedicatus semper maximè fuisti. quid sit antè acta ætate tua dignum, qui te mores, quod institutū vitæ deceat, tu videbis. Ego illud tantum tibi ante oculos ponam, ut cogites in ea te vrbe

te vrbē nunc agere, quæ liberalium omnium doctrinarum hodie veluti domicilium habeatur, & à qua inanē quemquam redire turpissimum sit. atque hoc satis esse arbitror ad excitandum te ad honestas disciplinas. quamquam ne hoc quidem ideo tibi propono, quod voluntati, aut prudentiæ tuæ diffidam, sed vt potius amor erga te meo, qui me ad scribendum impulit, satisfaciam: quod tu, cum legeris, eo velim accipias animo, quo nos & cogitauimus, & scripsimus. Cornelium Diuum, Peregrinum Benzonum, Nicolaum Sonicam, & Hieronymum Riccium Muranensem, communes amicos, meo nomine si salutabis, erit mihi vehementer gratum. Tu fac valeas, & me, vt institui, diligas. ∞ D XXXI.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER NONVS.

NICOLAO CAETANO,
Cardinali.

EGO vero fratris tui Principis optimi filios, præstanti ingenio adolescentes, & libenter sum complexus: & perspecta singulari probitate, atque ad bonas artes propensione, quorundam magis vtrumque diligo. Sed, vt illorum præclarā ad virtutem indole, pro mea erga familiam vestram peruenire, perpetuæque obseruantia, vehementer lætor: sic, ad excolenda eorum ingenia quod attinet, nec mihi vacui temporis esse quantum res exigit, nec facultatem, quæ voluntatē æquare possit, non mediocriter angor. quamquā illis, vt video, quæ aliunde petuntur, intra domesticos parietes abunde omnia suppetunt. vt enim reliqua omittam, cum in tuam

in tuam vitam intuentur, cum tuos mores, tua instituta, tua studia contemplantur, nullam præterea disciplinam, nullius vocem, aut præcepta desiderant. verumtamen, si quando acciderit, vt ab iis occupationibus, quarum concursu penè obruor, respirare liceat, deesse vestræ cupiditati non patiar industriam meam. quod vt enitar, hortator quidem multa, nihil tamen magis, quàm epistola tua, quæ me, cum sermonis elegantia, tum significatione amoris, & iudicij de me tui, sic affectit, vt nihil vniquam senserim iucundius. Vale. x. Kal. April. ∞ D LXXI.

PAVLLO MANVTIO

S. P. D.

SUPERIORIBUS proximis diebus sumpsi mihi quiddam non alienum, vt arbitror, ab officio meo, neque tibi aduersum, cum optimo animo, tuique amantissimo, quæ te ratio impulisset, vt de optimo Imperatore Maximiliano, Domino meo verè rectèque cogitata, & ad sãducum nostrum perscripta, ex libro epistolarum tuarum tolleres, & bene culta euerteres, exquirere non dubitavi. Magnum enim atque graue aliquid fuisse, quod te ipsum quasi ad cuius laudes amplificandas illa, quæ diuulgaueras, pertinebant, inuerterit, statuebam, & quin hoc cum iniuria, quæ capiti Reip. Christianæ fieret, coniunctum esse dubitare non poteram. Itaque cum te, propter excellētem omnium liberalium doctrinarum cognitionē, animo meo egregie carum habeam, & tibi aliquid à maleuolis instillatū, quo minus in recta sententia maneres, putem, erigere te, atque confirmare rursū meis litteris volui. Spero autem, ac potius confido, te pro singulari tua humanitate & probitate in optimam hoc accepturū partem, ac maiore mihi, cui Cæsar intimè est notus, fidem habiturū, quàm hominibus Imperatoris opt. & inuictissimi, tuisque laudibus inimicis, meque dubitatione & cura, quam ista mutatione, cuius nulla vera ratio excogitari potest, nobis inieciisti, leuaturū. Id vt facias, & hanc meam curiositatem (licet hoc nomen in vitio ponatur) ab omni maleuolentia distinctissimam, ac potius cum summa erga te beneuolentia, fidēque, quam integerrimam Cæsareæ Maiestati quoad vixero præstabo, coniunctam esse tibi persuadeas, in maiore

rem modum peto. Bene vale. Viennæ, ex aula Cæsarea, IX.
Kalend. Iunij, ∞ D LXX.

Ioannes Crato à Craßheim, S. Cæs. Maieſt.
Conſ. & Medicus intimus.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

3

SI quis est, vir præſtantiffime, qui conſtantia delectetur: & quam ſemel conſilij viâ ac rationem eſt ingreſſus, in ea libenter pergat, is ego ſum, & cum eſſe me non mediocriter gaudeo. ſed, vt te non fugit, ſingulari doctrina ac ſapientia virum, in hominum voluntatibus nihil eſſe perpetuum nec eſſe: nec videtur in aliquâ culpam incidere, aut malè de ſe ipſo conſulere, ſi quis ita vitam inſtituit, vt eius conſilia ratio temporû moderetur, ac regat. Ego olim in illa mea ad Sambucû epiſtola quid cogitarem, declarandum putavi. nam etſi de ſtudiis meis humiliter admodum ſentirem, nec ſatis fore ſperarem, vt ex ingenio meo quidquam depromerem, quod ſi ad Maximilianum Regem tunc Romanorum inclytû, nunc Imperatorem, mitteretur, aditum mihi ad eius beneuolentiam patefaceret: ſuaſu tamen amicorum, aſſiduſque ſermonibus in eam mentem impelleretur, vt maximo Principi, erga liberales omnes diſciplinâs egregiè animato, notam eſſe cuperem induſtriam meam. nunc mutata mea ratio eſt. Româ euocatus à Pontifice, ſic impediôr negotiis, ſic à ſtudiis auellor, vt, quæ de literis noſtris opinio fuit, ſi modò vlla vñquam fuit, ea nihil dignum, in ſumma temporis inopia præſtari à me poſſe conſidam. Porro, quod pollicebar, cum poſſe perfici ſperabam, id, ſpe ſublata, cur polliceat, non video: niſi ſi, quod à mea nō ſolùm natura, verum etiâ conſuetudine, ſer per abſuit, eos imitari velim, qui maiorem ex inani quadam oſtentatione, quâ ex ipſa veritate, voluptatem capiunt. Nam quod vereri te oſtendis, ne maleuolorum opera & artiſicio factû ſit, vt à priſtina ſententiâ diſcederè: patere, obſecro, perſuaderi tibi primum, id quod res eſt, mutatione feciſſe me volutatis, nō iudicij: deinde, illa ipſa mutatione volutatis, quam nulla temeritas attulit, ſed ab inuito neceſſitas expreſſit, nihil animo meo moleſtius, nihil acerbius accidere potuiſſe. quid enim: an ego vel ita heberi ſû ingenio, vt quib. virtutibus

bus tanta Maieſtas ornata ſit, non intelligam, vel ita improbo, vt, quæ laudes tantis virtutibus debeantur, non conſitear: iſtam calumniam, opinor, neque qui ſtudia mea, neque qui mores nouerit, in me conferet. In quo tamen, vt ingenue fatear, eſt quod me mordeat. qui etiam alios, homo minime fallax, ex ingenio meo antea metiebar, nunc demum, quaſi admonitus officio litterarum tuarum, incipio ſuſpicari, poſſe aliquem, quod à me ratione, vt arbitror, optima factum eſt, id, aut ignoratione conſilij mei, aut ſuæ fortaliſſe naturæ vitio, deterioſorem in partem interpretari. neque, huic malo quæ mederi ratio queat, diſpicio: nec poſſum, in optima animi conſcientia, non aliquam tamen ex aliena ſuſpicionem moleſtiam trahere. Tibi quidem, Crato optime, cum & me verbis exquisitis in epiſtola tua elegantiffima, ac planè omnium, quas adhuc legerim, prudentiſſima laudaueris, & ea ſimul ſcripſeris, quæ profectò, niſi me valde diligeres, & niſi de mea exiſtimatione ac laude laborares, tibi numquam in mentem venire potuiſſent, quas gratias debeam, facile video: quas agere poſſim, non repeto. Quod tamen in me eſt, vt meritum tuum perpetuâ memoria colam, & ſingulari te ipſum amore complectar, quod virtuti quoque tuæ, omnibus notiſſimæ, libenter tribuo, id ſi omittam, neſatio me ſcelere deuinctum putabo. Vale. Romæ, Idib. Septemb. ∞ D LXX.

EIDEM, Viennam.

4

ET ſerius, quàm tu fortaliſſe exſpectabas, & breuius omnino, quàm vterque noſtrum veller, ad te ſcribo. id accidit valetudinis incòmodo, non obliuione tui, ad quem quotidie mentem refero, & ea ſanè voluptate, qua maior eſſe nulla poſſit. quod ſi corporibus animi mederentur: facile ſanaret hunc morbum, quo quinctum iam menſem laboro, iucundiffima recordatio humanitatis, & beneuolentiæ erga me tuæ. alleuari tamen videor, dum de te cogito, tecumque quaſi loquor. calores exſpecto, valetudini meæ ſemper viles. nam hiems, & veris inconstantia, cum hiemali propè frigore, malè me vehementer habuit. Si valebo, exſpecta epiſtolam bene longam. interim ama me, vt facis. Vale. Romæ, Kal. Maij. ∞ D LXX.

LABORABAM eodem, quo antea, morbo, & quidem

aliquanto etiam grauius. ita Dei voluntas fert. nec satis constat inter medicos, qui sit exitus futurus: meus animus, vt ingenue tibi fatear, aberrat à bona spe, quippe ætate ingravescente, valetudine perimbecilla, morbo plurimorum mensum. Te rogo pro nostra necessitudine, si quid mihi acciderit humanitus, filium meum Aldum, qui viuit Venetiis, tuis officiis, tuæque humanitate complectaris. Ego, si diutius vita fruatur, nullum mihi crede, erga te amicissimum atque obseruantissimum hominis officium prætermittam. Hæc quoque aliena manu: nam meæ vim penitus omnem ademit morbus. vide, qui sim, mi Crato. Vale, & posthac Venetias, quod me breui conferre cogito, ad oratorem vestrum litteras mittere. is mihi eas reddendas curabit, & quamquam fieri potest, vt inde me Patavium, valetudinis curandæ gratia, conferam: tamen discedens mandabo meis, vt litteras mihi tuas eò mittant.

E I D E M, Viennam.

5

Nunc demum exoriri mihi videor, & quasi post multam noctem lucem adipisci, reuersus post annos decem in patriam ab vrbe Roma, vnde me, laborem nullum pro publica re communique commodò recusantem, grauis morbus, ac diuturnus extrusit. Gratulantur amici, amplexantur, lætitiâ oculis, vultu, sermone declarant. Hoc mihi iucundissimum est: sed, in hac iucunditate, angor sæpe intimis sensibus, dum recordor, quid iacturæ, quandiu Romæ vixi, studia mea fecerint: de quibus, quamquam intellego non eum esse me, qui magna præstare possum, verum, tamen minima fortasse non erat expectatio. Ire, inquit, non oportuit. Certè, si diuinare licuisset, verum, si res adhuc integra ponatur, eundi consilium qui reprehendar, fortasse nemo sit. Laborabam domesticis incommodis, fatrum meorum culpa: nec spes erat emergendi, nisi noua consilia caperentur. Vocabar à Pontifice Max. quo nihil videri poterat honorificentius: fructum autem quis non expectaren? Cohortabantur amplissimi viri, quorum erga me singularem beneuolentiam multis rebus antea perspexeram. læta denique, copiosa, ampla ab omnibus omnia promittebantur. quid agerem? credidi, & speravi, vt fere sumus omnes homines hoc ingenio, vt ea, quæ cupimus, libenter

benter quoque speremus. quamquam hoc leuius, quod spem fecerit eventus: non tam enim abundare, quam non egere, gratum est: illud perquam graue, quod perpeti sæpe multa sum coactus, indecora prorsus, indignaque studiis nostris, ætate nostra, existimatione antè parata. In quo tamen occurrit ea consolatio, quod, in illo vitæ durissimo genere, multa ferendo, multa simul didici, quæ profectò me nunquam neque libri, neque vlla doctrina, neque dies ipsa docere potuisset. Nunc, singulari diuino munere patriam adepti, redibimus ad illa præclara studia, vnde discedere non oportuit: omnique prorsus cura vacui, nullo cuiusquam imperio, exclusis etiam, si licebit interpellatoribus: si non licebit, rure abditi, salubri aliquo, & amœno loco fruemur, liberrimo otio, litterulis nostris: operamque dabimus, quantum in nobis erit, vt, quod amissum est antea temporis, non id quidem totum, (qui enim fieri potest?) nonnulla tamen ex parte sarciantur, & aliquem adhuc ex industria nostra fructum posteritas capiat, valetudine modò vtamur commodâ, quâ nunc omnino caremus, erepta laboribus illis, animique curis, quæ nimium omnino graues, nimium diuturnæ, fuerunt. Febris discessit post nouem tandem menses: sed inedia, morbo, mærore, ad horribilem propè maciem redacti sumus: quodque miseri etiam est, alium purgare, nisi accedant extrinsecus adiumenta, nunquam licet. Huic ariditati asinum lac prodelle in primis posse, neque huic remedio vllum præstare, inter omnes medicos conuenit. In cibo sicca omnia dominant, humida probant, præsertim quæ facilia sint ad concoquendum. Pono magnâ spem in eorum consiliis, maiorem tamen in animi tranquillitate, in adpectu meorum, in celi patrij salubritate. denique ad omnipotentem Deum omnia refero. quidquid acciderit, eius voluntati libenter acquiescam. Hæc de statu nostro: vtinam quotidie lætiora. quod futurum spero, & sanè tua quoque causa cupio. necesse est enim, quem valde ames, (sic enim mihi iam persuasi) de eo valde te sollicitum esse. Ad illam superiorem epistolam Romæ scriptam pluribus verbis, expecto, quid respondeas. Vale. Venetiis. x. Kalend. Nouemb. 60 D LXX.

Vellem, vt, quàm libenter eos homines complector, quorum in sermone & in moribus aliqua signa virtutis, & integritatis elucet, tam sepe accideret, vt eos colere officiis, ornare verbis aliqua demum vel tueri, vel augere facultate possem. profectò animus meus, cui multis rebus fortuna defuit, & tibi & aliis tui similibus longe pateret illustrius. hanc tu fortasse voluntatem meam, nullo quidem adhuc insigni merito declaratam, spectas, cum mihi gratias agis, quòd te, cum Romæ esses, humaniter acceperim, & in summa mea occupatione, numquam tamen aditu, numquam sermone excluderim. quæ tu pro tua bonitate magni beneficii loco ducis: ego, si quis ea præstet, non tam laudandum, quàm, si omittat, vituperandum puto. Quod verò de scriptis meis ita sentis, vt ea cum vehementer ipse probes, tum à tua sententia non discrepare commune iudicium dicas: istam equidem opinionem tanti estimò, quanti æstimari debet ea laus, quam, eruditorum ac sapientium virorum consensu & approbatione nixam, inuidia aut malevolentia labefactare non queat. verumtamen, qui me probè norim, vereri sepe cogor, ne te quidè amor, multos fortasse fallat auctoritas tua. ac, si me audies, cui debes in ea re, quæ ad me ipsū pertinet, obsequi non inuitus, parumper moderabere posthac iudiciū de me tuum: ne, dum existimationi meæ nimium studes, tuam in discrimen adducas. Sunt enim quædam pestes hominum, quibus aliena laus ita molesta est, vt, quidquid aliis addatur, sibi detractum putent: & omnem detrahendi obtrechandique locum sic arripiant, vt ex aliena ignominia sibi laudem querere videantur. De mutatione illa quam feci in epistola ad Sambucum, & prudenter, & amanter iudicas. scripsi, cum impedimento nihil fere videbatur, quo minus id, quod cogitabam, ad exitū perducerem: induxi, cum propter assidua negotia studiis meis ita diffiderem, quasi nihil ne mediocriter quidè eruditis auribus, non modò Imperatore Maximiliano dignū afferre iam possent. vtriusque consilij causam ad Cratonem perscripsi. spero fore, vt meum factū, de quo parum equis animis nonnullos iudicare, litteræ tuæ significat, vir optimus ac prudentissimus non improbet. quod si euenit,

nerit, tanti hominis auctoritate sustentatus, non equidem dicam, quid alij sentiant, nō laborabo, sed certè multo minus: cum præsertim te quoque, florentem ingenij, probitatis, doctrinæ fama, tui iudicii testimonio mihi non defuturum intelligā. Vale. Romæ, xliix. Kal. Oct. ∞ d lxiix.

AVGVSTINO ANGELELLO.

Fabrianum.

7

Nec filius adest, profectus Venetias. cum matre ante aliquot dies: nec mihi à grauioribus curis tantū spatij relinquitur, vt binis tuis litteris pluribus verbis respondere possim. hoc tantū habeto, delectari me vehementer diligentia tua, qua te vt video tum in describenda, tum in mittenda ad nos antiquitate gratias agerem, si hoc vno contentus officio essem, aut hoc à te crederem expectari. in Orthographiæ libro, cū rursus edetur, aut in eo, qui apparatur, veterum inscriptionum, carere te tua laude nō patiar. ita nostra consuetudo fert, ita postulat & amor in nos tuas. Reliqua, cum vacabimus, si modò id assequemur vniquam: quod sanè non tam nostra, quàm aliorum causa cupimus. Vale. Romæ, v. id. Maij. ∞ d lxxvii.

EIDEM, Fabrianum.

8

De inscriptionibus ad me missis, noli expectare dum tibi gratias agam. nam neque id patitur amicitia nostra: & officium tuum, sepius iteratum, gratiarū actionem requirere iam non videtur. Quod ad meos Commentarios attinet, velim hanc moram æquo animo feras. quotidie enim aliquid additur, aut mutatur. ita, si quam facis in tempore iacturam, eam tibi resarciam. Equidem istam amor cupiditatem scriptorum meorum, in qua te socios habere multos intelligo. vnam otium contingat, vt eam explere aliquando possim. Vale. Romæ, iv. Non. Septeb. ∞ d lxxvii.

EIDEM, Fabrianum.

9

Puto te ab Onuphrio Gilio, tui amantissimo, certior non semel esse factum inualetudinis meæ: qua non

num iam menssem ita laboro, vt neque ratione victus, neq[ue] villo remedij genere adhuc quidem alleuari poruerim. itaque miserè iaceo, spe iam destitutus omni, prater eā, quam in cæli mutatione multi ponendam arbitrantur. quorum ego libenter accedo sententia: exire propter nimios calores nondum licuit. Sed ego exeundi consilium ita cepi, vt Urbem planè relinquam, & ad patrios lares, & dulcia incunabula remigrem. in quo Pontifex, vt est insigni præditus humanitate, facilem, per benignūque se præbuit. Si quæris, letior, an tristior discedam: non facile dixerim: ita multa occurrunt, quæ animum ac voluntatem huc illuc distrahant. propensior tamen in hanc partem sum, vt post annos decem, ætate ingrauescentes, vrgente præsertim difficili morbo, ad patriæ complexum recurram: cuius aspectus, non dubito, quin mihi amissam molestissimis curis hilaritatem restituat. quam si quis afflicte valetudini haud paullo magis, quàm orientalia quæuis pharmaca, prodesse dixerit, opinor, non errabit. Eamus igitur diis bene iuuantibus, & redeamus aliquando ad illa studia, vnde discedere piaculum fuit. quod vtinam per valetudinem liceat. nā per negotia certè licebit. ita res meas constitui: ita, quæ dissipata erant in domesticis rationibus collegi, atque contraxi: ita denique, quod accipi quasi dictum arroganter nolim, humana omnia propemodum cepi cōtemnere. De discessu igitur fixum consilium est: de die nondum statui: sed vt hyemales imbres, tempestatesque videntur, ante Kal. Octob. cogitamus. Onuphrius hic remanet, meo sanè cum dolore: non solū enim eius opera vtebar in studiis, verū etiam conuictu, sermone, probitate, ingenio ita fruebar, vt hanc iacturam sarcire me posse vix vñquam putem. non deerūt omnino, quibus vtari: sed prater operam, alia desidero: hoc adolescente nihil aptius ad naturam meam. Te, mi Augustine, quamquam longè disiunctus, tamen prorsus non carebo. quæ enim tua est humanitas, qui tuus in me amor, scribes interdum ad me. ego autem, licet otium & litteras, si valebo, ita amplecti cogitem, vt diuelli me non facile patiar, tamen à te, vito optimo, nostri, quod facile perpexerim, cupidissimo, atque amantissimo, non committam, vt in hoc genere prorsus requiri possit officium meum. Vale. Kalend. Septemb. co d LXX.

HER-

Sulmonem.

IO

Non possum non amare vehementer industriā tuam, qua te vti video in emendando gentili tuo, poetā summo. perge, vt cœpisti: nam & gloria tuæ consules, & alios ad eandem laudem excitabis. Victor ad Aemonios, magis aridet, quam Victor Iolciacos: accedente præsertim antiqui libri testimonio. Regius autem, inania captas, veritatem quærebat in tenebris. Tu longè certiora sequeris: itaque tibi libenter assentior. Vale. Romæ, xii. Kal. April. co d LXX.

E IDEM, Sulmonem.

II

Inscriptiones illæ nihil habent, quod oblectationem aut doctrinā legentibus afferre possit: quodd si similes occurrerint, inanem laborē suscipere te nolo. De Ouidij loco ad tuam sententiā opinionem meā adscribas, licet. Regius ille sepe alucinatus. tu si perges vt cœpisti, poetā ingeniosum, cinē tuum, à mendarum labe, non mediocri tua cum laude vindicabis. Vale. Romæ, Prid. Kal. Sex. co d LXX.

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

12

Excusarem tibi tarditatem litterarum mearum, nisi Hercules frater tuus, quæ mea vitæ ratio sit, quàm alfiduis, quàm variis impedita negotiis optimus testis esset. atque ego illi, cum me rogaret, vt aliquid tibi rescriberem, deesse mihi dixeram non modò otium, sed etiam argumentum. nam de paraceto, sanè mirabar non probati tibi sententiam parentis mei, præsertim quæ rationibus optimis niteretur. cetera verò in tuis litteris erant eiusmodi, vt à te non negotij, sed animi causa scripta viderentur. quod si mihi hæc imposta cōditio sit, vt eorum omnium, qui quotidie, non modò ex Italia vniuersa, verū et ex transalpinis quoque gentibus ad me scribunt, rescribere litteris necesse sit: iniquè mecum agatur, & prorsus inhumanè. cuius enim otij est, cuius etiam ingenij, tot epistolis posse respondere, Latino præsertim sermone, in quo mihi, pro-

pter eam, quam nonnulli de scriptis meis opinionem habent, non licet esse negligenti? At officij prætermissi grauem esse culpam dices. Si simplex officium agitur, iure dices: sin eueniat, vt concurrant officia duo: certè, posse alterum omitti sine culpa, & minori maius anteponi, aut fateberis, aut in grauem ipse culpâ incidere. magnam enim, nisi distinguantur officia, rerum omnium humanarum perturbationem sequi necesse est. Simili, vt opinor, in loco mea causa versatur. Cùm enim sacris libris, qui ad Christianæ reip. salutem pertinent, & corrigendis, & edendis, cùm salutationi virorum honestissimorum, qui frequentant aedes meas, cùm etiam studiis nostris vel vt instituta absoluiam, vel vt absoluta perpoliam, danda opera est: scilicet eius temporis, atque eius operæ partem, rebus grauissimis detractam, ad inanes epistolas transferam. inanes appello, quia video multos, cùm scribendi causam aut perquam leuem, aut etiam nullam habeant, ideo tamen scribere, vt meas litteras eliciant. quod nisi statim assequuntur, indignantur, & maiorem suæ voluntatis, quàm occupationis meæ rationem habent. Ab horum numero libenter te, mi Ciosane, seiungam. non enim dubito, quin me diligas, vel tua sponte, propter communia studia, vel imitatione iuuenis optimi, atque eruditi, Herculis fratris tui. A quibus autem diligi me puto, de iis vt bene sentiam, non ægrè à me soleo impetrare. atque vtinam, quàm propenso erga vtrumque vestrum animo sum, tam facillè vobis animum insigni aliquo merito probare possim. quod equidè enitar: & si contigerit, vehementer lætabor: sin minùs, vos tamen amplecti voluntatem meam, eaque contentos esse, & humanum in primis, & æquum est. Vale. Romæ, xii. Kal. Dec. 00 D L XIX.

IO ANNI CASELIO.

Florentiam.

13

A Equè, vt video, lætatur, tu mea erga te, ego tua in me beneuolentia. quæ si orta est ab opinione virtutis, vt certè est: non dubito, quia perpetua sit. tu enim, quas artes à puero colite cepisti, in iis quotidie magis vt excellas, operam dabis: ego te, inani fortasse conatu, (nam aduersantur multa) studio tamen, & voluntate, quantum licebit,

licebit, imitabor. Neritium tuum quis non amet? mihi crede, tuarum litterarum testimonio, aut commendatione nõ eget. me quidem ita sibi deuinxit officio suo, non modò vt omnia, quæ possum, sed etiam quæ non possum, eius causa cupiam. iam de eius ingenio, doctrina, eloquentia quid ego tibi, cui notior est, quàm mihi? prædicabo igitur aliis vel quòd amor impellit: vel quòd, ornare virtutem, nostræ conseruandis est. Vale, mi Caseli, nõique vt facis, ama. Romæ, xii. Kalend. Octob. 00 D L XIX.

FRANCISCO PLANTEDIO.

Manfredoniam.

14

ET seriùs, quàm tu expectabas, & breuiùs fortasse, quàm vterque nostrum vellet, respondeo litteris tuis. quamquam, cùm tibi nota esset occupatio mea, erat humanitatis & prudentiæ tuæ, silentium meum in bonam partem accipere, & amici hominis commodo consultum velle: cùm præsertim, iudicium meum de tuis versibus cur expectas, causa nulla sit. tu enim hoc in genere ita es versatus, vt excelsa: ego saluere Musas iussi ante aliquot annos, nec poetarum iam conor attingere: aut, si interdum, vt oblectem me potius, quàm vt imiter. quòd si tu meum iudicium anteponis tuo, quod ego ne comparo quidem: errare te facillè patiar, neque committam, vt meam frustra sententiam exquiras. Mihi quidem ea, quæ scripsisti ad Rotam, vatem ætatis nostræ celeberrimum, valde probantur. habent leporem: nec tamen grauitate carent. totum poemâ (sic enim videor appellare posse) luminibus ingenij, doctrinæque distinguitur. Sic perge: sic ibis ad astra, præsertim oratoria quoque facultate, vt video, non mediocriter instructus. Commentarium meum in epist. fam. dederam amico describendum: sed eius operam casus nescio quis interpellauit: ceditur aliquando, vel hic, si licebit, vel certè Venetiis: quod minimè vellem absente me. post discessum tuum addidi non pauca, quædam perpolui. Cupio salutari à te veterem patronum meum, omni laude præstantem, Cardinalem Comensem, cuius erga me officia, dum viuam, animo ac memoria tuebor, prædicare numquam desinam. Vale. Romæ, vii. Kal. Octob. 00 D L XIX.

IACO-

Particulam litterarum tuarum, in qua scribis ad amicum tuum, audisse te exclusum esse Roma Paullum Manutium, (hæc enim ipsa verba ponis,) legi sine molestia. qui enim rumor, nec si verus esset valde afficeret animum meum, subsidia sibi ad omnes casus ex optima conscientia quærentem, is cum sit fallus, & inanis, quid est cur me tangat? Equidem si scire vis, qui sit meus hac tota de re sensus, inclusus potius mihi videor esse, quam exclusus. à quo enim die Romam veni, exeundi facultas, quam sæpe valetudinis, interdum animi etiam causa optaueram, data numquam est: non quin iis hominibus, qui tanti apud me sunt ut eorum voluntatem nutumque quasi legem obsequerem, utar facillimis: sed commissum fidei, diligentia, industria meæ negotium eiusmodi est, ut absente me iacturam patiat. quod si priuata mea res ageretur, negligere fortasse: nunc, ut scire te arbitror, totum hoc munus ad sedis Apostolicæ dignitatem pertinet: pro qua si accideret vitæ profundere opus esset, præclare mecum actum putarem. Hoc meum studium placere bonis viris; & ipsi in primis Pio v. Pont. Max. nihil omnino probanti, nisi quod ad summi Dei gloriam, communemque salutem referatur, ita lætor, ut ceterorum opiniones, & iudicia contemnā. quid enim laborem, quid de me sentiant, aut loquantur ij, qui ne sincere iudicare possint, liuore impediuntur, aut maleuolentia, fortasse etiam hominem in saluberrima tollenda prauitatis hæreticæ cura diu nocturne versantem, non labori, non valetudini parcentem, parum acquis oculis adspiciunt? sexcentas enim artes, quibus causa publica lædatur, quotidie veterator ille magnus, generis humani sempiternus hostis, excogitat. Sed nomini meo, quantum volunt, isti detrahant: me tamen, ut ab optimorum consiliorum cursu, rectissimæque mente deducant, nunquam assequuntur. Te quidem ista mi Gorsci, quæ aut à leuissimis hominibus temerè, aut ab improbissimis callidè disseminantur, si putem credere, ignorare videar & prudentiam, & bonitatem tuam: ut ingenuè tamen tecum agam: post illa verba, exclusum esse Roma Paullum Manutium, optaui signum aliquod vel iudicij, vel saltem amoris in

ris in me tui iudicij, ut hoc adderes: Quod verisimile non videtur: aut etiam, Quod de tali viro vix crediderim: amoris, hoc, aut simile: Quod cupio esse fallum: Quod si verum est, doleo. Hæc tu si sic scripsisses, cum amicitia nostræ, tum constantia quoque tuæ satisfecisses: illa quidem ipsa verba, quæ subacerta nonnullis videri fortasse possint, cōdimento quasi aliquo mitigalles. Vtraque est à te emissā significatio: & quamquam vtraque mihi equè grata futura esset, quippe qui à bonis eruditisque viris, id est, à tui similibus, non minus probati, quam diligere velim: tamen nescio quo modo sit, ut, amoris te nihil dedisse, aliquanto molestius feram. Qua de re scripsi ad te liberè, pro mea consuetudine: neque tamen dubito, quin tu hoc ipsum, quod scripsi, pro tua humanitate æqui bonique facias. Nam de statu rerum mearum mihi ipsi, auctori satis bono, velim credas: non modò Romæ esse me, verum etiam libenter esse, existimatione integra, re familiari aucta potius, quam imminuta. Vale. Romæ, v. Kal. Oct. 1519.

10. BAPTISTAE OLIVO.

Asulam.

16

Et si, cum hæc scripsi, non satis commodè valebam, dedi tamen operam, humanitate coactus litterarum tuarum, ut aliquid rescriberem. Lætor pericundam tibi esse recordationem veteris amicitia, consuetudinisque nostræ, sed maioris lætitiæ causam asserunt officia tua, quibus uxorem meam primum, graui morbo affectam, deinde filium, non minus grauiter laborantem, assidue coluisti. Vtinam, quam debere me fateor, aliquando referre gratiam possim: habeo quidem merito tuo parem, quamdiu vita contigerit. De statu rerum tuarum, ex Lælio Gaudio probo iuvene, mihi que suis moribus, & sua virtute carissimo, cognoui ea, quæ vehementer optabam: diligere te, & coli à bonis, honestisque ciuibus: opera, opèque tua multos adiuuari, augeri quotidie opinionem probitatis, & doctrinæ tuæ. quo tibi nomine plurimum gratulor: quæque tam præclare industria, tam propensæ ad communem salutem voluntati, præmia debentur, ea nō dubito quin tibi nunc quidem homines, olim verò Deus opt. Max. vberissima perfoluat. Vale, & uxori, filiisque, quorum in salute sita mea

mea salus est, humanitatem, & diligentiam, si nondum conuauerunt, eandem præstare à me verò, quæcumque ad commodum, laudemque tuam pertinere intelligam, omitti posse nolim existimes: si quid ignorabo, admonitus à te vincam officiis meis opinionem tuam. Romæ, pridie Kalend. Octob. 80 D LXIX.

PRO COLLEGIO CANONICO
RVM S. PETRI.

S. R. *Magdalena & Leonora Austria,*
sororibus. Spiram. 17

Bene agendi ratio maximè discitur eorum exemplis quorum actiones generis nobilitas, aut splendor dignitatis illustrat. propterea neque optabilius quidquam est, quàm ut Reges, Principesque reliqui ad ornandam, tuendamque Christi Ecclesiam, unde vera salus, æternæque vitæ felicitas emanat, suas omnes curas, omnia studia conferant: neque nos ex vlla re maiore capere letitiam potuimus, quàm ex M. V. propensa ad cultum, ac venerationem Apostolorum voluntate, antea quidem nobis minimè dubio multorum sermone, nunc autem insigni vestis aureæ munere declarata. Et quamquam suæ pietatis, perpetuæque innocentiae à Deo opt. Max. fructum illū capient, quo nihil potest esse præstantius: tamen nos quoque, ne partes nostræ desideretur, primū gratias eis de ista liberalitate, istaque mente quàm licet maximas & agimus & habemus: deinde fore pollicemur, ut exster sui muneris memoria in annos plurimos inter ornamenta templi, in animis verò nostris numquam exstinguatur. Interim precibus omnibus, ut M. V. perpetuò bene sit, quæque optant, feliciter, prosperèque eueniant, à cælesti numine petemus. Romæ, xvii. Kal. Ian. 80 D LXIX.

HIERONYMO RVBEO.
Rauennam. 18

Epistolæ tuæ, in qua significas Rauennatem historiam à te esse institutam, quarisque à me, quæ ad eam pertineant, nonnulla, seriùs omnino, quàm tu expectabas, respon-

pondeo: sed obliuionis, aut negligentiae culpa liberat me diurnitas morbi, quo primū leuiore commotus, postea grauius perculsus, ad hanc fere diem iacui. alioqui meum in hoc genere studium nec tibi defuisset, nec defuturum vnumquam, velim existimes. non est enim meum, minimeque decere arbitror, cum humaniora semper studia præcipue coluerim, nunc committere, ut humanitatis officia desiderare à me quisquam iure possit. Adde meam erga doctos homines, in quibus excellere te video, beneuolentiam: adde non mediocrem obseruantiam erga ciuitatem vestram: quæ me olim adolescentem omni liberalitatis genere complexa, immemorem, aut ingratum, in iis præsertim rebus, quas ad eius amplitudinem, & gloriam spectare intellexero, profecto numquam sentiet. nec verò dici potest, quàm valde gaudeam, quod eniteris, atque elaboras, ut eius antiqua nobilitas, æternis ingenij tui prodita monumentis, ab omni posteritate cognoscatur. næ tu iam nunc ista voluntate magnam laudem consequeris: quid futurum putas, cum voluntati res ipsa responderit? honestis consiliis Deus, hominibusque fauent: honestis autem nihil, aut præstantius, quàm de patria bene mereri. Vigeat, & illustretur, quantum in te est, gentiles tuos. quod eo tibi magis curæ debet esse, quia memoriam publicam, vetustate iam deficientem, ab interitu vindicare non potes, quin priuatam simul tui nominis memoriam immortalitati commendes. In hoc argumento quid efficere, & præstare ipse possim, non equidem intelligo: verumtamen, si quid possum, & si assequar aut legendo aut cogitando, totum illud, quidquid erit, & quantumcumque erit, prolixè tibi, perliberalique animo & polliceor & defero. Nam illa, quæ requiris, eiusmodi sunt, ut vel historiae veteris testimonio, vel ipsa etiam coniectura explicari facile possint. Si enim Cæsarem, cum utriusque Galliarum præfesset, in ceteriore, conuentuum agendorum causa, sepe dubitasse concedimus: id quod ambigere non licet, quis dubitet, quin Rauennæ, quo nullum in ea provinciae parte nobilius opidum inuenio, conuentum egerit? De hoc enim Cæsaris video cur in dubium vocetur. viri. Locum Ciceronis in oratione pro Balbo, suffragante, ut verba tua declarant, vetere libro, ita legerent: P. Cæ-

P. Cæsum, virum bonum, qui viuit, Rauennatem, federa-
rato ex populo. Vt primum patria, deinde patriæ conditio
ostendatur, nam si legamus, Qui viuit Rauennæ federa-
to ex populo: federati populi nomen, id est, P. Cælij pa-
tria ignorabitur. in quo repugnat Ciceronis consuetudo,
neminem enim ciuitate Romana donatum appellat, quia
patriam simul nominet. Q. Iubium, seu, Q. Iunium, cur
non placeat, eadem ratione adducor. nam si hunc Rauen-
natem esse dicemus: P. Cæcio quid fiet? an solus patria ca-
rebit? Dixi, quid sentirem, rogatus à te: nec mihi tamen ar-
rogare tantum ausim, vt meum iudicium anteponam tuo.
In amore, atque etiam in iis officiis, quæ amori debentur,
me abs te vinci numquam patiar. Vale. Romæ, Kal. Februa-
rio D LXX.

CLAVDIO STRAMBONIO.

Romam.

19

Fatebor ingenuè, vt & consuetudo mea, & amicitia no-
stra postulat: putaui te, pro tua prudentia, & aequitate,
amore erga te meo contentum esse: amoris fructum, &
officia requirere numquam putaui: cum præsertim, si quis
est, quem distingant curæ non quotidianæ tantum, sed
etiam permolestæ, is ego sum. quod tu cum scias, & mecum
tamen sic agas, quasi nescias: quid suspicer? me abs te non
amari? siquidem, quos amamus, eorum commodo, liben-
ter consulimus. odi istam rationem: errare malo cum tan-
ta voluptate, quantam opinio mihi affert benevolentie
tuæ, quam id cogitare, quod si credam, iniucundè viuam.
quid enim profecerunt studia mea, illa, illa, quæ tu dilauda-
re interdum solitus es: aut quid egi tantis vigilis pro com-
muni utilitate susceptis, siquidem hoc non sum assecutus,
vt, quibus laborem minuit labor meus, ab iis mihi merces
benevolentie nulla persoluatur. ac velim credas, non me
tamen, si quid mihi hoc nomine debetur, id ab omnib. exi-
gere. instar omnium pauci futuri sunt: & in hoc ipso pau-
corum numero in primis esse te, vehementer cupio, amo-
rem enim tuos mores: ingenium plurimi facio: studia laudare
numquam desino. possum autem, ex ista mente quæ vir-
tutum vbertas aliquando futura sit, facile diuinare. & hac
equidem spe, si verum scire vis, iacturam illam, quam in-
teritu

teritu Iulij Pogiani Romanæ litteræ fecerunt, aliquanto
leuius fero. nam, si contextes extrema cum primis, tæque
ipse, vt soles, ad summam eloquentiæ laudem incitabis:
nō dubito, quin paucis annis Latinæ linguæ amissam pro-
pè dignitatem restituas. quod eo facilius fore video, quia
tu, non contentus inani verborum sonitu, quo delectan-
tur multi, prudentiam simul ex iure ciuili, rerumque ma-
rimarum scientiam ex philosophiæ fontibus hauriendam
iudicas. Quibus causis adductus, egregius ille vir omni
præditus ingenij suauitate, Castilioneus Cardinalis, quem
tu nobis, in tanta similium virorum penuria, ereptum iure
doles, ita te ferebat in oculis, vt nemini concederet, qui tui
amantior esse posset. Sed illum iam lugere desinamus: quid
enim lacrumæ proficiunt? aut etiam, (si veritatem con-
sulimus: quod facere debemus) qui ab iis malis, quibus
referta est hominum vita, hac præsertim ætate, ad æternas
beatissimorum sedes migrauerit, cur eum lugendum pu-
temus? Hæc igitur, quæ præter nostram voluntatem acci-
dant, ad summi Dei voluntatem referamus. ita fiet, vt ea
vel modicè doleamus, vel ne dolenda quidem existime-
mus. Vale. Romæ, ix. Id. Maij, 00 D LXX.

PAVLLO TACHONO.

Vibonem.

20

Dilectatus sum litteris tuis, non quia me ornant lau-
dibus, sed quia benevolentiam erga me tuam de-
clarant. amari enim ab eo viro, de quo bona omnia boni
omnes prædicant, optabile in primis est, & multorum
diuitiis, aque opibus anteponendum. Quare hoc ego
nomine mihi gratulor. iudicio autem de me tuo, etsi vix
fieri posse arbitror, vt respondere possit industria mea: ta-
men, siue rectè sentis, gaudeo: siue erras, error quoque
tuus, vt verè dicam, mihi periucundus est. Locus Cice-
ronis, de quo meam sententiam exquiris, totus, vt arbitror, à
coniectura pender. itaque destitutus historiæ testimonio,
affirmare nihil ausim. quodd si tu, vbi obscura veritas est,
verisimilia non contemnis: fortasse non improbabis quod
scripsi in meis commentariis dixisse Ciceronem, Abutor
coronis: quia cum olitorem caliseri vellet, qui sibi inter-
dum coronarum munuscula miserat, abuti coronis, id est,

malam ei gratiam referre videbatur. Hæc, vt dixi, è confecta, tu, si quid habes certius, imperti: & Vale. Romæ, xv. Kal. April. 00 D LIX.

IO. BAPTISTAE IANVARIO.

Vibonem.

21

NEc mea valetudo, graui iam quattuor fere mensium afflicta morbo, permittit, vt multa, nec humanitas, vt nihil omnino litteris tuis amantissimè scriptis respondeam. quamquam, si quis est, cui liceat hoc officium sine culpa prætermittere, aut is ego sum, aut prorsus nemo. obnotis enim epistolarum numero, quæ quotidie mihi ab ignotis hominibus, ex longinquis regionibus, non necessario plerumque mittuntur argumento. Ego autem neque hoc inanium, & ambitiosarum litterarum genere natura delector: & si velim id suscipere, vt vnus omnibus respondeam, quid me laboriosius, aut etiam quid stultius esse possit: cum præsertim valetudine vtar infirma, negotiis autem curisq; vigeat eiusmodi, quæ vel, firmissimâ defatigare ac frangere omnino possint. Ergo habēda mihi ratio est, quæ nō habeatur ab aliis, etiam occupationis meæ, tum etiam salus. quod si hominibus mei amantissimis in mentem veniret: a quibus animis meam causam perpenderent: non otium meum ex otio suo metirentur: ita ad me scriberent, vt rescribendi necessitatem non imponerent. Duo genera excipio, vel qui scribunt iis de rebus, quæ ipsorum vehementer intersint: quibus deesse, contra officium est: vel si qui sunt, qui, quicumque de te scribant, ita disertè loquuntur, ita ornatè, vt eorum virtus, & eloquentia, non modò quæ possum, sed ea quoque quæ non possum, postulare à me suo quodam iure, atque exigere videatur. Hoc ego te in genere, Ianuari doctissime, constituo. tu enim quamquam ad ea indaganda, & perferenda, quibus inuenis, rerum obscurissimarum vis & natura patet, assidue totus incumbas: & in hoc studio ita verseris, vt omnino cum paucis excellas: itaque tu, quasi hac vna laude non contentus, ita colis, itaque tenes Latinam linguam, vt oratione tua nihil purius, elegantius, illustrius esse videatur. quod si cuperem laudari, de quo laborant multi, ego quotidie minis minisque curam nullo, mihi crede, malle, quàm à te. sed cum hanc iam me cupi-

me cupiditatem siue ætas, siue valetudo, siue ratio exstinxerit: ita non moueor iis laudibus, quas tu amplissimas in me contulisti, quasi nihil ad me pertineant, aut quasi sensu prorsus omni caream: amore quidem tuo, vnde laudes istæ manant (sic enim interpretor) mirabiliter delector: cumq; vt eadem, quæ peperit, perpetuò alat, atque augeat humanitas tua, vehementer opto. ego enim, non modò vt parentis benevolentiam præstem, verum etiam ne genus vllum obseruantia, studij, officij, quod ad te ornandum attineat, prætermittam, pro virili mea parte operam dabo. De versibus, iocari te faciliè patior, & in ludico argumento ingenij præstantiam ostendere. Sed noli à me exspectare, vt paria paribus, te enim, vt alumnum suum, perpetuumque cultorem, amplexantur Musæ: me, qui salute iam pridem illis dicta, ad Oratores me contuli, nunc, si quando ad eas conor accedere, vt alienum, ac transfugam, à se repellunt. Vale. Romæ, Idib. Aug. 00 D LXX.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

22

ET valemus, & satis iucundè viuimus, re domestica ita iam constituta, vt adolescenti filio, quem vnicum habemus, cogitandum de virtute potius, quàm de fortuna videatur. nam, quod ad me attinet, hanc habeo senectuti gratiam, vt pauca iam requiram: vel quòd ad illa longè meliora properamus: non enim longè abesse videtur ille portus, quo peruehi cupimus ex diuturna tempestate: vel quòd stultum putamus, ea querere cum labore, quæ nec si adipisceremur, molestiæ finis est. quod te quoque, ex cultum litteris hominem, sentire arbitror: & hoc equidem nomine cum te diligo vehementius, tum diligi à te cupio. Memoria nostri tua, muneribus declarata suauissimis, periuicunda nobis est. Vale. Romæ, xlix. Kalend. Febr. 00 D LXX.

EIDEM, Neapolim.

23

Quæ solet ex carissimis, iucundissimisque rebus percipi voluptas, eā ipsam ex epistola tua cepisse me prorsus velim tibi persuadeas. hoc adeo inde perspicies, quòd in magna valetudinis aduersæ molestia, defatigato etiam

curis animo, committendum tamen non putavi, vt amicitia nostra, & humanitati erga me tua debitum rescribendi officium non persoluerem. Probari à te mea scripta, atque etiam laudibus ornari, siue tu id iudicio tribuas, siue amori largiaris, à què gaudeo: nam si è studiis meis fructum aliquem exspecto: quis vberior aut prastantior laudatione doctissimi viri: sin litteris ita vtor, vt prater eas ipsas nihil cogitem: quod his temporibus facere propè necessè: amari tamen à te, quem qui non amat, hominem vix puto, in primis optabile est. Ac de isto quidem tam illustri, aut opinionis, aut voluntatis testimonio mihi vehemèter, vt debeo, gratulor: tibi verò gratias agerem, si te putarem hoc officij genere delectari: quod certè tua bonitas respuit: aut si ego is essem, qui officio deuinctus aliquo, libentius in agendis, quàm in referendis gratiis operam collocarem. De tuo statu, si est, vt volumus, & si nihil anno superiore accidit incommodè: bene est: de meo, quem vicissim tibi pro mutuo inter nos animo curæ esse non ignoro, satis multa me scripsisse existimabo, si hoc vnum scripsero, languere me quotidie magis in earum rerum cupiditate, quas mirabar antea. ætas hoc fortasse fastidium parit: verumtamen ratione potius assequi mihi videor, vt ita sentia. quid enim appetam, cum nec sciam, quid vile futurum sit, nec iam vsura possit esse diuturna: appropinquat enim dies, qui nos ex inmensa errorum caligine ereptos, in æterna veritatis luce constituet. quæ me quidem cogitatio nec secundis rebus letari, nec nimis angere patitur aduersis. Munusculum, quod ad me singulis annis cum pulcherrima epistola mittere non desinis, pensio quædam amoris est: qua ego te, amore ipso contentus, ea conditione libero, ne scribere tamen desinas. equiore enim animo omnibus muneribus, quàm suauitate tuarum epistolarum, carere possum. Vale. Romæ, xlii. Kal. Febr. 60 d lxx.

E I D E M, Neapolim. 24

Non patiar ignorare te, quod gratum, & pericundum tibi fore arbitror, viuere me nunc in patria, & planè viuere. fruor enim rebus iis, sine quibus vita proxius nulla est, propinquis amicis, libris, ipsa demum libertate, qua nihil est carius, nam Romæ tantum aberat, vt otioso

liceret

liceret vniquam esse, vt negotiorum assiduus quasi fluctibus obrueret. Longius à te absūm: quid refert? ne Romæ quidem cum essem, fore speravi, vt vniquam te viderem: cum ætas vtriusque, valetudo, vitæ genus peregrinari nos non sineret. habet autem hoc amor à virtute ortus, vt absentes coniungantur animis, & sit inter eos, recordatione mutua voluntatis, & benevolentia, tanta suauitas, quantam vix, aut ne vix quidem vlla potest afferre consuetudo. at plerique homines quotidiana fere salutatione, colloctione, familiaritate, beneficiis etiam atque muneribus, ali, & conseruari amicitiam putant: nisi hæc adsint, deficere, & exstingui. stultè. nam, si ab honesto manat amicitia: nulla re indiget, ipsa se sua sponte, suisque viribus, tuetur, ac sustinet: sin aliunde oritur: infirma semper, inops, inconstans: que sit, necesse est, à fortunæ varietate pendeat: multis vitis, & mutationibus laboret. Ergo nos à vulgo rectè dissentimus, & à vulgi consuetudine nostra ratio in primis abhorret: cum amemus inter nos amore singulari, nec tamen inter nos officia multa interceserint, aut alter alterum de facie norit: quod multo minùs, ob longinquitatem locorum, in posterum continget: & voluntatis tamen aut ego tua mutationem, aut tu mea, non est, cur extimescas. Cupio te valere, & interdum, si vacabis, ad me scribere. Ego commodiùs, quàm Romæ valeo: quid mirum? qui tranquillissimo animo viuam, & valetudinem, ab omni occupatione longè remotus, præcipuè curem. desiderari autem litteras à te meas non patiar, si placere tibi sensero officium meum. Vale. Ex opido, Plebe Sacci: quod me sæpe conferam, valetudinis, animisque gratia: addo illud, ne studia colenti, quibus carui, diutius, quàm vellem, interpellatores molesti sint. 111. Non. Nou.

60 D LXX.

**

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER DECIMVS.

AMPLISSIMO CARDINALI

Ioanni Morono.

I

TVRBE est præscribere sapienti quid agat, & quo modo agat: neque ego id vñquam commiserim: neque id est, aut consuetudinis, aut naturæ meæ: verumtamen excusandus fortasse videar, si vel à mea maxima re, quæ nunc agitur, vel ab humanitate tua, quam omnes norunt, & prædicant, persuaderi me patiar, vt agam tecum paullo liberius, quod sentio, & quæ cum animo meo sum meditatus, eadem nunc expromam, nihil dissimulans, nullo veritatem artificio regens. Ego, vir præstantissime, quoad putaui, te vti pollicitus eras, acturum esse cum Pont. de causâ mea, latabar vehementer, & in hac aduersa valetudine, quæ mihi omnem abstulisse iucunditatem videbatur, aliqua tamen voluptate perfruebar. sperabam enim fore, vt auctoritas tua, prudentia, eloquentia, præsertim in optima causâ, facillè impetraret ab æquissimo ac benignissimo principe non immoderatum aliquid, aut eiusmodi, quod inuidiam excitare posset: nō enim ego ita efferrī cupiditate soleo: quid igitur? annuam tantum ordinarij stipendij solutionem: vt quemadmodum Pius IV. Pontifex, immortalī memoria dignus, venientem ad urbem insigni viatico donauerat: sic Pius V. omni virtute ac laude præstans, ab vrbe discedentem non modò simili, sed maiore etiā munere prosequeretur. in quo ratio videbatur habenda ætatis meæ, habenda valetudinis, habenda etiam meritorum meorum. quamquam de meritis, ita me Deus amet, loquor non libenter: aduersatur enim

enim modestia mea: sed hoc verbum expressit ab inuito dolor, & eorum temporum memoria, cum in meum nomen inuehebantur multi, aliena conferentes in me, meâ mihi detrahentes. Hoc igitur alloquendi Pontificis, & cum eo statuendi, consilio tuo, quasi rebus meis nulla iam tempestas immineret, & quasi iam in portu nauigarem, ita latabar. Postea verò quàm de Mariano Victorio, summa probitatis, raræ doctrinæ, excellentis industriæ viro, cognoui, acturum te esse de negotio meo in eo conuentu, qui primus habebitur eorum Cardinalium, quibus alendorum in Vrbe studiorum, moderandique Gymnasij publicè demandata cura est: planè sum admiratus mutationem consilij: & vt ingenuè fatear, quemadmodum natura mea fert, nec bonitas tua recusat, ex alta quadam spe derurbatus concidit, afflictusque iacer animus meus. equidem iis Cardinalibus tantum tribuo, quantum eorum summa virtus, ac dignitas postulat: æquè omnes diligo, æquè colo, sed ad eos certè nullam arbitror negotij mei partem attingere. A Pontifice sum Roman accersitus: à Pontifice discedendi facultatem peto. si potestas queritur: vnus est summa. si liberalitas: vnus vnico verbo pollicetur, & præstat. si dignitas: quæ maior est, quàm à Pontifice vocatum esse, à Pontifice cum benignitate dimitti. Hæc mea consilia sunt: quibus tamen, vt debeo, anteponom tuâ. satis enim exploratum habeo, nihil te cogitasse sine summa ratione, nihil acturum sine summa prudentia. & mihi, parum in vsu rerum versato, obscura multa sunt: tu tamquam Lynceus vides omnia, probatus per totam ætatem iis actionibus & curis, vnde salus publica minimè dubio bonorum omnium testimonio manauit. Ego me semel, non temerè, aut repentina quadam voluntate impulsus, sed explorata ratione, certoque iudicio adductus, in clietelam tuam tradidi me, liberòq; meos tuæ potissimum fidei, beneuolentiæque commisi. eadem mihi perpetuò mens, eadem, quoad viuam, in te vno sita spes erit. tu me ornandum, augendum, tuendum suscepisti: sæpe vidi pro varietate rerum mearum, & lætitiarum, & sollicitudinem tuam: nunc tamquam bonus artifex, tuū vt perpolias opus ac perficias oportet. expedi, obsecro, me hæc molestia: vel potius, hoc me periculo libera. vides enim, cum Romano cælo minimè in cōuenire mihi posse: addu-

Etiam esse in extremum fere discrimen salutem meam: aut-
tumnū aduentare, cuius varietatem, & inconstantiam,
hic si permansero, mea certē nequaquam feret imbecilli-
tas. Venetias multis nominibus cogito. Idq; mihi primum
est & præter cetera optandum: sed si vel per Pontificem,
quod non opinor, vel per quotidianam febrem, quod ma-
gis metuo, patriam, longo terrarum ac maris intervallo
disiunctā, petere non licebit: deponam voluntatem meam,
suscipiam eam, quam necessitas afferet. accedam ad Sabinos
colles: quos florere audio regionis amenitate, celi tē-
perie, omnium rerum, quas hominum victus, cultusque
desiderat, vbertate. Interea me tibi totum, salutēque meā
quā suppliciter possum commendans, ac tradens, negotij
administrandi rationem singulari tuæ sapientiæ permitto.
Vale, v. Kal. Septemb. 60 D LXX.

AMPLISSIMO CARDINALI,

Gulielmo Sirletto.

2

AVgeri tua vetera erga me merita recentibus officiis,
nec miror, & vehementer gaudeo. quamquam veteri-
bus contentus esse poteram: erant enim eiufmodi, vt ad-
di nihil posse videretur: sed tamen, vt video, tua nunc qui-
dem ad ea permultum addidit humanitas. & quamquam
neque tua, neque collegarum tuorum, Moroni, & Corne-
lij, de viatico mihi impetrando summa contentio quid-
quam profecerit: æquē tamen vobis omnibus debeo, ac si
profecisset plurimum. est enim animi liberaliter instituti,
spectare voluntatem in primis: minimē quidem rem con-
temnere, potius tamen ipsa re voluntatem ducere. sane
optimi Pontificis angustias temporum difficultas ex-
cusat: verum tamen ingrauescenti hominem ætate, non
solum infirma, sed etiam ægra valetudine, imparatum à
re domesticā, cum filia nubili, ab urbe Roma, cuius no-
men omnia pollicetur, post decem annorum labores, suis
sumptibus in patriam redire, iis fortasse, qui hæc solent
animaduertere admirationem aliquam pariet. Et quam-
quam ea, quæ bonis artibus debentur, ratio temporum
impediat, vt etiam liberalissimorum Principum voluntas
in optimo bene merendi cursu retardetur: me tamen à
litteris nulla res abducat, si modò assequi otium licebit.

satis

saris cum vulgo insanivimus: ambigua certis, turbulenta
tranquillis, inania solidis præferentes. ætas & præteriti ia-
ctura temporis admonet, vt respiciamus, quodque reliquū
est vitæ, vivamus nobis ipsis, bonis artibus, Deo potissi-
mum, à quo vno, siquid aut ingenij, aut doctrinæ in no-
bis est, cum acceperimus: ad eiusdem vnius gloriam omnes
ingenij, doctrinæque fructus referre in primis æquum est.
Vale, & tibi persuade, neminem esse, vel vquam fore, qui
tuam præstantem virtutem aut magis amet, aut libentius
prædicet. Cardinalem Carafam, iuvenem natum ad im-
mortalem gloriam, exemplum antiquæ probitatis, cuius
humanitati, qua me semper est complexus, debere me plu-
rimum fateor, nisi graue est, meo nomine salutabis. VII.
Kal. Octob. 60 D LXX.

EIDEM, Romæ. 3

Quid tui, dum in patriam reuertor, suave est: tui
autem aspera, gravia, difficilia, sane quam multa: & eo
magis, quod asperitates omnes ægra valetudo, & corporis
imbecillitas, vehementer augebat. Quæ dum ferrem,
hæc mecum loquebatur animus, Sustine, præteritorum
memoria, futurorum spe: & cogita, quas turbas relin-
quis, quibus laboribus emergeris, quam tranquillitatē, quam
quietem, petas. In patriam tendis, refertam bonis omni-
bus. ibi te cōplexu excipiet dulcissima coniux, languentē
fovebit, infirmum reficiet, afflictum subleuauit: nullū ob-
sequij, studiique munus abesse patietur. Erat hæc duris in
rebus optima consolatio. Itaque latus nonnumquā eram,
in dolore, ac molestia comitum meorum. nunc, affectus
ea, quæ speravi, in vnam curā incumbo, vt perditam vale-
tudinē restituam. diuturnitate morbi, & inedia, corpus
iam, & vires amiseram. accessere itineris incommoda, qui-
bus ita consumptus humor omnis est, vt nimia siccitate
vitæ periculum impendeat, in reuocanda potissimum
ne
medici laborant: quam si assequor, con-
ualuisse mihi prorsus videbor. dici non potest, quo deside-
rio teneor studiorum nostrorum. quasi certius ad fontem,
si per valetudinem licebit, sitibundus accurrā. tua mihi
consuetudo, tua virtus ante oculos erit: quam imitari non
desinam: & eo quidem animo, vt in ipsa imitatione ma-

gnam felicitatis meæ partem statuum: assequi enim, quod optimum, atque perfectissimum est, non cuius cōtingit: velle tamen, & conari, non mediocri dignum, laude ducitur. Cupio conservari veterem amorem in me tuū, meritis quidem à me nullis, perpetua tamen cultum obseruantia, quam eandem semper, aut etiam, si modò ad eam accedere quidquam potest, quod ego non arbitror, maiorem fore tibi confirmo. Vale.

MATTHÆO SENAREGAE.

Genuam.

4

IAm prorsus de velluto spem abieceram, (vtar enim non verbo: nam veteres aliter loquebantur) nisi tu rursus vt eam susceperem, tuis proximis litteris effecisses. expectabo igitur, & quidem breui, (sic enim vis) aduentum propinqui tui, quem, arbitror, in itinere Philosophos ambulantes imitari. nam tribus mensibus non modò Genua, sed ab vluma Lusitania facilè ab urbem peruenire potuit. Verū ergo fortasse calumnior: & illi morā, homini industrio, & agenti strenuè suam rem, negotia, diuturniorem, quàm opinabatur, Florentiæ, vel Senis iniecerunt. sic enim existimo: reliqua fere per iocum. Simiolus, vt video, tibi quoque molestus est. duci enim te vides fictis verbis, nihil cohortatione, nihil admonitione profici: quidquid dicat, inane esse. itaque molestia te affici, necesse est, vel mea causa, vel quia rei te mouet indignitas, ac vereor ne semper eodem loco simus, nisi tu des operam, vt ei per aliquem tuorum iudicium intentetur, & à lictore publico vocatus ad iudicem seriò rem agi sentiat. Artes hominis prædixi: quo turpius est falli, & finire eum diutius tibi verba dare. quare, si me amas, quacumque via potes, vrge, & cōtende omnibus nervis: quamquam hæc quidem res tuis nervis digna non videtur, sed contende tamen mea causa, vt euomat aliquando quidquid debet. quod si acciderit, atque adeo cū acciderit: cur enim dubitem, quin diligentia tua fructum pariat? non dicam, tibi agam gratias: non enim pateris: sed, tibi acceptum referam, vt alia multa. quæ si obliuiscar, hominem me esse non putem. Vale, vale iterum, mi suauissime Matthæe: tibi que persuade, me nulla magis in re, quàm in tuis litteris, in amore, in studiis, officiisque erga me conquiescere. Romæ XIIX. Kal. Octo. ∞ D LXX.

AN-

ANDREAE ANTONIO.

Ostianum.

5

Nisi me valde amares, quod multis argumentis intellexi, subirasce te mihi crederem, quod litteris tuis amantissimè scriptis nihil vñquam responderim. sed si, cur officio defuerim, audias: non dubito, quin omni me prorsus & inhumanitatis, & negligentiae suspicione liberandum putes. A quo enim tempore Roma discessisti, nullo difficultatis incommodique genere: nulla fere dixerim miseria negotia nostra caruerunt. ex ea sollicitudine, ac laboris assiduitate incidi in morbum, cuius primū vi deteritus, deinde etiam diuturnitate defessus, tentatis propè rebus omnibus, cū neque periculi, neque molestiae finem viderem, cepi consilium in patriam reuertendi: extremoque Septembri mense, dissuadentibus medicis, & amicis, æger, in viam me dedi. Pisaurum vsque morbus ingravescere visus est: aspectu maris, quasi iam in oculis diu expetita patria esset, propinqui boni spe, animus corpori medicinam fecit. febris abiit, antè quàm Pisauo solueremus. ita Venetias, refectione cibo, paullo firmiores appulimus. malum illud remanet, vt inueteratis morbis fere contingit, quod aluo sumus ita sicca, itaque restricta, nullo prorsus vt cibi genere molliri, soluique possit. quod si perpetuum esset, quid miserius? sed, ne perpetuum sit, curabimus, & cauebimus, quibuscumque rebus poterit, his primū, quæ sunt in nobis ipsis, quiete corporis, hilaritate animi, ratione victus: tum iis etiam, quæ à medicorum scientia, consilioque proficiuntur. Habes, id quod optasse te arbitror, de statu meo: tu, si placet, vicissim aliquid de tuo. cū enim de te, tuisque rationibus certior fieri pro nostra necessitudine maiorem in modum cupio: tum sermone litterarum tuarum purissimo atque elegantissimo mihi sic delector. Vale. Venetiis.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

6

Quæ me causæ, minimè natura procliue ad noua consilia, nunc impulerint, vt negotium illud Romanum, quod Pius Pont. Max. decē abhinc annis honorifico

co quingentorum scutorum stipendio mihi demandauerat, reiiciendum putarem, non facile est scribere: velim quidem existimes eiusmodi esse, ut aliter statuere meis rationibus alienissimum fuerit. Illud certe fieri non poterat, ut cum illo mihi amplius cælo conveniret: Quod experiri, constantiæ causa, dum cupio, parum absuit, quin ipsius calis aspectum, vsumque perdiderim. Nouum igitur consilium capiendum necessarium fuit, si modò mihi carus esse vellem, si salutis, quam omnes antiquissimam habent, rationem ducere, si denique vitæ munus, à Deo datum, eiusque tueri, & custodire, quoad ille ipse, qui dedit, arbitrato suo repeteret. Veni domum. hic verò me summa quies, & domestica commoda, maximeque fidelissima, atque amantissime coniugis cura tanta, quanta potest esse maxima, planè recreauit. Febris abiit, nec tamen valemus. morbi enim reliquias supersunt, magis propè timendæ, quam morbus ipse. qui enim valere possum, aut etiam quid non timeam, cum attenuatum exsiccatumque corpus naturali munere fungi sua sponte numquam possit: quæ res neque molestiæ parum habet, &, si inueterauerit, periculo non vacat. Hoc igitur malum nisi depulero, valere me non dicam. Studia nostra, remissa occupationibus, retenta tamen animo, attingere nondum audeo: ne stomacho, vnde fluxit omne malum, præpropera cupiditas obsit. Sed heus, mi Morande, quando te complectar? quando ad spectu, sermonemque fruar tuo? tunc ad nos, an ego ad te prior? Ego scilicet ad te. Ire enim, cum per anni tempus licebit, ad Gauderina balnea decretum est: quæ quater antea sumpsi, nec umquam sine fructu: nunc eo sumam diligentius, quod maiorem etas, morbisque gravitas, ac diuturnitas cautionem postulat: inde excurram ad te, ut te videam, te complectar, tecum sim. De cydonite illa, exquisito artificio confecta, qua carui tot annos, interrupto locorum interuallis officij tui cursu, nisi tua sponte ad consuetudinem redieris, appellabo te quasi meo quodam iure, sic tamen, ut ipsum ius è tua fluxisse benignitate constiteat. Episcopum Veronensem, eximia sanctitatis & doctrinæ virum, nec minore præditum humanitate, vix credas, quàm videndi desiderio teneat. Obsecro, dic ei salutem verbis meis plurimam. Tu autem vale, mi suauissime Morande, nòsque, ut solebas, ama. Venetiis.

CAMIL-

Pvastis ne umquam fore, ut ego me Romanarum occupationum è vinculis eximerem? certè factum vides. nec mihi venit in mentem eius consilij pernitere: quin quotidie magis gratulor, quod illa reliquerim, hæc sim adeptus: quod ab omni cura liber otio fruar honestissimo: quod ea nunc denique studia recolere mihi liceat, à quibus disunctus tot annos vixi, vel potius planè non vixi. quæ enim mihi potest esse vita sine litteris? valeat ambitio, & fucatus opum splendor. nihil est, quod cum suauissima librorum consuetudine conferri iure possit. qua mente cum essem, commisi tamen ut aliter sensisse videar, cum sententiam numquam mutauerim. nam ad urbem Romam eoque quidem consilio sum profectus, domesticis ut rationibus consulere. simul tamen id spectans, ne delicias meas optimarum studia doctrinarum prorsus defererem. aliter accidit. quis me accuset inconstantiae? vixit meam voluntatem potestas eorum, quibus, ut æquum est, non minùs libenter quàm necessarium, parui. sed mitto præterita. quasi enim, ea dum attingo, vulneris obductam propè cicatrice renouo. Hic me propinqui, familiares, noti pariter atque ignoti redeuntem excepere voluptate summa. Urbem priuatis ædificiis elegantiorē & publicis operibus magnificentiorē, quàm reliqueram, inueni: præterea, quamquam ardente bello, florentem ut in summa pace rebus omnibus, quæ vel ad vsum corporis, vel ad animi delectationem pertinent. quò dolere interdum, ac penè mihi succensere cogor, qui tot bonis, tanta tranquillitate, tanto etiam nobilium virorum erga me amore tamdiu me carete sim passus. lucrum tamen id factum est, quod, nisi hinc discessissem, diuque abfuissem, hæc ipsa profectò, quibus nunc ex intervallo recuperatis iucundissimè fruor, numquam omnino quanti essent, intelligere potuissem. itaque est, cur immortalis Deo gratias agam, habeamque maximas, quod mihi occasione grauissimi morbi, missionis à Pontifice petendæ, ipsique Pontifici concedendæ mentem attulerit. alioqui nec satis decorum putassem, nec umquam omnino commisissem, ut ante pactam diem negotium publicum urbemque relinquerem. In discessu commoda quædam

dam sperabantur: nec defuit intercedentium dignitas, auctoritas, gratia: ratio temporum est aduersata, Pontifice natura liberalissimo, Turcicum bellum, & praesentis futurique sumptus necessitatem excusante. mirum id videri nonnullis. ego, qui propemodum id, quod accidit, opinione iam praeceperam, non sum commotus, ipsoque missionis impetrata munere contentus, cetera non dixerim e quidem contemnens, sed certe non maximi pendens, otij cupidus, nihilo latior discessi. Nunc habeo cum valetudine negotium. eius enim morbi, quo me scis, Romae dum essem, nec parum diu, nec leuiter laborasse, moleste admodum reliquiae sunt. sed, ut spero sublatis iam causis, quae morbum & pepererant, & alebant, sedulitate, ac fidei meorum cura, adiuvante etiam huius caeli, quod in lucem editus primum hausi, benignitate, breui omnino conualescam. Tu interea fac ne officium desiderem litterarum tuarum. Vale. Venetiis.

E I D E M, Bononiam. 8

Næ ego istam villulam vehementer amo, quæ te festum vrbis curis leuat, reficitque secessu, & otio iucundissimo: ubi te colligis, animumque transfers ad contemplationem pulcherrimarum rerum: quid agas, quid cures, lex nulla praescribit: scribis, aut legis, arbitrato tuo: modo aprica deambulatione, modo prospectu collium, quandoque aperto, puroque caelo gaudes. nimirum hoc est vivere: & ista solitudine, isto vitæ genere, nihil beatius. cur ego tam longè absum, cur negotiis impedior iis, à quibus quo magis ut disjungar, diuellarque, operam do, eo me distingunt, retinentque magis. mihi crede, si rerum domesticarum soluta ratio esset, aduolarem ad te statim, in ipsam, inquam villulam rectè me conferrem, ut tua consuetudine, tuis sermonibus, tuo conuictu fruerer: te denique discendente, custos remanerem, pomarij praefectus, villicus plane tuus. quod si accideret, ut istic exulare perpetuò cogerer, modò te interdum socio, modò cum libellis, praeclarè mecum actum putarem, multam salutem vrbibus, multam honoribus, in quibus ceteri insaniant, libenter dicerem. quid enim expectem amplius? didici iam, & magna mercede te sum expertus, quàm inania sint illa, quæ, communi deceptus

deceptus errore, praeclara duxeram. magnæ vrbes, magnas occupationes, ne dicam miseriae, habent. si quem delectat ambitio: si quis augendæ rei familiaris cura tangitur, sententiam in curia dicere, aut à multis in foro salutari, inter summa ponit: urbem amet: me quidem posthac æmulum, rivalémque non habebit unquam. ætas nostra, mi Camille, ad otium vergit: vides quàm fluxa sint omnia: quàm facile hunc & illum, florentes opibus, florentes aetate, repentina mors auferat: ut hoc ipsum, quod sparij nobis relinquitur, totum in lucro deputandum esse videatur. ac fieri quidem potest, ut diu viuamus: sed, obsecro, quid erit, cur nos diu vixisse lætemur, inter domesticas curas, inter hominum fraudes, infidelitates, insidias, addo etiam publicas calamitates, quibus anguntur boni viri, quales nos & esse, & haberi volumus? Amplectamur igitur studia nostra: remota ab arbitris loca, amœna, salubria quaeramus: vulgi stultitias, ineptiasque vitemus: animos excolamus, ut eas fruges ferant, quas nec caeli calamitas corrumpat, nec malus vicinus furto subtrahat, nec belli saeuientis impetus deuastet. In hac sententia te esse, & idem probati utrique nostrum, litteræ tuæ non minùs eleganter, quàm prudenter, scriptæ significant. Sed impedita, propter domesticas difficultates, mea ratio est: tua longè facilior, & expeditior. nihil enim obstat, quo minus id, quod vis, exsequi, & præstare possis: ego voluntate, & cogitatione pascor: ab ipsa re quàm longè absum, intelligo. Nec tamen parum profeci, quòd ab vrbe Roma discessi. ibi enim ne spes quidem erat otij, hinc sæpe vaco: nec tempus perire sino: sed, quòd otij perpetuitate careo, identidem interpellantibus aut hominibus, aut negotiis: & quòd angusta nimis utor domestica re: ideo fit, ut conari, & instituere multa possim, absoluere & perficere, praesertim quod expectationi respondeat, nihil fere possim. Habenda est etiam ratio valetudinis: quam vereor, ne in longum tempus affligerit, Romanum cælum, dicam, an negotium? an utrumque potius: quod ita esse reor. Sed, si valebo, si rem familiarem ita constituam, ut absentis animum nihil pungat: imitabor, quantum in me erit, consuetudinem tuam, expertemque culpæ voluptatem quaeram. &, quod te quoque facturum esse, vel potius iam facere cepisse video, in litteris, in colenda pietate, in summi

in summi Dei, summique boni, amore, & cupiditate con-
quiescam. Vale. Venetiis, Id. Dec. 60 D LXX.

E I D E M, Bononiam. 9

Nihil gratius oleis, vel earum magnitudine, vel con-
dimenti suauitate, vel ipso amore tuo, qui te, vt mit-
teres, admonuit. Hispanis honorem, tribuunt nobilium
mensæ, quia magnitudine ceteris antecellunt: mihi nescio
quo modo subiuulsa videntur. tuæ nec magnitudinem
desiderant, & carnis habent multum, & præstanti sapore
commendantur. quare non *oleæ*, sed præclarè colloca-
tur industria tua in oleario colendo. in quo multa con-
sequeris tibi, post vrbanas curas, voluptatem quæris: do-
mesticam rem iuuas: quamquam te quidem hoc arbitror
in minimis ponere: amicos muneribus afficis: in qui-
bus me non postremum locum obtinere, ita lator, vt
hac vna sæpe cogitatione in magnis molestiis non medio-
cre solatium inuenerim. Fruere, mi Camille, ista volup-
te, qua nihil honestius: isto industriae genere, quo nec li-
beralius, nec nobilius quidquam esse potest. Scis enim,
quid de sapientissimis viris proditum memoriæ sit: agrestes
eos vitam, expertem deliciarum, ab omni luxu, atque ab
illa bonorum morum corruptrice copia remotam, victu
cultique simplici contentam, vrbane prætulisse: agro bene
culto, & ipsa largo sinu suas opes effundente natura, nihil
vidisse libentius. Quid magni Reges? non ne sua manu sa-
tas pulcherrimas arbores, apto ad speciem ordine, incun-
daque descriptione dispositas, exterarum nationum legatis
gloriæ causa ostentabant? Hos qui student imitari, quis
eos iure reprehendat? Vtinam fundus meus aut abesset
propius, aut ea saltem regione esset, vbi cæli grauitas mini-
mè timenda videretur. mihi crede, olearia ego quoque in-
struerem, rusticis me oblectarem operibus, valetudini si-
mul animoque consulere, quod aliqua tamen vt ratione
consequar, quocunque loco, quacunque regione, operam
dabo. Nam hic diu commorandi spem auferunt multa, sed
maximè frigoris iniuria, & vinorum austeritas: quæ, tenui
corpore imbecillo stomacho ferre vix possum, vel planè
nullo modo possum. itaque de migratione cogitandum.
Vale. Venetiis, Kal. Ian. 60 D LXX.

FRAN-

Mediolanum.

10

Qvàm vereor, optime ac doctissime Cicerei, quia se-
tius epistolæ tuæ respondeo, ne quid suspicere de me
durus: quod certè nō debes. quo enim tempore mihi Ro-
mæ reddita est, graui morbo laborabam: neque conualui,
nisi post multos menses, nec in urbem, sed in patriam re-
uersus. nam valetudini meæ cælum illud, quo vsus eram
antea perbenigno, aduersari, & obesse ita cœperat, duitius
vt ferre non possem. itaque fuit omnino, vt vitæ consule-
rem, ab urbe discedendum. in quo summi Pontificis clem-
entiam, & facilitatem laudabo numquam satis: qui, de
languore meo certior factus, cum adhuc muneris mei, sus-
ceptæque provincie menses nō pauci superessent, abeundi
tamen potestatem petenti equissimo animo concessit. quam
quidem eius benignitatem tanti æstimo, quanti suam quis-
que vitam & incolumitatem æstimare debet, viuere enim
diu me posse, aut rectè saltem & firmiter vnumquam valere,
si permanerem vbi cœperam agrotare, febri præsertim
adhuc virgente quotidiana, planè desperabam. Hæc si tu
nostri: non dubito, quin purgatus tibi satis superque sim.
id enim æquitas, & earum artium, quas magna cum lau-
de profiteris, humanitas postulat. Sin autem de statu meo
nihil accepisti: mirari te fortasse non nihil decuit: malè ta-
men de me quasi officium negligerem, aut inhumanitatis
vitio laborarem, quem scires ab homine omnium officio-
sissimo, atque humanissimo Octauiano Ferrario, diligi,
existimare non oportuit. inter diuersa enim studia, dissi-
milisue mores, amicitia non oritur: aut, si oritur, non diu
certè conseruatur. similem sibi quisque ad amandum de-
ligit: in quo errare se non putat: sed si errat, iudicium iu-
dicio meliore corrigit, dissuta, non discissa, vt à sapienti-
bus præcipitur, amicitia. At mihi cum Ferrario triginta
iam annos, eoque amplius, arctissima intercedit necessitu-
do. quo primū die mihi cognitus est, ingenium, & fu-
tura doctrinæ principia perspexi: postea mores in con-
suetudine probaui: inde ortus est vtriusque amor: qui
ne vnumquam deficeret, alereturque potius, & ad summum
perduceretur, ille suæ virtutis, ego meæ meritis in illum
obseruantia, præstitimus. Hoc argumento, tu vide quid
y

tibi sentiendum de me putes: ego, cum Ferrario, tali viro, cuius non minus vita, quam scientia, bonis omnibus, recteque intelligentibus probatur, placere me video, ipse mihi displicere non possum. Nam quod vnà cum eo Bartholomæum Capram, Hannibalemque Cruceium in cælum fers: planè tecum sentio, vel tu mecum potius. multi enim sunt anni, cum & hominum proborum, atque eruditorum celebri sermone commotus, & Ferrarij testimonio, quo quid grauius impulsus, vtrumque ceppi diligere. Capram, iam tum audiebam, præter ius civile, dignamque nobili viro, multarum litterarum scientiam, insigni quadam erga bonos omnes, præsertim liberalium disciplinarum amore flagrans, liberalitate excellere. quæ laus eo pluris in priuato ciue debet æstimari, quo minus hodie in iis, qui beati propter opes putantur, id est, in principibus ipsis, agnoscitur. Cruceij humanitatem expertus sæpe sum in rebus meis: doctrinam è scriptis eius non vulgarem, præstantem eloquentiam duxi. Quis igitur dubitet, (nam te quidem vix arbitror) quin *ἀξίως* illud apud me valeat, quod tu lepide, verèque induxisti: si tibi cum iis viris, quos ego vehementer amo, vehementerque colo, optimè conuenit, sequi omnino, vt mihi quoque tecum optimè conueniat. sed mihi crede, his argumentis iam non eget virtus tua: quam probauit largita tibi sua iura, ciuitas omnium nobilissima: probauit, mandato tibi publicè docendi munere, senatus ille, cuius ad sapientiam, & iustitiam, quasi ad sacram anchoram, rebus aduersis, aut dubiis, omnes confugiunt: probarunt denique suo testimonio, suæque commendatione, tres illi viri, omni prorsus laude cumulati. Quæ cum specto, mecumque cogito: munus hoc amoris tui delatum ad me per litteras, & eas litteras, quibus vt nihil humanius, ita nihil possit esse ornati, quantum sit, intelligo. in quo tuendo, augendoque rebus iis, quæ significationem habere poterunt voluntatis meæ cum tua laude coniunctam, partes meæ non desiderabuntur. tu velim existimes, quod tibi nunc libenter promitto, multo factorum esse me oportuno tempore libentius. id si credis: & si vtendum tibi statues in omni tua re studiis, officiis, facultatibusque meis, & eo quidem animo, tamquam ea tibi non recentis, aut dubie, sed veterrimæ, & multorum annorum usu confirmata

matæ beneuolentiæ iure debeantur: erit hoc alterum humanitatis tuæ non vulgare munus: quo me tibi deuinctum perpetuò fore polliceor. Vale. Ex opido Plebe Sacci, v. i. Id. Nou. 80 D LXX.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

II

MI Ferrari, si me tantum amas, quantū profecto amas: gratulari te mihi æquum est, quod exoptatæ diu patriæ compos denique factus post annos decem, tenui fortuna contentus ita viuo, vt regum opes honorisque contemnam. carebam otio, studiis, rebus multis ad meam naturam aptis: quæ mihi nunc omnia Dei benignitas restituit, iisque fruor eo suauius, quo fit vsus desiderij diuturnitate iucundior. Si quid præterea non tam de meo, quam de meorum statu scire vis: vt fere, qui amant, curiosi sunt omnes, hæc accipe: vxor, & filius in vrbe, commoda vterque valetudine, illa rem domesticam, hic officinam, emendandorumque librorum curam administrat egregiè. mihi tedio diutina commorationis vrbana, rustici vehementer placet. quo primùm afflictæ diuturno morbo valetudini consulimus: & imbecillo corpori vires addimus: deinde quasi quibusdam exsolutus vinculis, liberè vagatur, & voluptate pascitur animus honestissima. nullis hic angimur curis, nullis implicamur negotiis: licet id quod antea numquam licuit, prorsus nihil agere, si volumus: & quod licet, sæpe volumus. nam veli curru, opida inuisere propinqua, amicorum villulas obire, conuiuari etiam interdum, suauissimisque epulas cōdire sermonibus, hoc ipsum voco nihil agere. quamquam, qui valetudine parum firma, operam dat vt suauiter, iucundè, & honestè simul viuat, is profecto nihil agere mihi non videtur. Sed in hoc tamen vitæ genere libros, communes delicias nostras, abieciisse me penitus, nolim existimes. nobiscum vbique sunt comites numquam molesti, loquentes, silentes, cum volumus, quoad volumus. & quamquam veteris morbi reliquæ quedam supersunt, & vires adhuc languent: quiddam tamen aggredi sum ausus: quod si, vt spero, absolui: & si, vt principia dare se videntur, ita procedet industria, vel à te probabitur: (à te cum dico, qui subtiliter, & sin-

cerè iudicant, simul omnes intelligo. tu enim is, quem nec opinio fallat, nec voluntas à veritate detorqueat) vel quin me putes omnis expertem ingenij, nec de mea, nec de cuiusquam omnino facultate statuere, & existimare quidquā posse, non recuso. Locus ipse me vacuus interpellatoribus, & hæc viuendi arbitratu meo, rerum omium dulcissima, optata antea potius, quàm sperata libertas inuitauit, vt ordiret id, quod, nisi sedem hic statuo, aut certè, nisi in hoc secessu, & in hac penè solitudine (nam si cum vrbe conferratur, quamquam celebre satis opidum, solitudo tamen quædā videri possit) maiorem anni partem consumpsero, vereor, ne serò admodum, fortasse etiam pertexere numquam liceat. opus est nec temporis, nec laboris exigui. tempus hic, vt video, deesse non potest: laborem communis utilitatis gratia numquam adducar vt fugiam: interim tamen, superiore periculo admonitus, operæ, curæq; plus in valetudinem, quàm in studia, cōferam. Vale. Ex opido Plebe Sacci, v l. Id. Nouemb. 00 d lxx.

HENRICO ET CAMILLO

Catanis Fratribus, Bonifacij Principis filijs. Romam.

12

Lætari vos arbitror, nobilissimi adolescentes, pro vestra erga me beneuolentia, meo in patriam reditu, minimè dubitantes, quin tranquillè viuam, vacem iis molestiis, quibus in vrbe Roma carere vix poteram, fruar iis studiis, cum quibus voluptatem nullam confero. nam de fructu, quem posteritas capere possit ex industria mea, nihil dico. conatus equidem à puero sum, idque mihi propositum in omni vitâ fuit, vt omnibus meo labore prodessem: vtrum autem, quod sequebar, assequi licuerit, ad meum iudicium non reuoco: viderint ij, qui nostra legent. ego mihi temerè nihil arrogo, nec assentor libenter, aut ita gloriola ducor, vt falsæ opinionis errore, quod video multis contingere, oblectari me sinam. quod si nihil aliis prodesse possum: bene tamen mereor de me ipso, dum ea lego, quib. curæ sedantur, dissipatusque perturbationibus animus colligitur, & ab admiratione rerum inanum ad veræ solidæque felicitatis cupiditatē traducitur. hoc bono Romæ carebam, quia carebam litteris, & otio, molestissimis

mis implicatus occupationibus, quarum ipsa nunc recodatione commoueor. itaque, cum opinari & credere nonnullos audio, eo me consilio ab vrbe discessisse, vt recuperata valetudine, redirem: ita statuo, vel eos ignorare, quàm infelicitè mecum actum sit, quàm diu Romæ vixi, vel in illo quingentorum scutorum stipendio tantum ponere, vt eadem subire molestias cum eodem expediat emolumento. qui si naturam morisque meos tenerent: profectò longè aliter sentirent. non enim aut stipendium illud, aut vlla me lucri cupiditas Romam perduxit: quamquam hæc priuatæ fortis homo non contempsit: sed spe sum allectus propè certa, vitæ cum dignitate traducendæ, fruendi nonnumquam studiis meis, amicorum cōsuetudine, voluptatibus etiam homine ingenuo, & liberaliter educato nō indignis. quàm contrà ceciderit, vos optimè nostis. nunc, vel si stipendio vocarer multo maiore, sic insanirem, vt meam quietem, diuino mihi munere post annos decem restitutam, mea studia, ipsam denique valetudinem vlllo pretio venderem? tum verò, si eadem illa contingerent, iure plecterer: nemo excusatione, aut venia dignum duceret: nemo querentem audiret: nemo opem ferret imploranti: ad auaritiæ culpam, & immodicam habendi libidinem conuerterentur omnia. Præstat igitur sapere, id est, quam alij fortunam admirantur, eam contemnere, paucis acquiescere, & iisdem contentum esse, quibus ipsa contenta natura est: quæ, dum vitæ arceantur incommoda, & alimenta suppetant necessaria, præterea nihil desiderat. Iam ætas, & valetudo, hæc admodum infirma, illa quotidie magis ingrauescens, admonet me, cupiditatē ne prouehar longius, vela citò contraham, & impendentes futuræ vitæ procellas extimescam. itaque facio non inuitus, vt cum huius peregrinationis exitus haud longè distet, non tam de via, quæ minima restat, quàm de exitu ipso, qui principium afferet æternæ vitæ, cogitem, atque elaborem. Hæc ideo collegi, ne quando vos, aut aliquis potius vestri dissimilis, (nam id quidem à prudentia vestra expectandum non videtur) displicere mihi consilium meum suspicari posset, quod in patriam venerim, quod vrinam biennio maturius fecissem. non incidissem in eum morbum, quo valetudinem in perpetuum fere perdidit: rationes hic domesticæ minus iacturæ fecissent: studia fortasse mea fructum stu-

diolis aliquem tulissent. Vna tamen ex hoc naufragio tabula me delectat, quod opinione fruor amoris in me vestri: quod ex disciplina, præceptisque meis maximum vos in ea via, quæ ad eloquentiam ducit, fecisse progressum intelligo: quod perspecta denique indole, voluntate, industria vestra, augurari facile possum de futura gloria: nec locum iam habet adhortatio: curritis enim vestra sponte, quod patrum Cardinalis dignitas, & virtus, quod parentis integritas, & sapientia, quod auita decora, & maiorum nomen immortale vocat. Valete, Venetiis, 1x. Kal. Decēb. ∞ D LXX.

IOANNI CASELIO.

Ad arcem Sueriniam.

13

VRbem Romam ante duos menses, difficili diuturnoque coactus morbo, reliqui. melius omnino mihi nunc est: necdum tamen ita valeo, ut intermissa officia repetere audeam. libros parcè attingo: amicorum litteris, nisi graue sit argumentum, aut breuiter admodum, aut prorsus nihil respondeo: negotia reliqua, ut valere ipse possum, valere iussi. ea re nec scripsi ad te antea: & in posterum ne quid oneris mihi imponas, quod infirma ferre valetudo nequeat, à te peto. Familiares tuos, nobiles adolescentes, Ioachimū Bassuetium, & Nicolaum Ralcium, verbis perhumaniter accepi: re non iuuo: quia nec ipsi rogant: & mihi quid eorum causa præstare possim, ipsis non rogantibus in mentem non venit. modesti sunt omnes, & morum elegantia præditi. ingenio, & litteris, cum à te diligantur, tuæque consuetudine sint vsi, non dubito, quin pro ætate excellent. ac sapiēter quidem eos facere iudico, quod apud nos aliquandiu sibi viuendum statuunt. præclaram enim indolem, materiæque virtutis haud mediocriter cælum Italicum adiuuabit. quod eo magis lætor, quia redundabit ad te aliquid ex eorum summa laude: cum vel alumni fuerint disciplinæ tuæ: vel tuis hortatibus, consiliisque in Italiam, quasi ad merearum bonarum artium, se contulerint. mihi autem, caue putes, gratius quidquam esse posse, aut curari à me libentius, quam quod ad existimationem pertinere tuam intelligam. id adeo cum præstanti doctrinæ tuæ, studiisque ad communem vtilitatem spectantibus, rum

tum summæ erga me, perspectæ iam satis, atque cognitæ, beneuolentiæ debere mihi videor. Vale. Venetiis XI IX. Kalend. Ian. ∞ D LXX.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

14

GRatulor tibi, mi Cardanete, nec sanè magis ex animo gratulari possum, quod nobilissimorum adolescentum, Henrici, & Camilli Catanorum, fratrum, auctus amicitia sis. melior omnino reperiri ratio nulla poterat, qua ferrem æquius eorum me consuetudine carere, quam quod vrantur tua. te enim vel studiorum similitudine, vel animorum coniunctione, vel mutuis etiam officiis quasi me alterum esse puto. qua modestia sint, qua gravitate, qua prudentia, quam à communibus ingeniis differant, quam à deprauatis huius sæculi moribus abhorreant: quia breui admodum ipse intelliges, nihil dicam. auguratus quidem antea sum, si diuturna vtrique vita contigerit: quod in tanta bonitate, tam propensis ad veram laudem studiis, ab immortali Deo sperandum videtur: nullam esse gloriam tantam, quam non facile consequantur: nullos honores, qui non eorum virtutibus vltro deferantur. Te rogo, pro eo quanti me facis, conferas in eos quidquid poteris officij, studij, obseruantia: quodque facere cum omnibus, qui te norunt, solitus es, id tibi cum ipsis præcipue faciendum putes, ut iis pateant opes ingenij, eloquentiæ, doctrinæ tuæ. De meo statu, quidquid possum scribere, ut video, cognitum iam habes: in eo tamen erras, vel potius errare te cogit aliorum sermo, quod me bene numeratum in patriam rediisse putas. decem enim annorum laboribus vix tria scutorum millia, id est, quantum ad filiam collocandam requiratur, colligere potuimus. ita mihi nulla pecuniæ, nullum vectigal, præter veterem frugalitatem, & quo vectigal nullum est vberius, animum paucis contentum, relinquatur. quare gratulari te mihi velim, non quod abundem, quod falsum est, sed quod tranquilla mente viuum, quod in studiis quantum valetudinis ratio permittit, quod cum meis, quod denique nullis implicatus negotiis, sed in summo otio, summa quiete, summa libertate: quæ sunt omnibus diuitiis rectè intelligentium iudi-

cio, anteponenda. Vale, & illustrissimis. Ceteris salutē dices à me plurimam. Venetiis, xvii. Kal. Ian. 00 D LXX.

ANTONIO ROLANDO.

Patauium.

15

Adhuc languebam ex vetere morbo: & filio non leuiter ægotante, eram sanè perturbator: committere tamen nolui, vt epistolæ tuæ, insigni præsertim Homericæ magniloquentia, & benevolentia notis erga me tuæ, nihil omnino responderem. Quod petis, vt orationem tuā corrigam: primum id quidem necesse non est: cum scriptor sis luculentus, iudicioque excellas: deinde verò tantum ab re mea mihi otij non est, aliena vt possim legere. aut enim non vaco: aut, si quid temporis conceditur, ad ea, quæ inchoata, rudiaque iam pridem habeo, absoluenda & perpolianda totum confero. quare à te peto, vt habeas rationem & valitudinis & occupationis meæ. Ego posteaquam in patriam reueri, negotiorum magnitudine defatigatus, ætate etiam admonitus, & Venusini Poëtæ versu, solue senescentem maturè sanus equum, mihi & Musis duntaxat vivere constitui. nullas suscipio curas, nisi quas rerum domesticarum necessitas imponit. nouas amicitias non expro: veteribus colendis operam non do: cum vxore liberisque suauissimam vitā ducō. Hic enim dies, vt ille ait, alios mores, aliam vitam postulat, amicorū copia quid præter molestiam habeat, non video, si quis aliter sentit, arbitrari ipse suo viuat: ego malo mihi sapere, quàm aliis. De vxore à te ducta, de susceptis liberis, valde tibi gratulor. nam, etsi onus alendæ familiæ, durissimis temporibus, magna rerum omnium caritate, perquam graue esse non ignoro: te tamē, virum bonum, peritum optimarum artium tua virtus ex omnibus incommodis, ac difficultatibus eripiet: aderitque Deus, cuius eximia benignitas præclaris conatibus & optimis studiis deesse numquam solet. Vale. Venetiis, x. Kal. Ian. 00 D LXX.

EPI-

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER VNDECIMVS.

ILLVSTRIS. ET EXCEL-
LENTISS. IUVENI,

IACOBO BONCOMPAGNO. 1

NOTA sententia est, à sapientissimo viro litterarum prodita monumentis, mutatione temporum, euentu vario, per omnes ætates comprobata, cum Principum moribus, atque institutis, priuatorum hominum sensus, & studia congruere, est enim ita more comparatum, vt in eorum, qui imperant, vitam ij, qui parent, veluti in speculum inuentes, dicta simul & facta diligenter animaduertant. inde oritur cupiditas imitandi: inde fit, vt aut virtutes emanent, aut vitia deriuentur. itaque, GREGORIO XIII. cui tu sanguine coniunctissimus, virtute carissimus es, in illa proxima cælo sede, incredibili Cardinalium omnium consensu, in quo perspicua diuini numinis voluntas apparuit, collocato, speciem quandam, & imaginem rerum omnium laudandarum quasi post tenebras exorta luce vidimus. &, cum ad urbem quotidie tot mortales, præsertim qui nobili aliqua arte excellant, suæ quisque spei fauens, tam cupidè confluant, nemo dubitat, quin, cum ille antea semper ita vixerit, vt ingenuarum disciplinarum studia rebus omnibus præferret, rectum & honestum sic amaret, vt nihil ambitioni, nihil gratiæ tribueret, ad æquitatem & religionem omnia referret, eadem ei nunc prima sint, eadem studia colentes amplectatur, ornet honoribus, opibus augeat, maxima potestate cum optima mente coniuncta. Ille pacem, & concordiam Christianorum Principum tuebitur: ille præclaram in perdendo communi hoste conspirationem fo-

uebit: illi publica salus, Sedis Apostolicæ dignitas, summi Dei gloria, à qua numquam oculos deflexit, erit antiquissima. In iustitia verò, cuius omnes partes nouit, pleraque cum laude exereuit, prorsus eum nihil fallere: non ex aliena pendebit opinione: non alienis consiliis auferetur: quæ sæpe labes, graui ciuitatum damno, bonos etiam Principes infecit: ipse disceptator, & iudex res publicas & priuatas pro sua sapientia, suoque sensu moderabitur, ac reget. Quid artes illæ nostræ, quibus ad humanitatem informamur, quæ fessos curis animos leuant, nec tamen vtilitatem à voluptate seungunt, nō ex nunc, nimium diu cū oblanguerint, spe quadam recreatæ, oculos tollere videntur: cūque nouo Principe, ad liberales omnes artes maximè propenso, vehementer latentur, tum verò in te, IACOBE illustrissime, spem suam in primis locatam habent, à te opem expectant, tibi se suamque dignitatem, fatali quadam temporum calamitate ademptam, supplices commendant. non negabis, opinor, bene de te merentibus patrocinium tuum, & ad cetera, quæ in te elucet, ornamenta, cū ingenij, arque doctrinæ, tum verò eius modestiæ, qua te tam secundis rebus admirabilem præbuiisti, addes hoc, quo nullū illustrius esse potest, vt litterarū causam suscipias, reliqua tamquam inania contemnas: quāque tibi antea laudem apud multos, versatus in celeberrimis Italiæ gymnasiis, non obscura voluntatis egregiæ significatione peperisti, eius augendæ cū facultas hoc tempore diuinitus tributa maxima sit, non committes, vt ipse tibi aliquando, & gloriæ tuæ defuisse videaris. Quæ si cogitas, summa sapientia est: si perficis, summa felicitas. nam ipsum, velle, quis in laude ponat, nisi, quod velis, res ipsa declaret: felicem porrò non ego quemquam duxerim, qui sibi licere putat, quidquid libet: sed qui, cū in magna potestate sit, licere tamen sibi nihil vult, nisi quod veritas, & ratio ipsa præscribat. sensus autem hic multitudinis est, vt, abundare quamplurimis rebus, optabile in primis existimet. rectè verò vti, neque optant multi, & soli sapientes norunt. Ac mihi quidem, cū ad tuam superiorem vitam animum refero, hæc ipsa, quæ laudo, quæ tuum nomen immortalitati commendare possunt, eadem te sentire, eadem cogitare, & velle, tuæque sponte satis ad verum decus inflammatum esse, minimè dubitandum videtur: cōque breuius ad te scribo, ne superuacanea legas, distentus magnarum

magnarum rerum coris: scribendū tamen aliquid hoc tempore sum arbitratus, vt, cū omnes tecum gratulationis officio fungantur, omnes tibi nauare operam & studium velint, ego quoque meam in te singularem obseruatiā, priuatim nihil spectans, tuæ studio laudis incensus, & nobilium disciplinarum amore flagrans, officio testatam aliquo relinquerem. Vale. x. Kal. Quinctil. ∞ D LXXII.

CAMILLO PALAEOTTO.

Bononiam.

2

PRæclara sanè amicitia lex de similitudine animorum in vtraque fortuna: quæ si seruetur, nihil esset humana vita iucundius. sed, quod tu sentis, & quod ego tecum, siue munus hoc naturæ fuerit, siue earum artium, quibus ab ineunte ætate operam dedimus, in eo, quā pauci sint, qui nos imitentur, tu profectò pro tua prudentia animaduertis, ego pro mea tenuitate sæpe sum expertus. equidem nulla te magis lætor, quā opinione amoris in me tui: cui nisi ex omni parte responderem, hominem me nō putarem. amo autem te non ob illa, quæ tibi possunt esse cōmunia cū multis, quod vnus ex amplissimo x. l. virtū collegio sis: quod propinquitatibus, clientelis, opibûsq; valeas: denique, quod fratrem habeas Cardinalem, & eū Cardinalem, quem non dignitas magis, quā virtus illustrat: sed ob ea, quæ tua propria sunt: quod ab adolescentia ita vixisti, vt senilem in te prudentiam nemo requireret: quod, ortus clarissima gente, maiorem tamen ex te ipso nobilitatem quæris: quod ad omnem virtutem, libero viro dignam, præcipuè verò ad liberalitatem propensus, excipis, & completis omni officiorum genere, quicumque se studiorum gratia Bononiam conferunt: & , quo quisque magis virtute, industria, probitate videtur excellere, eo maior ac præstantior in eum tua benignitas elucet. ita fit, vt ad liberalium disciplinarum studia plurimos quidem inueterata iam Bononiensis gymnasij gloria ex vniuerso terrarum orbe, multos tamen tui quoque nominis fama pelliciat. Hæc ego cum aliis potiùs, quā tecum: nūc erupit amoris vis, quæ me, nihil minùs ab initio cogitantem, propè inuicū ea scribere coëgit, quæ tu cū libenter agas, non libenter

tamen audis. occasionem autē non ostendendę solum benevolentię meę, sed iudicij quoque declarandi non leuem sanē tu dedisti, cum in maximis occupationibus, in summa nouę affinitatis lætitia non modō de me absente cogitasti, quo contentus esse debui, sed effudisti in me suauissimis litteris partem lætitię tuę, affecisti que me voluptate tanta, quantam animus meus capere potest maximam. Ac de isto quidem officio tibi nunc, vt debeo, gratias ago, habere numquam desinam: de ipsa verō re, quam significas, ita gratulor, vt, quę mentis exprimere meę sensum queant, verba prorsus nulla suppetant: ista enim affinitate, ad vtram familiam oculos conuerto, omnia video plena dignitatis, plena sapientię, plena virtutis. cum verō vtriusque decora copulantur: tale quiddam existit, quod cum intueor, haud facillē, quid conferre possim, reperio. Quare debes expectare omnia iucundissima. soboles exorietur, approbātē immortalī Deo, digna parentibus, auis, maioribus, vnde mirabiles Christiana Respub. & in primis ipsa patria fructus capiat. Quod vt ita sit pro meo erga te singulari studio non minus opto, quā si ad me ipsum, liberōsque meos eadem illa pertinerent. Tu me velim ames mutuo, Sigoniūque meum, & Amaseum salutes. Vale. Ego, quamquam cælum mutauerim, nondum tamen satis rectē valeo. Ex Plebe Sacci, xvi. Kal. Maij. oo d lxxi.

EIDEM, Bononiā.

3

Valde accidit non sanē contra voluntatem, sed certē pręter opinionem meam, vt Mediolani confisterem. sic sunt humana. consilia nostra plerumque ratio, casus interdum, & fortuna moderatur. Ego Genuam ea potissimum causā petebam, vt villulis pulcherrimis, iucundo placidi maris adpectu, & quod in primis valetudo mea requirit, verno cælo hieme summa fruerer. nam Venetiis hieme superiore, cum & cubiculo clauderer angusto, & camino assidue vterer luculento, parum tamen abfuit, quin me vis frigoris absumperet. Scis, quę meā tenuitas, quę sit imbecillitas, nec ætatem, vt arbitror, ignoras. quotidie labuntur vires, & eo magis, quod ea, quę mihi ab adoleſcentia rerum omnium antiquissima fuerunt, & à quibus ne nunc quidem, ætate ingrauescenti, diuelli possum. studia calorem illum,

illum, quo alimur, exhauriunt. Hęc de frigore: audi nunc, quę supersunt incommoda. Exercitationibus dum vtor, confirmari me sentio: at iis vt Venetiis, præsertim sub dio, vel ob angustias viarum, vel ob infinitam, propē ciuium, peregrinorūque frequentiam non licet. huc illuc impellimur: sæpius alieno motu, quā nostro, mouemur: vix vt interdum, ac ne vix quidem, si lubrica via est, consistendi facultas detur. De vinis quid loquar? diuturna me consuetudo Romanis, omnium facillē primis, assuefecerat. similia non quærebam, sed quę prius dissimilia non essent: petiit omnis industria. Carnis mira pænuria: vitulinam quidem, quę differat à bubula, reperire, felicitatis est. Excel-lunt viri nobiles benignitate, virtute, sapientia: neque ego eorum amicitia, & consuetudine exclusus vīquam sum, appetitus etiam à multis: quod in iis rebus numero, quarū memoria non mediocriter oblector: sed nescio quomodo sit, ætatis fortasse vitio, vt quędam res, quibus olim pascabar, quotidie magis ex animo dilabantur. mihi vni, mi Camille, iam cupio viuere, dum viuo, sic tamen, vt me ceteris etiam vixisse, aliquādo intelligatur. Habes, cur Venetiis non sim: quod spectem, & vbi esse velim, ac reliquę vitę domicilium collocare, sanē nondum constat. amicitatem, & salubritatem sequor. vtraque Genuę est, vtraque, vt audio, Regij, quod peramanter inuitor: & suburbanum mihi suum, magnificē exstructum, eleganter ornatum, vir primarius, integritate, doctrināque excellens, Horatius Malagutius, summi Pontificis cubicularius, semel & iterum derulit. mihi tamen ocellus Italię, Benaensis ora, Asulano meo, vnde multa suppetent, satis propinqua, vehementer aridet. eō me conuertit animus: eō referunt pedes: ibi denique cum rusticis malim, rustico pænē more, quā alibi cum perurbanis, in magna non modō lautitia, verū etiam copia, vitam agere. Interea sum in hac vrbe, & vt video, diutius ero, quā putabam: non tam quia propter anni tempus discedere vix iam licet: cum & imbres allidui vias corruerint: & ego is sim, qui vel leuissimis frangar incommodis: quā quia duorum virorum, omni laude ac virtute circumfluentium, Bartholomęi Caprę, hospitis mei, & Octauiani Ferrarij, veterrima mihi necessitudine coniunctissimi, singulari doctrina, humanitate, beneuolentia perfruo. otij quidem habeo, quod tu fortasse vix credas, in vrbe amplissi-

ma, omniumque celeberrima, non minus, quam optabam, plus profecto, quam sperare ausus essem. itaque studia calent. quod cum dico, simul illud dico, Mediolani me perlibenter esse. nam cum studiis, & litteris nullum vitæ genus, ne si Croesi quidem addantur diuitiæ, permutauerim. De valetudine si quæris: ea sum, qua soleo, id est non admodum firma: me tamen cum domestica quiete, tum definita quadam victus ratione, aliqua etiam animi tranquillitate, tueor atque sustento. Vale. Mediolani. Kalendis Nouembris. CO D LXXI.

EIDEM, Bononiam. 4

Oleas Mediolanum vsque? mirus amor, & singularis humanitas. Sed vide, quid acciderit. venit in mentem Simonettæ tuo, ut est homo perelegantis ingenij, munus tuum cum suo munere coniungere, & subamari saporis oleas, quo ipso gratæ sunt, alio tamen sapore gratiores efficere. itaque misit ad me scitè admodum condita cotonea: & qui attulit, cum mihi tuo nomine salutem dixisset, addidit illud, quod Simonetta lepidè coniecerat, de olearum sapore temperando. Est igitur cur utriusque vestrum pares agam gratias: nisi si paullo fortasse maiores tibi debentur, cuius occasione liberalitatis alia videtur exorta liberalitas. quamquam Simonettæ iam antea sanè vel plurimum debebam, quod humanitati suæ tantum tribuisset, ut ad me, vir nobilitate præstans, & senatorij muneris honore insignis, domum veniret, horasque mecum aliquot suavissimo sermone consumeret. quo quidem in genere, si mihi non dicam per studia, quæ licet periucunda, voluntatis tamen, arbitrijque mei sunt, sed per valetudinem, cui seruire necesse est, liceret: ita me officio vinci non paterer: quemadmodum animi certè voluntate non vincor. Ego propter frigoris magnitudinem domo pedem efferre adhuc non audeo. itaque paucis vtor. Capra hospes meus, & Ferrarius, ille quotidie, præsertim vespertinis horis, hic, quantum ei vel à philosophiæ studio, vel ab amicorum negotiis vacat, tantum ferè mecum est. horum virtus, humanitasque facit, ut & paucos, & pauca desiderem. & omnino, si studiorum similitudo, si officia, si mores, benevolentiam gignunt: multos amore complecti, non illo vulgari, sed eo, qui excellit, id est qui

inter

inter nos est: quam non facile sit, opinor, vides. nam, quod in epistola tua gravissimè, atque ornatissimè scripta, speras posse fieri, ut à Simonetta tantum diligar, quantum vel ille à te, vel tu ab illo diligeris, addo etiam, quantum ego me à te diligi pro tuis maximis officiis iam pridem mihi persuadeo: id qua ratione possit evenire, cum aut in eum intueor, aut ipse me perpendo, non equidem intelligo. diversa studia sunt: consuetudo non intercessit: vitæ ratio dissimilima. illum publica negotia, summarumque rerum cura distinct: ego humili litterarum otio delector. ille, ad amplitudinem natus, curat ea, quæ speciem, & splendorem habebant: ego, si quies animi datur, si colere licet eas artes, quibus à primis temporibus ætatis meum omne studium, operamque dedi, cetera propè contemno, quærenda certè magno cum labore non arbitror. denique illi celebritas, mihi, ut fatear id quod est, solitudo vehementer placet. Faciam igitur, quod officij mei esse duco, & quod à me dignitas hominis, ac virtus non modò postulat, verum etiam exigit, ut eum omni tempore, quamquam absens longèque disjunctus, animo diligenter observem, memoria colam, iis etiam ornam laudibus, quibus ille suis maioribus ut respondeat, sic enititur, ut assequatur. quod eum scire tuis litteris, & persuasum habere, si cognouero: summo me, ac singulari affectum abs te esse munere iudicabo. Vale. Mediolani. Kalen. Febr. CO D LXXII.

EIDEM, Bononiam. 5

Vid est, cur sperem assequi me posse tua merita officiis meis: par in utroque voluntas: id enim iuvat credere: sed condicio longè dispar. tibi enim ad me orandum vnà cum voluntate suppetunt reliqua, auctoritas, dignitas, virtus: mihi ad gratiam referendam, præter voluntatem nihil propè relinquitur. itaque, tu me magis ut diligas, quam ego te, numquam concedam: idem, officij residence plus apud te, semper fatebor. dissimulem: nihil me ingratus. negem? facile refellar. testes erant antea meritum tuorum, egregiaque, cuiusdà voluntatis erga me sane quam plurimi: nunc accessit, qui pro sexcentis vnus est, vir amplissimus Scipio Simonetta: qui, quod me amet, quod aliquid esse putet, quod etiam in sermonibus laudet, magnam in

co

eo sanè benignitatem hominis agnosco : sed tibi quoque tribuo : cuius ille iudicium quanti faciat, quo primum die sum cum allocutus, haud obscurè perspexi. Quod scire vis de mea valetudine, quam tibi summæ curæ esse vehementer gaudeo: tantum abest, vt optima fruar, vt ab optima absum aliquanto etiam longius, quàm à deterrima. ac si mihi medium quiddam contingat, præclarè mecum agi putem. sed, id vt optare potius liceat, quàm sperare, ætas facit, & valetudo. studia mitto: à quibus diuelli non queo. nihil me magis, quàm scire, delectat. ita scribo, vt ad alios industriae meæ fructum peruenire cupiam: sed, mihi crede, plerumque fit, vt, quo diligentius in hac cura versor, eo plura ipse discam, quàm alios doceam. De amicitia si tibi scrupulus molestus est, euellet eum aut Aristoteles, aut Cicero noster: quos tu cum magistros habeas: miror sanè, cur ad me quidquam referas. nam ego me vel scire nihil puto, quod tu nescias: vel, si quid scio, ab illis didicisse confiteor. hoc tantum dicam, idque tua causâ mihi Camille, quâdo te hoc de genere libenter video disputare: si quis perfectam illam amicitiam, cum ex duobus animis tamquam vnus sit, vt afficiantur pariter in vtraque fortuna, vt nihil iucundum, nihil triste separatim, communia sint omnia, hoc, inquam, genus amicitia si quis cogitet, & ea, quæ leguntur in libris, inter homines quærat, eum frustra laborare. est enim amicitia, vt reliquarum rerum omnium, idea quædam & species absoluta: cuius præstantiam mente comprehendere, & ingenio consequi fortasse licet, exempla certè sub oculis non cadunt. hæc ego ita sentio: tu, siquid contrà, doce me. Vale. Mediolani. Idib. Mart. ∞ D LXXII.

E I D E M, Bononiam. 6

A Gri vestri, siquidem, vt scribis, imbribus irrigari coepti sunt, meliore, quàm nostri, qui adhuc valde sitiunt, cæli munere fruuntur. de vindemia tamen, quod ad bonitatem firmitatēque vinorum attinet, bene speratur: de copia, fore certum est, vt non abundemus. Ego, non expectatis imbribus, iam sarcinulas collegeram, vt in viam me darem: nihil enim erat potius, quàm vt domum redirem, eoque itinere te viderem, & villulam tuam, vtroque autem fruere, quamdiu per anni tempus liceret: sed vicit consilium

lium meum Cardinalium voluntas: quorum opera est effectum, vt GREGORIUS XIII. Pont. Max. qui tamen sua sponte liberales disciplinas miro quodam studio amplectitur, fouet, alit, honorifico me stipendio retinendum putauerit. Hic igitur cogimur consistere, libenter, vt Romæ, in summa celebritate, & amicorum copia: inuiti, vt à te disjuncti, cuius consuetudine non semel, aut iterum, sed perpetuo æstiuis mensibus, amœna regione, iucundo otio, cum communibus musis frui cogitabamus. hoc tamen quidquid est incommodi, non illud quidem penitus, sed aliqua saltem ex parte, quantum scilicet per vtriusque occupationes licebit, litterarum commodo sarcietur. Vale. Romæ, VII. Id. Septemb. ∞ D LXXII.

HIERONYMO CAPRÆ.

Mediolanum.

7

Quod ad me Camilli Palæotti, viri nobilissimi, meique amantissimi, litteras misisti, valde gratum: quod verò cum iis etiā tuas, easque Latine scriptas, & ita quidem, vt Romanam illam veterem elegantiam redoleant, multo etiam gratius. nam vt, Mediolani cum essem, interdum sermone tuo summa cum voluptate fruebar: sic, adempta mihi nunc tui sermonis vsura, totam spem huius mitigandæ molestiæ tuis in litteris repono. quamquam hoc in genere ita moderabor meæ cupiditati, ne tibi plus oneris imponam, quàm vel occupationes tuæ, vel studia patiantur: cum præsertim eadem scribendi lege pariter vtrumque nostrum teneri æquum sit: vt, cum tibi caueam, mihi quoque, multis curis implicato, cauere simul videar. quid igitur faciam? nimirum id, quod vnum relinquitur, vt ex amoris in me tui memoria solatium capiam, ea fruar, in ea te absentem intuear, alloquar, amplectar, & in exoptata re falli me finam errore periucundo. atque hæc quidem in perferendo tui desiderio satis commoda ratio est, illa perdifficilis, remuuerandi officia tua: quæ cum libenter, & sæpe cogitem, egregièque partes in eo meas animo expleam: nisi tamen id tibi re ipsa aliquando persuadeam, non bene mecum actum existimabo. Extremum illud est, quod à te vehementer peto, vt, quantum mea causâ vis, quem velle arbitror quantum cupio, tantum studij ponas in tuenda mihi beneuo-

lencia, cum qua thesauros non permutauerim, virorum illustrium, sapientissimorum senatorum, Scipionis Simonetæ, Ludouici Macentij, Hieronymi Montij: quorum erga me singularem humanitatem, semel atque iterum salutationis officio perspectam, nulla vniquam apud me delebit obliuio. Aldus filius te salutatur, amicitiamque tuam, vt debet, plurimi facit. tu salutem viro optimo, multisque virtutibus ornato, Hannibali Cruccio, dices meo nomine. Vale. Venetijs. IIX. Kalend. Maij. 00 D LXXII.

HANNIBALI CRUCEIO.

Mediolanum.

8

Infirmitate adhuc corpore ob recentem morbum, nec mentem, vt verè dicam, satis tranquilla, feci tamen, vt hæc ad te exararem, amore impulsus, quo te sum complexus ante multos annos, cui tu, ne quid addi iam possit, humanitate tua, probitate, virtute perfecisti. Ille igitur amor, qui me ad scribendum impulit, idem purgationem tuam, quod me non salutasses in discessu, vt indignam vtroque nostrum, planè respuit. Ego de te, tuorumque valetudine quam sæpe quaesierim, Ferrarius noster optimus testis est. atque ille de te ea, quæ volebam scilicet, de filia paullo duriora: quæ comprobata euentu, teque ætate iam ingrauescente tam graui percussam esse vulnere, vt debeo, vehementer doleo. ac mihi quidem, partes esse meas veniendi ad te, vt hominis amantissimi officio fungerer, sæpe tunc in mentem venit: sed cum opem tibi à me afferri nullam posse, molestiam verò fortasse aliquam posse, intelligerem: essem præterea, vt soleo, imbecillior, tenui me, inuitus equidem, sed tamen tenui. tu certè, cum iaceres, aut confirmato corpore nondum esses, ad me vt venires, expectare non debui. non enim is ego sum, qui plus amicis oneris imponam, quam quantum ipse suscipiam. Ego mihi largior, & hoc in prima amicitie parte pono, ne quem colam ambitiosius, ne sæpe domum eam, ne tempus inani sermone conteram, ne deducendi, aut reducendi laborem, & molestiam capiam. Quæ si mihi concedi volo: cur ea tibi, vel aliis eripiam? At etiam purgas te de superiori tempore, quod sex amplius mensibus, id est quamdiu Mediolani mihi esse contigit, ter, aut quater

quater ad me veneris. Id quidem satis ab Hannibale Cruccio fuit, homine publicis muneribus assidue distento, domesticis etiam tricis impedito, quæ nobis, qui, liberos habere, & patres familias appellari, pulchrum putauimus, negligendæ non sunt. Sed, vt hæc omittam, atque huius generis alia, quæ tibi cum multis communia esse possunt, & vt attingam ea, quæ vel tua propria sunt, vel certè communia cum paucis: nullum ne munus, nullum ne priuilegium habet virtus? ea verò habet, & quidem maximum, ne vulgi legibus teneatur, vt sui iuris arbitriusque sit, vt se ipsa fruatur, vt otio interdum, & solitudine gaudeat. sint igitur visitationes voluntariæ, sint gratæ semper, & iucundæ, ideo tamen raræ, quia perquam raro necessariae. facessant hæc à nobis vulgaria, mi Cruccio, in quibus non modò officium, verum etiam laudem quidam locant: ego inepta, vilia, putida censeo, minimè digna iis artibus, studiisque quæ colimus. vigeat, & vigeat ipsa per se, externam opem contemnens, suis sulta viribus, necessitudo nostra, absentes, præsentem iudem erimus: & multa etiam, quibus præsentem sæpe carent, animorum coniunctione, studiorumque similitudine consequemur. cur enim, quod ipse tibi de me polliceor, & quod libenter præstabo, id à te, viro optimo, omniumque humanissimo, non expectem? Vale, & Ferrario meo salutem. Venetijs, Idibus Maij. 00 D LXXII.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

9

Qua primùm hora in patriam redij, vnde menses aliquot absueram & valetudinis, & otij causa, quasiui statim de filio, Ecquid Crato noster? Valet, inquit, & nos amat: deinde, quid tu ad illum de me, quam sæpe, quam amanter, quid ille ad te scripsisset, pluribus verbis exposuit. vix credas, & cum salua hic omnia compererim, & eam nurum, quam volebam, ætate, moribus, forma, quantus tamen ex litterarum tuarum humanitate lætitiæ cumulus accesserit. quamquam, cum mihi iam antea & natura, & consuetudo tua nota sit, peccare mihi videar, & graui admodum scelere obstringi, si, quod ab vtraque abhorreat, & quod vtraque indignum sit, suspicari me vniquam patiar. Nec verò, me quidem id, quod mihi boni contigit, agnoscere, languere autem in gratia referenda, velim

existimes: refero enim, mi Crato, referamque dum viuam: at quibus rebus: iis, quibus te contentum fore scio, memoria, amore, obseruantia. nam reliqua neque tua dignitas, neque fortuna expectat: neque is ego sum, qui possum paria paribus, aut qui officium potius in compensanda re, quam in emetienda voluntate positum putem. in quo illam capio voluptatem, quod filius meus, quem studiis mihi & institutis persimilem esse, fortuna velim paullo meliore, te in oculis fert, laudare non desinit, sicut alterum parentem obseruat, & colit: is excusat silentium suum: habet enim, non modò quod assidue agat, verum etiam quod libenter agat, in nouis nuptiis: quæ si quid parient, vel dicam etiam omnis causa quod parient, id tibi, aut qui tuo nomine agat, lacro lauacro suscipiendum defertur: ut amicitia nostra, tuis instituta non vulgaribus officiis, nostris ad hanc diem studiis egregie culta, religionem quandam assequatur, quæ labem ab ea, culpamque: prorsus omnem perpetuo remoueat. Mediolani abditus in litteras vixi. si quæris, quo studiorum genere: explanâdis Ciceronis orationibus: quod mihi positum fuit ante multos annos, nunc dandi sunt dies tum amicis, tum etiam negotiis. Commentarios in epistolas, quæ familiares vocantur, conuicio iam propè efflagitatos, debere studiosis diutius vix possum. id nunc cogito, ad quæ mittatur. an ad eum, qui me ornavit ea dignitate, cum quæ nullas opes confero: tu statue: ad te enim refero, cui vel prudentia, vel amore erga nos quem anteponam, habeo neminem. Vale. Veneris. xi. Kal. Maij. 60 D LXXII.

HENRICO ET CAMILLO

Caetan. Perusiam.

10

Accidit incommodè, ut, quo ego tempore ad urbem veni, negotij quidem causa, sed maxime studio nostre consuetudinis ex intervallo regustanda, vos, eodem fere Perusiam ex vrbe discesseritis. quamquam cur ita loquor? rectè vos, & sapienter fecistis, istam salubritatem secuti, vrbe relicta anni tempore difficillimo. quod pro mea in vos singulari beneuolentia sanè vehementer lætor. mecum autem actum est incommodius, qui vestro adpectu, vestro sermone caream, ex quo summam voluptatem spe, & cogitatione præceperam. at potest hoc sarciri litteris, qui potest habent

habent enim litteræ suauitatem, sed, ut ego sentio, minimè cum ea, qua præsentis fruimur, conferendam: vel quòd in familiari sermone arripere licet argumentum ex quacumque re, quæ gratissima libertas est: vel quòd in voce, oculis, vultu est quiddam, quod anemus magis, non modò quam in litterarum notis, sed sæpe etiam, quam in rebus ipsis, quæ litteris explicantur. quo molestius careo sermonibus vestris, qui præsertim fore suspicer, ut circiter idus Sept. fractis iam his caloribus, quibus maiores non meminimus, cum filia, quam ante biennium ægra valetudine discedens in cœnobio sacrarum virginum reliqueram, in patriam reuertar. hoc si euenerit, spe mea frustratus, fortunam accusabor: vos quidem animo complectens, dum de vestro erga me amore, dum de moribus, dum de virtute cogitabo: quod mihi nec ipsa fortuna, nec vlla dies vnumquam eripiet: facile, ut spero, consequar, ut, quasi officium meum ex aliqua parte perfoluerim, ita dolor, & desiderium ex aliqua saltem parte leniatur. Valete. Romæ. vi. Kal. Sext. 60 D LXXII.

CAMILLO CAETANO.

Perusiam.

11

Diligentiam litterarum verus amor non desiderat. itaque, quòd per biennium nec ego ad te, nec tu ad me quidquam scripseris, vtrumque nostrum libenter omni culpa libero. te quidem etiam vehementer laudo, quòd à iure ciuili, in quo perdiscendo totus es, ab iis artibus, vnde manat decus, officij minimè necessarij causâ desistendū non putasti. nam, quod ad me attinet, vixi cum veteribus musis, fortasse parum vtiliter, sed tamen vixi. quamquam quid vtilius, quam rectè valere? id ego peregrinatione, & libero quodam vitæ genere, si minùs quam optabā, at certè plusquam sperabam, sum assecutus. videras hic me diu languentem: vidi ego sæpe dolorem tuum: quo quidem amoris argumento ita sum lætatus, ut medicinam præstantiorem nullam senserim. nunc beneficium illud tuum, fratrisque tui Henrici, omni laude, quæ cadere in adolescentem possit, ornati, tueor, ut æquum est, & tuebor memoria sempiterna: officij etiam gratum fore me dicerem, si modò vestra vel fortuna, vel virtus officium à mea tenuitate vllum expectaret. De Antonio Persio scripsi ad filium diligenter. non

dubito,quin,vbi opus esse intelligit,ed curam,operam,industriam suam omnem conferat, neque id magis, vt mihi obsequatur,quam vt à vobis gratiam inear, atque adeo,vt hominem excellenti virtute præditum eo sibi conciliet officio,vnde in homines quamplurimos,& in multas ætates haud minima diffundetur & propagabitur utilitas. Vale,& salutem fratri plurimā. Romæ,v.Id.Quinct. ∞ D LXXII.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

12

Cum ante aliquot annos excellere te cognouerim iis cartibus, quas qui non diligit, hominem vix puto: & cum ad hanc laudem ornamenta morum, probitatis, humanitatis, id quod paucis admodum contigit, addideris: quid est, quod malim, quam sic amari abs te, vt me tibi parem animum reddere, tēque mihi carissimum esse tibi persuadeas? amoris autem signa cum à te multa sint, hoc eiusmodi est, vt eo maximè delecter, quod me Perusiam inuitas, & quasi de veteri nomine appellas. ais enim promississe me, nec promissum soluisse. nā tu bona memoria es, quam tamen amor in me tuus aluit, & confirmavit. at mihi id exciderat, vel quia tunc ratione temporis consilium mutare sum coactus: vel quia leues culpas verus amor facile dissimulat. nunc in summa tibi obsequendi voluntate vide quid obstitat. ego, si cum vno altero-ve puero iter haberem, expeditus nullo negotio excurrerem ad te. quid autem iucundius, quam Catanis meis, tibi que non modò id optanti, sed etiam exigenti dies aliquot dare? sed exiguo comitatu, cum filiam virginem ducam, tot dierum viam conficere quam honestum sit, tute cogita. Accedit illa molestia, quod duas lecticas, diurna mercede conductas, quaternis scilicet scutatis in die, vltra præscriptum à lecticariis tempus remorari non licebit. brevis enim mora ferri posset: sed in vestra consuetudine, vestrisque sermonibus, addo etiam in lauta, nobilique ciuitate, biduum hora esset. Habes meam causam: quam, non video, cur non probes. nam, quod ad animi voluntatem attinet, tu vt cupidior mei videndi sis, quam ego tui, numquam concesserim. Vale. Romæ, Id. Sextil. ∞ D LXXII.

M. AN-

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

13

Vasculo creoo, quod ad me Hercules frater tuus heri attulit, nihil amabilius, neque id vsu magis ipso, quam operis elegantia. equidem, Sulmonenses homines valere ingenio, satis antea cognoueram, hoc artificij genere ceteris hominibus antecellere, vix vniquā putassem. nunc perspecta industria, illos laudo, te de isto munere vehementer amo. Nos hic, fracti caloribus maximis, languemus, ego in primis, tenui admodum & infirma valetudine. itaque ingenium, artēque, si tamen ingenij, aut artis aliquid in me est, non, vt solebam, in litteras, & studia, sed anni tempore coactus in vnā valetudinis curam consero: & si quid proficio, quæ doctrina præstantior? vos istic, nisi me fallit poetaster, gelidas vndas, easque vberrimas, habetis. nimirum istuc est viuere, si cui calum eiusmodi contingat, vt hieme tepeat, æstate refrigeretur. quod si vtrumque non licet, vel alterutrius optio detur: ordinem naturæ non equidem contemno, verumtamen æstiuam temperiem, nec, vt arbitror, iniuria, longè prætulerim. nam frigoris acerbitas camino luculento, pellita veste, cibi etiam ratione mitigatur: caloris leuandæ molestiæ, pauci sunt, qui sine periculo remedium inueniant. est igitur, cur tibi gratuler, cui contigerit id, non modò quod ego pluris facio, sed fortasse etiam quod re vera pluris est. ego si dignus amore tuo, dignus etiam dolore sum, cuius ad naturalem imbecillitatem vix ferenda robustioribus ætus incommoditas accesserit. Vale. Romæ, v. Kalend. Sext. ∞ D LXXII.

HORATIO MORONO. 14

Epistola tua, sermonum tuorum simillima, quam me affecerit, qua voluptate perfuderit, quem ad meam superiorem erga te voluntatem cumulum addiderit, nec mihi verbis explicare, nec tibi mente consequi facile sit. o miram prudentiam, suauitatem, elegantiam! equidem antea te nō vulgariter amabam, vel quod Ioanni Morono Cardinali, præstantissimo viro, cuius in me exstant merita quamplurima, propinquus es: vel quod ore, sermone, moribus modestiam singularem præferres. nunc verò, cum ex epistola tua, quam longè per eloquentiæ rectissimā viam ingenio,

2 4

studio, industria procefferis, intellexerim, neque solum, qui nunc es, verum etiam, qui futurus aliquando sis, conicere poterim: ita sum amore incensus, nihil ut umquam senserim ardentius. & quamquam hanc adolescentie tue tam preclara principia gratulationem potius, quam cohortationem, requirant: in eam tamen partem nescio quo modo libentius delabor, ut te horter, ac rogem, ne contentus communi laude sis, ne mediocribus acquiescas, ne praestantiam naturae tuae languere umquam sinas, sed eam ita exerceas, ut, quod adhuc fecisti, & quod facturum te esse non dubito, aetatem semper virtute vincas. in eo si putabis omnia summa esse collocata: mihi crede, omnia summa ad te confluent. quaeritur enim cum labore virtus: ea vero sine labore omnia consequitur: quod qui ignorat, aut qui aliter sentiunt, nihil habent in vita firmum, nihil stabile, dubia semper fortuna vacillant, nulla re perpetuo fruuntur. Vides autem, opinor, non eum te esse, cui liceat virum vis. nam obscuro loco nati si dignum laude nihil praestant: vitio non datur: domesticis enim larebris desidia tegitur: a nobilibus autem quasi debita res exigitur virtus: eam si habent, vere nobiles dicuntur: si secus, illa ipsa a maioribus accepta nobilitas dedecus & culpam auget. te familiae tuae claritas ad gloriam vocat: tibi rectum atque expeditum iter ostendit: desistere te, aut offendere nusquam patitur. quae tamen proponenda tibi ne sint, effecisse iam videris: totus addictus liberalibus disciplinis, totus incumbens ad ea, unde verum decus, & vera nobilitas exoritur: ut, qui tua studia plane noverit, is tecum gratulatione potius, quam ego omiseram, quam cohortatione, utendum esse iure putet. A me tamen quae dicta sunt, sic in bonam partem accipies, si prius, eum esse me, tibi persuaseris, qui tuae laudi, tuisque studiis libentissime feruiat. hoc enim si credes, res ipsa te profecto nunquam faller. Vale. xii. Kalend. Sept. 00 D LXXII.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

15

QVod felix, faustumque sit, iterum Romae sum. id mihi, non dicam invito, (quis enim inuitus, honesta praesertim condicione, Romae sit) sed certe nec opinanti contigit se, velim credas, nam, cum post obitum Pij v. Pontificis Maximi,

Maximi, quo sedente nescio quo meo fato secundis ventis haud satis mihi umquam licuit, eo consilio ad urbem venissem, ut nubilem iam filiam, quam hic, biennio ante aeger discedens in caenobio celeberrimo, sacris commendatam virginibus, reliqueram, in patriam ad nuptias reducerem, exceptus incredibili omnium letitia, precibus amicorum, suasu Cardinalium, iussu GREGORII XIII. Pont. Max. cuius ex mente, propter sanctitatem, ac sapientiam, honesta omnia, utilia, salutaria proficiscuntur, sedem hic statuere, & redeundi consilium abiicere, sum coactus. quod tibi, mei amantissimo, qui me olim discedente doluisti, significandum putaui. videre enim mihi videor tuum vultum, cum haec leges. utinam tu quoque videres animum meum, dum haec scribo. tua letitia mihi letitiam affert: in amore pari, qui tuus est sensus, idem & est, & esse debet meus. mutuae voluntatis fructus non apparet: quid tum? non ij sumus, qui amicitiam utilitate metiamur: iam pridem erudiui animum, & docui, vulgaria quaedam contemnere, in bonis, doctisque viris fortunam non quaerere, sola virtute, quae nulla re indiget, nullam extra se appetit, contentum esse. in quo tuos sensus meis cum sensibus congruere, neque dubito, & vehementer gaudeo. Vale. Romae, xii. Kal. Oct. 00 D LXXII.

MARTINO BERZEVIC AEO.

Patauium.

16

EGO vero & postremis Cratonis litteris respondi, contra quam tu existimas: & illius epistolam, tum quia testis esset amicitiae nostrae, tum quod ita scripta, ut ad elegantiam parum, ad prudentiam certe nihil posset accedere, una cum meis imprimendam curavi. quod tamen antea familiaribus meis, vehementer petentibus, excluderam, nunc id ei submolestum fuisse, indicant litterae tuae. in quo summam eius modestiam agnosco. meae quidem cogitationes, praeter illius laudem, nihil spectant. quod si aliter ei persuasum crederem, vitam mihi acerbam putarem. nemo est, cui me magis debere & confitear, & gaudeam. Volumen epistolarum mearum, cum valetudinis causa ab urbe discederem, dedi negotium filio, ut ad eum mitteret, nec mandatum neglexit. amat enim, observatque Cratonem,

pro suis erga nos officiis, eque propemodum, ac me ipsum. Quod ais, Patauij cum essem, adire te ad me, nisi Pinello duce, ausum non esse: cum tamen Romae perhumaniter a me esses acceptus: id quidem valde sum miratus. tibi tua virtus aditum facile patefecit ad amicitiam meam. vtinam is sim qui praestare aliquid tua causa possim. ambigere te non paterer de animo erga te meo. Filius te salutat. Vale. Venetiis, xii. Kal. Sext. 00 D LXXI.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII
LIBER DVODECIMVS.

CAMILLO PALAEOTTO.
Bononiam.

AIN tu litteras ego sine nomine, praesertim ad te, quem tanti facio, quanti fortasse neminem? equidem erratum meum vix agnosco. itaque peto a te, ut mihi litteras illas remittas: quo simul intelligam, de emblemate quid scripserim: si modò is ego sum, qui aliquid scripserim. valde enim in hoc quoque perturbor. Quod ais me rursus in bellum ominare, quæso, melius, ego enim quiete, ego otium, ego studia mea & vrbanis rebus antepono. sed si & vrbe, & simul studiis meis fui licet: quis erit tam iniquus rerum aestimator, qui mihi non concedat? otij quidem adhuc, quantum optavi semper, tantum conceditur. negotium sponte nullum suscipiam. imponetur: feram, quoad licebit, id est quoad institui mei ratio permittet. nihil enim malo, quam posteris prodesse. in eo mihi diuitiæ, in eo sunt omnia. quod si non assequor id, quod propositum est: me tamen ipsum, conari, & velle, delectat.

stat. vtinam consuetudine tua ne carerem: nam, ea si accederet, in caelo essem. voluntas utrique nostrum eadem fuit, facultas defuit. Vale. Romæ, xiii. Kalend. Octob. 00 D LXXII.

EIDEM, Bononiam.

2

AGnoui erratum amanuensis: in quo tamen subacuso negligentiam meam. nam si, scribere, est officium: omnes officij partes complecti, eius est, qui cum vehementer amet, tum etiam amare vehementer debeat. eum autem esse me si profitear. & prædicem: quod virumque facio, faciamque dum viuam: non est, cur me quidquam dare auribus, aut gratiæ causa fingere, quisquam putet. tu enim is es, cuius in me ornando studium cuiusmodi semper fuit, ut, non modò quantum possim, sed plus etiam quam possim, tua debere causa mihi videar. ideo fit, ut, si quid in minimis etiam rebus aut omittam, aut committam, sceleris propè loco ponam. tu autem cum dissimulas, mihi que ignoscis, ingenium simul & humanitatem declaras, nec me tamen culpa, curaque liberas. ego enim, cum tibi de ista facilitate agam gratias, ipse tamen mihi non ignosco, aut eatenus ignosco, ut aliquo dolore non caream. Villula tua, non est, cur a me quidquam expectet, cum in te ipso sit, quod aliunde quaeris. atque illa quidem, ut arbitror, tecum, si posset, ita loqueretur. Ego te fessum urbanis curis recreo: ego otium, ego tibi valitudinem restituo. a me fruges, a me poma, a me etiam auiculas & palato gratas, & stomacho viles, habes. denique aut, hic dum es, viuis, aut numquam viuus. nunc tu me orna, quod potes. noli pati me ad quemquam confugere, aut cuiquam debere, nisi tibi, cui libenter debeo. Has voces, mi Camille, quas tacita videtur emittere, noli contemnere: refer aliquam gratiam bene merenti: ut, quid tu illi, quid illa tibi debeat, omnes intelligant. quam enim tu vnus optimè nosti, quis, nisi tu vnus, de ea optimè loquetur? Vale. Romæ, xiii. Kal. Decemb. 00 D LXXII.

EIDEM, Bononiam.

3

DE oleis quid expectas? eadem, quæ antea, ad speculum pulchra, sapore perquam grata. pleniores etiam, quam anno

anno superiore, cæsi ne munere, an tuo delectu? visæ sunt. agerem gratias, si tua ferret humanitas, & nisi iam inter nos, pro vetere amicitia, ac familiaritate, putidum id esse videretur. tuâ quidem industriam, quod eas tua manu feneris, atque alueris, nec admirari satis, nec laudare possum. quod verò eius industria fructum ad amicos etiam absentes peruenire vis, & quod in eo me numero locas: vtrique nostrum æquè gratulor. nam de nomine, oleæ ne poma sint, in quo tu mihi, suscepta grammatici persona, quasi litem intendis, ipso à te munere delentus non contendam. quamquam, si nuces & amygdalæ, quæ ipse quoque oleum efficiunt, poma sint: quod, opinor, non negabis: cur oleas inter poma referri non liceat, haud equidem intelligo. sin tu, de earum nobilitate laborans, vt ferè suum opus amat omnis artifex, fruges appellari mauis: indulgebo non inuitus: ne te mihi, tamquam tuis muneribus detrahenti, subitarum liberalitatis tuæ cum aliquo fortasse meo damno pœniteat. Vale. v. Non. Ian. 60 D LXXIII.

E I D E M, Bononiam. 4

QVARE mihi res maximæ curæ fuit, & in qua meas omnes cogitationes, omniæque studia fixeram, & locaram, ea cum ex animi sententia, diuino fauente numine, successerit, litteris tibi, mei amantissimo, significandū putavi. Vnicam filiam, inter sacras virgines educatam, nō habetem ingenio, nec paucis, nisi me fallit amor, virtutibus instructam, iuueni optimo satis honesti loci, haud postremi ordinis in iure ciuili, addo etiam, quod hodie potissimum requiritur, à fortunæ bonis non imparato, meis reclamantibus, de sententia tamen fidelium amicorum despondi. hoc tu meum consilium, pro vetere nostra necessitudine, tuæque æquitate, non dubito quin & probes, & omnibus optimis prosequare. equidem onus Ætæ grauius deposuisse mihi videor: speroque fore, vt, quod reliquum est vitæ, vacuo curis animo tranquillè degam. Quæris, vbi. Romæ, si per valetudinem licebit. nam hieme fere tota mecum actū est non optimè, communi tamen pituitæ morbo, quo robustiores etiam laborarunt, alij sine periculo, alij sic, vt decesserint: in quibus fuit is, cuius obitu dolendum est maxime, poëtica laude insignis Amaltheus, mihi eadem, quæ

antea,

antea, victus ratio medicina fuit: necdum audeo institutum mutare propter anni tempus inæquale. in publicum, nisi necessaria re coactus, numquam prodeco: domesticis me finibus teneo: & cum libellis, id est cum amoribus, & deliciis meis, iucundissimè viuo. Orationem pro Archia cum meo commentariolo scire cupio an acceperis. absolui iam in reliquis omnes, duabus exceptis, pro Ligario, & Deiotaro: quàm bene, alij iudicabunt, magno certè cum labore, opera numquam, nisi per morbum intermissa. Quiddam etiā explanare sum aggressus: & vt se principia dederunt, videor aliquid præstare posse. assentor mihi fortasse: nā sua quisque amat: verum tamen hīc omnes, præsertim qui litteris excellere putantur, initium, quod ad te mitto, valde probāt. Cardinalem, fratrem tuum, veteris exemplum innocentie, columen sanctæ sedis Apostolicæ, salutari à te meis verbis, magis opere cupio. Vale. Romæ, XII. Kalend. Martij. 60 D LXXIII.

E I D E M, Bononiam. 5

SIC tui par pari. ego de filia mea paullo antè collocata, Snunc tu de tua significas, cuius rei quæ tua læticia sit, meus me sensus admonet. equidè cum ea voluptate, quam cepi superioribus diebus, quam spero diuturnam fore, prorsus nihil conféro. & quia te pariter affectum existimo, mirabiliter gaudeo. postulat enim noster amor, ego secundis vt rebus tuis æquè læter, ac meis, tu meis vicissim æquè læteris, ac tuis. Gozadina familia vel doctrina, & sapientia, vel honoribus, & rebus gestis præclari nominis est. generi tui pater is & fuit in omni vita, & nunc quidem is maxime est, cui præferri nemo integritate, ingenio, dignitate, conferri possint admodum pauci. filius adolescens, ex omni à te, tali viro, iuuentute probatus, atque electus, non dubito, quin & parentis, & maiorū suorum laudibus egregiè respondeat. Quocirca tibi, vt debeo, de ista cōiunctione vehementer gratulor: eamque Deum opt. max. ita fortunare volo, vt maiorem quotidie tui consilij fructum, voluptatēque capias. Quod autem abiecta rerū vrbani curæ, otium & solitudinem cogitas: ignosce, non assentior. tū ne, cum auctoritate valeas, virtute excellas: cum ita factus à natura sis, ita liberalibus disciplinis institutus, vt

prodesse

prodesse patriæ, laborantibus amicis opem ferre, familiam tuam, illam quidem satis claram, adhuc tamen illustrare possis: tu hæc deseres omnia, vt vni tibi viuas? obicero, quis probabit? vel dicam etiam te permittente, quis non improbabit? ego sanè, qui te natum rebus maximis iamptidem intellexerim, si feceris id, quod significas, vt salutem curiæ, foro, negotiis dicas, probabo fortasse omnis causâ, qui tibi cupiam, quidquid agas, ex animi sententia succedere: sensibus tamen quin angar intimis, impetrare à me non potero. quid ceteri, quid sentiente quid loquentur? nam, et si genus illud vitæ, quod ordiris, totum cum virtute coniunctum, reprehendi posse non videtur: tibi tamen, vt opinor, multo minùs, quàm aliis pro tua superiore vita, beneque de omnibus merendi præclara consuetudine, conceditur. At ego me litteris totum tradidi, id enim obicies. Diuersa, mi Camille, ratio est. ego enim, quod prestare posse videor, homo à rebus gerendis alienus, valerudinis incommodæ, non magni animi, id libenter vnum ago, & quidem in vrbe Roma, quod tu miraris, vt in deserta solitudine, interpellante nemine. quod beneficium optatum antea potius, quàm speratum, nunc à Pontifice optimo, ac liberalissimo, ad excitanda doctrinarum ingenuarum studia mirè propenso, GREGORIO XIII. acceptum, meminero, & prædicabo, dum viuam, fortasse etiam scripta mea, me mortuo, loquentur, & obscurum posteris esse non sinent. Ego igitur si cum libellis assidue sum, & hoc non modò ad naturam, verùm etiam ad valerudinem meam apto vitæ genere delector: peccare me non arbitror. Te tua nobilitas, animi non minor, quàm ingenij, præstantia, perspecta sæpe virtus, ipsa patria vocat ad eas res, vnde laudes oriuntur maxime: vt, quod tibi vitæ reliquum erit, nò priuatis humilibusque curis in remota villula, montanæque crepidine, sed actionibus nobilissimis, in oculis, & in auribus clarissimæ atque eruditissimæ ciuitatis perpetuò traducas, quod si feceris, aut si non omnino neglexeris: medium enim quiddam est: magnopere cum tua, tum cõmuni etiam multorum causâ labor. Vale, & fratri tuo, integerrimo, ac sapientissimo Cardinali, & Sigonio, nostræ ætatis ornamento, ad illustrandam antiquitatem nato, salutè à me plurimam. Romæ. ∞ D LXXIII.

Post grauem triūm ferè mensium morbum, nunc denique incipit esse mihi paullo commodiùs. nec tamen adhuc vel eo, quo solebam, stomacho, vel ita firmo vior capite, vt cogitandis, aut etiam legendi laborem sustineam, gradum verò facere sine sensu doloris, aperto nuper educendis humoribus læuo crure, neque dum possum, & conari, suprà quàm vires patiantur, non audeo. quæ quoniam fieri quotidie mitiora sentio: aliquam in dolore voluptatem capio: cum præsertim propè anniuersarius hostis valitudinis meæ iam abierit autumnus. Oleis tuis, quibus me, quocumque loco sim, carere non pateris, in quo tuam beneuolentiam agnosco, fruor cum filia, & genero. simul enim viuimus, & planè viuimus. ego autem parcè, quia nondum firmus offensiones etiam minimas extimesco, illi comedent liberiùs, quia rectè valent, nec in cibis plus minùsve diiudicant. De me ipso dixi: de rebus meis quod ad te scriberem, noui nihil erat. Omnia fere sunt eadem, quæ antea, hilara satis, & prospera. ampla, non dixerim, ne mentiar. quamquam hoc vulgi more loquor. nam, si ampla sunt ea, quibus maiora nò expetimus: amplissimis opibus fruor. nihil enim deest, quod natura desideret: quod autem natura non desiderat, abesse facillè patior. Vale. Romæ, Idib. Dec. ∞ D LXXIII.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

Valde sum lætatus læticia tua, humanissimis, & ornatis litteris expressa. amoris enim index est. amari autem à te, quo nihil amabilius, siue probitas, siue doctrina cogitetur, quis tanti non æstimet, quanti ea, quæ summa sunt nec verò, quamquam voluntatis erga te meæ nullus adhuc quidem fructus exstat, à me tibi gratiam non referri, debes existimare. nã, etsi disiuncti satis longè sumus, & congregiendi, colloquēdisque facultatē interualla locorum impediunt, meus tamen in te animus est, de te sæpe cogitat, de te etiam, nec mediocri voluptate, secū ipse nonnumquam ipse loquitur, & si tu, amare, & colere, officiū esse putas: officia tibi mea numquam deesse, testis ipse mihi sum. Citrea,

Citrea, quæ mittis, eo mihi gratiora sunt, quod, ut mitteres, non te magis instituti tui memoria, quam amor admonuit. quod autem addis, eis stomachum imbecillum confirmari: cupio verum esse, idque mihi persuaderi facile patior: quandoquidem & hoc medicinæ genere nihil suavius: & stomacho, si valerem, hac fere valetudine, præferri iam senior, contentus esse possem. nam, ut robustioribus me conferam, optare non debeo: cum id mihi natura, semper, nunc etiam ætas deneget. Vale, Romæ, 15. Non. Oct. 60 D LXXII.

E I D E M, Neapolim. 8

Vix credas, & memoria nostri tua quam delecter: & eas, quas mittis, epistolas, quibus ipsa memoria declaratur, quam libenter legam. Ego enim hoc mihi primum ab ipsa natura videor accepisse, ut amari vellem à tui similibus: qui quidem hodie (ne assentari me putes: à quo vitio longè absūm) quam pauci sint, qui rectè iudicant, mecum omnes intelligunt. accessit ratio, quæ voluntatē auxit, atque in hanc partem quasi propendentem impulit. hoc mihi bonum, id est amicitiam tuā, cum tua mihi vltro detulerit humanitas, quam à me putas felicitatem præferri: atque adeo cur non in hoc ipso felicitatem esse maximam existimem? Est igitur, cur & ipse mihi gratuler, & tibi gratias agam. quorum alterum perpetuò à me fit: alterum ut fiat, à tua singulari benignitate non conceditur. Munusculum tuo, cum hæc inter nos minimè necessaria sint: quippe omnibus muneribus mutua præstat benevolentia: nihil tamen gratius. Vale. Romæ, xvii. Kalend. Februar. 60 D LXXIII.

E I D E M, Neapolim. 9

Amabo te, mi Furnari, quid tibi in mentem venit: an tu me vis muneribus obruere? ego enim illa scripseram, non ut peterem, sed ut admonerem, spectans videlicet illud tempus, quod adhuc quidem longè distat, amoris hæc nimium interpretatio fuit. amor autem errare non potest: aut, si errat, gratificandi voluntatem secutus, & bene merendi studio ductus, quis tam insipiens, aut rerum tam iniquus æsti-

æstimator est, qui non eum laude potius, quam reprehensione dignum ducat? Cotonea sanè ipsa, tam celeriter abs te missa, mihi accidisse perquam grata, nec possum negare, nec debeo. utar iis, ut consuevi, post cibum, libet, ut egregiè conditis, utiliter, ut remedio pituita laborantibus aptissimo. O te amicum optimum! tantum ne? immo etiā medicum suavem, qui curat simul & delectat. qualem qui reperit, si eum in oculis non fert, cum humanitatem ignorat prorsus, tum sua ipse diligere commoda non videtur. Vale. Romæ, iiii. Kalend. Febr. 60 D LXXIII.

Medicos omnes de conditis cotoneis audio sentire melius, quam de citreis. itaque posthac, quando tu, ut video, tuum institutum retinere vis, nec ego contra disputo, illa malim propter valetudinem, sic tamen, ut pura sint, non cum aromatibus, & sicciore densa, quam tremulo coacta gelu.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

10

Epistolam tuam, à te datam xvii. Kal. Nou. accepi vii. Kal. Dec. eo sanè gratiorem, quo minùs hoc tempore expectatam. noui enim, quam vacuus numquam sis, non tam à tuo munere, quam ab amicorum negotiis, quæ ita suscipis, ut sustineas, donec ad exitum perferantur. scripsisti igitur amore impulsus, & omnia vicit humanitas tua. quo tibi nomine debere me multum dicerem, nisi tantum iam deberem, quantum persolvere vix possum. Romam quæ causa adductus venerim, scripsit, opinor, ad te filius: quæ retinuerit, à me cognosce. atque hoc primum, quod tibi pro tua in me singulari benevolentia maximè voluptati fore non dubito: incredibili sum exceptus hominum lætitia. Pontifex ipse, præclare in optimas artes animatus, cognito aduentu meo, læti animi signa ostendit, negotiumque Cardinalibus dedit, ut ita mecum de mansionē agerent, ne discedere paterentur. noli querere, quam sim lætatus: non quo libenter abessem à meis, quibus mihi dulcius in vita nihil est: aut quo penderem ab aulicis honoribus, qui ne iuuenem quidem mouerant umquam, ne nunc senem: sed ut homines, obliti superiorum temporum, eundem in vrbis Roma, qui semper fuit, virtuti locum esse perspicierent.

Aa

parui rogantibus, cognita praesertim Pontificis voluntate, stipendium satis per se tenue, in quo meam facilitatem nonnulli reprehendunt, cum libertate & otio maximum videtur. nihil oneris imponitur. litteris, ut in solitudine, frui licet, & ut spero licebit. vnum, aut alterum Cardinalem bis in mense, tunc summum, vel quia me diligunt, vel quia virtute excellunt, salutare consueui. Caelum idem experior. quod antea, humidum, graue, inaequale: nec tamē valeo deterius, quam in patria: vel quia, quod te virum doctissimum non fugit, hilaritas animi corpori medicinam facit: vel quia me domesticae tricae sollicitum non habent: vel fortasse etiam propter vina, quae sunt hic ex omni genere optima. piciuita carere iam non possum, sexagenarius laborem scribendi, aut legendi fere numquam intermittens. Vereor, si longior epistola sit, ne tibi molestiam afferam: nisi si haec ipsa tibi molestia maior est, quod excusatione tecum utar. A te igitur peto, ut, quemcumque Caesar oratorem in demortui locum Romam mittet, ei me de meliore nota commendes. dicerem significationem amoris in me tui commendationem fore omnium grauissimam: cum nemo sit, quin facile diligat, quem diligit te sentiat: sed ego ne tibi praescribam, homini omniū quos in vita nouerim humanissimo, & prudentissimo. Vale. Romae, Kal. Dec. 60 D LXXII.

IO. SARIO ZAMOSCIO. II

Multorum mensū aduersa valetudine vexatus, omni proisus carebam legendi, scribendique facultate. quod eo mihi in primis nomine permolestum est, quia, ut ultis ad me scribentibus, respondere sine valetudinis incōmodo vix possum. nā, etsi depulsa vis est morbi: pristinas tamen vires desidero, & capitis infirmitas non modò litterarū sed propè sermonis vsum adimit quotidiani. Dabis igitur mi Zamosci veniā homini tui amantissimo, qui te pro ingenij doctrinaeque praestantia summis ornare laudibus numquā desinit, si ad tuam elegantissimam epistolam hoc vnū rescribo, rescribere me tibi pluribus verbis hoc quidē tempore nō licere. nam, cum licebit, persuade tibi, non esse me commissurum, ut debitū humanitati, amicitiaeque nostrae officiū nō persoluā. interim haec pauca, ut recenti morbo, vacillantibus litterulis. Vale. Ro. no. Dec. 60 D LXXIII.

VBER-

Es tu is es, cuius ingenium & virtus neque meum, neque cuiusquam omnino testimonium desideret: tamen vel amor in te meus, vel ipsa veritas adduxit, ut exstare vellem de tuis elogiis iudicium meum, non tam apud te, qui te ipsum egregie nosti, quam apud omnes gentes, atque adeo apud ipsam posteritatem, quae de studiis ingeniiisque nostris, expers amoris & odij, pro cuiusque merito sententiam feret. Ego enim tua scripta & legeram ante multos annos, & ita probaram, ut ex iis, qui tunc excellere putabantur, tibi neminem anteferebam: nunc, ut verē dicam, nō ut gratiae causa tuis auribus largiri quidquam velim, haec de tuis Liguribus illustis, & diligens, & ornata commemoratio ita mihi placuit, ut, qui conferri tecum hoc in genere possit, prorsus neminem esse iudicauerim. nam ex vniuersa Italia, aut ex multis prouinciis multarum virtutum exempla colligere, id quod ex veteribus multi, ex recentioribus nonnulli fecerunt, haud sanē magni negotij videtur esse: ex vna verò ciuitate, & ex vna satis angusta regione tamquam ex vberissimo fonte multos haurire, qui vitae sanctitate, qui militari gloria, qui reipublicae administrandae scientia, qui sollertia & inuestigari nouarum rerū, nouarūque gentium studio, qui etiam litteris & eloquentia floruerint, hodiēque florent, admirandum quiddam est, & immortalī laude dignissimum. in qua cogitatione dum versor, non tam equidem patriae tuae gratulor, quod eos ciues tulerit, qui tantas res gererent, aut qui insigni aliqua laude inter ceteros eminerent, quam quod tu, incredibili quodam erga tuos amore incensus, ad eorum memoriam ab interitu vindicandam ingenium artēque cōtuleris. viuunt enim nomina, consumpris corporibus, excellenti scriptorum industria: & si praekonem virtus inuenit, elucet: eo si caret, obscuratur, & exstinguitur. Quocirca vel iis ipsis, qui ornati atē sunt, quorum hodie nonnulli sua gloria viui perfruuntur, vel eorum posteris tantū debet esse munus, officiūque tuum, quanti semper a fortibus ac sapiētibus viris aestimatae nominis aeternitatis videmus, qui eam non modò laboribus, ac periculis, verum etiam vita, ac sanguine quaerendam putarunt. Et

Aa 2.

ut aliquid de meo sensu, cum alumnū disciplinæ meæ, præstanti virum ingenio, natum maximis rebus, ornate dicendi, scribendique facultate, siue Latina lingua, siue communis Italica spectetur, nemini prorsus ætate nostra concedentem, proprii elogij laude decorasti, etsi debitum in eo virtuti præmiū perfoluisti, me tamen pro mea in illum singulari beneuolentia qua voluptate lætitiæque affectis, quo tibi beneficio deuinxeris, nec mihi verbis exprimere, nec tibi cogitatione consequi facillimum sit. Ac tu quidem materiam cepisti nobilem, & præclaram: sed, ut ea speciosior, & iucundior, & ut ita dicam, se ipsa maior sit, eloquentiæ tuæ præstantia consequeris. omitto reliqua, ne sim nimius: nam sua quidque laude dignum est: sed in principis tam multis tantam varietatem, tam splendidam, tam elegantem quis non admiretur, aut quis vidit vnquam? in ceteris enim elogiorum partibus tui nunquam non similis, id est grauis, & sublimis, & ornatus, in hac verò tantus es, ut in illis certare cum aliis, in hac te ipsum vincere voluisse videaris. Macte vir ingenio, atque virtute, optime de patria merite, cui tot ciues, tot heroes, tot Principes, communi factorum lege ereptos, vel temporis iniuriā timentes, restituis, atque conseruas. nunc illa te suę studiosum dignitatis, publici cupidum commodi, verèque suū alumnū agnoscit: nunc amplectitur absentem: nunc incolumē, florentem, beatum exoptat. quæ tibi merces vna pietatis in illam perpetuæ præstantissima videtur. Vale. Romæ, ex ædibus, pridie Kal. Dec. 60 D LXXII.

CAESARI ORLANDO. 13

Nihil abest à natura mea longius, quam vel assentari, quod sui commodi spe plerique faciunt: vel inanibus verbis tempus conterere: quod eius est, qui minimè sua bona nouit, quisque se cum sibi, & suis, tum etiam ciuibz vnuerfis, & patriæ natum obliuiscitur. Ego, mi Cæsar, cum virumque nostrū æqua lance perpendo, cur ipse tibi assenter, causam video esse nullam. tu enim tua virtute, ego mea fortuna contentus viuo. si quis didicit esse blandus, ut alterum capiat: eius artificio locus apud te non est. Ego autem, si assentatio mercedem spectat, aut emolumentum ali- quod aucupatur, nihil habeo, quod à te expectē, aut quod petam

petam præstantius beneuolentia tua. at eam adeptus iam sum: adeptamque tanti facio, ut nihil anteponam. amari enim ab homine excellentis ingenij, summæ probitatis, cogitationes curasque suas omnes ad vnā virtutem referente, iurisperito denique eruditissimo, non ex recenti barbarie, sed ad illam doctrinæ veteris elegantiam exulto: amari, inquit, abs te, tali viro, & frui beneuolentia tua, ipsum per se optabile est. cum verò ab eadem beneuolentia multa mihi quotidie commoda nascantur: quid est, quod me tibi debere non confitear? mitto reliqua: illud omnium maximum nec meminisse, nec prædicare vnquam desinam, quod mihi non solum bibliotheca tua, omni propè repleta librorum genere, sed ea, qua excellis, doctrina ita patet, ut, si quem ex his commentariis, quos in Ciceronis orationes diu nocturne rexo, posteritas fructum colliget, eum tibi ex aliqua parte acceptum referre debeat. Sunt enim quædam, amissis duodecim tabulis, omni penè formularum, responsorum, edictorum extincta memoria, ita complicata, & inuoluta, ut, nisi singularis iurisperiti scientia, vltu confirmata, aucta ingenio, adhibeatur, explicari, & euolui vix, aut ne vix quidem interdum possint. Agerem tibi gratias de isto munere, si vel tua pateretur humanitas: vel ego is essem, qui bene de me merenti verbis potius, quam re, satisfactum esse vellem. memoria tuebor officia tua, donec illucescat ille dies, ut referre gratiā liceat: quod si assequar: non dubito, quin tu, quem tibi hominem adiunxeris, cum intelligas, tua præstanti liberalitate, benèque agendi consuetudine vehementer latere. Hæc interim, cum de officio meo cogitarem, facere non potui, quin ad te scriberem: quamquam & à studiis meis inuitus auellerer: & ut verè dicam, non me tuus tantum, sed meus etiam pudor ab hoc argumenti genere, quod totum ad tuam laudem pertinet, haud mediocriter auocaret. Vale. ex ædibus, Pr. non. Dec. 60 D LXXII.

MAXIMO ZABRERÆ. 14

SI quis est, qui tuam humanitatem, tuosque mores & sprobè norit, & laudare loco numquam desinat: eum esse me, velim existimes. verumtamē, cum ego diutius, quam studia fortasse tua patiebantur, eo, quem superiore mihi

æstate commodaueras, libro sim vsus, nonnumquam mihi, ne tu durius id acceperis, venit in mentem suspicari. adire ad me solebas: nec in officio tuo medioere beneficium erat: quippe tua suauitate exhilarabar: delectabar ingenio: doctrina etiam, in qua mentiar si tibi quemquam ex æqualibus tuis antepo- nam, nonnihil interdum & leuabatur labor meus, & adiuuabatur industria. hæc nisi restituis: nimium à te grauis errato meo, si modò erratum esse vis, pœna constituitur. Longè, inquis, habitas. Fateor: nec tamen ultra mille passus. at memini, cum ad templum diui Petri, vt es religioni deditus, maximèque pius, itare quotidie soleres. præclara consuetudo: quæ si manet, incommodi nihil mea causâ suscipies. non enim deuix sunt ædes meæ: ab arce sancti Angeli rectâ euntibus ad basilicam beati Petri propemodum occurrunt: sin autem intermissa est, & te sanctæ Mariæ templum, quam Mineruæ vocant, magis tenet: impetrare tamen debet amor in te meus, non dicam, vt quotidie vnâ simus, sed certè, vt adspectu me, & sermone tuo, semel in mense frui sinas. Hæc mi Maxime ita velim accipias, vt, si te delectant, serid, si quid offendunt, ioco dicta credas. ego enim cum eo sum ingenio, vt incommodare velim nemini: tum eo erga te animo, yt tibi multo minùs, quàm ceteris. amo scilicet, vt i debeo, studia tuar: occupationes noui: breuitatem dierum video, addita præsertim tempestate, ventis, frigoribus, imbris infesta. Gabriel frater tuus, omni laude ornatus adolefcens, de quo, ita viuam, vt sæpe cogito, vt valeat, quid agat, quam spem reditus asserat, scire vehementer velim: ad quem cum litteras mittes, ita cupio salutem adscribas meis verbis, vt amari se à me non mediocriter intelligat. Vale. ex ædibus. pridie Id. Ian. 00 D LXXIII.

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

15

Lætari te, quòd Romam venerim, valeamque post itineris laborem satis commodè, cum etiam atque etiam gaudeam, minimè tamen miror. Facit hoc amor in me tuus, illo primùm tempore, quo inita inter nos amicitia est, mihi non obscurè perspectus, quotidie postea iis illustrior officii, quæ si patiar ex animo meo deleri, peccasse mihi valde videar.

Videar. At gratiam non refero. Non arbitror te id spectare: quæ tua humanitas est. nec ego quidem ex eo molestiam capio, qui mihi sum conscius voluntatis in te meæ, & si quæ tui dabitur ornandi facultas, eam prætermittere non cogitem. Herculem quidem, fratrem tuum, tibi & probitate & virtute simillimum, dum hic ero, omni officiorum genere complectar. Laudibus iis, quas in me confers, non quòd is sim, qui gloriola capiar, sed quòd ex quoque ab amore proficiuntur, magnopere delector. Vale. Romæ, v. Kalen. Quinct. 00 D LXXII.

AVGVSTINO ANGELELLO.

Fabrianum.

16

Persuade tibi, nihil mihi gratius, aut iucundius esse posse litteris tuis, & quia purè in primis, ornatèque loquuntur, & quòd amorem in me tuum, perspectum illum quidem à me antea, clarioribus tamen argumentis quotidie magis ostendunt. Inscriptiones misi ad filium. is te tuo merito amat, & gaudet muneribus tuis. mihi sanè, quas proximè misisti, valde probantur. Onuphrius ad te scripserat meo nomine, vt mitteres ad nos ea, quæ nos olim ad te misimus. tu nihil dum respondes. quid putemus? humanitatem, & diligentiam tuam non requiram, est enim vtraque mihi probe cognita. quid ergo est? occupationibus distineris: quæ tamè adimere tibi nostri memoriam non debent, quemadmodum nec ipse in magnis curis & negotiis tui possum obliuisci, quamquam litteris tuis interdum nõ respondeam. quod si tu deterio-rem in partem non accipis, facis quod amicitia nostra dignum est. Vale. v. 11. Kalend. Iunij, 00 D LXXIII.

BRANCONDIO

Ophidano.

17

Et omnibus à commune parente natura tributum, vt amari velint à sui similibus, & in animorum societate, & coniunctione multum ponant. Ego autem, quorum eminet virtus, & quibus in ipsis ea sunt, quæ præcipuum quendam a morem concilient, eorum amicitia nihil optabilius, nihil esse præstantius, existimo. atque ego e, vel hominum sermone, vel tuis litteris, ornatissimè

scriptis, adductus, in horum numerum libenter aggrego, mihi autem vel maximè gratulor, quòd ita te sentire video de studiis meis, ut mihi tantum largiari, quantum si agnoscam, aut ipse me parum nosse, aut, quos mea mihi fines modestia præscribit, eos præterire longè videar. nec tamen contra tuam benignitatem disputo: potius eam amplector, atque amo. quòd si res tulerit, ut referre gratias possim, in his præsertim rebus, quæ ad tuam laudem pertineant: dabo operam, ut eo te esse apud me loco, quem tua virtus postulat, intelligas, & in magna tui amantissimorum hominum copia me tamen eorum nemini concedere. Vale. Romæ, pridie Non. No-
uembr. 00 D LXXII.

* *
*

PAVLLI

PAVLLI
MANVTII
PRÆFATIONES,
QVIBVS LIBRI, AD
ILLVSTRES VIROS,
aut ad amicos missi,

COMMENDANTVR.

AD MATTHAEVM SENAREGAM
regam Ambrosij Filium, in Epistolas Cice-
ronis, quæ Familiæres vocantur. I

V O'ne, Matthæe Senarega, an meo dicā felici contigisse fato, ut relicto Louanienſi celeberrimo Gymnaſio, quòd tamquam ad mercatum bonarū artium, virtutis & eloquentiæ comparandæ cauſſa conceſſeras, Venetias te hoc potiſſimum nomine con-
tuleris, quòd noſtri, ut ipſe dicere ſolitus es, vidēdi & cognoſcendi mira quædam te cupiditas incenderat? tu quidem, ſi tuum ſenſum attendo, viſ me hoc tribuere fortunæ tuæ: nam, quòd ita euenerit, non modò ut ad amicitiam & conſuetudinem, verum etiam ad conuiſtum, & contubernium meum tibi aditus patuerit: in eo quaſi tibi quiddā expetendum contigerit, ipſe tibi gratulari ſolitus es plurimum. de quo nō eſt meum ſtaruere, verēne ſentias, an ſecus: at illud meum eſt paucis oſtendere, cur tu contrā mihi cariſſimus, iucundiſſimūſque ſis, & quòd nunc in meis cœdibus mecum habites, mecūmq; viuas, in eo ego quoque meæ felicitatis aliquid

aliquid agnoscam: nam, si tu ita de me sentis honorificè, quòd iudicio mouearis, æquum est mihi à te cõcedi, vt ego de te non minùs verè, quàm tu de me, iudicare possim: sin istam tibi de me opinionem peperit humanitas, me quoq; non solùm natura, sed ipsa iam ratio docuit, præclarum esse humanitate excellere. Itaque do me libenter in eam partem, vt homines officiis colam, laudibus exornem, re, si opus est, pro mea tenuitate sustentem. Sed me hercule ego de te, mi Matthee, à vero animi mei sensu iudico, nihil me gratia, nihil afficit ambitio. Primùm, cùm aliquoties mei salutandi causa domum meam venisses, pellexisti me in amorem tui, comitate morũ, & lenitate sermonis: deinde, quod iam non tibi modò, verùm & aliis petentibus negaueram, atque excluderam, vt ego te domo reciperem, eloquentiaq; studiis erudirem, multis precibus vsus peruenisti. Nec mihi tamen, quod tibi meorum sermonum cupiditate flagranti, meamque domesticam consuetudinem petenti satisfecerim, adhuc venit in mentem penitere: quin, quo plus ad nostrum conuictum accedit temporis, eo maiorem è tuis moribus, tuique studiis haurio suauitatẽ. nõ enim tam hoc in te laudo, quod certè in adolescẽte summa laude dignũ est, quòd à studio doctrinæ non te suis illecebris voluptas, nõ commodũ, non ipsa quidẽ valitudinis ratio deducit, quàm illud & admiror, & prædicare satis pro dignitate non possum, quòd in tuis cogitationibus hæc tibi prima est, & antiquissima, vt Deum Opt. Max. à quo vno, quæ verè bona sunt, emanant omnia, humanis rebus, quæ fluxæ nimis, infirmæque sunt, omnibus anteponas. Perge adolescẽs optime in hoc præclaro diuinòque sensu. Hæc est omnium rerum vna nobilissima: vna, quæ omnium Regum opes facile vincat. quare tu quidem oblectate, quod facis, eloquentiæ studio, in qua quo modo principia se dant, futurum auguror, vt breui superiorẽ neminem, aliquando ne parem quidem habeas. Sed illud stet in primis, neque vquam excidat, omnium virtutum pietatem in Deum esse fundamentum. ac vide, quot inde tibi bona fluant. Primùm tuæ salutis consulere egregiè. animi salutem appello, nõ corporis: decet enim nos æternam potiùs illam vitam omni felicitate circumfluentem, quàm hanc, quæ temporum spatiis definitur, miseris numquam vacantem, cogitare. Deinde patriam

trem tuum, qui, vt audio de multis, atque etiam de te ipso, humanam prudentiam præ diuina Religione nihil esse putat, incredibili voluptate letitiaque perfundes: cui quantum debeas, non ex eo solùm intellige, quòd pater est, sed quòd is pater, qui te filium vult esse inter tuos ciues omni re florentem, atque honoratum: qui te consiliis à puero sapientissimis erudiuit, qui te suo exemplo, suis optimis institutis ac factis ad laudem quotidie vocat. Tali patri, tam probò, tam tui amanti, tam libenter suas omnes curas in te consumenti, curare debes, vt id, quod reliquum est vitæ, per te sit iucundissimum. quod ita consequeris, si statueris, quibus artibus ideo nunc operam das, vt aliquando ceteris hominibus elegantia sermonis, & scientia rerum antecellas, earum artium infirmam esse gloriam, nisi perpetuo erga summum Deum amore studioque fulciatur. mihi quidem, cui tu carissimus esse aut vis, aut certè ita videris velle, vt mihi persuadeas, magis vlla re placere non poteris, quàm si te in eo, quod instituisti, vitæ innocenter & cum virtute degendẽ studio constantem, tuique simillimum videro. Et, vt iam nunc intelligas, quos in animis hominum amoris igniculos vera virtus accendat: scis quinẽtum abhinc mensem mihi tecum nihil fuisse, te mihi numquam visum, ignotam mihi tuam faciem, obscurum nomen. nunc apud me quo loco, sis, intelligere te puto. Paucissimis diebus ex conuictu consuetudo, ex consuetudine amor, ex amore familiaritas exorta. Itaque tecum & sæpissime sum. quod sub iisdem tectis necesse est, & admodum iucundè, quod ea, quæ in tuis moribus elucet, probitate consequeris. Et, quoniam is ego sum, qui quòd me voluntas ducat à ratione profecta, eò libenter sequar: gessi morem animo meo tacitè hortanti, vt hanc meã ad te amandum propensionẽ non modò tibi, sed, quatenus quidẽ per me liceat, reliquis etiã hominibus illustri aliquo officio ac munere declararẽ: cùmque tulisset casus, vt hoc tempore Ciceronis Epistolæ familiares eæ, quas tu iam legendo & peruolutando triuisti, denuò typis, vt nunc loquimur, essent imprimendæ, peropportuna ad id, quod volebam, visa res est: nam, hunc librum si cum tui nominis inscriptione publicarem, putauit me facere quiddam, quod vtriusq; nostrum aq; cõueniret: tibi, quia ex his primùm Ciceronis Epistolis ad Latinæ orationis elegantiam informamur, ex his primus eloquentiæ quasi succus, qui qualis initio

initio fuerit, permagni interest, exhibitur: mihi, quia, cum hic liber omnium fere versetur inter manus, circumferet id, quod ego cupio, tuum nomen, & meum de te iudicium, meamque spem quamplurimis ostendet. quorum alterum est eiusmodi, ut ego tibi nunc ex aequalibus tuis neminem in ullo genere laudis anteponom: altera, cum ætate processeris, ea mihi de te pollicetur, quæ si euenerint, (omnium autem rerum euentus in Deo positus est) vir eris inter viros maximus, habebit à te familia tua memoriam nominis sempiternam: patria verò exemplum in ciuitate virtutis excolendæ præclarissimū. Venetiis, 60 D LIIII. mēse Maio.

AD CAROLVM PISAVRIVM,

Leonardi filium, in Epistolas Ciceronis ad Atticum.

2

Beneficiorum, Carole Pisauri, non eadem, omnium est ratio: multi, quid detur, spectare solent, sua quidque magnitudine metiuntur, nihil attendunt præterea: ego potius quibus de causis, & à quo homine detur, animaduerto: ac si quid in aliquem, aut in me ipsum collatum est gratiæ, tanti soleo aestimare, quanti videtur is, qui contulit, estimandus. Hinc fit, ut quæ à patre tuo, viro sapientissimo, & cum aliis laudibus ornato, tum verò omnium, quos ego in vita nouerim, humanissimo, quæ item à patruo, qui nuper magno bonorum omnium matre mortuus est, Ioanne Maria, Paphi Episcopo, excellenti non minus doctrina, quam bonitate, prædito, diuersis temporibus in me profecta sunt officia, ea quamquam summa non fuerint, (neque enim tulit occasio, neque rationes meæ postularunt) pro summis tamen acceperim, & earum rerum loco duxerim, quas qui possident, beati existimantur: fons enim ille, vnde manarunt, amor fuit, & cum amore iudicium, quod vterque de me habuit: quod equidem, si potero, tuebor officiis, studio certè, omnique prorsus cura, atque industria bonum virum, meritorumque memorem præstabo. Quod si liceret ingenium cum voluntate coniungere, ut alterum alteri responderet, & cupiditati vires æquarentur, illustrarem beneficia vestra, ac fortasse efficerem, ut gratia mihi à vobis aliqua deberetur, gratiam perfol-

perfoluenti. verum, ut, hoc quidem ab infirmitate mea sperari minimè posse, non solum intelligo, verum etiam ingenuè confiteor: sic illud facile polliceor, verèque affirmo, si quid aut iam est in me facultatis, aut erit aliquando, iis, in quibus assidue versor, studiis partum & vigiliis, velle me id in omni mea vita, quantumcumque erit, seruire totum vestræ laudi, tuæ præsertim: quæ cum à meis præceptis & cōsiliis originem duxerit, exornabo eam tamquam opus meum, quibus potero artibus, qua licebit industria, florentemque pulcherrimis virtutibus alumnum discipinæ meæ cum inspiciam, gratulabor utrique nostrum pariter, fructumque amoris & studij veteris in te mei ex tua gloria vberimum capiam. Ac tu quidem, mi Carole, cum tibi nasci contingerit ex ea familia, in qua semper verus honor, & splendor virtutis enituit, nihil debes humile cogitare, nihil angustum, nihil obscurum, aut inane. excelsa perat animus tuus, ampla, illustria, plena dignitatis, & gloriæ. quò te semper à tua prima pueritia mea vox incitauit, quò pater tuus, cuius ad te cogitationes curæque referuntur omnes, assidue cohortatur: quò denique te vocant maiorum tuorum exempla, quorum nomina nulla dies exstinguet, nulla obscurabit obliuio: non enim, si præstiteris ea, quæ à te expectantur, quæ maxima sunt, nouum in tuam familiam decus inferes, antiqua renouabis, præclaræque consuetudinem retinebis in tua domo laudis expectandæ, exercendarumque artium optimarum: quibus instructos, viles fuisse patriæ ciues, sibi & familiæ gloriosos, de tua gente multos, si annales euolueris, inuenies. Verum quando te sacris addixisti, & illud vitæ genus complexus es, quod est totum in laudabili ratione, totum in præclaris cogitationibus & factis constitutum, non te libera voluntas, ut alios, ad honestum rectumque ducit, sed quo te primum die ad Religionem contulisti, eodem die legem ipse tibi imposuisti perpetuæ continentiæ: exclusisti rerum inanium cupiditatem, velle ad solidam laudem omnia referre, velle summi Dei gloriâ in omni vita, id est, tuam salutem, spectare professus es. Quare non tibi monitores, quorum te moueat oratio, expectandi: ipse te excita, ipse acue, & impelle. Multæ sunt propositæ adolescentibus viæ fallaces, obliquæ, insidiosæ, oculis iucundæ, specie quadam obiecta voluptatis, in quibus errare quotidie

tidie vides, & labi, ducem sequentes libidinem, non rationem, de tuis æqualibus quamplurimos. tu viam virtutis ingredere, simplicem, rectā, apertam, principio fortasse difficilem, atque asperam, exitu certè salutarem, & gloriosam. Hanc, inquam, viam signatam, & impressam vestigiis proborum sanctorumque virorum, si vis ipse tibi carus esse, si vis ipse tibi rectè consulere, vnam ingredere: aut, si ingressus iam es, curre per eam celeri gradu ad ea, quæ te manent, præmia immortalitatis. Hæc ego pro meo in te amore singulari, veterèque erga parentem tuum studio, scriptis tecum ago, quæ sermonibus & libentius agerem, & sæpius, si liceret. sed quando te Patavij tua studia, à quibus abduci non debes, me Venetiis mearum rerum ratio, & valetudinis detinet infirmitas, proficiscetur ad te mea vox, his consignata litteris: quæ tecum erit perpetuo ubicumque fueris, te prosequetur, quocumque iueris. nec verò dubitavi, quin ea tibi paullo gravior esset futura coniuncta cum Ciceronis voce, id est, cum iis epistolis, in quibus cum Attico familiari suo non minùs graviter, & sapienter, quàm eleganter & splendide loquitur. fructum, ut spero, capies ex utraque non vulgarem: ego enim, ut velis optima, te hortor, Cicero volentem adiuuat. ornat enim eloquentia, consiliis instruit sapientissimis. nam disputat sæpe in his epistolarum libris sermone perquam eleganti de statu Reipub. de vitis Principum, vnde fluunt exitia civitatum, de vicissitudine fortunæ, qui tibi erit accuratè legenti sapientiæ fons vberissimus. A me verò munusculum hoc habebis meæ in te voluntatis & studij argumentum. Exiguum, inquires. fateor, sed velim spectes animum, non rem: quam tamen ne ipsam quidem debes contemnere: siquidem eiusmodi est, ut tuas, tuorumque laudes à me non expressas, sed tamquam tenui penicillo designatas, simul cum benevolentia mea cunctis gentibus patefaciat. Venetiis, 00 D LIIIX.

AD BENEDICTVM ACCOL-
tum Ravennæ Cardinalem, in oratio-
num Cicer. partem primam. 3

Maximè esset optandum, Accolte clarissime, ut quæ olim à doctissimis viris magno labore, magnisque

vigiliis

vigiliis sunt elucubrata, ea nostram ad ætatem peruenire omnia potuissent. artium plurimarum scientia, quarum adiumento ad vitam rectè instituendam indigemus, non desideraretur. Verùm ita casu nescio quo accidit, ut ex iis scriptis, quæ veteres illi homines sapientissimi reliquerunt, non solum multa protius interierint, sed etiam, quæ in hæc diem servata sunt, ita depravata, ita mutila legantur, ut sæpissime vix, aut ne vix quidem intelligi possint. Hoc incommodum pater olim meus magna ex parte sustulit. cuius industria multos excitavit, ut, eandem rem aggressi, iacentem litterarum laudem pro suis quisque viribus sublevarer. quod si alij fecerunt, tantum æmulatione gloriæ permoti: certè cur ego id faciam, hoc plus habeo causæ, quòd, cum pater studiosis id, quod in hoc genere promiserat, morte præventus, præstare non potuerit, hoc me nomine ita appellant, quasi ad filios soleat non paternæ solum rei, sed voluntatis etiam hæreditas peruenire. Hæc me, ut debet, opinio multum mouet, sed auctoritas tua plurimum, quam ego tanti soleo facere, ut quaecumque tu probas rationem, ea demum & utilis mihi, & honesta videatur esse. tu igitur cum ad hoc posteritatis adiuuandum nos & vehementer, & sæpe sis cohortatus, effecisti, ut in eam rem tanto alacrius incumbamus, quanto plura apud me tua, quàm reliquorum omnium, consilia sunt. Quòd si labore, studio, diligentia profici in hoc genere quidquid potest, ut certè potest, magnoperè spero fore, ut neque te officij tui in me admonendo, neque liberalitatis in adiuuando peniteat. cuius rei quasi specimen erit hæc prima Ciceronis orationum pars, quam ex veterum exemplarium collectione diligenter emendatam in manus hominum sub tuo nomine mittimus. nam, cum usu, & consuetudine ita comparatum sit, ut, quibus rebus Principes viri delectentur, in iis rebus multi suum studium probare velint: ex quo fit, ut ab aliis canes, ab aliis equos, aut aues nobiles dono dari videamus: commodè me facturum existimaui, si quid ego eius generis ad te mitterem, quod omnibus te præferre voluptatibus intellexissem. soles enim quotidie fere à grauiissimarum artium tractatione in hæc studia, quæ tibi ab humanitate nomen adsciuerunt, quasi in hortum amœnissimum diuertere: ubi te modò Oratorum, & Poëtarum flores, modò dulcium amicorum colloquia mirifice delectant,

delectant, vt præter id temporis, quod valetudini dare soles, quod sanè pusillum est, hora nulla sit, quam non in literis, & cum virtute traducas. quam tuæ vitæ rationem qui ignorant, mirantur scilicet, vnde illa tibi in aduersis rebus fortitudo tanta, vnde animi robur illud inuicti, quod ne illa quidem ipsa, quæ in rebus humanis Fortuna dominatur, vilo pacto poterit infringere, contra cuius vim duplici te præsidio muniueris, artium maximarum cognitione, & mentis optimæ conscientia. Hæc est aliarum virtutum, quæ in te sunt multæ, quasi princeps, & regina quædam, vt in aliis neminem tibi antepone, in hac ne conferre quidem possim: nam de prudentia, de pietate, de iustitia, ne videar assentari, nihil dicam: ne de liberalitate quidem, quæ tamen ita nota est, vt non, qui eam laudet, assentator, sed, qui non laudet, maleuolus existimetur: cum enim hæc dandi beneficij ratio eiusmodi sit, vt nulla certior ad laudem, nulla item magis lubrica videatur via, propterea quod in beneficiis collocandis plerique fortunam hominum spectare solent, vt eandem gratiam, aut etiam cum scœnore recipiant: non est, quod in hoc te labi quisquam arbitretur, cum & rarissime contingat, cuiusquam opera vt egere videaris, & tu tamen quamplurimis ob eximiam naturæ tuæ liberalitatem atque amplitudinem benignè facere & soleas, & possis: & cum de omnibus ad bene merendum natura es maximè propensus, tum verò ipsa te ratio atque doctrina ita conformauit, vt ad eos honestandos, qui se iis artibus, in quibus ipse excellis, dedidere, tuum soleas studium libentissime conferre. quæ quidem humanitas & beneficentia tua non sanè video qui possit in vilo maior esse, quam in me tuendo fuit: quæ est enim à te res, quæ ad meum commodum attingeret, prætermittitur? quis diligentius est adhortatus, vt hanc restituendæ antiquitatis laudem, qua pater meus olim excelluit, penè afflictam excitarem? quis eam ipsam ad rem perficiendam plura contulit? cum etiam magnis Principibus, tui simillimis, ita me commendaris, vt, iudicij tui testimonio permoti, non minimis ad se præmiis euocarint. Quæ cum recorder, etsi me ipsum probè noui, tamen interdum mihi assentor, & mihi aliquid videor esse, quod à te sim ornatus. hæc me inanis ambitio ita delectat, vt illum dolorem, quem ex difficultate capio remunerandi, si non tollat, minuat quidem

quidem certè. Quamquam tu is es, qui te satis superque remuneratū existimas, si modò id, quod dedisti, ab eo, qui accepit, intelligis memoria teneri. quo in officio præstando noli credere quemquam esse, qui me vincat. & huius quidem rei confido fore, vt aliquando eiusmodi à me signa dentur, quæ nullum cuiquam de mea in te voluntate dubitandi locum relinquant: nunc earum rerum, quas ipsi quidem hoc tempore possumus, maxima primū, vt dixi, Ciceronis orationū volumen in tuo nomine apparebit. omnino neque amplitudine tua, neque iis officiis, quæ in me contulisti, digna res videtur: sed, vt spero, muneris nostri te nunitatem humanitatis tuæ magnitudo subleuabit.

AD GVLIELMVM BELLAIVM

*Langeum, apud Subalpinas gentes Pro-
regem, in orationum Ciceronis
partem secundam.*

4

Magni refert, Bellai ornatissime, quo quidque tēporē agatur, & ad omnes res non parū habere momentum solet occasio quædam, & commoditas, qua uti dicuntur ij, qui nihil, nisi loco facere consueuerunt: nam, quemadmodum pictorum tabulæ certo loco positæ delectant, eademq; minùs bono lumine constitutæ, non item eorū, qui spectant, oculos tenere solent: sic actiones nostræ, mirū est, quantum opportunitate cōmendentur, vt interdum plus in tempore, quam in ipsa re positum esse videatur. quod ego cum semper iudicasset, tamen non sum veritus, quin tibi, in iis rebus vel maximè occupato, quas Rex Christianissimus, & post hominum memoriā maximus, tuæ fidei diligentiaq; mandauit, hoc ipsum, quod nunc à me profisciscitur, officium futurū esset vel iucundissimum: nā, etsi magna tibi est grauissimorū negociorum imposita moles, quā tu summa tua cum laude, & omnium penè gentium admiratione sustines, tamen in ipsa illa occupatione ita te literarū tractatio delectat, vt & legas cū voluptate, quæ alij scripta reliquerunt, & scribas ipse, quæ à posteris cū admiratione perpetuò legētur: ex quo illud cōsequeris, vt nō modò Regis voluntati seruias, quod est summa laude dignū, sed etiā posteritati cōsulas, quo laudabilius esse nihil potest. Itaque

Bb

tantum abest, vt à maioribus tuis, omni decore affluētibus, ad te ornandum quidquam haurias, vt etiam in te sit quod ad illos redundet. nam, si tibi aliunde petenda sit laus, vnde plura suppetant ornamenta, quàm à fratribus tuis, maximeque ab eo, qui à Paulo III. ita est in Cardinalium Collegium cooptatus, vt ei summus Pontifex amplissimam dignitatem non quasi optatam concessisse, sed quasi debitam persoluisse videatur? Cui quidem viro cum ad summam gloriam nihil desit, cumque item tibi ex res abunde adsint, quibus homines hominibus antecellere videntur, tamen sit vestra bonitate & sapiētia, vt vicissim & tu in illius dignitate atq; amplitudine, & ille in ingenio atque in virtute conuiescat tua. Vterque verò magna apud Regem prudentissimum, & summo iudicio præditum auctoritate, magno estis apud omnes nomine & gloria: nā tu quidem, quis est tam longinquus, cui notissimus non sis? nō ex præsentis corporis forma, (quamquam multas prouincias Regis legatus obiisti) sed ex imagine ingenij tui, quam verissimis eloquentiæ coloribus expressam in tuis scriptis licet inueniri. in hac cum & naturæ tuæ bonitas, & virtutis eximia præstantia cernatur, sequitur, vt ex ea qui te norunt, iidem ament. quorum ego in numero cum ita essem, vt nemini concederem: tamen non est credibile, quantum ad illam ipsam animi erga te mei voluntatem addiderit Gulielmi Pellicerij, Oratoris in hac vrbe regij, hominis præstantissimi, prædicatio. cuius multi & egregij de tua laude sermones me iam antea commotum impulerunt, vt ex orationibus Ciceronis, cuius tu libros è manibus dimittere non soles, alteram partem cum tui nominis inscriptione diulgarem. qua in parte ab erroribus & mendis vindicanda quantum operæ studijque posuerim, mihi ipse sum testis: quantum autē profecerim, & tu, & alij iudicabunt. tibi quidem, si consequar, vt nostra diligentia probetur: sanè meos labores non exiguo compensatos esse fructu existimabo.

AD ALEXANDRVM CAESARINVM
Cardinalem, in orationum Ciceronis partem tertiam.

5

Bene mereri de litteris, etiam si utilitas præterea consequatur nulla, tamen præclarum imprimis atque egregium

gium esse semper duxi. quamquam, utilitatem spectare si volumus, ea demum summa est, quæ ex hoc genere percipitur. fructus enim in posteritatis memoria, & prædicatione positus est, quem nemo vmquam sapiens non præstantissimum iudicauit. sed hæc bene merendi ratio duplex videtur esse: nam & qui aliquid ipsi scripserunt, & qui alios vel cohortatione, vel præmio, vt scriberent, impulerunt, litteris opem tulisse existimantur. quæ duæ res eiusmodi sunt, vt, qui alterutram commodè faciat, ei scilicet à studiosis omnibus gratiæ sint agendæ: qui vtramque, ne haberi quidem satis possint. Atque hanc laudem, ne apud veteres quidem sepe accidit, vt vnus consequeretur, propterea quodd, qui ea virtute atque fortuna fuerunt, vt & ingenio posteris prodesse possent, & opibus, vt idem facerent, multos adducere: alterum facili fecerunt, vt eos, qui doctrina & eloquentia valerent, ad iuuanda litterarum studia excitarent: alterum facere, vt ipsi monumentum aliquod industriæ suæ relinquerent, propter rerum gerendarum curam non ita potuerunt. quod item nostris temporibus vsu videmus euenire: nam neque multi sunt, qui præstare vtrumque possint: & qui possunt, iis fere, cum velint, non conceditur. cuius generis exemplum, ne id quod adest, aliunde queramus, concede quæso, Cæsarine præstantissime, vt à te sumam, & sine me hoc impetrare à modestia tua, vt ea quæ sentio, de te dicam. certè enim, qui maiorem aut iuris ciuilis, aut sacrarum litterarum cognitionem sit consecutus, neminem esse constat. neque tamen hæc studia, quæ humaniora appellantur, quæ nos adhuc secuti sumus, contempsisti: in quibus etiam diligenter versatus es, vt illa superiora, quæ quibusdam ipsa per se nimis hortida videntur eloquentiæ pigmentis, cum velles, atque etiam quantum velles, illustrare posses. Est igitur in te ipso vnde posteritas adiuuetur, nec, vt arbitror, voluntas deest, sed otium eripiunt maximarum rerum occupationes. nam, quia tua virtus nō humili, neque obscuro loco latet, sed quasi in specula quadam excelsa atque illustri posita est, vnde opem ostentare bonis omnibus videtur: ideo homines accurrunt ad te, vel vt consilium, vel etiam vt auxilium petant. Itaque negotiis à litterarum tractatione distractus, ex duabus rationibus, quibus initio bonas artes adiuuari posse dixi, alteram inuitus omittis, cum ipse

nihil scribas : alteram studiosè amplecteris, cum iis, quos industria vides excellere, nulla te desis. Quamobrem Hieronymus Ferrarius, qui se iam pridem tibi addixit, homo & ingenij, & iudicij laude præstantissimus, cum alia, quæ à te habet, prædicare solitus est, tum illud vel maximè, quod domi tuæ viuens, te permittente, atque adeo libente, totum diem in litteris ponit, & otio fruitur tanto, quantum deserta in regione vix esset, cuius ex ingenio qui fructus percipiuntur, qui certè maximi sunt, ij sanè tuæ liberalitati referuntur accepti. A te habemus quæ Ferrarius in veterum scriptis vel correctione restituit, vel explicatione illustrat. à te emendationes in Philippicas Ciceronis orationes, quas ille plurimas atque optimas ad me misit, quæ iam iamque edentur, à te inquam omnes sunt. Itaque etiam eas ipsas orationes, vt à Ferrario, id est, à te, restitutas: & quæ præterea in hoc tertio volumine continentur, in quibus ipsi, quæ malè affecta erant, multa sanauimus, tibi inscriptas atque dicatas emittimus, vt quod beneficium habemus maximum, eius beneficij auctorem agnoscamus, & huic libro summum ornamentum, Cæsari nomen, apponatur. quare etiam id quod iam pridem optauì, fortasse consequar, vt quàm præclare ego de te sentiam, cum intelligas, tu me eum existimes, quo in amicitiam, vel potius in clientelam tuam accepto, non pessimè sensisse videaris.

*AD IOANNEM MONLVCIVM
Christianissimi Regis Consiliarium, eiusdèmq
apud Venetam Rempub. oratorem in Ciceronis
oratorios libros.*

6

Qvod te non fugit, Monluci sapientissime, præstare omnes ceteris hominibus, sed alius alia re vult: non enim vniusmodi sunt nostræ voluntates, sed, quoniam ex animo, qui variè afficitur, tamquam ex typo effinguntur, ipsæ quoque variæ sunt & multiformes, necesse est. ergo nō eadem omnibus prima sunt. Quoniam verò ex iis, quæ appetuntur, necesse est aliquid excellat, vt de multis optabilibus vnum optabile maximè sit: quid sit id, quod ego ceteris præstare purem, si de me quærat: dicam id, quod qui alleguntur, eorum in potestate sensus omnium, animique sunt. Id autem sine dubio eloquentia est, quæ tan-

tum

tum possidet dignitatis, vt infra vel eorum fortunæ, quorum imperium prouinciæ nutumque sequuntur, me quidem iudice constituentur: cum ita accidat, vt ab hac quamcumque in partem volentes ducamur, illis inuiti saepe pareamus. Sed quoniam quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus natura circumsepsit, vt perueniendi facultatem paucissimis relinqueret: non est, quare nobis in mentem veniat mirari, cur neque diuturna, neque in multis perfectæ fuerit species eloquentiæ. illud video, cum in hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriam duabus rebus ali maximè, otio & libertate. Itaque in vrbe Roma, quæ bonorum Oratorum quasi fecunda genitrix partus edidit vberissimos, neque ante secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Hannibale victo, hostis Italiæ terribilis nemo fuit. tum in vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditionum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones, inquam, eloquentiam pepererunt, nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis adscendo. Eloquentiæ quod summum fuit propositum præmium? consulatus, qui summus honor fuit. consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? Concionator optimus. ergo à concionibus exstitit Orator. idèmq, sublaris concionibus, nullus fuit: cum enim ciuilibus armis oppressa Respub. iaceret, vetus consuetudo periisset, à populo, cuius potestas vniuersi translata ad vnum esset, non iam Magistratus, non Præfecturæ peterentur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe quæsierat, inanis omnis & superuacanea fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominum studiis exercitationibusque culta, cum à duobus Gracchis ad C. Cæsaris atatem, hoc est, per annos centum fere ita viguisset, vt nihil vmquam fuerit illustrius, non effugit rerum humanarum commune fatum: quas vbi ad summū siue industria, siue natura perduxit, retro fere præcipiti lapsu reuoluuntur. Imperatores deinde multum Romanam exceperunt, quorum atatibus vestigium veteris eloquentiæ nullum agnosceres. quid post? multo minùs. nam, imperij sede in Græciam translata, crebra vastationes Italiæ consecutæ, cum influentes barbararum

nationum copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, sed ipsa penè litterarum memoria funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis honor, nisi multis pòst sæculis restitutus: patrum denique aut anorum nostrorum memoria, cum externos mores Italici cali temperies aliquando ad humanitatem deduxisset, paullulum oculos litteræ sustulerunt. Doctrina primum, seriùs enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim sine eloquentia laudamus, eloquentem sine doctrina rectè intelligens nemo duxit. Nunc in Oratorum nomine, quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque haud scio, an etiam maior, quàm priscis illis temporibus dignitas & amplitudo est. Mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de stillicidiis agant, non de iure fundi: quarum rerum controuersias qui peritè, & copiosè disceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes, sed ea tractent, quæ prudenter disputata, otium gentibus constituere, dignitatem imperij conseruare, terminos proferre possunt. Hoc qui præstat, eum ego veteribus Oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono: illi causas agebant primum apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de sua iudicantibus persuadere Orator siue hoc, siue illud haud magno negotio posset. Nunc agitur in consilio leuissimorum visorum, agitur iis de rebus, vnde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare: cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata cuiusque contineatur. His probare quæ velis, eo maioris ingenij videtur esse, quo difficiliùs ab artificio capitur prudètia. Itaque cum hoc multi voluerint, magnum decus atque ornamentum est eorum, quibus contigit, vt possent: qui sanè pauci sunt: maximum verò, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, vt inter hos ipsos emereret, qualem si quis te iudicet, Monluci clarissime, hunc ego rectè iudicare mihi persuadeam. nam si consideremus primum à quo missus Orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia vicerit, quonià quidem omnium vnus, quid contra Fortunam virtus posset, maximè declarauit: ad eam Remp. quæ nisi sapientissimorum ciuium copia

floreret,

floreret, semperque florisset, profectò neque tanta nunc esset, cum olim minimà fuerit, neque tam diu staret, cum ceteræ Respub. suorum ciuium temeritate conciderint: iis autem de rebus esse missum, quarum quæ magitudine sit, ex eorù, ad quos pertinent, opibus apparet: quæ tantæ sunt, vt paucorum imperiis distributus terrarum orbis teneatur. Et, cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud, ad tui nominis celebritatem longè maximum accessit, quòd cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroraret, eaque sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur, vnus electus, qui tatum muneris obires, acceptis à Rege mandatis, ætate media, summis caloribus in Græciam nauigasti, pacem vt componeres, optabatur. composuisti. hieme summa, difficillimis itineribus, per dispositos equos in Galliam recurristi. Exceptus alia cura, cum de sedandis inter regem tuum, Regemque Britannù magni momenti controuersis ageretur, præfuisi. te consulente, agente, vltro citroque cursante, abiectis armis, pax inter eos firmissimo federe constituta. Habes hoc omnino, Monluci, non dico à fortuna, quam casus & temeritas regit, sed à te ipso, qui ad consilium & rationem omnia refers, vt in tuis actionibus felix vsquequaque sis. nimirum Sors, quam in rebus humanis dominari quidam sunt opinati, non omnium est æquè communis, sed ipsa sibi virtus propriam fortunam architectatur. Non erras, quia non est errare sapientis: & quia sapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam Orator es, quia bonus vir: ingenium enim probitas commendat, nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. Quòd nisi Latinum sermonem in Italia peregrinitas immutasset, næ tu nobis longo intervallo & Crassos, & Antonios retulisses. sed quonià ea lingua vtimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta consuetudo peperit: veteribus Romanis oratione, dissimilis, ingenio similis, non tu quidem loqueris vt illi, sed vt illi tamen & sapis, & persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formæ Oratoris à Cicerone videmus expressam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione expolitos emitterem: non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere, vt, quæ de perfecto Oratore traduntur, ea perfecti item Oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita existimassem, quia videbatur esse

aptissimum, feci, & feci eo libentius, quod, cum tu mihi & multa iam summæ humanitatis officia tribuisses, & is esles, qui tribuere etiam maiora posses: ego, nisi aliquid, præsertim ubi daretur occasio, retribuere, verebar, ne ex duobus maximè insignibus vitiis alterutrum infamiam non effugerem, ut vel ea viderer, quæ à te acceperem, minùs meminisse, quod à consuetudine naturæque mea alienissimum est: vel ea, quæ sperari possent, negligere. quod quia superbi esset, abest non modò à fortuna mea, sed etiam à voluntate plurimum. Venetiis, 00 D LXVI.

AD BENEDICTVM RHAMBERTVM in Ciceronis libros de Officiis. 7

Non ignoras, Benedicte Rhamberte, sensuum esse quandam in hominibus similitudinem, quæ cum in consuetudine cognita est, efficitur, ut, inter quos id accidit, amor exoritur. ab hoc quasi fonte multorum amicitiarum manarunt. multos etiam beneficium cum obligasset, cumque id, quod acceperant, memoria cõseruatum grato animo redderent, idque vterque fieri ob ingenij bonitatẽ, & voluntatis erga se propensionem existimaret, statim est illam opinionem beneuolentia consecuta. Itaque duæ causæ sunt, quomobrem homines ament inter se: sed hæc posterior, quæ à rebus externis originem ducit, cū illa superiore, quæ à natura proficiscitur, nullo pacto videtur esse comparanda: illa enim primùm habet eam suauitatem, qua (ut opinor) & certè nulla maior est, cum eos, quibus vtimur, & iisdem rebus, quibus nos, & æquè atque nos affici sentimus: deinde etiã qui in dando & accipiendo beneficio fructus est, eo non eger: nam si hæc actio bene merendi interdum est, & esse potest in iis, qui voluntate non admodum coniuncti sunt, quanto facilius existet apud eos, quorum animi ita consentiunt, ut, quasi natura hortante, easdem res appetere, ab iisdem fugere videantur? At verò qui officiorum commoditatibus adducti, in amicitiam coeunt, etiam si alter alterum initio summè diligit, tamen si quando accidet id, quod accidere sæpe solet, ut ea, qua diligere ceperunt, causâ tollatur, certè eorum animi pederent in amore languescent. quo in genere animaduertis, Rhamberte, quam multi quotidie labantur, de quibus

bus facile est intelligere quid sentias, cum ab eorum instituto tua ratio tam vehementer abhorreat: probè enim te, quæ nostra debeat esse in iungendis amicitis cautio, quæ in iisdem colendis religio, quod item in omni vita præstandum officium sit, horum librorum, quos nunc tibi inscriptos ad te mittimus, lectio erudiuit. sensi in me ipso, quem ab opibus non magnopere firmum, aut ne firmum quidem, tamen octauum abhinc annum tanto studio es complexus, quantum quia ab omni re paratissimus sit, remunerando compensare vix possit. cumque rerum mearum status, ut sunt humana, interdum mutaretur: memoria teneo te nunquã immutatum, eandem semper cum mihi, cum fratribus meis voluntatem ac beneuolentiam præstitisse. Cum verò maior aliquanto inter nos consuetudo esse cõpisset, quod quidem est factum, posteaquam te in nostram viciniam contulisti: facili sentio ad meam vitam rectè conformandam quanto mihi observatio tuorum morum fuerit adiumento. Collocationes verò de litteris nostræ quid non dicam delectationis, sed utilitatis habuerunt? e quidem, si liceret, totos dies vellem tecum ponere. quarum enim ego rerum cognitione delector, earum in omni genere quæ tui sit iudicij subtilitas, intelligo. sed hanc Latine scribendi rationẽ, in qua multi nunc volunt excellere, paucissimi possunt: etã verò sic tenes, ut tuis scriptis mihi quidem purius nihil esse videatur. quod eo mirandũ est magis, quia tu non (ut alij) diuturno atque assiduo librorum vso, sed temporum studio subsociuorum, hoc ut posses, consecutus es: nam, ut omittam, quod tibi, cuius fidei atque prudentiæ Veneti Senatus arcana creduntur, orium non sæpe contingit: ecqui dies est, quo non ex amicis tuis aut consilio tibi aliquis aut opera, aut etiam re sit adiuvandus? qua in consuetudine retinenda nimium diligens esse dum vis, accidit sæpe, ut tum potius ipse commodum, quam officij colendi facultatem prætermittas. quo ego me potius facere sum arbitratus, si hæc opuscula, in quibus maximè de officio præcepta traduntur, ad te, quem cognoui esse omnium officiosissimum, mitterem. Genus hoc, Rhamberte, quoddam est, quo ego eos, qui de me bene meriti sunt, remunerari soleo. Perpende rem, nulla videbitur: animum respice, gratissimum dices.

AD DIEGV M HVRTADV M
de Mendoza, Caroli Caesaris à consilio, eiusdem-
que apud Venetam Rempub. Oratorem, in phi-
losophiæ Ciceronis partem primam. 8

Superioribus diebus, cum domum tuam venissem, ut
Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, ho-
noris causa viserem, quem ego hominem, non tam quia
Cardinalis est, quam quia Cardinalatu dignissimus, vehe-
menter obseruo: casu accidit, cum ego adessem, ut inter
vos sermo oriretur iis de rebus, quæ, ab antiquis ignora-
tæ, nostra patrûmque memoria non solum inuenta sunt,
sed ad summam etiam elegantiam perpolitæ. cuius gene-
ris cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi qui-
dem, credo item aliis, qui aderant, facile probaret, veterum
solertiæ nostrorum hominum industriam antecellere: sug-
gestisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere
antiquitatem admiraremur, tibi videri esse dubitandum,
quin ea posset etiam nunc expoliri atque ornari, si modò
quam quisque linguâ à parentibus atque à nutritibus tra-
ditam cum lacte simul hausisset, in ea vellet scribere: nunc
vfu euenire, ut, externo sermone addiscendo, totam ata-
tem consumamus. Quod si nos à pueritia disciplinarum
cognitioni totos dederemus, non esse desperandum, quin
& Platonem & Aristotelem aliquando possent exsistere: non
enim & cælum hoc, vnde spiritum ducimus, idem est, quod
olim fuit, & hominum ingenia non eadem esse possunt.
praua consuetudo naturam peruertit. quæ, tamquam ager,
si colitur, fructus edit vberimos: si negligitur, exarefcit.
Annos triginta ponimus in verbis percipiendis: quantu-
lum spacijs restat, ut res ipsas consideremus: licet ad antiqui-
tatem animum referre: nû aut Græci illi philosophi, quo-
rum nomen celeberrimum est, ea, quæ ab Aegyptiis ac-
ceperant, Aegypto potius, quam patrio sermone scripta
reliquerunt, aut nostri aliena lingua, non domestica, sunt
vsi, cum ea, quæ vel de Græcis sumperant, vel ipsi pepe-
rerant, in vsum posteritatis explicarent: constat, apud om-
nes gentes, qui suas cogitationes litteris mandare vo-
luerunt, eos fere iis esse verbis vfos, quorû significationem
matris in gremio cognouissent. quod item nostra ætate si
fieret,

fieret, facile contingeret, quod tu opinaris, Hurtade cla-
rissime, ut in philosophia veterum inuentis nonnihil, vel
etiam non parum addi posset. neque enim eos, qui fue-
runt, vsque eò cogitatione, ingenioque processisse exi-
stimandum est, ut iis, qui futuri sunt, quod præterea co-
gnoscerent, nihil reliquerint. Multa latent adhuc retru-
sa, atque abdita in immensitate naturæ, quæ eliciet & e-
uocabit in lucem, si quis inuestigandis rationibus, & per-
scrutandis rerum causis ab ineunte ætate suum studium
dederit. quod ab iis fieri commodè non potest, vel potius
nullo modo potest, quibus non ea lingua, in qua alti edu-
cati sunt, sed ea, qua veteres utebantur, scribere consi-
lium est. quorum tu si probares institutum, quotusquisque
tecum esset in eo laudis genere conferendus? tenes enim
perfectè Latinam linguam, tenes Græcam, Arabicam, alias
præterea. Scribis tamen ut in patria tua loquuntur: in quo
video quid spectes. quod pater tuus egit, ut optimè de Hi-
spania mereretur, id tu alia quadam ratione consequi vis.
ille enim cum annum agerè vix dum quintum & deci-
mum, qua ætate milites in exercitu pauci solent esse, om-
nium approbatione, qui exercitus regeret, electus, Ba-
ticiæ Regem, bis acie fustum, regno exsuit: & quæcumque in
eius ditione fuerant, Catholici Regis imperio potestati que
subiecit. Aliam tu ornandæ atque amplificandæ patriæ tuæ
rationem inuisti: profers enim, quantum in te est, Hispani-
cæ linguæ terminos: & ut ea non solum verbis & nomi-
nibus, sed etiam rebus & scientiis per te locupletata ab
exteris nationibus appetatur, ingenio doctrinæque conse-
queris. quod nescio an omnibus patris tui victoris atque
triumphis sit anteponendum. nam, etsi, populos bello su-
perare, & imperium augere, præclarum est: tamen mihi
cum animo meo consideranti multo melior videtur esse
conditio litterarum, quam regnorum. hæc enim in vnus
hominis fortuna posita sunt, & vnus sepe culpa extin-
guuntur: illæ viuunt, & vigent quotidie magis, neque vl-
la temporis circumscriptione terminantur. Itaque magni
& excellentes viri, qui bellicæ laudis gloria florent, cum
earum rerum, quas gessissent, memoriam non satis fore
diuturnam sperarent, nisi ab hominibus ingenio præditis
celebrarentur: eos, qui id præstare possent, non vulgaribus
premiis affectos in honore summo, atque etiam in amo-
re

re semper habuerunt. Quo mihi illorum laus videtur esse illustrior, qui & res præclaras manu gerere, & quæ gesserint, literis custodire ipsi possunt. quo in numero fuit soror illa tua præstantissima femina, cuius militaria facinorosa cum audimus, cuius eam nostræ ætatis viro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quæ scripsit, legimus, vel antiquis scriptoribus ingenij præstantia simillimam iudicamus. Huiusmodi cum in tua familia mulieres existant, de viris quæ sunt speranda? quamquam fratres omnes tui, tūque in primis, ea, quæ sperabantur, iam præstitisti. Itaque Carolus Imperator vestra potissimum virtute, vestraque fide nititur: nam fratrem tuum, Marchionem de Mondesar, qui ceteros ætate anteit, cum aliis in rebus, tum in victoria Tunetana, equitibus levis armaturæ, & classi maximæ præpositum, magno suis rebus sensit esse adiumento: alterum autem, Episcopatu Iansenensi ornatum, summè propter eruditionem & prudentiam diligit: tertium Indicis provinciis Protegem, quartū Hispanicis tirimibus præfecit: te primū sibi voluit esse in consilio: deinde, cum difficultatem quandam temporum penè fatalem impendere, & ea, quæ cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, vnum è maximo numero delegit, qui apud Venetam Rempub. id muneris Orator sustineres. quo quidem in munere clarior indies significatio tuæ virtutis elucet: nam ad vsum rerum, quo vales plurimum, addis doctrinæ cognitionem, quam à libris petitam, grauiore in causa consilium capere si vis, explicas, vt, proposito præteritarum rerum exitu, cautior præsentium sit deliberatio. quod quoniam maximè præstant historia & philosophia: tu quidem vehementer utriusque studio teneris: sed nescio quo pacto magis te philosophia delectat, credo, quod pluris apud te est, excogitare quæ nemo viderit, quam imitari quæ alij fecerint. Quo in genere cum omnino nullius ope videaris indigere, quippe qui ita abundes ingenio, vt, quocumque te applicueris, excellas: tamen vide, quid egerim. iniui rationem, vt iuuare te possem: nam hos Ciceronis de philosophia libros cum vetustis exemplaribus contuli, & emendatos ad te misi, vt tibi, si quando eos in manus sumeres, quasi faciliior & expeditior legendi cursus esset: sæpe enim ex te audiui, cum diceres, antiquorum in scriptis ita multa esse corrupta, vt

in eorum

in eorum, qui legerent, animos permiscere falsa cum veris infuerent: cui malo si quis mederetur, eū te existimare à studiosis omnibus, sed à te ipso certè maximam esse gratiam initurum. quæ me vox non cohortata est, sed impulsit, vt id facerem, quod fecisse me vides. Ac fieri tamen potest, vt meo te studio & diligentia nihil iuuerim, & ea, quæ ego nunc in his libris restituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipse habeas omnia, domi tuæ nata, & à te ipso quesita: sed ego ita sum ratiocinatus, cum tu à philosophis didiceris, non in Reges solum, & Principes, qui summam iuuandi facultatem habeant, sed in tenuiores etiam liberalitatis nomen posse cadere, quod bene mereri, etiam si non possunt, tamen & cupiant, & præclarum existiment: eadem ratione fore, vt, quod ego te iuuare voluerim, pro eo id accipias quasi maximè iuuerim.

*AD MARCELLVM CERVINVM,**Sanctæ Crucis Cardinalem, in philosophia**Ciceronis partem alteram.*

9

Est genus hominum, qui ita sentiunt: philosophari, aut totum nihil esse, aut non eorum esse, qui rerum agendarum in studio versantur: quorum in altero mihi videntur, cum homines sint, bestiarum consuetudinem imitari: quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæque adsunt, intuentur, nihil altum suspiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas velle se iungere: nam, qui ab actione rerum philosophiam excludit, is, quantum in se ipso est, corporis & animi societatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus ministerio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philosophiæ non obstitit, quo minus ea, quæ volebant, rectissime perficerent. quasi verò sit eadem rerum omnium natura, & quod vni aliqua in causa contigerit, id cuilibet omnibus in causis posse contingere credibile sit. naufragium facit natationis ignarus, arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur: num idcirco natandi peritiam negemus esse vtilem, quod, sine ea qui fuit, è periculo tempestatis euaserit? Incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualescit: tollemus igitur medicinam, quoniam sunt qui sine eius ope sanentur? nihil minus,

minis, nisi si ea, quæ in casu sita sunt, anteposimus iis, quæ ratio gubernat. quod idem de philosophia dicendum est: nam, ut illud demus, sine ea multos esse laudem consecutos: non & hoc dabimus, fore, ut sine eadem consequi omnes possint. non eiusdem semper generis agendæ sunt res. est, ubi prudentia vel mediocri abundè satis faciat. est item, ubi mentis altior contemplatio requiratur. hoc extremum qui poterit, sequitur ut & illud primum: sed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita sit, utrum præster habere, facilis est diiudicatio: in optione enim, & eligendi potestate nemo fere est, quin totum partibus censeat esse præferendum: propterea quod non totum in partibus, sed partes includuntur in toto. Ergo, cum perspicuum hoc sit, accidere & posse, & solere, ut philosophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non est, quin ea videatur esse cum rerum actione coniungenda. Sed iidem coniungi posse negant. quo argumento? aiunt eas dissimili in genere versari, alteram in otio, alteram in negociis: itaque se non videre, qui possit in utraque vnus excellere. Hic ego, Ceruine præstantissime, meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiscar. non est consilium, quæ ad illos redarguendos faciant, veterum è scriptis eruere. Volo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ viuis, & vixisti multos iam annos. numquam omnino tua virtus tam illustri loco latuit: sed postea quàm te Paulus I I. incredibili Pontifex non modò sapientia, sed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, suorum omnium consiliorum & participem, & adiutorem esse voluit: tum verò clarissimè sese ostendit lumen animi ingenique tui, ut nulus esset honor tantus, qui, in te collatus, non videretur ei, qui contulisset, magnam esse iudicij laudem allaturus. Itaque paullo post Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applausu, tantæque lætitiæ, quantam in animis hominum rectè sentientium summa dignitas virtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore valde tu quidem fuisti, atque es etiam nunc, districtus à negociis, maximèque ab iis, quæ & ad sedandas Christianorum Principum discordias, & ad restituendam Religioni dignitatem pertinent: sed te tamen à philosophiæ studio nulla res vniquam potuit diuellere. sic & animo, & corpori suis utrique mun-

ribus

ribus aptè distributis, quotidie fere modò à cognitione ad res agendas, modò à rebus agendis ad cognitionem traductus, teque ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluens, effecisti quod ab iis, de quibus initio dixi, fieri posse negatur, ut & in tractandis negociis, & in considerandis rerum humanarum diuinarumque causis occupatus, dispari in studio, pari tamen cum laude verferis. ex quo intelligitur, ab iis, qui rerum actioni se dedunt, & percipi philosophiæ, & tractari posse: debere autem ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant, sententia omnis explodenda. Nos quidè, & nostra sponte commoti, & tuo exemplo impuls, quotidie magis philosophiæ admirantes, in eius cognitione cupimus acquiescere, ad eamque magnis defatigati laboribus, & molestiis, tamquàm ad iucundissimum diuersorium properamus. quò si peruenero, vel potius cum peruenero, (cur enim meâ ipse cupiditatem omnibus optimis non prosequar) tū ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita vel tuebor, vel etià illustrabo. interea nō sumus otiosi, utinam potius aliquanto minis occupati. prouinciâ cepimus duram, atque difficilem, veterum scriptorum libros emendare dum volumus. omnino in hoc onere sustinendo valde sudamus: sed animus, tuarum cohortationum memoria confirmatus, manet in officio, manebitque, dum id, quod institui-mus, absoluat. nunc edimus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis, à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Massæi, qui te maximè obseruat, iuuenis eloquentissimi, libro vindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur, cumque ego ex iis partibus eam maximè vellent tibi inscriptam emitte, quæ tuæ personæ dignitatisque aptissima videretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acutè disputatur: ut, quoniā valde tibi pro tua veteri erga me voluntate, proque summis officiis deberi fructus industriæ meæ videntur: ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quasi floribus oblectares.

AD RAINVTIVM FARNESIVM

Cardinalem, in suos Commentarios Ciceronis Epistolarum ad Atticum.

IO

Bene audire, qui est rectè factorum fructus, omnes fere volumus, amplissime ac præstantissime Rainuti: ipsum quidem

quidem rectè facere, vnde illud quasi ex fonte deducitur, paucorum hominum semper fuit: est enim tum perfectæ naturæ, tum doctrinæ singularis, vt tamen natura sine doctrina facile possit ad laudem peruenire: doctrina sine natura laudabilis numquam, turpis etiam sæpe sit. Itaque vel in agris inculto homines ingenio virtutem tamē coluere: doctrinis autem eruditi viri, quæ ad bene agendum esse instrumenta debuerant, iis ad perniciem suarū ciuitatum sunt abusi. quid de Pisistrato Græcæ historiæ loquuntur? quid nostræ de Cæsare: doctum vtrumque, & eloquentem fuisse, iis tamen vtrumque sensibus, vt exempla maiorum, & legum sanctissima iura contemnentes, libertatem suis ciuibz eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonitatis est, quæ nihil, nisi seipsam, spectat, ipsa sibi finis est: altera doctrinæ, quæ nisi ad bonitatem referatur, laudabilis non est, idēque, vt laudetur, finem sequitur se ipsa præstantiorum. Quod si quis est, qui alterum cum altero coniunxerit, vt & bonus sit, & idem doctrinis institutus, neque rectum ideo solum cupiat, quia sit ipse ad rectum naturā propensus, sed quia, quod rectum non est, id esse turpissimum intelligat: hic est, quem in vita humana diuina bona consecutum putemus. præclara res, sed exemplo minus notā: id autem, vt ego opinor, ob eam causam, quod vnusquisque in vitam Principis, tanquam in speculum, intuens, ad illius similitudinē se ipse fingit, & format. Idēque viri sapientes alterutrum rectè cupuerunt, vt aut Reges philosopharentur, aut regnarent philosophantes: vtrum esset, futurum vt ex virtute penderemus. Quod si fuit vllum tempus, cum homines rationes & cogitationes omnes suas in philosophia constituerent: tum profectō cœpit esse, cum auus tuus ad Christianæ Reipub. nimum magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei iussu accersitus, sed in sede pontificia Pontifex dignissimus, ea præditus non solum auctoritate, sed etiam sapientia, vt hic nos in tantis tempestatibus seruare solus à naufragio possit. cumque laudandus est maximè, quod optimè ipse sentit, optimis semper in studiis, consiliisque defixus: tum quod optimos viros adsciuit sibi & consiliarios, & suæ voluntatis administratos. in quo ego tantum soleo ponere, vt, si mihi ad alterutrum eligendum optio detur, non bonum Principem malim cum bonis administris, quam bonum cum

cum sui dissimilibus. sed bene, quod habemus vtrumque, & Pontificem, qualem res poscebat, & Collegiū tali Pontifice dignissimum. Itaque nunc emergit virtus, honestum reuocatur: deserta per multos annos litteræ patronos habent, diūque, vt auguror, habebunt. tu Rainuti, fratēque tuus, duo clarissima Italiæ lumina, vterque Cardinalis, & Cardinalis vterque optimus, præclaram consuetudinem tenebitis ab auo traditam. certè enim non ideo te Patuij per tot annos summi Doctores erudierunt, vt ea, quæ tantis vigiliis querebas, consecutus negligeres. amabis eadem, & fouebis: tumque erit proprium studium nō solum colendæ virtutis, sed etiam ornandæ. Refer animum ad eos, qui multis antè seculis extincti, tamen in laude viuunt: omnes reperiēs, his gradibus adscendentes, ad immortalitatem peruenisse. quorum tu quia facta imitaris, non dubito, quin eorum semper florētibus nominibus ita tuum nomen inferas, vt numquam exarescat. Materiem habes ad gloriam, Anconitanā prouinciā, quam nunc ita regis adolescens, vt ea præstes, quæ sæpe desideramus in senibus, quæ quamquam ad eos solum, quibus cū potestate præes, pertinere videantur, tamen illa tuæ ditionis terminis non continentur. seīs consuetudinem famæ. illa nos per ora hominum sublimes vehit: benefacta simul & malefacta æquè circumfert. sed benefacta laudibus excipiuntur, malefacta conuitiis exploduntur. itaque noli putare, te Picentibus solis esse continentem, esse iustum, esse beneficū. Picentes hæc vident, longinqui audiunt, & prædicant, te aiunt esse, ad quem aditus omnibus pateat, cui sit iustitiæ, sit pietatis antiquissima cura, cuius & potestas timeatur, cum omnia possis, & bonitas diligatur, cum idem nō plus licere tibi velis, quàm quantum leges præscribant. mactæ adolescens laudibus eximie, imitator aui maiorūque tuorum. rectè cogitasti, in imperio laudem non esse, nisi cum is, qui imperat, imperio dignus est. quod quia tibi sit à natura, siue à disciplina, siue, vt ego arbitror, ab vtraque simul contigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum: de disciplina, te ipsum & laudamus, qui ad hæc præclara inuigilaueris: & amamus, quia sunt amabiles virtute præditi. me quidem & multis abhinc annis, cum Romæ te vidissem, atque allocutus essem, in tui obseruantia voluntas inclinauit, iam tum de tua indole expectantem easque

consecuta sunt: & postea Patavij, cum in studiis optimarum artium totus esses, iudicium impulit hæc tua Picentina legatio quasi operis perpolitio fuit, in qua thesauros philosophiarum, multorum annorum studio congestos, explicas, & cum provincia communicas. Itaque, cum ego multo antequam istam tibi administrationem summus Pontifex demandasset, eos commentarios, quibus epistolas ad Atticum illustrare sum conatus, in tuo nomine emittere statuissem: postea simul cum tuis laudibus crevit voluntas mea. Eos igitur nunc emitto, seritis omnino, quam nonnulli exspectauerant, sed meam tarditatem opus ipsum excusat. epistolas ad Att. interpretanti properandum non fuit, aliis in rebus possum esse quantumvis strenuus, in hac quæ possum esse non tardus: primum multa difficultas, deinde non iidem causis omnia, sed alia propter breuitatem, alia propter historias, alia propter mores. Huc adde, quod mihi quibusdam in locis non satis fuit explicare ea, quæ aperta non erant, sed tentavi, num etiam paullo floridius possem, quam nostri Grammatici solent. Neque tamen sum nescius, fore multos, qui me in his Commentariis ut heberem, quia nonnulla minus acutè viderim, vel fortasse etiam ut cæcum, quia prorsus non viderim, reprehendant: qui si mihi, cur id faciant, causas afferant probabiles, non committam, ut iidem me etiam ut pertinacem possint reprehendere: amo enim veritatem, neque eam in me ipso magis, quam in alio: itaque complectar, sicubi eam videro. Tibi verò clarissime Rainuti, quod in has Ciceronis epistolas laboris impendi, maxime ob eam causam cupio probari, ut, si qui verè iudicare aut propter incertitiam non possunt, aut propter malevolentiam nolunt, eos à consilio detrahendi tua deterreat auctoritas. Venetiis, 60 D XLIX.

AD ALFONSV M CARAFAM,

Antony Marchionis Montisbelli F. In suos

Commentarios Ciceronis Epistolarum ad Q. fratrem.

II

SI suo quæque res merito penderetur, Alfonso Carafa, hominum esset in virtute vigilantium præclara cōditio: contraque, quos aversa à ratione volūtas ad malas artes, & flagitiosa

flagitiosa consilia traducit, cum iis pessimè semper ageretur, eorumque docti exemplo, sapientius deinde alij non modo suis, verum etiam publicis rationibus cōsulerent. iidem enim ut & corruptis seminibus vitiosæ fruges, sic à malis exemplis improba studia, à laudabilibus optima nascuntur: verum hoc totum secus est. quippe non modo ad reprehendendum, quæ reprehendi iure possunt, procliuiores, quam ad laudandū, quæ laude digna sunt, omnes fere sumus, nec satis æqua lance turpe & honestum examinamus, quæ debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere: sed etiam sæpe facimus, ut eas res, easque actiones, quarum causas ignoramus, quæque rectè an secus fiant, diiudicare non possumus, accusemus tamen, acerrimæque vituperatione, quæ interdum efferrè laudibus oporteret, ea deprimamus. Ac, ne me putes, Alfonse clarissime, huius initium sermonis temerè detulisse: ego nunc, si nescis, meam, meam dico? immo verò communem utriusque nostrum causam ago, aut enim uterque agimus egregie, aut uterque similiter peccamus. Audis ne tu voces in Latinæ linguæ nomen irrumpentes, hominū obrectantium, qui rei pulcherrimæ scientiam reprehendant: qui nos derideant, ludosque faciant, atque etiam, si diis placet, odio dignos existiment, quod opere tantum ac temporis in hoc tam nobili studio colloremus? tu fortasse non audis, totus in litteras abditus, multorum à consuetudine seiunctus: aut, si audis, negligis, opinor, magnis non tam fortunæ, in qua tamen ipsa multum inest, quam rerum omnium laudabilium præfidiis ad omnia munitus. me verò, humilis hominem loci, hac vna tibi Romani sermonis cupiditate parem, ceteris rebus omnibus inferior, ista sanè, quæ feriunt aures meas, vehementer commouent: non quod ea, quibus vtuntur, argumēta firma sint, quæ ostendam esse inania: sed quod, ut eam quisque virginem, cuius amore flagret, intactam ab iniuria, puram ab omni labe velit, sic ego, quasi lutosi maculis adpersam, ac fœdatam eloquentiā, quam semper dilexerim, cum adspicio, sensibus intimis afficior, sic, ut ferre non possim. Obiciunt illud primum, quatenus aliquid cognosci possit, eatenus in eo laborandum: Latinam linguam obsoleuisse iam, & extinctā præne totā esse: quam enim hodie nationem, ut omnes animo perlustrentur, Latina loqui? quod verò ex ea supersit in libris, minimum id esse, tamquam aliquod inane simulacrum

corporis exanimis. quocirca neque sciri perfectè, cum exigam partem libri contineant, neque pronuciari decen-ter, cum sermonis vsus euauerit, à nobis posse. Secundo loco statuunt, vt absolute percipi, quod negant, Latina lingua possit: mirari se tamen etiam atque etiam, cur indu-striam in ea perdiscenda tam diuturnam ponamus: vitio quidem id fieri voluntatis & indicij: dignitatem in re tan- tam non esse, vt hæere per tot annos in hoc studio debeat- mus. Concludunt postremo, vt de perfecta cognitione, de dignitate, ac præstantia concedatur: tamen esse, cum, ea pulsa, successerit alia, minimè necessariam. Hæc isti: quæ specie aliquid videntur, ego, re nihil esse, si quando me præ- sente disputantur, ostendo. Conuenit inter nos, esse ali- quid in omnibus facultatibus, atque artibus extremum: quod nostra studia cum peruenerint, quiescendum. sed hoc extremum quibus terminis metimur, rei ne natura, an vulgi opinionem si opinione vulgi, licet propemodum otio- se viuere: mediocritas, quæ putantur excellere, quæramus: id satis est: illa summa, vbi summum decus habitat, quæ vulgus ignorat, omittamus. sin extremum illud esse vo- lumus, quod peruentum cum est progredi longius non li- cet: moderata studia non dantur: perfectam enim scien- tiæ laudem adipisci, maximi operis est. itaque hoc extre- mum, quod, opinor, Natura nouit vna, sapiens nemo um- quam se putauit esse consecutum. exstant litterarum cla- rissimis testata monumentis exempla summorum philoso- phorum, qui cum ætatem in abditarum rerum perscrutan- da notitia contriuisent, multaque partim legendo, partim cogitando præclara & eximia reperissent: latere tamen adhuc, magnis involutam difficultatibus, veritatem, & aliquid sibi, atque adeo multum esse querendum existi- mabant. Eadem nunc, aut certe similis admodum nostra ratio est. Quærimus id, quod in Latina lingua perfectum putamus. non assequemur: esto, verumtamen, quo plus, vt assequamur, contenderimus, eo scilicet propius, si quid studio proficitur, accedemus. At laboris & industria ter- minus tamen statuendus aliquis est. Concedo: sed hoc quidem, si diligenter attendatur, nihil aliud est, quàm per- fectum ipsum definire: hoc enim ad vnum nostri labores intenditur, hoc vnum nostra spectat industria. Perfectum autem ipsum ego mihi ab hominibus imperitis certè defi- niri

niri nolo. definiat ij, quibus vtor magistris, Cicero, Cæsar, Terentius, Plautus: quorum ex libris, quæ Latine lingua sit elegantia, quæ vbertas, quæ vis, facile possum intelli- gere. quæ si, non dico quanta sunt, (impressa enim esse video) sed si ea mihi magna ex parte comparassem, modum for- tasse facerem studio meo, sed vt inter hos, qui nunc homi- nes viuunt, aliquid esse videamur, nihil tamen, si verè de nobis ipsis iudicare volumus, præ illis, quorum exstant sa- tis multa scripta diuinitus, nihil, inquam, planè sumus. Quare quod ad scribendum attinet, habemus abundè quod imitemur. De pronunciatione verò minimū laboro. quid enim? an putamus in iis ipsis, qui tum Romæ viuebant, eandem pronuciandi rationem fuisse? non fuit. conflue- bant in urbem, illeæti spe summorum Magistratuum, quod habuit illis temporibus præmiū eloquentia, Oratores ex vniuersa Italia: causas agebant Romani homines pariter & peregrini, sono vocis dissimiles, pronunciatione diuersi: suam tamen quisque pro eo, quantum quisque valebat in- genio, laudem ferebat. si Curibus educatum, aut Arpini, orantem in foro audires: Sabinum statim, aut Arpinatem agnosceres. neque tamen à forense opera, & à iudicijs pro- pterea quisquam est exclusus, quia minus Romanè, hoc est, quia minus aptè, minusue decen-ter pronuciaret. Nunc ipsum, in hac, quæ Itali omnes vtuntur, lingua est ne omnium in disunctis & lōginquis urbibus simillima pro- nunciatio? mehercule ne in iisdem quidem: Venetiis enim (domestico vtat exemplo) aliter in vrbe media, aliter in extrema loquuntur. quapropter nimis iniusto priuilegio damnabitur Latina lingua, si, quod in ceteris linguis vsu videmus euenire, vt non modò diuersis, verum etiam iis- dem & temporibus, & locis non similiter omnes pronun- ciant, id ei præcipuum apponatur: cuius etiam magnis ac præstantibus meritis aliquid largiri, tum humanitatis, tum æquitatis esset. Secundum erat de dignitate, in quo non tam equidem quid ipse respondeam, quàm quid istos in hanc mentem impulerit, quæro. Itane? dignitatem Latine litteræ non habent? humiles, & obscuræ sunt litteræ illæ, quæ populi Rom. nomen extollunt, atque illustant? quæ summorum Imperatorum fortiter & præclare gesta per omnes gentes cum laude disseminant? quæ maiores opes, quàm vlla vniquam lingua, maiora suorum meritorum

præmia in orbis terrarum domina ciuitate sunt adepti:
Sed ineptus sum, si me patronum Latinæ linguæ profitear,
quæ tantum possidet eloquentiæ, vt, ipsa suam causam si
agat, facile se ab aduersariorum calumnia vindicare possit.
Nunc quod isti postremo loco argumentum quasi postre-
ma in acie subsidium firmissimum collocant, videamus in
eo, quantum roboris ac neruorum sit: plus enim est for-
tasse, quàm vt contemnere, minùs certè, quàm vt perti-
mescere debeamus. Nusquam, inquit, viget vsus Latini
sermonis: aliter nunc omnes loquimur. id verum est. si quid
igitur in Latinam linguam studij cõfetur, opera non bene
ponitur. hoc falsum. duplex autem est, quæ vror, ratio pro-
bandi. Primum illud suscipio, ac defendo: non, quæcumque
necessaria non sint propterea spernenda esse omnia, atque
explodenda: deinde, si spectetur vtilitas, ita Latinam vtilem
esse linguam, vt etiam necessaria videatur. Quæ sunt, quæ
verè & propriè necessaria dicimus? nimirum ea, quibus
carere nullo modo possumus. huiusmodi sunt primum
elementa, deinde, quibus famem, frigoraque arcemus, vi-
ctus, vestimenta, ædes, aut ea, quibus hæc parantur: præ-
terea in publicis rebus leges, & magistratus, in priuatis fe-
ueritas & vigilantia. ex hoc numero Latinam certè nō esse
linguam, facillè concedo: neque enim is ego sum, qui liben-
ter cum veritate pugnem. Sed præter hæc, quibus homi-
num vita sustinetur, ac regitur, quàm multa sunt minimè
necessaria, quæ tamen habemus in deliciis, quæ amamus,
quæ etiam honore prosequimur? gemmas, & vasa precio-
se ætata, columnas marmoreas, laqueata tecta, sericas ve-
stes, textiles picturas, artem in vocibus & fidibus, odores
in vnguents, condimenta in cibis, hæc certè atque huius
generis sexcenta, non vt necessitati parerent, sed vt sensi-
bus satisfaceret, inuenit industria. quæ quin habeant iu-
cunditatis & ornamenti plurimum, nemo negat. quod si,
quæ sensus iuuant, & laboriose quaesita sunt, & retinen-
tur accuratè, quanto nobis ea, quæ animum oblectant,
potiora debent esse? pascitur animus magnitudine rerum;
quid Liviij sublimius historia, quæ populi Rom. hellicam
virtutem commemorat? gravitate sententiarum; quis Ci-
ceronis prudentius, quis eruditius disputat? elegantia ver-
borum, & copia: quis eodem ornatior, quis vberior? va-
rietate scriptorum, quod genus Romanæ litteræ deside-
rant!

rant: Poëtæ habent egregios, historicos, oratores, philo-
sophos etiam excellenti doctrina claros. quæ si vera sunt,
(sint necne, res ipsa declarat, ambigere non licet) & si vo-
luptatè studiosis Latina lingua parit incredibilem; possum
istis tribuere, quod volunt necessariam vulgo nō esse, dum
ipsi contrà, quod ratio postulat atque exigit, hoc mihi tri-
buant, amandam esse vehementer atque expetendam. Sed
hæc ad eam, quæ legēdo fruimur, voluptatem pars attinet:
nunc, quod etiam alterum pollicitus, de vtilitate videamus.
Omnes linguæ aliarum admistione linguarum, si modera-
ta sit, augentur: si nimia, corrumpuntur, atque intereunt.
quod enim recipitur, id esse debet eiusmodi, vt recipientis
naturā suā vi, suāque magnitudine non exsuperet. itaq; ser-
mo hic noster Italicus multas Gallici sermonis, multas
Hispanici, quasdam aliarum nationum habet partes. caus-
sam si quaerimus, non alia, quàm earum gentium inter-
uentus & consuetudo, fuit. quod si Gallorum, aut Hispa-
norum immensa multitudo (exempli causa dictum à me
sit, omen quidem inane esse volo) sed si earum nationum
maior aliqua vis in Italiam eruperit, ac permanserit: maior
simul induceretur Gallici, aut Hispanici sermonis vsus, &
fortasse aduentitium illud vsque eò valebit, vt hoc do-
mesticum vincat, suisque sedibus expellat, quod olim Ro-
manæ linguæ contigit, quam multarum ætatu spacio mul-
tis maximarū rerum adiumentis auctam atque confirma-
tam, diuersis tamē populis Italiam occupantibus diuersa-
rum linguarum imperus oppressit. Cùm igitur lingua lin-
guam amplificet, nostræque hæc Italica, non multis abhinc
sæculis orta, nec admodum liberaliter præmiorum nutri-
mentis educata, non ita dum adoleuerit, vt suis conten-
ta viribus esse possit: statuo sic, atque concludo, accessio-
nem ei fieri maiorem non posse, quàm si cum Latina con-
iungatur: non modò quia nulla plenior, aut ornatior, ve-
rùm etiam quia nulla similior. ex quo sequitur, vt ad cõ-
ferendam cum ea societatem nulla commodior. Est igitur
litterarum Romanarum cùm per se laudabilis admodum,
& iucunda tractatio, tū verò, siquidē hunc ipsum, quo nūc
vtemur, auctū exornatūque sermonē cupimus, magno-
perè necessaria. Atque hæc tu quoque vides, Alfonso inge-
niosisime, tuūque iudiciū cum mea sententiā coniungis.
itaq; cū à prima pueritia ad eloquentiæ Romanæ cupidita-

tem incurrere coepisses, postea te non ambitio, quæ sæpe præclare iacta fundamenta virtutis euerit, non commodum, non illa bonis artibus inimica voluptas ab hoc studio deduxit. ac ne nunc quidem langues, cum tamen omnia videas ardere bello, armorumque strepitu aures tuæ quotidie personēt, quin, dum patruī tui Carolus Cardinalis, & Ioannes Palliani Dux, vterque ob virtutem immortalitate dignissimus, maximèque pater tuus, Antonius Marchio Montisbelli, natus ad omnem gloriam, omnique Princeps laude cumulatus, urbem Romam & iura Pontificia tuentur, partēque in bello quisque suas consilio, vigilantia, fortitudine ita explent, ut antiquam maiorum suorum consuetudinem referant: ipse te interea continēs in tuis perēnibus studiis, animūque tum aliis magno Princepe dignis virtutibus, tum verò maximè excolis eloquentia: doctorem in ea, ducemque nactus diuino quodam munere virum excellentem, Ioannem Paullum Flauium, qui te nouo quodam, planēque admirabili genere disciplinæ, abductum à vulgi erroribus, per directam semitam ad eximium illud veteris Romanæ linguæ decus facili ducit. quod vel eum summis laboribus ac vigiliis adspirare pauci, aut fortasse etiam nemo potest. quamquā me nonnumquam de statu Latinæ linguæ cogitantem miseratio quædam acerbo cum dolore tangit, quod ita futurum animo cernam, ut hæc, per tot iam sæcula, à tot ingeniis tam diligenter culta Latinè scribendi ratio, quæ parentem nostram Italiam nobilitauit, quæ tot in nos merita contulit, ætate demum nostra, nisi remedium aliquod diuinitus exstiterit, suam honestatem omnem neglecta prorsus in perpetuū amittat. quod si rebus inclinatis, iam iamque cadentibus opem ferre quisquam potest, vnus est Paullus IV. Pontifex omnium optimus, idēque diuina potius quàm humana sapientia præditus, vnus, inquam, aut nemo vmquam, & Latinam linguam, & laudabilia quæque studia veterem in dignitatem vindicabit. qui cum frater fuerit aui tui, cumque illum vna virtus ad eum gradum extulerit, vnde humana omnia despicit, supra casus omnes, supra fortunam ipsam collocatus: hunc te deceat imitari, huius vitam perpetuò sanctissimè traductam, huius omnia facta, consilia, instituta tibi ante oculos ponere. Vides pietatem erga Deum, & in auctoritate Pontifi-

cia

cia, id est, in ipsa Religione tuenda firmitudinem animi atque constantiam. vides multiplicem rerum humanarum diuinarumque scientiam: trium verò linguarum, Hebræicæ, Græcæ, Latinæ cognitionem pænè singularem. Eloquentia verò prorsus eum excellere omnes fateantur: qui quidem ita quacumque de re non modò copiose, verum etiā eleganter ac disertè loquatur ex tempore, ut ei non arte quæsitā, sed à natura donatā videatur eloquentia. hunc igitur sequere, & in illius vestigio pedem statue. ipse enim Deum secutus est, cum eam felicitatem, quam plerique mortales ignorant, animo cogitaret. quem tu quoque finem spectas, ut audio, & ob eam causam futurū homines augurantur, ut eius dignitatis, quæ summæ proxima est, insignia breui omnino consequaris. quod cum enenerit, lætabor primum tua, deinde communium studiorū causa: qui enim tuos imperus ad laudem nunc videmus, tuosque planè sensus intelligimus, an, ubi ad istam voluntatem auctoritas atque opes accesserint, fore dubitemus, ut à te ipso dissentias? Præstabis Alfonse tu quidem alia præclara, te ipso scilicet digna tuæque familia, in qua florere vides heroēs permultos, gloria circumfluentes, virtutis in studio defixos: maximè verò gratiam referes optimè de te merita Latinæ linguæ, eamque paullatim Italia cedentem, & ad transalpinas nationes magno nostro decore migrantem, in suam sedem domiciliūque renouabis. Cuius gloriæ causa, si monendas es, monitorem ad te, sin rogandus, suppli cem volui mittere Commentarium hunc meum in epistolas ad M. Brutum, & ad Q. fratrem; qui cum tibi studia commendat eloquentiæ, in quibus ego per tot annos, vtinam cum aliqua laude, magno certe cum labore versor, commendat simul, paullo tamen verrecundiū, se ipsum, & vigilias meas, quarum fructus mihi erit vberissimus, tum beneuolentia, tum iudicium tuum. Quæsiui omnino, idque mihi primum fuit, posteritatis utilitatem, quod est proprium familiæ nostræ: sed in te ipsum simul, cum huic operam Commentario darem, spectauī. tu si probas ea, quæ litteris mandamus: si faues industriæ, optimèque te esse animatum erga mea studia, significas: ego me, quæ summa sunt, omnia consecutum putabo.

AD ANTONIVM AELIVM,
*Pole Episcopum, in orationis Ciceronis pro P.
Sextio Commentarium.*

12

Cum alia multa, quæ vigeant olim, rerum laudanda-
rum studia perisse atque extincta prorsus esse dolen-
dum est, Aeli, vir optime ac doctissime: tum hanc, in qua
sitam omnes vel maximam utilitatem intelligunt, inter-
pretandi rationem ita amisimus, ut ex eorum, quibus no-
stra patrūque memoria suam hoc in genere industriam
locare studium fuit, magno ac infinito propè numero,
non tamen ita multos, qui tolerabiles videantur: qui verò
excellant, quàm paucissimos, aut fortasse neminem liceat
inuenire. atque huius quidem incommodi culpa vnde ma-
nauerit, exponam. Primum illud in controuersiam non ca-
dit, quo quidque præstantius, eo laboriosius ac difficilius
esse. alioqui nihil iam excelleret: quod enim consequen-
tur multi, in eo dignitas non esset, & ex copia vilitas ex-
isteret. est igitur in magnis rebus item magna, quæ nos ab
earum quasi possessione arceat, constituta difficultas. Hæc
porrò simplex non est, sed in duo genera diuiditur. quæ-
dam enim, sicuti existimantur, ita difficilia sunt: quædam,
cùm non existimentur, tamen sunt. vbi difficultas & est,
& apparet, inde multitudo voluntatem & studium libe-
ter abducit. rem quidem ipsam, quanti est, opinione æsti-
mamus, & vehementer expetimus: magnis verò labori-
bus & vigiliis ut ematur, non facile quisquam à se ipso
impetrat: amat enim hominis natura moderatam quie-
tem, eaque alitur & crescit: nimias contentiones, quibus
frangitur ac minuitur, recusat. Vbi verò facile in speciem
aliquid ostenditur, difficultas inclusa latet, cuiusmodi non
esse pauca, inanis multorum docuit experientia: eo fre-
quentes, bona spe inuitati, accurrunt, facileque ad eas
res aggrediuntur, in quibus vel mediocrem operam si po-
nant, futurum, ut ex animi sententia succedat, arbitrantur.
quos deinde graui temeritatis infamia refellit euentus.
Huius generis hæc est, de qua orationem instituimus, ra-
tio interpretandi: quis enim est, qui se non existimet Li-
uium posse, Sallustium, Virgilium, ipsum mehercule Cice-
ronem ita commodè explicare, ut desiderari ab eruditis
benèque intelligentibus viris nihil queat: atque hi, cùm
in

in C. Marij, aut in L. Sullæ nomen inciderint, si Marij aut
Sullæ vitam à Plutarcho sumptam in sua scripta totā trans-
tulissent, tum se suas præclarè partes absoluisse existimant:
cùm interim, in quo doctrinæ, quæ paullo sit occultior, ap-
pareant notæ, in quo ingenij lumen eluceat, in quo pruden-
tiæ vis, aut iudicij signa cernantur, nihil afferunt. Exire vi-
demus quotidie à postremi ordinis hominibus factos, spe-
ciosos magnæque pollicentibus titulis insignes, minimi præ-
tij commentarios, quos non modò qui scribunt, falsa de
se ipsis opinione decepti, verum etiam qui typis impressos
edunt, iis, qui hoc de genere iudicare possunt, inconsultis,
quodammodo deformant præclara studia litterarum, & de
posteritate ipsa pessimè merentur. sed cetera, quæ ferenda
non sunt, feramus tamen, ac dissimulemus sanè multa.
Commentarios verò illos, qui passim leguntur, in Cicero-
nis orationes, (quem librum? Latinorum omnium facile
principem) grauem, inquam, illam immensi voluminis mo-
lem quis est, qui ferre villo modo possit? loca sunt in Cice-
ronis orationibus malè mendis affecta quamplurima, sana-
ri nullum videas. sunt ob antiquitatis obscurā noticiam dif-
ficilia. quis est de tot interpretū numero, qui lumine expla-
nationis illustret? deniq; communia tantum, quæq; omni-
bus pænè patent, ea sumunt ad explicandum: ex abditis, quò
sine labore & ingenio accessus non est, doctrinæ fontibus
nihil hauriunt, contrāq; multa corrumpunt magis, dum e-
mendare conantur, multa explanando peruertunt & pulcher-
rimas sæpe sententias turpissimis inscientiæ maculis inqu-
nant. Quæ me ita commouit indignitas, itaque mecum ani-
mam, ut verè dicam, miseratio quædam affecit, quasi ob il-
latam viro optimo, egregiæque de litteris merito, Cicero-
ni, qui Romanæ terminos eloquentiæ longissimè protu-
lit, ignominiam, ut statuerim, si cum vita valetudo, & cum
valetudine otium suppetat, triennium, aut quod omnino
res exiger spatij, in hoc omnium pulcherrimo libro inter-
pretando studiosorum gratia consumere: non quòd ego
is sim, qui mihi tantum arrogem, ut aliis detractam scien-
tiæ laudem ad me transferam. abest hoc à consuetudine
mea, abest à natura plurimum: sed neque rursus is sum,
qui, cùm ceteros probè nouerim, ipse me prorsus igno-
rem: & qui, cùm alios accusam propterea, quia non præ-
stant ea, quæ ab eorum studio postulantur, ego me, si quid
præstare

præstare posse mihi videor, velim contemnere. non ita laudem fugio, etsi nec nimis appeto. alterum stupida cuiusdam sapientia, alterum infans ambitionis esse vitium semper duxi. neque verò, si quid mihi elegantioribus in literis assumpsero, longè admodum ab iis finibus, quos modestia ratio præscribit, discedere mihi videbor. scis tu, *Æli*, pro nostra vetere amicitia & familiaritate, per quot annos, quibus laboribus hæc, quæ ab humanitate nomen acceperunt, studia coluerim. sciebat optimè omnium, & mihi, cum viueret, hoc nomen tribuebat plurimum, *Bernardinus Maffæus Cardinalis*, meus ille in omni mihi vita defendendus Maffæus, Vitis delicia, lepor, humanitas, exemplum antiqui officij, flos omnium virtutum. is amabat hæc studia mirificè, eaque quibus poterat rebus (poterat autem plurimis) tuebatur, & fouebat. Bene autem de hac quæcumque in nobis est, vel potius quantalacumque est, Latine orationis facultate existimabat, meque quotidie, quantum possem, ut Latine scriberem, vrgebat. & scribebat ipse, ut scis, luculenter & egregie. probabat omnino meum consilium, & efferebat, maxime de *Commentariis in Ciceronis orationes*: sed exerceri malebat prius industriam meam in *Antiquitatibus Romanis*, ipso potissimum auctore institutis. Interim, ut quasi ex vnius partis forma de toto liceret ædificio conicere, vnam aliquam, quæ specimen ingenij mei præberet, orationem subseciuis horis ut exponendam susceperem, hortatus est. Ego sumpsi pro *Sextio*: nec multis post eum sermonem mensibus hunc, qui nunc in tuo nomine, *Antoni Æli*, apparebit, *Commentarij* absolui. & quod, ille si viueret, fecissem, ut hoc ei, quidquid est, muneris deferrem, studio meo commotus, illius virtute impulsus, idem nunc, iisdem adductus causis, tecum facio libentissime. nam cum amicitia inter nos est, quanta inter duos, quorum & voluntates & iudicia consentiant, esse potest maximarum habes virtutem, nō eam, quæ petitur à libris, quæ vno scientiæ nomine definitur, sed eam, quæ oritur ex animi præstantia, & multas in se laudes continet: studium in suscipiendis Ecclesiæ causis laboribus, constantiam in perferendis, humanitatem in excipiendis hominibus, benignitatem in subleuandis, comitatem in consuetudine familiarium, grauitatem in congressu & sermone clarorum tuique similium virorū: denique volun-

que voluntatis propensionem ad optima quæque singularem. Itaque te summus ille artium honestarum patronus, decus Italiæ, *Alexander Farnesius Cardinalis* in oculis fert, tibi arcana communicat: tuis in consiliis, si quid deliberandum est, multum, si quid perficiendum, in vigilantia plurimum ponitur, quo apud illum Maffæus olim loco fuit, eodem ipse nunc es, rectissimamque laudandarum actionum viam, obseruatis Maffæi vestigiis, ingressus, pergis eò, fauentibus hominibus, approbante Deo, ubi debitum is, qui bene ac laudabiliter vixerint, præmium, summa dignitas perfoluitur. Mouit etiam me vehementer illa ratio, quod erat inter vos coniunctio animorum arctissima, conueniebant sensus, congruebat voluntas: præterea simplices animi & puri, nulla simulationis arte obducti, nulla inuidiæ aut malevolentia labe suffusi. Quare quoniam illa Maffæi suauitas, illud ingenium, illa virtus erepta morte, nimium iniquo fato nobis est, (tamen si memoriam illius viri neque mors, neque omnino dies vlla vnumquam eripiet) & quando quæ illius erant partes in ornandis liberalibus disciplinis, ex translata ad te videntur, præclarique muneris quasi Vicarius relictus es: ego quoque, quod in illum studij, quod habui voluntatis ac benevolentie (id erat tantum, ut accedere nihil posset) totum illud in te vnum, illi quam simillimum, contuli: & qui te antea multis erga me meritis, multis ingenij tui suauitatibus adductus, vnicè dilexissem, tamen id quod in amore summum videbatur, auctum, cum hoc accessit, etiam atque etiam plenissimèque cumulatam intelligo. Tibi ego offero fructum ingenij mei in orationem pro *Sextio Commentarium*, operis vniuersi, quod maiores à me vigilias postulat, imaginem: quod ipsum, Maffæo promissum, idem tibi, qui eius in locum successisti, iam nunc animo dicamus. Verum hoc seriùs fortasse præstabitur. de re enim, quod ad me attinet, constitutum est, & ut vides, aggressus iam sum: de tempore is, à quo nostrorum consiliorum pendet euentus, rerum omnium moderator viderit Deus. Habeo nunc in manibus *Antiquitates*. eas nisi pertextuero, nihil instituere in animo est. pertextere autem ut possim, duo sunt optanda, valetudo, & otium: quod vtrumque, assiduus annorum superiorum studiis infirmatus, & rei familiaris cura impeditus, nunc quidem magna ex parte desidero.

Accipe

Accipe interim hoc, quod adest, argumentum obseruantie in te mea, & illud, quod aliquando, vt speramus, futurum est, suo tempore exspecta.

*AD IOANNEM MORVILLE-
rium, Regis Gallorum apud Venetam Rempub.
Oratorem, in quattuor Demosthenis Philippicas
latinitate donatas.*

13

Quam difficili in loco versetur eorum industria, quide Græco vertit, neque tu, vt arbitror, ignoras, Ioannes Moruilleri, vir clarissime, cui vel exercitatio litterarum, vel ipsa natura, vel potius vtraque simul hoc dedit, vt in iudicando excelleres: & ego experiens, ita sensi, vt, qui aliis antea in hoc genere peccantibus acerbior fuisset, ac durior, idem postea, re tentata, eò libentius ignouerim, quo magis eandem ipse culpam extimescerem. Occurrunt iis, qui de Græcis Latina faciunt, duo inter se maximè contraria vitia, quorum vtrumque cum euitandum equè sit, ita periculosa tamen cautio est, vt fere, declinare ab altero dū vis, in alterum incurras: nam & qui in eo laborant, vt Græca verba totidem panè Latinis reddant, quod fideles interpretes haberi volunt, ineptè faciunt, atque in illa ipsa nimis attenuata diligentia grauitèr peccant: quoniam quidem res ipsa primum sit obscurior, quod cum interpretis officio pugnat: deinde Latine orationis dignitate cultusque destituta sordescit: & qui horum in verbis referendis religionem improbant, putidamque appellant, libertatem ipsi quandam & licentiam magis amant: his plerumque contingit, vt, dum ad ornamenta toto animo intendunt, ab ipsa sententia longius aberrant. summū artificium, summamque possidet prudentiam, si quis inter has difficultates constitutus quasi medius inter duas Syrtis ita nauigat, vt naufragium non faciat. quod ætate nostra cum ex transalpinis hominibus multi, ex nostris etiam non pauci tentauerint, tamen cum omnes excussi, vix vnum aut alterum ex vniuersa multitudine reperio, qui perfecti munus interpretis expleuerit. Atque ego videbam fore, vt in illam ipsam peccantium interpretum turbam conicerer: & communem esse causam confiteor: sed mea tamen hoc probabilior est, quod alij se ad id, quod in hoc genere perfectum est, peruenisse

nisse sunt arbitrati: ego, quam à perfecto longè distem, ipsemet intelligo, vt mihi saltem incorrupta fuerit idæa, aliis non solum perficiendi ratio defuerit, verum etiā iudicandi. Sed quia fieri potest, vt quemadmodū alij falluntur in eo, quia sua scripta nimis indulgenter probant, ego contrā fortasse fallar in eo, quia mea seuerè nimis improbem, exspecto quid tu sentias, Moruilleri sapientissime: vt, siue inter me & alios interpretes aliquid interesse duxeris, siue me quoque in eodem, quod aiunt, harere luto iudicaueris, ego quidquid statueris, ad tuam sententiam meum de me ipso iudicium in vtramque partem accommodem. Equidem probari à te, atque etiam laudari mea scripta velim, & qui minimè soleo esse ambitiosus, tamen igniculis quibusdam cupiditatis incendor, vt meum nomen in ore tuo versetur: non enim à quouis homine laudari optabile est, turpe etiam à quibusdā me quidem non tā ipsa laus, quam laudantis auctoritas afficit. quare, cum tu is sis, de quo duo Reges, at quales Reges? omnium qui in Gallia regnauerint maximi, pater & filius, optimè senserint, quorum alter legationem tibi ad Venetam Remp. detulit, alter eundem honorem postea confirmauit: cumque in ipsa legatione publicam personā omni re, loco, tempore ita sustineas ac tuearis, vt summā in te grauitatem omnes laudent, nec tamen humanitatē quisquā desideret; magni refert ad ingenij mei commendationem, quid tu, vir primarius, & omni laude circumfluens, de hac mea tenui vigilia sentias, potest obscuram per se lucubrationem tuam testimoniū illustrare: quod ego si assequar, ad illa præstantiora, quæ maiorum vigiliarum sunt, quæ scis à me iā esse instituta, hiam alacrior: quæ ipsa posteri cum legent (non enim dicam, si legent, quia quod summè cupio, summè etiam sperare iucundum est) de tua, non vna aut altera virtute, sed sapientia, quæ omnes virtutes continet, me narrante cognoscent, & cum cognouerint, ipsi quoque prædicabunt. Venetiis. 60. D. L.

*AD HIPPOLYTVM ESTEN-
sem Cardinalem, in librum de
Romanis legibus.*

14

Omnnes artes, atque omnes res, Hippolyte Princeps, & Cardinalis, modò augeri, modò minui, nec eandem per-

perpetuò esse, satis inter omnes constat. Pater hoc quidem oculis primùm, deinde etiam mentibus. Oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quòque referenda sit cuiusque rei mutatio, intelligimus. Itaque lapides & metalla, quæ omnium durissima sunt, quæ vis hominum frangere vix potest, hæc tamen conficit & consumit vetustas: quidquid enim ex partibus aliquando coit, & concretum est, id eisdem in partes aliquando dilabatur ac dissipetur, necesse est. Habet hoc materia illa vnde res omnes constant vt formæ mutationem quærat, idque quod sequitur, assecuta, migrat in alias naturas, quasi quod appetit, eo numquam esse contenta videatur. Neque verò hæc naturales tantum ad res conditio pertinet, sed inuenta quoque hominum operaque attingit: mores, consuetudines, loquendi ratio, quam linguam vocamus, leges ipsæ, quas ne quid vñquam ex hominum memoria deleat, in res incidimus, omnia demum, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur ac tolluntur, non modò ab externis causis contra voluntatem nostram, verum etiam à nobis ipsis, quia tempus ita postulet. sed artes liberales, optimaque studia, quæ nūquam magis quàm in Italia, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Romani Imperatores imperij sede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuastandam reliquerunt. quod nisi superioribus annis Principes, ac Pontifices aliquot, maximè verò Leonis x. egregia, propèque diuina liberalitas huic malo subuenisset, quem Laurentij Medices patris sui clarissimi viri exemplo commotum, etiam vera laudis cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes magnis propositis præmiis excitaret, barbara credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc esset Italia, dignitas omnis philosophiæ, splendor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neque ille huius præclari operis summam potuit absolvere, ereptus morte, disciplinis liberalibus nimis immatura: & interitum illius tempora sunt eiusmodi consecuta, vt, quæ paullulum iam luxerant honestarum scientiarum studia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quasi nox quædam obsecurauerit prorsus, atque exstinxerit. fatalis enim bellorū tempestas non exercitationem modò litterarum sustulit, verum etiam, quæ sunt in excolenda virtute

virtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua spes lo ngo sanè intervallo affulsisset, misera rursus eodem malo tentatur Italia, veteresque calamitates aduersus bonis artibus nescio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui summam iuuandi generis humani voluntatem Deus tribuit, eximiam ad laudem vocat occasio. suscipe desertum penè ab omnibus litterarum patrocinium. collige tu quæ alij dissipant omnium laudandarum doctrinarum studia, & restitue nobis illa, quæ vel hominum improbitas, vel, vt aliò culpa derinetur, fortunæ vis eripuit. Hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto verò & Cardinali, & principe dignissima. Vidimus tuam præteritam vitam, ab ea nihil humile, nihil obscurum, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis expectantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nunc quidem magna ex parte præstabis, atque adeo iam præstas bonis viris & eruditis beneficentia subleuandis. quorum ex ingeniis non dubito, quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas. quod, quia præclarum est, exemplum alij sequuntur. scribent omnes quod quisque poterit, ille ætæ gloria, & commodorum spe compulsi. nam vt coniecturam de me ipso faciam, quem esse nihil in litteris factor, sed vt aliquid tamen essem, laboravi: ego olim (decennium opinor abiit, eoque amplius) auctoribus duobus eximiis viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffæo, qui postea dignitatem eandem magnis in Ecclesiæ Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas illas veteres obseruandas, & ex omnibus antiquorum monumentis omni studio colligendas: vt, cum illam Remp. qua nulla fuit, nec erit vñquam illustrior, vniuersam animo, ac scientia comprehendissem, Latinis eam litteris explicarem, egregiūque bene, ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, meque delectabat vehementer, & afficiebat ipsa tractatio. Itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixeram, ac locaram. Sed accidit iniquo meo fato, vt horum vtrumque, Bembum primò iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffæum

non ætate minùs, quàm virtute florentem, in quo mei spes
otij sita omnis erat, à quo pendebar totus, importuna
morte ereptum amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ
fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus, in-
stitutum Antiquitatum Romanarum opus omiseram, &
ad alia me conuerteram. Postea verò quàm honorifica in
primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in
tuorum familiarium ordinem intuitus, quod ego summe
felicitatis loco duxi: erectus mente atque animo, rursus
quod abieceram, suscepi, onusque tantum, quantum pri-
uatis opibus perferri vix, aut ne vix quidem potest, te vno
fretus egregie sustineo. Et, vt ex parte totum iudicare pos-
ses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc de legibus pos-
sissimum, quem ad te mitterem, delegi, non quòd ita postu-
larer ordo, (sextum enim in Antiquitatum volumine lo-
cum obtinet) sed, quòd, cum omnium librorum materies
non modò coacta, iam in vnum à me esset vniuersa, verum
etiam satis diligenter in partes distributa, casu accidit, vt
hic minùs quàm ceteri rudis, minùs esset impositus. præ-
terea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim
hic liber complectitur. porrò leges nihil aliud quàm ratio-
nem, nihil præter ordinem docent. ratio autem & ordo, si
vsquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis nò mo-
deratum, nihil non æquabile, nihil quod non cum ea, quã
sustines, persona, id est cum Religione verè Christiana, ac
sedis Apostolicæ dignitate consentiat. Quare cum omnia
mea tua sunt, quãdoquidem ego me tibi quidquid sum, &
quantus quantus esse possum, totum addixi: tum verò hic de
legibus Romanis liber verè tibi debetur, tibi que est à me
iure optimo scriptus, quo in libro bene posita à nobis ope-
ram si duxeris, de ceteris quin idem sentias, haud equidem
verebor. pergo enim studio pari, voluntate etiam, vt mihi
videor, acriore. vnum modò exoptandū est, vt quando nos
ab hoc studio nulla vtilitas, nulla voluptas, ne valetudinis
quidem satis imbecillæ ratio potest auellere, nostris labori-
bus tua beneuolentia quasi propitium numē adsit: sic enim
fiet, ne qua prorsus in difficultate, ne quo vniquam in sco-
pulo nostra hæreat industria, & in eà, quòd spectat animus,
portum secundo cursu, tuæ benignitatis aura persequente,
facile peruehemur. Venetiis, 60 D LVII.

FACTUM est à me sanè libenter, vt cum edendi essent
Romani Fasti è lapidibus Capitolinis descripti, adiu-
gerem ad eos Kalendarium, ex quo ratio dierum pro ea,
quæ Romæ olim fuit, consuetudine, tota patet. atque in
hanc me voluntatem, vel cupiditatem potius primum ea,
quàm & mea sponte, & patris exemplo semper spectauit,
publica litterarum vtilitas, deinde etiam Caroli Sigonij, vi-
ri optimi & ab omni prorsus iniqui animi labe puri singu-
laris doctrina deduxit: putauit enim, id quod res est, futu-
rum, vt ad Kalendarium ex Fastorum societate commen-
dationis tantum accederet, quantum ad ipsos Fastos è Si-
gonij studio ingenioque esse adiunctum, qui diligenter
additamenta ipsius, & in ea Commentarium, qui prope-
diem edetur, plenissimum legerit, facile cognosceret: non e-
nim illa supplementa, quæ in lapidibus illis, vnde Fastos ha-
bemus, desiderantur, ex Liuiò, aut Dionysio, aut ex duobus
tribusque præterea libris, quos etiam leuiter eruditi homi-
nes in manibus habent, colliguntur. non est id, vt rudes
antiquitatis homines existimant, iocularè quiddam. Ope-
ra hæc quidem esset, non industria, & opera quis laudem
tribuit, cum in tempore duntaxat posita sit? industria ve-
rò non ab ingenio, non ab intensione quadam mentis
abest, itaque iure laudatur. quòd si satis esset historiam
semel aut iterum legendo percurrere, nemo esset, cui Ro-
manarum rerum notitiam assiduo biennij triennijue stu-
dio comprehendere vniuersam non liceret, in qua tamen
ego iam per decennium desudo: & quo diligentius ea ip-
sa, quæ legi sæpissime, cogitatione retracto, eo certius,
quantum in hoc genere sit difficultatis, intelligo. itaque
opto, vt quæ alij collegerunt, omnes edant statim, & mi-
hi hanc laudem præcipere conentur. video enim fuisse
nonnullos, qui meis scriptis ad huius scientiæ studium a-
liquot abhinc annis excitati, & indicibus eorum librorum,
de quibus edendis cogitare me, iam diu polliceor, anim-
aduersis, quasi quodam lumine ad ineundam studiorum
viam prolato, ambitione præcipientes, dum antequam nobis
volunt, in maximos, maximèque pudendos errores incide-
runt. quorum alios alij peritiores, nulla facta mora, alios

fortasse nos, non illos quidem nominatim, significatione tamen satis aperta, ne omnino debita laude fraudentur, aliquando refellemus. Redeo ad Sigonium. Ille verò cum inspectis antiquis libris, lapidibus, nummis, nomina magistratuum vetustate vel amissa prorsus inuenit, vel mutila perfecit, cum Fastorum partem alienum in locum translatam in suam sedem retulit: cum censuras, cum triumphos addidit, & trunco quasi corpori sua membra restituit. nihil potuit difficilius, nihil in quo maiorem à bonis, bonarumque litterarum studiosis hominibus inire gratiam posset: hoc enim libro, hoc inquam quem nos edimus, (nam inchoata quis perfectis anteponat?) qui res Romanas curant, horis ferè singulis vtantur necesse est. Itaque eum qui litteris à me poscebant superioribus mensibus amici homines aliquot ex Hispania, plures ex Gallia & Germania, hoc adferi beabant omnes. Cum Caroli Sigonij supplementis. quorum à me voluntati satisfactum esse vehemèter gaudeo, eoque magis, quòd adiunxi, quòd fortasse non expectabant, non poscebant certè, Kalendarium Romanum, vile illud quidem dierum caussa, quorum in eo genera distinguuntur, sed vilius ob id aliquò, quòd ad comitia, iudicia, senatù, Romana denique omnia, qui coniectura ingenioque valebunt, multam inde scientiam deriuabunt.

AD HIERONYMVM FALET-
tium, Herculis Ferrariensium Principis, apud Ve-
netam Remp. Oratorem, in ipsius poemata. 16

Magna laus est eorum, Hieronyme Falete, qui non ad vulgarem humilemque artem, sed ad nobilem aliquam liberalémque doctrinam sua studia contulerunt: maxima verò, si quis eam philosophiæ partem, quæ Poësis appellatur, ita est complexus, itaque hæret in ea cognoscenda, vt auelli nulla prorsus ratione possit. Itaque veteres illos quibus optimi ac summi Dei vocem audire, eiusque sermone frui sæpe licuit, homines sapientissimos, atque sanctissimos poëticæ facultatis admodum studiosos fuisse constat, suasque cogitationes non eo quo quilibet vteretur sermone, sed verbis exponere voluisse. quorum exstant nonnulla sanè præclara, quæ cum legimus, afficimur, & quasi diuina quadam vi abrepti extollimur haud paulo altius, quam qui rerum

rerum humanarum in studio versantur. Habet igitur ars poëtica dignitatem, quandoquidem in ea latent arcana philosophiæ, quæ profanis oculis non patent: ea rudes animos excolit: ea nos ab rerum humilium studio deducit: ad egregios mores, ad veram Religionem, ad excellentem magnarum rerum cupiditatem vocat. Habet eadem suauitatem, quia vocibus aptè constructa oratio miram inuenit, quia acribus animis iucunditatem. Et, vt vno verbo fundit auribus animisque iucunditatem. Et, vt vno verbo comprehendam, poësis numerus est: numerus porro nihil aliud, quàm ordo: ordinis autem principium à Deo fluxit. Diuini sunt igitur homines poëta, nec vllò non honorem genere decorandi. Poëtas autem definitio, non quicumque versus faciunt, qui molesta & odiosa garrulitate sæpe nobis obstreperunt, sed eos, quorum in vita non minus quàm in scriptis elucet ordo, à quibus colitur humanitas, & beneficentia non modò laudatur, verum etiam pro facultatibus exercetur: hæc enim sunt sacra illa mysteria, quæ poësis fabularum specie ita velat, vt ea tamen vatium excellentium, hoc est bonorum virorum mentes intelligant. Quæ verò his virtutibus aduersantur vitia, hæc sunt illa monstra, inimica naturæ, quæ poëticis figmentis ostenduntur, sus Erymanthius, leo Nemeæus, hydra Lernæa, gygantes, & harpyiæ, quæque alia traduntur, perdendis hominibus, aut frugibus nata. Neque verò tu, Falete doctissime, tantam animi præstantiam possideres, non esses tam ad omnem virtutem, ad omnem laudem propensus, non tam in moribus elegans, in consuetudine comis, atque etiam pro tuarum copiarum ratione beneficus ac liberalis, nisi magistratam ab ineunte ætate habuisses poëticam artem, quæ te, suis præceptis erudit, atque informauit, nihil vt ageres, quod ab honesto discederet, nihil vt in omni vita præter decus, & antiqua maiorum tuorum, hominum clarissimorum instituta, cogitares. cuius tanti beneficii non est apud immemorem gratia collocata: habes enim poësim in deliciis, eam amas, eam ornas: cumque Herculis, Ferrariensium Principis post hominum memoriam maximi, personam sustineas, idque tanto splendore, ac tanta, quanta nemo vmquam antea dignitate, summis tamen magnarum rerum occupationibus distractus, scribis sæpe versus Calliope dictante, & à gratissimis curis tamquam in amoenissimos Musarum hortos animi caussa diuerteris. Superioribus quidem diebus, cum

egregium illum Athenagorę veteris philosophi librum de altera hominũ vita Gręcę scriptum, Italicum in sermonem conuertisses, atque ego te, quod viatores difficili confecto itinere consueuerunt, aliquot dierum quietem velle capere existimarem, inueni te poemata tuum de bello Sicambrico nonnullis abhinc annis compositũ ita tractantem accurate, vt adderes non pauca, quędam detraheres, multa corrigeres. quę cum legerem, admiratus elegantiam verborum, splendoręque sententiarum, hortatus sum vt ederes, & eo magis, quod reliqua tuę poemata, non modo iam typis impressa, verũ etiam scripta, per manus, perque ora doctorũ virorum eximia tuę cum laude volitarent. qua in re non modo meo, verũ etiam studiosorũ omnium nomine tibi gratias habeo, habeboque, dum viua, immortales, quod meis hortatibus ac precibus tribuisti tantũ, vt te mihi totum remitteres, tuorũque poematum ius omne tuum, omnemque planę potestatę ad me liberalissimę transferres. quod cum impetrassem, exceptus sum illico ea cura, Principi ne alicui viro, quod ferę solet, an amico homini, ac familiari, an verõ tibi ipsi potius ingenij tui fortis essent dicendi tibi quidem tua deberi videbantur, sed ab huiusmodi cõsilio tua mihi multis in rebus perspecta modestia deterrebat. Rursus cum intelligerem omnes ferę libros, qui typis diuulgantur, vel iis dicari solere, quorum auctoritas, aut quorum opes utilitatem aliquando aliquam ei qui mitteret, parere posset, vel iis quos pro magnis eorum beneficiis aliquo munere remunerari æquum esset: vel iis denique, cum quibus minimę vulgaris intercederet amicitia: hæc, Falecte humanissime, cum omnia concurrerent, victus sum, tuęque ad te ipsum scripta mittere constitui. nam etsi Princeps tu quidem fortunã nõ es, summis tamen Principibus tuã te virtus ita commendauit, carũque reddidit, vt eorum opibus æquę ac tuis, eos, quos diligis, beare possis. sed omitto reliquos. Hercules verõ Ferrariensium Princeps, immortalitate dignissimus, cui te totum vni addixisti, cuius esse vis quidquid in omni vita præstare potes, is quo te numero habeat, facile declarauit; cum, post multas legationes ad Sarmatarum Regem, ad Imperatorem, ad Pontificem, oratoris apud Venetam Rempub. munus honorificentissimum tibi commisit. Quapropter quod ad hęc partem attinet, parui refert, utrũ Principis nomine liber aliquis inscribatur

batur, an verõ eius, cuius apud Principes auctoritas ea sit, vt prodesse quibus velit, nõ mediocriter possit. De tuis autem erga me officiis quid agā pluribus: quę cum & multa sint & maxima, tum verõ illud excellit, quod in hac mea satis diuturna oculorum valetudine venire domum meam quàm sepiissime, animũque meum tristibus curis affectum tuo adspectu, ac sermone recreare solitus es. Amicitia verõ si spectanda fuit, neminem tibi debui anteferre. cõiunxit enim nos non casus, vt multos, nõ vulgare aliquod studiũ, non ambitio, non utilitas, sed ipsa, quę omnes res nobilitate vincit, virtus, & artiũ liberalium societas, quarum uterque nostrũ incredibile studio tenetur. Mitto igitur ad te, quando ita ratio postulat, tuã poemata, non vt tibi, de me optimę merito, quasi gratiam referam de tuo, sed vt habeat à me nostra ætas, atque adeo posteritas ipsa primũ testimonium beneuolentię, atque obseruantię in te meę, deinde beneficium, quod, tuã scripta cum leget, fatebitur esse maximũ. Interea peto à te, vt in illo maiorum vigiliarum opere de Filco, cui nondũ extremam manum imposuisti, exorari te sinas, id est, vt absoluas atque perpolias. magnum enim inde fructum capient omnes Iurisconsulti, cum te difficiles admodum recõdita materię nodos ingenio soluentem, & quęstiones illas implicatas atque inuolutas explicantem, exquisitõque quodam ordine tractantem intuebũtur. Neque verõ tuã mihi est occupatio mētis nota, cum & negotia tractes Principis eximij, & ob tuam virtutem nobiles viri nõ modõ quotidie, verũ omnibus penę horis officij honorisq; causa ad te adeant: sed rursus eũ te esse noui, qui quod tibi occupationes eripiunt, id ingenij præstantia consequaris. Consule igitur glorię tuę, consule studiosis omnibus antiquarum nouarũque legum: effice, vt quantũ in poëtica facultate, quantum eloquentia polles, tantum in iure ciuili, maximęque in ea parte, quę obsecuritatis habet plurimum, valere te tuã scripta significant. Meam verõ hanc, quã profectõ in hac epistola vides elucere, voluntatem, animiq; singularem ad te amandum propensionem amplectere. Atque ita statue, si tu mihi, quod, vt video, præclare facis, in amore respondebis, par amicorum neque nostra, neque veterum memoria coniunctius vllum fuisse: idque quanti à me fiat, dabo operam, quantum in me erit, quotidie certius vt intelligas.

AD ISABELLAM VILLAM A-
rinam Salernitani Principis coniugem, in Sci-
pionis Capitij poemata.

17

EX omnibus rebus cum nihil sit litteris doctrinæque præstantius, sequitur, ut litterato Principe laudibilibus nihil esse videatur: non enim si quis humili fortuna scientiis animum excoluerit, quamvis omnium virtutum intelligentia sit ornatus, æque tamen eas virtutes exercere poterit, ut summo loco natus. Omnium est scire, non omnium tamen agere. Non cadit in quævis administratio iustitiæ, non liberalitatis esse oportet, quibus impetres, ut iustitiam colere possis: esse, quod des, ut liberalitatem. Et quoniam ad hæc primum à natura formamur & fingimur, ut quæ laudabilia sunt, nostra sponte diligamus: deinde præceptis instituimur, ut voluntatem ratio confirmet: utrumque si quis habet, verissimis laudibus ornatur, eo magis, si is est, cui tertium etiam illud contigerit, ut fortunæ commodis abundet: nam qui virtutem non ut primum bonum, sed ut alterius boni causam querit, ut diuitiarum, ut honorum: ei virtus, quæ perfecta non est, quia queritur ad aliud, perfectam laudem asserere non potest. Perfecta verò virtus est, quæ se ipsa contenta nihil appetit, quod extra sit. Hanc si quis est qui sequatur qui vnam diligat, qui ipsam propter ipsam, non propter aliud expetendam ducat: hic est, quem dii præter ceteros diligere putantur, cui quidem eam mentem dederint, ut præter ceteros saperet. Tua hæc est, Isabella præstantissima, tua inquam hæc maxime laus est. cum enim tibi aut ad opes, aut ad dignitatem nihil fere posset accedere: quarum rerum cupiditate adducti, magnarum artium in studiis plerique vigilarunt: ipsa, nihil huiusmodi spectans, virtutis amore capta, cuius pulchritudine animo cerneret, effecisti, studio tu quidem, sed ingenio magis, ut, cum esses omnium nobilissima, omniumque pulcherrima, (quorum alterum maiorum tuorum, maximeque viri tui, Principis omni laude cumulati, magnis rebus testata virtus, alterum benignissima tibi natura dedit) eadem & sis, & habeas omnium doctissima. hinc illa ad te colendam singularis omnium propensio, hinc multorum poetarum, quibus grauissima Regum bella magni operis argumentum suppeditare poterant, ad te canendam

dam traducta ingenia: hinc Capicius ille tuus, tuarum laudum laudatissimus præco, qui te admiratur vnam, qui obferuat, qui cum de te multa, & vera prædicauit, ita concludit, vnam habere, quæ optabilia sint, omnia. Itaque me quidem eodem studio inflammavit, nihil unquam ut ardentius optarim, quam ex tuis vnus esse. quod quo facilius impetrarem, feci, ipso permittente, atque etiam iubente Capicio: ut eius libros, de principiis rerum duos, de Vate maximo tres, meæ in te summæ obseruantia testes emittere. diuinum carmen est, multis luminibus ingenij, multa arte distinctum. equidem nihil legi in hoc genere perfectius: ut ne Lucretius quidem pluris apud me sit: quo cum antea propter sermonis elegantiam delectarer, vrereque multum, quod mihi iam minus esse familiaris, postea quam Capicius legi. Hoc opus, & quia scriptum est à tui studiosissimo, & quia versibus te dignis, id est, luculentissimis, non dubito, quin à me missum auidè accipias, sic inquam, ut de isto me munere ames plurimum.

AD TORQUATVM BEMBV M,
Petri filium, in Virgilium.

18

QVod ego de poetica facultate sentio, idem tibi, Torquate Bembæ, qui res præclaras ingenio, studioque consecutus es, bene iam esse cognitum ac persuasum facile puto, non esse iam inter ea, quæ minimi ducuntur: non vulgarem, non leuem: summum esse quiddam, ac plane diuinum: quique suas ad eam cogitationes conferant, etiam si, quod volunt, non assequantur, probandos tamen esse, quia scilicet ad maxima contendat: qui verò in ea ita versentur, ut excellant, colendos nobis esse vehementer, omniæque omnium laudum genere cohonestandos. Ac miros equidem fuisse, hodieque esse nonnullos, qui rem hanc pulcherrimam, ac deorum nobis munere concessam, parui pendant, atque etiã, si diis placet, in sermonibus vituperent. Quid, inquit, est poetica? fabulas continet: fabulis autem quid inanius? Ridelicet, qui ex ipsorum ingenij ceterorum ingenia metantur, quæque ipsis obscura sunt, ea reliquos videre non putant. Ego contra ita soleo disputare, (utinam, Torquate, te præsentem, ac tui similibus, nihil enim tam optandum, quam habere iudicem in controuersiis, qui causam, qua de agi-

tur, quæque propter aliquam difficultatem in dubium vocatur, optimè calleat) sed ego contrà, cum in hos incidi, ita soleo disputare: Estne aliquid hominum generi vitiosum, aut omnino philosophia præstantius? negare coguntur. si negent, eos ratio refellet, & veritas ipsa: quæ cum pugnat, facile vincit: vna enim est philosophia, quæ vitia nostris ex animis euellat, vna, quæ inferat virtutes: humana omnia, multis obstructa difficultatibus, aperit: diuina, non illa quidem prorsus, sed magna tamen ex parte patefacit. atque hanc, quæ tantas res præstat, siue artem, siue scientiam, ne communis esset omnibus, vulgiquæ tractatione, impurisque mentibus contaminata sordesceret, obscuris fabularum inuolueris, quasi aliquid sacrosanctum, vela-uit & custodiuit antiquitas. Fabulas porro ipsas non eo, quo vulgus vtebatur, communi, & soluto, sed exquisito, & numeris adstricto orationis genere præsei illi summa homines sapientia præditi, prodiderunt. Placebat hoc illis, primum ut rei dignitatem, si posset, & quatenus posset, verborum augeret elegantia: lectis enim, admodum quæ puris è vocibus efficitur versus: nihil hauritur de fecede: deinde quia, cum philosophiam tractarent, maiore nescio qua suauitate ex illo concentu, quem numerosa vatum in versibus compositio gignit, aures animosque perfundi pulchrum putabant. quæ cum ita sint, neque fabulas, quæ philosophiam continent, neque versus, quibus fabulæ ipsæ continentur, iure quisquam reprehenderit. His ego ad coarguendam istorum incertiam, aliisque præterea vt or argumentis. Addo exempla, eaque Italicorum, & eorum hominum, qui nostra patriamque memoria floruerunt. Pontanos, Sannazarios, Fracastorios (omitto alios, sunt enim multi) nonne musarum in primis consuetudo delectauit: propius accedo. pater tuus, Torquate, Petrus Bem- bus, quem orbis terrarum cantat, nec iniuria: vixit enim, quantus ei vitæ cursus fuit, in virtute totus: is cum alias coluit philosophiæ partes, tum verò poeticam artem amauit amore quodam ardentissimo, eiusque studium à prima pueritia complexus, numquam, ne in extrema quidem senectute dimisit. Scripsit autem versus in omni ætate multos, & scripsit omnium elegantissimè, sic, vt ei Apollo dictasse videatur. Itaque rectè fecit, optimoque sanè consilio pater meus, qui Latinorum poetarum prin- cipem

cipem Virgiliū, eius nomini, quem optimū poetam nouerat, inscriptū emisit. Rectè itē ego, qui, patris mei exemplum secutus, tibi, & tanti viri filio, multis virtutibus orna- to, & facultatis poeticæ studiosissimo ac peritissimo, eundē poetam quasi munus Bembæ familiæ debitum, dicauerim. nam quemadmodum parentes nostri alter alterū tum ser- monibus, tum scriptis ornabat, vt, quantum inter se ama- rent, æqui & iniqui cognoscerent: item ego cupio, & cona- bor, quantum in me erit (an præstare possim, nescio, sed co- nabor certè) vt ex meis scriptis nostram amicitiam, meam- que in te summam obseruantiam etiam ipsa posteritas in- telligat: non enim, cum hanc meam multis abhinc annis ad te amandum & colendum voluntatem contuli, id so- lum spectauī, vt quasi hereditatem adirem amicitie pater- næ, tametsi hoc ipsum quoque me mouit, sicuti mouere debuit, sanè plurimum: sed tua quædam propria securus sum, tuos inquam mores, tua studia, tuas virtutes vidi pri- mum: deinde ex iudicio fluxit amor: &, quod mea sponte propendebam, ratio impulit. noui te adolescentem, noui iuuenem, & Patavij & Venetiis sanctissimè viuentem, & præclara illa cum doctissimis viris philosophiæ studia tra- ctantem. in quibus cum iam, tuo quidem aliquid, aliorum autem iudicio multum profecisses: Romam te, in eam vi- bem contulisti, quam pater tuus theatrum per annos mul- tos habuit suarum virtutum celeberrimum. ibi nunc tu quoque spectaris, & probaris: ibi plausum fers à bene in- telligentibus, benèque sentientibus viris: ibi denique ve- ra illa Petri Bembi cernitur, & agnoscitur in te filio non minus animi quàm corporis, effigies: &, vt principia se- dant, futurum omnes existimant, vt summi tibi in Ecclesia Petri honores, ac præfecturæ deferantur: debet quidē iam nemo est, qui nō intelligat. Quare laxor equidem, ac fruor iā nunc pro meo erga te studio, quasi præsentibus honori- bus tuis, & præcipio gaudia, quanta potest animus meus ca- pere maxima, tuæ futuræ dignitatis. Perge modò, vt cecepi- sti, in tuis perennibus studiis, & animū tuum pulcherrimis, tēq; dignis cogitationibus exerce. Vides eam viā qua pater tuus iuit. exstant vestigia: istac euntibus rectissimus est ad gloriæ cursus, offensio nulla, nullus error. quod fecisti, lau- damus: sunt enim magni, verèque laudandi processus in vir- tute tui: quod reliquum est, quia te summi illud ad decus, quod

quod excellentibus ingeniis propositum est, tamquam ad metam peruenire cupimus: & quod cupimus, id in te ipso positum videmus: fauemus animis, prosequimur studiis, vocibus cohortamur. Atque ego quidem huiusce animi mei non obscurum, ut opinor, argumentum, hunc librum, qui me tacente apud omnes gentes loquetur, tibi inscriptum, ad te mitto. volo aeternum exstare monumentum, unde homines, quid de te senserim, quid iudicauerim, intelligant. Volo, habeas ipse munus à me, unde quid tua causa velim, conicias: & maiora, cum ornandi tui maior aliqua facultas existeret, officia, studiaque expectes. Venetiis, 60 D. LV.

AD PAVLLVM RHAMNV-
sium, Ioannis Baptiste filium, in Cae-
sarum Commentarios.

19

QVI magistrum vitae dixit esse historiam, non ille, Paullus Rhamnusius, & dixisse verè, & præclare sensisse mihi videri solet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit, cum intelligit, eruditur, atque ipse sibi normam componit actionum suarum, vitæque totius inter omnes errores, omniæque pericula ad veritatem, ac salutem dirigendæ, nec aliud est nostra prudentia, quam euentorum observatio, rerumque presentium ac futurarum ex præteritis, tamquam ex fonte scientia derivata: quod ex vniuerso litterarum genere vel sola, vel certè maximè præstat historia, præsertim si quis eam ita tractet, ut, euenta dum notat, animi referat ad causas, in easque attentè inspicat, & rationem quærat, cur hoc factum, illud omisum, cur ex illo calamitates, ex hoc optata contigerint. Atque hoc primum est de historiarum fructu, sequitur dignitas. Res gestæ narratur inter summos Reges, potentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes. Causæ porro bellorum sunt, quæ sunt humanarum rerum maximæ, imperium, salus, gloria: quæ ponuntur in armis omnia, & à consilio ducum, à virtute militum, ab ipsa fortuna pendent. Neque verò dignitatem quidem habet ac fructum, voluptatem autem historia desiderat, nam, si voluptas est, quam magnarum variarumque rerum adpectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus historia iucundior. Vides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium strata,

gemata, artes, insidias, spem potiundi, metum amittendi, caecos exercitus, vrbes captas, imperia deleta: agè, fortuna commutata, cadere insultantem, victum exsurgere: eodem penè momento letitiam pelli marore succedente, maroremque letitia. Hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturgis pabulo suauissimo, nec sariatur, donec ad exitum peruenit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castrametandi laude præter ceteros insignis, & duo illi, barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt: expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metum macerant. Verum hæc maximè Romana patent in historia, quæ vel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortunæ vberissimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro viri præstantes multi cum litterarum monumentis tradiderint, quorum ingeniis, quæ cuique merces gloriæ pro cuiusque facultate debebatur, ea posteritatis iudicio persoluta: emittet inter omnes, mea sententia, (nec verò secus antiquitas sensit) primumque sibi dignitatis gradum C. Caesar iure vindicat. nam & vixit qua plurimè ætate Romæ floruit eloquentia, & coluit ipse eloquentiam præter ceteros: rebus verò gerendis non interfuit modò, verum etiam præfuit: quo factum, ut usum quoque, qui valet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit, exstant, bono quodam litterarum fato, præclari illius de bellis, ipso duce gestis, Commentarii: qui se non solum omnibus omnium historiis æquare, verum, ut omnes fatentur, anteferre etià videntur. Brevitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si vitetur obscuritas: facile enim, dum illam sequimur, in hanc incidimus: quod in Thucydide vitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. At verò C. Caesar, cum breuitatem maximè omnium adamauerit, ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. Proprie loquitur, & significanter: ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studioius orationem, nimique excultam elegantia prudentium aures non modò in Commentariis, verum in historia quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihi que multis nominibus carissime,

rissime, in manibus habendus, tractandus assidue, obseruandus, ediscendus, vt eni penitus, si fieri potest, aut certe quantum potest, imitatione exprimas. nā, cum tibi Veneta Respublica illud memorabile, omniumque difficillimum, quod Henrico Dandulo Duce aduersus Byzantios gestū est, Latina oratione tradiderit explicandum, magnisque etiā tuam industriam præmiis honestandam decreto publico censuerit: debes eniti vehementer, ac omnes ingenij tui nervos contendere, ne quis te tāto imparem oneri fuisse vquam putet. Atque ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ faueo, cum in ipsam rem iatueor, grauem sanē, admodumque difficilem, paululum commoueor: rursus, cum ad ingenium tuum, ad industriā, ad illos animi tui præclaros ad laudem impetus mentem & cogitationem refero, facili confirmor, & huiusce tibi commissi muneris eū, quem cupio, id est, planē gloriosum exitum exspecto. Verū, ne sint in te ipso, quæ sunt, & sit hæc, quæ tibi ineunda via est, quantumuis lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi, potes errare, potes vsquam offendere, ducem secutus patrem tuum, Ioannem Baptistam Ramnulum, spectatę sapientiæ virum, cōsiliorum omnium summi Xvirū Collegij participem, cuius elucet in vrbe nostra virtutes eximia, nomen autem, æternis consignatū atque impressum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama dissipauit. Is te sua doctrina instruet, cōsilio monebit, prudentia reget. at quo studio? quo scilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec sanē video, quē deceret magis, aut in quem hæc aptius, quā in te, prouincia conueniret. nam, cum eas res, quæ tibi sunt Latinis litteris tractandæ, magna ex parte liber, vt audio, cōtineat Gallica scriptus vetere lingua, tum ipsa perobscura, tum multis præterea diuersarū linguarum vocabulis permista, atque confusa: eum porro librum pater tuus & vnicui habeat, & vnus ipse (de nostris quidem hominibus) optimē omnium intelligat: sapientissimē, vt in omni re semper, ita proximis mensibus decretum à Xviris est, vt hæc tibi potissimum Venetæ pars historiæ mandaretur, cuius haurire scientiam non aliunde, quā ex tuis ædibus, licebat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quā te delectet verus honor, quā tua sponte incumbas ad decus, tamen hortor te, sensus huic omnes tuos, cogitationesque conuertas, excites ipse te, consideres etiam atque

atque etiam, quid susceperis, à quibus commissum, qua tua ætate, qua omnium expectatione. Venetā scribis historiam, nec vniuersam, sed quod in ea maximē putatur excellere: scribis Principū Reip. decreto: scribis adolescēs: qua ætate magnas res aggressos vel insignis admodū manet gloria, vel temeritatis nota sempiternæ. Quibus ex rebus, & quod ante studiorum tuorū præstantes fructus edidisti, & quod patris tui virtus tua virtus putatur, nec tibi sunt petenda extrinsecus, quæ domi tuæ nascuntur: orta est inter homines opinio, historiam te nobis daturum egregiam, in qua Venetæ vrbs ita narres præclara facinora, vt aliena cum laude tui nominis immortalitatem coniungas. quod ita futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Cæsaris Commentarios contuleris, eorūmq; ad imitationem, & quasi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latina litteræ, & eos, quo tibi essent tui iuris quodāmodo facti cariore aliquāto, cum hoc tempore nostris ex ædibus haud paullo, quā antea, emendatiores exirent, volui in tuo nomine apparere, multis in hanc mentem caussis, iisque minime vulgaribus adductis: nam, vt omitam, quod historiam scribenti nihil aptius, nihil omnino his Commentariis vtilius quisquā dixerit: valde me cōmouit multorum annorū, ac pænæ seculorum in fouendis optimarum artiū studiis præclara tuæ gentis consuetudo. ac volo mihi, quod attinet ad illa vetustiora, silentium imponere: venio ad ea, quæ propius ad ætatem nostrā accedunt. Auo tuo, cuius tu nomē, & vnā cum nomine virtutem refers, quis in omni vita virtutem amauit ardentius? qui cum in litteris vsquequaque excelluerit, tum verō iuris ciuilibus cognitionē egregiē consecutus est, iusque rei testes habuit amplissimas Veneti Imperij ciuitates, in quibus tū ciuiliū, tum capitaliū quæstionū iudiciis, magna pariter & integritatis, & doctrinæ laude, præfuit. Mitto Hieronymū patrum, medicinæ ac philosophiæ studiis præstantem: qui cum in Syriam eo consilio esset profectus, vt Arabicis litteris imbueretur, paucis annis tantum profecit, vt plerosque Auicennæ libros in Latinam linguam egregiē conuerterit. Alios quoque possum de tuis maioribus hac laude præstantes minime paucos inuenire, sed parente tuo contentus vno esse possum: quo semper in hac in ciuitate non solum amico, verum etiā patrono eruditi homines vsi sunt,

sunt, neque sibi ornamenti, aut praesidij plus in eius auctoritate, quam commodi repositum in benignitate senserunt. Accedit illud, quod idem pater tuus cum in Gallia Reip. causam diu vixerit, eamque provinciam, Rege Lodouico XII. vniuersam fere peragrauerit, magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentariis fieri vides, praesens ipse nouit, eaque tibi in sermone non secus ac in tabula picta, diligenter verissimèque ostendere solitus est. Itaque, cum hunc librum ad te statui mittere, illud intellexi, magistrum te habere excellentem in hoc rerum, ac locorum Gallicae provinciae studio parentem tuum, quo sum aliquanto magis in suscepto consilio confirmatus. Tibi verò displicere meum erga te officium non existimo. mihi quidē ipsi ob eam causam gratissimum fuit, ut ex tenui munere beneuolentiam in te mea perspiceres: quae cum à parentum nostrorum coniunctione, qua nulla maior esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen augetur studij erga me tuis, maximè verò causis iis, unde facile manat amor, virtute ac probitate: quarum altera tuis in scriptis, altera in moribus elucet.

AD ANTONIVM TRIVLTIVM
Cardinalem, in historiam Sallustij. 20

Cum omnes me litterae, omnisque libero homine digna cognitio vehemèter delectat, Antoni Triulti, Cardinalis amplissime: tum verò pascor incredibili voluptate, & afficior maiorem quendam in modum sensibus intus, dum historiam tracto. quid enim potest esse iucundius? Rerum interitus obliuio est. at ex reuiuiscunt historia, cum in nostram memoriam reuocantur: quaeque multorum annorum spatio, multis abhinc saeculis gesta sunt, ea nos exiguo volumine comprehensa, & tamquam in conspectu nostro posita, cognoscimus. Si sermonibus delectamur: resonat in scriptis hominum vox eloquentissimorum, nihil temerè, nihil incopositè narrantiū, omnia grauitè, suo quidque ordine, & loco, si consuetudine clarorum virorum: versamur, vetera legentes, cum Regibus, cum Principibus viris, magnis in bello ducibus, sapientissimis Rerump. rectoribus: ora ipsa mehercule, lineamenta, & formam non tam corporis, quam animi eorum, quos numquam vidimus, videmur tamè quasi praesen-

praesentes intueri. Quod si rectè instituendae vitae ratione ac doctrinā sequimur, vsu maximè rerum queritur prudentia, vsus est, vel cum experimur ipsi, vel cum, experientibus aliis, quid euenierit, obseruamus. nobis ipsis, experiri multa si velimus, facile non licet. labore opus est, ac tempore, & fortuna tentanda, nec tentatur interdū sine periculo. commodius ergo ac tutius euenitis aliorum examinandis, prudentia cōparatur. id autem profectò vides, Antoni doctissime ac sapientissime, proprium esse historiae bonum, in qua patent fortunae vicissitudines, regnorum mutationes, hominum siue vitia, siue virtutes: ex quibus quae vitanda nobis sint, quae experienda, nullo nostro periculo, nullo labore, sedentes in otio docemur. Atque hoc in genere Polybius inter Graecos, de nostris maximè is, cuius nunc libros tibi infeci protos emitto, Sallustius excellit: euenta enim ita narrat, ut causas simul aperiat, ex quo oritur illa omnium pulcherrima scientia, ut, malorum & calamitatum origine perspecta, nihil agamus, nisi quod ratio praescribit, omniaque nostra consilia, omnes actiones veterum exemplorum regula metiamur. Quae cum sit omnium, qui annales antiquorum euoluunt, communis utilitas: alia quaedam tua conditio est, habes enim historiam in familia tua, neque tibi, si quid inuenire vis egregium, & imitatione dignum, confugere ad libros necesse est, neque longius euagari, & quasi peregrinari animo, ac mente, more multorum. domo petas, licet, omnium virtutum exempla, persequere maiores tuos, cogitando, quae fuerit eorum in pace iustitia, in bello virtus, in omni fortuna moderatio, si attendes, nihil ad gloriam domesticam requires. iustus Aristides, prudens Themistocles, fortis Epaminondas: de Romanis multi, multis eximisque virtutibus insignes. horum alij facta dum legunt, bonas artes ex eorum vita discunt, & ad easdem res, eademque studia laudis cupiditate rapiuntur. At tu refer animum ad tuos maiores. eminere videbis instructū egregijs artibus Ioannem illum Iacobum Triultium, magni animi, summi consilij virum, scientia rei militaris aetate sua facile principem: praeterea iustum, liberalem, abstinentem planè praeter decus & gloriam, nihil in vita cogitantem. nam de laudibus Hieronymi parentis tui, quia tecum quasi loquor, ne feruire tuis auribus videar, nolo multus esse: tantum dicam, quam diu vixerit, Gallicam rem in bello floruisse, postea

quàm hostium multitudine oppressus fortiter pugnans in acie perierit, concidisse tantum in vno viro mōenti fuit ac roboris. Age, sint hæc, vt ita dicam, in campestri quadam luce posita. quid? in vrbe Roma, id est, in omnium gentium celeberrimo theatro, nōne spectata, probata, que vehementer est trium tuæ gētis Cardinalium doctrina, religio, sapientia? vt Triultiorum nomine multorum vōcibus in multas partes dissipato, nō ipsa tantum Roma, sed omnis planē Italia, omnis, vbi colitur humanitas, Europa personaret. omitto alios: sunt enim multi, nec tu quemquam ignoras: non enim sunt ex imaginibus, aut ex illa colorum inani specie maiores tui cognoscendi, quarēda tibi facies tuorum non est, elari sunt, ex rectē factis: virtute distinguuntur, cū alius in alia, in omnibus simul omnes emittunt. Quæ tu quoniam à primis annis ad hæc ætatem non modò cogitasti, verum etiam vitæ ac moribus expressisti, propterea te episcopatu Tolonēsi iam antea insignitum, legationibus honestatum, primum Pernsina & Auenionensi, in quibus mirā iustitiæ laudem tulisti, deinde ad Regem Galliar, & ad Venetam Remp. vbi prudentiam, vbi gravitatem incredibilem præstitisti, proximis diebus Cardinalem creauit Paulus. I. V. Pontifex omnium optimus, omniumque maximus, iudicio præditus acerrimo in æstimandis hominum ingeniis ac moribus, itaque animatus, vt quæ cuiusque meritis præmia debentur, ea libentissime ac liberalissime persoluat. in quo nemo est, qui tuam animi singularem æquitatem, ac moderationem vehementer non admiretur ac laudet, qui summæ nuncium dignitatis, cū est ad te multis præsentibus allatus, ita acciperis, vt nemo te commotum, nemo ne leuiter quidem affectum ex vultu, aut oratione, aut vilo corporis gestu potuerit intelligere. ita paruit, quod ab insipientibus ambigi, ac disputari quandoque solet, à bonis viris virtutem magis ipsam diligere, quàm virtutis insignia, honorē esse præmium rectē agendi, finem non esse, magnos illos ac præstātes esse homines, qui laudabiliter ita viuunt, quasi laudem percipiānt, ita laudem aut dignitatem excipiant, quasi nihil minus antea cogitauerint. quod in te & animaduersum est maxime, & obseruatur quotidie magis. colere enim te quidem studiosius quàm antea, omnes videntur: ipse autem qui antea fueras, idem omnibus es: nemo excluditur sermo

mone tuo, nemo congressu, cui omnibus copiam facis, eandem omnibus humanitatem ostendis. Sequitur insolentia fortunam. comes est rerum secundarum arrogantia: tu mansuetudinem amas: tu continentiam, tu benignitatem perpetuò retines. iure ergo hoc etiam nomine Cardinalis es: iure habes hanc, quò tui te pro Petri Ecclesia suscepti labores extulerunt, maximi sacerdotij dignitatem. & nunc tu quidem comitatu stipatus honestissimo familiarium tuorum, multo tamen insignior, atque ornatior cohorte tuarum virtutum, quæ tibi comites vbique sunt, Romam redibis expectatus, expetitūque, columen futurus Christianæ Reipublicæ, splendor sacri Collegij, ornamentum familie tuæ. I, decus Italia, amor ac delicia bonorum omnium, diis bene iuuantibus, ad eam urbem, quæ sola peregrinam virtutem excipit, sola ornat honoribus, sola dominam facit rerum omnium humanarum, nos autem quibus tuam iustitiam, tuam benignitatem ostenderas, læti tua dignitate, maestri discessu, te prosequimur abeuntem optimis omnibus: fauimus animis, precamur linguis: vota profus eadem, quæ pro parentibus ac liberis nostris, pro tua salute suscipimus. Atque ego in hac omnium eximia lætitia pariter & molestia, præcipuo quodam dolore diuellor, quia fato nescio quo meo contigerit, vt quàm diu Venetus fuisti, ego semper afflictus importuno morbo iacuerim, quo etiam nunc languo, & ad morbum accedit ægritudo: quoniam quidem, aliis ad te adeuntibus, deque ista dignitate gratulantibus, ipse excludor vnus, nec possum meæ summæ erga te obseruantia præsentis officio satisfacere, hæc tamen spe sustentor, quod humanitas ac sapientia tua faciliè fortunam à crimine sciunget. consilio aliquid peccatur: accuses: iure feceris, culpam autem in iis rebus, quæ non à voluntate nostra pendent, sapiens nemo vquam dixit esse. Quare nec tu mihi, quia non valeo, vitio dandum putabis, & hoc ipsum, quia, me non valere, non tam corporis quàm officij causa doleo, laudi etiam fortasse tribues. equidem habeo non voluntatis modò testem, verum etiam studij ac beneuolentia auctorem in te meæ, hominem honoratum, & cū omni virtute excellentem, tum verò omnium, quos ego in vita viderim, humanissimum, qui te amat egregiè, facitque plurimi, tuasque laudes vtrique manu ad astra sepe tollit. verum ego non id solum

specto, mea ut vni tibi pateat obseruantia, illustrabo eam, si porero, meis aliquando scriptis, & patefaciā omnibus gentibus. Interim, ut hæc tibi nostra ex aliquo signo voluntas illucelcat, præclaram edo tuo cum nomine Sallustij historiam: cui tu si locū dabis inter eos libros, qui ab oculis tuis abesse non solent, vigeat apud te nostri memoria: quoties eam videbis, toties animo tibi occurrat: adero tibi sæpe absens, tacitus sæpe tecum loquar, meque esse de tuis familiaribus vnum, de iis maximè, qui operā tibi assiduam præbent, qui tuo potissimum honori seruiūt, existimabis. quod ut ita sit, vehementer opto, & si assequor, feram in cælum istam humanitatem, colam animo, tuebor officiis, & imitabor quantum porero: studio certè, si minus re licebit, tibi ut satisfaciā, elaborabo. Venetiis. 60 D LVII.

AD ALOYSIVM GARZONIVM,
in libros XXI. De lingua Latina, qui
Calepini nomine circumferuntur. 21

Constare tibi puto Aloyfij Garzoni, cum ad res præclaras natus homo sit, quippe qui solus ex omnibus animantibus munere rationis ac mentis excellat, nullam tamē artem eodem tempore & inuentam simul esse, & abolitam. Omnes humili tenuique ab initio profectæ, paulatim quasi per gradus adscendentes ad id, quod summum videtur esse, perueniunt. hoc & in litteris accidit, maximèque quibusdam in libris, qui eiusmodi sunt, ut semel atque iterum aucti, locupletari tamen, atque ornari deinde possint: quo ex genere bonum fatum CALEPINVS sortitus est, cui quotidie fere omnes homines de suo largiantur: certè enim illius DICTIONARIUM, quod nunc emittimus, non tam ipsius industria, quam aliorum labore, studioque in tantam altitudinem excreuit. vnum tamen desidero, quod ij, quibus illud propositū fuit, ut in hunc librum quamplurima congererent, id ipsum, quod fecerunt, ut adderent, facere consideratius diligentiusque poruerunt. Quorsum enim in herbarum montiumque nominibus colligendis diligentes sumus? verba autem Latinæ linguæ illustraria maximè ac significantia, quæ nescire nemo vult in augendo Calepino negligimus? ergo ipsi hoc potissimum præstauimus, & opinor, tantum præstitimus, quantum qui hoc

hoc DICTIONARIO cum aliis Dictionariis conferendo, cognosceret, non dubito, quin de hac opera nobis & faueat, & bene precetur: non enim liber hic commemorare, quæ quibus in verbis sint à nobis addita: nam sexcenta sunt, neque sumpta ex apertis aliorum librorum Indicibus, sed ex iis Latinæ linguæ fontibus, ad quos peruenire cuius non licet. vtrum autem ipsi peruenierimus, res ipsa indicet. In eo etiam ab aliorum instituto discrepauimus, quod alij tantum, ut addant quæ vtilia putant, elaborant: nos etiam quæ non vtilia sunt, & discendi cupidis contraria, quæ scilicet Calepinus ipse non rectè percepit, hæc inquam dedimus operam, ut de libro tamquam de tritico lolium, eximeremus. Addidimus, mutauimus, sustulimus, prout res postulauit. Dictiones certè Græcæ ex multiplici lectione deprauatas, ut est fere, nisi diligenter cauas, corruptrix librorum Typographia, tam multas correximus, ut quod fabulosum est, nos dicere ~~isogoras~~ possimus, Augæ stabulum à nobis esse repurgatum. Nostrum etiam in hoc opere proprium illud putamus, quod, cum alij in addendo supra modum curiosi fuerint, ut liber excreceret: nos contra, ne quid præter rem adderemus, superstitiosi fuimus. nec minus in exsecando diligentes, ut in dictionibus Græcis, Latinarum ordini insertis, vel potius intrusis, multas quasi de alieno loco migrare coëgimus. Exempli gratia inter Latinas dictiones quem locum habere potuit catabathynus, aut hodædocus, aut pseudonymus, & huiusmodi, quæ à Latinis scriptoribus Latine pro exemplo adducta minimè reperias: quæ propemodum innumerabilia sustulimus, eodem iure, quo Latina vocabula de Græco Dictionario tollemus. Et quoniam hoc volumen ob variam infinitamque doctrinam multorum per manus circumferetur: facile futurum putauī, ut, si tibi à me inscriptum exiret, significationem multis daret amoris erga te mei. nam, ut omitam merita in me tua, quæ nulla vnumquam delebit obliuio, tui me suauitates ingenij, tua incredibilis humanitas, singularis probitas, eximia ad colendam virtutem animi propensio ad amandum alliciunt, non enim ideo mihi carus es, quia sis Venetæ Reipub. omnium amplissimæ à secretis, aut quia nunc vnā cum viro clarissimo, omnibusque virtutibus ornatissimo Michaële Suriano Legato particeps & minister consiliorum omnium ad Phi-

lippum Hispaniæ Regem his profectus, sed quia talem te præstas, vt & hæc tibi admodum ampla atque honorifica munera iure deferantur, & egregius animi tui bonis maiora quoque debeantur. Sit igitur hic liber & tibi, & reliquis argumentum beneuolentiæ meæ, testimonium iudicii, grati verò animi non omnino quale velim, sed quale possum hoc tempore, monumentum. Tu autem istam præclaram in nos voluntatem conserua, & quo instituiisti cursu, per di rectam maximèque expeditam, ac certam literarum viam ad gloriam contende. quod ego quidem, qui tuos sensus, tuos ad laudem impetus optimè teneo, ita opto, vt sperem, ita spero, vt futurum mihi persuadeam. idque etiam reliquis prædicare non desino. Venetiis. ∞ D LIII.

AD MICHAELEM GHISLE-

rium Cardinalem, in librum De locutione

Dei, Academiæ Venetæ nomine. 22

Rerum humanarum exitus, quàm varia sint hominum consilia, declarant. Quod si quis bene cogitat, sequitur, vt idem laudabiliter agat. Rectè autem agentem nihil ymquam frustrabitur, nihil faller. Decet igitur nos optima spe niti, admodumque firma, quibus in condenda, atque instituenda Academia nostra, nihil præter Dei gloriâ, & communem hominum vtilitatem, propositum fuit. Neque verò actiones nostræ, vt speramus, eiusmodi erunt, vt hanc ad optimas res animorum nostrorum incredibilem propensionem ambigüe aliquis interpretari, aut in dubium reuocare possit. apparantur quotidie summa cura, & edentur à nobis diuina doctrina referti, qui pietatem ac Religionem complectuntur, illustres libri, & interim quasi specimen quoddam, aut pignus nostræ voluntatis egregia quædam de locutione Dei ab excellenti viro conscripta, piis mentibus, ac sacrarum literarum, id est, veræ gloriæ, studiosis communicanda censuimus. quæ duabus maximè de causis, præstantissime vir, tuo nomine decuit esse inscripta: primum, quod, suscepto Academiæ nostræ patrocinio, nihil prætermittis, quod ad eam ornandam, augendamque pertineat: & nos, quæ à te officia proficiscuntur, quibus animis, quàm libentibus, quàm gratis excipiamus, aliquo item officio tum ipsi tibi, tum ceteris omnibus indicatum,

dicatum, maximèque perspicuū esse cupimus: deinde, quæ de Deo loquuntur, ad quæ potius mitti equum fuit, quàm ad eum, qui diuina studia in omni suæ vitæ cursu cunctis & opibus & honoribus anteposuit: qui cum vniuersam de Deo, diuinisque rebus doctrinam accuratissimè quæsiuit, tum verò cum ipsa doctrina vitæ rationem coniunxit, & vt omnes rectam salutarèmq; viam tenerent, aut, qui diuertirent, in eam reuocarentur studio, cōsilio, monitis, auctori- tate contendit, nihil obscure fama loquitur de tuis virtuti- bus, nihil de te aut exiguum, aut dubium assertur. patent multis ac certissimis argumentis eximia tua in Christi Ec- clesiam merita. colunt te omnes ob doctrinam; imitantur multi ob integritatem, amant ob humanitatē, maximèque ob rectam ac simplicem naturam, ab omni fūco, omnisque fastu longissimè remotam. præconem verò tuarum laudū omnibus horis audimus eū, qui summa ipse laude dignus est, Federicū Baduariū auctorem & cōditorem, Deo duce, Academiæ nostræ: cui quidem viro tum vitæ probitas, tum ex assiduo studio doctrina, & ex diuturno rerum vsu pru- dentia fidē atque auctoritatem in omni sermone conciliat. Ipso igitur non modò approbante, verū etiam hortante, præclarū de Deo libellum, gratum sententiis, illustrem ver- bis, ad te mittit, tuoque dicatum nomini cū omnibus gene- tibus Academia nostra communicat. quæ eū se tibi, tuo primū iudicio commota, tuis deinde meritis impulsā, pe- nitus addixerit: eandem obseruatiam in omni vitæ præsta- bit, & vt eam futura quoque gentes intelligant, ipso, ad quem omnia referimus, summo Deo opem ferente, aliquo merito consequemur. Tu interim, quando iam hoc tribui- sti humanitati tuæ, vt nos susciperes, tribue idem cōstantes, vt susceptos tuearis, ac foueas: ita tamē, si nos tuo præsidio, ac studio dignos, id est, nostra ingenia in optimis artibus exercentes, nostrasque voluntates ad vnā virtutem dirigē- res, & laudies, & re ipsa cognosces. Venetiis. ∞ D LIII.

AD ANTONIVM CARLO-

nem Allisfarum Principem, in Samia-

zary poemata. 23

Vt est præclarum, ornatissime Princeps, in arte poë- tica excellere: sic ea cognoscere, quibus ad illā laudem

perueniatur, maximum quiddam ac difficillimum est. fallitur enim, si quis absoluti poetæ partes in eo positas arbitrat, ut, cum merendi carminis rationem optime perciperit, cum elegantissimarum vocum suppellectilem quasi quandam sibi compararit, addo etiam cum materiem animo comprehensam ordine quodam atque artificio distinxerit, hisce rebus tanquam egregie munitus ad scribendum se conferat. graniora sunt quæ requiruntur, & ex abditis plurimarum artium ac doctrinarum fontibus haurienda. nam, cum eius consilium qui hoc in genere elaborat: vel in primis id spectare debeat, ut voluptati versusum vtilitate sententiarum admiscenda, nihilo minus lectorem moneat, quam oblectet: monita verò illa plerumque necessaria sunt: ut in vitii summâ turpitudinem inesse, in virtutibus summam gloriam, ostendatur: quomodo hoc sine philosophicæ cognitione prudenter ac peritè poterit efficere? Iam, si res exigat, ut aut de celi stellarumque ratione, aut de regionum terrestrium ac maritimarum situ dicendum sit: certe hos locos non potuerit, nisi qui Astrologiam & Geographiam attigerit, commodè tractare. Itaque si quis huius facultatis studium eo complexus animo est, ut aliquando, quæ litteris mandare studuerit, ea se speret, veluti pictorem egregium, omnibus artis coloribus illustraturum: is omnium fere disciplinarum scientiam, quæ ad bene, beatèque viuendum pertinent, ne prorsus ignoret, necesse est. Quod si ad assequendum poetæ nomen vbertatem illam ingenij à natura datam satis esse putat, atque hac vna instructus, facile audeat canoros illos quidem, rerum tamen inanes versus vel domi pangere, vel in triuiis ad populi aures effundere, statim ab intelligentibus exploditur, neque solum imprudens, aut parum verecundus, sed etiam planè stultus ac temerarius habebitur. Quo minùs est mirandum, si, ut hac arte præstarent, quam paucissimis contigit: cum in omni præterea liberalium doctrinarum genere plurimi semper floruerint. Sed egregiorum poetarum multo etiam maiorem hac nostra tempestate, quam præcis temporibus, penuriam esse constat: siue quod sæculi felicitas illa fuit, siue, quod equidem magis existimo, quia nō iisdem, quibus olim, præmiis ad virtutem nunc homines excitantur. Eorū autem, quos in hoc genere præstantes cognouimus, sine controuersia primum locum

cum obtinuit vir eximius, & omni laude cumulatus, Iacobus Sannazarius: cuius ingenij monumenta non vetustas, non obliuio delebit vlla: vixit tot Regum triumphis haud paullo clarior, quàm ex vnius hominis doctrina, atque ingenio Parthenope sit futura. Hoc autè, Princeps egregie, tui muneris ferè totum est, qui, cum ad summam generis nobilitatem etiam optimarum disciplinarum scientiam adiunxeris: tamen hæc per se, nisi accederet studium de posteris bene merendi, quasi minima iudicans, quæcumque à doctis viris mandata litteris, digna, quæ inter manus versentur, existimas, in apertum ut referantur, maximopere contendis. Quo nomine ipsi profecto Sannazarij manes tibi non vulgares gratias habent, cum eos libros, quos ille moriens tuæ fidei commendarat, peruulgandos diligentissimè curas. Qui verò ingeniarum artium studiis dediti sunt, ij se tibi tantum debere profitentur, quantum persolui nullo modo possit. itaque à me, qui eodem in ære sum, petere videntur, vniuersorum causam ut suscipiam, tibi que propter hoc officium, quid omnes de te & sentiant, & loquantur, aliqua ratione significem. Ego, licet ipsa te rectè factorum conscientia contentum esse, nihil præterea requirere, exploratum habeam: tamen ut eorum honestissimo desiderio ne desim, do me libenter in eam partem, in quam etiam mea sponte propendebam, & ad ostendendum non eorum modò animum, sed etiam obseruantiam & pietatem in te meam hæc ipsa Sannazarij poemata, quæ nostris typis edenda curasti, nomini tuo dicata ad te mitto. Leges hic omnia quæcumque ab eo Latine scripta nunc exstant. Primum autem erit diuinum illud, quod ipse de partu Virginis inscripsit opusculi, deinde Christi lamentatio: mox eclogæ quinque, quas tamen decem scripserat. sed è Gallia reuersus, has tantum, quas emisimus, & fragmentum illud, quod post Salices collocauimus, inuenit, reliquis aut furto surreptis, aut per incuriam suorum, quibus eas discedens crediderat, amissis. sequuntur elegiarum libri tres, epigrammarum totidem, quæ omnia tuo inscripta nomini apparebunt, ut eius beneuolentiæ, quam Sannazario & viuo, & mortuo præstitisti, hūc saltem fructum percipias, Venetiis, M D XXXV.

PRÆFATIONES QVAS

IN HAC EDITIONE

ADDIMVS.

AD PIVM IV. MEDICEM

Pont. Max. in librum Reginaldi

Poli Cardinalis,

DE CONCILIO.

24

PTIME consuluit Ecclesiæ suæ Deus, atque humano generi vniuerso, cum in tanta rerum omnium perturbatione, & extremi iam periculi metu, Vicarium te suum, Pie IV. inter homines constituit, ut omnibus malis prudentia tua mederetur, nosque à summis difficultatibus, vel impendenti potius exitio ereptos, ad summam tranquillitatem & optatam antea magis, quam speratam felicitatem traduceret. Itaque nunc, tuis adducti præstantissimis & consiliis, & factis, maximè verò tua freti iustitia, quæ tibi prima & antiquissima virtus est, fuitque in omni vita, boni viri ex omnibus Italiæ partibus, atque etiam ex transalpinis gentibus multi ad Urbem confluunt: & quia tuas omnes curas ed spectare vident, non ut angustis paucorum annorum terminis tuæ fructus beneficentiæ definiatur, sed ut ad posteros quoque perueniat, hic sibi certam omnium rerum ac fortunarum suarum sedem domiciliūque constituunt. me quidem Venetiis, domestico patris mei restituendæ antiquitatis instituto, & honestè satis, & commodè viuente, nihilque minus quam de migratione, cogitantem, quippe cum ab egregiis sæpe ciuitatibus, atque adeo à superioribus Pontificibus semel & iterum optima inuitatus conditione, nihil tamen unquam noui consilij cepissem, tui Pontificatus fama Romam facile perduxit, nam, cum ab summo viro, Hieronymo Seripando, cui tua sapientia debitum iam pridem eius integritati atque doctrinæ, in Cardinalium Collegio locum tribuit, litteras accepissem, in quibus erat scriptum, cupere te sacros omnes libros, vel

hominum

hominum incuria, vel improbitate corruptos, quam emen datissimos peruulgari, velleque in eo opera uti, & industria mea, spatij ad deliberandum nihil sumpsi, statim rescripsi, cum tua voluntas maximæ legis vim pro summa tua non modò potestate, verum etiam sapientia obtinere apud omnes debeat, ita me animatum, ita paratum esse, tibi ut in omnibus rebus libenter obsequer, suscipere quæcumque velles, agerem & præstarem quidquid possem. Quo quidem tempore non mihi aut vlla nonorum commodorum, quibus tamen ducuntur multi, est iniecta cupiditas, aut honorum splendor mentis oculos præstinxit: quamquam hæc ipsa cumulatè & expectari à tua liberalitate posse, & omnibus præclarè agentibus deferri à te sole re intelligebam: sed cum audirem eas artes, quarum fructus immortalitas est, longo interuallo te Pontifice colitæ esse, suam religioni ac veræ pietati dignitatem restitui, cedere virtutibus vitia, rationi amentiam, libidinem pudori, vim æquitati: hæc ego sum secutus, hæc omnibus & commodis & honoribus anteposui. Erat præterea mihi nò modò laudabile & honestum, sed illustre etiam & gloriosum, vocari à Pio IV. Pontifice ad eam curam, ut sanctissimorum virorum scriptis, quibus humani generis salutaris doctrina continetur, emendandis, edendisque præessem. quo in munere si mihi, non dico magnos labores excipere (quis enim bono viro labor est pro tuenda Ecclesiæ dignitate, id est, pro communi salute, recusandus?) sed si vitam ipsam profunderè opus esset, egregiè mecum actum putarem. Atque ego illam sanè incredibilem capio voluptatem, quod, cum præclarum esse nihil constet, quin idem operosum, & perdifficile sit, hæc tamen in re omnium pulcherrima, ac præstantissima, planè omnes difficultates tuarum excellens liberalitas, tum singularis sapiëntia sustulit. quis enim unquam tam libenter pecunias collegit, quam tu libenter effundis, ut exeant optimi libri, alij nondum editi, quorum notitia rectissimam ad fontem veritatis viam ostendit: alij sic emendari, ne qua supersit labe, quæ imperitorum animos obiecta falsæ doctrinæ specie, possit inficere? quo quidem antea malo nimium grauiter laborauimus: vti nam iis remediis, quæ parantur, omnino liceat conualescere. quod ita facile consequemur, si modò is, qui optimarum & maximarum auctor, perfectiorque rerum est, affuerit Deus.

nam

nam nos quidem, vt opibus valeamus, vt acumine mentis excellamus, quàm tamen infirmi simus ad omnia, nisi præpotentis Dei ope fulciamur, quàm planè cæci, nisi eiusdem luce regamur, multorum turpissimus & miserimus exitus ostendit. Quis porro affuturum esse Deum dubitet, si sanctissimam illius doctrinam, quàm, præceptis declaratam plurimis, suo demum ipse sanguine, suæque mortis exemplo comprobauit, non verbo tantum profitebimur, sed vita etiam & moribus exprimemus? Hoc tu scilicet, Pie Pontifex, illo primum vidisti die, quo te in excelsa ista Sede, fauente & approbante diuino Spiritu omnium Cardinalium sententia collocauit: neque verò vidisti solum, quod tibi fortasse cum multis commune esse potuit, sed etiam, in quo propria tibi debetur laus, accuratè præstitisti. tu enim ipse tua temperantia, iustitia, grauitate, constantia, quales esse alios oporteret, exemplum dedisti. inde manauit statim ad propinquos, & affines tuos bene viuendi disciplina: quorum omnium incredibilis abstinencia, humanitas, pudor ciuitatem breui correxit, & conformauit vniuersam. Nunc in illam curam totus incumbis, vt reliquæ partes Ecclesiæ, discordia laborantes, omni à te ratione sanentur. serpit enim quotidie longius transalpinum illud malum, à quibusdam primò ignoratum, ab aliis postea neglectum, postremò à nonnullis etiam vehementer actum. sed, vt hoc placuit Deo, quo volente, aut saltem permittente, geruntur ea, quæ, cur ita fiant, causas indagare nostrum non est: sic eidem placebit, vt imminutam Christianæ Reipub. dignitatem tua virtus, & sapientia in verem integritatem splendoremque restituat. Instar à te indictum & institutum iam generale Concilium: cuius ea ratio, ea vis, & consuetudo semper fuit, vt sanctissimi Spiritus interuentu, dissidentes animos, non concordia solum, & pace, verum etiam beneuolentia studioque coniungeret. Hoc tu nos, Pie, in remedio seruabis, errantemque gregem & disiectum varia culpa, tamquam Pastor optimus, ad obedientiam reuocabis, continebisque in officio, & obseruacia erga diuinas leges tum perpetua sanctitate tua, unde hauriunt omnes exempla omnium virtutum: tum verò iis, etiam edendis in hac vrbe libris, quorum lectio malas & exitiosas euellit ex animis hominum opiniones, inserit eas, quæ si coluntur pietate, & beneficentia, vberimos, & præstan-

præstantissimos, & planè salutare fructus ferunt. Atque huius quidem tanti, ac tam præclari muneris initium vnde sumi aptius potuit, quàm ab eo libro, cuius argumentum & cum ratione temporum, & cum tuis consiliis ac studiis optimè congruit: quid enim tempora, quid status Ecclesiæ poscit, quid tu optas, curatue magis, quàm Concilium, quod vnicum, & certissimum in tam graui discrimine, tam propinqua communi peste superesse remedium videtur? at in hoc libro, quem tuo iussu primum emitimus, proxima ostenditur ad salutem via, spes omnis in confessione culpæ, in vitæ ac morum emendatione, in summa demum Pontificis auctoritate collocatur. Quæ cum per se maxima sunt, & curandis Christianæ Reipublicæ vulneribus vtilissima: tum verò ponderis accedit plurimum ab eximia scriptoris innocentia, doctrina, dignitate. quis enim, quibus animi bonis, quibus industria, ingeniique ornamentis abundauerit, qui denique vir, quantumque fuerit Reginaldus Polus, aut ignorat, aut, si quam modò tantarum laudum partem habet cognitam, non earum memoria, & desiderio vehementer commouetur? potestne quisquam tam inops à iudicio tam auersus ab humanitate, tam planè ferus esse ac ferreus, qui non inimis eum sensibus dilexerit, cuius non modò in studiis, in moribus, in sermonibus, sed in ipso planè adpectu omnis probitas, omnis luceret humanitas? De Religione verò, deque Christiani hominis officio quid senserit, & indicauerit, non, aut in vno, alteròue libro ita ostendit, vt in aliis vnquam dissenserit: aut ita scripsit, vt aliter viveret: aut ita vixit, vt interdum sibi non constaret: sed omnia litteris ab illo prodita sine vlla exceptione semper laudant, hodièque laudant, boni, & sapientes viri: quorum directæ ad veritatem ipsam, id est, ad vnam Dei gloriam sententia nec obrectandi studio, aut inuidia flebitur, nec maleuolentia, aut ambitione mutatur. Vitæ verò totius instituta, & excellentem in omni actione, omni que fortuna pietatem, vnam, quàm facile nouerunt, tam libenter imitarentur multi. Opes, honores, clientelas, Regum maximorum gratiam & beneuolentiâ qui assequuntur, proximè ad felicitatem putantur accedere. at ille, hæc omnia apud Henricum Britannia Regem, & iure propinquitatis, & multo etiam magis sua virtute cum possideret, vltro contempsit, ne turpissimas Regis actiones, & aduersantem Christi Vi-

carior sententiam probare, aut etiam adiuuare cogeretur. Patavij diu vixit, quamquam erat habitu nature propè diuino, liberalibus tamen disciplinis vehementer deditus: & cum eloquentiæ atque philosophiæ pari studio flagrauerit, in vtra tamen magis enituerit, non facile est existimare. Illud certe constat, qui vel meliora, vel ornatiora scriberet, hac hominum memoria existisse neminem. quamquam id ei propositum fuit, ed direxit cogitationes omnes atque curas, vt philosophiæ scientiam non tam scriptis, quam vita ostenderet. itaque maior atque excelsior Patavij in tenui & humili fortuna fuit, quam cum in regno omnibus copiis, & ipsius maxime Regis gratia florere. Hic, hic nimirum verus est, ac præstantissimus optimorum studiorum fructus, si quis à se ipso pendeat, si temporum vicissitudines non extimescat, si aduersus hominum iniquitates, fortunæque iniurias ratione & virtute pugnet. quam in Polo constantiam & sapientiam fuisse quis ignorat? metuenda erant à Rege potentissimo insidie, metuenda vis: propterea quod suscepta Ecclesiæ causa luculentio illo de Pontificis auctoritate libro susceptum simul à se grauissimum eius odium intelligebat. Deserebatur etiam quotidie magis à re domestica, fortunis exclusus amplissimis, nemo tamen eum deiecto, aut demisso sensit esse animo, nemo vidit vquam tristiore vultu, in sermonibus, in consuetudine, in conuictu, in tota denique vitæ ratione: tranquillitatem mentis, quam habuerat antea, perpetuo retinuit. nec defuere, quæ numquam sperauerat, ac ne cogitauerat quidem, tantis debita virtutibus præmia. nam, cum ita videret, vt in vno Deo omnia poneret, cetera, quæ mortales admirantur, infirma, caduca, inania duceret: eumque in illa Patavini Gymnasij celebritate, domesticis otij sui finibus contentus, paucorum admodum consuetudine vteretur, breui tamen, vt sibi viam facile virtus aperit, ita manauit fama de admirabili eius prudentia, temperantia, doctrina, vt ad aures Paulli III. Pontificis Max. peruenerit, qui eum esset ea mente prædictus, vt nemo vquam magis de ornanda egregiis Cardinalibus Ecclesia cogitauerit: eo iudicio, vt nemo in delectu errauerit minus, commotus multorum non dubio sermone, Reginaldum Polum, disciplinæ Christianæ renouandæ causa, cui præstantibus aliquot viris ad Urbem acciuit, eumque paullo

paullo post non petentem, non optantem, propè etiam recusantem, Cardinalem creauit. In hac dignitate, cum alios antea, se ipsum vixit omni genere laudis. Omitto singularem illam, cui par oratio reperiri nulla potest, in eade matris acerbissima fortitudinem, atque constantiam. vnicum illi contra omnes iniurias, omnesque calamitates cōficientia præsidium fuit: & in aduersis rebus iam antea didicerat esse fortis. grauitatem eximiam, pari comitate conditam, mansuetudinem, prudentiam, benignitatem in subleuanda miserorum inopia non attingo. Communia sint hæc: in quibus tamen præcipua quadam laude Polus excellit. Venio ad id, quod à Cardinalis persona proprie postulatur. nam, vbi primum sacerdotio est ornatus amplissimo, non ille mentem, vt multi, cum fortuna mutauit, non feracem vestem, non argenteam suppellectilem, non denique illustrem aliquam, aut opimam provinciæ præfecturam appetiuit, sed contempta prorsus rerum humanarum specie, diuina studia, quæ antea non leuiter attigerat, toto pectore complexus, de tuenda Pontificij iuris maiestate, de augenda inter homines Dei gloria, de illustranda veritate dies noctesque cogitare cepit. quantum enim in ea philosophia, quæ à sensibus ducitur, erroris insit, atque obscuritatis, cum antea non ignorasset, tum verò totus ad eam philosophiam traductus, quæ celestium bonorum cognitionem parit, clarissime perspexit. Iam illam, quæ colligitur ex Rhetorum præceptis, eloquentiam, in qua præter ceteros antea floruerat, neglexit penitus, inanemque duxit, cum sacrorum librorum voces non aurium voluptati seruientes, sed ad intimas animorum partes incredibili quadam suauitate penetrantes, exaudiuit attentius. Nec verò quidquam habuit antiquius quam vt à sanctissimis Ecclesiæ legibus discederet quoquo modo ad sanitatem redirent, cum ipse multos cohortatione sua, consilio, doctrina, nonnullos etiam lenitate quadam ad meliora consilia conuerteret. Incidit tempus, cum de sufficiendo post obitum Paulli III. Pontifice habenda Cardinalibus deliberatio esset. affuit Polus ita sedato animo, ita cupiditatis & ambitionis expers, vt maiore Collegij parte Pontificatum ad eum deferente, non statim assenserit, differendamque rem tantam in posterum diem censuerit, fore enim, si probaret Deus, eundem post aliquot

quot horas Cardinalium consensum: sin minus, omnino sibi; quod Deo displiceret, placere nihil posse. Scripsit etiam in eo Conclauī praeclara quaedam de officio Pōnificis: quae cum aliis eius libris; quos Ioannes Moronus, Cardinalis ob summa erga Sedem Apostolicam merita, perpetuamque vitę innocentiam clarissimus, accuratę seruauit, propediem in lucem proferentur. quibus in libris cū spirare adhuc mens illa diuini hominis & vigere videatur, afficimur non tam praeceptis atque doctrina, quā recordatione tantarum virtutū, quas in illo vidimus. Vitę clausula fuit, in qua ostendit lumen animi, ingenisq; sui, Britannica Legatio. nam, cū in illa insula per annos multos duorum Regum imperio, Henrici primū, deinde Odoardi eius filij legitimus Dei cultus, intermissis optimis ritibus, obsoleuisset, cūque interitus Odoardi, succedente eius sorore Maria, spem aliquam reuocandę pietatis & religionis attulisset, visa est vnus maximē Poli sapientia rectam erratibus viam monstrare posse; adiuncta praesertim auctoritate tanta, quantam nec sine virtute dignitas vlla pareret, nec sine dignitate virtus. In ea legatione optimos Reginae sensus confirmauit: Principibus viris & multitudini persuasit, vt nouam heresim Henrici nefaria libidine inductam, abiicerent, veterem disciplinam rationemque susceperent, cum Ecclesia (si salui esse vellent) in gratiam redirent: vnum esse Romae, potestate summa Christi Vicarium, in quo creando commotę Spiritu sancto Cardinalium mentes, ex vetere multorum saeculorum instituto tradita per manus consuetudine, consentirent: quęcumque illi sanciret in terris, ea firma & rata in caelo esse: cetera communi saluti vehementer aduersari hominum seditionum, vel latronum: potius ipsius inuenta, vt genus humanum, si possit, vniuersum perdat, suęq; socios habeat plurimos infelicitatis, & culpę. Māsit in officio & fide, quā diu Polus, & Regina vixerunt, Britannica natio, vtriusque innocentia & sanctitate, alterius etiam sermonibus; praeceptisq; commota. Postea, cū vtrumque Deus, cuius abdita consilia nō assequitur humana mens, ad caelestis vitę pręmia vocasset, lapsa est iterum, & conceidit illa gens destituta consiliis, quibus antea nitebatur: iamq; ad finitimas nationes peruasit hęc pestis, & dira cōtagio, nec videretur posse cōsistere, nisi tua, Pie i v. Pont. Max. sapientia singularis occurreret, Tridenti

indicto

indicto Concilio, Romę omnibus rebus ad rationē equitatemque renocatis. Quod verō etiam eorum scripta, quos in beatorum numerum iure olim Ecclesia retulit, integra, deletis omnibus maculis, peruulgari iubet: quod excellentem nobis Reginaldi Poli, amittā eius voce, doctrinam restituis: mirum est, quā vehementer adiues communem causam, quantum se tibi pro ista mente, istaque cura omnes homines debere fateantur, quantam ab ipso Deo, qui tibi nostram salutem commisit, gratiam & beneuolentiam in eas. Hęc sunt illa merita, quibus hominum vita, breuissimis circumscripta sinibus, ad infinitam memoriam propagatur. hęc illa, numquam satis laudata veterum Pontificum instituta, quibus hanc nobis Ecclesiam tam praeclare fundatam, exstructamque reliquerunt. quę vtiā si cuti propria tua sunt, ita perpetua esse possent. nemo enim dubitat, quin, optare tibi perpetuam vitam, idem sit optare nobis perpetuam felicitatem. nec verō cuiquam bono viro tanti est huiusce lucis vsura, quin de sua detractum aliquid vita libenter, si possit, in tuam conferat. sed, quoniam hac lege huc omnes ingredimur, vt aliquando discēdamus: nec licet nobis in te vno singularem conditionem pro tua singulari beneficentia postulare: saltem, vt quā diutissimē te praesente perfruamur, & petimus a Deo supplices, & futurum pro summa eius erga nos clementia confidimus. magna enim sunt, quę iam inchoasti, maiora tamen, quę mente designas, nihil vulgare cogitas, nihil humile, nihil angustum: metiris omnia tua dignitate potius, quā communibus exemplis, praeclare. non enim Pontificis laudes in mediocritate versantur, nec decet, qđi potestate, & honore cunctis hominibus antecellat, cum ab illo homine rectę agendi cupiditate, studioque superari. In te igitur, Pontifex Max. primū tuendę atque amplificandę religionis, deinde eius otij conferuandę, cuius auctor & custos antea fuisti, sita spes omnis est. a te honesta studia, a te liberales disciplinae, a te ipsa virtus ornamenta sua repetit. tu, quod facis, & fecisti egregiē, perpetuō facies, vt omnes gentes diuturna pace, iustitia, pietate foueas, urbem Romam operibus magnificentissimis, & cum ipsa antiquitate comparandis, exornes: ciuitatem tui studiosissimam superiorum temporum calamitatibus afflictam, perpetua benignitate recrees: denique tollas ali-

ff

quando ex imperitorum animis dubitationem illam, quæ laudabilia multorum studia remoratur, vtrum res maximas fortuna possit sine virtute perficere, an virtus, quod contendat, sine fortuna peruenire. de quo quid sentires ipse, ostendit iam pridem tuæ vitæ ratio: nunc, vt omnes idem sentiant, facile vnus præstare potes, restituta iis artibus dignitate, quæ te talem tantumque fecerunt, vt quales ipsæ, quantæque essent, ope tua studioque omnes mortales intelligerent.

IN LIBRVM FRANCISCI VARGAS, De iurisdictione Episcoporum, & Summi Pontificis auctoritate. 25

IN Tridentino Concilio singulari atque diuina Pij I. Pontificis Max. sapientia constituto, cum alia res, vel antea parum explorata, vel astutis hominum consiliis immutata atque corrupte in consultationem controuersiamque venerat: tū verò grauis illa & perdifficilis de iurisdictione Episcoporum, & summi Pontificis auctoritate exorta quæstio est. Qua in deliberatione cum ita Patres illi vitæ innocentia doctrinæque insignes dissiderent, vix vt aliquando res conuenire posse videretur: Pastor optimus, vt est animo semper ac mente in grege seruando, tuendæque communis salutis defixus, incubuit in eam curam, vt adhibitis in consilium lectissimis Cardinalibus, hunc nodum expediret. & quoniam Francisci Vargas Catholici Regis Oratoris in maximis rebus antea sæpe spectata virtus erat, expedire in primis Reipub. visum est, talem virum, cum tantares ageretur, interesse. Qui cum esset accersitus à Pontifice, rogatusque vt ea diceret, quæ ad Apostolicæ Sedis dignitatem, id est, ad CHRISTI gloriam, & salutem animorum nostrorum pertinere vehementer duceret, sententiam dixit grauissimis ornatissimisque verbis, ea doctrina refertam, vt nihil aut è sacris literis, aut ex antiquarum legum, Canonumque fontibus deriuari possit, quod ille non & memoria, scientiaque comprehendisse, & summarum rerum, in quibus aratem fere totam contriuit, experientia comprobasse videretur. excepta est perattentis animis eius oratio, magnæque est omnium Cardinalium, præcipue

quæ verò ipsius Pontificis, cuius vt potestas, ita iudicium sapientiæque eminet, assensio consecuta. Et, quoniam quæ tum quisque sensit, eadem vt mandata litteris ad Tridentinos Patres mitterentur, Pontifex, adiuuandæ cupidus publicæ causæ, iam decreuerat: de Francisco Vargas hoc amplius placuit, vt eius Responsum (sic enim inscriptum est) impressum ederetur. Est hoc quoque Pij I. diuinæ liberalitatis ac beneficentiæ, vt vnq̃ aliquid ad commune commodum emanare possit, id non latere in tenebris, aut paucissimis impertiri, quod angusti, ieiunique nimium animi est, sed peruulgari ad omnium gentium utilitatem vehementer curet. Porro si nihil est religione utilius, quæ beatam æternamque vitam vna largitur, quantam iis debemus gratiam, qui suam industriam eò totam conferunt, vt nouis quorundam opinionibus, quas inscitia dicam, an improbitas peperit, confutatis, veritatem ipsam suæ doctrinæ lumine ita parefaciant, atque illustrent, vt à nemine iam, nisi planè impio, vocari in controuersiam possit: quod in hac maximi ponderis quæstione, quæ per aliquot menses plurimorum hominum ingenia, mentisque torfit, Francisci Vargas præstanti beneficio consecuti sumus. vir enim egregius laboranti publicæ causæ multis nominibus opem tulit, doctrina primum tot annorum studio collecta: deinde prudentia, quam à natura acceptam diuturnus rerum maximarum vltus vehementer auxit: tum integritate vitæ, sine qua inanis prudentia, perniciofa etiam doctrina omnis est: postremo auctoritate tanta, quantam capere videretur ea persona posse, quæ pro summo omnium, quos meminimus, aut legimus, Imperatore Carolo V. eiusque dignissimo filio Philippo Catholico Rege, grauissimis in muneribus ac legationibus primariis, temporibus difficillimis diutissime tractata sit. Hæc igitur vbi coniunguntur omnia, quæ per se singula in paucis excellere videmus: præclarum quiddam atque excellens fieri necesse est. nec nos veremur, cum hæc simul vniuersa tali viro tribuimus, ne nos aliquando res ipsa redarguat, eiusque scripta, cum legentur, ita expectationi non respondeant, vt ei falsam affinxisse laudem vel gratiæ causam, vel iudicii errore videamur. perfecta virtus laudem quasi fructum non quaerit: cognita, testimonio non indiget. Id ipsum, Lector optime, tum ex hoc responsò, quod nunc à multis iam ex-

petitum exit: tum ex reliquis eiusdem libris, qui propediem (ut spero) consequentur, facili iudicabis. id modò vnum exopta, ne propensam ad bene merendum voluntatem casus aliquis impediatur, aut valetudinis moretur infirmitas. Romæ, 30 d LXIII. Kal. Octob.

AD CAROLVM BORROMÆVM

maium Cardinalem, in D. Cæciliæ

Cypriani opera.

26

Magna in molestia versor, Carole Borromæie præstantissime Cardinalis, quòd auunculo tuo Pio IV. Pontifice, cuius & benignitas & sapientia veterem dignitatem restituere bonis artibus facili poterat, vereri saepe cogor, ne publica incommoda, & aduersi communiù temporum calus cursum optimæ voluntatis impediatur, maximeque inter homines operis, atque pulcherrimi perfectionem desideremus. nec verò, ubi resideat tanti mali culpa, reperire difficillimum est. optimis rebus difficultatem asferunt vitia nostrà, ita Deo permittente, ut aliquando respiciamus: nam si homines intelligerent, quod tu optimè intelligis, Borromæie prudentissime, quanti sit, ac semper fuerit ab vno Deo expectare omnia, inania ducere quæ à nostris consiliis proficiuntur: primum illud consequerentur, ut iucundè viuerent, soluti molestissimis curis, quibus in omnium rerum affluentia ne magni quidem Principes vacant: deinde, quæ metuere solemus aduersa, ea vel nulla vniquam acciderent, vel nullo statim negotio depellerentur. nunc aliter euenit. dum enim à nostris ingeniis, opibusque secundas res petimus: dum & magnificas ædes, & ingentem agri modum, & auri, argenti que vim, quæ ne bona quidem sunt, sola esse bona credimus: eaque consecuti, quasi nobis dati sint obsides perpetuæ felicitatis, ita nihil timemus incommodi: destituti saepe diuino præsidio, iure plectimur, è maxima lætitia in maximos luctus, miseriasque coniecti. vterer priuatis exemplis, nisi publica nimium etiam multa suppeterent. Vidimus graui Christianæ Reipub. damno, ardentem diu civili bello Germaniam: cum exitiosa discordiarum semina, mentibus iniecta multitudinis imperitæ, Principes ignari quid exsistere malorum, posset auctoritate, opibus, armis denique fouissent. inde

inde sibi plebs infima, ut est cupida semper nouarum rerum, licentiam arbitrato suo viuendi, simulatione, ac specie religionis, arripuit. ex eo nequitia primum, & incestus, deinde vis, rapina, cædes, quæque proposita impunitate nate sunt, passim consecuta sunt. pendunt enim à diuinis humana iura. illa si contemnamus, hæc non facili tuebimur: illa si labefactentur, hæc statim corrumpunt. sublato igitur, qui per tot sæcula vigerat, summi Dei cultu, perturbata sacrorum rituum vetere disciplina, locum suum retinere diutius nec honestas, nec pietas potuit: periit fides, & omnis inopiæ subleuanda consuetudo: illa verò, minimi pendentes humana omnia, vni Deo seruientis animi denissio, qua nulla magis hominem Christianum virtus decet, quæ, tamquam hesperus, aut lucifer inter sidera, sic ipsa inter virtutes reliquas præcipue fulget, exstincta penitus est. tum & domestica bella, populis variè dissidentibus, exorta: & externis hostibus, Christiano semper nomini crudeliter infestis, ad vniuersorum perniciem patefactus aditus est: quosque antea tot ciuitatum, ac principum integræ vires, atque coniunctæ facili sustinere irruentes, ac repellere potuissent, nunc ut eorum impetum imminuat, atque distrahat, ferre possint, sperandum vix est. Quid reliquæ prouincie? satis ne valent, & alieno malo doctæ sibi cauent? immo, quasi sit in dolore voluptas, in exitio salus, ita se libenter in eandem flammam pleræque coniciunt. vincere iam cœpit humanam medicinam morbus: proxima quæque corrumpuntur: nec iam vllæ possunt aut artes hominum, aut vires tantam pestem à finibus auertere. Gallia quidem, opibus antea florentissima, semper hostium religionis expultrix, semper inuadentibus Ecclesiam monstris inimica, nunc, alienatis multorum animis, deformata domesticis cladibus, ad spectu miserabili, penè procliuis ad perniciem labitur. nec periculo vacant finitimæ gentes: quæ si fortè, quod auertat diuina clementia, insanire cœperint: verendum est, ne malum erumpat, quod ferri nō possit. nec verò nos, nisi præsidio nitamur innocentie, quo vno seruari possumus, & vincere, vel excelsa asperimarum Alpium iuga, vel amnes rapidi, aut munitæ arces, lætæve militum copie defendent. communibus remediis communes depelluntur morbi: nunc, in extremum adducta discrimen salute pu-

blica, exquisitam quandam, & planè singularem curatio-
nem rei magnitudo postulat. corrupta iam pridem vitæ ra-
tio Deum offendit: eadem placabit emendata. huc igitur
studia conferenda: huc intendendæ sunt curæ. quod quam-
quam ad omnes pertinet, cum in communi periculo com-
mune officium requiratur: præcipuæ tamen eorum partes
videntur esse, qui, summo in gradu dignitatis, atque ho-
noris, tamquam in specula, cõstituti, oculis parent omnium
mortalium, vt nullum prorsus eorum neque dictum, ne-
que factum obscurum esse possit. Quæramus, quarum rer-
um amore flagrauerint, aut quibus artibus aditum sibi
in cælum aperuerint primi illi nostræ religionis antistites,
quos ecclesiis moderandis præfecerat Deus: reperiemus
eos, tamquam in hac vita peregrinarentur, ita semper, ob-
iitæ quæque contemnent, ad cælestem patriam, optimi-
que parentis Dei, qui nos ad se vocare numquam desinit,
adspectum, amplexumque properasse. quàm multos è sacra-
rum litterarum monumentis, & ex memoria verustatis li-
cet eruere, quorum omnes vitæ partes ea, quæ nos in ma-
lis ponenda censemus, paupertas, exilium, carcer, mors
denique illustrauerit: cum sæpe in maximis incommodis,
atque adeo inter exquisitissima tormenta, corporis dolo-
rem animi lætitiâ superante, quàm hoc suaue est, dicerent,
& immortalî Deo pro tam insigni munere gratias agerēt.
Non longè abeamus. estne quisquam, aut esse potest bea-
to Cæcilio Cypriano, cuius nunc emendatissima scripta e-
mittimus, aut vitæ sanctitate, aut mortis constantia ma-
ior, & clarior? quàm ille se gessit in omni vita abstinenter,
& piè? in Episcopi autem officio, ac munere quàm non at-
tigit, immò quàm non absoluit magno dignâ præfide vir-
tutem? exstant de eo prodita litteris, æternæque consignata
memoriæ præclara sanctorum hominum testimonia: sed
in re nota, atque ante oculos posita, testibus non egemus.
vitæ illius propè animatam imaginem in libris, quos reli-
quit, verissimis expressam lineamentis intuemur. quantus
est in tuenda Ecclesiæ Catholicæ dignitate? quàm seuerus
in retinenda vetere disciplina? quàm acer in condemnandis
nouarum opinionum auctoribus, in contumacia insectan-
da, libidine comprimentis? quæ sententiarum grauitas,
verborum vis, doctrinæ præstantia? nemo ita languet, aut
ita friget in cupiditate summi boni, qui non excitetur,
& quasi

& quasi facibus admotis incendatur, cum eius episto-
las legit. Iam reliqua eius doctrina quos fructus affert,
quàm vberes, quàm salutare? docemur exoriri calamita-
tes, omisso veri Dei cultu: hæreses gigni Pontificis aucto-
ritate contempta: qui virginitatem, & pudicitiam colat, ei
proposita esse maxima in cælo præmia: qui Ecclesiæ præ-
sit, aperto animo ac simplici esse oportere, prudentia ta-
men ita tectum, vt insidiis minimè pateat cõmunis inimi-
ci. planè omnes veterum philosophorum libri, præceptis
referti comparandæ virtutis, si cum Cypriani sermonibus
conferantur, inanes, & penè pueriles videbuntur. Suman-
tur in manus, quæ de eleemolynâ, ac benignitate litteris
mandauit: statim omnes, si quæ resident in mentibus no-
stis, auaritiæ sordes exhauriri, & infundi eximium erga
pauperes amorem sentiemus. Grauis est, & latè patet in-
uidiæ morbus: at hic rationibus egregiè curatur, ex inti-
ma Theologia depromptis. Vexamur calamitatibus, &
ærumnis, quibus proposita est hominum vita: præclaram
audiamus Cypriani vocem ad patientiam cohortantis,
exemplo multorum allato, qui nihil acerbum, aut malum
præter culpam vniquam duxerunt, & cum illo immenso
sempiternæ vitæ lucro libenter omnes huius exiguæ vitæ
fructus commutauerunt. Exstat etiam ad Martyres, primū,
vt cum dolore pugnent, accerbissimisque cruciatibus for-
ti animo resistent, prudens & pia cohortatio, deinde, quod
morte vitam quæserint, & ex hostibus Dei victoriam re-
portauerint, amoris & gaudij plena gratulatio. Neque ve-
rò aliter sensit, aut sui dissimilem se præbuit in extremo
vitæ die: sed, cum ita semper vixisset, vt obscurè, inglorièque
decedere non posset, ita decessit, vt hoc vno vel obscurissi-
mam vitam illustrare posset. Multa prætereo: nec sanè per-
sequi conor omnia, ne suscepisse hoc videar, vt Cyprianum
debitis ornem laudibus: quod, vt ego sentio, vel pro eius
dignitate nemo, vel solus ipse præstare posset. Verum hæc
me commemoratio cum ipsa per se delectauit, tum quòd
in ea beneficii tui magnitudinem, & præstantem ad bene-
merendum naturæ propensionem agnoscebam, qui totus
in eam curam incubueris, vt omnia Cypriani scripta, men-
dis antea deformata, nunc in veterem illam integritatem,
ac speciem, accersito etiam Verona miræ vetustatis exem-
plari, accurata doctorum virorum industria restitueren-

tur. quo sanè nomine, incredibile dictu est, quantū se tibi omnes boni debere fateantur. quamquam neque nūc primum, neque hoc vno tuos ad laudem impetus argumento cognoscimus. Omitto illa superiora, qualem te praestiteris in patria, qualem in Ticinensi gymnasio, cum nihil praeter verum decus, veramque gloriam cogitas, Francisko Alciato, singularis doctrinae viro, iuris prudentiam publicè profitenti, operam dares. sint haec in tuis laudibus minima: non quia, si spectentur, sola, maxima videri non debeant: sed minora maioribus obscurantur: & angustior ille fuit priuatae vitae campus, quàm vt in eo tua virtus commodè posset excurrere. itaque, Romam traductus ad publica negotia, parem facultati materiam nactus, dum te singis quotidie ad exemplum sapientissimi Pontificis, auunculi tui, quotidie te ipsum vincis bene agendo, adiuvante naturam imitatione, quemadmodum sine praestanti natura parum proficeret imitatio. ab hac disciplina fluxerunt illa, quae quàm paucis contingant omnia, ignorat nemo: in consilio grauitas, in laboribus patientia, nihil in potestate insolens, nihil in opum abundantia dissolutum, seuerissimis omnia continentiae legibus adstricta: vt ab eius personae, quam sustines, dignitate numquam oculos deflectere, sed illud perfectum, absolutumque decorum, cuius & studium, & splendor magna ex parte iam obsoleuit, assidue spectare videaris. Iure igitur quotidie tibi summe res à summo Pontifice committuntur: iure se in tuam clientelam, quasi portum quēdam in tantis horum temporū tempestatibus tutissimum, ac salutarem sperantes, conferunt omnes boni. tuum est, egentem patrocinio communem causam suscipere: & opinari, quod auunculus tuus immortalitate dignus, iam pridem sibi persuasit, egregieque praestitit, duas maximè res à Principe viro postulari, vnam, ne quid reprehensione dignum committat, in quo tu excellis omnium consensu: alteram, ne quid laude dignum praetermittat: quod aliquanto est optabilius, atque praestantius. nam, vacare culpa, est illud quidem, his praesertim moribus, egregium, eiusmodi tamen, vt in priuati hominis conditione subsistat, ad principis ornamenta non perueniat, vera virtus actione gaudet: vim suam longè lateque diffundi, & propagari sua bona cupit: eoque ipso alitur, & augetur. cetera enim res, cum communicantur, minuitur:

tur: ex virtute quantum ad alios manat, tantumdem ad ipsam accedit. Quae tibi profectò saepe in mentē venerunt, neque haec melius cuiusquam oratio, quàm tu vita exprimis. me tamen cum incredibilis quaedam erga te obseruantia, vt Cypriani libros tibi inscriptos emitterem, adduxisset, eadem impulit obseruantia, & perpetuus in ipsam virtutem amor, vt haec scriberem. tibi enim, quamquam neque cohortationi tua bonitas, neque admonitioni prudētia locum relinquit, verumtamen, vt studio meo satisfaccerem, liberales disciplinas commēdare cupiebam: reliquis autem, qui haec legent, quid ab excellentibus animi tui bonis sperari posset, significandum arbitrabar.

IN EDITIONE CONCILII
Tridentini.

27

Q Vi de Catholica fide rectè sentiunt, fatentur omnes vtilissimum fuisse humano generi, atque adeo salutare Concilium Tridentinum, quod eximia summi Dei erga nos clementia, Pij xv. Pont. Max. sapientia singulari, mirifica Legatorum Cardinalium, qui praefuere, vigilantia, maximo etiam Imperatoris, Regum, Rerum publicarum, Principum, & Patrum, qui interfuere, consensu, ita confectum absolutumque videmus, vt exitiosam illam animorum pestem, quae quotidie serpebat latius, nunc quidem aliqua iam ex parte compressam esse, breui autem, ope diuina, cunctis populis & nationibus ad communem salutem consentientibus, prorsus tolli posse omnes confident. quo merito gratiae sunt habendae primum immortalis Deo maximae, vnde bona manant omnia, deinde Pio xv. qui hoc spectauit vnum, & in hoc potissimum ab illo primum die, quo summam inter omnes homines potestatem, delatam diuinitus, accepit, fixit curas, & cogitationes omnes, vt communibus malis generali concilio mederetur: quo saepe remedio Christiana Respublica, vitiis vitis occurrit, & impendentes ex disensione, atque discordia calamitates euitauit. Hoc beneficium disseminari quamprimum, ac distribui per orbem terrarum, ad propagandam veritatem, & diuulgandam Ecclesiae Catholicae sententiam, necesse est. itaque nunc eduntur puri Canones, & ipsa Decreta, cum appendice nulla: tantum

vt ea cognoscantur, quæ primùm Sacrosancta Synodus, in spiritu sancto legitime congregata, deinde Pontifex ipse confirmando seruari pariter ab omnibus in perpetuum iussit. nam reliqua Concilij acta, diligentissimè per scribas publicos in ipso Concilio excepta, & litteris mandata, mox ita emittentur, vt, quæcumque res in controuersiam venerit, quæcumque vel sententia dicta, vel oratio habita sit, omnia denique agitata, quæ sita, deliberata, suo quidque loco, distinctè, & abundanter exponantur. Interim accipe summam rei lector optime quæ ad salutem vehementer pertinet: vniuersam verò Tridentini Concilij trium Pontificum distinctam temporibus, historiam, eodem, cuius ad gloriam hæc omnia diriguntur, iuuante Deo, propediem expecta. nullam enim tanti negotij partem ignorare, non modò iucundum est, verùm ad multa etiam vtile, & accommodatum: quod aliorum Conciliorum lectio declarat. Romæ. 60 D LXIV.

CLEMENTI MONILIANO

Cardinali.

28

Cum tibi, Clemens Moniliane, Cardinalis amplissime, multis nominibus debeam, nullum tamen habeo tuæ benignitatis argumentum illustrius, quàm quodd ingenij, doctrinæque tuæ thesauros, cum quibus nihil cōparō, sæpe mecum vel scriptis, vel sermone communicas. quis enim est ita deditus rerum humanarum studiis, itaque falsæ voluptatis delentus illecebris, quem tua vox ad celestium bonorum contemplationem, admirationemque non facili conuertat? quem tua pietas, non adumbrata leuiter, sed expressa moribus, dictis scriptisque tuis, ad veræ virtutis amorem non traducat? Quæ cum ipse mecum cogito, quo nihil ad meam vtilitatem facio libētius, ita mihi gratulor, vt ad multos, atque etiam, si fieri possit, ad omnes eundem fructum cupiam peruenire. caput enim illud religionis nostræ primum est, prodesse quam plurimis. ad hanc nos voluntatem, & consuetudinem informauit, hac nos erudit disciplina magister omnium sapientissimus, æternæ salutis auctor, & largitor, Christus, itaque, cum volumen illud tuum Theologicarum Disputationum, saluberrimis, sanctissimisque refertum documen-

eumentis, anno superiore multis efflagitationibus impressum, tuæque mox industria ita locupletatum, vt aliud propè videri posset, accuratè legissem: admiratus rerum præstantiam, copiam, varietatem, ordinem: præsertim verò duos illos, nuper additos tractatus admodum egregios, vnum de Calibatu, alterum de Peccatis, quibus ne optare quidem melius quidquam licet: contendere à te cœpi, vt eundem librum iterum ederes, & Catholicorum pias mentes aleres cibo iucundissimo: pestiferis autem hæreticorum opinionibus, latius quotidie serpentibus, pro ea facultate, quam tibi Deus optimus maximus tribuit, obsisteres. in quam sententiam cum tu iam antea tua sponte propenderes, (nihil enim tibi vel est, vel fuit vnquam Sedis Apostolicæ dignitate carius, nihil animarum communi salute antiquius: eò spectant studia tua, eò dirigis omnes curas:) factum est, non tam meis quàm coniunctis multorum precibus, vt exirent denno lucubrationes tuæ, & frueretur non modò ætas nostra, sed etiam posteritas ipsa, minimo suo labore, maximis laboribus tuis. Cum enim tibi propositum fuerit, ea, quæ ad vitam piè sanctèque traducendam Christiano homini necessaria planè sunt, quæ innumerabilibus propè libris dispersa, nec interdum satis dilucidè traduntur, in vnum ita colligere, vt confusis ordinem, obscuris lumen, dubiis certam notitiam redderes: id ita consecutus es, vt hoc tuo libro, quod ad res attinet, nihil vberius: quod ad verba, nihil breuius: addo etiam, quod in breuitate difficillimum est, nihil planius, apertius, communius esse possit. Quo quidem nomine & tibi, & Christianæ Reipub. vniuersæ tantum gratulor, quantum res ipsa postulat: postulat autem, quantum cogitatione vix quisquam comprehendere, verbis quidem allequi nemo potest. Romæ, 60 D LXV. mense Septemb.

AD ILLVST. ATQVE EXCELL.

Iacobum Boncompagnum, in orationis

Ciceronis pro Archia poeta Commentarium.

29

Cum mihi tuæ primùm virtutis, ac dignitatis, deinde ceterius, qua me es complexus, benevolentia in mentem venit: (venit autem sæpissime) tibi quidem animo ac mente pro

te pro meo erga te singulari studio vehementer gratulor: ego autem, vt eius felicitatis, quæ in hominem cadere possit, haud minimā partem assecutus, lætitia fruor tanta, quā tam animus meus capere maximam potest. rursus cū recordor, omnibus ad te quotidie honoris causā confluētibz, quorum ego in te colendo atque obseruando nemini concedo, me vnū tribus fere mensibus ad te non venisse: quamquam intermissi causas officij, vt opinor, habeo satis iustas, vel calores perpetuos, quibus maiores non meminimus, vel ætatē, imbecillitatēq; meam: quārū altera quietem postulat: altera non modō postulat, verū etiam flagitat, peccasse tamen mihi videor: & quasi excusationē accusatio vincat, ita sensibus angor intimis, & in grauissimo dolore versor. Atque hæc quidem aliquanto etiam acerbior cogitatio esset, nisi perspecta mihi, & cognita naturæ tuæ facilitas, & singularis humanitas certam planē spem afferret, nihil mihi obesse apud te, nihil detrahēre proxius aut de amore tuo, aut de iudicio absentiam meam. quod quidem abs te, artium optimarū à pueritia studiosissimo, eo facilius debeo impetrare, quia nō ego, vt alij, feriatu aetate maximo sum, non me languori, non inertia, aut desidia tradidi, nec rursus quibusdā voluptatibus, quæ cū ab ætate mea, tum etiam à voluntate abhorrent, operā dedi, sed ad explanandas Ciceronis orationes, ex instituto meo, totus incubui. quid autem his tribus mensibus, quibus vacationem sibi quandam à negotiis plerique sumunt, ego in hoc negotij genere, omnium, vt arbitror, nobilissimo, præstiterim, cū cuperem te intelligere, vt quasi rationem otij mei redderem, feci vt ad te mitterem non quas à quo die ad te veni orationes explicauī: ne molesta fortasse in magnis occupationibus, aut parum iucunda tibi copia esset: (decem enim illæ omnino sunt) sed vnā tantū, eāque satis breuē, pro Archia poëta, sanē luculentā, & ornatā: in qua studia illa, quæ ab humanitate nomen acceperūt, quibus vterque nostrū mirificē delectatur, in cælū laudibus extollūt. Equidem spero fore, vt, quemadmodū ego, cū interpretabar, voluptate me perfundi maxima sentiebā: sic tu, cū & ipsā orationem, & meam simul interpretationē leges, (simul enim vtrāque mitto) non minorem animo voluptatem capias. quod si ita erit, vberimū tulisse me fructum industriæ meæ putabo: & quod operis superest, ad id cofiam

fiam alacrior, quo tibi magis, multas virtutes cum litterarum gloria coniungenti, quā ceteris, hæc studia colentibus, placere, & probari mea scripta velim. Opto vt valeas, meque vt facis, perpetuū diligas. Ex ædibus, pridic. Kalen. Oct. 80 D LXXII.

AD EVNDEM ILL. ATQVE
exc. Iacobum Boncompagnum in Hippolyti Capilupi versus.

Sæpe mihi, clarissime ac præstantissime Iacobe, venit in mentem gratulari, quod Romæ sis: non quod vrbis ornamenta, & illa, quibus multorum oculi pascuntur, antiquitatis miranda vestigia me capiant, quæ tamen numquā contempni: sed quod in ea ciuitate vitam agere, quæ otio, libertate, copia rerum omnium, omni denique virtute, virtutūq; principe iustitia floreat, & in qua hæc ipsa vel cadē perpetuū, vel etiam præstantiora, Gregorio XIII. Pont. Max. fore videantur, ita iucundum est, vt ad summam felicitatem propē nihil deesse videatur. Hæc ego mecum sæpe libenter cogito, multo etiam libentius, cū illud addo, frui me beneuolentia tua, esse in clientela tam illustri præstantis ingenio, honore, auctoritate iuuenis, ea nobilitate ornati, quæ vera demum nobilitas est, cū ab vna virtute, summisq; erga remp. studiis, ac meritis originem ducat. Nec verō, quæ meæ sunt partes, ne me tanto bono prorsus indignū præbeam, eas, vt quisquam iure desideret, committo. quamquam enim, dispari fortuna, paria esse officia non possunt: gratia tamē referendæ facultates multæ sunt. quarum illa fortasse non postrema: equidem ea vehementer delector: tueri memoria beneficiū: commemorare, vbi locus est: cui debemus, eius causa velle omnia, præstare quæ possumus: denique non amore, nō studio, non obliuiantia deesse. Quid illud: non ad officiū pertinet, atque adeo insigne quoddā officij genus est, eo de homine, à quo beneficium accepimus, quid alij sentiant, aut loquantur, in primis animaduertere, & eos, qui à certo sensu, verōque iudicant, beneuolentia complecti, qui obtreant, & quibus rectē iudicandi facultatem adimit inuidia, ab iis animum abducere, refellere falsa, vera prædicare? Sed hæc opinionū, & voluntatum dissimilitudo, quam pauci effugiunt, in tuo statu

PAVLLI MANVTII

ne accidat omnium florentissimo, tu quidem cum aliis virtutibus, tum vero probitate, modestia, lenitate consequeris. vna omnium vox, vnus de tua laude sensus est. quo tamen quisque sapientior, aut eruditior, eo te magis & diligit, & laudat. qui cum sint multi, ex eo tamen numero vidi in primis excellere magna sapientia, summa religione, moribus integerrimis Episcopum, poetica vero laude antiquis illis vatibus quam simillimum, Hippolytum Capilupum: cuius ego consuetudine, doctissimisq; sermonibus, si mihi, quantum per eius humanitatem licet, tantum per mea studia liceret, fruere horis omnibus incredibili voluptate. interdum tamen vna sumus: & quia certamus amore erga te, ideo fit, vt eo magis inter nos amemus, atq; ille, totus ad tuam amplitudinem, & gloriam incumbens, assidua tuorum studiorum, tuarumque laudum predicatione non contentus, cum tuae vitae rationem luculentis quoque versibus explicasset, eosque mihi ostendisset, in quo humanitatem, ac beneuolentiam eius agnosco, iudicium, quo praestat, fortasse possum requirere: admiratus doctrinae varietatem, singulari sermonis elegantia coniunctam, artemque miram cum praestanti natura ita contententem, vt neutra alteram vincat, vtraque pariter excellat, putavi me commodè facturum, si, dum animi caussa propinqua loca ita peruagaris, vt à tuo comitatu Musas, elegantioresque literas non disiungas, eos ipsos versus, nondum editos, & adhuc quasi parentis in sinu commorantes, euolare ad te sinerem mittente me. postulat enim hoc anni tempus, vt otium iucunda aliqua res fallatur. quod si ad iucunditatem fructus additur: quid magis expetendum? at in hoc opusculo vtrumque cognosces, optimèque perspicies: meum autem hoc officium, vt spero, vehemèter probabis. Ego interim commentarios meos in Ciceronis Orationes, biennio ante inchoatos, hieme proxima superiore ad exitum adductos, perpolire conor, & ita corrigere, vt addam multa, nonnulla detrahā, pauca quaedam mutem. res est magni sane laboris, mihi praesertim, numquam intermissa tot mensium opera iam defatigato, ac penè confecto: sed addit vires Maximi Pontificis egregia benignitas, meque etiam, in praclaro munere pergentem antiquitatis illustrandae, & eam, quam suscepi, Spartam pro viribus ornantem, posteritatem temporis haud exigua spe sustentat. Vale.

INDEX

INDEX EORVM AD
QVOS MISSE SVNT
EPISTOLAE.

A		Botuito Nericio.	310
A	Alexandro Crispo. 216	Brancondio Ophidano.	375
	Alfonso Carafa, Cardinali creato. 11	C	
A	Aloysio Estensi, Cardinali creato. 211	Caesari Ferrantio.	78
	Andrea Gostinio. 239	Caesari Orlando.	372
A	Andrea Patricio. 143. 144. 185	Camillo Palaeotto. 184. 254. 256. 275. 333. 334. 336. 347. 348. 350. 351. 352. 362. 363 bis. 364. 365. 367 bis. 368 bis	
	Andrea Siluio. 225	Camillo Catano.	357
A	Andrea Zebridouio, Episcopo Cracouiensi. 127	Carolo Borromaeo, Cardinali.	280
	Andrea Antonino. 331	Carolo Sigonio.	205
A	Antonio Augustino. 56. 57. 58. 60	Claudio Strambonio. 287. 320	
	Antonio Furnario. 249. 250. 267. 274. 292. 323. 324. 360	Cola Antonio Caracciolo, Marchioni Vici.	228
A	Antonio Merlo. 169	Cristophoro, Baroni Lobcouicio.	294
	Antonio Merula. 267. 291	Cristophoro Madrutio, Cardinali.	35
A	Antonio Posseuino. 38	Cristophoro Rufo.	258
	Antonio Rolando. 203. 344	Cristophoro Saxo.	234
A	Antonio Verantio, Episcopo Agriensi. 125	Pro Collegio Canonicorum Petri, Sereniss. Reginis Austriae.	318
	Augustino Angelello. 297. 311. 375	D	
B		Decio Bracaleoni.	247.
B	Artholomaeo Riccio. 55	F	
	Benedicto Accolto, Cardinali. 163. 164. 165	Abio Stellr.	62. 63
B	Benedicto Rhamberto. 60	Federico Vallo.	199
	Bernardino Maffaeo, Episcopo creato. 27	Federico	

INDEX.

- Federico Viualdo. 295
Ferdinando Gatula. 265
Francisco Cicero. 337
Francisco Gonzaga. 37
Francisco Luisino. 30
Francisco Mancino. 270
Francisco Molino. 87
Francisco Morando. 150.
240.331
Francisco Plantedio. 290.
315
Francisco Richardoto, Episcopo Atrebaten. 219
Francisco Robortello. 215
Francisco Seuerio, Argenten. 156.235
Francisco Varga, Caroli V. Imp. oratori. 44
G
Gabrieli Caniano. 28
Gaspari Contareno, Cardinali. 162
Gulielmo Paccio. 176
Gulielmo Sirletto Cardinali. 328.329
H
Hannibali Cato. 81.82.
83
Hannibali Cruccio. 168.
354
Henrico & Camillo, Catanis Fratibus. 340.356
Herculi Cyophano. 313
Hieronymo Capilupio, Episcopo Fanensi. 207
Hieronymo Capra. 353
Hieronymo Falero, Herculis, Ferrariensium Ducis, oratori. 46
Hieronymo Furnarino. 72
Hieronymo Lippomano. 295
39.41.42
Hieronymo Seripando, Cardinali creato. 210
Hieronymo Rubeo. 318
Hippolyto Estensi, Cardinali. 86
Horatio Cardaneto. 233.
263.243.358
Horatio Morono. 359
Horatio Visino. 193
I
Iacobo Boncompagno. 345
Iacobo Falconio. 291.298
Iacobo Grifolo. 166
Iacobo Gorfio. 316
Io. Antonio Seroni. 230
Io. Antonio Turoneo. 197
Io. Antonio Vlpio. 299
Io. Baptista Arcucio. 292
Io. Baptista Ianuario. 322
Io. Baptista Oliuo. 317
Io. Baptista Pastorio. 65
Io. Baptista Pigna. 171
Io. Baptista Rafario. 201
Io. Baptista Rhamnuso, Xuirum Consilij à secretis. 109
Io. Baptista Saracio. 212
Io. Baptista Titio. 226.269
Ioanni Caselio. 264.271.
276.314.342
Ioanni Cratoni à Krafftheim. 306.307.308.355.
369
Io. Francisco Commenduno, Cardinali creato. 257
Io. Francisco Cremona. 287
Ioanni Genua. 259
Ioanni Morono Cardinali amplissimo. 326

INDEX.

- amplissimo. 326
Ioanni Sambuco. 160.161.
172
Ioani Sario Zamofcio. 221.
224.370
Ioanni Turrutiano. 224.227
Ioanni Vincenzio Pinello. 131
Iulio Bellogtado. 209
Iulio Iusto. 241
Iulio Pogiano. 191
L
Luino Torrentino. 73.
151.186
Laurentio Gambaræ. 152.
174
Lazaro Bonamico. 175
M
Marcello Ceruino, Cardinali. 25
M. Antonio Ciophano. 313.
359.374
Marco Antonio Lombardino. 75
Marco Antonio Mureto. 88.89.91.92.93.94.95.96.
97.98.99.100.101.102.103.
104.105.106.108.206
Marco Antonio Natta. 111.
112.113.114.115.116.117.
118.119.120.121.122.123.
251
Mario Corrado. 61.158.
243.244.260.262.269.
286
Mario Nizolio. 52.237
Martino Berzeuicæo. 361
Matthæo Senaregæ. 330
Maximo Zabreræ. 373
Michaëli Sophiano. 169
Michaëli Turriano, Cenc-
tensi Episcopo. 123
Mucio Calino, Episcopo Interamna. 273
N
Nicasio Caferano. 208.
231.293
Nicolao Caietano, Cardinali. 304
Nicolao Gotio. 221
Nicolao Nathanaëlo. 153
O
Octauiano Ferrario. 185.195.196.200
Octauiano Magio. 85
Octauio Sanmarco. 269
P
Paullo Contareno. 32
Paullo Lupo. 296
Paullo Magnulo. 177.178
Paullo Manurio. 305
Paullo Sacrato. 213.252
Paullo Stempouio. 284.286
Paullo Tachono. 321
Petro Celfo. 159
Petro Maffæo. 251
Petro Misouio, Sarmataru Regi consiliario. 128.187.
223.294
Petro Perpiniano. 262.277
Pio I v. Pontifice creato. 181
Pio I v. Pontifici Max. 278
R
Rinutio Farneseo, Cardinali creato. 10
Romulo Ceruino. 36.148
S
Sebastiano Leoni. 73.179
Sisuestro Aldobrandino. 179
Siluio Antoniano. 54
Gg

I N D E X.

Stanislao Fogeluetrio. 189

Stephano Saulio. 13.16.19

V

V Berto Folietar. 371

Vido Fabro. 23

Vido Gualterio. 272

Vido Lolgio. 80

Vido Pancirolo. 133

Vincentio Giliano. 149

Vincentio Macario. 286

Vincetio Riccio à Spe. 299.

300.301.302.303

Vincentio Stella. 66.67

Z

Z Erbino Ritio. 271

* 67.68.69.71.134.136.

137.138.139.140.142.145.

146.147.149.155.174.190

* Episcopo creato. 245

Scripsit hanc, rogatus à no-

bilissimo viro. 217

Scripsit hanc, à Principe ro-

gatus. 281

Ex libro de quattuor Re-

buspub. 47

Proemii libri de Magistrat-

ibus Romanis 79

I N D E X E O R V M A D

Q V O S M I S S Æ S V N T

P R A E F A T I O N E S.

A D Alexandrum Cæsarinum, Cardinal. 386

Ad Alphonsum Carafam, Antonij, Marchionis Mont-

isbelli F. 402

Ad Aloysium Garzonium. 436

Ad Antonium Aelium, Polæ Episcopum. 410

Ad Antonium Carlonem, Allifarum Principem. 439

Ad Antonium Triultium, Cardinal. 432

Ad Benedictum Accoltum, Card. 382

Ad Benedictum Rhambertum. 392

Ad Carolum Borromæum, Card. 452

Ad Carolum Pisaurum. 386

Ad Clementem Monilianum, Card. 458

Concilij Tridentini Præfatio. 457

Ad Diegum Hurtadum de Mendoza, Caroli V. Imperat.

Orat. 394

In librum

I N D E X.

In librum Francisci Vargas. 450

Ad Gulielmum Bellaum Langeum, apud Subalpinas gen-

tes Proregem. 385

Ad Hieronymum Faletum, Herculis, Ferrariensium Prin-

cipis, oratorem. 420

Ad Hippolytum Estensem, Card. 415

Ad Illust. atque Excell. Iacobum Bocompagnum. 459. 461

Ad Ioannem Monlucium, Regis Gallorum oratorem. 388

Ad Ioannem Moruillerium, Regis Gallorū oratorem. 414

Ad Isabellam Villamarinam, Salernitani Principis coniu-

gem. 424

Kalendarij Romani Præfatio. 419

Ad Marcellum Ceruinum, Card. 397

Ad Matthæum Senaregam. 377

Ad Michaëlem Ghislerium, Card. 438

Ad Paullum Rhamnusium. 428

Ad Pium IV. Medicen Pont. Max. 442

Ad Rainutium Farnesium, Card. 399

Ad Torquatum Bembum, Petri F. 425

F I N I S.

